9 789975 172271

EDITURA LEXON

RECURS LA MEMORIE:
învățământul superior din RSS Moldovenească

II

RECURS LA MEMORIE:
învățământul superior
din RSS Moldovenească

II

HISTORIA Universitaria

RECURS LA MEMORIE:
învățământul superior din RSS Moldovenească

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

RECURS LA MEMORIE:
învățământul superior din RSS Moldovenească

Vol II

Chișinău, 2023

Aprobat de Consiliul științific al Universității de Stat din Moldova, proces-verbal nr. 8 din 27 iunie 2023.

Volumul a fost elaborat în cadrul proiectului nr. 20.80009.1606 *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici*

Referenți științifici:
Anatol PETRENCU, doctor habilitat în istorie, profesor universitar
Ion ȘIȘCANU, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

Editor: Liliana ROTARU, doctor în istorie, cercetător științific coordonator
Coordonator: Georgeta STEPANOV, doctor habilitat în științe ale comunicării, profesor universitar

Responsabil de ediție: Lidia PRISAC, doctor în istorie, cercetător științific coordonator

Redactor: Claudia CEMÂRTAN, doctor în filologie, conferențiar universitar

Procesare computerizată: Nadia POTÂNGA
Copertă: Natalia BEREBIUC

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții din Republica Moldova

Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească / Universitatea de Stat din Moldova ; editor: Liliana Rotaru ; coordonator: Georgeta Stepanov ; referenți științifici: Anatol Petrencu, Ion Șișcanu. – Chișinău : [S. n.], 2023 (Lexon-Prim) – . – (Historia Universitaria, ISBN 978-9975-3454-5-3). – ISBN 978-9975-163-37-8.
Vol. 2. – 2023. – 574 p. : fot. – Rez.: lb. engl. – Referințe bibliogr. în subsol. – Ind. de nume, de toponime: p. 560-572. – [50] ex. – ISBN 978-9975-172-27-1.
378(478)
R 36

EDITURA LEXON LP
MD-2049, mun. Chișinău, str. București 59
GSM: 0 699 04 555; 0 795 29 555
fax. 022 28 81 78; www.lexon.md
e-mail: lexonprim2001@gmail.com

© L. Rotaru, G. Stepanov, 2023
© USM, 2023

SUMAR

Abrevieri 6
Învățământul superior din RSS Moldovenească,
la răspântie de vremi.
Studiu introductiv *(Georgeta Stepanov)* 8

CHICIUC Andrei: „Un viitor sigur și prosper poate fi atins doar
cu cunoștințe și competențe dobândite în instituțiile
de învățământ superior sau profesional tehnic”
(Liliana Rotaru) 25

CHIRILOV Vasile: „La absolvirea facultății,
eram foarte bine pregătiți pentru angajarea în câmpul muncii”
(Georgeta Stepanov, Patricia Jereghi) 66

CONOVALI (PÎRLII) Vera: „Începeți numărătoarea
de la străbunica”
(Ion Valer Xenofontov) 78

COTRUȚA Oleg: „Nu regret că am făcut medicina,
cu toate că m-am pornit cu totul în altă parte”
(Lidia Prisac) 115

CRISTEA Nadia: „Credeam că pot schimba lumea”
(Lidia Prisac) 136

CRUȘILINSCAIA Maria: „Pentru mine facultatea era
[doar] un loc unde se studia istoria. Mai târziu am aflat că [...]
erau pregătite cadre pentru organele de partid și de comsomol”
(Ruslan Șevcenco) 183

EFRIM Oleg: „Noi, oamenii, avem în genele noastre
spiritul dreptății, chiar dacă nu ni-l putem explica uneori [...]”
(Liliana Rotaru) 197

FIȘER Tatiana: „Ceea ce nu mi-a dat facultatea, dar cred că
trebuia s-o facă, este specializarea într-un anumit domeniu”
(Georgeta Stepanov, Alina Chiperi) 221

FORTUNA Eugenia: „Această profesie mi s-a legat de suflet
și o duc și până astăzi”
(Georgeta Stepanov, Milena Morari) 248

IOVU Igor: „De ce să te revolți, dacă și așa la noi e BINE?”
(Adrian Roșca) 262

GALAICU-PĂUN Emilian: „Eu cred în societățile în care libertatea
se construiește pas cu pas, fără un pas înainte și doi pași înapoi”
(Liliana Rotaru) 271

GOLBAN (VORNICESCU) Eugenia: „Biblioteca națională
era plină de studenți. Uneori, pentru a obține o carte,
trebuia să stai la rând câteva zile sau chiar săptămâni”
(Sorin Șclearuc) 322

LISA Olga: „Studiile superioare deschideau o perspectivă nouă”
(Georgeta Stepanov, Daniel Sandu) 332

MAMOT Vitalie: „Alții agățau pe perete covoare,
postere, iar eu mi-am pus un păretar pe care mi l-a dat mama
și un tricolor mare”
(Liliana Rotaru) 350

MUNTEANU Gheorghe: „Cunoștințele și experiența sunt valori
la care am ținut foarte mult și de care nu m-am dezis niciodată”
(Georgeta Stepanov, Valeria Munteanu) 367

OVDIN Tatiana: „Aflarea adevărului despre URSS –
Romanul *Gulag* de Aleksandr Soljenițîn”
(Adrian Roșca) 388

POPOV Iulia: „De la balcoane am fost scuipați, la propriu,
de orășenii rusofoni”
(Mariana Bulmaga) 399

RENIȚĂ Iurie: „KGB-iștii știau că cea mai vulnerabilă facultate
din universitate era cea de jurnalistică”
(Georgeta Stepanov, Mariana Panea) 408

SOCHIRCĂ Vitalie: „N-am avut niciodată intenția
de a lucra profesor. Eu am mers la Facultatea de Geografie
din pasiunea pentru geografie, și atât!"
(Ion Eremia) 426

TIMUS Asea: „Comsomolul a ajuns la vârsta înaintată de 70 de ani,
adică a îmbătrânit ca un om"
(Ion Valer Xenofontov) 452

TRIBOI Vitalie: „Nu m-au pasionat literele, nu m-a pasionat
pedagogia și tocmai de aceea am preferat medicina"
(Georgeta Stepanov, Mihaela Merineanu) 504

URSU (NANIU) Rodica: „Majoritatea am fost o masă de manevră
pentru oportuniștii care au profitat de sinceritatea
și naivitatea noastră [...]"
(Liliana Rotaru) 519

ZAPOROJANU Ecaterina: „Studenții erau forța motrice
a tuturor evenimentelor din perioada restructurării"
(Mariana Bulmaga) 545

ANEXĂ *Ghidul interviului semistructurat* 555

Indice de nume 560
Indice de toponime 569
Summary 573

ABREVIERI

AMTAP– Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice
ASEM– Academia de Studii Economice din Moldova
CC – Comitetul Central
Comsomol – (Комунистический союз молодежи) Uniunea Tineretului Comunist
Conf. univ. – conferențiar universitar
D. – dosar
DAOSP – Direcția Arhivei Organizațiilor Social-Politice
Dr. – doctor în științe
Dr. hab. – doctor habilitat
Eng. – englezește
f. – filă
F. – Fond
Gulag – (Главное управдение лагерей) Direcția Lagărelor de Muncă
IMSP– Instituția medico-sanitară publică
IPNA „Teleradio Moldova" – Instituția Publică Națională Audiovizuală „Teleradio Moldova"
KGB – (Комитет государственной безопасности) Comitetul Securității Statului (Serviciul de securitate sovietic, 1954–1991)
KPSS – (Коммунистическая Партия Советского Союза) Partidul Comunist al Uniunii Sovietice
n. – născut
n.n. – nota noastră
NKVD – (Народный комиссариат внутренних дел) Comisariatul Norodnic (Poporului) pentru Afaceri Interne
Nr. – număr
Or. – oraș
PCM – Partidul Comunist din Moldova
PCUS – Partidul Comunist al Uniunii Sovietice

Prof. univ. – profesor universitar
rn. – raionul
Raikom – (Районный комитет) Comitetul Raional de Partid
RASSM –Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească
Reg. – regiune/regionalism
RSFSR – (Российская Советская Федеративная Социалистическая Республика) Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă
RSSM – Republica Sovietică Socialistă Moldovenească
rus. – rusește
s. – satul
s.n. – sublinierea noastră
TVM – televiziunea moldovenească
TVR – televiziunea română
UASM – Universitatea Agrară de Stat din Moldova
ULIM – Universitatea Liberă Internațională din Moldova
UPS „Ion Creangă” – Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”
URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
USM – Universitatea de Stat din Moldova

ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR DIN RSS MOLDOVENEASCĂ, LA RĂSPÂNTIE DE VREMI

Volumul doi al lucrării *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*, la fel ca și primul[1], constituie un rezultat al activității cercetătorilor în cadrul proiectului *Patrimoniul academic universitar din RSS Moldovenească: investigarea și valorificarea bunelor practici*, al cărui scop a rezidat în identificarea cadrului evolutiv al învățământului superior din RSS Moldovenească și în determinarea specificului produselor și proceselor didactice aplicate în instituțiile de învățământ superior din acea perioadă. Acțiunile de investigație au fost centrate pe încercarea de a reliefa *profilul* personalității *studentului* și de a schița identitatea profesională a cadrului științifico-didactic din școala superioară sovietică. În vederea realizării acestui deziderat, grupul de lucru nu s-a limitat doar la examinarea, prin mijloacele științei, a învățământului superior din RSS Moldovenească, ci și-a propus, de asemenea, să transpună în termeni intelectuali experiența și opiniile actanților proceselor educaționale de atunci în raport cu valoarea studiilor superioare, conceptul instruirii universitare, funcționalitatea instituțiilor de învățământ superior, cadrul relațional *profesor – student* etc. Studiul „este temerar pe terenul nostru istoriografic, fiind prima lucrare care își propune, prin provocarea memoriei unor foști studenți sovietici, să recupereze unele aspecte tăcute sau ascunse ale istoriei învățământului superior din RSS Moldovenească și ale istoriei noastre furate, în general”[2].

Demersul științific al acestui volum a avut menirea să asigure continuitatea cercetărilor științifice orientate spre scoaterea din anonimat, prin intermediul *interviului semistructurat*, a memoriilor foștilor studenți și profesori, precum și punerea în circuitul științific a datelor de arhivă inedite, a documentelor edite, iconografice, a informațiilor din presa timpului etc. cu referire la învățământul superior din ultimele decenii de existență a RSS Moldovenești. Conceptul ghidului interviului semistructurat aplicat în acest volum nu a fost modificat; acesta a inclus aceleași compartimente ca și ghidul aplicat în primul volum al lucrării *Recurs la memorie:*

[1] *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească.* Vol I. / Liliana Rotaru (ed.). Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov (coord.), Chișinău: Lexon-Prim, 2022, 780 p.

[2] Liliana Rotaru. *Notă asupra ediției*. În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*. Vol. I. / Liliana Rotaru (ed.). Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov (coord.), Chișinău: Lexon-Prim, 2022, p. 10.

învățământul superior din RSS Moldovenească, și anume: „I) Argument (informație descriptivă referitoare la miza cercetării); II) Date signaletice (prezentare intervievator [nume, afiliere instituțională, scopul interviului]; prezentare intervievat [nume, locul și data nașterii, educație (forma de învățământ absolvită), profesia]); III) Educația [martorului] în familie până la înmatricularea la facultate; IV) Instruirea în sistemul educațional preuniversitar până la înmatricularea la facultate; V) Instruirea în sistemul educațional universitar; VI) Viața post-studii; VII) Materiale ilustrative. Coordonate"[3]. Cu toate acestea, trebuie să menționăm faptul că, din punct de vedere al conținutului, aceste două ghiduri nu sunt identice, distincția (nesemnificativă) manifestându-se la nivelul formulării întrebărilor. Micile diferențe între aceste două instrumente de provocare a memoriei și de colectare a informației au rezidat în întrebările cu referire la evenimentele social-politice și economice din ultimele două decenii ale URSS: *perestroika, glasnost,* „mișcarea de renaștere națională", podurile de flori, trecerea la grafia latină, dezideologizarea planurilor de învățământ și a programelor de studii etc., a căror menire a fost să reliefeze percepțiile foștilor studenți în raport cu aceste evenimente istorice.

Fiecare interviu (din totalul de 23 de materiale incluse în volum) conține două tipuri de informații: informații textuale – interviul propriu-zis și informații iconografice[4] – fotografii, colaje, materiale ilustrative etc., care reprezintă secvențe din viața studențească a protagoniștilor.

Volumul II a fost conceput în vederea proiectării specificității învățământului superior din RSSM, din anii 1980–1990, când, drept urmare a mișcării de renaștere națională, s-a format un context favorabil schimbării. Or, până la acel moment, învățământul superior din URSS, inclusiv din RSS Moldovenească, era organizat conform unor principii conceptuale și funcționale similare și avea același rol și misiune socială, din care cauză, însemnele de bază, caracteristicile generale și trăsăturile particulare ale procesului de predare – învățare – evaluare în școala superioară sovietică erau foarte asemănătoare. Analogii existau atât sub aspect organizațional, cât și temporal sau conceptual.

---

[3] Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac. *Învățământul superior din RSS Moldovenească: o abordare din interior*. În: *Recurs la memorie: învățământul superior din RSS Moldovenească*. Vol I. / Liliana Rotaru (ed.). Georgeta Stepanov, Ion Valer Xenofontov (coord.), Chișinău: Lexon-Prim, 2022, pp. 14-15.

[4] Sursele iconografice adiacente textelor interviurilor sunt din arhivele private ale intervievaților.

Așadar, obiectul de investigație științifică al acestei lucrări îl reprezintă noua configurație a instruirii universitare și a cadrului relațional *student – profesor* din anii 1980–1990, valorificat atât sub aspectul relațiilor formale, cât și al celor informale, prin prisma memoriilor a 23 de persoane – la acel moment, studenți ai diferitor instituții de învățământ superior. Din punct de vedere organizațional, învățământul superior sovietic se desfășura în două tipuri de instituții: în universități – instituții multidisciplinare care formau studenți pentru o gamă foarte variată de specialități din câteva domenii de formare profesională, de regulă, de la cinci în sus, și în institute – instituții de profil, în cadrul cărora se realiza formarea profesională la mai multe specialități dintr-un singur domeniu de activitate profesională. În universități, activitatea didactică și științifică era subordonată Ministerului învățământului (denumire convențională, întrucât, în diferite perioade, acesta a avut denumiri diferite – *n.n.*), iar în institute, procesul de predare – învățare – evaluare era coordonat atât de Ministerul învățământului, cât și de ministerele de profil, asociate cu domeniul de studiu al acestora.

Circa jumătate dintre intervievați – 10 persoane – sunt absolvenți ai Universității de Stat „Vladimir Ilici Lenin" din Chișinău, fondată în anul 1946[5], – unica universitate din RSS Moldovenească. Ceilalți intervievați – 13 persoane – sunt absolvenți ai diferitor instituții de învățământ superior de profil, așa precum: Institutul Pedagogic de Stat „Taras Șevcenko" din Tiraspol, fondat în anul 1930[6], – patru respondenți; Institutul Pedagogic „Ion Creangă" din Chișinău, întemeiat în anul 1940[7], – doi respondenți; Institutul Pedagogic din Bălți, fondat în anul 1945[8], – un respondent; Institutul Agricol „Mihail Vasilievici Frunze" din Chișinău, fondat în 1940[9], – doi respondenți; Institutul Politehnic „Serghei Lazo" din Chișinău, fondat

[5] Valeriu Cozma. Gheorghe Rusnac. *Istoria Universității de Stat din Moldova: 1946–1996*, Chișinău: CEP USM, 1996, 560 p.; *Istoria Universității de Stat din Moldova*, Chișinău: CEP USM, 2016, p. 9.

[6] Liliana Rotaru. *Ex nihilo nihil fit. Crearea și consolidarea învățământului superior în RSSM.* În: *Crearea și consolidarea învățământului superior în RSSM: Studiu, documente și materiale*/ed. Liliana Rotaru. Chișinău: Lexon-Prim, 2021.

[7] *Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chișinău. 1940–2000*/ Aut. Vladimir Barbulat al., Chișinău: Tipografia Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă", 2000.

[8] Gheorghe Baciu. *Organizarea învățământului superior în Bălți în perioada sovietică*. În: *O utopie devenită realitate: învățământul superior în RSS Moldovenească – de la planificare la reproducere*, Chișinău: Lexon-Prim, 2020, p. 26.

[9] Sava Turiță, Ion Chirtoagă. *Istoria Universității Agrare din Moldova.* Chișinău: UASM, 2013.

în 1964[10], – un respondent; Institutul de Medicină din Chișinău, fondat în anul 1945[11], – doi respondenți; Institutul de Stat al Artelor din Chișinău, fondat în anul 1964[12] – un respondent.

Sub aspectul formei de instruire, în școala superioară sovietică existau două forme: învățământ *cu frecvență*, pentru care era folosită sintagma „învățământ la staționar" și învățământ *cu frecvență redusă*, numit „învățământ prin corespondență". Din totalul de 23 de persoane intervievate în cadrul acestui studiu, 19 au fost implicate în învățământul cu frecvență și trei – în învățământul cu frecvență redusă.

Cu referire la regiunea de proveniență a intervievaților, mai mult de jumătate dintre aceștia – 13 persoane – provin din raioanele de centru[13] ale Republicii Moldova, șase – din raioanele de sud[14], trei – din raioanele de nord[15] și o persoană din RSS Ucraineană (regiunea Herson).

Memoriile provocate ale respondenților au confirmat faptul că învățământul superior sovietic avea la bază paradigma instruirii centrate pe transferul de cunoștințe, potrivit căreia instruirea universitară era predominant de natură analitică, cumulativă și transformatoare, iar rolul profesorului în actul instruirii era unul decisiv, întrucât doar el, profesorul, are suficientă pregătire și deci discernământ pentru a organiza și a direcționa procesul de învățare, a decide care anume conținuturi sunt importante pentru formarea profesională a viitorilor specialiști, a selecta și structura materialele de învățare, a hotărî ce cunoștințe, în ce volum și în ce formă acestea urmează a fi transmise studenților, a realiza expertize, a organiza evaluări etc.

În învățământul superior organizat după principiile paradigmei instruirii centrate pe transferul de cunoștințe, „profesorul este actorul activ, care elaborează și diseminează conținuturi didactice, iar studentul este actorul pasiv, care asimilează conținuturile oferite de profesor, acumulând astfel noi cunoștințe[16]. Conform acesteia, procesele didactice se realizau

[10] *Mesager Universitar*. Ediție lunară în 8 p., anul VII, nr. 8-9 (66-67), octombrie–noiembrie, 2004.

[11] Ion Xenofontov. *Constituirea Institutului de Stat de Medicină din Chișinău.* În: *Știința istoriei – formă fundamentală de cunoaștere a trecutului. In honorem Ion Șișcanu – 70*/ Gheorghe Cojocaru (coord.). Galați: Editura Galați University Press, 2022, pp. 375-391.

[12] *Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice din Republica Moldova.* Vezi: https://amtap.md/prezentarea-amtap.html (accesat: 11.12.2022).

[13] Orhei, Ungheni, Strășeni, Ialoveni, Anenii Noi, Chișinău, Telenești, Călărași, Nisporeni.

[14] Leova, Basarabeasca, Cahul, Cimișlia.

[15] Soroca, Glodeni, Florești.

[16] Georgeta Stepanov. *Transfigurarea conceptuală a competențelor profesionale în învățământul superior de profil jurnalistic*. În: *30 de ani de învățământ jurnalistic și de comunicare în Estul Europei*, București: Tritonic, 2021, p. 117.

prin metode clasice de predare – învățare, fiind orientate strict de la profesor spre student. Acest fapt încorseta procesul didactic în standarde acționale, relaționale și comunicaționale foarte rigide, care subminau dezvoltarea firească a personalității umane. Ca urmare, în cele mai dese cazuri, studenții nu manifestau interes pentru materiile studiate, demonstrând pasivitate, inerție și indiferență în timpul orelor. Stările de revoltă împotriva opresiunii sovietice existente în mediul studențesc și în cel academic erau, de regulă, în stare latentă.

Memoriile respondenților au vizat și aspectul cantitativ al studiilor, care au scos în evidență faptul că, din perspectivă temporală, durata studiilor universitare în învățământul cu frecvență, în funcție de specialitate, varia între patru și șapte ani, iar cea a studiilor universitare organizate la frecvența redusă era fie de cinci ani, fie de șase ani. La una și aceeași specialitate, ciclul universitar la forma de învățământ cu frecvență redusă dura cu un an mai mult decât cel de la forma de învățământ cu frecvență.

În învățământul cu frecvență, cel mai puțin timp – patru ani – durau studiile universitare la specialitățile din domeniul culturologiei, în cadrul cărora erau pregătiți viitorii promotori ai valorilor cultural-artistice; după încheierea studiilor, aceștia erau repartizați să activeze în instituțiile de cultură, pentru a duce cultura în mase. În RSS Moldovenească, așa-numitele specialități „de iluminare culturală" erau concentrate la Facultatea de Culturalizare a Institutului de Stat al Artelor din Chișinău. Patru ani dura și instruirea viitorilor învățători, care își făceau studiile la specialitățile pedagogice, precum: pedagogie preșcolară, educație fizică, pedagogia claselor primare etc. În RSS Moldovenească, aceste specialități erau concentrate în cele trei instituții de învățământ superior de profil pedagogic din Tiraspol, Chișinău și Bălți. Tot patru ani dura și pregătirea viitorilor merceologi – cadrele cu studii superioare pentru activitatea de achiziție, codificare, expertiză și comercializare a produselor industriale și alimentare; studiile la această specialitate se desfășurau în cadrul facultății de Economie de la Universitatea de Stat din Chișinău.

Însă la cele mai multe dintre specialitățile existente la acel moment, instruirea universitară dura cinci ani. În această categorie se înscriau specialitățile inginerești, agricole, socioumaniste (istorie, filologie, jurnalism, limbi moderne, drept etc.), cele din domeniul științelor exacte: matematică, fizică, chimie, biologie etc. Tot cinci ani durau și studiile la speciali-

tățile din domeniul artelor, cum ar fi: canto, dirijare corală, interpretare instrumentală, compoziție muzicală, actorie, coregrafie, scenografie, dramaturgie, regie etc. În RSS Moldovenească, instruirea la aceste specialități s-a desfășurat inițial în cadrul Conservatorului de Stat din Chișinău, fondat în anul 1940, apoi, din anul 1964, în cadrul Institutului de Stat al Artelor (format în baza Conservatorului).

În RSS Moldovenească, la fel ca și în prezent, cel mai mult durau studiile superioare de profil medical; la unele specialități, perioada de formare profesională constituia șapte ani. Studiile superioare de profil medical erau organizate doar prin învățământ cu frecvență.

Analogii existau și în ceea ce privește planificarea în timp a proceselor didactice din școala superioară sovietică. Astfel, activitățile educaționale și de instruire profesională se realizau pe parcursul a șase zile din săptămâna, excepție constituind învățământul artistic și de creație. Instruirea profesională la acest gen de specialități se efectua în incinta instituțiilor de învățământ superior doar cinci zile în săptămână, cea de-a șasea zi fiind rezervată pentru activitățile de creație care se desfășurau, de regulă, în cadrul redacțiilor, colectivelor artistice, atelierelor etc.

Memoriile respondenților au vizat și aspectul conceptual-calitativ al studiilor. Din perspectivă conceptuală, instruirea universitară de tip sovietic se realiza conform unor standarde unice, obligatorii pentru toate instituțiile de învățământ superior, reflectate în planurile de învățământ. Orice plan de învățământ, indiferent de specialitatea pentru care era elaborat, includea trei categorii de discipline, fiecare având anumite roluri și misiuni speciale. Din prima categorie făceau parte disciplinele orientate spre formarea ideologică, din cea de-a doua categorie – cele orientate spre formarea cunoștințelor universale și a culturii generale, iar din categoria a treia – disciplinele orientate spre formarea competențelor și culturii profesionale a viitorilor specialiști.

Disciplinele din prima categorie, așa precum: Istoria PCUS, Economia politică, Comunismul științific, Ateismul științific, Filozofia marxist-leninistă, Logica etc., erau obligatorii pentru toate specialitățile. Ele erau parte constitutivă a tuturor planurilor de învățământ aplicate în școala superioară sovietică. Printre acestea, un loc aparte îi revenea Pregătirii militare, disciplină obligatorie pentru studenții de la așa-numitele „specialități ideologice”. Profilul identitar al acestei discipline academice se

remarca prin faptul că studentele și studenții erau instruiți separat unii de alții, după programe analitice diferite, oferindu-li-se conținuturi de studiu diferite. Toți cei care studiau disciplina respectivă, indiferent de sex, erau puși la evidență în comisariatele militare, la sfârșitul programului înmânându-li-se livrete militare; excepție făceau tinerii care dețineau livrete militare, întrucât ei deja își satisfăcuseră serviciul militar. Aceste discipline, conform răspunsurilor intervievaților, erau cele mai neatractive, neinteresante, greoaie, inutile și greu de asimilat. „Multe din disciplinele studiate la facultate au fost, practic, inutile în activitatea profesională. Știi cum spunea un scriitor – și avea dreptate: «În sfârșit, termin facultatea și mă apuc de învățat». Ceea ce-i un mare adevăr. Facultatea a avut farmecul și frumusețea ei, dar nu prin prisma disciplinelor politice studiate" (Iurie Reniță).

Din categoria a doua făceau parte disciplinele orientate spre formarea cunoștințelor generale și a competențelor de viață ale viitorilor specialiști cu studii superioare. Regimul sovietic considera orizontul larg de cunoștințe al specialiștilor cu studii superioare drept un însemn al intelectualității noi, „sovietice". Selectarea și includerea în planurile de învățământ a acestor discipline academice se făcea în conformitate cu specificul domeniului de formare profesională.

În cea de-a treia categorie se înscriau disciplinele academice de formare profesională. Deși acestea aveau menirea să formeze doar cunoștințe, competențe și abilități specifice domeniului de formare profesională, conținuturile lor erau profund ideologizate. Ele erau concepute astfel, încât nu doar să instruiască studenții în plan profesional, ci și să-i educe în spiritul luptei de clasă. În raport cu acest subiect, intervievații au remarcat că, în pofida rigidității sistemului de învățământ superior din RSS Moldovenească, în a doua jumătate a anilor 1980, în planurile de învățământ au survenit schimbări pozitive, determinate de excluderea disciplinelor ideologice și înlocuirea acestora cu altele, gen: *sociologie*, *psihologie*, *istorie a românilor* etc. „Cum era și firesc, au intervenit schimbări în curriculă, ne-au fost introduse cursuri noi din aria Istoriei Românilor. Și, din ce îmi amintesc, la sfârșitul anului V, în cadrul examenelor de absolvire (de stat), am avut – în funcție de specializarea fiecăruia – câte un capitol din Istoria Românilor. Cu alte cuvinte, dacă specializarea era pe istoria veche/arheologie – în tematica de examina-

re intrau și câteva probleme din istoria veche a românilor; pentru cei cu specializarea în Evul Mediu – un capitol din istoria medievală a spațiului românesc și tot așa" (Rodica Ursu [Naniu]).

Planurile de învățământul, în baza cărora se realiza instruirea în școlile superioare, erau aprobate la Ministerul Educației[17] și, după caz, și la ministerele de profil, ca, de exemplu, cel al culturii, al sănătății, al economiei, al agriculturii etc.

În școala superioară sovietică, o atenție prioritară se acorda pregătirii teoretice a studenților, dat fiind faptul că scopul și finalitatea procesului didactic era formarea cunoștințelor. Ca urmare, majoritatea disciplinelor incluse în planurile de învățământ aveau un accentuat caracter teoretic, cele cu caracter aplicativ fiind aproape lipsă. Anume din această cauză, majoritatea respondenților (care și-au făcut studiile la secția cu frecvență) au menționat, într-o formă sau alta, că facultatea le-a oferit, mai degrabă, o cultură generală decât o pregătire profesională și că după absolvire ei au avut nevoie de câțiva ani, pentru a se adapta la realitățile vieții. Doar un singur respondent a afirmat că, la absolvirea facultății, era absolut pregătiți pentru a se încadra în câmpul muncii: „Cunoștințele obținute la facultate m-au ajutat într-o măsură foarte mare, pentru că studiile universitare au constituit o bază solidă pentru pregătirea profesională. Anume la facultate noi ne-am format ca tineri specialiști. La absolvirea facultății, eram foarte bine pregătiți pentru angajarea în câmpul muncii, pentru că, pe parcursul a celor patru ani de studii, săptămânal, noi aveam cursuri practice, în cadrul cărora ne formam competențele și abilitățile necesare" (Vasile Chirilov). Acest răspuns îi aparține unui absolvent al Academiei de Muzică și poate fi explicat prin faptul că, pe de o parte, în planurile de învățământ la specialitățile de creație erau prevăzute mai multe ore practice, iar, pe de altă parte, „învățarea" profesiei începe mult mai devreme decât studenția, realizându-se în școli preuniversitare de profil, unde timp de cinci sau șapte ani de zile viitorilor studenți li se pune baza formării profesionale.

Activitățile menite să formeze competențe și abilități profesionale practice erau realizate doar în cadrul stagiilor de practică, coordonarea și

[17] În diferite perioade de timp, instituția în cauză a avut mai multe denumiri, cum ar fi: Ministerul Învățământului, Ministerul Învățământului Public, Ministerul Învățământului Superior, Ministerul Învățământului Superior și Mediu de Specialitate, Ministerul Educației etc.

gestiunea acestora fiind puse pe seama instituțiilor de profil, organizatoare de stagii de practică. În funcție de durata studiilor, studenții realizau două-trei stagii de practică ordinară (de inițiere și de producție) și un stagiu de *practică de stat*[18]. Stagiile de practică ordinară erau orientate să formeze competențe și abilități profesionale practice și durau, în medie, patru săptămâni. La majoritatea specialităților, stagiile de practică se desfășurau vara, dar existau și excepții. De exemplu, stagiile de practică ordinară la specialitățile pedagogice erau organizate pe parcursul anului școlar, iar cele de la specialitățile medicale – pe parcursul anului academic. Practica de stat se desfășura la ultimul an de studii și avea menirea să fortifice competențele profesionale, dar și să formeze competențe noi, de cercetare.

Pe teritoriul URSS exista un concept unic de evaluare a cunoștințelor, exprimat prin două forme: examen și colocviul. Susținerea examenelor finaliza cu note de la „1" până la „5", de promovare fiind nota „3", iar susținerea colocviilor – cu calificativul „admis" sau „respins". Studenții, a căror reușită academică, pe un semestru de studii, era mai mică de nota „4" sau cei care la unul dintre examene, parte constitutivă a unei sesiuni, primeau nota „3" nu beneficiau de bursă. Conform răspunsurilor intervievaților, bursa de studii nu era tare mare, dar suficientă pentru a exista, de aceea mulți studenți erau motivați să învețe bine, tocmai pentru a avea bursă. Deși majoritatea studenților primeau de la părinți bani și produse alimentare, ei, în paralel cu studiile, mai și lucrau, pentru a câștiga suplimentar niște bani: „De obicei, studenții de la facultatea de actorie se duceau și descărcau vagoane, dar noi, muzicanții, ne duceam și cântam la o nuntă, la o cumetrie și mai aveam o sursă de existență în plus" (Vasile Chirilov) sau „Bursa pe care o aveam a fost cu 10 ruble peste medie datorită rezultatelor bune la studii [...], a mea era în jurul la 55 ruble. Sursă alternativă de existență pentru studenți erau turele de paznic de noapte sau descărcatul vagoanelor de legume. Timp de o seară puteai câștiga vreo 20-25 de ruble, practic, jumătate de bursă. Nu pot spune că am avut lipsuri, toți fiind egali [...]" (Igor Iovu).

Cea mai frecventă modalitate de testare a studenților, aplicată în învățământul din RSS Moldovenească, era cea în formă verbală, uneori însă se folosea și cea în formă scrisă. De regulă, testarea în scris era aplicată pentru evaluarea abilității studenților de a realiza diferite produse, cum ar fi: schițe de scenarii, eseuri artistice, materiale de critică literară și de artă,

[18] Practica de licență.

compuneri, schițe de pictură și grafică, dictări, știri, interviuri, comentarii etc. Conform aceluiași concept și format erau organizate și sesiunile de admitere în instituțiile de învățământ superior, precum și cele de absolvire a studiilor superioare; acestea se desfășurau în aceeași perioadă de timp pe tot teritoriul URSS.

Sesiunea de admitere era organizată vara, în lunile iulie–august. Dosarul de admitere al candidatului în studenți includea un șir de acte obligatorii: actul de studii care confirma absolvirea școlii medii sau a unei instituții medii de specialitate; caracteristica (fie de la locul de studii, fie de la cel de muncă); certificatul privind starea sănătății – așa-numita Formă 086; patru fotografii ale candidaților, în format 3x4. Suplimentar, în dosar puteau fi incluse diplome de merit și foi de laudă pentru participare la diferite manifestări obștești, olimpiade, concursuri etc.

Admiterea în instituțiile de învățământ superior se făcea prin concurs, candidații în studenți fiind obligați să susțină un număr anume de examene de admitere. Examenele de admitere variau de la o specialitate la alta, însă numărul acestora era constant pentru toate specialitățile, cu excepția celor de creație, pentru care era prevăzut un examen în plus, a cărui menire era să ateste creativitatea și talentul pretendenților. În diferite perioade, numărul de examene dintr-o sesiune de admitere a variat între trei și șase.

Foarte apropiate ca sens au fost răspunsurile intervievaților cu referire la admiterea în institute și universități. Din răspunsurile acestora, poate fi dedus faptul că, în perioada sovietică, la facultate intrau cei mai buni dintre cei mai buni, întrucât locurile erau limitate, iar concursul – foarte mare: „Când am depus actele, pentru a intra la facultate, la un loc vacant aspirau circa 20 de candidați în studenți" (Vasile Chirilov); „Am fost acceptată la Facultatea de Istorie în anul 1986 și era un concurs de 8,5 candidați pe un loc" (Tatiana Ovdin); „Atunci când am intrat la medicină, pe un loc erau șapte candidați" (Oleg Cotruță) etc. La întrebarea de ce au ales să facă studii superioare, majoritatea intervievaților au afirmat că studiile superioare ofereau oportunități de a obține cunoștințe noi, statut social înalt, prestigiu profesional și salariu decent.

În URSS, tinerii care absolveau școlile medii cu medalie de aur sau de argint, precum și cei care absolveau cu *diplomă roșie*[19] instituțiile profesi-

[19] Act de studiu eliberat persoanelor care absolveau cu excelență o instituție din învățământul profesional tehnic sau superior; coperta acestuia era de culoare roșie (restul diplomelor de studii erau de o altă culoare).

onal-tehnice din învățământul preuniversitar, aveau anumite privilegii. Ei puteau fi admiși la studii doar în baza unui singur examen de admitere, condiția fiind ca nota acordată să fie maximală. Dacă însă nota obținută era mai mică, aceștia participau în concurs de rând cu ceilalți candidați în studenți. În acest caz, punctajul general – suma totală a notelor obținute la examenele de admitere – era definitoriu pentru admiterea sau neadmiterea la studii, or, anume în funcție de punctajul general acumulat, candidații în studenți fie „treceau concursul" și erau înscriși la studii, fie erau respinși. De asemenea, erau privilegiați și candidații cu armata făcută, care aveau scrisoare de recomandare la studii; ei erau înmatriculați la facultate, indiferent de notele acumulate. „Eu n-am devenit student din prima încercare, pentru că, în acel an, au trecut mai întâi toți cei de după armată, cu note doar de «3» și «4», iar noi, cei cu școala medie, am rămas la urmă. Chiar dacă cei cu armata făcută aveau mai puține cunoștințe, ei erau considerați mai bine pregătiți politic și ideologic și erau înmatriculați" (Iurie Reniță). Rezultatele concursului de admitere erau afișate, de regulă, la intrarea în blocurile de studii, în care își desfășurau activitatea comisiile de admitere.

Surprinzător, dar în percepția majorității intervievaților practica de a trimite studenții în fiecare toamnă la muncile agricole era una bună. Pentru unii, această practică era o oportunitate de a petrece timpul vesel și de a se cunoaște mai bine unii pe alții: „Ca de obicei, oricare an de studii începea la fel. La 1 septembrie începeam semestrul, învățam vreo 10 zile și apoi ne duceau la muncile agricole. Plecam pe vreo două luni de zile, în colhozuri sau sovhozuri, și ajutam la strângerea roadei. Acolo făceam cunoștință cu studenții de la alte cursuri. Părerea mea este că această practică era un lucru foarte pozitiv pentru acea vârstă și perioadă" (Vasile Chirilov), iar pentru alții – să câștige un ban în plus: „Studenții câștigau bani suplimentari și la muncile agricole de toamnă. Noi ne bucuram de aceste ieșiri, deși erau îndelungate, se întâmpla să lucrăm în mediul rural câte o lună și chiar câte două. Noi am fost înmatriculate în luna iulie, deja în primele zile ale lui septembrie am plecat la muncile agricole. Am mers în rn. Cantemir, în s. Stoianovca, la cules roșii. Noi vedeam un rost în toate aceste activități, pentru că reușeam să câștigăm bani buni. Cei mai harnici dintre noi, la sezon, câștigau câte 200 și ceva, 300 de ruble. Asta era o comoară!" (Tatiana Fișer).

Sesiunea de absolvire, care consemna încheierea studiilor universitare, se desfășura în luna iunie a fiecărui an și includea unu-două *examene de stat*[20] și o *lucrare de diplomă*[21]. Lucrările de diplomă, de regulă, erau proiecte de natură descriptivă – compilații ale unor studii în domeniu (existente în bibliotecile din RSSM), care înglobau rezultatele unor cercetări științifice, menite să soluționeze anumite probleme de nivel local, republican și unional, din domeniul de formare profesională. Realizarea lucrării de diplomă era precedată de procedura de aprobare a temei de cercetare și a conducătorului științific. Temele pentru lucrările de diploma erau propuse de cadrele didactice de profil și aprobate în cadrul ședințelor de catedră.

Lucrările de diplomă erau prezentate public, în fața Comisiei de stat[22]. Rezultatele evaluării lucrărilor erau comunicate în aceeași zi, după ultima prezentare de teză. Aproximativ peste o lună după încheierea sesiunii de licență, absolvenților li se înmânau diplomele de studii, în care era indicată doar specialitatea sau specializarea la care a studiat și calificativul care i s-a atribuit absolventului.

Din răspunsurile respondenților, în anii 1980, se mai aplica practica de repartizare a absolvenților de facultate în câmpul muncii: „În acea perioadă, după finalizarea studiilor superioare se făcea repartizarea în câmpul muncii. Repartizarea se făcea în funcție de media generală pe anii de studii și de nota de la examenul de stat. Dacă erai căsătorită, trebuia să faci un demers către Ministerul Educației și ți se oferea loc de muncă acolo unde erai căsătorită. În oraș nu rămâneau mulți, fiindcă era o listă a locurilor de muncă și trebuia să te duci acolo unde erai trimis, dar erau cazuri în care și cei din oraș plecau în sate" (Eugenia Fortună). Unii studenți își găseau loc de lucru încă în timpul studenției: „De cele mai multe ori, la încheierea studiilor universitare, tinerii absolvenți erau repartizați la muncă. De regulă, eram repartizați în instituțiile în care ne făcuserăm stagiile de practică. Aveam și noi grijă să vedem dacă sunt locuri libere. Era complicat să rămâi la oraș. Trebuia în mod obligatoriu să obții viză de reședință ca să rămâi la oraș. Putea să ți se facă viză de reședință într-un cămin muncitoresc. Și știu că această viză de reședință era și un obiect de speculă" (Tatiana Fișer).

[20] Examene de licență.
[21] Teză de licență.
[22] Comisie de licență.

Tinerii specialiști care placau să lucreze conform repartizării, de regulă, erau îndestulați cu loc de trai, fapt care a fost menționat de circa jumătate dintre toți respondenții: „La acea vreme, statul încă asigura tinerii specialiști cu locuri de muncă și de trai. Personal, nu am avut nevoie, dar multe colege de-ale mele au beneficiat" (Ecaterina Zaporojan) sau: „Eu am fost repartizată la editura Lumina, de acolo am primit, inițial, un loc în cămin, iar mai târziu mi s-a repartizat și o locuință. Cred că au fost ultimele locuințe repartizate în mod gratis tinerilor specialiști" (Tatiana Fișer).

În a doua jumătate a anilor 1980, cazurile când absolvenții „nu ajungeau" în instituțiile în care erau repartizați conform ordinului deveneau din ce în ce mai frecvente. Iată câteva memorii la acest subiect: „Eu trebuia să mă întorc la lucru în Șoldănești, pentru că am intrat la facultate în baza îndreptării, dar noi cu soțul tare nu vroiam să rămânem acolo. Când am ajuns la Secția raională de învățământ Șoldănești, mi s-a spus că ei nu au locuri vacante pentru profesorii de istorie, iar dacă tare doresc, pot să predau biologia. Cu asta cariera mea de profesor de istorie la Șoldănești s-a încheiat. Mulți dintre colegii mei de grupă au plecat în raioane, o parte – circa jumătate – a rămas totuși în oraș" (Maria Crușilinschi) și: „Mulți dintre colegii mei, care au fost și ei repartizați prin raioane, au rămas în oraș. Din 10-20 de studenți, cât eram în grupă, ne-am angajat în câmpul muncii, conform repartizării, două sau trei persoane. Această tendința a rămas la fel și în prezent, toți vor la oraș" (Vitalie Triboi).

La finele anilor 1980, în instituțiile de învățământ superior din RSS Moldovenească încep să prindă contururi și alte tipuri de relații *profesor – student* decât cele formale, distanțate și foarte reci, specifice paradigmei educaționale sovietice. Iată câteva opinii referitoare la cadrul relațional *student – profesor* de atunci: „Relațiile dintre profesori și studenți erau prietenoase; cu profesorii care absolviseră facultatea cu trei sau cinci ani în urmă aveam relații foarte prietenoase, ca între frați" (Vasile Chirilov); „Aici am întâlnit un număr foarte mare de profesori minunați, înțelepți și omenoși [...]. Vreau să zic că toți profesorii au înțeles situația mea. Am venit, le-am vorbit, m-au încurajat și mi-au spus să merg acasă și să am grijă de copil. Restul, cu încetul, pe toate le facem" (Vera Conovali); „Erau foarte culți, aveau multă răbdare, găseau «cheița» către fiecare student. Relațiile dintre profesori și studenți erau oficiale. Fiecare își știa locul!" (Ecaterina Zaporojanu); „Relațiile dintre profesori și studenți se bazau pe

stimă, încredere. Profesorii erau autoritari, studenții își știau locul. M-au marcat mai mulți profesori [...]. Ei erau corecți, exacți și găseau metoda potrivită pentru fiecare student" (Iulia Popov).

Un loc aparte în procesul de intervievare l-au avut întrebările cu referire la evenimentele din ultimele două decenii ale sec. XX, așa precum: *perestroika* lui Gorbaciov, mișcarea națională, Podurile de flori etc. Iată una dintre opiniile expuse de intervievați în raport cu ultimul eveniment trecut în revistă anterior: „Podul de flori a fost o sărbătoare mare a poporului nostru, oamenii au visat timp de 60 de ani să se producă această minune, să aibă posibilitatea de a se întâlni cu frații, rudele, verișorii de peste celălalt mal de Prut. Podul de flori a fost ceva extraordinar, o adevărată sărbătoare spirituală a poporului nostru" (Vasile Chirilov).

Majoritatea răspunsurilor la întrebarea referitoare la restructurarea și transparența gorbaciovistă au fost în cheia celui de mai jos: „În raport cu restructurarea și transparența gorbaciovistă existau mai multe puncte de vedere, lucru vizibil în presă, în rândul oamenilor de creație, al jurnaliștilor mai ales. Vârstnicii erau reticenți, se temeau de conflicte, de război, de tensiunea ce a apărut pe fundalul libertății de exprimare, a restructurării și a Mișcării de Renaștere Națională. Studenții erau forța motrice a tuturor evenimentelor, unii mai reticenți ca mine nu se implicau, dar mulți dintre colegii și rudele mele au susținut deschis restructurarea și au participat la multe dintre evenimentele din acei ani. S-au produs schimbări majore. S-a schimbat percepția față de istorie, a apărut mândria de neam" (Ecaterina Zaporojanu).

Deloc surprinzător, răspunsurile acestora au relatat același adevăr: studenții de atunci au fost implicați activ în toate evenimentele de renaștere națională, umăr la umăr, ei au apărat valorile naționale, au luptat pentru libertate și adevărul istoric. Iată cum își amintesc unii dintre respondenți despre acele timpuri: „Renașterea națională venea să răspundă acestui deziderat: voiam să fim liberi pentru că nu eram ruși, sovietici etc., eram altcineva. Din acest punct de vedere, pentru noi, studenții acelor ani, a fost cea mai prolifică perioadă: cenaclurile literare, seratele artistice, spectacole la „Luceafărul", manifestații și mitinguri în fața clădirii guvernului, care era, de fapt, a partidului – toate dădeau sens vieții noastre și în toate ne aruncam fără a sta prea mult pe gânduri" (Rodica Ursu [Naniu]); „Profesorii de la facultate susțineau cu tărie mișcarea națională, la cei vor-

bitori de română mă refer. Colegii mei, vorbitori de limbă română, erau unanim – pro, în special, persoanele din raioanele de la granițe, iar cei vorbitori de rusă erau indiferenți, ei nici nu susțineau, dar nici nu se implicau în polemici. Personal, am fost prezentă la multe dintre evenimentele de renaștere națională de la finele anilor 1980. Participam cu întregul colectiv, fiindcă pledam pentru libertate, doream să ne promovăm ca neam și să ne recăpătăm integritatea atât de dorită de marea majoritate în acea perioadă" (Olga Lisa); „Am participat și eu la manifestația din 7 Noiembrie 1989, am oprit tancurile, acolo unde era Cinematograful „Patria", a fost un caz incredibil. În seara aceea, în '89, am fost și la Ministerul de Interne, am fost pe scări [...] cu Nicolae Dabija, Mihai Cimpoi, Leonida Lari și cu alte personalități remarcabile. Era situația gravă de tot. Atunci au încercat să lichideze fizic persoanele, dar era valul revoltelor prea mare și nu mai puteau face nimic" (Iurie Reniță).

Surprinzător a fost să constatăm însă că răspunsurile majorității intervievaților în raport cu evenimentele din perioada renașterii naționale poartă un caracter mai degrabă generalizator, întrucât nu reliefează foarte clar implicațiile personale ale acestora în vâltoarea vremurilor de atunci. Respondenții și-au expus reflecțiile în fraze neutre, adesea șablonizate/stereotipizate, opiniile lor fiind redate în așa-numita „limba de lemn". Cei mai mulți dintre intervievați, în pofida faptului că au apreciat pozitiv acele evenimente, s-au arătat dezamăgiți de ceea ce a urmat imediat după obținerea independenței statale. Ei au specificat că așteptările lor au fost foarte mari, doar că ele nu s-au realizat în deplină măsură, ci doar parțial, pentru că Republica Moldova a urmat o altă cale decât ar fi fost firesc să fie. Iată unul dintre răspunsurile de acest gen: „Eram tineri, mulți și uniți, entuziasmați de ce se întâmplă și de posibilul viitor, lucrurile se schimbau extrem de rapid. Cetățenii Republicii Moldova, vorbitori de limbă moldovenească, puteau să răstoarne dealuri în acea perioadă. Dacă am fi avut elite politice cu coloană vertebrală, care să poată conduce, oameni de cultură, care să ne îndrume, atunci se puteau schimba mult mai multe. [...] Astăzi am devenit mult mai pragmatici, mult mai calculați și emoțiile deja nu mai prevalează asupra acțiunilor noastre. Poate și decepționați (Andrei Chiciuc).

Unii respondenți au declarat că, odată cu trecerea euforiei sociale și politice care domina în societatea moldovenească în anii '80-'90, au început să aibă senzația că ei au fost „folosiți", au fost un fel de instrumente de

manevră, cu ajutorul cărora mulți dintre liderii de atunci au făcut carieră politică și bani: „Departe de mine gândul de a ne erija în mari revoluționari, majoritatea am fost o masă de manevră pentru oportuniștii care au profitat de sinceritatea și naivitatea noastră, precum și de disponibilitatea de a pune presiune pe conducere prin grevele la care participam [...]. În schimb, la nivelul societății, perioada a fost una puternic bulversată – atât din punct de vedere economic (nu se plăteau salariile, era penurie de produse alimentare, înflorise specula), cât și, mai ales, mental: se crease un vid, o confuzie generală, dispăruse autoritatea politică și nimeni nu știa pe ce picior dansează. Crescuse și infracționalitatea, iar ieșitul seara pe stradă, în Chișinău, devenea din ce în ce mai mult o aventură pe cont propriu" (Rodica Ursu [Naniu]).

Așadar, în perioada sovietică, formarea profesională în universități și institute avea un concept unic atât sub aspect organizațional și funcțional, cât și din perspectiva conținuturilor disciplinelor de studii și a materialelor didactice folosite la ore. Acest lucru îi conferea învățământului superior similaritate și tipicitate – particularități care au devenit însemne distincte ale sistemului educațional din URSS, inclusiv datorită faptului că: 1) învățământul superior sovietic avea la bază aceeași paradigmă educațională, care proiecta aceleași cadre relaționale și acționale pentru toți actanții procesului educațional; 2) instituțiile de învățământ superior aveau aceeași misiune socială, realizau aceleași obiective și activau conform acelorași planuri strategice; 3) instruirea profesională la o specialitate se realiza conform aceluiași plan de învățământ în toate instituțiile de învățământ care aveau această specialitate în oferta lor educațională.

Tipicitatea formei și similaritatea conținutului învățământului superior sovietic dezvoltau – atât în rândurile studenților, cât și în cele ale cadrelor științifico-didactice – gândirea lineară și conformismul, care se manifestau prin acceptarea mecanică a condițiilor de activitate, prin atitudinea absenteistă și lipsă de asiduitate, prin supunerea formală, docilă față de sistem etc. Ca urmare a acestui fapt, instituțiile de învățământ superior nu și-au format tradiții academice distincte, care să le pună în valoare și să le proiecteze identitatea lor proprie în contextul sistemului educațional sovietic. De fapt, în atmosfera de subordonare totală de atunci, nici nu era posibil de realizat acest lucru, or, activitatea universităților și institutelor era orientată, per ansamblu, să realizeze două obiective fundamentale: în

plan profesional – să formeze specialiști calificați, iar în plan ideologic – să educe indivizi fideli regimului sovietic și PCUS.

Situația respectivă a prins a se schimba, puțin câte puțin, în cel deal optulea deceniu al secolului XX. Mișcările din anii 1985–1988, care au început la Moscova, odată cu *perestroika* lui Gorbaciov, au generat perturbații cu efecte puternice și de lungă durată în tot imperiul sovietic. În acele circumstanțe, au fost proiectate direcțiile programatice ale acțiunii sociale, care era orientată să submineze și să slăbească regimul sovietic. Evenimentele care au avut loc ulterior au condiționat reformatarea sistemului de învățământ superior și, implicit, au determinat reconfigurarea cadrului relațional student – profesor, fapt confirmat nu doar de rezultatele cercetărilor științifice oficiale, ci și de mărturiile foștilor studenți ai instituțiilor de învățământ din RSS Moldovenească, inclusiv de cele care au fost înglobate în acest volum.

Dr. hab., prof. univ. Georgeta Stepanov

„UN VIITOR SIGUR ȘI PROSPER POATE FI ATINS DOAR CU CUNOȘTINȚE ȘI COMPETENȚE DOBÂNDITE ÎN INSTITUȚIILE DE ÎNVĂȚĂMÂNT SUPERIOR SAU PROFESIONAL TEHNIC”

Andrei Chiciuc s-a născut la 21 mai 1970 în orășelul Iargara, rn. Leova, RSS Moldovenească. A absolvit opt clase la școala medie din Iargara, rn. Leova (1977–1985). A fost student la Colegiul de Vinificație și Viticultură din Chișinău, cu sediul în Stăuceni, (1985–1989) și a obținut calificarea de „tehnician în exploatarea mașinilor automate în industria alimentară”, absolvind instituția cu diplomă cu mențiune. Ulterior, a urmat studiile superioare la Facultatea de Energetică a Universității Tehnice a Moldovei (1989–1994). În anii 1994–1997, a făcut studii de doctorat la Universitatea „Politehnică” din București, România. Este doctor în științe tehnice (1999) și conferențiar universitar (2002) la Universitatea Tehnică a Moldovei. Competențele profesionale și personale sunt înalt apreciate pe plan național, dar și internațional. Este membru, expert național și internațional, coordonator și manager de proiecte naționale și internaționale de cercetare științifică în domeniul surselor regenerabile de energie, al conservării energiei și integrării energiei eoliene în sistemul energetic național, al asigurării trasabilității unităților de măsură. Este invitat în calitate de expert și consultant în proiecte implementate în Republica Moldova de autoritățile naționale, așa precum Camera de Comerț și Industrie a Republicii Moldova, Institutul Național de Metrologie și Standardizare, Ministerul Ecologiei și Resurselor Naturale, Ministerul Educației și Cercetării al Republicii Moldova, dar și de organizații internaționale – United Nations Development Programme (UNDP), Fundația SOROS-Moldova, Agenția SUA

pentru Dezvoltare Internațională (USAID), Agenția Elvețiană pentru Dezvoltare și Cooperare (SDC), Agenția Executivă pentru Educație, Audiovizual și Cultură a Comisiei Europene și altele. A participat cu rapoarte științifice la numeroase congrese, simpozioane și conferințe naționale și internaționale, inclusiv în România, Germania, Kazahstan, Rusia, Ucraina, Lituania, Estonia etc. Sub conducerea doctorului-inginer Andrei Chiciuc a fost realizată și susținută o teză de doctor în inginerie și zeci de teze de master. Este autorul a peste 90 de publicații științifice și științifico-didactice, inclusiv patru manuale. În anul 2019, a fost ales membru al Secției Științe exacte și inginerești a Academiei de Științe a Moldovei.

A îmbinat armonios activitatea didactică și științifică cu cea de management în instituții de învățământ superior și în autorități publice. În funcția de șef adjunct al Departamentului didactico-metodic, a fost responsabil de implementarea ECTS (European Credit Transfer and Accumulation System) la Universitatea Tehnică a Moldovei în anii 2003–2006. A deținut funcția de șef al Departamentului de Management al Calității la aceeași universitate în anii 2006–2015, fiind responsabil de proiectarea, implementarea și certificarea sistemului de management al calității la Universitatea Tehnică a Moldovei și de consolidarea autonomiei universitare în Republica Moldova. Odată cu fondarea Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional (ANACIP) a Republicii Moldova, a fost ales președinte interimar (2014–2015). Este președinte al Consiliului de conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional (ANACIP) și, ulterior, al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (ANACEC) din anul 2015 până în prezent. Este autor de politici instituționale și naționale în domeniul învățământului superior și expert național și internațional în evaluarea calității și acreditarea programelor de studii superioare de licență, master și doctorat. A fost invitat în calitate de expert evaluator în evaluarea internațională a programelor de studii superioare ale universităților din România, Kazahstan și Federația Rusă. Este coordonator instituțional al numeroaselor proiecte Tempus / Erasmus+ și coordonator național al proiectului Erasmus+ „ESQA – Effective involvement of stakeholders in external quality assurance activities" al Agenției Executive pentru Educație, Audiovizual și Cultură a Comisiei Europene. Este distins cu ordinul „Gloria Muncii" (2000) – pentru muncă îndelungată și prodigioasă în domeniul învățământului – și cu medalia „Consolidarea Frăției în Arme" a Armatei Naționale – pentru promovarea păcii și democrației în lume, precum și pentru merite deosebite în promovarea imaginii serviciului militar în societate.

Părinții mei au reușit să educe oameni cumsecade

Sunt născut în anul 1970, în orășelul Iargara, rn. Leova, într-o familie de gospodari, cu o mamă învățătoare și tată agricultor. Mai am un frate și o soră și cred că părinților mei le-a reușit să ne educe oameni cumsecade și să ne țină uniți într-o familie frumoasă. La 7 ani, am fost înscris în clasa I a școlii medii din orășelul de baștină. Noi, generația mea, am fost, probabil, primii, când clasa zero a fost realizată pe parcursul unei singure luni. Doar în luna august 1977, am mers în așa-zisa clasă zero, unde activitățile au fost orientate, în special, spre adaptarea noastră cu regimul de școală. Următoarele generații, după noi, făceau clasa zero un an întreg.

Cine face carte are patru ochi

Nu am rămas să termin școala medie, pentru că, după 8 clase, absolvite în majoritate absolută cu nota „5" (nota maximă în acele timpuri), am mers la Colegiul de Vinificație din Stăuceni și am făcut studii medii de specialitate din anul 1985 și până în 1989, adică timp de patru ani. Am absolvit colegiul (tehnicumul) – de fapt, la sovietici se numea Sovhozul-Școală de Viticultură și Vinificație din Chișinău – cu „diplomă roșie" și m-am făcut tehnician în exploatarea mașinilor automate în industria alimentară. Dar nu m-am angajat în conformitate cu profesia pe care am obținut-o, pentru că în anul 1989 am depus actele la Institutul Politehnic din Chișinău „Serghei Lazo" și am fost admis, devenind student la această instituție, care, ulterior, după obținerea independenței Republicii Moldova, a fost redenumită în Universitatea Tehnică a Moldovei. Pe timpurile mele, studiile de licență și de master erau integrate. Noi, generația anilor '80, am învățat pe parcursul a cinci ani.

Între timp, am reușit și să mă căsătoresc. Am și doi copii, care sunt deja maturi, ambii au absolvit facultăți cu specialități în domeniul tehnologiilor informaționale. După ce am absolvit Universitatea Tehnică a Moldovei, am fost recomandat de membrii comisiei de susținere a tezei de licență la studii de doctorat și, folosindu-mă de deschiderea către România, m-am înscris și am susținut examenele de admitere la doctorat la Universitatea „Politehnică" din București. Am studiat și am realizat cercetări la București, timp de trei ani, pentru teza de doctorat. La finele acestor trei ani, plus un an pentru formularea concluziilor și redactarea lucrării, am susținut teza și am obținut titlul de doctor în științe tehnice la specialitatea „Măsurări electrice". Ulterior, am revenit acasă, la Universitatea Tehnică

din Moldova, și de atunci până azi am realizat și realizez activități de cercetare și didactice în cadrul Facultății de Energetică și Inginerie electrică. În prezent, sunt președinte al Consiliului de conducere al ANACEC.

Bunica broda prosoape pe care erau inscripții în limba română și cu grafie latină

Am crescut acasă, cu părinții, dar am mers des la bunei, care locuiau într-un sat ce se numește Cazangic, ceea ce din turcă se traduce „linguriță". Bunelul meu făcuse renumitele patru clase românești și avea multe de povestit, dar nu prea povestea, așa cum aș fi vrut eu să-mi povestească. Ulterior, mama mi-a relatat despre bucuriile și dificultățile prin care au trecut buneii și străbuneii noștri, despre perioada colectivizării, fuga peste Prut a unora dintre rudele noastre, despre perioada celui de-al Doilea Război Mondial, reținerea și deportarea bunelului etc. Îmi amintesc altceva: bunica, ca orice moldoveancă gospodină, broda prosoape, iar pe acele prosoape era scris în limba română și cu grafie latină. Nu-mi amintesc mesajele, dar știu bine că era brodat cu grafie latină. La un moment dat, am început să învăț limba franceză la școală și așa am înțeles ce scrie pe prosoapele bunicii, inclusiv ce ne scria badea Vasile, unul dintre cei mulți moldoveni care s-au evacuat în 1940 în România. Bunica nu știa să citească cu grafie chirilică, ea îl avea pe bunelul Tudor, care era „om cu carte".

Un parcurs educațional specific copiilor sovietici [...]

Am mers – ca toți copiii din generația mea, dar și ca toți copiii sovietici – la grădinița din orășelul Iargara. Aceasta era o grădiniță obișnuită, în care cu toții vorbeam românește, dar i se spunea „moldovenească". Pe timpuri, în localitatea natală activau vreo cinci grădinițe și două școli (moldovenească și rusă), iar astăzi am rămas cu două grădinițe și cu o singură școală. Chiar dacă localitatea Iargara a fost înființată în anul 1902, adevărata dezvoltare o cunoaște după al Doilea Război Mondial, iar respectiva dezvoltare se datorează, în special, căii și stației feroviare, în jurul căreia au fost dezvoltate mai multe întreprinderi agricole și industriale. Iar orășelul a devenit unul multinațional datorită industrializării. Până astăzi, în Iargara locuiesc mulți cetățeni de naționalitate bulgară, un pic de găgăuzi, ruși și ucraineni – mai puțini, câteva familii de țigani, dar majoritatea totuși sunt români-moldoveni. Mă consider norocos pentru faptul că am crescut într-o societate multinațională, respectiv multiculturală, și

am avut posibilitatea de mic copil să cunosc și să comunic cu reprezentanți ai naționalităților ce locuiesc în Republica Moldova. Noi, în general, suntem la vreo 25 km de la Prut și toată copilăria mea, eu, dar și copii din localitate, am urmărit întotdeauna cu sufletul la gură emisiuni la TVR/românești, cum, de exemplu, era o emisiune care se difuza duminica după amiază – „Album duminical"[23], „Stan și Bran", desene animate și „cascadorii râsului". Ulterior am aflat și m-am îndrăgostit și de Cenaclul „Flacăra".

Petrecerea copilăriei și adolescenței într-o societate multiculturală a contribuit mult la dezvoltarea mea

Iargara era o comunitate multinațională. În perioada sovietică, acolo existau două școli: una moldovenească și alta rusă. Îmi aduc aminte că, la un moment dat (perioada recentă), școala rusă a fost desființată, iar copiii din acest liceu erau transportați zilnic, poate mai sunt și astăzi, cu autobuzul la o școală rusă din or. Leova. La joacă cu copiii, noi vorbeam româna (îi ziceam „moldovenească") și rusa, utilizând cuvinte și expresii din bulgară, găgăuză și țigănească. Repet: petrecerea copilăriei și adolescenței într-o societate multiculturală a contribuit mult la dezvoltarea mea.

În familie n-am vorbit limba rusă. Nu. Doar în stradă. În familie și la școală am vorbit întotdeauna în română. Dar cunoșteam și limba rusă. Chiar și bunica mea a învățat câte ceva în rusă. Bunicul i-a fost învățătorul, probabil, învățase pe timpul anilor petrecuți în deportarea sovietică. În stradă însă, am vorbit și limba rusă, și un pic de bulgară.

Toți profesorii au contribuit la formarea mea

Îmi este greu acum să menționez pe cineva în mod special. Toți profesorii au contribuit la formarea mea, iar delimitarea contribuției acestora ar

[23] *Album duminical* a fost un magazin cultural, transmis la televiziunea publică a României comuniste (TVR) pentru ascultătorii interesați de cultură, știință, etică și comunicare până în 1989. Denumirea de „Album duminical" se concretizează aproximativ la mijlocul anului 1973, emisiunile predecesoare numindu-se „Zig-zag", „Studio A", „Magazin duminical", „360 de grade", „Post meridian". Se difuza duminica, începând cu orele 13:00, iar durata ei era trei-cinci ore, în funcție de transmisiunile sportive din ziua respectivă. Cuprinsul magazinului includea scenete umoristice cu cele mai îndrăgite emisiuni: „Cascadorii râsului", „Umor și muzică" ș.a., muzică ușoară românească, muzică populară, desene animate (în special, Woody Woodpeckers), teatru scurt de după amiază, seriale etc. De realizarea acestui magazin cultural-distractiv s-au ocupat: Tudor Vornicu, Ioana Bogdan, Ovidiu Dumitru, Gh.E. Marian, Doru Dumitrescu, Liviu Tudor Samuila etc. După revoluția din 1989, și-a schimbat denumirea în „Videomagazin" sau „De la egal la egal, amical", apoi a dispărut definitiv (http://nostalgic-tv.blogspot.com/2011/05/album-duminical.html).

fi incorectă. Pe lângă tehnică, îmi place geografia și istoria, iar acest lucru se datorează și profesorului de geografie Gheorghe Vasilevici Olaru, care era, totodată, și directorul școlii. Cu dumnealui am ajuns și la olimpiada republicană. După ce am luat locul I în școală, apoi iarăși I la etapa raională, am fost la Tiraspol (Universitatea de Stat din Tiraspol) și am participat la etapa republicană a olimpiadei la geografie.

Îmi aduc aminte cum o puneam în dificultate pe Eugenia Vasilevna Dicusar, învățătoare de limbă moldovenească, cum era pe atunci, și o personalitate deosebită. O tachinam cu întrebări de genul: „Evghenia Vasilevna, cum să explicăm că Mihai Eminescu este poetul nostru? Pentru că românii spun că este al lor!". Cu Vasile Alecsandri era aceeași poveste. Fiind în apropiere de hotarul cu România, noi aveam acces la posturile de televiziune și radio românești. Învățătoarea cred că știa foarte bine ce spuneam și chiar avea și răspunsul corect, dar, în acele timpuri, nu putea să ne spună prea multe. M-a marcat și Nicolae Dimitrevici Zaharia, profesor de matematică, cel care reușea să ne explice „magia cifrelor". Chimistul Tudose Rebdev, care a inventat un aparat pentru producerea apei vii, a fost un alt profesor deosebit, precum și soția sa, profesoară de biologie. Liubovi Procopievna, un om cu suflet mare, ne învăța limba rusă. Toți învățătorii au fost deosebiți și, ceea ce este foarte interesant (în contextul realităților de astăzi), aveau o atitudine foarte serioasă față de munca lor de pedagog. Astfel, atitudinea și dedicația profesorilor m-a făcut să-mi placă toate disciplinele, mai puțin muzica – ursul mi-a călcat pe ureche.

Abia mai târziu am înțeles că era propagandă ideologică

Erau la modă poveștile despre război, despre eroi, printre care Matrosov[24], Ion Soltîs[25], Pavel Korceaghin și alți soldați-eroi. Mie atunci tare mi-au plăcut cărțile de istorie, care povesteau despre vitejia ostașilor sovietici.

[24] *Aleksandr Matrosov* (1924–1943) – soldat infanterist sovietic, care a blocat focul unei mitraliere germane cu propriul corp în timpul războiului sovieto-german, dând posibilitate unității în care era înrolat să înainteze și să captureze cazematele germane, continuând ofensiva. Pentru sacrificiul asumat în luptă a fost distins post-mortem cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice. Propaganda sovietică a exploatat pe larg „fapta eroică a tovarășului Matrosov" drept exemplu de pricepere și eroism militar pentru toți soldații Armatei Roșii.

[25] *Ivan Soltîs* (1923–1945) – militar sovietic, născut în satul Cuzmin, ținutul Olgopol, gubernia Podolia, RSS Ucraineană. Participant la cel de-al Doilea Război Mondial, distins cu titlul de Erou al Uniunii Sovietice (post-mortem) pentru fapta eroică de a se arunca peste o ambrazură germană în lupta de lângă satul Luisental, Germania. Istoriografia contemporană a dezmințit narațiunea inventată a propagandei sovietice despre Ivan Soltîs (https://timpul.md/articol/a-acoperit-sau-n-a-acoperit-ion-soltis-ambrazura-cu-pieptul-163790.html).

Abia mai târziu am înțeles că era propagandă ideologică. Cea mai mare parte a cărților pe care le-am citit erau în limba rusă. Cărți în limba moldovenească existau, însă acestea se limitau, în special, la programa școlară și au fost citite rapid. Astfel, nu am avut de ales, am trecut la cărțile scrise în rusă. În plus, nu întotdeauna traducerile în limba moldovenească erau cele mai reușite. Cu toate acestea, poveștile din copilărie au fost citite, în special, în limba moldovenească, trecerea la literatura rusă s-a produs în adolescență, atunci când am mers la bibliotecă, iar cărțile, în majoritatea lor, erau în rusă.

Acasă nu se discuta despre politică, partid și alte chestiuni din această „operă"

Educația nu se realizează doar la școală, ci și acasă. Nicio persoană din familia mea nu a fost membru de partid sau lucrător pe câmpul ideologic. Astfel, acasă nu se discuta despre politică, partid și alte chestiuni din această „operă". Consider că lipsa discuțiilor pe teme politice / ideologice în familie m-a avantajat cumva. Chiar dacă, oficial, educația se realizează și în școală, cu toții conștientizăm că educația de acasă contează foarte mult. Sunt sigur că în școala noastră s-a făcut și educație ideologică, dar nu pot să spun că eu am simțit că sunt „prelucrat" ideologic. La un moment dat, probabil, prin clasele mai mari – a VI-a – VIII-a –, în fiecare zi de luni, aveam o oră / lecție la care se discutau evenimentele politice din URSS și de pe mapamond, am putea să o numim „lecție de educație politică". Copiii erau îndemnați să citească ziare și să povestească în fața colegilor ce au înțeles din cele citite sau auzite la TV. Nu-mi amintesc ca dna profesoară să ne transmită mesaje „ideologic criptate" sau, cel puțin, eu nu le-am simțit. Pur și simplu, era o abordare prin care copiii erau stimulați să citească ziare, să-și formeze obișnuința discursului public și, posibil, o încercare de expunere publică a opiniei. Aici este necesar să înțelegem realitățile respectivei perioade de timp: Internetul încă nu exista, la TV aveam acces doar la două canale, la radio se vorbea, în special, despre „recolta de porumb" și „litrii de lapte muls de la văcuțe" [...], și muzică, iar ziarele reprezentau principala sursă de informare. Evident, ziarele, ca și celelalte surse de informare, erau „filtrate" și nu orice informație putea ajunge la cititor. Lucrurile au început să se schimbe pe timpul *glasnostei* lansate de Gorbaciov. În același context, în zilele de sâmbătă și duminică, priveam

emisiuni la televiziunea română, dar copii fiind, noi nu obișnuiam să privim emisiuni politice, la care, de regulă, se proslăvea Partidul Comunist Român și cuplul ceaușist care îl conducea.

Era un cerc în care se dezvoltau capacitățile copiilor în domeniul analizei politice

Îmi amintesc că prin clasa a VI-a am mai participat în activitatea unui cerc pe interese, așa cum era în școala din vremea mea, în cadrul căruia se analizau deciziile aprobate la Congresele Partidului Comunist, implementarea respectivelor decizii, viziunile asupra viitorului luminos [...], care, în esență, era un cerc unde se dezvoltau capacitățile copiilor în domeniul analizei politice. Pe parcursul ședințelor, discutam, conduși de profesor, ce s-a întâmplat la diferite congrese ale partidului[26], „descifram" cele scrise în materialele congreselor, analizam și încercam să înțelegem mesajele conducătorilor partidului și alte acte / mesaje de acest fel. Profesorul încerca să ne explice ce înseamnă *piatiletkă*[27], care sunt avantajele economiei planificate, în ce mod și cum luptă cetățeanul sovietic pentru pace și bunăstare, cum se jertfește Uniunea Sovietică pentru pace și cum vom trăi în comunism. Nu a durat prea mult participarea mea în activitatea respectivului cerc, interesele mele de moment fiind un pic altele.

„Mai întâi trebuie să intri la institut și pe urmă poți să ieși din comsomol!"

De la bun început, este necesar să menționăm că majoritatea absolută a copiilor din clasele primare au fost octombrei. În acele vremuri, toți copiii au trecut prin pionierie și comsomol, cu excepția copiilor din familiile religioase, cărora noi le spuneam *subotnici*[28] și cărora părinții nu le permiteau să fie nici pionieri, nici comsomoliști. Astfel, am fost și eu pionier, iar ulterior – comsomolist. Timpul aflării mele în comsomol a coincis cu cel al *glasnostei*, perioadă în care noi am început să avem acces la informații restricționate anterior: originea poporului moldovenesc, unitatea de limbă și neam, deportări, atrocitățile sistemului comunist, realitățile „eliberării"

[26] PCUS

[27] *Piatiletka* (Пятилетка) – acronim rusesc pentru planurile cincinale de dezvoltare a economiei naționale a URSS (Пятилетний план развития народного хозяйства), prin care se realiza planificarea centralizată a economiei sovietice.

[28] *Subotnici* – nume cu care sunt desemnați credincioșii creștini protestanți ai Bisericii Adventiste de Ziua a Șaptea, care, în principal, se distinge prin păstrarea sâmbetei, a șaptea zi a săptămânii iudeo-creștine.

Basarabiei etc. Astfel, în anul 1990, fiind student în anul I la Institutul Politehnic „Serghei Lazo" din Chișinău, am mers la sediul Komsomolului de la Politehnică și am depus biletul de comsomolist. Le-am spus că nu mai vreau să fiu cu ei. Intenția de a mă debarasa de comsomol și de tot ce ține de partid o aveam de câțiva ani, dar mama mi-a spus „Mai întâi trebuie să intri la institut și pe urmă poți să ieși din comsomol!". Dar eu pe mama o ascult! Admit că a fost prea târziu să mă retrag din comsomol tocmai în anii '90, dar pentru mine a fost un gest simbolic de delimitare de comsomol, de organizația viitorilor comuniști. Aș mai completa că pe parcursul anilor nu m-am implicat prea mult în viața organizațiilor pionierești și comsomoliste, dar nici nu am ceva să reproșez respectivelor organizații din școala, colegiul și universitatea în care am învățat. O singură dată, pe 19 mai, de ziua pionieriei, am participat la adunarea raională a pionierilor, evenimentul a fost organizat la nivel raional în orașul Leova. Țin minte că eram îmbrăcați frumos, cu cravată, chipiu, am defilat, am ascultat câteva discursuri ale unor persoane importante, urmate de un concert – a fost foarte emoționant. În principiu, eu am fost un copil și adolescent suficient de activ, am făcut și sport, citeam mult, citeam ziare și, evident, ajutam părinții prin gospodărie. Profesorii preferau să mă cheme la tablă să răspund la tema sau subiectele discutate, pentru că eu eram unul dintre elevii care își făceau temele pentru acasă, cunoșteam diverse curiozități, mai ales, la geografie și istorie. Părinții întotdeauna au stimulat și susținut dorința noastră, a copiilor, de a studia. Acasă, la părinți, aveam o bibliotecă bogată, cu diverse enciclopedii, manuale, atlase – tot ce era necesar să stimuleze și să întrețină dragostea de carte și curiozitatea noastră.

Istoria Uniunii Sovietice se studia după un manual mai gros, iar Istoria Moldovei — după unul suficient de subțire

Din câte îmi amintesc, noi am studiat două istorii: una – istoria URSS și alta – istoria RSS Moldovenești. Istoria Uniunii Sovietice se studia după un manual mai gros, care în fiecare an se schimba (o nouă clasă, un nou manual), iar la istoria Moldovei se utiliza un manual suficient de subțire. Dacă nu greșesc, istoria Moldovei s-a predat un an sau doi (prin clasa a VII-a și/sau a VIII-a), iar manualul era impresionant de subțire, probabil, nu depășea vreo 10 cm în lățime. Mai mult, nici nu-mi amintesc dacă noi am învățat vreodată sau ce am învățat din această carte, probabil, ceva axat pe memorarea anilor de domnie a domnitorilor Moldovei și pe cele peste 40 de războaie și bătălii purtate de Ștefan cel Mare.

Profesorul ne preda istoria oficială, cea promovată de partidul comunist

Profesorii nu puteau să vorbească despre altceva decât despre istoria oficială, cea promovată de partidul comunist: că trăim fericiți în RSS Moldovenească, egali în marea URSS, că la un moment dat am fost cotropiți de către regimul fascisto-român, că jandarmii români băteau cetățenii etc. În același timp, bunica avea puțin o altă părere. De obicei, dacă se aborda problema, bunica susținea că „în vremea jandarmului român se făcea carte și toți sătenii munceau, era regulă". În familia mea, în general, s-a muncit mult, iar trântorii care stăteau pe laiță la poartă în zi de muncă nu erau bine priviți. În astfel de cazuri, bunica își aducea aminte de jandarmi: „Dacă ar fi fost jandarmul, ar fi fost la lucru și aceștia". Profesorii ne mai spuneau că suntem parte a unui stat măreț și puternic, că trebuie să fim fericiți pentru aceasta și că noi singuri, poporul moldav, am cerut să fim parte a Uniunii Sovietice, ne-am dezlipit de chiaburii din România și multe altele din arsenalul propagandistic sovietic. În același timp, eu eram contrariat de situația din familia noastră: un frate al bunicii de pe mamă locuia în Brăila, iar fratele bunicii de pe tată stătea în Bârlad și ei erau români. Iar noi, cei care am rămas în Iargara, și rudele noastre din satele Cazangic și Antonești eram moldoveni. În situații similare se aflau mai multe familii de la sat, acestea aveau rude apropiate în România. Situația dată a fost creată în momentul când au venit „eliberatorii", povesteau bunicile mele, oamenii din sat au aflat despre condiționalitatea retragerii administrației române din Basarabia și mulți și-au luat soțiile și copii și au trecut Prutul cu carul și averile agonisite. Astfel, mai multe familii au fost despărțite pe o perioadă îndelungată. Abia prin anii 1984–1986, am început să înțeleg lucrurile acestea, mai bine zis, să le simt. Îmi amintesc cum badea Vasile din Brăila, fratele bunicii, a revenit la rude, în Iargara, prima dată, când avea vreo 60-70 de ani. Cu lacrimi se îmbrățișau cu bunica și îi povestea cât de grea le este viața. Bunica mă trimitea, de fiecare dată când veneau rudele din România, să cumpăr ouă, lapte, smântână (se vindea la borcan), unt tăiat la kg și alte produse alimentare (de regulă, carnea, legumele și fructele le aveam în gospodărie), cu care își servea oaspeții dragi. Iar badea Vasile, matur fiind, la vederea atâtor bunătăți, inclusiv din perspectiva lipsei acestora pe rafturile magazinelor din România, începea să lăcrimeze.

La un moment dat, eu am înțeles că badea Vasile, care era român, și eu, care îmi spuneam moldovean, vorbim aceeași limbă

Nu mai țin minte la ce vârstă, dar, la un moment dat, eu am înțeles că badea Vasile, care era român, și eu, care îmi spuneam moldovean, vorbim aceeași limbă. Televizorul prindea prost posturile românești, dar, oricum, imaginile și sunetul erau suficiente pentru a recepționa emisiunile transmise. Ulterior, am început a asculta emisiunile românești la radio. Ascultam ședințele Cenaclului „Flacăra”[29]. Îmi plăcea ce cântau ei atunci, inclusiv atmosfera de la concertele acestora. Realizez că, pe lângă folk, cântau și un pic de muzică patriotică, dar eu am înțeles că e aceeași limbă, doar că în Moldova se scrie altfel. Noi am primit cu regularitate scrisori de la rudele din România și, când bunica și-a pierdut vederea, eu o ajutam pe mama să i le citească. Primele încercări să citesc în română cu grafie latină – atât scrisorile venite din România, cât și subtitrările la filmele transmise de televiziunea română – au fost în momentul când eram prin clasa a V-a sau a VI-a. Pentru a simplifica lucrurile, am pus alături de alfabetul chirilic pe cel latin și am făcut primele încercări să citesc cu grafie latină, la început au existat unele dificultăți asupra identificării analogiei pentru unele dintre literele alfabetului rusesc: „ч”, „щ”, „х” etc., însă, treptat, am deprins să citesc texte în română cu grafie latină. Pornind de la faptul că în școală învățam limba franceză, implicit alfabetul latin, reușeam să-i citesc bunicii scrisorile venite de la fratele ei. Aceste evenimente se întâmplau cu mult înainte de 1989, înainte de revenirea limbii noastre la alfabetul latin. Astfel, cu un pic de efort și puțină carte, se putea învăța rapid să citești și să scrii în română, utilizând alfabetul latin.

La acest capitol au contribuit și filmele străine, care se transmiteau subtitrate la canalul TV românesc. Eu, copil fiind, îmi doream să înțeleg ce se vorbește și a trebuit să învăț să citesc rapid subtitrările. Deși puteai descoperi zeci de emoții pe fețele lui Stan și Bran[30] sau ale altor actori din filmele străine, la care noi, în URSS, nu aveam acces, după cum e și normal, eu îmi doream să înțeleg ce vorbesc. Situația era similară și în cazul filmelor străine cu desene animate, care erau prezente în grila televiziunii române.

[29] Cenaclul „Flacăra” a fost un fenomen cultural desfășurat între anii 1973 și 1985, condus de poetul Adrian Păunescu.

[30] Actorii Stan Laurel și Oliver Hardy, cunoscuți în România ca „Stan și Bran”, care au alcătuit un celebru cuplu comic în anii ’20–’50 ai secolului al XX-lea în cinematografia americană. Prima lor apariție comună a fost în „DuckSoup” și „SlippingWives”, în 1927, impunându-se atunci ca un duo genial al comediei internaționale. Au realizat împreună 23 de filme, 32 de pelicule mute, 40 de scurt-metraje și multe alte producții de succes.

Îmi doream să cunosc lumea, să depășesc orizonturile rn. Leova.

Inițial, este necesar să amintim că, pe timpuri, învățământul general se realiza pe durata a 10 ani / 10 clase. După absolvirea clasei a VIII-a, tinerii își puteau continua studiile în clasele a IX-a și a X-a (analogie la actualul învățământ liceal) sau în instituțiile de învățământ profesional tehnic. La absolvirea ambelor trasee educaționale, studiile puteau continua în învățământul superior. În anul 1985, cu susținerea părinților, am mers și am depus actele pentru înmatriculare la Кишинёвский Совхоз-Училище Виноделия и Виноградарства[31] (Tehnicumul din Stăuceni) – cea mai veche instituție de învățământ de pe teritoriul Basarabiei, instituție cu tradiții și calitate a studiilor, recunoscută atât în RSSM, cât și în URSS. Aveam 15 ani și, evident, îmi doream să cunosc lumea, să depășesc orizonturile rn. Leova, dar și distanțarea geografică de controlul părintesc reprezenta un argument serios la acea dată. Părinții m-au susținut și m-au încurajat să-mi continui studiile în Chișinău, ei realizau că școala din Chișinău e mai bună decât ce aveam noi în Iargara. Tehnicumul din Stăuceni era cunoscut ca o instituție profesional-tehnică foarte bună, era în subordine unională și era dotat tehnic și metodic la nivel înalt, iar profesionalismul absolvenților era foarte apreciat în cadrul întreprinderilor din sfera agro-alimentară. Instituția respectivă avea o importanță deosebită pentru pregătirea specialiștilor în domeniul viticulturii și vinificației pentru toată Uniunea Sovietică, respectiv, era finanțată mai bine decât celelalte instituții profesional-tehnice, aflate în subordine republicană. Concursul de admitere la tehnicum era foarte mare, la unele specialități se depuneau câte 10 dosare la un loc de înmatriculare și, evident, erau organizate examene de admitere. În clasa a VIII-a, am depus un efort sporit la școală și am reușit să absolvesc cele opt clase cu excelență, iar acest lucru mi-a permis să fiu admis fără dificultăți și fără examene de admitere la tehnicum. Am susținut o singură probă, o convorbire realizată în momentul depunerii actelor în comisia de admitere. În situații similare se aflau elevii eminenți, cei circa 1/3 din elevii admiși la studii în anul 1985.

[31] *Sovhozul-Școală de Viticultură și Vinificație din Chișinău* – una dintre cele mai vechi școli de horticultori și vinificatori, fondată în 1842 de către Ministerul Proprietăților de Stat al guvernului imperial rus ca Școală de Pomicultură de categorie inferioară. În anul 1922, a fost reorganizată în Școală Națională Medie de Viticultură. În anul 1963, a fost transferată de la Chișinău în blocul nou de studii din satul Stăuceni. Din 28 iunie 1991, Sovhozul-Școală a fost reorganizat în Colegiul Național de Viticultură și Vinificație din Chișinău. Astăzi, este cunoscută ca Centrul de Excelență în Viticultură și Vinificație din Chișinău.

Toate disciplinele de specialitate le-am studiat în limba rusă

Iată la tehnicum am început să studiem și în limba rusă, chiar dacă am fost înmatriculat în grupa cu studiere în limba moldovenească. Toate disciplinele de specialitate le-am studiat în limba rusă și numai disciplinele școlare, pentru că se învățau disciplinele din clasele a IX-a – a X-a a școlii medii, s-au predat în română. Erau suficienți profesori vorbitori de română, cu care în pauze vorbeam româna, dar la ore se vorbea în rusă. Uneori situația era ciudată: pe ambele părți ale catedrei se aflau vorbitori de română (profesorul și elevii), care utilizau în comunicare limba rusă. Evident, erau și profesori vorbitori doar de rusă, mulți dintre ei erau buni profesioniști, oameni de o mare cumsecădenie, persoane care au fost „distribuite" pentru continuarea carierei profesionale în RSSM. Când lucrurile au început să se schimbe prin anii '85–'89, comportamentul lor era diferit. Unii profesori, vorbitori de limba rusă, erau destul de toleranți, înțelegând că nouă ne este dificil să vorbim și să răspundem temele în rusă. Cei care înțelegeau cât de cât limba română ne permiteau să răspundem românește. Alții însă – nu prea. Îmi aduc aminte de Oskolskii, profesor de fizică și informatică, care era un foarte bun profesionist, dar ca om – nu aș putea afirma același lucru, căci avea o atitudine nu tocmai tolerantă și pedagogică față de moldoveni. Era un om foarte citit, rafinat la îmbrăcăminte, cu maniere finuțe, vorbea o limbă rusă elevată [...], pretindea a fi intelectual. În același timp, disprețul cu care îi trata pe moldoveni, probabil, influențat și de mișcarea națională care lua amploare, l-a determinat prin '88–'89 să plece din Republica Moldova și să se întoarcă la baștină. În acea perioadă, URSS deja era în plină restructurare, dar și autodistrugere, mișcările naționale luau amploare, iar viitoarele suveranități și independențe ale celor 15 republici constituante ale Uniunii Sovietice puteau fi prognozate.

Nici la acea vreme și nici până astăzi nu am înțeles de ce în unele familii moldovenești, inclusiv de la mine din Iargara, părinții au decis să vorbească cu copiii lor în limbă rusă

Vizitele la Chișinău au existat și până la admiterea la studii. Școlile, inclusiv Școala medie moldovenească din Iargara, anual, organizau vizite și excursii în capitală, în unele dintre care am participat și eu. Tradițional, excursiile la Chișinău includeau vizite la Memorialul Victoriei, muzee, parcuri și, uneori, se finalizau la Circ sau teatru. În timpurile copilăriei

mele, teatrele și artiștii organizau turnee în satele din republică. Astfel, nu era neapărat necesar să vizităm teatrele și sălile de concert din capitală, acestea erau prezente în casele de cultură din satele republicii. Evident, am vizitat Chișinăul și cu părinții, itinerarul parcurs cu membrii familiei mai includea două obiective strategice: ЦУМ (magazinul universal central, astăzi purtând numele de UNIC) și Piața Centrală. Sunt convins că cei care au prins timpurile „socialismului dezvoltat", anii '80–'90, își amintesc de rafturile semigoale din magazinele de la sate și de vizitele după cumpărături la oraș.

Fiind student la tehnicumul din Stăuceni și locuind în imediata apropiere de Chișinău, am avut ocazia să cunosc orașul mai bine. Prima impresie a fost de oraș mare și locuit de vorbitori preponderent de limbă rusă, chiar dacă printre ei se regăseau și moldovenii noștri ajunși persoane importante la oraș. Nici la acea vreme și nici până astăzi nu am înțeles sau am refuzat să înțeleg de ce în unele familii moldovenești, inclusiv de la mine din Iargara, părinții au decis să vorbească cu copiii lor în limbă rusă, iar ulterior aceștia frecventau grădinițe, școli și universități cu predare în limba rusă. Evident, am auzit frecvent argumentul precum că autorusificarea moldovenilor se realiza pentru a asigura copiilor locuri de muncă mai bine plătite și o integrare mai facilă în viața socială. O altă justificare a mancurtizări populației orășenești, până la independență, se baza pe faptul că în Chișinău, dar nu numai, erau mai multe grădinițe rusești, că școlile cu predarea în limba rusă erau mai dotate, iar învățătorii erau mai profesioniști. Pornind de la faptul că eu întotdeauna (în școală, colegiu și universitate) am avut în preajmă învățători și profesori calificați, evident, nu sunt de acord cu ultimul argument. Chiar dacă existau suficiente argumente care puteau fi examinate, consider că este un pic josnic să renunți la limbă, valori naționale, neam în favoarea unor beneficii materiale.

Studența la Politehnica din Chișinău

În anul 1989 am absolvit colegiul / tehnicumul cu diplomă roșie și imediat am depus dosarul, fără să fac vreo oprire la Comisariatul militar, pentru admitere la Institutul Politehnic „Serghei Lazo" din Chișinău, astăzi Universitatea Tehnică a Moldovei. Și aici, chiar dacă exista concurs și se organizau examene de admitere, am susținut doar un test în fața membrilor Comisiei de admitere. În ziua în care am depus actele pentru concursul de admitere, unul dintre membrii comisiei, mai târziu am înțeles

că era profesorul Tudor Ambros[32], mi-a zis că trebuie să mai vin o dată la Chișinău și să susțin o probă de concurs. Eu nu aveam unde să stau în Chișinău și am întrebat dacă pot susține proba azi, fără vreo pregătire. Profesorul Ambros m-a întrebat: „Ești gata să susții acum?". Eu am răspuns afirmativ, iar profesorul Ambros, împreună cu încă doi profesori (Comisia de concurs, presupun, a fost formată ad-hoc) mi-a formulat câteva întrebări la subiectele învățate în programa școlară și unele din domeniul de specialitate. Nu am fost perfect la matematică, dar la specialitate am răspuns mai mult decât s-a cerut și răspunsurile au fost pe placul membrilor Comisiei. Apoi mi-au zis să merg acasă, să anunț părinții că am fost admis la institut și să revin la 1 septembrie la studii.

Grupa academică în care am studiat în cadrul Facultății de Energetică din cadrul Politehnicii (Universității Tehnice a Moldovei), ulterior denumirea fiind completată și cu Inginerie Electrică, a fost formată atât din absolvenți de liceu (printre care și câțiva absolvenți medaliști), cât și din absolvenți ai Colegiilor tehnice (și printre ei vreo doi cu diplomă de excelență). Astfel, majoritatea colegilor din grupă au avut rezultate bune și foarte bune la nivelele anterioare de studii, iar rezultatele obținute la facultate au demonstrat că notele obținute anterior în școală și în instituțiile de învățământ profesional-tehnic erau meritate. Evident, au existat și cazuri când unii admiși cu note de „foarte bine" au absolvit studiile cu note mult mai slăbuțe. În acest context, sunt surprins de excesul actual al notelor de „9" și „10", exces care nu întotdeauna are o acoperire calitativă a cunoștințelor. Trebuie să recunosc, în perioada sovietică, notele – la toate nivelele de învățământ – erau mai puțin „pictate", iar învățătorii și profesorii erau suficient de exigenți. Chiar dacă mai existau excepții în cazul unor copii de învățători sau de președinți de colhozuri, directori de magazine etc., regula era simplă: cine învață și cunoaște materia obține note mari. Și mama mea era învățătoare, dar îmi spunea zilnic că trebuie să învăț, dacă vreau să reușesc în viață. Astfel, eu, ca și mulți alți copii, am învățat, am muncit, pentru că nu aveam altă soluție și eram convins că cel care învață sau muncește întotdeauna va reuși. În același context, admit că unele nereușite la învățătură ale colegilor mei de la colegiu se datorau faptului că disciplinele de specialitate ni s-au predat în limba rusă. Nu toți elevii cunoșteau limba rusă la nivelul de a înțelege materia predată

[32] *Tudor Ambros* – doctor habilitat, profesor universitar (1994) la Catedra de Electromecanică și Metrologie a Universității Tehnice din Moldova.

într-o limbă pe care nu au practicat-o anterior. Nu era și cazul meu, pentru că, așa cum spuneam mai sus, eu am vorbit cu copiii în stradă atât limba moldovenească / română, cât și rusă, iar pe alocuri – și expresii în bulgară. Astfel, eu nu am avut probleme de comunicare în limba rusă. Situația dată nu mai era actuală la facultate, pentru că deja în 1989, anul admiterii mele la facultate, la 31 august s-a revenit la grafia latină și toate disciplinele au început să se predea în limba română.

Gorbaciov a determinat trăsăturile unei epoci întregi

Gorbaciov, aflat la cârma Uniunii Sovietice în perioada anilor 1985–1991, a fost un om care a determinat trăsăturile unei epoci întregi, el a provocat schimbarea, promovând *glasnost*, *perestroika* și alte libertăți cetățenești. Mesajele lui, după mine, erau corecte. Poate, mai puțin, păstrarea Uniunii în formula veche, care nu putea fi acceptată. Consider corecte solicitările ca partidul comunist să lase din ideologie, societatea să se democratizeze, piața să se liberalizeze etc. Lucrurile acestea erau spuse și promovate de Gorbaciov. De exemplu, am susținut lupta cu nesunî (несуны[33]) și alte propuneri inovatoare pentru acea dată. Omul înțelegea că, pe alocuri, societatea degradează și el a încercat să redreseze situația. Spre nefericirea lui Gorbaciov, criza economică prin care trecea URSS nu i-a adus susținerea dorită a societății, iar revoluționarii, gen Elțîn[34], au avut câștig de cauză.

Este necesar să recunoaștem că unele propuneri reformatoare ale lui Gorbaciov nu s-au bucurat de susținere și au fost percepute ca antipopulare: de exemplu, propunerea de a organiza primul referendum din istoria URSS, în martie 1991, pentru păstrarea unei confederații sovietice. Ca și majoritatea cetățenilor RSS Moldovenești și ai altor patru republici membre ale Uniunii Sovietice, eu nu am susținut această idee și nu am participat la respectivul referendum. Republica Moldova era deja pe calea independenței și lucrurile, după mine, nu puteau fi schimbate. Totuși, analizând post-factum perioada gorbaciovistă, consider că Mihail Gorbaciov a fost un conducător înțelept, care își dorea să reformeze un sistem bolnav, iar impactul acestuia asupra societății a fost unul pozitiv.

---

[33] *Nesun* – o persoană, un angajat al unei întreprinderi, care scoate ilegal (adică fură) de la locul de muncă materii prime, produse, mijloace de producție și alte resurse materiale ce aparțin întreprinderii. Spre deosebire de un hoț ordinar, acesta nu era disponibilizat și comunitatea considera că poate fi reeducat.

[34] *Boris Elțîn* (1931–2007) – politician rus. Primul președinte al Federației Ruse, primul conducător din istoria acestei țări ales în mod direct.

După ce a apărut „legea seacă”, s-a dus în grădină și a tăiat toată vița de vie [...]. Ulterior, toți vecinii râdeau de el

Mai întâi să povestesc câteva cazuri: Un vecin de-al nostru din Iargara, care citea tot timpul *Pravda* și *Izvestia*, ziare de propagandă a ideologiei comuniste, după ce a apărut legea, probabil, emoționându-se prea mult, s-a dus în grădină și a tăiat toată vița-de-vie. Ulterior, toți vecinii râdeau de el. Aici se poate vedea rezultatul prelucrării ideologice a populației.

Și al doilea caz: se întâmpla pe timpul studiilor la Colegiu, eram la stagiul de practică în domeniul agroindustrial, adică în domeniul producției produselor alimentare. Colegii au fost repartizați la Fabrica „Bucuria”, „Franzeluța” și alte întreprinderi, iar eu am avut norocul să fiu repartizat la Fabrica de Vinificație din Stăuceni – probabil, cunoaștem cu toții că vinul este un produs alimentar. La Fabrica din Stăuceni a fost instalată, în anii ’80, o linie de îmbuteliat franceză, un utilaj foarte performant. Logica economică spune că aceasta ar fi trebuit să funcționeze, iar „legea seacă” impunea micșorarea sau chiar stoparea producției alcoolice. Conducătorii acestei fabrici, oameni cu experiență și clarvăzători, au lăsat neatinsă linia de îmbuteliat franceză, iar alături au montat o altă linie de îmbuteliere, deja sovietică, a sucului din struguri. Astfel, linia de îmbuteliere a fost păstrată pentru perioada post-prohibiție, dar și indicațiile Partidului au fost îndeplinite – fabrica de vinuri producea și îmbutelia suc. În același timp, nu am auzit ca în sovhozul-școală din Stăuceni să fie tăiată vița-de-vie. Oamenii au procedat mul mai inteligent: o parte din struguri i-au direcționat spre producerea de suc, dar au păstrat și producerea vinului.

Nu știu dacă îl priveam pe Gorbaciov ca pe unicul vinovat de promulgarea acestei legi. Este cunoscut că în unele regiuni ale Rusiei consumul de alcool este extrem de mare, fapt care avea consecințe grave atât asupra vieții sociale, cât și a celei economice. În dorința să stopeze efectele dezastruoase survenite în urma alcoolizării în masă a populației, Gorbaciov a decis să impună prohibiția pe întreg teritoriul URSS. Însă situația era diferită în republicile și regiunile componente ale URSS, iar intenția de a combate viciul alcoolismului (o intenție sănătoasă) nu trebuie să ducă la tăierea viței-de-vie.

Am început să mă pătrund de idealurile promovate de oamenii de cultură, odată cu apariția ziarului *Țara*

Cred că doi oameni m-au direcționat cumva să observ începutul mișcării naționale, unul – indirect și altul – direct. În primul caz, este vorba

despre Gheorghe Ghimpu[35], care, după întemnițarea și exilul său, muncea la fabrica din Stăuceni. Era angajat în corpul administrativ și cineva, care l-a văzut ieșind din fabrică, mi-a spus că acesta e Ghimpu. Unii îl vorbeau de bine, alții – mai puțin. Dar, cel puțin, eu am aflat că există Gheorghe Ghimpu, care luptă pentru limba română, pentru identitatea noastră națională și mi-am pus primele întrebări la acest capitol. Și al doilea este Mihai Luca, un student puțin mai în vârstă decât mine, de origine de prin Cernăuți, cu care, la un moment dat, am locuit în aceeași odaie de cămin. Mihai avea prieteni în mediile intelectuale și artistice moldovenești. Unul dintre ei era actorul Ion Munteanu, a cărui voce ne anunța, prin ani '90, stațiile în troleibuzele din Chișinău. Mihai Luca, fiind mai matur decât noi, ceilalți studenți de la tehnicum, mergea frecvent în oraș, își vizita prietenii și colegii, mergea la teatru, se întâlnea cu actori și ajungea la Stăuceni noaptea târziu [...] și, după fiecare revenire, își împărtășea emoțiile cu noi, cei din cămin. Evenimentele se întâmplau în anul 1988. Astfel, am ajuns și eu într-o duminică să merg să văd ce se întâmplă în Chișinău. Am prins una sau două ședințe ale Cenaclului „Alexei Mateevici", organizate pe Aleea clasicilor. Apoi, în alte zile de duminică, când tot mai multă lume se aduna la ședințele cenaclului, s-au mutat în Parcul Comsomolist, acum Valea Morilor. Pe scările care coboară spre lac, pe partea dreaptă, era un teatru mic de vară, unde au continuat să fie organizate ședințele cenaclului. La respectivele ședințe, l-am văzut pe unul dintre principalii organizatori – Anatol Șalaru[36], dar și pe marii noștri oameni de cultură, ale căror discursuri ne-au trezit și ne-au făcut să fim mândri că suntem moldoveni și să ne dorim să trăim într-o altfel de lume: Ion Ungureanu, Leonida Lari, poeții Grigore Vieru, Dumitru Matcovschi și mulți alții. La respectivele ședințe veneau băieții care cântau folk la chitară. De fiecare dată, se aduna tot mai multă și mai multă lume și, la un moment dat, ne-am mutat la Teatrul Verde, unde și-a ținut apoi ședințele cenaclul. Încercam să nu ra-

[35] *Gheorghe Ghimpu* (1937–2000) – politician din Republica Moldova și patriot român, fondator al Mișcării de Eliberare Națională, membru al Comitetului Executiv al Frontului Popular din Moldova, deputat în primul Parlament al Republicii Moldova (1990). A fost deținut politic în perioada sovietică pentru convingerile sale și participarea la fondarea Frontului Național-Patriotic din Basarabia și Nordul Bucovinei (1972).

[36] *Anatol Șalaru* (n. 7 februarie 1962) – politician român din Republica Moldova. Absolvent al Institutului de Medicină din Chișinău. Fondator al Cenaclului „Alexei Mateevici" (1988–1990) – un forum al ideilor libere și naționale, creat în anii de apus ai Uniunii Sovietice și de început al restructurării. A fost deputat în primul Parlament al Republicii Moldova (1990–1994) și Ministrul Transporturilor și Infrastructurii Drumurilor (2009–2013).

tez ședințele cenaclului, chiar dacă, la început, eram un gen de „gură-cască", fără a avea viziuni clare asupra identității noastre naționale și a mesajelor vociferate de la microfon. Însă, pas cu pas, am început să mă pătrund de idealurile promovate de oamenii de cultură, lucru care s-a amplificat odată cu apariția ziarul *Țara*, am început să citesc româna cu grafie latină, am început să fiu conștient de momentul istoric pe care-l trăiesc și de schimbările care urmează, chiar dacă încă nu le puteam prognoza.

Am început să înțeleg cine suntem, de unde am venit și direcția în care trebuie să mergem

Cumva s-au aranjat unele lucruri, care au apărut încă în adolescență și nu le puteam aranja în capul meu mult timp. Vorbeam aceeași limbă cu românii, dar scrisul era diferit. Poeții, scriitorii parcă sunt aceiași, dar îi împărțeam în „ai noștri" și „ai voștri". Suntem membri ai aceleiași familii, rude de sânge, dar bunica trăiește la Iargara, iar unchiul – peste Prut, în România. Parcă luptam pentru același țel, dar, la un moment dat, a luptat un frate împotriva altui frate, fiindcă bunei îmi povesteau că pe fronturile celui de-al Doilea Război Mondial erau situații când consătenii se trezeau că luptă pe diferite părți ale baricadei, că mai întâi i-au luat rușii la armată, pe urmă au venit românii și i-au mobilizat.

Odată cu *perestroika* și *glasnost,* a început să apăra *Ogoniok*[37], au început să apară lucrările lui Soljenițîn *Arhipeleagul Gulag*, articole și informații, care dădeau cumva peste cap toată filosofia și ideologia pe care noi o însușisem până atunci.

Eu, personal, eram interesat. Nu pot să spun același lucru despre toți colegii mei, dar, totodată, nu cred că studenții de la facultățile tehnice se deosebeau prea mult de ceilalți studenți. Spuneam anterior de Mihai Luca, care, la un moment dat, a început să ne aducă literatură în limba română. Unii dintre colegi erau interesați de evenimentele care, ulterior, s-au adeverit a fi istorice, iar alții au rămas pasionați de sport, distracții etc. Mișcarea națională pornită la finele anilor '80 a început să aranjeze lucrurile pentru mine, am început să înțeleg cine suntem, de unde am venit

[37] *Ogoniok* – revistă ilustrată socio-politică, literară și artistică săptămânală, care s-a publicat în Uniunea Sovietică din anul 1923. După numirea lui Korotici în postul de redactor-șef (1986), revista s-a transformat într-o locomotivă și trompetă a proceselor *glasnost*-ului gorbaciovist. Spre deosebire de jurnalul tipic sovietic, *Ogoniok* a început să publice cât mai multe fapte și documente, articole pe teme de actualitate: despre mafia comercială, economia de piață, dezvoltarea cooperativelor, reforma instituțiilor de corecție, probleme culturale etc.

și direcția în care trebuie să mergem. Evident, împreună cu părinții, am participat la prima și a două Mare Adunare Națională.

Pe 27 august 1989, împreună cu părinții, fratele și sora, am trăit momente unice

Nu-mi amintesc exact unde am aflat despre organizarea primei Mari Adunări Naționale. Aceasta a avut loc pe 27 august 1989 și principala reușită a constat în declararea limbii moldovenești în calitate de limbă de stat și adoptarea alfabetului latin. Alături de alte sute de mii de participanți, împreună cu părinții, fratele și sora, am trăit momente unice, cu toții speram într-o nouă viață, (încă în componența URSS), cu mai multe libertăți și demnitate [...], și astăzi, când îmi amintesc trăirile de altă dată, emoțiile mă copleșesc. Mă gândeam că, uite, în sfârșit, vine libertatea noastră. Ulterior, la doi ani distanță, pe 27 august 1991, este organizată a doua Mare Adunare Națională, adunare în cadrul căreia sutele de mii de participanți am votat independența Republicii Moldova, declarație adoptată ulterior în Legislativ. Eram liberi și puteam singuri să ne făurim viitorul, nu era necesar să solicităm permisiunea sau suportul „fratelui mai mare" [...]. Mai târziu, am constatat că sunt doar niște iluzii.

Apropo de Marile Adunări Naționale, în dorința de a-și preamări importanța, pe parcursul timpului, au existat mai multe forțe politice care și-au numit întrunirile din Piața Marii Adunări Naționale cu numele Pieții. După mine, respectivele încercări doar știrbesc din importanța istorică a celor două Mari Adunări Naționale din 27 august 1989 și 1991.

În timp, romantismul a dispărut, cu toții ne-am ciocnit de realitatea dură: economia în colaps, nivelul de viață în cădere liberă, manifestațiile interfrontului, războiul din stânga Nistrului, „pacea" impusă de Lebedi și Elțîn etc. Dar la acel moment, al declarării Independenței, eram extrem de entuziasmat și emoționat, cu mari speranțe în viitorul prosper al Republicii Moldova.

Imnul meu este *Deșteaptă-te, române!*

În general, consider că nu sunt o persoană emotivă, însă în momentul arborării pentru prima dată a tricolorului pe clădirea Președinției, am avut un sentiment de mândrie extremă, de fericire, ochii mi s-au umezit. Cu regret, nu am reușit să prind momentul în fața Parlamentului, eram în mișcare într-un troleibuz, lângă Circ, și pe geam vedeam cum este arborat tricolorul.

Următoarele emoții de nedescris le-am trăit în momentul aprobării și intonării oficiale pentru prima dată, în anul 1991, a imnului[38] Republicii Moldova [...] – aceleași sentimente pozitive și fiori. Respectivele sentimente le-am păstrat până astăzi.

Imnul meu este *Deșteaptă-te, române!* Pentru claritate, poezia *Limba noastră* este o operă extrem de frumoasă, o odă dedicată limbii române, însă nu orice poezie poate deveni imn.

Trecerea la alfabetul latin

La 1 septembrie 1989, eram în prima zi la facultate. Eram student în anul I la Institutul Politehnic din Chișinău. Facultatea noastră este situată în spatele Guvernului, exact în centrul Chișinăului, în forfota tuturor evenimentelor importante. În aceste condiții, eram la curent cu toate evenimentele și schimbările, iar revenirea la alfabetul latin a reprezentat un moment de bucurie și o nouă victorie în drumul nostru spre crearea unui nou stat independent, a Republicii Moldova. Eu, ca și mulți alți cetățeni, am început a scrie cu grafie latină un pic mai devreme, primele încercări mai serioase le-am realizat pe timpul studierii în Colegiul din Stăuceni. Astfel, în prima perioadă după 1 septembrie 1989, am observat că majoritatea absolută a oamenilor în jurul meu au început să citească și să scrie cu grafie latină, iar studenții – să-și scrie conspectele cu litere românești. Conspectele le scriam în română, dar atunci, în perioada de adaptare, mai scăpam pe alocuri și câte o literă chirilică. La acea etapă, entuziasmul nostru era la turații maxime, eram conștienți că este necesar să studiem și, astfel, să revenim la normalitate. În respectiva perioadă au apărut mai multe ziare, foi volante, tipărite cu grafie latină, iar eu am învățat gramatica limbii române, în special, din respectivele ziare (de ex., *Țara* și *Literatura și Arta*) și cărțile donate de instituțiile și cetățenii din România.

Profesorii de la facultate au depus un efort considerabil pentru promovarea învățământului tehnic în limba română

Pentru noi, studenții, în comparație cu profesorii noștri, a fost mai simplu să trecem la scrierea în limba moldovenească cu grafie latină. În acele timpuri, eram martorii efortului depus de profesorii de la Politehnică, în vederea utilizării terminologiei tehnice în limba română, încercării

[38] Este vorba despre *Deșteaptă-te, române!* – imnul național al Republicii Moldova în perioada 1991–1994.

de a vorbi o limbă română fără erori sau calchieri. Apropo, majoritatea profesorilor noștri erau vorbitori de română, însă „regulile timpului" i-au impus să studieze, să realizeze cercetări și publicații în limba rusă. Astfel, după o perioadă îndelungată de utilizare și predare în limba rusă, dificultățile erau mari, iar efortul depus pentru predarea în limba moldovenească era înalt apreciat de către studenți. Peste noapte, din mers, dumnealor au fost obligați de realități să-și traducă în limba română cursurile pe care le predau zi de zi, să însușească terminologia specifică domeniului tehnic în limba română și acest proces nu a fost deloc simplu.

Anterior anului 1989, cadrele didactice din învățământul tehnic au acceptat și au utilizat limba rusă din simplul motiv că în Uniunea Sovietică trebuiau să vorbească toți aceeași limbă. În alte condiții, comunicarea și progresul tehnic ar fi fost mult mai dificile. Același lucru îl avem astăzi, când majoritatea suntem forțați de realități să vorbim / înțelegem limba engleză.

Sunt mândru și onorat să-mi amintesc de profesorii mei de la facultate care au depus un efort considerabil pentru promovarea învățământului tehnic în limba română și au făcut posibil ca noi, studenții, să parcurgem etapa de trecere de la rusă la română fără mari dificultăți. Aici aș menționa contribuția și efortul profesorilor Petru Todos[39], Ion Sobor[40], Tudor Ambros și mulți alții, care au făcut posibil ca decizia de utilizare a limbii moldovenești / române și revenirea la grafia latină să fie aplicată și în învățământul superior tehnic.

Profesorii din România aduceau cu ei literatură științifică și manuale în limba română

În același timp, am avut marele noroc și privilegiu să beneficiem de relațiile prietenești stabilite rapid de profesorii noștri cu semenii lor din cadrul Universităților tehnice din Iași, București, Craiova, Brașov, Cluj etc. Numeroși profesori din universitățile tehnice din România veneau și ne predau cursuri în limba română, acordau suport profesorilor noștri, ini-

[39] *Petru Todos* (n. 1942) – doctor în științe tehnice, profesor universitar (1994) la Departamentul Inginerie Electrică a Universității Tehnice a Moldovei. Autor a 78 de publicații în reviste științifice, culegeri de lucrări și rapoarte științifice, 12 monografii și manuale, cinci invenții și 14 lucrări metodice. În perioada 1993–2016, a deținut postul de prim-prorector al Universității Tehnice a Moldovei, responsabil de organizarea și desfășurarea procesului de studii.

[40] *Ion Sobor* (n. 1947) – doctor-inginer, profesor universitar la Universitatea Tehnică a Moldovei. Absolvent al Facultății de Energetică, specializarea Mașini și Aparate Electrice (1965–1970), și al doctoratului la aceeași instituție (1972–1976). Autor a peste 128 de lucrări științifice, inclusiv patru manuale, cinci monografii, 17 brevete de invenție.

țiau colaborări și acțiuni științifice comune (conferințe, seminare, vizite de studiu), acțiuni care au început înainte de declararea independenței Republica Moldova. La fiecare vizită în Chișinău, profesorii din România aduceau cu ei literatură științifică și manuale în limba română, iar acestea erau de neprețuit pentru noi la acea etapă. Ulterior, Guvernul Român a oferit burse de studii pentru basarabeni. Acestea nu-i vizau doar pe studenți, suportul financiar a fost acordat, inclusiv, pentru realizarea stagiilor de perfecționare a cadrelor didactice din Republica Moldova în universitățile din România. Respectivele stagii de perfecționare au permis preluarea rapidă a limbajului tehnic, dar au contribuit și la stabilirea relațiilor de colaborare didactică și științifică, multe dintre care continuă și astăzi.

Ministrul Nicolae Mătcaș, un promotor foarte aprig al introducerii exhaustive a limbii române în educație, dispunea trecerea învățământului la limba română în trei-cinci ani, inclusiv pentru grupele numite „ruse"

Din câte cunosc, nimeni nu a anulat acest ordin al ministrului Mătcaș. Partea regretabilă e că, tradițional deja, la noi Legile se scriu, însă nu întotdeauna și nu de tot poporul sunt respectate. La noi, la Universitatea Tehnică a Moldovei – redenumită deja, la catedra la care am fost angajat după absolvire, noi am respectat ordinul cu privire la predarea câtorva cursuri în limba română pentru grupele cu studiere în limba rusă și, pas cu pas, am ajuns să predăm doar în limba română. Astăzi, lucrurile „s-au simplificat", deja nu mai avem suficienți studenți în Republica Moldova și nu ne putem permite luxul organizării studiilor și în limba rusă, în plus, studenții vorbitori de rusă au posibilitatea la școală să studieze limba română, iar în caz de necesitate, noi îi ajutăm să-și completeze vocabularul limbii române cu terminologia de specialitate. În acest context, noi am încercat și cred că am reușit să le explicăm studenților vorbitori de limbă rusă că este în beneficiul lor să cunoască româna și de mai mult timp, practic, în fiecare grupă academică avem studenți care au absolvit liceul în limba rusă, iar studiile universitare le realizează în limba română. De exemplu, cursurile mele întotdeauna le-am predat doar în română și eu nu sunt o excepție la acest capitol. Studenții vorbitori de limbă rusă au avut parte de deschidere din partea colegilor mei de la catedră și s-au convins că, de fiecare dată când era necesar, în special la seminare, lucrările de laborator și consultații, noi am încercat să le explicăm în rusă materia care crea dificultăți în a fi înțeleasă.

Cum au acceptat studenții rusolingvi schimbările

Noi nu prea discutam subiecte politice sau pe cele care ar fi putut să ne dezbine. La căminul universității, căminul nr. 2 al UTM, de exemplu, în anul întâi, locuiam patru persoane într-o cameră: un coleg evreu, originar din Tighina, un băiat din Glodeni, vorbitor preponderent de limbă rusă; Tolic – muzician moldovean din Dubăsari și vorbitor de limbă rusă, și eu, vorbitor de limbă română. Ne împăcam bine, duceam o viață activă și ne bucuram de studenție. Despre politică se discuta mai puțin, iar dacă inițiam aceste discuții, ele durau până în momentul când simțeam că opiniile noastre sunt contradictorii. Cu ei comunicam preponderent în limba rusă, însă nimeni nu reacționa negativ, dacă unele momente le expuneam în română, cu toții depuneam eforturi să ne ascultăm și să ne auzim opiniile. Dar, în general, mai puțini colegi vorbitori de limbă rusă locuiau în cămin. În același timp, colegii din grupa rusă nu ezitau să ne viziteze, să se consulte asupra lucrărilor de laborator sau de an, pe care le realizam pe parcursul studiilor. Pacea și respectul reciproc au dominat relațiile dintre studenții vorbitori de română și rusă. Posibilele viziuni diferite asupra realităților și viitorului politic al Republica Moldova nu au influențat relațiile noastre.

Cum a reacționat strada

Reticența multor concetățeni, vorbitori de limbă rusă, a existat. Imediat după crearea mișcării ce lupta pentru renașterea valorilor noastre naționale, a apărut și Interfrontul[41], iar respectiva mișcare, ghidată de la Moscova, a aruncat gaz pe foc. Până la apariția Interfrontului, în Sovietul Suprem al RSSM a existat o fracțiune a vorbitorilor de rusă, care excelau în susținerea idealurilor sovietice și păstrarea URSS, ulterior, membrii respectivei fracțiuni parlamentare s-au regăsit printre activiștii care aprin-

[41] *Interfront* – mișcare politică pro-comunistă, care urmărea păstrarea Uniunii Sovietice ca stat unificat comunist și s-a opus cu fermitate mișcărilor pro-independență din republicile unionale. Avea filiale în Estonia, Letonia, Lituania, Moldova, Ucraina și alte republici unionale. Emanația Interfrontului în RSS Moldovenească a fost *Mișcarea republicană pentru egalitate în drepturi „Unitate-Edinstvo",* partid creat în anul 1989. Fondatorii *Mișcării* au fost reprezentanți ai minorităților etnice, printre care Andrei Safonov, Piotr Șornikov și Vladimir Solonari, al căror scop era crearea unei opoziții Frontului Popular din Moldova. În 1991, parlamentarii din *Interfront* au refuzat să semneze Declarația de independență a Republicii Moldova, în schimb, au făcut eforturi pentru a transforma Republica Moldova într-o federație în componența Uniunii Sovietice, împărțită în entități găgăuze, moldovenești și ruse. În timpul Războiului de pe Nistru, mulți membri ai *Mișcării* i-au susținut pe separatiști. După alegerile parlamentare din 1998, partidul a fost desființat, mulți membrii migrând spre alte partide socialiste sau comuniste.

deau spiritele din / în transnistria. Evident, și printre moldoveni existau mulți care au abordat o atitudine ostilă vizavi de concetățenii noștri vorbitori de rusă, iar lozinca „Cemodan, vokzal, Rossia!", analizând acum, la trecerea a peste 30 de ani, consider că nu a fost înțeleaptă.

La începuturile independenței Republicii Moldova, existau cazuri sporadice de ciocniri stradale, bătăi între diferite grupări, inclusiv pe subiecte politice, certuri la magazine și în transportul public. Un pic mai multă toleranță și înțelepciune la acea vreme – valabil și pentru ziua de astăzi – ar fi ajutat. Pe noi, cei de la UTM, din campusul Râșcani, ne-a avantajat faptul că locuiam la marginea orașului, departe de posibile zone de conflict. Astfel, nu exista niciun risc să mergi la magazin, la sala de sport, să te plimbi în orele de seară, să mergi la film sau teatru.

Să nu idealizez, pornind de la faptul că în anii '90 nivelul de criminalitate era destul de ridicat, existau riscuri să fii oprit în stradă, să fii întrebat, de regulă, în rusă „de-a cui ești" (cu tentă dacă ai pe cineva influent să te protejeze) sau „dacă ai o țigară" etc. Se mai întâmpla să fii bruscat, însă comunicarea înțeleaptă, iar uneori și „fuga sănătoasă" contribuiau la aplanarea posibilelor conflicte.

La facultate nu s-au organizat mișcări studențești în contextul celei naționale

Nu, nu am auzit și nici nu am participat la astfel de mișcări studențești. Să nu uităm că Facultatea de Energetică și Inginerie electrică este amplasată în centrul orașului, în spatele clădirii Guvernului. Astfel, noi întotdeauna eram în epicentrul tuturor evenimentelor, iar uneori și participanți la acestea.

Prima acțiune organizată a studenților de la UTM, alături de studenții de la alte universități, în special de cei de la USM, a constat în organizarea grevei din anul 1992. Aceasta a avut la bază decizia Primăriei Chișinău sau, poate, a primarului Serafim Urechean[42] de a anula transportul gratuit al studenților în troleibuze. În condițiile crizei economice, în situația când studenții supraviețuiau cu resurse financiare extrem de modeste, am fost obligați să cumpărăm bilete de călătorie în transportul public. Această nouă realitate ne-a deranjat mult și, în consecință, studenții au ieșit în

[42] *Serafim Urechean* (n. 1950) – om politic moldovean. Președintele Curții de Conturi a Republicii Moldova. A îndeplinit funcția de primar general al municipiului Chișinău (1994–2005) și pe cea de prim-vicepreședinte al Parlamentului Republicii Moldova (2009–2010).

stradă. În acele timpuri, studenții reprezentau o forță care trebuia luată în calcul, în special din perspectiva numărului mare al acestora, dar și a activismului, nonconformismului și lipsei fricii sau indiferenței de astăzi. Dacă nu greșesc, primii au ieșit în Piața Marii Adunări Naționale studenții de la Istorie și Drept de la USM, care, imediat, au fost urmați de studenții de la Energetică (noi, fizic, ne aflam la mai puțin de 100 de metri de Piață) și, rapid, s-au alăturat și studenții de la majoritatea universităților din Chișinău. Greva și mitingurile au durat vreo două săptămâni, am ținut primele discursuri în fața mulțimii, am organizat ședințe nocturne ale reprezentanților studenților, unii actuali politologi de forță au încercat fără succes să ne atragă în luptele lor politice, a fost vesel [...], iar în final s-a ajuns la obligativitatea procurării de către toți studenții a abonamentelor la un preț redus. Scurta perioadă a transportului gratuit a luat sfârșit. Din organizatorii respectivelor manifestații mi-l amintesc doar de Oleg Cernei, la acea etapă fiind încă student la USM.

Timpuri care se pliau peste stilul de rebel al tinerilor studioși

Erau timpurile care se pliau perfect peste stilul de rebel pe care-l aveam la acea etapă. Evident, de la decanat am fost invitați, pentru data de 7 noiembrie 1989, la manifestația organizată de Ziua Marelui Octombrie și anunțați că, la data respectivă, coloana Institutului Politehnic pornește de la blocul de studii nr. 1. Însă invitația și semnificația evenimentului nu a fost pe placul meu, nici angajații decanatului nu au fost categorici și, astfel, am decis în respectiva zi să merg la țară să-mi ajut părinții la cules roada. La revenire, am aflat despre proteste, blocarea coloanei de manifestanți și a tehnicii militare sovietice, planificate să defileze pe Piața Biruinței, actuala Piață a Marii Adunări Naționale etc. Unii dintre puținii colegi participanți la manifestație și-au împărtășit emoțiile defilării alături de conducerea institutului cu drapele roșii și portretele înaintașilor comuniști.

Deja în data de 10 noiembrie 1989, s-a ajuns la amplificarea manifestației de protest, care a culminat cu atacul cu pietre asupra Ministerului de Interne. În respectiva zi eram în Chișinău, dar nu am participat la protestul în cauză. Mai mulți ani am regretat ratarea evenimentului istoric, lucru care nu se mai întâmplă și astăzi. Consider că protestele au reprezentat o mișcare stihiinică, cu o posibilă ghidare din spate. Povestea oficială zice că miliției, polițiștii din respectiva perioadă, au reținut pe 7 Noiembrie mai mulți tineri și studenți și îi țineau încarcerați în sediul Ministerului de

Interne. În consecință, protestatarii au distrus parțial sediul Ministerului, au fost bătuți mai mulți milițieni simpli, dar și protestatari, s-a amenințat că se va deschide focul asupra protestatarilor, s-au aruncat grenade lacrimogene, spiritele s-au încins și, în aceeași zi, deja noaptea, foarte repede toată lumea s-a calmat și s-a împrăștiat pe la casele sale.

Vladimir Voronin, ministrul de Interne al RSSM, i-ar fi declarat adjunctului său, exponent al statului sovietic, care a ordonat să se tragă în mulțime, că primul glonț care se va trage se va opri în capul celui din urmă [...]

Noi atunci nu știam acest amănunt, dar și acum ne bazăm pe surse fără mare credibilitate. Știu că în respectiva zi milițienii au fugărit un pic prin oraș pe tinerii participanți la acele evenimente, unii au fost loviți cu bastoane de cauciuc, unele dintre bastoane și scuturi au fost preluate de studenți și aduse în cămin – pe acestea le-am văzut și eu. Inițial, nu era clar care este motivul potențialului asalt asupra Ministerului de Interne și nici al confruntărilor stradale. E bine că protestul s-a finalizat rapid, fără jertfe, în caz contrar, lucrurile se agravau și puteau duce la înfierbințeala acelor timpuri, la consecințe mult mai grave. Nu am fost martor, însă în istoria evenimentului a rămas notat că Vladimir Voronin, ministrul de Interne în acea perioadă, nu le-a permis milițienilor să dețină arme și nici să aplice tehnici specifice unor astfel de momente. Mă gândeam acum să fac o paralelă cu evenimentele de la 7 aprilie 2009: iarăși tinerii implicați în revoltă, iarăși polițiștii au fost bătuți, iar Voronin deja ocupa funcția de președinte al Republicii Moldova. Ținând cont de experiența anterioară, pe 7 aprilie, el a permis – prin inacțiune – să se distrugă două clădiri publice. Sunt convins că, la necesitate, „Fulgerul”[43] putea calma spiritele de la început sau, cu un pic mai multă bătaie, și mai târziu, însă evenimentele au derulat în halul în care le cunoaștem cu toții: distrugeri, deces, bătăi și umilințe în comisariatele de poliție.

Podul de flori

În vara anului 1991 am participat la al doilea „Pod de flori”, la primul nu am reușit. Împreună cu câțiva colegi de grupă, am fost la Ungheni, la baștina unuia dintre noi, am trecut Prutul, traversând pe jos Podul Eiffel,

[43] *Fulger* – unitate militară cu destinație specială din cadrul Forțelor Terestre ale Armatei Naționale a Republicii Moldova, dislocată la Chișinău.

am urcat în tren și am mers la Iași. Întreaga zi de 16 iunie 1991 am petrecut-o în Iași, ne-am plimbat pe străzi, am vizitat Palatul Culturii și câteva muzee, pe tot parcursul zilei am fost însoțiți de ieșenii care ne așteptau să ne cunoască, iar seara ne-am întors la Ungheni. Cu toții eram extrem de emoționați și, judecând după întrebările la care răspundeam, ne cunoșteam prea puțin, iar stereotipurile erau prea multe.

Aici ar fi de menționat șocul cultural pe care l-am simțit în momentul când ne-am apropiat dimineața de Podul Eiffel: foarte multă lume pe ambele maluri ale Prutului, cu toții agitați, dar fericiți, muzica patriotică suna de undeva, tricolorul domina culorile acelei dimineți, cineva încerca să rostească discursuri sau să recite poezii (sau, poate, formulau instrucțiuni organizatorice), grănicerii ne urmăreau impasibili, câteva bărci încărcate cu televizoare „Alfa" au pornit spre malul românesc, foarte multe genți încărcate cu echipamente electronice și alte bunătăți sovietice își urmau calea spre piețele din Iași, orice cetățean român era fericit să discute cu noi, să ne însoțească și să ne cunoască [...], o întrunire a membrilor unei familii extrem de numeroase și gălăgioase, care nu s-au văzut o perioada de timp, prea îndelungată.

În această zi, am trăit emoții extraordinare, sentimente pe care nu cred că voi avea ocazia să le repet.

Schimbarea la față a Politehnicii din Chișinău

Referitor la deschiderea spre schimbare și susținerea obiectivelor Mișcării de eliberare națională de către cadrele didactice din cadrul Institutului Politehnic ce pot spune? Să nu uităm că eu, la acea vreme, eram student și admit că unele momente mi-au scăpat. Însă, din cele observate la ore, la ședințele Consiliului facultății și ale Senatului Institutului – o perioadă am fost unul dintre reprezentanții studenților în respectivele structuri – pot cu siguranță să afirm că existau profesori pe care îi observam permanent la manifestațiile de stradă, organizate în susținerea drepturilor noastre naționale, pe alții nu i-am auzit să se pronunțe cumva asupra evenimentelor în cauză – probabil, așteptau să vadă direcția în care se va mișca puterea, au existat din cei care au părăsit catedrele imediat după obținerea primelor victorii și crearea statului independent Republica Moldova, dar au existat și din cei care se opuneau deschis să realizeze că puterea și propaganda sovietică nu mai este acceptată de către cetățeni. Îmi amintesc de Namaș-

co, un profesor care în primul semestru al anului I, anul 1989, ne-a predat Istoria partidului comunist al URSS, apoi în primăvara lui 1990, acesta a fost înlocuit cu un curs de filosofie. Acest Namașco, deși era moldovean de-al nostru și chiar vorbea bine românește, la prima ședință ne-a anunțat că se va preda cursul în limba rusă, pentru că lui îi venea mai bine așa. Noi, studenții grupelor cu studiere în limba moldovenească / română, ne-am revoltat, i-am zis că nu suntem de acord și el a fost obligat să ne povestească deciziile și reușitele PCUS în limba română. Acest profesor retrăia cu multă durere evenimentele de la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90, pentru că toată filosofia sa, concepția de viață se năruiau, se distrugeau, iar idealurile comuniste erau renegate. În acest context, îmi amintesc un caz din cadrul cursului de Istorie a PCUS. La una dintre orele de seminar a respectivului curs de Istorie, au venit să asiste șeful catedrei Tudor Ambros și prodecanul Petru Todos. Ghinionul lui Namașco, care ne preda în baza deciziilor Partidului, a fost să mă întrebe anume pe mine să răspund la tema „Primele zile ale Marelui Război pentru Apărarea Patriei" și se referea la războiul germano-sovietic, componentă a celui de-al Doilea Război Mondial. La etapa respectivă, deja citisem și despre Pactul Ribbentrop-Molotov și despre foamete, deportări și multe altele, și viziunea noastră se schimbase. Pe lângă relatările de date cunoscute, am pus accentul pe cauzele înfrângerii din prima perioadă a războiului: conducerea Armatei Roșii fiind decimată în ajun; lipsa susținerii din partea populației recent ocupate de URSS (Basarabia, statele Baltice și regiunile Ucrainei de est); armata prost dotată; conducerea fiind bazată în special pe directivele partidului de la Moscova, și nu pe profesionalism etc. La finele expunerii mele, situația a devenit amuzantă, la acea etapă însă o calificam altfel: profesorul Namașco s-a schimbat la față, s-a înnegrit, dar a încercat să-și păstreze calmul; asistenții, profesorii P. Todos și T. Ambros, radiau de fericire; unii dintre colegii mei au rămas cu gurile căscate, colegii au înțeles că îi putem înfrunta direct în sala de curs, cu riscul unor discuții mai puțin plăcute în timpul examenelor ce vor urma.

Chiar dacă eu mă pregăteam destul de serios la fiecare disciplină și examen, penalizarea s-a realizat ulterior. La examen, cu toate că am răspuns la subiectele din bilet și la toate cele suplimentare, profesorul Namașco mi-a pus nota „4" (în sistemul de cinci puncte).

Majoritatea disciplinelor predate la facultate erau din domeniul tehnic

Practic, doar o disciplină ideologică am studiat, cea menționată anterior – Istoria Partidului Comunist al URSS. Predarea unei astfel de discipline a fost posibilă doar în semestrul de toamnă a anului 1989, ulterior, planurile de învățământ au suferit schimbări și, în locul disciplinelor de esență ideologică, au fost incluse cursuri suficient de utile / plăcute. Am impresia că Istoria Partidului a fost înlocuită cu Istoria Religiilor. La acest curs am avut parte de un profesor extraordinar, Mihail Guzgan, un om deosebit. Acesta, ca și celelalte cadre didactice de la catedră, predase istoria partidului, ateismul științific și alte materii importante în timpul regimului comunist, dar a simțit pulsul schimbărilor și a susținut cauza națională de la acea vreme. De la el am aflat despre cultura indiană, despre cea chineză, despre civilizația islamică etc. Fiecare lecție era o plăcere și, în lipsa Internetului, wikipediei și discovery channel, discursurile și temele predate de profesorul Guzgan mă provocau să merg la Biblioteca Națională și să caut informații suplimentare.

Partea bună era că majoritatea absolută a disciplinelor predate la Facultate erau din domeniul tehnic, iar loc pentru ideologie în domeniul studiat nu prea exista.

Dacă am fi avut elite politice cu coloană vertebrală, se putea schimba mult mai mult

Eram tineri, mulți și uniți, entuziasmați de ce se întâmplă și de posibilul viitor, lucrurile se schimbau extrem de rapid. Cetățenii Republicii Moldova, vorbitori de limbă moldovenească, puteau să răstoarne dealuri în acea perioadă. Dacă am fi avut elite politice cu coloană vertebrală, care să poată conduce, oameni de cultură, care să ne îndrume, atunci se puteau schimba mult mai multe. Poporul era gata să schimbe orice, să rabde și să reziste fără gaz, fără curent electric și cu alte lipsuri.

În același timp, ar fi incorect să nu menționăm și reușitele: avem propriul stat (cu regret, cel mai sărac în Europa), cu structuri funcționale (uneori, destul de prost), ne bucurăm de libertăți la care nu puteam visa în cadrul URSS, avem posibilitatea să circulăm liber prin lume (frecvent – în căutarea unui loc de muncă) și, adesea, suntem tratați ca egali printre egali.

Astăzi am devenit mult mai pragmatici, mult mai calculați și emoțiile deja nu mai prevalează asupra acțiunilor noastre. Poate și decepționați. Însă această stare nu poate fi atribuită tinerei generații, care este născută într-un stat independent și nu au trăit în perioada la care facem referință. Noi, cei care am participat sau am fost martori ai Mișcării de eliberare națională, ne amintim de întrunirile din Piața Marii Adunări Naționale, care era neîncăpătoare (acum de Ziua Independenței se adună doar câteva zeci de cetățeni), mulțimea era unită și sigură că va trăi mai bine, cu toți scandau și cântau în unison, lăcrimau la vederea drumeților veniți din Cernăuți, îngenuncheau în fața drapelului lui Ștefan cel Mare și, cu toții, eram dispuși să-i înfruntăm pe puciștii de la Moscova și pe „prietenii" acestora de la Chișinău și Tiraspol.

Euforia mișcării naționale *versus* criză economică acută

Problemele și dificultățile economice erau extrem de mari. Lipseau produsele alimentare, cele sanitare și textile. La magazine, în multe cazuri, rafturile erau goale sau existau doar câteva produse pe care vânzătoarele le înșirau pe toate rafturile. În același timp, bursa noastră studențească era de mizerie, nici nu-mi amintesc valoarea acesteia. În încercarea de a controla deficitul cronic al produselor din magazine, la un moment dat, au introdus taloane pentru majoritatea produselor – sistemul de cartele. Astfel, la magazin am fi putut achiziționa mărfuri în condițiile în care am fi avut finanțe și taloane pentru doritele produse. Prin intermediul structurilor universitare, am primit taloane pentru a achiziționa, pe perioada unui an, ciorapi, pantofi, chiloți, maiouri etc. Eram în apropierea anului '92, când inflația a ars toate economisirile, iar taloanele, în marea lor majoritate, au rămas nevalorificate de mine.

În ceea ce ține de aspectul alimentar, cea mai mare parte a produselor alimentare le aduceam de acasă, de la țară. Norocul nostru era că în cămin aveam utilată o bucătărie și, de regulă, ne preparam singuri de mâncare. În același timp, o dată pe zi ne permiteam să intrăm într-o cafenea sau la cantina studențească, să mâncăm câte ceva. La acea vreme, în fiecare bloc de studiu și campus studențesc funcționa câte o cantină universitară, unde prețurile erau mai accesibile. Astfel, deducem că conducerea universității conștientiza dificultățile prin care trecem și încerca să se implice în soluționarea acestora.

Pentru că valoarea bursei era infimă, noi, studenții, încercam să mai lucrăm seara, sâmbăta sau duminica. Situația actuală, când studentul are posibilitatea să muncească și doar din când în când să treacă pe la facultate, era inimaginabilă. Odată am fost la descărcat vagoane la gara din Chișinău, ispravă pe care nu am mai repetat-o. Altădată, am găsit țigări ieftine, am cumpărat o geantă de țigări și jumătate de an le-am vândut cu un mic adaos. Unii dintre colegii mei cumpărau produse de uz casnic, joi seara urcau în autocarele spre România, pentru ca în zilele de vineri și sâmbăta să-și vândă marfa în diverse piețe, alți colegi practicau aceeași „bișniță", dar cu alte mărfuri, pe piețele din Ucraina și Rusia. A fost o perioadă destul de dificilă financiar, dar și cu extrem de multe provocări și oportunități.

La doctorat, în România

Așa cum era tradițional la sovietici, toți absolvenții instituțiilor de învățământ profesional erau repartizați în câmpul muncii în mod organizat și obligatoriu. Când am absolvit eu facultatea, deja eram în criză, tot mai puține întreprinderi funcționau și, chiar dacă funcționau, nu aveau nevoie de noi angajați, cărora nu le-ar fi putut plăti salariile. Așa că generația mea de absolvenți nu a fost repartizată la muncă. Propunerea de a merge la doctorat în România a venit de la profesorii mei de la facultate. Decanul, Nicolae Mogoreanu, m-a întrebat dacă nu aș vrea să încerc să-mi continui studiile, pentru că există o oportunitate de a face doctorat în România, într-un domeniu în care facultatea avea nevoie de specialiști. Aceeași propunere a venit și din partea prim-prorectorului Petru Todos. M-am consultat cu soția și părinți și am decis să particip la concursul burselor de doctorat.

Uneori mesajele formulate de mine în „moldovenește" nu erau înțelese de bucureșteni

Nu a fost greu de făcut studii, toată lumea de la Universitatea Politehnica București a fost receptivă și deschisă să mă ajute. Mai dificile erau condițiile de viață, departe de familie. Și în România banii erau puțini, chiar dacă Guvernul român ne-a oferit cămin gratis și o bursă lunară în valoare de 50 de dolari.

Am decis să mă concentrez pe studii, contrar unor practici ale basarabenilor ajunși în România, și astfel mi-am petrecut timpul în laboratoare, sălile de curs și bibliotecă. Sporadic, dna profesor Carmen Golovanov,

conducătoarea mea de doctorat, care uneori avea rolul și de „mama de la București", mă încadra în activitățile unor Proiecte de cercetare, precum și în realizarea cu studenții a lucrărilor de laborator – acestea fiind unicele surse care au contribuit la sporirea bugetului meu. Pe parcursul studiilor, am asistat și la orele predate de mai mulți profesori de la Politehnica din București, aceștia fiind recomandați de dna Golovanov. Până la acel moment, eu nu asistasem la orele unor astfel de profesioniști: începând de la profunzimea mesajelor transmise, ținută, limbajul utilizat, respectul reciproc între profesor și student – toate acestea mi-au servit ca model în activitatea ulterioară de profesor, realizată în cadrul Universității Tehnice a Moldovei.

Pe parcursul aflării la București, în special la etapa inițială, au existat și momente când mă prindeam că mesajele formulate de mine în „moldovenește" nu erau înțelese de bucureșteni. Astfel, a fost necesar să aplic corecții asupra vocabularului meu, să renunț la rusisme și calchieri, iar în consecință, să însușesc și să utilizez limbajul tehnic românesc.

Susținerea tezei de doctor

În România sistemul e un pic altfel, se muncește mult până la susținerea publică a tezei. Sunt mai multe etape de parcurs, majoritatea fiind ulterior introduse (adesea formal) și în sistemul din Republica Moldova. Astfel, pe parcursul celor trei ani de studii, la fiecare an se elaborează câte un Raport al rezultatelor cercetărilor și acesta se prezintă și se discută în ședința Catedrei. De fiecare dată, colegii de la catedră chiar analizează lucrarea și au o atitudine serioasă față de fiecare doctorand și activitățile realizate. Pe lângă discuțiile publice, după fiecare susținere, profesorii se apropie, te invită în birou și îți spun unde nu este bine și ce ar trebui să mai faci. Unul îți dă o carte sau niște articole, altul îți propune suportul în organizarea unor cercetări, orice observație critică este urmată de oferta de suport. Astfel, susținerea publică a tezei a fost cu emoții, dar fără mari dificultăți, o totalizare a rezultatelor deja validate în cadrul catedrei.

Eu sunt un norocos și, în același timp, recunoscător pentru faptul că am avut ocazia să-mi realizez doctoratul la Universitatea Politehnica din București și să am parte de un conducător de un nivel profesional recunoscut internațional, dar și de o rară cumsecădenie – dna profesor universitar Carmen Golovanov.

Noi ne-am deprins să-i aşteptăm pe alţii să ne fericească

Nu ai impresia că noi ne-am deprins să-i aşteptăm pe alţii să ne fericească, să ne formuleze obiectivele şi să ne distribuie sarcinile, să muncească în locul nostru, iar noi, stând pe laiţă şi mâncând seminţe, să ne plângem că ceva nu merge bine? Noi nu trebuie să aşteptăm ca alţii să ne schimbe viaţa şi legea, să ne ofere ceva. Consider că fiecare dintre noi trebuie să se schimbe şi să pună osul la muncă. Demult încerc să le explic studenţilor, dar şi colegilor, că ar trebui să se comporte cu cei din jur exact cum le-ar plăcea să se comporte cu dânşii. Doar atunci când tu însuţi vei munci, aşa cum ai vrea ca ceilalţi s-o facă, numai atunci lucrurile se pot schimba. Este puţin anormal să ne rupem în trei locuri de muncă, ar fi fost extraordinar să avem unul singur, să ne concentrăm pe ce ştim mai bine să facem şi să fim remuneraţi adecvat. De exemplu, profesorii de la Politehnica din Bucureşti aveau, de regulă, ore de două ori pe săptămână. Mai aveau o zi în care se întâlneau şi ghidau studenţii şi doctoranzii. În rest, îi puteai găsi în laborator, la Academie sau la bibliotecă. După cum ştim, şi salariile profesorilor din România sunt mult peste cele care le primesc profesorii din universităţile din Republica Moldova. La noi, de mulţi ani deja, chiar şi învăţătorii, numiţi şi ei profesori, din învăţământul general au salarii mai mari decât salariile profesorilor universitari. Dacă vrei rezultate de la un om, trebuie să-i creezi condiţii adecvate, să nu-i distribui spre realizare sarcini didactice care uneori se apropie de o mie de ore pe an, iar în final să-l remunerezi cu un salariu de circa 8 000 de lei. În acelaşi timp, pe lângă norma didactică, este necesar să realizezi nişte cercetări, să mai scrii lucrări metodico-didactice şi ştiinţifice, să oferi consultaţii şi alte multe activităţi universitare, pe care veşnic nu are cine să le realizeze.

Astfel, ajungem în situaţia când avem prea multe activităţi pe care trebuie să le realizăm în intervale restrânse de timp şi, în final, este necesar să alegem care dintre acestea vor fi realizate de mântuială, iar altele – lăsate pentru ziua de mâine. Aşa şi trăim.

Sistemul de la Bologna – necesitate pentru sistemul de învăţământ superior din Moldova

Obiectivele Procesului de la Bologna sunt născute din realităţile învăţământului superior european la acea vreme: sisteme de învăţământ uneori mai puţin compatibile, dificultăţi în recunoaşterea diplomelor şi

accesul absolvenților pe piața comună a forței de muncă, un număr prea mare de tineri care, în loc să se afle la muncă, își petreceau tinerețea în sălile de curs și campusurile studențești, deficitul specialiștilor pe piața muncii, concurența internațională pe piața învățământului superior etc. au impus necesitatea soluționării acestora. Astfel, Procesul de la Bologna reprezintă o necesitate pentru sistemul de învățământ superior, iar aderarea timpurie a Republica Moldova la acest proces a fost una benefică. Cunosc opiniile care încă se mai vehiculează în mediul universitar, că „înainte era mai bine, iar acum calitatea studiilor a scăzut foarte mult". Avem și aici un sâmbure de adevăr, însă trebuie să recunoaștem că nimeni nu ne-a impus anumite Planuri de învățământ, universitățile au libertatea să le dezvolte în comun cu angajatorii absolvenților, nimeni de la Bologna nu elaborează suporturi curriculare sau cursuri pentru noi, nicio Declarație a Miniștrilor statelor membre ale Procesului de la Bologna nu a fost impusă, toate au fost votate și acceptate și de reprezentanții Republicii Moldova. Astfel, rezultatele leneviei și, uneori, ale incompetenței naționale nu pot fi puse pe seama străinilor.

În același timp, înțeleg prea bine că este dificil să pregătești specialiști pe parcursul a doar trei ani de studii la licență sau un inginer doar în patru ani. Dar, poate, este necesar să schimbăm ceva la ciclul de învățământ liceal? Poate este cazul ca în clasa a XII-a, de exemplu, să se renunțe la un an de pregătire (unii zic, irosire) pentru a susține examenele de bacalaureat, iar în acest an să se studieze disciplinele cu caracter general, care acum se regăsesc în planurile de învățământ superior de la ciclul licență? Astfel, să lăsăm pentru perioada de studii universitare doar studierea viitoarei specialități, exact cum ne solicită studenții. Poate e timpul să nu ne mai plângem de calitatea slabă a studiilor de masterat, dar să încercăm să nu repetăm materia deja predată la ciclul licență și să ne concentrăm pe studierea unor materii cu o conexiune mai mare spre piața forței de muncă și cea a cercetării? Același lucru îl avem și în cadrul studiilor de doctorat, poate, încercăm să schimbăm paradigma, renunțăm la efortul de a obține titlul științific (să nu fim mai prejos decât vecinul) și să ne orientăm să realizăm cercetări care ar soluționa problemele reale, existente în societate?

În concluzie, Procesul de la Bologna reprezintă o oportunitate pentru învățământul superior, o oportunitate care ne oferă șansa să fim mai buni.

Nu este necesar să reinventăm bicicleta

În foarte multe cazuri, nu este necesar să reinventăm bicicleta, este suficient să analizăm cum au procedat alții, să preluăm exemplele pozitive și să le implementăm. La acest capitol – preluarea exemplelor pozitive și dezvoltarea propriilor capacități – universitățile din Republica Moldova au beneficiat de numeroase proiecte europene, în special proiectele Tempus, acum Erasmus+. A realizat cineva un studiu care ar prezenta câte din rezultatele și reușitele raportate la finele proiectelor ca implementate sunt și astăzi viabile? Aici e o caracteristică comună a noastră, fiabilitatea în timp a finalităților proiectelor implementate este extrem de joasă. Cunosc numeroase proiecte, ale căror reușite și rezultate s-au „închis" odată cu finalizarea proiectelor, nimeni nu s-a îngrijit de a continua activitățile pe dimensiunile care nu mai erau finanțate extern.

În același timp, tot mai multe state europene (de ex., Germania, Finlanda, Estonia) au început să susțină și să investească mai mult în învățământul profesional-tehnic, inclusiv în învățământul dual. Pentru amatorii promovării învățământului dual în învățământul superior din Republica Moldova menționez: învățământul dual este conceput și realizat pentru nivelul învățământului profesional-tehnic. Tinerii trebuie să înțeleagă că diploma de studii superioare, chiar și în situațiile când poza cu diplomă acumulează numeroase like-ri pe Facebook sau Instagram, nu aduce neapărat fericire. Un viitor sigur și prosper poate fi atins doar prin cunoștințe și competențe dobândite în instituțiile de învățământ superior sau profesional-tehnic. Așa că, după cum mă mobiliza conducătoarea mea de doctorat, puneți osul la muncă!

SURSE ICONOGRAFICE

Revelionul la grădiniță. Recitând o poezie pentru Moș Gerilă (Moș Crăciun), 1974

La un matineu dedicat Zilei Internaționale a Femeii, 8 martie 1976

Elev în clasa I.
1 septembrie 1977

La cules struguri cu colegii de școală (în dreapta de jos), clasa a VIII-a, 1984

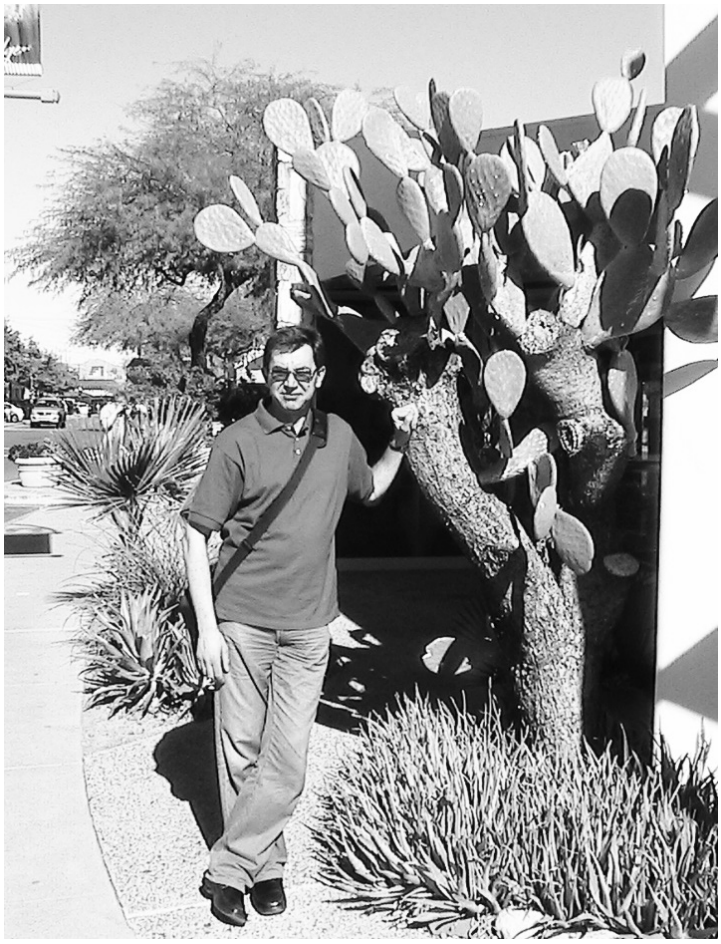
Elev la Sovhozul-Școală (tehnicumul) de Viticultură și Vinificație din Chișinău, 1986

Cu mama, învățător emerit al RSSM, pe Piața Roșie din Moscova, 1988

Cu studenții masteranzi la stagiul de practică în cadrul Universității Tehnice Regale din Stockholm, Suedia, 2006

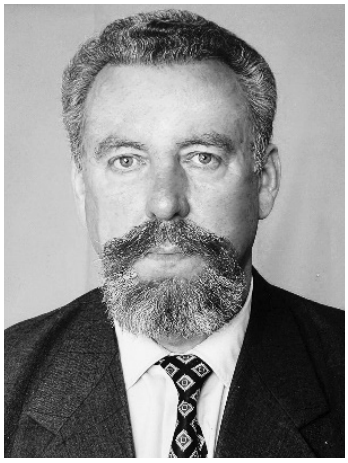
În cadrul unui stagiu profesional la subiectul surselor regenerabile de energie. Phoenix. SUA, 2010

Împreună cu Ilie Nucă, șeful Departamentului de Inginerie electrică, UTM, diseminăm rezultatele unui Proiect Tempus în cadrul Conferinței „Electromechanicaland Energy Systems". Universitatea Tehnică „Gheorghe Asachi" din Iași, 2016

Expert-evaluator în procesul de evaluare internațională a Universității Pedagogice din Almaty, 2019

„LA ABSOLVIREA FACULTĂȚII, ERAM FOARTE BINE PREGĂTIȚI PENTRU ANGAJAREA ÎN CÂMPUL MUNCII”

Vasile Chirilov s-a născut la 12 februarie 1953 în s. Filipeni, rn. Leova. De mic copil, i-a plăcut muzica și, după ce a terminat școala din satul natal, a plecat la Soroca, la Școala de Iluminare Culturală „Elena Sârbu” (1968–1972). După absolvirea acesteia, la scurt timp, a venit la Chișinău, pentru a-și face studiile la Academia de Muzică „Gavriil Muzicescu” (1972–1976). În același timp, și-a început și cariera profesională, fiind angajat, în 1975, în calitate de profesor de nai, la școala de muzică din Strășeni, unde a activat nouă ani. În 1984, s-a angajat ca profesor la Școala Pedagogică Orășenească din Chișinău. După patru ani de activitate, în anul 1988, s-a transferat pe post de lector la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă”, unde activează până în prezent, în cadrul Facultății Științe ale Educației.

Am fost lipsit de copilărie, dar nu regret, deoarece dorința mea era de a studia

Îmi amintesc că educația era bazată pe exemplu: să fii ca tata, să nu faci rău, să asculți de mama, să-i ajuți pe frații cei mai mici, să înveți bine și să devii un om cu studii. În familia mea, educațional, m-a format fratele mai mare, el m-a ajutat, m-a îndrumat să pledez pentru școlile de arte, să dezvolt această dragoste de muzică într-o carieră profesională. De

mic copil, îmi plăcea muzica, trăind pe malul Prutului, adesea ascultam melodiile românești, dar mai mult – muzică sovietică, împreună cu acea ideologie care era propagată din plin la radio. Fratele a avut un rol decisiv în viitorul meu și în educația mea de mic copil: dacă ceilalți copii se jucau, eu trebuia să stau în casă și să repet de sute de ori la instrumentul muzical. Învățam solfegiul, armonia și am fost lipsit de copilărie, comparativ cu alți copii, dar nu regret, deoarece era dorința mea de a studia.

Ca în orice familie de la țară, principala metodă de educație a copiilor era munca, părinții ne-au învățat să muncim, spuneau că, dacă o să muncești, o să trăiești mai bine.Veneai de la școală, mâncai și te duceai la lucru; asta însemna să ai grijă de gospodărie și de animale.

Sâmbăta și duminica ascultam emisiunile românești culturale, transmise tocmai de la București

Se vorbea în familie că patru clase la români erau echivalente cu șapte clase din perioada sovietică, că cei care au învățat la români aveau cunoștințe mai temeinice, mai profunde, pentru că în acele școli accentul se punea, prioritar, pe câteva obiecte, cum ar fi: limba română, istoria, matematica, geografia. Cărți interzise însă nu erau, pentru că atunci era foarte strict: ideologia sovietică era la cel mai înalt nivel și noi credeam că vom construi comunismul, credeam că fericirea vine de la bunelul nostru, care era Vladimir Lenin. Chiar credeam în acest viitor, care era impus de ideologia comunistă. Trăind pe malul Prutului, vizavi de orașul Vaslui, ascultam postul de radio din România. Îmi amintesc că, de obicei, sâmbăta și duminica ascultam emisiunile românești culturale, transmise tocmai de la București.

Renașterea națională

Îmi aduc aminte că toată țara dorea să scape de sistemul comunist, de ideologia aceasta, care ne-a lipsit de nădejde, de credință, de religie. Noi, moldovenii de pe malul Prutului, eram un popor care credeam că cultura noastră este legată nu atât de religie, cât de tradiții. Știam că Paștele îi Paștele, Crăciunul – Crăciun, dar nu le prea cunoșteam semnificația. Abia când am crescut, am aflat că la Crăciun s-a născut Hristos, că a fost botezat, dar pe acele vremuri nu se vorbea, nu era literatură religioasă și era strict interzis de a vorbi despre așa ceva.

Podul de flori a fost o sărbătoare mare a poporului nostru, oamenii au visat timp de 60 de ani să se producă această minune, să aibă posibilitatea de a se întâlni cu frații, rudele, verișorii de peste celălalt mal de Prut. Podul de flori a fost ceva extraordinar, o adevărată sărbătoare spirituală a poporului nostru.

Când a venit chemarea la facultate, a fost o sărbătoare pentru întreaga familie

După ce am absolvit Școala de Iluminare Culturală „Elena Sârbu" din Soroca, unde am obținut studii medii speciale, am hotărât să-mi continui studiile la facultate, pentru a obține studii superioare și a atinge un nivel mai înalt de pregătire profesională. În perioada aceea, în Chișinău erau cinci institute de învățământ superior: Institutul de arte, de medicină, pedagogic, politehnic, agricol. Vă imaginați ce flux de studenți era, câtă lume dorea să vină la facultate? Când am depus actele, pentru a intra la facultate, la un loc vacant aspirau circa 20 de candidați în studenți. Pentru că, dacă la celelalte facultăți, specialități, precum, spre exemplu, medicina, anual erau admiși la anul I sute de studenți, la specialitățile de creație, printre care și cele muzicale, erau admiși 25-50 de studenți, care formau o grupă sau, cel mult, două de studenți.

Am susținut patru examene de admitere, după care a urmat o perioadă de așteptare a rezultatelor. Nu era ca în zilele de acum, când rezultatul apare deodată pe ecran, noi îl așteptam timp de două, trei săptămâni: stăteam acasă cu nerăbdare și așteptam. Când a venit chemarea la facultate, a fost o sărbătoare pentru întreaga familie.

În limba română erau predate doar disciplinele de specialitate

Prima zi a fost o zi deosebită! Noi, dacă susținurăm patru examene de admitere, reușiserăm să ne cunoaștem unul pe altul, să ne împrietenim și am fost foarte bucuroși când ne-am întâlnit cu cei care au susținut examenele de admitere cu succes și au devenit studenți. Era o atmosferă creativă, toți au venit cu scopul de a învăța, de a studia, de a afla ceva nou, de a căpăta multe cunoștințe. Am studiat în grupa cu predare în limba română, dar, în realitate, în limba română erau predate doar disciplinele de specialitate, iar disciplinele ideologice, precum Comunismul științific, Economia politică, Istoria partidului etc., erau în limba rusă. Am studiat operele clasicilor literaturii moldovenești și universale, ale compozitorilor

moldoveni, ruși și internaționali. Dar obiectele mele preferate erau Dirijarea, Compoziția și Instrumentul muzical. Studiind la specialitatea Dirijor de orchestră de muzică populară, am învățat toate instrumentele specifice unei orchestre de muzică populară. Trebuia să știu cum să fac orchestrația pentru toate instrumentele, trebuia să știu unde sună și în ce registru, ce diapazon are un instrument sau altul. Însă instrumentul meu de bază a fost naiul.

La examene nu se trișa, pentru că noi eram muzicanți și trebuia să interpretăm o piesă, să scriem o dictare muzicală, să facem o compoziție, o lucrare muzicală, dar pentru asta trebuia să ai și talent.

Viața de student

Vorbind despre vestimentație, noi eram copii de la țară, îmbrăcați modest și foarte simplu, ne străduiam să învățăm bine, pentru ca să avem bursă, aceasta era de 40 de ruble, reieșea că cu o rublă și 20 de copeici trebuia să mâncăm de trei ori pe zi. Eram foarte modești, distracții se organizau în instituțiile superioare, eram veseli, eram tineri, trăiam în cămine. De obicei, studenții de la facultatea de actorie se duceau și descărcau vagoane, dar noi, muzicanții, ne duceam și cântam la o nuntă, la o cumetrie și mai aveam o sursă de existență.

Hainele, precum blugii, erau aduse doar de peste hotare; ele erau realizate pe ascuns, în locuri speciale. Era foarte strict! Cei care vindeau această producție, dacă erau prinși, erau arestați și le dădeau ani grei de pușcărie.

Generație de muzicieni talentați: Nicolae Botgros, Boris Rudenco, Gheorghe Banariuc, Gheorghe Macarov

Clădirea în care am făcut studii era situată într-un loc pitoresc, pe malul lacului Comsomolist – acum se numește lacul din Valea Morilor. O clădire extraordinar de frumoasă, pe ai cărei pereți erau portretele compozitorilor, iar în sălile unde ni se predau acele obiecte ideologice erau portretele lui Lenin.

Cerințele erau cam mari față de studenți, după părerea noastră. Noi învățam după un program unic, elaborat de Ministerul Educației de la Moscova; obiectele muzicale erau predate de pedagogii din țara noastră, iar cele ideologice – de profesorii invitați de la Kiev și chiar de la Moscova. La aceste obiecte cerințele erau foarte mari.

Cu plăcere îmi aduc aminte că noi am fost o generație de muzicieni talentați, cum este marele muzicant, dirijorul orchestrei *Lăutarii*, Nicolae Botgros, Boris Rudenco, instrumentist în ansamblul *Joc*, Gheorghe Banariuc, compozitor și violoncelist, Gheorghe Macarov etc.

Profesori, dragi profesori [...]

Profesor mi-a fost Vasile Iovu, naistul care avea o pregătire extraordinară. Relațiile dintre profesori și studenți erau prietenoase; cu profesorii care absolviseră facultatea cu trei sau cinci ani în urmă aveam relații foarte prietenoase, ca între frați.

Muncile agricole

Ca de obicei, fiecare an de studii începea la fel. La întâi septembrie începeam semestrul, învățam vreo 10 zile și apoi ne duceau la muncile agricole. Plecam pe vreo două luni de zile, în colhozuri sau sovhozuri, și ajutam la strângerea roadei. Acolo făceam cunoștință cu studenții de la alte cursuri. Părerea mea este că această practică era un lucru foarte pozitiv pentru acea vârstă și perioadă.

Cântecele populare românești erau interzise

În acele timpuri, totul era ideologizat, începând de la grădiniță, de la școală, copiii citeau poezii despre Lenin, despre partid; toate poeziile, cântecele erau ideologizate. Noi cântam doar cântece sovietice, cântecele populare românești erau interzise, nu ne dădeau voie să le cântăm. Era un sistem ideologizat, care, pregătind specialiști, insufla și ideologia PCUS: învățam de la început Istoria partidului, apoi Folozofia marxistă și altele, al căror scop era de a arăta rolul partidului în dezvoltarea țării.

În fiecare instituție de învățământ superior erau organizații comsomoliste. Comsomoliștii erau implicați în diferite activități – subotnice – când participau la diferite lucrări: măturau străzile în oraș, făceau curățenie, văruiau copacii etc. Aveam și alte tipuri de activități: concursuri pentru cea mai bună poezie despre Lenin, despre partid.

Chiar credeam că vom construi comunismul

Acea perioadă a fost dificilă pentru mine. Eu, copil crescut în spiritul tradițional românesc, educat în baza valorilor culturale românești, cu greu înțelegeam principiile marxiste. Și nu-mi era clar de ce nu puteai fi

individual, să ai propriul punct de vedere și să-l expui liber. Apoi m-am adaptat, că altfel nu se putea. Așa trăiau toți, așa trebuia să trăiesc și eu.

Auzeam de la unele persoane, care fuseseră peste hotare, că dincolo există o altă lume, unde este un alt mod și nivel de viață, de libertate. Dar știam acest lucru doar din auzite, din povestiri. Noi eram atât de tare îndoctrinați, că chiar credeam că vom construi comunismul, că puterea sovietică e veșnică; niciodată nu ne-am gândit că acest sistem comunist o să fie distrus.

Evenimentele cu caracter festiv

Toți studenții instituțiilor de învățământ superior trebuiau să participe la evenimentele ideologice. La parada de 1 Mai, de exemplu, treceam prin Piața Marii Adunări Naționale (atunci era piața Biruinței), purtând diferite pancarte și portrete ale conducătorilor țării, și eram salutați de către persoanele de conducere ale țării. Când ajungeam în dreptul lor, noi, studenții, trebuia să cântăm, să strigăm: „Trăiască 1 Mai. Ura!".

În acea perioadă, sărbătorile religioase erau interzise, ele se sărbătoreau doar în familie, pe ascuns.

Nunțile începeau sâmbătă și se terminau tocmai luni

De obicei, nunțile studențești se organizau la țară, pentru că noi, majoritatea studenților, eram de la țară. Nunțile de la nordul țării aveau un anumit specific, cele de la centru – alt specific și la sud – de asemenea. Noi ne duceam cu bucurie la nunți, felicitam mirii, ne veseleam; până în prezent au rămas în amintirea noastră acele evenimente frumoase.

Cele mai luxoase și mai bogate nunți erau cele de la nordul republicii; acestea, ca de obicei, se făceau în corturi. Corturile erau împodobite cu covoare naționale, parii pe care se ținea acoperișul erau ornamentați cu flori, era o atmosferă deosebită de sărbătoare. La centru, nunțile erau mai modeste: se făceau și în cort, dar și în ospătării, cafenele. La sud, erau alte obiceiuri: nunțile începeau sâmbătă și se terminau tocmai luni. Erau tradiții cu adusul miresei. Nunta începea la mireasă, cu scoaterea zestrei. Zestrea miresei era jucată, arătată tuturor nuntașilor, apoi aceasta era încărcată într-o căruță, în care se urcau ambii miri. Căruța pornea spre casa mirelui, unde, a doua zi, începea masa mare. La masa mare, nuntașii aduceau cadouri și felicitau tinerii.

Situația economică din URSS în anii '80

În anii '80 ai secolului trecut, în Uniunea Sovietică totul era în stagnare. Situația economică devenea din ce în ce mai grea: din magazine dispăruseră salamul, carnea, zahărul, uleiul; prin sate nu ajungea pâine, iar în orașele mari nu ajungeau produse alimentare. Se simțea că acest sistem comunist e pe sfârșite, dar nimeni nu îndrăznea să spună așa ceva.

Țuica se făcea pe ascuns, prin șoproane și bucătării

A fost atunci o lege anti-alcool, numită „legea seacă". Pe noi ne obligau să semnăm că nu vom consuma alcool și asta însemna „boriba za trezvosti"[44]. De prin magazine a dispărut rachiul, iar oamenii, deprinși să bea rachiu, au început a-l face, pe ascuns, în condiții casnice. Țuică se făcea prin șoproane, prin bucătării, dar totuna nu ajungea. În perioada aceea, în multe orașe mari din Uniunea Sovietică au avut loc tulburări în masă, revolte împotriva „legii seci"; au fost devastate magazine, vitrine, a fost o criză extraordinară.

Noi, moldovenii, nu eram dependenți de rachiu, oamenii de la țară beau, de regulă, vin. Chiar și în acele timpuri, toți făceau câte un butoiaș de vin și, la sărbătorile din familie, cinsteau câte un păhărel. Noi, în familie, n-am utilizat rachiu și cognac, numai vin.

Despre avaria de la Cernobîl nu se prea vorbea [...]

Starea de spirit în societate era una complicată, oamenii au început să nu primească la timp salariile. În acea perioadă, lucrurile se agravau, viața devenea din zi în zi mai complicată și noi simțeam că nu-i spre bine ceea ce se petrece. Atunci s-a produs și avaria de la Cernobîl. Nu prea se vorbea despre avarie, se vorbea, cu un fel de teamă, că din satul nostru au fost trimiși oameni, pentru a lichida urmările unui eveniment, dar foarte mulți oameni au avut de suferit de pe urma acestei avarii. Puterea sovietică ținea informația în secret și oamenii nu știau că a explodat reactorul și că s-a produs, de fapt, o catastrofă.

Începuturile mișcării de renaștere națională

Trezirea națională a început cu un fel de ură față de puterea sovietică și de vorbitorii de limbă rusă, era o perioadă când vorbitorii de limbă română nu voiau să răspundă în limba rusă. Din cauza acestui fapt, s-au

[44] Борьба за трезвость (rus.) – „lupta pentru o viață fără alcool".

început și acele evenimente de pe Nistru, ele au fost, în mare parte, legate de problema limbii, căci separatiștii nu doreau să scrie românește, doreau să fie, în continuare, în componența Rusiei. În perioada ceea, rusofonii au început să studieze limba română, nu de dragul ei, ci pentru a nu-și pierde locurile de muncă. Mulți însă au emigrat în Rusia, iar obiectele de studiu pe care ei le predau au început să fie predate de colegii mei, care, ca și mine, nu știau la perfecție limba rusă.

Da, desigur, o parte dintre profesori și studenți nu au înțeles corect mișcarea de renaștere națională și o comparau cu perioada când găgăuzii au fost forțați să vorbească limba rusă. Dar aceștia erau în minoritate.

Viitorul nostru este împreună cu țara-mamă, cu întreg poporul nostru român

În fiecare sâmbătă și duminică, în Piața Marii Adunări Naționale, se adunau mii de oameni, care scandau lozinci pentru limba româna, pentru scrisul cu grafie latină. Îi cunoșteam bine pe Grigore Vieru, pe Leonida Lari, pe Iurie Roșca, pe mulți dintre cei care au condus acele mișcări naționale. A fost o perioadă dificilă, pentru că trebuia să învățăm grafia latină de sine stătător: dacă în alfabetul chirilic fiecare literă are sunetul ei, atunci în cel latin sunt combinații de litere.

Noi, cei care am așteptat această trecere, am întâlnit-o cu bucurie și ne-am străduit să le lămurim celor care nu înțelegeau corect această schimbare că viitorul nostru este împreună cu țara-mamă și cu poporul nostru român.

Studiile universitare au constituit o bază solidă pentru pregătirea profesională

Cunoștințele obținute la facultate m-au ajutat într-o măsură foarte mare, pentru că studiile universitare au constituit o bază solidă pentru pregătirea profesională. Anume la facultate noi ne-am format ca tineri specialiști. La absolvirea facultății, eram foarte bine pregătiți pentru angajarea în câmpul muncii, pentru că, pe parcursul celor patru ani de studii, săptămânal, noi aveam cursuri practice, în cadrul cărora ne formam competențele și abilitățile necesare.

Eu sunt un om fericit, pentru că, oriunde am activat, am avut parte de oameni deștepți și de oameni buni ,care m-au ajutat și m-au îndrumat. Și în timpul studiilor, și după finalizarea acestora.

SURSE ICONOGRAFICE

Vasile Chirilov (la nai), în timpul stagiului de practică, 1970

Vasile Chirilov (cu naiul), împreună cu colegii săi, cântă la nuntă, 1972

Vasile Chirilov, solist al orchestrei de muzică populară de la Școala de iluminare culturală „Elena Sârbu”. Soroca, 1969

Vasile Chirilov la nunta unui coleg de facultate, 1982

O lecție la școala de muzică din Strășeni, 1984. Vasile Chirilov – în dreapta

Vasile Chirilov lângă primul său automobil, marca *Jiguli*, 1986

Vasile Chirilov cu discipolele sale de la Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă”, 1988

„ÎNCEPEȚI NUMĂRĂTOAREA DE LA STRĂBUNICA”

Vera Conovali (Pîrlii) s-a născut la 12 noiembrie 1968, în s. Vărăncău, rn. Soroca, în familia Anei și a lui Vasile Pîrlii. Absolventă a școlii medii din satul natal, în 1987 a fost înmatriculată la Tehnicumul Sovietic de Comerț din Chișinău, la specialitatea „Merceologia produselor alimentare”. Au urmat apoi studiile la Universitatea de Stat din Chișinău, Facultatea de Istorie. Între 2003 și 2004, a făcut studii postuniversitare la aceeași universitate, obținând titlul de magistru în istorie. În 1992, a fost angajată la Colegiul de Comerț în calitate de șefă a Secției cadre și profesoară de psihologie, etică și estetică a comerțului. Din 1999 până în 2001, a activat în calitate de profesoară de istorie la Liceul „Ioan Vasilenco” (astăzi, Liceul Teoretic „George Meniuc”). Din anul 2001, este angajată în calitate de profesoară de istorie la Colegiul Național de Coregrafie din Chișinău. Mai bine de două decenii, a predat la această instituție: istoria, bazele legislației, educația civică, educația pentru societate și filosofia. Începând cu anul 1991, a publicat în presa republicană poezii, proză, eseuri și publicistică. A colaborat la publicațiile *Glasul Națiunii, Florile Dalbe, Patria Tânără, Literatura și Arta, Dimineața, Moldova Suverană* etc. Este membră a Uniunii Ziariștilor Profesioniști din România, a Uniunii Scriitorilor de Limbă Română și a Uniunii Internaționale a Oamenilor de Creație. Este autoare a 13 cărți de poezie, proză și publicistică, fiind prezentă în mai multe antologii apărute în Republica Moldova și în România.

Înțelepciunea vieții

Pe parcursul vieții, am înțeles că omul acumulează cunoștințe și educație din ce vede, aude, citește, simte, comunică, cercetează, meditează [...].

Familia – formator educațional

Cu mult drag, respect și cu recunoștință îmi amintesc de membrii familiei mele. O contribuție deosebită în educația mea a avut-o tata, Vasile Pîrlii, născut în anul 1937. Tata era un bărbat harnic, gospodar, săritor la nevoie, serios, sever, dar și corect în toate, avea un fel de înțelepciune aparte. Când îl întrebam de unde le știe pe toate, îmi spunea: „De la viață și de la oamenii pe care i-am întâlnit în calea mea". Îmi spunea aceasta nu întâmplător: bunicul, Grigore Pîrlii, a decedat în anul 1947, în timpul foametei organizate, avea 40 de ani. Bunica, Elena Pîrlii (Stici), a rămas văduvă la 25 de ani și avea patru feciori. Tata era cel mai mare, la acel moment avea doar nouă ani, frații Mihail și Ion aveau între cinci și trei ani, mezinul Petru – doar câteva luni de la naștere. La scurt timp după moartea bunicului, din cauza subnutriției, a decedat și mezinul.

Bunica era străină în sat, părinții ei și unicul frate, Alexandru, au murit unul după altul în timpul foametei din 1946–1947. Bunica a rămas văduvă de tânără, dar nu s-a mai recăsătorit. Până la 86 de ani a fost tot singură. Odată am întrebat-o: „Bunică, de ce nu te-ai căsătorit, doar ai rămas singură atât de tânără?" Răspunsul ei îmi stăruie în memorie și azi: „Draga bunicăi, să știi că pentru mine soț poate și găseam, dar tată la copiii mei – nu cred. Am hotărât să trăiesc pentru ei". Erau momente când o găseam plângând. O îmbrățișam și o întrebam ce s-a întâmplat. Și ea îmi explica. Odată am sfătuit-o să-și împărtășească necazurile unei vecine care venea des în ospeție. Bunica atunci m-a cuprins și mi-a spus că e mai bine să vorbească cu mine, apoi mi-a explicat: „Eu știu că tu niciodată n-ai să mă spui la nimeni, vecina însă poate să zică și la alții, iar secretul pe care îl dețin mai mult de doi oameni deja nu mai este taină, va ști tot satul și asta nu e bine!"

Tata mereu îmi povestea despre buneii lui, care erau gospodari, aveau pământ, stupi, vite și o mulțime mare de orătănii. Și au fost primii în sat care aveau patefon. El deseori îmi povestea cum, în copilăria lui, în timpul colectivizării, niște oameni din sat au intrat în ogradă și au luat tot. Au măturat și podul. Un timp îndelungat au ținut vaca ascunsă în Casa

Mare, aveau nevoie de lapte pentru familie, dar cineva i-a pârât și atunci reprezentanții autorităților locale le-au luat vita cu forța. De câte ori ne întâlneam pe drum cu un om bătrân din sat, fața tatei se schimba brusc, chipul i se umplea de ură. Odată tata i-a zis acelui om: „Oare, nu ți-a fost milă de trei copii orfani, unul mai mic ca altul? Ți-aș da acum câteva, ca să mă ții minte și în cealaltă viață, dar ești bătrân, bolnav și grebănos, nu vreau să-ți iau păcatele și să-mi murdăresc mâinile".

Tata era un mare sufletist, deschis și săritor la nevoie. Nu era femeie singuratică în sat pe care tata să n-o fi ajutat cu ceva: uneia îi schimba lacătul de la ușă sau o sticlă la geam, alteia îi ascuțea sapa sau cuțitele etc. Mama deseori îi zicea: „Tu nu poți ajuta tot satul, mai ai grijă de tine". Și tata îi explica: „Mama mea a fost toată viața singură, eu știu ce înseamnă gospodărie fără mână de bărbat și, crede-mă, tu n-ai să înțelegi asta, deoarece, ca să înțelegi, trebuie să treci prin așa momente!"

Viața este ca un câmp minat

Între tata și noi, copiii, nu existau secrete, el ne probozea, tot el ne mângâia, apoi ne explica de ce face și una, și alta. În sezonul de vară, toți copiii se duceau la scăldat la Nistru. Tata nu ne lăsa. Noi ne supăram pe el. Iar el, văzând supărările noastre, se așeza pe prag și zicea: „Eu nu cresc copii, ca să mi-i mănânce peștii". Apoi, cu durere în suflet, ne număra pe degete câți copii au fost înghițiți de apele Nistrului, câți părinți au rămas cu sufletele sfâșiate de durere și cu inima sângerândă. Dacă plecam undeva, tata ne fixa ora când trebuie să revenim acasă, dacă la ora indicată nu ajungeam acasă, el ne aștepta la poartă, putea să coboare în întâmpinarea noastră și până-n centrul satului. Nu dormea, dacă noi nu eram acasă. Ne spunea: „Părinții buni nu merg la culcare, până nu văd că odraslele lor sunt în pat. Ce fel de părinte ești tu, dacă n-ai idee unde e copilul tău? Doar ieșind după poartă, nimerești în alte împrejurări, întâlnești oameni diferiți. Un om rău te poate nenoroci sau îți poate distruge viața. Fiți mereu alături de tata, eu am să vă pot apăra. Viața este ca un câmp minat, n-ai călcat unde trebuie și te-ai prăpădit. Lăsați să merg eu înaintea voastră în așa fel, încât să-mi creez o bătrânețe fericită. Iar voi, cu respect, să-mi aprindeți o lumânare la mormânt. Nu vă grăbiți să trăiți viața într-o zi, nu vă goniți după modă, lăsați pe cei maturi să vă croiască drumul, iar voi, ascultător, călcați pe urmele lor". Când am crescut mari, tata ne spunea: „Dacă nu vă place de fata sau băiatul care vă face ochi dulci, nu-i dați nicio

șansă, delicat păstrați distanța, să nu îndrăzniți să umiliți pe cineva, ei sunt copiii cuiva, au inimi și suflete și țineți minte: bumerangul te-ajunge din urmă. Dar nici voi să nu permiteți nimănui să vă înjosească. Suferința este boală și, de multe ori, ea lasă răni deschise pe tot parcursul vieții. Eu știu, ispitele oricum se vor ține scai de voi, căci omul pe pământ nu poate să treacă peste ele. De aceea aveți grijă de voi. Să nu râdeți de un sărman, de o fată care a născut din flori, să nu arătați pe nimeni cu degetul, asta nu se iartă. Mai bine să spuneți, făcând semnul cruci: «Doamne, apără și iartă-ne!»".

Instruirea religioasă

Tata acorda o mare atenție instruirii noastre religioase, încă până a merge la școală, ne-a învățat *Tatăl Nostru*, *Îngerașul* și *Crezul*. În copilărie, noi mereu am purtat cruciulițe la gât. Odată i-am spus tatei că la școală ne interzic să purtăm cruciulițe, la care tata a replicat: „Eu sunt stăpânul vostru și voi veți asculta de mine". Seara, înainte de culcare, el, delicat, ne spunea: „Nu uitați să vă faceți semnul Crucii și să mulțumiți Domnului pentru ziua de azi". Deseori mergeam la biserică. Bunicul, Andrei Pîrlii, cânta în strană și eu – cuminte, pe un scăunel – ascultam serviciul divin. Tata mereu ne repeta o frază, care acum înțeleg ce sens adânc are: „Cât veți trăi, să nu vă lăsați de credință și să vă ferească Dumnezeu să chemați mânia Sa peste voi". Deseori tata repeta: „Să nu rămâneți datori în această viață la nimeni cu nimic. Tot binele făcut să vă străduiți să-l întoarceți înapoi, numai așa veți fi fericiți. În viața voastră o să întâlniți oameni străini, care, printr-o frază, gest, privire, o să vă ridice, atunci când alții, nepăsători, nu vă vor vedea, și acestor oameni să le purtați în suflet recunoștință". Odată i-am zis tatei: „Să fii mai sever cu nepoții!", la care el mi-a răspuns: „Nu, nu, nu [...], eu nu vreau ca nepoții să mă țină minte ca un bunic rău. Mi-a fost suficient câte priviri urâte am avut de la voi, atunci când vă doream binele. Eu am răbdat. Ce-am vrut am educat. Acum deja e rândul vostru. Ce veți educa, aceea veți privi. Și să țineți minte că un părinte bun, care-și iubește copiii, întotdeauna, inconștient, este răsplătit de odrasle cu nemulțumire. Conștientizarea lucrurilor vine mult mai târziu. Să vă ajute Domnul să aveți răbdare și să educați copiii în adevărate valori. Să nu vă supărați pe ei atunci când nu vă vor înțelege vorba ori sfatul la justa lor valoare".

Mama

[...] vorbea mai puțin, tata deseori îi zicea: „Tu, cu mângâierile tale, îmi strici copiii. Mai bine să se supere acum pe mine, decât mai apoi să plângă și ei, și noi. Atâta doar că atunci când ei vor înțelege asta, eu nu voi mai fi, să văd și să aud regretele lor". Apoi ne dădea explicații de ce procedează în felul acesta.

Mama, Ana Pîrlii, născută în 1942, a crescut în familie completă. Bunicul meu, Andrei Pîrlii, născut în 1915, a terminat șapte clase românești și școala de agronomie. A făcut serviciul militar, împreună cu fratele său Filip, în Corpul Vânătorilor de Munte, în timpul României întregite. A fost instructor militar, iar în anii 1941–1943 a fost ajutor de primar, apoi câteva luni chiar primar în satul Vărăncău. Tata povestea că, în timpul foametei, fiecare dintre cei maturi s-a străduit ca mama să nu știe de foame, să nu aibă necazuri. Dar lui n-a avut cine să-i poarte de grijă, de aceea în educație erau diferiți.

Bunica universală

Elena Pîrlii (Furdui), bunica mea, născută în 1921, era necărturară. În serile lungi de iarnă, îmi povestea cum a învățat câteva buchii la școala lui moș Vasile a lui Alecu Furdui. Se ducea să facă carte cu tavaua de copt pâine, cu cretă și o cârpă. După ce scria litera, imediat ștergea tigaia cu cârpa. Bunica Elena știa să facă tot lucrul – și femeiesc, și bărbătesc. Nu era eveniment important în sat (nuntă, cumetrie etc.), la care ea să nu fie invitată în calitate de bucătăreasă. De câte ori cineva planifica să țese covoare, lăicere, țoluri, păretare, bunica neapărat era prezentă la amenajarea stativelor de țesut. Năvăditul[45] și primele rânduri de culori tot ea le țesea. Toamna, bunica desfunda butoaiele, le spăla și le înfunda. Vinul tot ea îl făcea. Tatăl meu avea față de ea un respect deosebit.

Fricile tatei

Tata ne purta mereu din urma lui. Când mergeam la prășit, ne învăța să facem lucrul calitativ, ne sfătuia să nu venim acasă cu mâinile goale. Când ne întorceam acasă, sacul era plin. Dacă întâlneam o creangă uscată, o căram acasă, tata o tăia imediat și tot atunci o dădea la dos, apoi zicea: „Iarna este înainte, omul gospodar are grijă să-și facă sanie vara, iar iarna căruță". Toată viața tata a trăit cu frica de foame și frig.

Șoapte în familie

Am mai memorat o chestie frumoasă în familia mea: nu se admitea

[45] Năvădi – a trece firele urzelii la războiul de țesut prin ițe și spată, în ordinea cerută de modelul țesăturii.

nici într-un caz să discutăm pe cineva, mai ales, dacă omul tocmai a fost în ospeție: Uitați-vă sub nasul vostru, oare voi sunteți dragi la toți, voi totdeauna procedați corect?

În familia noastră se vorbea în șoaptă, atunci când întrebam de ce mama nu are studii. Mama a terminat școala numai pe note de „5" (notă maximă după sistemul sovietic) și o singură notă de „4", a învățat șapte clase. Nina Iosevna Furdui, diriginta mea, a fost și diriginta mamei. La lecții deseori mă compara cu mama. La întrebările mele de ce mama n-are studii îmi răspundea doar străbunica Efimia Furdui. Ea îmi spunea: „Apoi venea des la poartă Nina Iosevna și îl ruga pe tătâni-tău (adică pe bunelul) s-o lase pe Anicuța să continue mai departe școala, dar asta nu se putea, deoarece el era chemat des la cercetări. Cuscrul meu, Iacob Pîrlii, a fost primar în timpul României întregite și tătâni-tău tot a fost șef prin primărie". Făcând aceste destăinuiri, străbunica mă ruga să nu spun nimănui de cele discutate între noi.

Tu, draga bunelului, ai să fii ministru, numai de bine a vorbit profesoara

Multă grijă și căldură am simțit din partea bunicului Andrei Pîrlii: știa multe povești, poezii și cântece. Nu era seară să nu ne spună o poveste nouă. Acum, peste ani, înțeleg că multe dintre ele le compunea singur, pe loc. El venea la școală la toate adunările de părinți ca la o mare sărbătoare, îmbrăcat în funcție de anotimp. Purta veston, pantaloni galife și cizme de sărbătoare, în care puteai să te privești ca în oglindă. Iarna purta cușmă de cârlan, brumărie sau neagră. Primăvara și toamna purta câteva pălării. De obicei, bunicul se așeza în spatele clasei și, după fiecare adunare, îmi spunea: „Tu, draga bunelului, ai să fii ministru, numai de bine a vorbit profesoara". Acum, peste ani, îmi dau seama că aceasta era o metodă de încurajare. Odată m-a întrebat: „Ce poezie ai învățat azi la școală?" Și eu i-am spus: „*Somnoroase păsărele*, scrisă de poetul Mihai Eminescu". Atunci bunicul mi-a spus că a fost de câteva ori acasă la marele scriitor. Când am crescut mare, am înțeles cum. Fratele bunicului, unchiul Constantin Pîrlii, după 1944, a rămas peste Prut, trăia la București, pe strada Vitan, rn. Tudor Vladimirescu. În perioada sovietică, bunicul de câteva ori a fost în România. După această discuție, s-a trezit călătorul din mine. Nu era seară să nu-l rog să organizeze o plecare în țara Luceafărului. Bunicul nu-mi putea explica multe, dar nici inițiativa mea nu putea s-o oprească

și aici s-au început ideile: „Știi, la tren, au să te întrebe tabla înmulțirii, nu putem pleca, până n-o s-o înveți pe toată". După ce isprăveam cu aceasta, născocea altceva: „Trebuie să terminăm anul de învățământ bine, la tren vor cere să prezentăm însușita școlară". Încetul cu încetul, am uitat de asta, pe urmă am aflat că nanul Costache murise încă în 1973. Spre această dată, unchiul făcuse mai multe cereri la organele de resort din România, pentru a i se permite să se întoarcă la baștină, dar toate au rămas fără răspuns. Până în 1973, bunicul a fost de câteva ori în țară, dar la înmormântarea fratelui lui mai mare nu i s-a permis să treacă Prutul. Au stat în vamă cu celălalt frate, Filip Pîrlii, și cu vărul lor, Simion Gogu, președintele colhozului „Octombrie", fără a putea să rezolve ceva.

Sfatul bărbaților și bărbatul cu sfat

Bunicul citea regulat presa. Pe un scaun la poartă, zilnic, aștepta poștărița. Până nu citea tot, nu lăsa ziarele din mâini. La Vărăncău, în centrul satului, la magazin, era un scaun lung, unde se adunau la sfat bărbații. Când eram mică, bunelul mă lua deseori cu el. Țin minte: toți tăceau, bunelul vorbea. Auzeam des, mai ales, când bărbații nu găseau răspuns la unele întrebări, așa fraze: „Acuși îl întrebăm pe moș Andrei, oricum ar fi, el a fost primar, știe mai multe". Fiind copil, mă bucuram enorm când auzeam că bărbații din sat considerau că bunicul este deștept, îi dădeau ascultare și respect. În drum spre casă, îl întrebam pe bunicul, de ce numai el vorbește și el îmi răspundea: „Pentru că ei nu citesc, nu sunt informați, ei știu doar ceea ce văd și aud în raza satului".

Fata asta o să ne plângă și o să ne pomenească pe toți

Camarazii de război ai bunicului, cu care, cot la cot, au ajuns până la Berlin, deseori își arătau nemulțumirea când vedeau că prietenul lor vine la ei cu mine. Ei îi ziceau: „Măi Andrei, măi, n-ai putut lăsa fata asta acasă cu babele, ce o cari din urma ta?!" O făceau pe supărații și bunicul le zicea: „Minte nu aveți deloc, fata asta o să ne plângă și o să ne pomenească pe toți!" Au trecut atâția ani, bunicul și camarazii lui demult nu mai sunt, iar eu și acum le duc dorul. Îi văd pe fiecare în parte pe ulucul de la fântâna lui moș Nicanor Sârbu. Fiecare dintre ei își are un loc special în sufletul meu și zilnic le aprind câte o lumânare. Ca să-i liniștească, bunicul mă ruga să le recit o poezie. Apoi el, primul, bătea din palme și zicea: „Vedeți ce deșteaptă este, voi la școală n-ați umblat, de unde să știți ce înseamnă

buna educație!" [...].

„Șapte clase românești bat zece clase rusești"

Mai țin minte că, în zilele de sărbătoare, bunicul mă trimitea în Casa Mare, de unde aduceam două cutii pline cu acte și două albume cu fotografii. În cutie erau toate medaliile lui și anexele la ele: „Pentru biruință asupra Germaniei naziste", „Pentru eliberarea Varșoviei", „Pentru cucerirea Berlinului" etc. Citeam tot, comentam pozele, cine și unde se află. Bunica, supărată, îi zicea bunicului: „Tu faci vârf cu asta, de nenumărate ori, tot una și aceeași demonstrezi". Iar bunicul îi răspundea: „Nu te amesteca, șapte clase românești bat zece clase rusești". Acum îmi dau seama de ce făcea acest lucru: în așa mod îmi antrena memoria.

Bunicul Andrei, în fiecare zi, îmi controla agenda. O făcea foarte atent, mă întreba ce am răspuns și aștepta să-i spun cuvânt în cuvânt. Așa se încingea un dialog în care el depăna firul amintirilor despre școala de cândva. De la el am auzit prima dată despre Regele Mihai și mareșalul Ion Antonescu. Îmi spunea că actualmente noi, la disciplina Istorie, nu învățăm ceea ce a învățat el. Din ceea ce îmi povestea am remarcat că avea un respect deosebit față de aceste două personalități ale istoriei românilor.

Străbunicii: memoria și neuitarea

Îmi dau seama că m-am născut o norocoasă, am avut părinți, bunici și străbunici grijulii, care se gândeau cu mult înainte. Am avut norocul să-mi cunosc străbunicul și străbunica.

Într-o ogradă cu buneii mei locuiau străbuneii Mihail Furdui, născut în 1890, și străbunica Efimia Furdui (Bunescu), născută în 1895. Străbunicul Mihail era participant la Primul Război Mondial (1914–1918), fost pădurar și meșter popular.

Când străbunicul Mihail Furdui era bolnav – suferea în urma unui ictus cerebral – l-a rugat pe un nepot să-i aducă ciocolate bune, care costau pe acele timpuri 3 ruble și 30 de copeici kilogramul. Când i-au adus ciocolatele, a făcut un semn cu mâna sănătoasă celor din preajmă să mă așeze pe pat lângă el și mi le-a pus pe toate în poala rochiței. Odată a cerut friptură de iepure. I s-a făcut și asta. De această dată, a făcut același semn și bunica mi-a pus în mână cea mai gustoasă bucățică de carne. Într-o zi a rugat să fie scos afară, să vadă soarele, cerul și trecătorii de pe drum, nepoții l-au ajutat să se așeze pe un scaun, iar el le-a făcut semn să mă așeze

la el în brațe. Țin minte cum cu mâna sănătoasă mă netezea pe creștet. Peste câteva zile s-a stins, sărmanul. Iar eu, prin aceste trei momente, l-am memorizat și mai bine. Acum îmi dau seama că și aceasta era o școală, un fel de educație ce ține de legătura dintre generații, importantă fiind memoria și neuitarea.

Cum am menționat mai sus, străbunica Efimia Furdui era necărturară, dar îmi povestea tot ce știa despre sat, băștinași, locuri, oameni dragi, pe care le-a memorat din îndepărtata ei copilărie. Stră-străbunicii mei, Grigore Bunescu și Mărioara Talmaci, au avut casă la izvor. Odată a venit o apă mare și casa lor a fost dusă în valurile Nistrului. A avut doi frați gemeni, Filip și Grigore Bunescu, erau fântânari. Ei au făcut multe fântâni. Când au murit, erau holtei. În acea zi au ridicat în doi colacul fântânii de la Nouă Copaci. Îmi spunea: „S-au rupt atunci la ei baierele inimii". Au trecut de atunci ani buni, lumea până în prezent își potolește setea și adapă vitele din apa răcoroasă a acestei fântâni, dar nimeni nu știe că această fântână a fost lăsată pentru multe generații de frații Filip și Grigore Bunescu. Când eram copil, străbunica Efimia mă lua de mână și mergeam la cimitir, îmi arăta unde sunt înmormântați părinții, socrii, frații, surorile și trei copii ai ei, Anicuța, Mărioara și Ionică. Asta tot era o educație: să nu uităm de acei care nu mai sunt printre noi, dar care reprezintă tulpina, crengile, florile arborelui genealogic. Astăzi, când ei nu mai sunt, verișorii mei mă întreabă de unde le știu pe toate și eu încep a le povesti. Cel mai interesant este că și lor li s-a dat aceeași educație, dar nu știu cum s-a făcut de au uitat. În nopțile geroase de iarnă, la lumina candelei, străbunica Efimia Furdui îmi povestea cum se jucau nunțile, se făceau șezătorile și cum erau înmormântările în adolescența ei. Mă duceam cu ea la Râpa Popii, la Floarea, după buruieni de leac. Mergeam cu ea și la via de la Râpa Vrăjmașului, acolo deseori îl întâlneam pe un bătrân și străbunica mi-l prezenta: „Acesta este verișorul meu drept, Costache Talmaci, mama mea Mărioara Talmaci și cu tatăl lui au fost frați". Când o întrebam de unde știe atâtea plante și pentru ce sunt bune, ea îmi spunea: „Soacra mea, Irina Carauș, măritată cu Gherasim Furdui, era moașă: veneau cu căruțele oameni din satele din împrejurimi, o luau ca să primească nașterile, dar o moașă pe vremea ceea știa mult mai mult decât știu azi doftorii. De la soacra mea am învățat toate acestea".

Nopțile petrecute cu ea erau pentru mine o poveste. Aprindea candela și – cu Dumnezeu în suflet și cu îngerașul la căpătâi – adormeam. Pe timp

de iarnă, la geamuri erau așezate gutui. În Casa Mare erau struguri. Când am mers în clasa I, străbunica o ruga pe mama să nu facă acest lucru: „Aracan de mine, of, of, o s-o bată dascălul. Anicuță, lasă că se va mărita cu un bărbat cărturar și va fi o gospodină bună. Uite, eu cu tătâni-tu nu m-am prăpădit. Carte a știut el, târgurile au fost ale lui, banii au fost mereu dirijați de el, eu am fost soție, mamă, bunică și străbunică". În așa fel, ea încerca să explice mamei rolul și rostul soției și bărbatului într-o familie bună. Aș da mult să întorc vremea de cândva. Când veneam de la școală, mai ales iarna, ea mă aștepta cu mâncarea caldă. În casă mirosea a compot din fructe uscate. Așa ceva mai târziu n-am mai întâlnit. În spatele casei era o cămară unde ea păstra ierburile uscate, iar pe sfori erau înșirate mere uscate, pere, prune și alte bunătăți tăiate felii. „Hai, dezbracă burnujelul, spală mânuțele și poftim la masă. Cum a fost ziua de azi, ce ai învățat la școală? Dascălul tău este nepotul meu, pentru că tatăl lui Vasile Talmaci, Arsenie Talmaci, este verișorul meu drept, părinții noștri au fost frați". După moartea străbunicului, ea a fost pentru prima dată la Tîrgul-Vertiujeni după cumpărături. Atunci am înțeles că ea nu știa a număra. Odată mi-a dat o rublă, ca să-i aduc o căldare de apă. I-am lămurit atunci ce înseamnă o rublă și câte poți cumpăra din ea. În 1965 pensia ei era de 3 ruble și 50 de copeici, iar spre 1978 era de 10 ruble[46]. Când mă duceam la școală, mă petrecea până la poartă, îmi făcea semnul Crucii pe creștet și îmi spunea: „Să spui «bună ziua» la tot omul, să fii cuminte și să asculți dascălul, cum termini lecțiile, să vii imediat acasă". La ora fixă, ea mă aștepta la poartă.

Scriind aceste rânduri, vreau să vă spun că nu știu cine a jucat rolul cel mai important în educația mea. Dar cred că au făcut-o toți, în egală măsură.

Cărțile copilăriei

Tata lucra în Târgul-Vertiujeni, la o școală profesională. Acolo era o bibliotecă foarte bogată. Mai întâi mi-a adus o carte voluminoasă, care se numea *Povești populare moldovenești*[47]. A urmat cartea *Nu vom uita nicicând*[48], era despre deținuții din lagărele de concentrare nemțești, care au

[46] Colhoznicii din RSS Moldovenească au început să primească pensii în anul 1965, iar în 1974 – au obținut pentru prima data pașapoarte.

[47] *Povești populare moldovenești* /Culese și prelucr. de Gr. Botezatu, Chișinău: Lumina, 1972, 424 p.

[48] *Nu vom uita nicicând. Povestiri ale copiilor bieloruși despre Marele Război pentru Apărarea Patriei* / Trad.: R. Galescu, Chișinău, 1974, 272 p.

scăpat cu viață. Această carte a fost citită de toată clasa. Unii au citit-o de câteva ori. Acum câțiva ani, colega mea de clasă, Aliona Zgardan-Crudu, m-a întrebat dacă mai am acest volum, și-ar dori mult să-l recitească. I-am spus că această carte nu a fost returnată de un alt coleg, mare cititor, regretatul doctor ortoped Ion Isac. Datorită tatei, am citit o carte despre viața și activitatea aviatorului Alexandru Pocrâșkin. După ce am citit cartea, tata mi-a mărturisit: „Dacă aș fi avut tată, aș fi devenit aviator. Lipsa tatei m-a făcut să muncesc de mic, pentru ca s-o ajut pe mama și să-mi cresc frații mai mici. Am păscut vitele și am umblat desculț. Iarna prin viscol treceam pe gheață Nistrul și aduceam cioturi de păpușoi, bețe de răsărită, tot felul de vreascuri, pentru a încălzi lejanca acoperită doar de o veretcuță". Aici tata tăcea, iar inima mea se umplea de milă. Nu era seară, ca tata să nu-mi aducă o carte. De obicei, tata se așeza la masă și începea să citească. Eu îl întrebam despre ce este cartea și tata delicat îmi răspundea: „Hai să citim împreună!"

Azi ești conducător de țară, iar mâine – om de rând

Tot tata ne punea la lucru fizic, el spunea: „Azi ești conducător de țară, iar mâine – om de rând, trebuie să învățați de toate, pentru a putea trece prin diferite situații". Tăiam cu tata lemne în beschie, lucram cu el în atelier, când făcea la comandă vreo ușă, o fereastră sau altceva. Știam toate instrumentele. În zilele ploioase, făceam curat în pod, în beci, în garaj sau dezghiocam porumb. Toamna ne duceam la adunat nuci și la strâns porumb de pe miriște, din urma combainelor, practic, toamna la școală nu umblam. Tata spunea: „O zi de toamnă hrănește un an. Omul ocupat nu are când se gândi la prostii". Tata avea norme de sfeclă de zahăr, dar și de cea furajeră. Strânsul sfeclei se termina atunci când venea bruma. Mama toată iarna țesea țoluri, păretare, covoare. Eu cu fratele mezin, Ion, știam tot lucrul, o ajutam pe mama la râșchit, la depănat, la făcut țevi[49] și la țesut. N-am învățat cu fratele doar a toarce.

Șezătorile

O mare importanță la formarea mea ca persoană au jucat-o șezătorile. Prin anii 1970, în partea din vale a satului Vărăncău, erau doar două televizoare, unul dintre ele era al bunicului meu, se numea „Rassvet". Avea un ecran foarte mic, dar la care se aduna mereu multă lume. Veneau măhăleni, cumetri, rude, camarazii bunicului de război. Bărbații ascultau atent

[49] Tuburi cilindrice sau conice, folosite ca suport pentru înfășurarea firelor pentru țesut.

ce se spune, iar femeile în timpul acesta torceau, brodau, împleteau, adică nicio clipă nu se pierdea în zadar. Anume la aceste șezători ascultam despre copilăria, adolescența și viața lor, petrecută la lumina opaițului sau a lămpii de gaz. Tot bunicul avea radiolă, care era fixată pe patru picioare. În fiecare duminică, sora mamei, Lidia Pîrlii, născută în 1944, se urca în mărul din fața casei, atârna acolo un fir lung și, astfel, ascultau *Vocea României*. Cu atenție și în mare tăcere, duminica ascultau și slujba religioasă.

Între anii 1958–1973, bunicul Andrei și mătușa Lidia au fost de mai multe ori în România, la nanu Costache, fratele mai mare al bunicului. Din acele vizite, mătușa Lidia a adus mai multe discuri cu interpreți de muzică populară. O ascultam pe Maria Lătărețu, Ioana Radu, Gică Petrescu, Maria Tănase, Ileana Sărăroiu ș.a. De obicei, duminica și la sărbători, se ascultau aceste discuri. Mie îmi plăcea s-o invit pe bunica Ileana la dans. Ea nu mă refuza. Pe urmă am înțeles de ce: zilele petrecute cu ea aveau să fie puține, a decedat din cauza unei boli incurabile, la vârsta de 62 de ani.

Televizorul uriaș

În 1976, tata a cumpărat și pentru noi televizor – „Record - 310", îmi părea foarte mare. Apoi într-o zi a venit și cu o radiolă mare – „Sirius". Tata ne permitea să vizionăm televizorul după lucru sau de sărbători. De obicei, vizionam filme împreună. Tata ni le comenta sau ne provoca la discuție, să vadă ce înțelegem noi, care momente produc asupra noastră efect și pe ce punem noi preț, vizionând filmul.

Slavă ție, Doamne, că și tu ai făcut o trăsnaie!

Erau cazuri în care între părinți erau neînțelegeri referitor la educația noastră. Mama era de părere că metodele de educație ale tatei nu sunt cele mai bune. Ea spunea: „Strictețea îl inhibă pe copil, nu-i dă posibilitate să se manifeste, să acționeze. Eu nu vreau copii morți, vreau copii activi, creatori, nu vreau să le distrugem personalitatea". Țin minte, în clasa a VI-a, întâmplător, am spart un geam la școală. M-am speriat grozav. Părinții trebuiau să-l pună la loc din contul lor. Reacția mamei a fost uluitoare. M-a cuprins, m-a sărutat pe obraji și a zis: „Slavă ție, Doamne, că și tu ai făcut o trăsnaie!", apoi a adăugat: „Nu-ți fie frică, vom pune altă sticlă!" Mama n-a ridicat vocea la noi niciodată. Era suficient doar să ne privească. În schimb, atunci când nu făcea față, zicea: „Iată, vine tăticul!" Și noi imediat

eram ca sfinții. Autoritatea tatei în familie pe atunci era mare.

Să nu rătăciți cu gândul și cu trupul prin paturi străine

Tata se îngrijora mult pentru soarta noastră. Odată ne-a spus: „Va veni timpul când voi veți forma familiile voastre și trebuie să fiți atenți cu cine vă legați viața. Nimic nu este mai groaznic pe lume decât atunci când nu știi cu cine dormi într-un pat. Să aveți grijă să păstrați tot ce este frumos într-o familie, să nu rătăciți cu gândul și cu trupul prin paturi străine. Asta se referă atât la femei, cât și la bărbați. O femeie ușuratică nu poate fi soție, mamă, bunică și gospodină bună. Bărbații, dacă mai calcă alături cu drumul, altfel lor li se iartă. Pălăria, o dată căzută din cap, o scutură și merge mai departe, femeia însă poate basmaua să n-o găsească niciodată. Să vă păziți de pahar, mai ales tu, draga tatei, femeia bețivă este pentru întreaga familie o nenorocire. Vă explic de ce: femeile sunt mai slabe de înger ca bărbații și, odată căzute, riscă să nu se mai ridice. Să țineți minte: ispite veți avea de tot felul, veți întâlni în calea voastră mai multă lume rea, decât bună. Dintre cei care vor dori să vă piardă vor fi atât bătrâni, cât și tineri. Tinerii, pentru că nu au fost instruiți bine, iar cei maturi, înrăiți pe propria soartă, tot vă pot atrage într-o capcană, de aceea să fiți cu ochii în patru. Cât veți trăi, mintea să vă fie mereu trează, deoarece în momentele de slăbiciune răul se învârte în jurul omului". Fiind copii, noi ne supăram pe tata, se supărau și copiii vecinilor noștri, dar, când tata a murit, lumea trei zile a venit la priveghi. Vecinii, consătenii, cumetrii, rudele îl plângeau ca pe un om de mare valoare. Într-o zi, venind acasă după ce tata nu mai era, un vecin avea să-mi zică: „Unde este badea Vasile să repare fântâna, s-o curețe? Apa este tulbure. Unde este să ne îndrume pe toți, să ne probozească și să ne spună că viața nu trebuie trăită aiurea? El era ca un lider printre noi, pe fiecare ne punea la treabă așa, de parcă era părintele nostru. Îmi pare rău, multe atunci le-am lăsat să treacă pe alături cu urechile. De obicei, în viață așa și se întâmplă, ne supăram pe oamenii care ne învață și ne vor binele".

O altă casă

Școala a fost pentru mine o altă casă, unde am întâlnit oameni buni, profesori și colegi de care îmi aduc aminte cu mare drag. În primul rând, în memorie mi-au rămas frânturi despre școala din deal, unde lucra mama. Era sus, pe deal, vizavi de biserică, avea două clase, o cancelarie și o tindă mică. În fiecare clasă era sobă, unde femeile de serviciu, pe timp de iarnă,

începeau a face focul pe la ora cinci dimineața. Băncile erau din lemn tare, confecționate de meșteri locali. Ele erau cu călimară, vopsite când verzi, când maro. Țin minte că la una dintre recreații copiilor li se dădea câte un pahar cu lapte și pâine. Laptele îl cărau femeile de serviciu cu căldările tocmai din centrul satului. Știu, pentru că aceasta o făcea și mama mea. Ea mergea la lucru cu noaptea în cap. Mult mai târziu avea să-mi mărturisească: „Când ajungeam în dreptul cimitirului, de frică, mi se părea că toții morții mi se urcă în spate".

În anul 1974, a fost închisă școala din deal, școala din vale și școala de șapte clase. Aici, actualmente, se află primăria satului. Diriginta mea, Nina Iosevna Furdui, mi-a spus că școala de șapte clase a fost construită atunci când bunicul meu, Andrei Pîrlii, era primar.

Apoi, în 1974, a fost dată în exploatare școala nouă din centrul satului[50]. Construcția avea două aripi cu trei și două etaje, sală sportivă, cantină, un cămin pentru copiii care veneau să învețe din satele vecine. Alături a fost dată în exploatare o școală muzicală, care astăzi poartă numele fostului președinte de colhoz – Simion Gogu.

În 1976, m-am dus la școală. Primul meu învățător a fost Vasile al lui Axentii Talmaci. Eram în clasă 37 de elevi. Învățătorul nostru era foarte bolnav. Mereu era prin spitale. Apoi a suportat o intervenție chirurgicală dificilă, în urma căreia nu și-a mai revenit. Țin minte cum veneam la el acasă în vizită. La fel, țin minte sicriul din curtea școlii. Am memorizat cuvântul de adio rostit de Aliona Zgardan, șefa clasei, azi doctor în filologie, conferențiar universitar. Până la cimitir, clasa noastră a mers prima în urma sicriului. Eram mici, dar înțelegeam că se petrece ceva dureros. Învățătorul nostru avea numai 40 de ani și era tată a trei fete. Azi mulți mă întreabă de ce scriu așa urât? Răspund: grădinița n-am frecventat-o, pentru că nu aveam dreptul, părinții nu erau colhoznici. Tata a refuzat să lucreze tractorist pentru câțiva bănuți și președintele colhozului de atunci a dat ordin și a fost arat pământul din jurul casei, iar părinților le-a lăsat doar o cărărușă până la prag. Când m-am dus la școală, nu știam nimic. Colegii însă știau a scrie cerculețe, pătrățele, liniuțe, știau alfabetul și a număra. Când învățătorul era în spital, noi, de obicei, stăteam în clasă singuri și eram supravegheați pe rând de învățătorii care aveau lecții în

[50] În anul 1974, au fost date în exploatare mai multe școli-tip în RSS Moldovenească. Evenimentul a fost contextualizat cu ocazia a 50 de ani de la crearea RSSM, pornindu-se din anul 1924, anul fondării RASSM.

alte clase. Era o liniște de nu se auzea nici musca. Colegi care n-au frecventat grădinița în clasă mai erau. Așa că, într-o măsură oarecare, noi eram autodidacți. După decesul învățătorului nostru, ne-am pomenit cu o nouă învățătoare, Domnica Gheorghevna Gheorghiță. Muncea cu noi mult. Clasele primare mereu participau la concertele organizate la 7 Noiembrie, Anul Nou, 23 Februarie, 8 Martie, 9 Mai etc. Și acum o văd și o aud, cum la club, de după cortină, lălăia, și noi dansam după cântatul ei, deoarece instrumente muzicale nu erau. Apoi câteva zile nu avea voce. Ce-i drept, ne bătea, de ne rupea. Dacă regretatul Vasile Axentievici ne trăgea de obraz, de urechi și de păr, apoi Domnica Gheorghevna avea un arătător lung, gros, și ne trăsnea cu el. Odată, la cantină, un coleg se juca cu lingura în farfurie, mai strâmba din nas, că nu-i plăcea mâncarea. Învățătoarea, de obicei, ne urmărea pe fiecare cum mâncăm. Pe neprins de veste, a ajuns în spatele lui Costică și l-a lovit peste ceafă. Colegul a spart farfuria cu capul și a umblat câteva săptămâni bandajat. Niciun părinte nu a făcut probleme din asta, pentru că știau că a meritat. Părinții spuneau: „Copiii aceștia nu știu ce înseamnă foamete, să mănânci troscot, lobodă, rumeguș de copac, bețe de răsărită și hoituri. Nu știu ce înseamnă păduchi, ploșnițe, frig. Bine a făcut învățătoarea, timpurile pot să revină și doar cei bine instruiți le vor putea depăși. Copiii alintați, rău educați primii se vor prăpădi!"

Pedepsele

În perioada adolescenței mele, nu puteai să te plângi acasă pe învățători, imediat era pusă întrebarea: „De ce? Așa din senin, profesorul nu putea să te probozească. Înseamnă că ai făcut ceva, nu te-ai purtat frumos sau nu ai învățat lecția". Dacă se descoperea că nu ai dreptate, primeai de la părinți bătaie. Între părinți și profesori era un fel de înțelegere: „Dacă face încălcări, aveți dreptul să procedați cum găsiți de cuviință. Important este să creșteți din ei oameni, deoarece noi nu avem când să ne ocupăm de ei". Astăzi, fiind și eu profesoară, îmi dau foarte bine seama că o educație bună trebuie combinată în așa fel, încât să creștem cetățeni cu verticalitate, harnici, conștiincioși, respectuoși, iertători și cu mare dragoste de trecut și viitor.

Activități artistice școlare

Cât am învățat la scoală, am cântat la cor și în ansamblul școlii, participam la toate concertele și activitățile școlare – atât în instituție, cât și

în raion. Repetițiile și toate activitățile artistice ce se organizau îți dădeau posibilitatea să te dezvolți multilateral.

Mai țin minte câteva sărbători de Anul Nou. Odată, veneam de la școala din deal, era frig și ningea ca în povești, pe drum ne-am întâlnit cu sania lui Moș Crăciun. Ne-a dat pachete cu dulciuri. Până am ajuns acasă, în alt capăt de sat, ne-am mai întâlnit încă cu o sanie, cu un alt Moș Crăciun și el tot ne-a dat cadouri. În fiecare an, mama aducea brad verde de la școală și îl împodobea la noi în casă, iar copiii din mahala veneau să-l privească. Țin minte: ne așezam pe podea și, pur și simplu, fiecare copil gândea la ceva.

Învățătorii

În clasele mari am avut mai mulți învățători, pentru fiecare dintre ei păstrez în suflet amintiri frumoase, mulți dintre ei nu mai sunt. Un rol deosebit în viața mea l-a avut profesoara de matematică, dar și diriginta, Nina Iosevna Furdui. Mi s-a întipărit în memorie mereu calmă, cu vocea stăpânită, avea o educație aleasă, descindea dintr-o familie bună. Era fiica profesorului Iosif Borozan, care a rămas peste Prut după 1944 și preda la o universitate din Ardeal. Bunicul meu, Andrei Pîrlii, a corespondat cu el până la ultima suflare. În corespondența dintre ei, eu eram secretarul, citeam toate scrisorile și, după dictarea bunicului, scriam răspuns. Un moment important care mi-a marcat ființa în viața școlară a fost legat de Nina Iosevna. Într-o iarnă s-a îmbolnăvit grav. Noi ne-am adunat și, așa cum puteam la vârsta noastră, discutam situația creată, toți aveam emoții mari, ne era frică să n-o pierdem și pe ea. Noi n-am uitat că, atunci când am trecut din clasele primare, niciun învățător nu s-a decis să ne fie diriginte. Eram mulți, tocmai 37. Ea însă a acceptat. Am hotărât să facem o vizită la spitalul de la Târgul-Vertiujeni, unde era internată. Dar aveam nevoie de bani. Am decis ca fiecare dintre noi să aducem la bufetul din sat câte o sticlă goală și să primim câte 20 de copeici. Din suma adunată am cumpărat o cutie de bomboane, ne-au rămas bani de autobuz doar într-o direcție, înapoi însă am hotărât să venim pe jos. Când am ajuns la spital, medicul ne-a privit mirat, apoi a zâmbit luminos și a zis: „Vai, ce copii frumoși, Domnul să vă aibă în pază!" Nina Iosevna avea ochii pansați, suportase o operație în regiunea capului, nu mai țin minte ce anume. Când am intrat, s-a emoționat mult. Am înțeles asta după voce, când i-am întins cutia cu bomboane, am văzut cum pe obraz s-au prelins lacrimi, apoi a rugat s-o deschidem și s-o mâncăm împreună. Noi eram 37, ei nu i-a rămas nicio

bomboană. Întorşi acasă, am organizat singuri programul de Anul Nou. Voiam s-o bucurăm cu ceva şi ne-a reuşit.

Au trecut anii şi odată ne-am înţeles cu întreaga clasă să venim la şcoală, pentru a o revedea, să-i facem o surpriză, chiar de Anul Nou. Profesorul de matematică, Vasile Nicolaevici Braniște, ne-a spus că este bolnavă, a mai suportat o operaţie. Am hotărât să mergem la ea acasă. Am intrat în ogradă şi am strigat la geam, dacă se poate să urăm. Ce să vă spun, noi eram, practic, toată clasa cu soţi, soţii şi cu copii. Când am început a striga hăi, hăi, s-au aprins luminile în prag şi în case la toţi vecinii din jur. Soţul Ninei Iosevna, Mihail Axentievici, a ieşit în prag şi ne-a poftit în casă. Profesoara din altă odaie a întrebat: „Cine e?" Soţul i-a răspuns: „Nina, au venit la noi nişte oaspeţi dragi!" Apoi ne-a făcut semn să intrăm la ea în odaie. Ce am văzut mi s-a întipărit în memorie şi nu voi uita nici peste zece vieţi. Pe noptieră era un teanc mare de felicitări, erau cele trimise de noi în perioada cât am învăţat la şcoală şi următorii câţiva ani după absolvire. Când ne-a văzut, nu a putut vorbi mai multe minute, ochii i s-au umplut de lacrimi, apoi, cu vocea sugrumată de starea sufletească prin care trecea, a rugat să ne apropiem fiecare, să ne mângâie pe cap, aşa cum o făcea în anii de şcoală. La final, a exclamat: „Doamne, cât de bogată sunt! Îţi mulţumesc, Doamne, pentru aceste clipe alese!"

Până la sfârşitul vieţii ei i-am scris scrisori, multe dintre ele le-am păstrat. Acum, când scriu aceste rânduri, faţa îmi este inundată de lacrimi, iar amintirea despre ea a fost şi va fi mereu alături de mine.

Un alt dascăl, căruia îi sunt recunoscătoare pentru ceea ce sunt eu astăzi, a fost învăţătorul de „limba şi literatura moldovenească", Ivan Alexeevici Furdui. La ore, dumnealui ne cerea să citim multă literatură şi dintre cea care nu era în programa şcolară. Ne explica că lectura ne învaţă multe, ne întăreşte memoria, lărgeşte orizontul cunoştinţelor şi îmbogăţeşte vocabularul. La etajul trei din şcoală era un panou mare, dedicat poetului Mihai Eminescu. O rubrică era intitulată „Adunate din bătrâni" şi noi aveam misiunea să culegem de la oamenii în etate din sat cântece, poezii, colinde, urături, tradiţii. Ştiu că mă mândream când îmi vedeam numele scris pe acest panou, unde era o conăcărie aflată de la membrii familiei noastre şi câteva poezii uitate demult. Peste ani, am înţeles de ce făcea acest lucru. Omul nu este veşnic şi ceea ce poţi asculta azi mâine poate să nu mai fie. La ore ne îndruma să scriem poezii, povestioare, comunicări, eseuri. La fel, m-a îndrumat să trimit primele poezii scrise de mine la zia-

rul „Tânărul Leninist”. Poate, datorită lui astăzi și scriu [...].

Învățătorul de istorie, Tudor Panteleevici Rotaru, mereu se încontra cu tata, mai ales când toamna nu frecventam școala. Tata nu ne lăsa în această perioadă la școală, deoarece în luna septembrie și octombrie toți copiii munceau pe deal alături de profesori. Tata zicea: „Nina Iosevna nu dovedește să vă urmărească pe toți 37 cum lucrați: adică faceți lucrul calitativ sau a lehamite. Eu vreau să vă învăț a lucra cu tragere de inimă, așa ca să ajungeți gospodari, plus la asta, eu nu vreau să munciți pentru dracul, vreau să munciți pentru noi!”

Învățătorul Rotaru era dirigintele fratelui meu și îi zicea tatei: „Vasile, tu înțelegi că asta influențează mult asupra viitorului copiilor. Bine, Ion poate să meargă pe deal, dar Veruța trebuie să vină la școală, ea este elevă bună”. Faptul că învățătorul venea și se punea în poară cu tata și menționa niște calități bune ale mele, tot a fost un mare *credo* pentru mine. Acum, peste ani, îmi pare foarte rău că fratele meu mai mic, Ion, a putut scoate mai puține foloase de la școală și familie. El avea o voce perfectă, cânta la toate evenimentele din școală, fiind acompaniat de fiicele primei lui profesoare Larisa Ivanovna Panici, Laura și Stela Panici. Fratele desena foarte frumos, participa la toate concursurile școlare și raionale. A fost de mai multe ori menționat. Țin minte, a venit o scrisoare de la Chișinău, în care li se propunea părinților mei să-l dea pe Ion la o școală-internat de pictură. Părinții n-au vrut. Astăzi îmi pare rău, ar fi devenit un pictor cu renume sau un artist valoros.

Învățătoarea de geografie – „dușmana poporului”

După ce a murit primul meu profesor Vasile Talmaci, o perioadă am dormit noaptea la învățătoarea de geografie, Anastasia Talmaci. Dimineața, când veneam la școală, mergeam la distanță una de alta, ca să nu priceapă lumea, apoi apucam pe cărări diferite. Anume atunci am aflat multe despre Siberia, despre tatăl ei primar, despre soarta fraților prigoniți de puterea sovietică. Fratele ei, Gheorghe Burlacu, era student la Universitatea de Medicină și făcea parte din organizația „Regina Maria”. În anii de studenție, a fost scos de la lecții cu alți colegi și arestat. A stat într-o celulă cu Anatolie Spinei și Pantelimon Halippa. Învățătoarea mi-a povestit cum au fost condamnați de tribunalul din Odesa la moarte prin împușcare, cum îi întorceau cu fața la perete și îi băteau. Apoi a fost schimbată sentința pe 25 de ani de pușcărie. Am mai aflat atunci și despre soarta suro-

rii ei, Alexandra, și a cumnatului Anton Romașcan, care făceau parte din organizația „Arcașii lui Ștefan cel Mare". Anton Romașcan a fost arestat și nimeni n-a știut niciodată unde i-au putrezit oasele. Învățătoarea de geografie avea mare încredere în mine, când pleca la Chișinău, la fiicele studente, eu aveam grijă de gospodărie, nu s-a temut niciodată că voi face lucru necalitativ sau că vor rămâne orătăniile nehrănite. Când am absolvit școala, mi-am permis și i-am zis prima dată *nana*, m-a cuprins și a izbucnit într-un hohot de plâns. Atunci mi-a mărturisit că a botezat pe ascuns un sat întreg de copii, dar nimeni nu-i zice *nana*. Până a murit, i-am spus „scumpa mea nănuță", se bucura, de parcă îi ungeam sufletul cu miere. Înainte de a părăsi această lume, am fost la ea. Mi-a povestit încă o dată întreaga ei viață. Cum a fost viața ei de profesor. În colectivul didactic nu era decât fiică de chiabur. Soțul ei, Vasile Talmaci, era chemat de autorități și apostrofat cu învinuiri că s-a căsătorit cu „dușmana poporului". A tras multe și, tot la această ultimă întâlnire, mi-a povestit încă o dată despre soarta familiei ei distruse de bolșevici. Despre aceasta am scris și în cartea mea de autor intitulată „Destăinuiri de pe lumea cealaltă"[51]. La despărțire, nana Anastasia Talmaci, fosta învățătoare de geografie, mi-a spus: „Acum, draga nanei, pot să mor liniștită, nu mă mai tem de nimeni, dar toată viață am trăit în mare, mare frică".

Biblioteca satului și a școlii – locurile preferate

La școală am învățat bine. Citeam mult. Nu aveam probleme cu științele umanistice. Biblioteca satului și a școlii erau locurile preferate unde mă aflam. De altfel, până a merge la scoală, aveam acasă multe cărți. Bunicul îmi dădea tot timpul copeici și eu îmi cumpăram de la „Luminița" din sat cărțile pe care mi le doream, de obicei, cele cu multe desene. După aceste desene, eu tălmăceam cartea. Așa m-a învățat străbunica Efimia, care se uita în ziare și comenta pozele: „Uite acesta râde, are o bucurie mare" sau „Ăsta este furios, cineva l-a supărat rău". Biblioteca din sat mereu era pustie. Bibliotecara, Maria Ivanovna Dracevschii, se bucura mult când mă vedea. Citeam mult în limba rusă, deoarece literatură în „limba moldovenească", practic, nu era. Când trebuia să restitui cărțile, era mare tragedie. Maria Ivanovna venea la poartă și îl ruga pe tata să vorbească cu mine. De obicei, discuțiile nu se terminau în folosul bibliotecarei. Înce-

[51] Veronica Pârlea-Conovali. *Destăinuiri de pe lumea cealaltă: (deportări, foamete, gulaguri, executări, amintiri)*, Chișinău, 2013, 154 p.

peam a plânge și spuneam că îmi este tare dragă cartea. I-am rămas datoare cu multe cărți. Când a murit, am plâns amarnic, deoarece, știind că eu sunt o cititoare care nu restituie literatura lecturată, oricum continua să-mi ofere cărți. Același lucru îl repetam și cu noua bibliotecară, doamna Raisa Carauș. La o întâlnire, ce a avut loc mai mulți ani în urmă, la școala din sat, i-am promis că toate datoriile am să le restitui și m-am ținut de cuvânt, donând bibliotecii satului de câteva ori literatură.

Presa

Acasă eram abonați la *Tânărul Leninist, Noutățile ecranului, Scânteia Leninistă, Calea lui Ilici, Femeia Moldovei* etc.

Vestimentația școlară

La școală veneam în uniformă școlară. În cursul săptămânii purtam rochiță cu guleraș și manșete din dantelă neagră și șorț de aceeași culoare. La sărbători, șorțulețul, manșetele și gulerașul erau de culoare albă. Fetele purtau fundițe.

„Să nu uiți ce sfaturi ți-am dat! Nu uita de Dumnezeu!"

Când am absolvit școala din sat, le-am spus părinților că vreau să continui studiile. Ambii m-au binecuvântat. Tata mi-a zis: „Să nu uiți ce sfaturi ți-am dat! Nu uita de Dumnezeu! Noi suntem departe, Credința însă va fi cu tine la bine și la greu. Iar eu am să vin la Chișinău pe neașteptate și am să văd ce faci, cu ce te ocupi, fără a te înștiința". Vreau să vă spun că tata n-a fost niciodată în capitală, cât am învățat. Odată l-am întrebat: „De ce n-ai venit, tată, așa cum ai spus?" și el mi-a răspuns: „Nu era cazul, știam ce am educat".

Prima mea întâlnire cu altă lume

După terminarea școlii, am venit la Chișinău, cu alte două colege, și am depus actele la Institutul Pedagogic „Ion Creangă", am susținut examenele pe doi de „3" și un „4", dar n-am promovat concursul. Cu aceste note mi-au dat un certificat și m-au trimis la Institutul Pedagogic „Alecu Russo" din Bălți, dar acolo mi-au spus că deja au completat grupele cu abiturienții lor. Absolut întâmplător, la îndemnul unui prieten de familie, am depus actele la Tehnicumul Sovietic de Comerț din Chișinău. Câteva zile am tot venit la Biblioteca Orășenească „Jdanov", actualmente Biblioteca

Municipală „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, și m-am pregătit pentru examenul la Chimie. Am folosit un singur autor, chimia lui Homcenco. În timpul examenului de admitere la Chimie, era s-o pățesc rău, din timp, mi-am făcut niște notițe în care îmi extrasei niște formule mai complicate. La un moment dat, m-am blocat așa de tare, că totul mi-a zburat din cap. Am încercat să scot o țidulă și să mă uit în ea, dar imediat am simțit cum cineva mă privește apăsat. Am făcut ochii roată și m-am întâlnit cu privirea unei domnișoare care mi-a făcut semn să-i dau și ei să copieze. Tot prin semne i-am răspuns că nu pot, distanța era prea mare dintre bănci. Comisia era din cinci persoane, cineva neapărat avea să observe. Domnișoara ca răspuns mi-a făcut semn să ascund țidula, în caz contrar, mă va declara. Asta a fost prima mea întâlnire cu altă lume. Când am primit înștiințarea că sunt studentă, a fost mare bucurie pentru mine.

La munci agricole

Bursă aveam de 30 de ruble. Chiar din primele zile ale anului de învățământ am fost trimiși la munci agricole în s. Gangura, rn. Anenii-Noi. Acolo ne-am aflat cca două luni. Am strâns roșii, ardei și struguri. Acolo ne-am cunoscut unii pe alții. După lucru, se organizau ruguri de tabără, unde fiecare dintre noi avea posibilitatea să se prezinte. Eu recitam versuri din creația proprie.

Coleg cu un Erou

La Gangura mi-am făcut mulți prieteni din grupele paralele și din alte cursuri, de la alte specializări. Îndeosebi mi s-a întipărit în memorie Mihai Arnăut, din satul Cărpineni, rn. Hâncești. Pe atunci nici nu bănuiam că peste câțiva ani va muri în războiul de pe Nistru. Iar prin Decretul prezidențial nr. 188 din 24 august 1992, Mihai Arnăut va fi decorat post-mortem cu Ordinul „Ștefan cel Mare”. În fiecare dimineață, Mihai era primul lângă mașinile care ne duceau la câmp. Era o regulă, mai întâi să urce fetele, apoi băieții. Unii se revoltau și colegul le zicea: „Haideți, să fim bărbați!” Noi strângeam roșiile, iar Mihai, pe lângă faptul că făcea același lucru, mai căra și toate lăzile noastre la marginea câmpului.

Fiind studenți, mergeam, în secret, la monumentul lui Ștefan cel Mare, ca să ascultăm ce spun vârstnicii. Mergeam și în Parcul Național, unde ascultam multe, deoarece în această perioadă era în toi mișcarea de

renaștere națională. Anume atunci Mihai Arnăut mi-a mărturisit că, după studii, vrea să apuce altă cale. M-am întâlnit cu el peste un timp după absolvire și mi-a spus că este subofițer operativ în Brigada de Poliție cu Destinație Specială a MAI. În ziua când la Dubăsari și-a pierdut viața împreună cu alți camarazi, mă aflam în autobuzul ce circula pe ruta Chișinău – Soroca. Șoferul acelei curse – 160 de km – a ținut permanent radioul în funcție. Toate noutățile le asculta și se vedea că retrăiește mult pentru ceea ce se întâmplă peste Nistru. Nimeni din autocar n-a făcut nicio obiecție. Părea că toți suntem pe aceeași undă. La un moment dat, crainicul a anunțat despre primele victime. Printre ei era și Mihai Arnăut. Am crezut că s-a prăbușit cerul. Colegul meu, vesel, optimist, prietenos, bine educat din acel moment nu mai era [...].

Șefa grupei

În grupă eram 27 de domnișoare și trei cavaleri. Eu am fost aleasă șefa grupei. Vreau să vă zic că mai bine nu mă alegeau. De aici mi s-au pornit foarte multe probleme și lovituri. Orice notă era discutată, ajungeam până la aceea că rugam profesorii să-mi pună nota „3", numai să scap de răutatea ce mă înconjura. Ca șefă de grupă, eram mereu în centrul atenției. Trebuia să particip la diferite activități – atât în instituție, cât și în afara ei.

Caietul de poezii dispărut

Memorabil a fost pentru mine Centrul pentru Tineret „Iurii Gagarin", unde a avut loc o întâlnire cu interpreta de muzică ușoară Nadejda Cepraga și compozitorul Eugen Doga. Era o întâlnire televizată, organizată de emisiunea „Unda Tineretului". La tehnicum am continuat să cânt la cor, dirijor era artista emerită Liubov Lenskaia, care mai conducea și corul Institutului de Stat de Medicină din Chișinău și era prietenă bună cu vestitul dirijor Veronica Garștea. Corul colegiului de la toate festivalurile venea cu rezultate excelente. Odată, Liubov Lenskaia s-a apropiat de mine și m-a întrebat dacă pot să-i citesc din poeziile mele. După lectură, m-a întrebat dacă aș putea să recit poezia *Plopul de sub fereastră*, scrisă de mine, pe fundalul muzicii lui Eugen Doga din filmul *Dulcea și tandra mea fiară*. A fost un examen serios. Sala unde avea loc festivalul era arhiplină, abunda de studenți și profesori de la diferite instituții de învățământ. Corul interpreta, iar eu sub aceste voci sonore recitam poezia. Au urmat aplauze furtunoase, am simțit cum m-am înălțat, iar peste câteva ore am fost

aruncată la pământ. Nu mi-au iertat colegele mele un asemenea succes! După aceasta, caietul meu de poezii a dispărut. Abia peste ani, interpretul de muzică ușoară, Boris Gârlea, m-a rugat să-i scriu un text frumos și, în această colaborare, i-am povestit despre evenimentul care s-a produs demult. Am putut restabili câteva strofe din poezia *Plopul de sub fereastră*, pe care am redenumit-o *Crinul de sub fereastră*. În final, a apărut un cântec frumos pe muzica și în interpretarea lui Boris Gârlea. Această piesă, cu două decenii în urmă, a fost difuzată de mai multe ori la posturile de radio și televiziune, apoi depozitată în arhiva Companiei de Stat „Teleradio-Moldova". Prin acest gest, dna Lenskaia mi-a dat de înțeles că pot face mult mai multe. M-a însuflețit atunci și eu am continuat să scriu. În cadrul Tehnicumului Sovietic de Comerț din Chișinău activa Clubul „Patria mea", condus de Mihail Mironovici Grinzai. Eram membră a acestui grup. Eram prinsă într-un număr mare de activități.

„Ce cauți tu la Comerț, dacă ar trebui să fii la Litere?"

Odată am avut un dialog foarte constructiv cu învățătoarea de Utilaj, Feodosia Iustinovna Botnaru. Mi-a zis: „Eu nu înțeleg: ce cauți tu la Comerț, dacă ar trebui să fii la Litere? Ai har, Dumnezeu te-a înzestrat cu calități aparte. Îți va fi greu aici". Din acel moment și până în prezent, între mine și ea a fost o prietenie frumoasă. În acest an, 2023, draga mea profesoară va împlini 83 de ani. De altfel, ea a fost cea care m-a îndrumat să public în presa republicană, să apar la radio și televiziune. Iar când n-am avut bani ca să-mi botez fetița, fără frică mi-a împrumutat și m-a învățat cum să organizez un eveniment frumos, cu această ocazie.

Schimburi de experiențe

Mi-a rămas în memorie o activitate intitulată „Третий Слёт Поколений[52]". Au venit atunci la instituția noastră delegații din tot spațiul sovietic. Eu răspundeam de grupa din Riga și de cea din Ivano-Frankovsk. Câteva zile, în sala festivă fiecare delegație a prezentat programul său. La ore se făceau schimburi de experiențe, deoarece toate delegațiile erau de la instituțiile similare de comerț din republicile și orașele pe care le reprezentau. Au fost organizate excursii-vizite la Tiraspol, Bender, Grigoriopol, în satul Tașlâc și în alte localități.

Fiind studentă la această instituție, am avut ocazia – pentru prima dată

[52] „A treia întrunire a generațiilor" (rus.).

– să mă deplasez la distanțe mari. În vacanța de iarnă a anului 1987–1988, am vizitat Moscova și Leningradul. Am fost atunci la Catedrala „Sf. Vasile", la mauzoleu, la Catedralele „Sf. Isaak" și „Învierea Domnului" (Smolnâi), am vizitat crucișătorul „Aurora", fortăreața „Petru și Pavel", cunoscută și ca fortăreața Petropavlovsk. Atenției noastre nu i-a scăpat nici Palatul împărătesei Ecaterina din Țarskoe Selo, edificiu care, mult timp, a fost reședința împăraților ruși. De altfel, anume atunci mulți colegi au vizitat statele baltice, Bielorusia, Ucraina și statele din Caucaz.

Studii în limba rusă și restanța

La tehnicum am învățat doar în limba rusă. Aici am studiat economie, merceologie, contabilitate, utilaj, organizarea comerțului și alte multe discipline. Ne venea foarte greu. Învățam mai mult pe de rost. La prima sesiune, jumătate dintre noi ne-am pomenit cu restanță la tehnica de calcul. Țin minte că profesoara Elena Perjan nu ne permitea să folosim la lecții abacul, stiloul și hârtia. Cerea să calculăm totul în minte, deși instituția de învățământ era dotată cu multe materiale didactice bune și scumpe, iar cabinetele aveau televizoare, calculatoare și mașini de calcul. În ziua când trebuia să lichidăm restanțele, profesoara s-a îmbolnăvit. Atunci am cunoscut-o pe Valentina Simionovna Badii. Într-un termen nici mare, nici mic, au ieșit toți cu „4" și „5".

Fiind șefa grupei, am îndrăznit s-o întreb: „Cum așa?" și mi-a răspuns: „Viața o să vă învețe de toate. Când veți primi marfa, creierul vostru va lucra precum contorul. Nu veți sta în fața a câteva mașini încărcate cu provizii și veți calcula pe degete. Eu nu sunt Dumnezeu și n-am dreptul să stric soarta nimănui. Eu tot am copii și n-am nevoie de blesteme, așa că succes!" Am memorat acest dialog și metoda de predare. Este ușor să nenorocești pe cineva, dar mai greu e să faci pe cineva fericit. Metoda Valentinei Badii am folosit-o și eu în cariera mea de profesoară. Mi-a fost un examen bun. Câțiva ani în urmă, Colegiul de Comerț al ASEM a rotunjit 70 de ani. Cu această ocazie, am scris un articol amplu, intitulat *Amintiri de neuitat*, pe care l-am tipărit în săptămânalul *Făclia*, în datele de 29 august și 5 septembrie 2014. De altfel, cu doi ani înainte, la 17 martie 2012, într-un alt articol asemănător, intitulat *Un buchet de trandafiri pentru scumpii profesori*, scriam despre dascălii din s. Vărăncău, rn. Soroca.

Îmbrăcați în halate și bonete albe

La ore veneam îmbrăcați în halate și bonete albe. Nu se permitea să te prezinți la lecții în altă haină. Tot așa se prezentau la ore și studenții de la

specializarea „Tehnologia preparării bucatelor". În halate albastre veneau studenții de la specializarea „Merceologia produselor industriale" și „Contabilitate".

Infrastructura Tehnicumului

După cum am menționat, instituția era dotată cu materiale didactice de cel mai înalt nivel, săli spațioase, mulaje, laboratoare, ustensile, bibliotecă bogată, săli sportive, un muzeu cu sute de exponate și o sală festivă, unde aveau loc multe festivități.

Practica de producere

[...] o făceam în diferite magazine. Anume aici am înțeles că nu voi putea lucra în acest domeniu. Odată, o lucrătoare a magazinului m-a chemat și mi-a arătat în vitrină o bucată de carne cu viermi. Eu imediat am luat-o și am aruncat-o în lada de gunoi din spatele alimentarei. Veterana magazinului Nina – căci așa o chema pe angajată – s-a dus și m-a pârât la șefa de secție. „Unde este carnea?" m-a întrebat Zinaida Grigorievna. „Am aruncat-o", am răspuns eu. A cerut să-i arăt locul. Am mers împreună în spatele magazinului și am scos carnea din urnă. Apoi mi-a făcut semn să mergem în subsolul magazinului. Acolo mi-a ordonat să tai ușor din bucata alterată, iar restul să o spăl bine sub robinet, după care s-o trec prin oțet și s-o pun în vitrină. Apoi mi-a zis: „Primului cumpărător, care va privi lung la ea, să i-o recomanzi". Am înțeles că nu voi putea face asta niciodată. De altfel, asemenea încălcări au mai fost, dar nu este cazul să le spun aici. Altădată a venit cineva de la „Narodnâi Controli"[53], nu știu de ce, dar numai mie mi-au cântărit marfa la cântarul de la ieșire. Au descoperit că am mințit cumpărătorul cu 3 copeici. Doamne, m-au purtat pe la Departamentul de Comerț, m-au scos în scenă în fața altor lucrători din industrie. Am tras o rușine nemaipomenită! Țin minte cum stăteam cu capul în jos și nu înțelegeam de ce. Pe urmă am înțeles: veterana magazinului întâi mi-a arătat carnea, m-a sfătuit s-o arunc, tot ea m-a pârât și tot ei au fost cei care mi-au organizat controlul și învinuirea. Tocmai atunci mi-am adus aminte de vorbele tatei: „Să ții minte, în groapă te poate băga oricine, indiferent de vârstă. Lumea este rea".

Căminele

Tehnicumul Sovietic de Comerț din Chișinău avea două cămine – „Rândunica" și „Romanița", aici funcționau legi stricte, nimeni nu le în-

[53] Народный контроль (rus.) – „control norodnic (popular)"

călca. La o anumită oră, se încuia ușa de la intrare, iar la ora 23:00 era stingerea. În fiecare dimineață, la ora 7:00, în curte avea loc înviorarea. De prezența elevilor la înviorare erau responsabili doi profesori de educație fizică. La primul cămin, „Rândunica" – Ion Artiomenko, la al doilea cămin – Ion Gherman și Dumitru Eșanu.

Camerele din cămin nu se încuiau, ca – în orice clipă a zilei sau a săptămânii – un comitet format din director, profesori și studenți să poată verifica curățenia. Ordinea era, într-adevăr, impecabilă. La fiecare etaj, zilnic era numit un student de serviciu, care avea grijă de baie, bucătărie, hol și asigura paza.

De la ora 8:00 până se terminau lecțiile, nu aveai dreptul să stai în cămin, puteau rămâne doar cei bolnavi, al căror diagnostic era confirmat de lucrătorul medical. La etajul întâi era izolatorul, unde se vindecau bolnavii.

În calitate de șefă a grupei P-140, multe ceaiuri și medicamente am dus colegelor mele. M-a emoționat până la lacrimi și m-a răscolit sufletește, când în iarna anului 2014, după 25 de ani de la absolvirea instituției, fosta colegă, Lidia Zubco (Radețchii) din Orhei, mi-a scris: „Vera, parcă eram toți de aceeași vârstă, dar tu pentru noi erai ca o mamă". Încercam întotdeauna să fiu alături în clipe grele. Deseori chemam salvarea, însoțeam colegele și la spital, reveneam noaptea la cămin pe jos, dar cu sufletul luminat de bucurie, că am făcut un bine.

Binele este pedepsit cu drumul direct în iad

Dar, odată, o elevă de a mea mi-a zis: „Nu mai faceți bine, doamnă profesoară, căci binele este pedepsit cu drumul direct în iad". În 1987, despre asta nu știam. Era luna februarie, profesoara de merceologie m-a chemat și mi-a zis că trebuie să organizăm Ziua Armatei Sovietice într-un mod aparte. „Ar fi bine să facem o întâlnire cu eroii războiului din Afghanistan", a subliniat ea. L-am rugat pe soțul meu să vorbească cu băieții de la Facultatea de Drept, care au trecut prin focul războiului. La eveniment au venit trei flăcăi. Imediat, trei colege au pus ochii pe ei. În schimb, restul colegelor câteva săptămâni n-au vorbit cu mine. Motivul era că nu le-am adus și lor cavaleri sau: „De ce ele, și nu noi?"

„Stol zacazov"[54] și „ruina comerțului"

Între anii 1987–1989, situația aprovizionării populației cu produse ali-

[54] „Стол заказов" (rus.) – masa de comenzi speciale.

mentare era slabă. Nu găseai în vânzare hrișcă, fulgi de ovăz, mazăre conservată, sodă de mâncare [...], erau doar câteva feluri de salam, de pește. În schimb, pentru altă lume erau așa-zisele magazine „Stol zakazov", unde se putea găsi de toate, dar nu pentru muritorii de rând. Am făcut practica la unul dintre ele. Aveam misiunea în fiecare zi să pregătesc coșuri speciale cu produse alimentare pentru oamenii aleși. Sortimentul de produse era foarte bogat: câteva feluri de salam afumat, cașcaval, pește și alte produse de mare. Apoi a început perioada livrării mărfii pe taloane. Țin minte, venea în magazin un domn, cu operație la gât, se vedea că îi înlăturase cancerul, vorbea foarte greu. Avea niște ochi triști și mă ruga să-i dau zahăr, crupe, făină, măcar un kilogram în plus. Eu alergam la directoare și-i spuneam situația, și ea îmi dădea cheile de la depozit. Mai venea o bătrânică, plângea, îi tremurau mâinile, îmi spunea că are diabet, are nevoie de hrișcă și fulgi de ovăz. Alergam din nou la directoare. Odată ea m-a privit lung și a zis: „Tu ești o fetiță foarte cuminte și educată, dar ruinezi comerțul meu. Te sfătui să-ți cauți alt lucru. Asta nu este al tău". Știu că umbla lumea după cafea, ceai indian – nimic nu era sau, poate, și era, dar eu nu pricepeam multe.

Căsătoria

La 3 septembrie 1988, m-am căsătorit. Nunțile pe atunci se făceau la casa părintească, în cort. Când pregătirile erau în toi, a venit la noi acasă un reprezentant de la sovietul sătesc și l-a obligat pe tata să semneze o hârtie. Umbla tata prin ogradă necăjit. Ne-a spus că a fost avertizat că, în cazul în care va servi nuntașii cu băuturi alcoolice, va suferi rău. Unii săteni l-au sfătuit să nu acorde atenție și să facă nunta așa cum este obiceiul la moldoveni. Dar, în aceeași zi, a venit un alt vecin și i-a spus că printre cei invitați vor fi și observatori, care imediat îl vor turna.

Renaștere națională

Când a început procesul de renaștere națională, căutam și noi să ne informăm. Nu știu ce înțelegeau alți colegi de-ai mei, dar eu înțelegeam multe. În familia noastră s-a vorbit mereu despre România. Când eram mică, purtam haine de tricotaj aduse de peste Prut. Mă mândream că noi aveam rude în țară. Nu țin minte să fi fost printre noi un organizator, care să ne fi îndemnat să ieșim în stradă. Ce-i drept, în instituția noastră, cei mai aprinși erau studenții din rn. Orhei.

Printre profesorii care militau pentru Limba Română, grafia latină, Istoria Românilor erau profesorul de dirijare a comerțului Iurie Chirinciuc și Mircea Roșca, profesorul de informatică, regretatul Mihai Profor și Fe-

udosia Iustinovna Botnari, care îmi povestea că tatălui ei îi ziceau „cuzist". Mereu făcea ochii roată și-mi spunea că după acest cuvânt se ascundeau multe. Anume aici, la tehnicum, am auzit pentru prima dată de așa interpreți români, precum Vasile Șeicaru, Ștefan Hrușcă, Victor Socaciu. Tot atunci am auzit de duetul Anatol Rudei și Nicoleta Tudoroi și piesa *Galbenă gutuie*. În această perioadă, am început să scriu poezii patriotice, iar în 1991 a început colaborarea mea cu „Glasul Națiunii", revista întregirii neamului.

În încheiere

Îi mulțumesc lui Dumnezeu că am studiat la Tehnicumul Sovietic de Comerț. Aici am întâlnit mulți profesori buni, omenoși; cu mulți dintre ei până în prezent păstrăm o prietenie aleasă. Pentru mine este și va fi un om valoros, cu o cultură aparte, fostul director al tehnicumului, profesorul de matematică, Mihai Roibu. Ne-a ajutat pe foarte mulți să ne aranjăm în viață și ne-a încurajat să trecem peste mai multe momente grele. A făcut-o mereu dezinteresat, manifestând multă răbdare. A știut a ne asculta și a ne înțelege. Despre felul cum l-am perceput ca om și director am scris într-un articol, intitulat *Cum trebuie să fie un director de școală?*, publicat în săptămânalul *Făclia*, pe data de 21 mai 2005.

Dacă nu era dumnealui director de instituție, poate azi eram în sat. După cum am scris la început, părinții m-au educat să am respect față de orice suflet care mă înconjoară, să nu ofensez pe nimeni, să fiu cuminte. Uneori, acest fel de a fi cuminte îmi juca festa. Mai târziu am înțeles că proverbul „capul plecat sabia nu-l taie" are și altă latură – răbdând și tăcând, alții te au de prost. Așa s-a întâmplat și cu mine. Fiind șefa grupei, de multe ori mi se aduceau ofense nemeritate, suportam invidia și insultele colegelor. Într-o zi, nemaiavând puteri de a rezista, am scris cerere de retragere a actelor. În cabinetul directorului am avut parte de o convorbire, pe care nu o voi uita întreaga viață. Directorul m-a mustrat cu asprime, spunându-mi: „Eu am avut mare încredere în tine, am crezut în viitorul tău, în cariera ta. Domnul și părinții ți-au dat de toate: înțelepciune înnăscută, educație aleasă și inteligență, dar tu ce faci? Dai bir cu fugiții? Te-ai speriat de invidia celor mai slabi ca tine? Viața este o luptă, ajung departe doar acei care pot ține piept greutăților. Părinții, buneii și toate neamurile tale au crezut în tine, când te-au petrecut în lume. Iar tu, ca o fetiță fricoasă, te vei întoarce la vatră cu povara înfrângerii în spate. Tu nu ai dreptul

să calci în picioare încrederea celor care te-au crescut și educat. Cine-i va apăra pe ei, când vor fi bătrâni, dacă tu te vei ascunde mereu sub aripa lor? Auzi, tu nu ai dreptul moral!" După această lecție, atât de părintească, directorul a rupt cererea mea și m-a trimis la lecții. Felul în care mi-a vorbit, calmul din voce m-au cutremurat. Privirea lui caldă și pătrunzătoare m-a convins că cele rostite vin din sufletul lui curat și sunt spre binele meu. De câte ori mă poticneam în viață, îmi aduceam aminte de acest dialog. În acest an, 2023, bunul meu profesor și director va împlini onorabila vârstă de 81 de ani. Nimic nu s-a schimbat în relația noastră. Dumnealui, în viziunea mea, a rămas dascălul de cândva, iar eu – eleva dumnealui.

După absolvire am fost repartizată la Soroca. Așa au dorit părinții mei: să fiu mai aproape de ei. Însă după concediul de maternitate, în martie 1992, am revenit la instituția unde am învățat. La îndemnul lui Mihai Roibu, am susținut examenele de admitere la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova. Am reușit. Aici am întâlnit un număr foarte mare de profesori minunați, înțelepți și omenoși: Anatol Petrencu, Tudor Arnăut, Vladimir Potlog, Gheorghe Palade, Ion Buga, Pavel Cocîrlă, Demir Dragnev, Constantin Drahenberg, Igor Cașu, Igor Bercu, Igor Ojog, Igor Șarov, Constantin Solomon, Valeriu Cozma, Ion Niculiță și mulți alții. În timpul studiilor, copiii mei, mai ales mezina, a avut de nenumărate ori probleme mari de sănătate. Odată, am fost internați aproape o lună în spital. Eram în timpul sesiunii. Vreau să zic că toți profesorii au înțeles situația mea. Am venit, le-am vorbit, m-au încurajat și mi-au spus să merg acasă și să am grijă de copil. Restul, cu încetul, pe toate le facem.

Odată profesorul Ion Niculiță mi-a zis: „Aș vrea să știu, cine te-a educat, căci, după părerea mea, pare-se bunica". Eu i-am răspuns: „Domnule profesor, începeți numărarea de la altă treaptă, de la străbunica".

La Universitate am avut colegi minunați, eram o grupă prietenoasă, ne ajutam unul pe altul, am rămas în relații bune până în prezent.

În 1998, am început să activez în calitate de profesoară. În activitatea mea didactică mă strădui să folosesc metodele și tehnicile învățate de la toți profesorii mei, începând cu cei din casa părintească și terminând cu cei pe care i-am enumerat puțin mai sus.

SURSE ICONOGRAFICE

Străbunicul Mihail Furdui (primul din stânga), soldat în Primul Război Mondial

Străbunicii Efimia și Mihai Furdui

Delegația Basarabiei la Ceremonia de încoronare a suveranilor României la Alba-Iulia (15 octombrie 1922). Fotografie în fața Palatului Regal din București. Printre membrii delegației basarabene a fost și străbunicul, Iacob Pîrlii. Vezi și: *Cugetul*, nr. 4 (28), 2005

Bunicul, Andrei Pîrlii, instructor militar în Armata Română, 1937

Străbunica, Agafia Pîrlii, soția primarului Iacob Pîrlii, cu bunicul Andrei și Ileana Pîrlii, părinții mamei

Bunicii Elena și Grigore Pîrlii, părinții tatei

Părinții Ana și Vasilie Pârlii cu copii Pavel, Vera și Ion

La grădiniță. Îmbrăcată în șubă neagră cu broboadă (a patra din dreapta), alături de educatoarea Alexandra Pavlovna, 1975

Clasa a VII-a în fața școlii din din s. Vărăncău, rn. Soroca, împreună cu diriginta Nuna Furdui, 1982

La balul de Anul Nou, împreună cu diriginta Nina Furdui, clasa a IX-a, 1984

Vera Conovali (Pîrlii), comsomolistă, 1984

Fotografie de absolvire a clasei a X-a a școlii medii din s. Vărăncău, rn. Soroca, 1986

La lucru în colhoz, s. Gangura, rn. Anenii Noi, 1987

La strâns cartofi în colhoz, împreună cu Valentina Sandu, s. Gangura, rn. Anenii Noi, 1987

Parada de 7 noiembrie a colectivului de pedagogi de la Tehnicumul Sovietic de Comerț din Chișinău

În excursie la Leningrad, ianuarie 1987

În excursie la Moscova, ianuarie 1988

Cu oaspeții din cele 15 republici sovietice în excursie prin Moldova sovietică. Eveniment organizat de Tehnicumul Sovietic de Comerț din Chișinău în cadrul proiectului intitulat «Слёт трех поколений», 1988

Secvențe de la cununia din Biserica cu hramul Sfântul Ierarh Nicolae din s. Vădeni, rn. Soroca, 1988

„NU REGRET CĂ AM FĂCUT MEDICINA, CU TOATE CĂ M-AM PORNIT CU TOTUL ÎN ALTĂ PARTE”

Oleg Cotruța s-a născut la 28 august 1967 în s. Step-Soci, rn. Orhei, în familia Mariei și a lui Eugen Cotruță. A absolvit școala medie din satul natal, iar în vara lui 1984 a fost înmatriculat la Institutul de Stat de Medicină din Chișinău, la Facultatea de Medicină Generală. Din anul 1987 până în anul 1989 a fost înrolat în cadrul Armatei Sovietice, revenind la facultate în 1990. După finalizarea studiilor, în 1994, fiind specializat în gastrologie, a fost repartizat la lucru la Sanatoriul „Struguraș”, aflat la Cocieri, rn. Dubăsari. Din 1995 a început specializarea în tehnica medicală, devenind ulterior șef de direcție a tehnicii medicale și achiziții la Ministerul Sănătății al Republicii Moldova. Totodată, era implicat în serviciul medical de noapte la Spitalul Feroviar din Chișinău. Din 1996 până în 1998, a fost medic în Angola, trimis de Ministerul Sănătății al Republicii Moldova, cu suportul Crucii Roșii. Actualmente, este expert al Ministerului Sănătății al Republicii Moldova în standardizarea utilajului medical. Totodată, este întreprinzător în domeniul transportului turistic.

Școala românească

[...] era foarte bună. Eu pe bunici nu i-am apucat, doar pe bunice – da, ele spuneau așa: „Iată, dacă ați fi învățat voi la școala românească [...]!” Se învăța [...]! O bunică a învățat patru clase, iar alta – doar două clase, fiind-

că îi decedase tata și nu a mai mers la școală [...]. Ambii bunici au făcut șapte clase: unul a lucrat la un depozit, altul a fost brigadier.

Bunicii în perioada românească

[...] au avut un statut mediu, n-au fost nici bogătași, dar nici săraci. Bunicii de pe linia tatei am înțeles că au avut vreo 20 ha de pământ, iar cei de pe mamă – ceva mai mult.

Străbunica – poloneză

Fiind la război, în 1914, străbunicul a fost mobilizat în Polonia. Așa a făcut cunoștință cu străbunica, pare-mi-se, îi spuneau Alexandra, nu țin minte, iată pe bunicul, sigur, îl chemau Alexandru. Așa a adus-o el în Moldova, iar peste vreo șapte-opt ani, străbunica vorbea românește mai bine, cu mult, decât alții de pe loc. Eu am apucat-o [...], dar nu prea o țin minte, avea ochi albaștri și era o fire uscătivă, acum – aici, acum – acolo! Avea vreo 80 și ceva de ani, dar era ca *pulimiotul*[55]. Neamul străbunicii nu era foarte numeros și, cu timpul, s-au pierdut relațiile cu cei din Polonia, am înțeles că erau de pe la Krakow. În general, străbunicii au trăit foarte bine, trăiau în Budăi. Străbunicul a fost un tip *armeiskii*[56], avea niște principii severe, regula trebuia să fie regulă. Spunea și mama că, dacă se ducea la dânsul, apoi era jale [...].

Despre război

N-am auzit un cuvânt negativ despre români și despre nemți, în general, nemții se comportau cu moldovenii foarte bine, nu că bine, dar foarte bine, asta cred că a și dus la valurile astea din Siberia (deportări), pentru că au fost oameni din sat care s-au dus și au denunțat [...], cel puțin, bunica ne spunea că nemții dădeau și bomboane la copii [...].

Bunelul [...] în Paza regelui Mihai

Bunelul meu a fost în armată, la români, în Paza regelui Mihai. Când au venit sovieticii, a scăpat de represii, fiindcă era cărturar, n-a fost primar [...]. Ei deodată s-au dat în colhoz – le-au zis: „Ori treceți, ori [...]" și ei au intrat, cum se zice, *dobrovolino*[57]. Așa l-au pus sovieticii pe bunelul brigadier, când se începuseră colhozurile. Nu era organizator, dar gestiona un grup de oameni care lucrau pe câmp.

[55] Mitralieră (rus.).
[56] Milităresc (rus.).
[57] Benevol (rus.).

Despre părinți

Părinții mei sunt ambii din Step-Soci. Bunicii de pe tată tot erau din Step-Soci, iar de pe mamă – din s. Budăi, de alături, dar care era în aceeași primărie, același *selisovet*[58], cum se zice. Tata era născut în 1942, iar mama este din 1945, mama este în viață, dar tata a decedat. S-au întâlnit în sat, dacă diferența e de trei ani. Tata, care numai începuse să lucreze șofer, a mințit statul că ar fi fost cu un an mai mare și, până în anii 1980, a mers precum că ar fi fost din 1941. Pentru a merge la o școală de meserii, nu-i ajungea un an [...]. Tata era cel mai mare din cei șase copii, bunelul decedase în 1961 și el trebuia să lucreze și să-i întrețină pe ceilalți. El începuse să lucreze mai înainte, când bunelul era încă în viață. Tata a terminat tehnicumul și a lucrat șef de garaj până la pensie, a lucrat aproape 40 de ani. Mama a fost asistentă medicală [...].

Vite cu duiumul

Acasă la părinți tot timpul lucram. Am ținut și câte doi viței vara, am avut și vacă, și oi, și porci. Țineam până la 700 de iepuri, blana și carnea o dădeam la *ZagotKantora – Zagotovitelinaia kontora*[59]. Lucram vara și în brigada de tractoare, ajutor [...], tata mă băga tot timpul, ca să nu umblu de-a dracului [...].

Cu sora

Noi am fost trei, am avut o soră mai mare, dar a decedat. Eu sunt al doilea și mai am o soră, mai mică. Când eram acasă, nu prea ne înțelegeam, tot timpul ne luam de la cine și ce trebuie să facă, ne mai și băteam, dar ea tot timpul i se plângea tatei și eu fugeam la bunica, c-apoi o primeam [...]. Acum ea e asistentă medicală la Urgență, este felcer la salvare, responsabilă pe localitățile Cricova, Ciorăscu, Grătiești, satele acestea [...]. Mai întâi a absolvit Școala Pedagogică de la Soroca, de învățătoare pentru clasele primare, după care a învățat contabilitatea, ca până la urmă să facă medicină [...].

La volan – dintr-a III-a

Am urcat la volan din clasa a III-a, i-am luat mașina tatei, care plecase undeva de dimineață și trebuia să ajungă tocmai seara, colegii lui de la

[58] Consiliul/Sovietul sătesc (rus.).
[59] Centrul de achiziționare a produselor de la populație (rus.).

lucru i-au transmis și a doua zi mi-a făcut fundul roșu. Eu eram năltuț, dar pentru a ajunge mai bine la pedale, îmi puneam o pernuță [...]. În general, am mers și pe motocicletă, și pe tractor, și pe combină [...].

„Regele" bicicletelor

Bicicletele mi le cumpăram singur, făceam bani singur, duceam sticle de la tata de la garaj la magazin, lucram și în colhoz și-mi mai dădea bunica, așa că adunam până la 60 de ruble. Atunci erau biciclete de marca „Minsk", „Ucraina" era cea mai bună, „Desna" – nu prea. O bicicletă foarte bună mi-a fost furată. Cum la noi satul era lung, eu mă duceam la școală cu bicicleta, pe care o încuiam acolo sau o lăsam la un moș, care locuia alături de școală.

Olimpiada din 1980

La Step-Soci, toate gardurile erau vopsite într-un singur fel. Flacăra olimpică n-a trecut prin sat, a trecut pe la Orhei și s-a dus la Bălți, dar ne-au scos la drum. Unii și-au făcut porți cu cercurile olimpice, și acum sunt în sat vreo câteva, la casele de la drum n-am văzut, dar prin hudițe am văzut. Mai erau numele, în grupă am avut o fată Olimpiada, legat de olimpiadă, dar nu de cea din '80.

De la Politehnică la Medicină

Eu m-am pornit la Politehnică cu îndreptare din colhoz, la construcție. Vroiam tare la transport. Mama zicea că „nu-ți trebuie, pentru că tatto toată viața e în fiare și veșnic pe drumuri". Trebuie să spun că din clasa a VIII-a am fost mare activist în comsomol, pe la raion [...][60]. Nu regret că am făcut medicina, cu toate că m-am pornit cu totul în altă parte [...]. M-am pornit la Politehnică și dă Dumnezeu să mă întâlnesc cu un coleg de la Isacova [...], de acum depusesem documentele, ne ducem și vedem că deja concursul acolo era 4 pe un loc, da la medicină – nici doi. Dar nu știam că cei de la școala medicală veneau mai târziu la medicină. Și repede mă duc și iau documentele de la Politehnică și le dau la medicină [...]. Nu știa nimeni. Eram scutit de examenul la disciplina Limba moldovenească, pentru că luasem locul I pe raion și locul II pe republică la olimpiadă. Dar aici era de bază compunerea și Fizica ori Chimia. Și eu am susținut trei

[60] Locul de întâlnire cu diferite persoane. Aici s-au cunoscut și cu Nadia Cristea. Vezi: *Interviu cu Nadia Cristea realizat de Lidia Prisac la 26 iunie 2023.*

examene. Credeam că sunt la Fizică cel mai deștept, dar aici mi-au „înfoiat" un „3" tras de coadă. Era primul an, când se introdusese examenul în scris. Nu mi-a plăcut niciodată în școală optica și îmi căzuse două subiecte – și teoretic, și problema – din domeniul opticii [...]. Și mi-am zis: fac problemele pe care le știu și după aceea mă întorc la acestea [...]. După acest examen îmi căutam deja vreun tehnicum, credeam că n-am promovat, dar când mă duc într-o doară [...] (Trebuia să mă pregătesc pentru următorul, dar zic: pentru ce, dacă totuna e „2"?). Când mă duc – „3". După aceea am mers din inerție: Chimia – „5", Biologia – „5"; Limba moldovenească – automat mi s-a pus nota „5". Și am avut 17 puncte. Atunci punctajul de trecere la medicină era de 22,5 puncte și se lua în considerație și atestatul. În atestat aveam doar un „4", la Desenul liniar. Și așa am intrat la medicină.

Concursul

Atunci când am intrat la medicină erau șapte pe un loc. În sensul că eu m-am dus de la patru pe un loc, la Politehnică, la șapte pe un loc, la medicină [...] (râde).

Cea mai mare farsă

[...] a fost când a venit citația că am fost înmatriculat la institut. Eu eram cu brigada școlărească la mare, la Odesa [...]. A venit hârtia ceea și nu eram acasă. Mama citește – la medicină! Nu a înțeles, cum, da la Politehnică? La noi în sat mai era unul Cotruță, doar că Alexei, care era dus după opt clase la tehnicum. Mama se gândește: cred că au greșit! O verișoară de-a ei tot învăța la medicină, era cu vreo doi ani mai mare ca mine, terminase cursul II. S-a dus cu ea, dintâi la Politehnică – nu m-a găsit. Se duce la medicină și vede că am intrat la Medicina Generală. Am venit de la mare pe 27 august, toți muți, nici cuvânt să-mi zică, eu nu știam că am intrat. Pe 28 august e ziua mea, mă uit: o forfoteală, găteală [...]. Și le zic că trebuie să mă duc până la Chișinău, la Politehnică, să văd [...]. Și-au zis ei: „Ia nu te mai du nicăieri [...]", îmi dau ei hârtia ceea: „N-ai putut să ne spui!?". Mama – clar că era fericită. Da tata se gândea: cum o să învăț, pentru că celor care mergeau din colhoz li se oferea o bursă de 70 de ruble.

Bursa din colhoz

Dacă aveai îndreptare din sat, ți se dădea bursă, doar că trebuia pe urmă să revii în sat să lucrezi trei ani. Bursa era de 70 de ruble, era ceva, și

eu mă dusesem la Politehnică, mai ales, la construcție, să fiu inginer-constructor.

Studenți la facultate

Eram 450 de studenți la curs, la o facultate. La prima Generală și a doua Generală eram 900 de studenți, 70 erau la Igienă, 50 la Farmacie și 450 la Pediatrie.

Medicina mi-a plăcut

[...] pur și simplu, mă temeam un pic de ea, mă temeam de morți, la institut luam cadavrul și făceam tot ce ne cereau, dar până la sicriu! De sicriu nu mă apropiam defel, deși am făcut practică și la medicina legală [...].

Cel mai greu an

Primul an la facultate n-am reușit nici să-l înțeleg, a fost problema lingvistică [...], dar, în general, n-a fost greu. Cel mai greu a fost, cred, anul III, deși de acolo am început să învățăm partea clinică, care era mult mai aprofundată. Învățam Biologia, Biochimia, Chimia – totul în limba rusă și, dacă ți le scriai, ți le aminteai, pentru că le-ai învățat. La medicină sunt foarte importanți primii doi ani și jumătate, când se pune baza la toate, următorii – trei ani și jumătate – te odihnești. Dacă treceai de anul II, maximum III – atunci erai student. Studenții se epuizau la etapa anului I, II. Pe de o parte, psihologic nu erau pregătiți, pe de altă parte, și obiectele erau grele. Era Biochimia, Farmacologia etc., științe fundamentale. La Anatomie erau vreo doi profesori și, dacă nimereai în malaxorul lor, era problemă. Eu Anatomia pe timpurile celea am dat-o pe „4". Al doilea examen – pe „5".

Anatomia în versuri

La Anatomie, baza medicinii, m-a învățat profesorul Ștefăneț. Ne-a predat lecții un semestru, un minut nu stătea.

Terminologia în limba rusă

Problema cea mai mare a fost cu limba rusă. 90 % din materii la medicină se făceau în rusă. Asta a fost „buba" cea mai mare. Din cauza limbii ruse, voiam să las medicina, pentru că veneam din școală moldovenească,

deși diriginte, până în clasa a VIII-a, ne-a fost un profesor evreu, care ne preda Limba și literatura rusă, și noi cunoșteam rusa foarte bine, toată clasa o știa destul de bine. Dar nu știam limba rusă terminologică, de profil. Terminologia medicală am însușit-o mai ușor, totul era bazat pe latină și atunci era simplu, termenii medicali – 70% erau în latină, legătura era în logica rusească [...]. Chiar nu cunoșteam terminologia rusă. Dar, încetișor, am însușit-o [...].

Limba latină

[...] se învață la medicină, dar nu sub aspect filologic, o învățăm strict din perspectiva noțiunilor medicale.

Limba română

Nu sunt naționalist, dar îmi iubesc limba [...]. Dacă nu-ți știi limba maternă, ești un *nimeni*.

Limba străină

Am făcut franceza, o cunoșteam destul de bine, pentru că am avut o învățătoare foarte bună la școală, o fostă colegă de clasă de-a mamei, și am fost strunit bine. La Institutul de Stat de Medicină tot am avut profesor bun, dar nu s-a pus accentul pe acest obiect. Pe urmă, limba franceză m-a ajutat în Angola, deși aveam translator [...]. Engleza nu mi-a plăcut, dar atunci nu se punea accent pe engleză, germana era mai cotată decât engleza.

Profesori evrei la medicină

Când am învățat în 1984, cel puțin 50 la sută erau profesori evrei, de asta și se preda în rusă. N-o să uit niciodată: la Filosofie era profesorul Șeglov, avea 80 și ceva de ani. Filosofia se învăța la anul II, în 1985. Când ascultai o lecție de Filosofie [...]! El avea părerea lui și nu-i era frică să ne-o transmită și nouă. Cursul de Filosofie Generală dezvolta o logică, am preluat multe din acest curs, gen asocieri, curente, abordări. Dacă nu tratai problema filosofic, nu puteai să ai rezultatele scontate [...]. Filosofia este o modalitate de a închega niște viziuni, dacă nu sunt legate, nu le poți expune [...]. De aceasta cred că Filosofia trebuie să fie studiată la orice treaptă de învățământ superior [...].

În medicină, la fel, sunt interpretări diferite

Pornim de la faptul că fiecare pacient e diferit unul de altul și boala poate să se manifeste diferit de la unul la altul și atunci interpretările nu pot fi identice.

Materialele didactice

Universitatea de Medicină are o bibliotecă foarte solidă și bogată în cărți.

Proba la morgă

Nu era cea mai dificilă, puțini care nu au trecut-o, dacă erau unul-doi în grupă. La noi în grupă n-au fost de acei care să leșine, a fost unul într-o grupă, care făceau lecții împreună cu câte patru-cinci grupe deodată. Erau câte cinci-șase mese cu câte un cadavru și fiecare profesor avea masa lui [...]. Pe noi ne-a învățat și medicul legist Gh. Baciu, un profesor foarte inteligent și un specialist de performanță[61]. La medicina legală n-a fost nimeni asemeni lui, foarte competent [...]. Medicina totuși formează altfel personalitatea, e diferită de alte specialități!

Istoria Partidului

La anul I, mai n-am picat anul din cauza examenului la Istoria Partidului. Era unul Sterpu și altul Mihalache, care tare nu-i iubeau pe moldoveni, deși ei erau tot moldoveni. Anume ei au constituit nucleul celor care s-au revoltat împotriva lui Testemițanu [...][62]. În al doilea semestru, tot la Istorie, m-au „prăvălit", dar atunci m-am trezit și am făcut un „concert" în Institut. Am cerut comisie și, cel mai interesant, că Mihalache acesta era nașul verișoarei mamei [...], dar pe el până la urmă l-au fugărit din Institut, pentru că se ocupa cu nebunii, era cu moralitatea decăzută. Sterpu se dusese la pensie și venise unul Dubrovschi, cu care mă împăcam foarte bine, era un istoric bun și am susținut examenul. Ș-apoi Istoria Moldovei am învățat-o tot cu el. Pe urmă a ajuns și deputat, a fost și directorul orășelului studențesc, eu fiind *comendant*, ne împăcam foarte bine, ca om era foarte de treabă, omenos.

---

[61] Vezi: Emil Ceban, Ion Bahnarel, Ion Valer Xenofontov. *Profesor universitar Gheorghe Baciu: savant, manager, om al cetății*, Chișinău: Combinatul Poligrafic, 2021, 385 p.

[62] Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac. *Discurs identitar: Problema națională. Cazul Nicolae Testemițanu*. În: Teme și metode de cercetare în istorie și filologie / Sorin Șipoș, Gabriel Moisa, Dan Octavian Cepraga, Laura Ardelean (coordonatori), Milano – Cluj-Napoca: Criterion Editrice, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2022, pp. 389-407.

Studenții din mediul urban *versus* cel rural

Studenții de la medicină care erau din oraș erau mai pregătiți în teorie, în schimb noi, cei de la sat, îi băteam la practică. Ei erau mai mult de „seră", noi, în schimb, eram dați cu de toate [...].

Viață de student

Numai jumătate de an am trăit la o mătușă și am zis: „Nu! La cămin! Ce viață de student e asta, fără cămin!". La început nu-mi dădeau cămin ș-apoi m-am făcut *santehnik*[63] [...] și mi l-au dat. Cam vreun an am fost *santehnik*, după care m-am făcut oleacă de *plotnik*[64], și după – președintele Sfatului căminului, mai ales, pe urmă – *comendant*[65].

Fără bursă

Primul an n-am avut bursă, adică după primul semestru, pentru că avusesem un „3". Pe urmă mi-am făcut și bursă, m-am aranjat în cămin întâi ca *santehnik*, pe urmă *lemnar* peste noapte, ca să-ți dea cămin, pentru că, dacă părinții erau remunerați bine, nu-ți ofereau cămin.

La descărcat vagoane

Descărcam vagoane, de pârâiam. Descărcam un vagon cu cărbune într-o noapte și aveam 60 de ruble, bursa fiind de 50 de ruble. Dacă mai voiam, mă duceam la descărcat cartofi și-mi făceam un sac de cartofi și primeam un pic mai puțin, vreo 35 de ruble. Aceia erau bani!

Studenție îmbinată cu munca

Toți anii cât am fost student am lucrat la spital, în servicii de noapte. Când am venit după armată și m-am aranjat la Spitalul Feroviar, șefa de secție m-a întrebat: „Dumneavoastră ați lucrat undeva [...]?". Eu făceam intravenoase și la cap, și la picioare. Prima mea injecție intravenos a fost la fetița lui Anatol Chiriac, compozitor, care avea un an, eu fiind student la practică, la anul III, la Centrul Mamei și Copilului. Toți se temeau, asistenta medicală se temea să-i facă, copilul era mic și nu-i găseau vena [...] și eu i-am găsit-o la cap. Și de-atunci, automat, am depășit bariera psihologică, frica de a face injecții.

[63] Instalator (rus.).
[64] Lemnar (rus.).
[65] Administrator de cămin (rus.).

La lucru în colhoz

În colhoz mergeam toamna, lucram o lună jumătate, de pârâiam. Am fost toamna la cules struguri, la Hâncești, vara lucram la roșii, am mai fost doi ani la *Konservnâi zavod*[66] la Krasnaia, în Slobozia. Eu am învățat de tractorist la școală și aveam permis, și-mi dădeau voie să lucrez pe electrocar, ceea ce m-a ajutat, pentru că târâiam containere, *podoane*[67] și, comparativ cu alții, câștigam mai bine [...]. A fost interesant.

Vara am fost doi ani în *stroiotread*[68], în Kazahstan. Ne duceam încolo și făceam bani. Veneai pe timpurile celea cu 3-4 mii de ruble. Eu, într-un an, am venit cu 3 000 și ceva, iar în alt an – cu 5 000 de ruble, dar am lucrat serios, cunoșteam un pic la construcții, am nimerit în perioada în care părinții construiau casa și am prins cum se clădește, cum se *ștukatureș-te*[69], era un verișor de-al mamei și el mă mai învăța [...]. În *stroiotread* mai învârteam câte ceva, vindeam struguri la localnici și mai făceam câte o rublă, ne distram, dar ne-au *stucit*[70] [...].

Bani la *knijkă*[71]

Banii pe care i-am făcut i-am pus la *knijkă* și n-am înțeles nimic din ei [...]. Ei, dar 2 000 de ruble i-am cheltuit eu. Așa era primit atunci: am mai dat un pic ajutor acasă, mi-am luat motocicletă, o „Jawa", de 280 de ruble, nou-nouță [...]. Unicul lucru pe care-l respectam cu sfințenie: băut nu mă urcam niciodată la volan, dacă serveam, nu mă porneam nicăieri. La noi erau foarte multe motociclete în sat, dacă satul era pe loc drept, și în sat lumea primea bine, aveam trei complexe, și motociclete erau multe, poate nu „Jawa", dar „Minsk", „Moskot" și „MT"-uri de astea era plin satul.

La restaurant din bursă

Generația noastră mergea liber la restaurant. Eu cheltuiam 5 ruble pentru o masă. Ne duceam la „Inturist", la cafeneaua „Codru", la cafeneaua „Sănătate", la „Nistru", care era pe Ștefan cel Mare la colț cu Eminescu. „Nistru" se considera unul dintre cele mai bune restaurante. Mai era „Moldova". Să zic că noi am dus-o rău, nu pot! A fost foarte bine [...]. Iată deja în 1994–1995 a început să se resimtă greul [...].

---

[66] Fabrica de Conserve (rus.).
[67] Palete (rus.).
[68] Detașament de construcție (rus.).
[69] Tencuiește (rus.).
[70] Turnat (rus.).
[71] Carte de economii (rus.) – *adică la bancă.*

Studenți în vizită la piață

Mergeam cu „degustatul". Noi, ca studenți, făceam câte un raid pe la piață și ne săturam – și de cireșe, și de altele. Ne mai făceam nebuni și cumpăram câte un *baton*[72] și gustam brânză, smântână. Copii nebuni [...]. Deja ne știau [...].

Locurile preferate ale studenților în oraș

[...] erau cafeneaua „Codru", Grădina Publică, *Dolina Roz*[73], Lacul Comsomolist (atunci așa se numea) [...].

La cinematograf

Mergeam la „Patria", la „Biruința", care a fost activă până încoace.

La teatru

Ne duceam la „Eminescu", la Teatrul de Operă și Balet, aici au fost șefii școlii noastre. Părinții lui Liviu Știrbu sunt din sat de la noi. Și tata lui Liviu Știrbu a fost într-o grupă cu directorul Teatrului de Operă și Balet, ei au învățat la București. Eu din clasa a VII-a mergeam la Teatrul de Operă și Balet, înțelegeam tot ce se cântă – Aida, Verdi ș.a.

Casa de Cultură a Institutului

Era în Biserica *Sf. Nicolae*[74] și acolo se organiza discotecă, am fost. Tot acolo am stat în garda de onoare, când a decedat N. Testemițanu. Toți spuneau că acesta e primul pas de a reîntoarce lăcașul la cele sfinte. Popușoi era un profesor în medicina socială [...], erau foarte buni prieteni și discipolul lui. Testemițanu provenea dintr-o familie de oameni simpli.

La discotecă

A fost interesant [...]. Acum nu e studenție, nici nu știu cum să o numesc – o fală [...]! Noi ne duceam la discotecă la Universitatea de Stat, ei veneau la noi! La noi se făcea discotecă în club. Printre altele, eu am fost unul din organizatorii primei discoteci, pe care am făcut-o la noi, în că-

[72] Franzelă (rus.).

[73] *Valea Trandafirilor* (rus.).

[74] Vezi: Ion Valer Xenofontov. *Biserica Sfântul Ierarh Nicolae, transformată în Casă de Cultură*. În: *Spiritualitate și cultură în spațiul pruto-nistrean în secolele XIX–XX*. Materialele Simpozionului Științific Internațional, consacrat împlinirii a 200 de ani de la editarea în limba română a Bibliei de la Sankt Petersburg / Coord.: Octavian Moșin, Ion Gumenâi, Chișinău: Lexon-Prim, 2020, pp. 117-122.

minul nr. 10, la Malina Mică. Am făcut reparație în subsol cu băieții într-o vară și am făcut prima discotecă, prin 1990.

Moda

În vogă erau *djinșii*[75] și *sviterele*[76] „Boys". Le luam *po blatu*[77]. Eu mă duceam la Odesa și mi le luam, circula trenul Chișinău – Odesa. În cămine, la medicină, nu intra nimeni ca să vândă ceva, era foarte strict, cu sistem de *vahtă*[78], nu trecea nimeni.

Perioada stagnării

Noi nu am prea simțit această stagnare, pentru că totuși duceam un mod de viață activ, cel puțin eu, colegii mei, nu simțeam ceva schimbări.

1985 – anul de cotitură

Abia în 1986–1987 am început să simțim schimbările [...]. În 1985 nu înțelegeam încă nimic, cel puțin, erai oprit pe stradă și întrebat ce faci, unde înveți, activezi sau nu, de ce nu ești la lucru [...], dar n-am fost afectați. În general, n-am avut cu ce compara, dar totuși am învățat niște abilități de adaptare, am fost pregătiți pentru orice situație. Pe mine acest lucru m-a ajutat foarte mult. Alții continuau să se plângă [...].

Criza de alimente în oraș

Noi n-am sesizat acest lucru, pentru că aveam foarte multe rezerve din sat. Lumea nu era pregătită, nici nu-și dădea seama despre ce este vorba. Se pornise procesul de inflație, începuse creșterea de prețuri, marfă era, bani – nu, și se investea în tot!

Produse de acasă

Dacă eram aproape, o dată la două săptămâni mă duceam acasă. Mai venea tata la Chișinău după piese, avea mașină de serviciu și îmi aducea cartofi și alte produse.

---

[75] Blugii (rus.).
[76] Puloverele (rus.).
[77] Cu pile (rus.).
[78] Loc de veghe la intrarea în cămin, administrat, de regulă, de o persoană mai în vârstă, portar (rus.).

Cel mai plăcut moment

[...] era legat de intrarea în sesiune, atunci eram liberi, făceam ce voiam, învățam, umblam prin cămin [...].

Cel mai neplăcut moment

[...] a fost când n-am susținut examenul la Istoria KPSS-ului.

Bazaconii în cămin

Nebunii făceam multe, eram inițiatorul, dar de învățat învățam! Cel mai interesant moment a fost în anul 1986–1987, de Anul Nou. Era legea aceasta cu băutura[79] și am venit noi de la țară pe data de 1 ianuarie cu borcanul de 3 l de vin, fiecare cu ce avea, pe 2 ianuarie deja învățam. Eram în sesiune, ca atare. Și mă întâlnesc eu cu *starostele*[80], eram la anul III, cu starostele de la anul I, *comsorgul*[81] de la anul I, încă o colegă de a noastră și un coleg. Am intrat în cămin să servim câte un păhar de vin. Și taman, cum zice rusul – *oblava*[82]! Eu eram cel mai mare după cursuri. Venise Goncear, care era directorul orășelului studențesc, Dubrovschi, era pe partea educativă, Emil Cioban – era pe sindicate, și mai era cineva de la comsomol, unul Varan, și mai era unul de la direcția orășelului studențesc. Și ne-au prins! Dar ne știam foarte bine cu Goncear, el fiind prieten cu fratele lui tata, cu care ne mai întâlneam la Step-Soci [...]. Și el îmi zice: „Du-te și-l varsă!". Da eu zic: „Cum să-l vărs?!" – „Du-te și-l varsă!". Da șfara prin cămin deja era dată! Cel mai interesant e că în bucătărie deja mă așteptau alți colegi cu borcanul gol [...]. Vin eu, aduc borcanul și văd că Goncear râde, pe urmă el mi-a zis: „Cum te-ai dus tu și l-ai vărsat, dacă ai adus borcanul uscat!?".

La Comitetul Comsomolist

După asta au început să mă *târâie* pe la Comitetul Comsomolist, cum era înainte. Cel care era responsabil la Comsomol îmi era profesor la Microbiologie. Și, numai mă vedea la seminar, și mă întreba: „Ai băut?" – „N-am băut!" – „2"! La următorul: „Ai băut?" – „N-am băut!" – „2"! Am ajuns eu la vreo patru de „2" și mai rămăsese vreo trei săptămâni până se încheia se-

[79] „Legea seacă". Vezi: Ion Valer Xenofontov. *Gorbaciov precum Burebista*. În: *Magazin istoric,* București, 2016, nr. 11, noiembrie, pp. 86-88.
[80] *Șeful grupei* (rus.).
[81] Președintele Organizației Comsomoliste (rus.).
[82] Raid (rus.).

mestrul, trebuia să intrăm în sesiunea de primăvară, la anul III o începeam devreme. Și el nu voia să-mi admită Microbiologia, până n-am să recunosc! Și eu n-am mai recunoscut și m-au chemat la Comitetul Comsomolului al Institutului, deci nu al facultății, și mi-au dat *stroghii* vâ*govor za raspitie spirtnâh napitkov v obșcejiti i privlecenie studentov mladșih kursov*[83]. Comitetul a fost contra și nu mi l-au înscris în dosarul personal. După aceasta, am făcut gălăgie și au făcut comisie la Microbiologie și, bineînțeles, mi-a pus „4", pentru că era hărțuială. Examenul l-am susținut pe „5", printre altele, și el turba de mânie. Ca să treacă ani, eu deja predam cu el la ULIM, făcusem facultatea, el preda Microbiologia, eu – Propedeutica, bazele terapiei. Adică se învățau primele noțiuni – cum să asculți, cum să palpezi, să depistezi organul care este afectat etc. Și el mă întrebă: „Și totuși ați băut?" – „Nu, n-am băut!" – „Măcar acum spune!" – „Dacă n-am băut!".

Fotografii de amator

Am fotografii de atunci, dar deja îngălbenite, eu făceam fotografii, dar, mă rog, în cămin, de amator, și ele nu erau din cele mai calitative [...].

Catastrofa nucleară de la Cernobîl – 1986

Atunci în societate nu se spunea nimic. Ea a fost în aprilie 1986, dar s-a început a vorbi despre ea în iunie–iulie[84]. Trebuie să spun că sistemul medical din Moldova n-a fost antrenat în această catastrofă. Au fost *lichidatori*, dar numai nu din sistemul medical, pe linia *voinkomatului*[85], din domeniul militar [...]. După catastrofa de la Cernobîl, Moldova, fiind în grupa țărilor de risc, s-a decis să se facă la Centrul de Sănătate Publică un Laborator întreg pentru studierea radiației. Laboratorul era foarte puternic, fiind furnizată multă informație, de aceea au și fost susținute multe teze de doctorat în domeniul radiației. Totodată, având mulți moldoveni care au fost lichidatori, la Institutul Oncologic s-a deschis o secție de Medicină Nucleară, pentru a-i dezintoxica, dar mulți au decedat atunci de hepatită, de ciroză, de insuficiență hepatică etc., pentru că doza de radiație a fost prea mare, antidot nu era sau, cel puțin, nu era efectiv [...], unii nici nu-și dădeau seama de gravitatea radiației.

---

[83] „Mustrare aspră pentru consumarea în cămin a băuturilor alcoolice și instigarea studenților din cursurile mai mici" (rus.).

[84] Vezi: Ion Valer Xenofontov. *Societatea postcernobîl*. În: *Akademos*. Revistă de știință, inovare, cultură și artă. Chișinău, 2011, nr. 2 (21), pp. 70-76.

[85] Comisariat militar (rus.).

La armată

În anul III m-au luat în armată. Era anul 1987 și am revenit în 1989, dar nu au vrut să ne primească la Institut, pentru că era deja târziu, în noiembrie [...]. Armata era obligatorie și te luau de la Institut. În armată am lucrat felcer și am avut ocazia să fiu plutonier, *praporșcik* – cum ziceam noi, care era grad de subofițer. Pe timpul cela, în armată primeam 36 de ruble, care pentru acele vremuri era cel mai mare salariu, soldații de rând primeau 12 ruble. Armata am făcut-o în Zaporojie și cunosc foarte bine locurile acelea. Stația atomică despre care se vorbește astăzi nu este în Zaporojie, ci în Energodar, cu un baraj mult mai mare decât aceasta de la Kahovka [...].

Petrecerea în armată

Am făcut petrecerea în armată în noiembrie 1987 și colegii mei așa s-au veselit și s-au îmbătat, că n-au mai așteptat să se strângă masa, ca să ia produse la cămin, dar au luat totul de pe masă cu tot cu peliculă [...]. Era veselie! A doua zi, țin minte, mă scoală mama și-mi zice să mă duc la Chișinău, că „farfuriile sunt ale nan-tei celea, ale nan-tei celea!". M-am dus, unele s-au mai stricat din ele [...].

Activitatea în armată

În armată făceam tratament, eu am fost la *tocikă*[86], se are în vedere izolat de oraș. Noi n-am fost mulți, eram 25 de soldați, cinci ofițeri și trei *praporșcici*. Totodată, la noi de două ori pe an veneau, cum se zicea – *molodoe popolnenie*[87]. Veneau până la 1 000 de soldați și stăteau la noi trei luni, ș-apoi dădeau *priseaga*[88] [...]. Erau și șoferi care transportau rachete pentru instrucțiuni speciale și, de asta, eu eram în funcția de subofițer și lucram felcer. Mai aveam noroc că la Spitalul Militar din Zaporojie erau doi șefi de secție moldoveni – unul în terapie, Balan, și altul în chirurgie, Ceruță, ambii după stagiul militar în Afghanistan [...][89]. Și multe am învățat de la ei, mă consultam cu ei.

---

[86] Punct medical (rus.).

[87] Recruții (rus.).

[88] Jurământul militar (rus.).

[89] Este vorba de războiul sovieto-afghan (1979–1989), la care au participat 12 500 de combatanți din RSS Moldovenească. Vezi: Ion Valer Xenofontov, *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Iași: Lumen, 2020, 532 p.; Idem, *Războiul sovieto-afghan (1979–1989). Studiu de istorie orală. Percepții. Documente*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Iași: Lumen, 2020, 512 p.

Vladlen

În armată am avut un *ștanghist*[90] foarte puternic, Vladlen Jabotinschi. El stătea în spital și-l chema Vladlen, de la Vladimir Lenin. Pe urmă l-am întâlnit și în Moldova, era de aici [...].

Colegi la facultate, trecuți prin Afghanistan

În grupă la noi nu am avut, dar, în general, erau câțiva. Am avut o fată, care a fost acolo ca soră medicală, era trecuțică, eu, deja după ce am venit de la armată, am nimerit în grupa lor, era un pic stranie, avea vreo 30 și ceva de ani, era în anul IV. Dar băieți am avut câțiva. Cei din Afghan, cei mai mulți, se duceau la drept și la politehnică, la medicină erau puțini, doi sau trei la curs. Dar cred că ei n-au fost în punctele fierbinți, erau după școala medicală și lucrau prin *lazaret*-uri, adică puncte medicale. Iată băieții de la drept, aceia au fost în locurile fierbinți, au fost implicați în acțiuni militare, dar niciodată nu i-am auzit să povestească [...].

Mișcarea de eliberare națională

Țin minte că am mers la Ștefan cel Mare și strigam „Unire, moldoveni!", „Dați-ne Limba!", ceva de felul acesta. Era un entuziasm studențesc, copilăresc, naiv [...]. Ne duceam cu hurta [...], ne distram [...], fetele cântau vocal. Era educația aceasta de la țară – de a cânta, de a face ceva [...] de la sine, lucrurile erau făcute de la sine, nu erau planificate ca acum.

Problema națională și copiii de nomenclaturiști

La noi în grupă nici nu îndrăzneau să ridice glasul, nu îndrăzneau, pentru că aveam în grupă mulți copii de-ai cuiva [...] și de asta grupa era „liniștită", nu era cu participările la demonstrații [...]. Iată la facultatea cealaltă, acolo se auzea, dar la noi toți stăteau *chitic* [...].

Studenți cu misiuni speciale de la KGB

N-am auzit niciodată, dar se presupunea că sunt. Grupa noastră era una medie, care tangență mare cu așa ceva n-avea, dar până la urmă noi i-am depistat. De obicei, ei se manifestau mai mult la cămin, erau la noi chiar pe etaj, se presupunea că erau doi, de unul știam sigur că este [...]. Ei nu mă interesau, eu politică nu făceam, unicul fapt că era neplăcut, unii băieți se mai scăpau cu vorba ș-apoi erau *târâiți* pe la birouri [...], aveau de suferit.

[90] Halterofil (rus.).

Efectele restructurării

Cred că perioada ceea a fost una interesantă, dar, totodată, complicată, a trebuit să ne descurcăm. La un moment dat, părinții au decăzut brusc și trebuia singur să-ți faci calea. Cât a fost perioada sovietică, părinții au fost așa cum trebuiau să fie, dar pe urmă au avut de suferit [...]. Părinții mei încă au fost bugetari și nu au avut atât de mult de suferit, dar au fost unii care au rămas cu nimic, s-a destrămat totul, colhozurile, și astfel au fost atinși de restructurare [...].

Cooperativele

Când am venit eu din armată, în 1989, începuse activitatea cooperativelor, deja erau în dezvoltare [...].

Studenți străini

La noi atunci studenți străini nu erau. Erau doar la Agrară, la Universitatea de Stat. La Medicină au început să vină mai târziu[91]. La început, au venit români[92] prin schimb echivalent de studenți: câți au mers de-ai noștri la ei, atâția au venit și la noi.

Ritmul de învățare la medicină

Românii n-au rezistat la sistemul nostru de învățământ, ziceau că cerințele erau foarte mari. La cât erau ei de pregătiți, au zis că cerințele la noi erau foarte mari. Sistemul de predare la medicină este cel școlar: note în toată ziua, te scoate în fața clasei. Dimineața erau lecții teoretice, după masă – lecții practice sau invers: dacă dimineața erau practice, după masă – teoretice. La noi, lecțiile se făceau în formă de discuție, putea să fie ridicat oricine și să fie întrebat tema și atunci se implicau toți. Lectorul putea să întrebe: da cum vezi tu? da cum gândești? de ce? etc. Și fiecare venea cu părerea lui, astfel se crea un tablou complet al lucrurilor.

Profiluri de profesori

Ghidirim. Ca specialist era bun, când îți preda o lecție, nici nu-ți trebuia să ai caiet, totul se memoriza. El m-a adus la Minister, el mi-a propus. Pe mine mă susținea la Institut prorectorul pe gospodărie, un evreu

[91] Vezi: Lidia Prisac, Ion Valer Xenofontov. *Studenți străini la Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu": rezultate academice și adaptare cotidiană*. În: *Dialogica*. Revistă de studii culturale și literatură, anul II, 2020, nr. 3, pp. 94-104.

[92] Cei din partea dreaptă a Prutului (*n.n.*).

bătrân, Stepan Stepanovici Senic. El m-a susținut. Când era Cobâleanschi rector, era dilema pe cine să pună directorul orășelului studențesc [...], în ograda Universității mergeam eu, Emil Ciobanu și Senic și încă o persoană, iar în întâmpinare venea rectorul și cu prorectorul Galețchi, titular la Catedra de microbiologie. Și Senic (care avea din născare un gheb, era cocoșat) îi spune rectorului, care tare îl respecta pe Stepan Stepanovici, de candidatura despre care îi vorbise. Rectorul mă știa foarte bine [...]. Cobâleanschi nu vorbea mult, el a fost secretarul de partid al Institutului în perioada lui Anestiadi. A murit repede, la nici 60 de ani, de ciroză, a „agățat-o" printr-o infecție [...], cel mai interesant că el singur se ocupa de hepatite. A fost șef de catedră, unde se studia patologia bolilor.

Căsătoriile la medicină

De obicei, băieții după armată puneau mâna pe fetele după 10 clase, la anul II, III, deja la anul IV se căsătoreau cei de aceeași vârstă. La anul I și II mergea selecția fetelor tinerele de către aceștia de după armată, care erau cu vreo doi-trei ani mai mari decât noi și se considerau mai copți. Nebuneau fetele după 10 clase [...]. Se căsătoreau și fetele care erau după școala medicală, care aveau 23-24 de ani.

Nunțile la țară

La nunți ne duceam cu autobuzele de rută și cu trenul. Unde era tren, cu trenul ne duceam. Dacă erau părinți care puteau să-și permită, aduceau studenții cu mașina. La petrecerea mea în armată, tata a organizat un autobuz cu prelată, închis ermetic, se chema *gruzo-taxi*[93] [...]. Ne duceam, era entuziasm, nu era invidie, cei de la oraș se considerau un pic altfel, dar până la urmă pe la nunți îi dădeam cu capul de pământ, îi îmbătam [...]. Era vesel. Nu mergeau toți din grupă, la noi grupele erau de 10 persoane, doar la anul I erau 15 persoane în grupă și deja de la anul II erau câte 10 în grupă. Bani pe masă nu se punea de la studenți, dar strângeam câte 5 ruble pentru cadou, și luam, de obicei, o oglindă formată din trei părți (*triumo*) sau o masă. Eu și acum am oglinda ceea de la nuntă, e la mama – așa era moda. Atunci nu erai dependent de anumite lucruri ca acum, că trebuie să iei doar de la magazinul acela – *Bergoff* etc. Lumea o primea așa cum era [...], nu dădeau din nas [...].

[93] Taxi de mărfuri (rus.).

Lumea – mai bună!

Era cu mult mai bună, nu era fuga asta, noi eram cam egali și după bani, și după tot [...], la studenți mă refer, toți aveam câte un 10 ruble, după care ieșise cupoanele, leii [...]. Eu primeam 10 ruble și puteau să-mi ajungă pe o săptămână, 75 copeici îmi lăsam pentru bilet la Orhei, Chișinău – Orhei, 15-20 copeici pentru sat, dar nu-mi lăsam o rublă, 20 de copeici.

Nunțile la restaurant

Nu erau foarte frecvente, dar erau. La nuntă la restaurant am fost, chiar în perioada ceea, în anul 1991. Se făceau nunți și la restaurant, pentru că nu era ruptura ceea, destrămarea, lumea mai avea rezerve. Oricum, majoritatea făceau nunțile în corturi, cam până prin 2000.

Căsătoria

M-am căsătorit la anul V, era în 1993, ea era studentă la Pediatrie. Am făcut nunta cu două săptămâni înainte de a se schimba banii. Am luat televizor, mașină de spălat „Zoluška" și nu mai știu ce și, când ne-am uitat, nu mai aveam bani [...]. După un an, a apărut băiatul [...], s-a născut în noiembrie 1994. Nunta a fost pe 13 noiembrie 1993, iar el s-a născut pe 22 noiembrie 1994.

„Descoperirea" României

În 1990 m-am dus să târguiesc „băsmăli cu șir". Auzisem de la tata [...], pornisem un gen de business, mă duceam la Tiraspol și le cumpăram, erau ieftine, în România erau scumpe, mă duceam la București, pentru că acolo se vindeau bine, la Piața Unirii, ridicam două prețuri deasupra. Am încercat de toate, soția mea zicea: „Toate nebuniile tu le găsești, toate se lipesc de tine!" Părinții nu primeau bani, în sat nu se dădeau salarii, soacră-mea era director de școală, socru-meu era stomatolog și mai scăpătase cu băutura și trebuia să te descurci, pe lângă asta, soacră-mea mai avea doi copii. Fata am luat-o la Chișinău la liceu [...]. Era greu. Locuiam împreună eu, soția, copilul, dădaca (noi eram la anul VI și trebuia să stea cineva cu copilul) și cumnată-mea. Deci cinci trăiam într-o cameră de 18 m², dar nu s-a plâns nimeni, eu mai mergeam în camera *comendantului* și dormeam câteodată acolo [...]. Am fost *comendant* la Malina Mică, după care am trecut la Ciocana, din 1993 până în 2000, pentru că-ți dădea o cameră, cu condiții cât de cât. Pe urmă de-acum eram în alt cămin *comendant* și

aveam apartament cu o cameră și toate condițiile, și pusesem la bucătărie un divan și dormea dădaca și cu cumnată-mea, iar noi cu soția și copilul – în cameră. Pe urmă mi-am luat apartament chiar alături de cămin, nu departe. Pe apartament dădusem 4 000 și ceva [de dolari] [...], pe urmă erau 7 000 de dolari.

În România mai fusesem o dată în perioada sovietică, pentru că bunelul de pe tată avea o soră în centrul Bucureștiului [...], și pe urmă am fost, de asta și văzusem „băsmăli cu șir". Mai pe urmă, în zona asta – Pașcani, Suceava, Târgu-Neamț – vindeam capace de la WC-uri, care se produceau în stânga Nistrului.

Diferențe românești

[...] Îmi părea că sunt, într-un fel, tare pentru noi, dar în realitate nu prea ne agreează [...]. Da, intelectualitatea ne acceptă, dar lumea de rând ne percep că, în orice moment, am putea să-i vindem. Lor nu le place că suntem mult mai cu inițiativă și logica noastră de dezvoltare e mult mai puternică, noi foarte repede ne acomodăm, în orice situație găsim profitul, nu financiar, dar de a te adapta. Ei, în schimb, sunt morocănoși, până se vor decide, cu toate că noi venim dintr-un sistem birocrat, totuși URSS îți dădea voie să te manifești, pe când în România chestia asta n-a fost, ei au fost ținuți din scurt, la noi puteai să vii cu idei, principalul să nu fi fost politice, poftim: inventează, fă, etc. – nu-ți zicea nimeni nimic [...]. Nu văd ca Unirea să ne dea vreun privilegiu [...]. Mulți s-au integrat în România, la Iași 30% din medici sunt originari din Republica Moldova [...].

Colegi în lumea întreagă

Am colegi în Canada, în Irlanda [...], s-au dus medici.

Cartea promoției

La noi nu s-a făcut, iată la Prima Generală s-a făcut, dar la noi – nu. La facultatea noastră erau toți copiii, fecioriii, fiicele, nepoții a toată elita Republicii Moldova [...]. La Prima Generală nimereau altfel, nu știu cum am nimerit eu printre ei [...]. Dar de învățat se învăța.

Greșeli în medicină

Cea mai mare greșeală la medicină, care s-a făcut, este că a fost exclusă Facultatea de Pediatrie și disciplina de pediatrie. Bolile copiilor trebuie

studiate aparte, nu de medicul de familie. De bolile copilului trebuie să se ocupe pediatrul, copilul trebuie studiat de la prima zi de naștere până la adolescență. Eu, ca medic generalist, am studiat pediatria, dar din punct de vedere informativ, să am idee, dar, de fapt, avem un șir de boli la copii (sistemul endocrin, cardiovascular și gastrointeral), care trebuie studiate aparte [...].

La medicină – din tată-n fiu

Acest lucru este caracteristic mai mult pentru stomatologi, farmaciști, pentru că o parte din farmacii sunt privatizate, particulare și trebuie să fie lăsate cuiva [...], un gen de afacere de familie. Medicina generală e un pic mai diferită. Copiii mei nu mi-au urmat niciunul profesia, adică n-au ales medicina. Băiatul a făcut doi ani securitatea tehnologilor informaționale în limba engleză la USM și s-a transferat în Anglia. Fata a absolvit școala [...]. Ambii sunt în Anglia [...]. Ceea ce-i mai obijduitor este faptul că copiii noștri pierd interesul față de Moldova [...].

SURSE ICONOGRAFICE

„CREDEAM CĂ POT SCHIMBA LUMEA [...]”

Nadia Cristea s-a născut la 6 martie 1967 în s. Vîprova, rn. Orhei, în familia Parascoviei (1934–1992) și a lui Gheorghe Cristea (1928–1985), fiind al treilea copil în familie din cei patru (trei surori și un frate). A absolvit școala medie din satul natal. În anul 1986 a fost înmatriculată la Facultatea de Bibioteconomie și Bibliografie a Universității de Stat din Chișinău, pe care a absolvit-o în anul 1989. Ulterior, în anul 1990, s-a înscris la Facultatea de Istorie a aceleiași Universități, pe care o absolvă în 1996. În 2000, alături de o echipă profesionistă, a fondat și a devenit redactor-șef al revistei *Didactica Pro*, iar în 2006 este numită directoare a gimnaziului nou-format, devenit în 2010 Liceul Teoretic „Pro Succes” din mun. Chișinău. În perioada 2015–2016 a fost viceministru al Educației. În 2018, la Institutul de Istorie „Gheorghe Barițiu” din Cluj-Napoca al Academiei Române, a susținut teza de doctor în istorie cu titlul *Basarabia în istoriografia rusă, sovietică, românească (1812–1918)*. Este o persoană carismatică și este convinsă că în spatele fiecărui succes stă o muncă enormă (invizibilă pentru unii), dăruire și atitudine. Totodată, crede că educația a fost și rămâne pilonul de bază al unei societăți, unicul lucru care-i distinge pe oameni și pe un popor[94].

---

[94] Vezi: *Nadia Cristea, Omul Anului 2018 în domeniul Educației*. În: *VIP magazin*, 2019, 29 martie, pp. 106-108.

Baștina

Sunt orheiancă, noi venim din zona codrului, care (repet de fiecare dată acest lucru) își lasă cumva amprenta asupra formării caracterelor umane, adică zona geografică. Noi venim din spațiul unde codrul ne proteja, dar, totodată, era și partea cealaltă, a necunoscutului, ascunsă și niciodată nu știai de unde vine pericolul. Cred că noi, codrenii, suntem tot timpul pregătiți să întâlnim pericolul, adică mereu în poziția *de apărare* sau *atac*, într-un fel, nu avem încredere în oameni, poate și în cei de lângă noi, așa îmi place mie să cred că geografia ne influențează devenirea noastră.

În timp, cred, mi-am dat seama că țin la acest ținut deosebit – Orhei, în mod expres la istoria și bogățiile pitorești ale lui. Dar această atitudine nu s-a format decât cu anii, fiind copilă, pentru noi Orheiul era altceva – orașul cu infrastructura deosebită de sat și posibilitățile lui, recunosc, departe de istorie. Tata avea un serviciu care ținea și de Fabrica de Tutun din Orhei, și așa aveam posibilitatea să mergem mai des în centrul raional, pentru utilități gospodărești sau personale. În rest, nu cred că am apreciat eu, fiind copilă, vai de mine, această zonă istorică, din care îmi trag rădăcinile.

Vîprova

De când eram mică, auzeam că satul nostru era format din răzeși și că familia noastră este de mazili (sincer, habar nu aveam despre aceste categorii sociale), iar termenul de *gospodar*, des utilizat în mediul nostru, ne limpezea cumva mințile să ne orientăm în conotația lui socială și economică. A fost nevoie de prea mult timp și multă apă să se scurgă pe Nistru, ca să-mi dau seama de unde venea orgoliul acesta tacit al familiei (dar el este, recunosc, la mine, cel puțin, cu siguranță, și la frați [...]), când eram însă copii, aceste noțiuni aparțineau altei planete.

Pentru mine Vîprova este casa părintească, care știe și poate să ne adune ca un magnet, iar noi, cei patru copii, avem unde trage și, da, cimitirul, unde am tot mers de mici la Paștele Blajinilor, eram de atunci învățați să păstrăm memoria celor de dincolo [...], biserica din sat, ca un simbol al unirii (cununia religioasă) părinților noștri. Cu siguranță, acesta a și fost motivul pe care am insistat, în 1999, să ne cunună și noi cu soțul în aceeași biserică unde au făcut-o părinții în 1957, ca un prinos memoriei lor [...].

Casa

Este construită în anii 1960, dar veranda au meșterit-o mai târziu, fiind ca o anexă pentru întreaga fațadă a casei. Ușile de la verandă erau preconizate să se deschidă în lături, deoarece așa se forma o cameră cu lungime suficientă, pentru mese întinse. Tata își dorea să aibă și o sală de dans (dacă era necesar, dar nu-mi amintesc s-o fi folosit cu acest scop vreodată), dar clar văd și îmi amintesc că anume aici, la mese (mereu, două-trei) se organizau petrecerile de hramul satului (Sf. Ilie), mese de pomenire (mereu), hramul casei (Sf. Gheorghe), zile de naștere, inclusiv nunta Axeniei (o parte a ei). Aici, după ce se lua masa, aproape mereu se cânta, la partea aceasta eram de fiecare dată invitați și puși alături de tata și mama să învățăm cuvintele romanțelor, o, da, și cântam – nu prea conta cum, important era să cunoaștem cuvintele [...]. Am îndrăgit romanța preferată a tatei – *Țărăncuță*, a mamei – o *Baladă* despre sergentul Jan [...] și altele. Am cunoscut o lume inabordabilă multor semeni de ai mei, alături de părinți și invitați.

Cărțile din casă

Tata mereu ne povestea (era un povestitor desăvârșit) despre bunicul Ioan Cristea, de străbunicul Sava, desigur, de bunica (’necuța) – Nadejda Soroceanu și, vai de mine, ce mari gospodari, erau mazili. Noi mereu zâmbeam, deoarece ideologia care ne nivelase pe toți sătenii din comună, din țară, nu prea lăsa loc de imaginare a unei alte lumi, inexistente, decât în povești. Eu aveam un singur interes: dacă au fost cărți vechi în casă, unde au dispărut, este adevărat, cărțile în familia noastră și în viața mea au avut un loc aparte. Tata povestea că a fost un patefon, pe timpuri, o sabie în familia Cristea, și asta ne incita curiozitatea: unde-s toate?!?

Linia frontului

Așa am aflat de linia frontului (nu cred că îmi dădeam seama, pe atunci, prea bine ce înseamnă asta), de asemenea, că ai noștri (adică familia și sătenii) s-au evacuat spre Strășeni (Codreanca sau Lupa Rece), s. Tabăra (Orhei) în 1944. În momentul când s-au evacuat, au făcut gropi în pământ și au pus (*la adăpost)* foarte multe lucruri, deoarece, clar, nu puteau să ia tot cu ei. Acum noi, ba nici ei (localnicii satelor evacuate) nu știau sigur, cine (cei ce plecau sau cei ce ne „eliberau”) puteau să umble

în gropile proaspete să le fure avutul agonisit (covoarele, cărțile (în cazul nostru, nu o fi fost ele multe, sau patefonul etc.). Și o cam luau de la început! A fost război [...]. Nu caut să învinuiesc, ci am primit explicații pentru mine doar, răspunsul – unde au dispărut atâtea lucruri prețioase?!

Părinții

Părinții noștri erau deosebiți și minunați, neordinari pentru acea lume nou-clădită în jurul nostru. Trebuie să recunosc, probabil, ca și toți alți părinți, au avut grijă de noi, iar educația noastră a fost o prioritate. Am trăit într-o familie foarte îndestulată sau, mai bine spus, suficient de [...], după parametrii social-economici ai timpului. Nu am avut mașină, pentru că tata a avut un principiu foarte clar: dacă n-o să dea el peste cineva, o să dea altcineva peste el, și atunci a preferat să meargă pe jos, cu autobuzul sau cu ce posibilități oferea realitatea, ceea ce îmi părea un principiu sănătos și niciodată n-am insistat (noi, copiii): de ce nu avem, mulți au și noi – nu. Pe timpuri, cred că automobilul propriu ni se părea un lux, și nu o necesitate, deși cred că și-ar fi putut permite unul, de și-ar fi propus, astfel învățam și noi, copiii, cum e să-ți permiți anumite alintări.

Tata

„[...] era un bun cititor, povestitor, diplomat, un înțelept al vremurilor trăite, a știut – cum nimeni altul – să-mi educe dragostea pentru carte”[95]. Dar a fost și un om al noului, adică a vremurilor noi, pentru că sabia a fost transformată într-un cuțit de tăiat porcii, Doamne, ce ridicol! Fierul de călcat (probabil, se afla în destule case, o moștenire a vremurilor fără curent electric) mi s-a permis să-l duc la fier uzat, lada de zestre aruncată pe la foc și atâtea altele, după care azi regretăm amarnic, dar atunci păreau o lume de uitat.

Ultimul copil din familie

Tata, născut în anul 1928, este unul dintre ultimii copii în familie. În vara lui 1944, absolut toți din frații tatei au plecat în România, fără să mai revină acasă de acolo, din pribegia evacuării. Având o rudă din partea bunicii, care era primar undeva, într-o comună din județul Sibiu, s-au și îndreptat în Ardeal, cu gând că vor reveni după tata și ’necuța. Le-au zis: „Noi ne ducem să ne aranjăm și ne întoarcem înapoi, după voi!”. Nu s-au

[95] *Ibidem*, p. 108.

mai întors, 23 august i-a prins pe maluri diferite, în regimuri diferite, în lumi diferite, s-au revăzut cam peste 15 ani. Foarte mult timp a trecut până s-au regăsit, până au știut că sunt vii și a început o corespondență cu o regularitate de invidiat.

Mama

[...] a făcut studii de biblioteconomie la Soroca, dar, când s-a căsătorit cu tata, 'necuța (soacră-sa) i-a spus că o doamnă este cucoană și nu merge la serviciu, și, cu mare regret, ea așa și nu a absolvit școala de la Soroca (fiind în ultimul an), care era renumita școală de cultură, dacă nu mă înșel. O perioadă a lucrat vânzătoare, a mai făcut niște activități de genul acesta, până ne-am născut noi. Și după aceasta, sărmana, deja, probabil, veneau specialiști în sat (dacă stau bine și mă gândesc, care ar fi fost motivul), a fost nevoită să rămână la sapă [...]. Eu mi-o amintesc pe mama deja lucrând la câmp, în sovhozul nostru *milionar* „V.I. Ceapaev", în brigada de legumicultură și viticultură, dar nu ne-a scăpat Cel de Sus nici de creșterea tutunului. Când aveam ceva ani, 14-15, probabil, am crescut vara și viermi de mătase, ca mama să nu meargă vara foarte des la câmp. Nu era foarte ușor, cu siguranță nu era ușor, a muncit enorm – casă, masă, noi, patru copii, da și o soacră în curte, 12 pâini coapte în fiecare sâmbătă, opt fini de cununie și de botez – fără număr. Mă uit la ea în timp, ca la o sfântă, muncită fizic până la epuizare, dar niciodată nu mi-o amintesc să se tânguie, să regrete, să se jeluie – o putere de necrezut pentru standardele noastre. Doamne, și doar era o femeie citită, cu o inteligență nativă și emoțională rar întâlnită. Până la căsătorie și dansase într-o formație de dansatori amatori, ambii dansau foarte bine, și erau neobișnuit de frumoși împreună.

Cucoana Nadia

Din toți copii, bunica a rămas doar cu tata si un alt copil, Fiodor (care era medic-sanitar în Armata Română și nu știu prin ce miracol s-a reîntors, în 1945, la soție și fecior în Vîprova). Bunica Nadia (eu îi port numele!) era cunoscută în sat cu numele de „cucoana Nadia"! Bunica venea tot dintr-o familie de mazili, căsătorită cu Ioan Cristea, mazil și el, unicul la părinții Sava și Varvara Cristea. Ea, pe numele ei Soroceanu, mai avea două surori, care au plecat și ele (1944) în România. A fost unica soră care a rămas în RSSM, împreună cu taică-meu, care avea 16 ani pe atunci.

[Niciodată n-am să uit…]

„serile de iarnă, când stăteam alături de mama (care țesea) și fratele cu care făceam țevile pentru suveică, iar tata ne citea în voce într-o română perfectă scrisori de la nanu Pavel, nanu Luca sau tanti Liuba, frații tatei din Sibiu, iar literele lor nouă încă ne erau străine […]”[96]. Unchii noștri toți erau nașii noștri. N-am înțeles care a fost formula, dar, probabil, a fost una prin corespondență (doar la botezul fratelui nostru, Pavel, nanu Pavel cu nana Lora au fost prezenți fizic. Da, și fratele poartă numele unchiului, iar în Mândra Sibiului, verișorul meu poartă numele de Gheorghe Cristea, după înțelegerea fraților – feciorii să le poarte numele și prenumele), doar mătușii Liuba îi ziceam *tușa* […]. Toți – cei din România plus verișorii tatei pe filiera Soroceanu – îi ziceau tatei „unchiul Jorj”! Și mama uneori îi zicea așa, o formulă obișnuită pentru noi.

Verișorii buni de peste Prut

Până i-am cunoscut (fizic) pe verișorii buni de pe neamul Cristea, aflam despre ei (unde învățau, cum o făceau, ce le plăcea, despre iubirile, căsătoriile lor) tot din acele scrisori și poze trimise de unchi și mătușă. Tata mereu ne povestea despre ei (îi cunoștea din anul primei vizite a lor în România, 1967), în mod expres, despre succesele lor, trezindu-ne un respect și un dor aparte de ei (care toți erau mai mari ca noi, cu 10-15 ani).

Nu știu de ce, dar n-am cerut explicație la întrebarea de ce eram în țări diferite, deși tata mereu ne povestea întâmplarea anului 1944, dar se pare că noi, fiind copii, nu făceam și nu găseam diferențele și, cu siguranță, nici nu erau povestite, ca să fie înțelese […], le acceptasem ca pe ceva firesc.

Aprobarea satului

N-am simțit că s-ar fi uitat cumva altfel la noi în sat din cauza aceasta, cu siguranță că mai erau consăteni care aveau rude în România (doar că vizitele erau mult mai rare și nu erau rude de gradul unu). Taică-meu n-a avut veri buni în sat (Ioan Cristea, bunicul, repet, era unicul fecior), deși sunt destule rude (mai îndepărtate) în sat, care poartă numele Cristea, și suntem din aceeași ramură a Cristeștilor.

Mama era venită în satul nostru din același raion, s. Cihorăni, și verișorii pe această filieră erau mai mulți, complinind cumva lipsa celor rar sau târziu de tot (re)văzuți. Noi am acceptat tacit această situație, fără doza de curiozitate (caracteristică copilăriei): de ce nu avem verișori în sat […]?

[96] *Ibidem*.

Școala

Școala din sat (cu un singur etaj) a fost construită prin anul 1960, ni se părea destul de mare și încăpătoare, unde, pe timpuri, învățau vreo 800–700 de elevi, cu regret, acum numărul este în jur de 100. Da, și biblioteca școlară, care constituia centrul și creierul (mereu am fost de părerea aceasta) de atunci al școlii, cu toate posibilitățile editoriale ale timpului, mi-a creat (mie și tuturor celor interesați de carte) oportunitatea să citesc cam tot ce se considera merituos din literatura moldovenească și rusă. Literatura universală am cunoscut-o mai târziu, la prima facultate.

Vizite în România

Știind că puteam vizita România doar însoțiți de părinți, până la vârsta de 15 ani, ai noștri s-au străduit să ne organizeze aceste plecări, prima dată pentru noi, frații mai mici: eu aveam 13 ani împliniți, când am vizitat Sibiul, Făgărașul și Cluj-Napoca. Era „în anul 1980, 5 august [...], pentru prima dată [eram] așteptați să coborâm din trenul București – Sibiu, iar pe peron ne aștepta o mulțime de lume, curioasă, apropiată, cunoscută, cu temeri și așteptări și plini de dragoste de neam [...]”[97]. Pentru mine această lume, formată din verișorii, frații, nepoții și prietenii tatei a însemnat căldura și sufletul României.

„Țara aceasta, cât e de frumoasă, Nadiușa!”

Eram sigură că aceste vizite implicau foarte multe cheltuieli, plus că noi obișnuiam să mergem cu cadouri (acesta era obiceiul – primeam și dăruiam), dar nu cred că s-a pus chestia asta în discuție, în familie, despre bani [...]. Tata și-a dorit foarte mult să mergem în România (exista frica că, după 15 ani împliniți, nu vom mai putea să ne cunoaștem neamul, deoarece eram rude de gradul al doilea și existau aceste condiții pentru vizite), ca prin acești oameni minunați (pe care i-am cunoscut, și puținii, pe care îi știam) să cunoaștem România, tata era sigur (astăzi cred că o considera unica ocazie) că doar așa poate să ne educe dragostea pentru România sa. El așa spunea: „Țara aceasta, cât e de frumoasă, Nadiușa!”.

Dragostea de limba română

Tata și mama, tacit, ne-au educat dragostea pentru limba română, pentru această țară (necunoscută și străină pentru noi pe atunci) – Româ-

[97] *Ibidem*.

nia, pentru rudele care erau firul de legătură între românism și istorie. Dar tata – nu știu de ce – nu ne-a spus adevărurile tranșant, nu cred că n-a avut curaj, cu siguranță că l-a avut, dar și frica să nu ne spună multe lucruri, deoarece ne-a protejat, probabil, ați auzit asta din foarte multe familii [...], copiii sunt naivi și nu știi ce și când o să spună [...]. Cred că, prin tăcerea aceasta, tata și mama și-au protejat propriii copii.

Bunelul Ioan Cristea

[...] a murit în 1943. Dacă 'necuța era din 1892, bunelul era cu vreo șase ani mai mare decât ea, fiind din 1886 [...]. Pe bunicul nu l-am prins, a murit la 57 de ani, tata a fost, cumva, marcat de moartea bunicului [...]. El a fost bătut de români, în urma unui conflict [...]. În anul 1943 nu era înrolat în armată, fapt datorat, probabil, vârstei. Bunicul n-avea frați, doar verișori, care, la rândul lor, erau destul de gospodari și, la acel moment, în luna februarie, preparau sau, mai bine, *fabricau* țuică în condiții de casă. Când au trecut jandarmii pe lângă ei, le-au zis: „Noi plecăm și, când ne întoarcem înapoi, n-o să mai vedem fabrica dvs. [...]!".

Repet că facem parte dintr-un neam foarte orgolios, dar la unii dintre noi acest orgoliu este mai mare decât la cota generală. Și, sigur, că nu și-au închis „fabrica", întorcându-se înapoi jandarmii, s-au luat la harță, unul din ei i-a luat arma jandarmului și a strigat: „Bădiță, sai și ne ajută (!)", apelând la bunelul să vină să-l ajute. Bunicul a alergat și i-a sărit în ajutor, neclarificând detaliile neînțelegerii, a rămas de unul singur să se lupte cu jandarmul, deoarece verișorul, între timp, a și fugit [...]. Și, sigur, a opus rezistență forței românești și atunci, logic, bunicul a fost arestat și dus la primărie, unde a fost atât de tare bătut [...]! Se povestea în familie că bunica s-a dus și i-a strâns ficatul de pe jos, din primărie [...]. Și el moare în februarie 1943.

Această întâmplare nu ni s-a povestit cu răutate în familie. Noi înțelegeam că acesta era prețul pe care trebuia să-l plătești pentru nerespectarea legii. Tata niciodată n-a spus că, în momentul acela, bunicul a fost trădat de verișorii lui și că nu s-a procedat corect! Astăzi, dacă privesc cumva lucrurile de pe altă clopotniță, nu m-aș angaja să judec pe cineva, regimul și nici acțiunile [...].

Bunica

[...] a făcut Școală Eparhială la ruși. Foarte bine știa rusa, ne ajuta cu temele pentru acasă la limba rusă, ne recita [...]. Eu și acum o țin minte cum

ne recita *Strekoza i muravei*[98]. Extraordinar, asta mi s-a memorizat, avea cu siguranță o memorie foarte bună [...]. Îmi mai amintesc mărgelele din lada ei de zestre (noi îi spuneam – *sundukul* 'necuței) și avea niște mărgele în ea! [...]. Fiind copilițe, mereu ne tenta să-i găsim cheia și să ne jucăm cu ele, deoarece mama niciodată n-a purtat mărgele. În ladă, ea își păstra așa-numita zestre de moarte (comândul), purta niște fuste lungi, negre, foarte elegante [...].

După moartea bunicului, ea a rămas singură cu gospodăria, cu câteva case, mai aveau și un gen de atelier. Nașu Pavel (n. 1920) a făcut Școală de Meserii la Chișinău și avea atelier de tâmplărie pe lângă gospodărie, dar în perioada războiului a fost mobilizat în armata română. Ea a reușit să treacă cu demnitate prin toate trei regimurile în cei 86 de ani trăiți.

Argați

Adevărat, Cristeștii au fost înstăriți, dar [...] am întrebat odată de tata, dacă au avut argați și el a răspuns: „Nu! Noi ne ajutam cu feciorii oamenilor gospodari!". Cred, nu aveau orgolii de a-și etala statutul social. Ei au fost 11 copii, deși n-au trăit toți, doar șapte, erau mai mulți băieți, tanti Liuba era unica fată alintată în familie [...].

În Siberia

Mulți din neamul Cristea au fost deportați în Siberia [...], dar, cumva, era o înțelegere tacită și un respect deosebit în familia noastră și în sat pentru ei (cei întorși din Siberia), poate și o formă de milă accentuată. La noi acasă se vorbea despre ei cu respect, într-un fel, că nu oricine se ducea în Siberia, doar cei mai gospodari au fost duși într-acolo, ei, în condițiile celea, și-au construit case, s-au întors înapoi și și-au făcut case și în satul nostru – *erau oameni vrednici* (asta în casa părintească am auzit). Primii fini de cununie ai părinților noștri au fost una dintre nepoatele care fusese și ea (Maria Cristea) deportată. Atât în casă, cât și în sat, acești oameni nu erau priviți cu răutate sau ca *dușmani*, nu-mi amintesc așa ceva. Cu atât mai mult, cred că în memoria colectivă a satului s-a păstrat acel soi de respect pentru soarta nedreaptă a lor, poate, de unde toată vatra era din răzeși.

Când au venit sovieticii

[...] s-a bătut la poartă și la noi, asta îmi amintesc de la tata. Atunci când au bătut la poartă ostașii sovietici, ca să-i ia (pe 'necuța și cu tata),

[98] *Libelula și furnica* (rus.).

cele două vecine, care erau finele bunicii mele, și-au pus cenușă pe cap și au strigat că au tif (febră tifoidă) stăpânii casei. Nu-mi dau seama de unde și cum le-a venit această idee salvatoare, dar a ținut. Și i-au salvat. Acum bănuiesc că nu i-au luat, pentru că soldaților le era frică de epidemie și nu au mai intrat peste ei. Tata motiva acest ajutor prin înțelepciunea bunătății: „Fă bine, că vei ajunge bine!". Finele acestea ale 'necuței, fiind din familii mai modeste, se pare că ea le mai ajuta și le susținea în felul ei, astfel bunătatea ei a fost răsplătită.

Se spunea: „Cucoana Nadia e foarte bună!". Asta sigur am prins și eu, când se vorbea despre bunica, a murit când eram în clasa a IV-a.

Șapte clase românești și cinci ani de armată sovietică

Tata avea absolvite șapte clase românești, dar a insistat să termine și cele 10 clase serale, sovietice. Și-a dorit foarte mult să facă studii superioare, dar ne venea rândul nouă, copiilor, să facem școli superioare. Serviciul militar la sovietici a durat patru ani și șapte luni, a fost înrolat după război, prin 1949, undeva, în Kostroma.

Repet, în zona noastră se cultiva tutunul și tata (probabil, deja prin 1970) avea în subordine câteva colhozuri și sovhozuri, verifica calitatea acestui tutun, adică se ocupa de creșterea lui din primăvară până toamna târziu, până îl clasa și îl sorta. Mi-l amintesc îmbrăcat într-un halat albastru, însoțit de una-două laborante. Acasă avea *socotelnița* (abac), cea după care ne-a învățat operațiile matematice și pe noi, tata, probabil, își pregătea cu ajutorul ei rapoartele financiare.

Fiica lui Gheorghe Ioanovici

Eu, noi am fost copiii lui Gheorghe Ioanovici. Straniu, dar tata mereu și-a păstrat patronimicul atât de românesc în pașaportul sovietic, pentru că era *Ioanovici*, n-a fost *Ivanovici* niciodată și pe mine asta tare mă mira. Este o enigmă cum a reușit să convingă funcționarii. În sat se bucurau ambii de un respect deosebit, erau foarte citiți și simțeam cumva că aveau un alt statut social în sat [...].

Ministru

Tata reușea prin diferite exemple, prin luarea de mici decizii în familie, să mă obișnuiască cu rolul de lider (*vedea în mine unul*, dar a avut această previziune pentru viitorul fiecăruia dintre noi, în ceea ce ține de

profesie), mi-a zis, într-a VIII-a, că am să conduc, o să fiu ministru, dar (acesta era sfatul) să nu mă ridic de lângă colectiv niciodată, că o să cad jos și o să mă doară [...]. După teoria lui, erau suficienți 5 cm mai sus (ca să-mi definesc rolul de conducător), atât. În acest context (și în toate câte se întâmplă sau nu în familie), rămân tributară ideii că „educația se face doar în familie și pornește doar de aici”!

Grădina noastră

Existau suficiente momente când tata accentua rolul familiei în educație, societate și, cum spunea el, în mod deosebit, al familiei Cristea. Când îi reproșam (dar mai îndrăzneam să zic că e o mândrie neclară pentru mine), îmi răspundea tot timpul: „Lasă, lasă, Nadiușa, o să te duci din grădina noastră și o să vezi de unde ai ieșit!”. Eu ziceam: „Mare treabă cine suntem noi [...]”.

Dacă ai 5% din vină, asumă-ți toată responsabilitatea!

Tata așa zicea [...]: „Dacă ai 5% din vină, asumă-ți toată responsabilitatea!”. Astfel, niciodată nu am îndrăznit și niciodată nu m-am justificat! Nu știu cum e asta!

Să vorbim românește

Tata nu ne spunea nimic de școala românească, doar mereu cerea de la noi să vorbim corect românește. Nu știu dacă am spus vreodată la frigider – *holodilnik*, sau *kipeatilnik*[99], la *plonjor* – straniu mi-a fost cuvântul până l-am învățat, după aceea, tot românește l-am numit, acest obiect nu lipsea la nicio familie, era pe post de a încălzi apa. La noi în familie este și acum, de prin anii 1950, un dicționar rus-moldovenesc[100] și el, de fiecare dată, ne învăța cum să apelăm la dicționar, să traducem, dar să nu vorbim cu rusisme. Îndemnul și cerința era una clară: „Dacă vorbiți rusește, vorbiți corect, și românește sau moldovenește să vorbim corect!”.

---

[99] Plonjor (rus.).

[100] *Dicționar rus-moldovenesc*: 61 000 de cuvinte / Sub redacția lui A.T. Borș, N.G. Corlăteanu, E.M. Russev, Moscova, Editura de Stat de Dicționare Străine și Naționale, Moscova, 1954. Referitor la istoricul apariției acestei lucrări a se vedea: Iulia Malcoci, Ion Valer Xenofontov. *Un savant sub trei regimuri: academicianul Nicolae Corlăteanu (1915–2005)*. În: *Intelectualitatea română între ideologie, libertate academică și naționalism.* Conferință națională cu participare internațională. Ediția a 2-a, Chișinău, 14–16 octombrie 2021 / Coord.: Liliana Rotaru, Chișinău, Lexon-Prim, 2023, pp. 133-149.

Joia, în limba rusă

Când eram mai mărișori, cred, prin anii 1982–1984, în familie, joia s-a vorbit în limba rusă, pentru noi, copiii, primele surori nu au avut parte de așa experiment [...].

Tata insista să cunoaștem rusa corect, pentru că, altfel, spunea el, în țara asta om nu ajungi! Tata vedea prin limba rusă, cumva, știu eu, drumul spre carieră. Ambii își doreau foarte mult să învățăm, să ne facem un viitor [...]. La noi în sat nu era *Luminița* (librăria unde se vindeau cărți), dar venea o doamnă librar (din satul vecin, Ghetlova) o dată (probabil) pe lună și eu mereu am cumpărat cărți, tot timpul am fost încurajată pentru acest lucru, nu aveam interdicții la acest gen de cumpărături [...].

Abonați la cărți și ziare

Eu am văzut cărți în familia noastră. Familia era abonată la o lista suficient de mare de ziare. Tata citea ziare, îl interesa extraordinar de mult politica externă. Ținea enorm la ceea ce învățase în perioada celor cinci ani de zile în armata sovietică, teoriile marxism-leninismului care l-au înnebunit cu ideile comuniste [...]. Probabil, l-a atras partea aceasta social-democrată [...]. Înainte de moarte, tata citea amintirile lui Jukov, cu aceste cărți a și fost internat în spital [...].

Televizorul

Am cumpărat televizorul destul de târziu, poate prin 1977 [...], tata ne chema în fața lui obligatoriu, să vizionăm știrile de la ora 21:00, sau mai era ocazia filmelor transmise pe la ora 19:15. De la știri trebuia să fim informați, ca să știm ce se întâmplă și unde [...]. Și dacă știu să descifrez și să comentez emisiunile, de aici mi se trage – de la vizionarea colectivă [...]! Dacă știrile prezentau anumite zone, orașe sau țări, atunci tata deseori ni le arata pe hartă, aveam destule hărți în casă (ca la școală) [...]. Îi plăcea să fie informat și ne făcea un gen de informație politică [...].

Olimpiada

Când se deschideau jocurile olimpice, noi lăsam tot lucrul, îl țin minte pe tata plângând, și noi alături de el, când se aprindea flacăra olimpică [...], nu doar aceea din 1980, făcea parte din informare, cunoaștere și stăteam în fața televizorului să urmărim de unde și cum pornește [...]. Inima, da, probabil, zvâcnea! Era și mândria aceasta (cam neclară astăzi), cum

scria Maiakovski, *Citaite, zaviduite, ia grajdanin Sovetskogo Soiuza*[101]! Off, patria mea era Uniunea Sovietică, mai mult decât RSS Moldovenească!

Membră a Partidului Comunist

Am fost membră a Partidului Comunist, nu zic, tata m-a încurajat, chiar dacă nu mai era în viață, dar discuțiile de până la 18 ani făceau cumva drum acestei hotărâri. El, ambii părinți, își doreau să facem carieră, să ajungem cineva, să avem carte, să fim școliți. Pentru acele timpuri, probabil, faptul că ai carnetul membrului de partid, cunoașterea limbii ruse, studiile superioare – erau varianta care netezea drumul spre carieră, nouă, băștinașilor, și, cu siguranță, tata asta vedea perfect. Așa le vedea el la timpul lui și nici acum nu mi-ar trece prin cap să-l judec [...].

Ne învățau cum să organizăm o ședință, cum să scriem un proces-verbal

Fiind elevă, am tot deținut funcții (off, ce să mai! [...]) de președintă a organizației pionierești și secretar al organizației comsomoliste din școala în care am învățat 10 ani (dintre care șase am făcut acest voluntariat). Câte una-două săptămâni pe vară mergeam la diferite întruniri raionale (tabere de vară), unde urmăreau scopul de a pregăti cadrele tinere ale partidului (Doamne, și asta credeam cu adevărat!), și ne învățau cum să organizăm o ședință, cum să scriem un proces-verbal etc. Am învățat managementul acolo și multe principii ale liderismului, care, cu adevărat, m-au ajutat în cariera mea. Putem critica orice, dar problema pregătirii cadrelor era o prioritate a partidului, ceea ce nu cred că poate fi de prisos pentru orice cultură organizațională.

Restricțiile lui Andropov

De ce țin minte de Andropov? Deoarece, în această perioadă, dacă elevii în timpul lecțiilor erau întâlniți în alte locuri decât la școală, securiștii îmbrăcați în civil ne reținеau cu întrebări și concretizări de adresă și instituție școlară, după care erau informați părinții și administrația școlii. Cu siguranță, nu era momentul nici dorit, nici plăcut pentru noi, cam așa se înțelegea noțiunea de ordine: *s-a strâns funia la par și s-a făcut poreadkă*[102] *în țară*. Fiind secretara organizației comsomoliste, aveam uneori

[101] *Citiți, invidiați, eu sunt cetățean al Uniunii Sovietice* (rus.).
[102] Ordine (rus.).

drumuri pe la Orhei și am fost întrebată la autogară *ce și cum*? Acest lucru mi-a rămas inscripționat bine pe creier [...]. Asta m-a făcut să înțeleg că pe la noi nu este *conștiința cel mai bun controlor* (lozincă scrisa peste tot, în troleibuze, autobuze), odată ce se aplică verificările, sau cam așa vom fi verificați *ca pe timpuri* [...].

Li s-au spălat creierul

Cu cine mi-aș fi dorit să discut astăzi despre ce se întâmplă, ar fi tata, pentru că era foarte școlit, avea în arsenal multe argumente, chiar și dacă îmbrățișase această teorie marxist-leninistă [...]. Avea caiete întregi din perioada petrecută în armată, unde își făcuse notițe [...]. Avea un scris extraordinar de frumos, caligrafic. Cu regret, s-a reușit, doar în cinci ani, să li se spele efectiv, creierul.

Făcea însemnări cum ne nășteam

Și acum avem caietele scrise de tata din armată. Avem un *Jurnal,* în care făcea însemnări când și cum ne nășteam, ce prezentam, lista de fini sau de nași, de evenimente care se întâmplau, previziunile tatei despre profesiile copiilor: ne-a ursit că Svetlana (prima fiică) o să fie pedagog, a doua, Axenia, se va face medic sau farmacistă, ceea ce s-a și întâmplat. Svetlana a absolvit Institutul Pedagogic de Stat din Bălți, Facultatea de Învățământ Preșcolar, Axenia a făcut Institutul de Stat de Medicină din Chișinău și este farmacistă. De mine și de fratele meu a zis că o să devenim ambii ingineri (cam așa putea acoperi toată paleta de profesii din acea perioadă) (*râde*). Pavel a devenit până la urmă colonel de poliție și eu sunt pedagog [...]. Probabil, că n-a avut cum să ne diriguiască în aceste alegeri: când aveam 18 ani și Pavel – 15, tata moare [...], deși, din umbră, și acum continuă să aibă grijă de noi [...].

Jorj, iarăși e fată!

Când în familie am apărut eu, a treia fată, desigur, ai mei își doreau un moștenitor [...], mama povestea că la maternitate a ieșit necăjită în fața tatei și i-a zis: „Jorj, iarăși e fată!". La care el: „Ad-o încoace, hai să vedem, are mâini, are picioare?!". M-a tras de picioare, m-a tras de mâini, a verificat să fie tot la loc și a zis: „Să fie sănătoasă! E a noastră și noi o s-o iubim!". Așa s-a întâmplat că eu am fost fata tatei, pentru că, pe atunci, tata își făcuse mai mult timp pentru noi [...], casa era deja construită [...]. Am fost

o norocoasă, fiind fata tatei, datorită timpului pe care mi l-a acordat, ajutându-mă când am scris prima compunere, prima poezie, am petrecut ore în șir de discuții [...]. El avea niște începuturi de a scrie versuri [...]. Cred că l-am moștenit pe tata și la fizic, și la caracter. Era un bărbat semeț, înalt, uscățiv, eu seamăn cu el, mai mult decât ceilalți frați [...].

Mama țesea

La noi în familie era război de țesut și mama iernile țesea preșuri, așa numitele *doroști*[103], cu care e plină toată casa, și le mai dăruia, sărmana, și de pomană. Dar ea, cu atâta bunăvoință muncea, iar noi făceam doar minimul din ce puteam – trăgeam firul colorat al lânii pe țevi [...]. Și niciodată n-a fost nemulțumită pentru asta (atâta trudea [...]!), mi-a dat o mare lecție, dar eu nu pot s-o învăț nici la anii mei [...].

Fotografii

Scrisorile trimise din România erau deseori însoțite de fotografii, de pe care ne priveau verișorii (și nu numai) Petrică, Vasilică, Jenică, Gică și frumoasa verișoară Rodica. Știam că toți au făcut/fac studii superioare (în ordinea enumerată), devenind: geolog, biolog, ingineri și fiica lui tanti Liuba – Rodica – absolvise dreptul la București. Mereu, în discuții, ni se amintea de cum învață și cât de buni sunt la carte, astfel creând modele, respect [...], mai puțin în acele timpuri se pomenea de cât sunt(em) de fericiți.

Când primeam fotografii din România, tata ne zicea: „Uitați-vă ce oameni frumoși [...]!". Pe una din pozele trimise rudelor în România, tata scria: „Păstrați copia și nu uitați originalul, ai noștri de departe frate, cumnat, moș și mătușă în timpul călătoriei lor prin orașul Moscova, în iarna 1974, luna februarie, data de 3 [...]!". Tare îl iubeau pe tata!

La discuții timp de o noapte, două

Tata avea o carismă [...].

Unul dintre nepoții tatei, verișorul meu bun – Vasile, profesor universitar, a deținut funcția de decan și prorector la Universitatea „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, – mi-a povestit despre prima noastră vizită în România: „Ne-am îmbătat într-o seară și am zis: «Hai, unchiule Jorj, lăsați dvs. politica sovietică și spuneți adevărul!»". Desigur, ei se adunau, povesteau până târziu, iar tanti Liuba tot le spunea: „Bă, da mai închideți gura! Vouă nu vi-i frică? *Bă, da eu trebuie să vă aduc aminte de securitate?*". Tanti Liuba

[103] Un covor îngust, lung (rus.).

era cea care proteja, într-un fel, familia, ca orice femeie, ea era focul din vatra Cristeștilor [...]. Și Vasilică spune: „Pe la ora 4:00 dimineața, unchiul zice: «Bă, voi mă aveți de nebun, voi chiar mă credeți tâmpit, dar eu trebuie să-mi păstrez familia!»". Și-a motivat discursurile cu iz sovietic, pentru că aceștia mereu încercau cumva să ne provoace: că suntem români și noi vorbim româna etc. [...]. Eu țin minte că tare mai plângeam și spuneam că sunt mare moldoveancă (*râde*) [...], că vorbesc „limba moldovenească" și că pe manualul meu este scris așa [...], și că nu-i româna [...]. Și soțiile verișorilor îmi spuneau: „Păi atunci, cum ne înțelegem noi, dacă tu vorbești moldovenește, și noi românește?" (*râde*). Și eu plângeam că acesta era unicul argument (deși pueril) pentru mine! Astfel încercam eu să arăt că iubesc Moldova sovietică și că sunt moldoveancă [...].

Erau foarte multe lucruri nespuse de tata și mama, dar, este adevărat, noi nu le-am cerut explicație [...]. Verișorii de pe linia mamei făcuseră studii la Harkov și Leningrad. Eu îi țin minte veniți la noi în ospeție și stând cu tata la discuții timp de o noapte, două. Erau mari diferențele de vârstă dintre verișorii mei și tata. Dar lor le era foarte interesant să stea cu el la povești, un tip cu o carismă deosebită. Inclusiv, asta se întâmpla și cu ceilalți, din România.

Naread [104]

Tata, când pleca de acasă ne dădea *naread*: asta, asta, asta – ce trebuia să facem și, obligatoriu, cum. A venit odată acasă târziu (se mai reținea, când se întorcea din satele din vecinătate), pe la ora 22:00, și noi nu reușisem să facem curat în coștereața porcilor. Și ne-a întrebat: „De ce!?" Noi am răspuns ceva, cred că am îngăimat vreo scuză, la care el a zis: „V-ați ridicat din pat și v-ați dus să faceți curat, cine ține lumânarea, decideți voi!". Deși eram în pat, gata de somn, la ora ceea ne-am dus și am făcut curat, Pavlușa a ținut lumânarea, deoarece acolo nu exista curent electric (*râde*) și eu am curățat [...]. O lecție de reținut pentru toată viața: *Ordinele se execută* [...], *sau lucrul nu se lasă de azi pe mâine.*

Credință

Dacă ține de credință, la noi în casă erau icoane și le veneram. Știam sfinții din icoane, iar 'necuța ne-a învățat câteva rugăciuni și *Tatăl nostru.* Noi respectam și petreceam Crăciunul, Paștele, le organizam atâta de frumos [...].

[104] Obligațiuni de muncă (rus.).

De-a colinda

Este adevărat, umblam cu colindele, tata ne permitea să mergem, doar după ce ne verifica dacă știm cuvintele de la colindă. Ne chema pe toată ceata acasă, în Ajunul Crăciunului, și ne punea să colindăm până ne ieșeau ochii, deoarece a doua zi trebuia să mergem cu colinda. Spunea: „Nu vă duceți să zbierați pe la porțile oamenilor, vă duceți să spuneți ceva cu tâlc!". Și colinda are un mesaj, mereu am știut mesajul, el ne-a explicat ce înseamnă nașterea lui Iisus și ce simboliza toată colinda satului *Trei crai de la Răsărit* [...]. Nu trăiam într-o lume ateistă [...].

Biblia

Noi în casă nu cred că am avut o *Biblie*, dar cred că tata era suficient de școlit, ca la fiecare prostioară pe care o făceam noi – iar noi făceam, ca orice copii – să folosească poveștele biblice ca lecții de dezvoltare personală. Ne așeza pe brațe și ne povestea aceste legende. Începea: „Eu știu o legendă [...]!". Acum, în timp, știu ce ne povestea, îmi amintesc, pilda lui Iov, că Dumnezeu a dat, Dumnezeu a luat, nu am s-o uit, atunci când credem sau suntem necăjiți că ceva pierdem [...]. Nu-l țin minte să fi încercat vreodată să insiste a ne spune sau a ne convinge că nu există Dumnezeu [...].

Icoana și fotografia lui Serghei Esenin

Întrucât mergea foarte des la Orhei, l-am rugat odată pe tata să-mi cumpere o fotografie (eram, cred, de vreo 15-16 ani) a lui Serghei Esenin. Eram la vârsta când la toată lumea le plăcea Esenin. Era fotografia cea renumită care se vindea în toate chioșcurile [...]. Când a adus acasă fotografia, i-am zis: „Tată, dacă dau jos icoana și îl pun aici pe Serghei Esenin, n-o să fie mai bine?". Și tata a zis: „Auzi, tu, nu vrei să lași icoana la locul ei, că lui Esenin o să-i găsim noi loc în casa noastră! [...]". Odată ce surorile plecaseră la studii, eu aveam camera *proprie,* separată de sobă, și fiind singură, credeam că pot schimba locul lui Dumnezeu [...] (*râde*). Neaducând argumente nu știu de care, foarte subtil mi s-a spus că icoana are locul ei, iar lui Esenin o să i se găsească un loc potrivit.

Crăciunul și Paștele

Sigur că aveam perioada când ne așezam la masă și povesteam de toate, câte în lună și în stele. Dar povestea cu Paștele sau Crăciunul, după mine, era o tradiție aparte și deosebită [...]. Aceste momente din copilărie

vin ca o știință a ocultismului. Cum se coceau la noi în casă cozonacii, cred (vreau să cred), ca la toată lumea! Dar cu liniștea ceea care o cerea tata doar din priviri, pentru că el și-a ajutat foarte mult soția [...]. Tata avea grijă să aducă lemnele, să aprindă focul, noi n-aveam voie să ne certăm timp de 3-4 zile înainte, în liniștea ceea de mormânt (după mintea mea de copil), pe care o respectam necondiționat și, de altfel, atât de așteptată! Venea Paștele și se vorbea în șoaptă, pentru că cozonacilor nu le place gălăgia, pâinea trebuia să crească în liniște. Și toată atmosfera asta, febra de pregătire, făceau atmosfera de sărbătoare, inclusiv când tata cobora jambonul din pod și avea grijă să-l pună în apă caldă și să ne atragă atenția la cum miroase de bine.

Educația patriarhală includea importanța ambilor părinți prin suportul și implicația lor reciprocă, credeam cu tărie (și astăzi am acest crez) că sunt pilonii de bază ai educației. Dacă îndrăzneam ceva să spunem referitor la mama, tata se încrunta și zicea: „Șșșșșșș, asta-i mama noastră, nu-i voie!". Și de partea cealaltă, mama spunea că lui tata nu-i voie să-i răspundem așa sau altfel [...]! Această educație a reușit să întărească poziția mamei și a tatei, ca acei care conduc și sunt stâlpii în familie. Asta mi-a conturat ideea că tot ce se poate întâmpla frumos și ce ține de educație se poate realiza doar în familie [...]. Tot asta le zic părinților care vin să-și înmatriculeze copiii la noi la instituție: „Depinde ce fel de aluat ne-ați adus: dacă e de cozonac, ne vom strădui și vom reuși împreună să coacem cozonac, totul este în funcție de câtă dragoste, timp, atitudine ați depus dvs. în creșterea și educația copilului" [...]. Așa că pretențiile pot să fie și la cel care coace, dar nu mai puțin la cel care pregătește aluatul [...].

Respectul față de femeie

Dacă stau uneori și mă gândesc, probabil, mama a fost o femeie alintată! Tata o iubea respectuos și frumos. Noi n-am văzut *giugiuleli*, pentru că nu erau timpurile de așa ceva, era o discreție, greu de priceput astăzi, nu știu [...], dar respectul față de femeie (de mama și de noi, fiicele) în familia noastră a fost mereu [...].

Esența femeii

„Despre femei urmează să se scrie încă multe pagini, să fie turnate filme, se vor derula milioane de emisiuni în căutarea esenței ei. Ea va rămâne continuu o enigmă, așa cum îi stă bine, și așa ne-o dorim. Ea trebuie să fie

și să rămână autentică, să fie ea însăși, deși nu este o cale ușoară, dar se merită pentru satisfacția de milioane, pe care o ai după. Se crede că ea trebuie să fie o bucurie, care emană căldură și o stare de bine. Femeia iubește necondiționat și asta o înnobilează, toți așteaptă să nu-și afișeze prea des sentimentul, deoarece riscă să-i piardă din valoare. Dincolo de drepturi și educația gender, se pare *că ea trebuie* să fie o zeiță, ca să le reușească, să le treacă, să le împace pe toate"[105].

Pășâca

Pe mama o chema Parascovia, iar tata tot timpul i-a zis *Pășâca*! Eu nu țin minte altfel să fi fost numită mama [...]. Venea cu stofă cumpărată și-i zicea: „Pășâca, eu ți-am luat material să-ți coși o rochiță!". Eu n-o țin minte pe mama cu haine cumpărate. Hainele și le cosea.

Trebuie să avem ce povesti copiilor!

În 1975, ambii au fost într-o excursie la Moscova, gen cu un bilet de trimitere la odihnă. Știu că a costat în jur de 1 000 de ruble, inițiativa a fost a tatei [...]. Mama era mai reticentă, este adevărat, iar tata a spus: „Lasă, Pășâca, Moscova nu e în fiecare zi! E capitala noastră, noi trebuie s-o vedem!". Și mai avea o spusă: „Noi trebuie să avem ce povesti copiilor!". Îmi amintesc că au adus și cărți de acolo, două globuri (cât mingile de tenis de câmp) mari, cu fotografiile lor, și azi le privim cu atâta drag și dor [...].

Biserica din sat

Era (și acum este) biserică în satul nostru, cu hramul lui Sf. Ilie, dar a fost închisă în anii 1960 și noi mergeam de sărbători la Dâșcova (satul vecin).

La sfințit pasca

În Ajunul de Paști noi, copiii mai mici, tot timpul ne *miorlăiam* să mergem cu tata, care se ducea să sfințească pasca, deși era și un drum foarte lung, și ploua mereu, dar noi voiam la sfințit pasca [...]! Mi-aduc aminte cum drumurile erau desfundate, nu erau asfaltate, era mult noroi și el, ca și majoritatea sătenilor făceau acest drum, care era vreo 12 km tur-retur. Ne lua și pe noi, ne căra săracul (uneori și în brațe), eram niște copii, poate și curioși, mergeam mai greu, parcă și-acum mă văd [...]. Desigur,

[105] *Nadia Cristea, Omul Anului 2018..,* p. 108.

nu puteam să rezistăm la slujba întreagă [...], dar ne lua să participăm la înconjurul bisericii, după care ne ducea și ne lăsa la cineva din cunoscuți pe cuptor. După sfințirea bucatelor de Paști, ne întorceam acasă, sigur că el ne lua de mânuță, noi, somnoroși, ne întorceam victorioși: aveam în coș pasca sfințită și noi eram cei care o aduceam acasă și am asistat la ceremonial, era ora 5:00-6:00 dimineața [...].

Hristos a înviat!

La întoarcerea din Dâșcova, mergeam pe lângă cimitirul din Puțuntei și tata începea să cânte [...], cânta tare, noi toți cântăm în familie, de altfel [...]. Și el le cânta *Hristos a înviat* morților, acceptasem aceasta ca pe o normă și astăzi cred că doar așa e corect (deși niciodată nu ne-a impus s-o facem).

Ajunși acasă, tata trezea toată familia, cântând în toate camerele *Hristos a înviat* și nu exista vreun răspuns de copil că „mi-i somn", „nu vreau", ceilalți trebuiau să fie gata în câteva minute, asta pentru mine era miracolul sărbătorii: masa era întinsă, cu fața de masă albă și noi toți deja ne așezam, cu tacâm, șervețele de hârtie, farfurioare [...]. Eu am crescut deja (nu a fost mereu așa) într-o familie unde tata cumpărase tacâm de argint tehnic și nu-l țineam la icoane, ci îl foloseam la masă, noi suntem dintr-acei pentru care această sărbătoare avea o culoare și o semnificație deosebită [...]. Pe masă era vin alb și roșu, iar tata ne întreba de care vrem, se turna la toți în pahare și se cânta de trei ori *Hristos a înviat* și tata nu uita (și asta mă deranja mereu) să ne zică: „Dragii tatei, eu așa am prins din familie, de la părinții mei, dar voi, dacă puteți, să faceți mai bine ca mine, dar dacă nu, să faceți măcar așa [...]!". Și de 20 de ani de când e Ruxandra în familie, aude același lucru [...]! Straniu (deși, mici, nu ne place), în timp, sigur că preluăm modelul părinților.

Tacâmul de argint

Țin minte când tata a venit cu tacâmul acela de argint și mama a zis: „Jorj, fetele noastre trebuie să se mărite, noi nu le-am cumpărat nici măcar cercei de aur, dar tu cheltui așa bani pentru un tacâm!". Dar tata avea o vorbă cu tâlc englezesc și o repeta destul de des: „Noi nu suntem așa de bogați, ca să ne permitem lucruri ieftine!" și atunci a zis, nu de puține ori: „Fetele noastre o să învețe și atunci o să-și cumpere cercei din aur!". Adică tata avea o cale sigură spre aur – Cartea (*râde*)!

Dublarea spectacolului

Faptul că ne duceam la biserică – directorul nostru se făcea că nu vede, o făcea pe *niznaiul*[106] (românește). Era o înțelegere tacită cu satul și obiceiurile creștine, nu eram prea des scoși în fața careului, deși se amintea că nu e voie și contrazice moralei comuniste [...], probabil, că pe la noi funcționa dublarea spectacolului (aveau loc tradițiile noi și cele vechi), ne bucuram de 1 și 9 Mai, culmea este, dar noi, în aceeași măsură, ne bucuram de Paște și de Crăciun.

8 Martie

Se formase deja un obicei în familie. În ziua de 8 Martie tata ne pregătea de mâncare și ne făcea cadouri, nouă, fetelor, mereu implicându-l și pe fratele nostru. Era frumos și, așa cum puteau ei, încercau să ne pună în valoare că eram fete, zicea: „Fetele mele fac mai mult decât 10 băieți!". Dar [...] și l-a dorit pe Pavluța, feciorul, ca pe un continuator și moștenitor al neamului [...].

Frații

Dacă mi s-ar propune un târg să schimb frații pe un castel sau orice altceva material, nu aș renunța la ei niciodată, mai bine lipsă de tot. Am cel mai minunat frate din lume și două surori nemaipomenite. Axenia e o bogăție de om. Svetlana [...] era de o bunătate până la lacrimi. Nu cred că voi mai întâlni vreodată așa factură și calitate de Om [...].

Geografia

Într-o vară, tata mi-a organizat o evaluare la Geografie: acasă aveam destule hărți, dar se pare că nu mi-au prea folosit, nu am susținut testul. S-a încruntat și mi-a zis: „Uite, acum te iau de mână și mergem la profesorul de Geografie, pe tine te bat în fața lui, *că ai nota* «5», și nu știi de «5», și pe dânsul îl bat, *că ți-a pus* «5», și nu știi de «5»". Adevărat că nu aveam motive să nu-l cred. Mi-a pus o hartă (a URSS) în față și mi-a arătat cele 15 republici: „Spre nord – trei republici baltice, Bielorusia, Ucraina, Moldova – așa, așa, așa. Îți dau două ore și după aceea vin să te verific [...], da capitalele și primii-secretari de partid ai republicilor trebuie să-i cunoști". Și doar după două ore a venit de m-a verificat, n-o să vă vină să credeți – am susținut examenul, datorită tatei știu harta (*râde*)!

[106] „Nu știu" (rus.).

Fumatul

Eu tare mi-am dorit să fumez, credeam că, dacă o să fumez, o să fiu liniștită ca tata [...]. Tata făcea impresia de om calm, gânditor, atunci când fuma, dar cu siguranța așa și era [...].

Ceas de aur

Tata a zis că o să-mi cumpere un ceas de aur, dacă o să absolv școala cu medalie de aur. I-am zis că niciodată n-ai bani și acum o să ai pentru ditamai ceas, la care el a zis: „Tu doar să termini cu medalie de aur, că tata o să găsească bani pentru tine". [...] Și cu medalie n-am mai terminat, și ceas de aur n-am primit, deși am absolvit cu „5" pe linie. Cu siguranță că avea sa-mi cumpere [...], tata era omul cuvântului. M-am simțit vinovată, cumva, că nu i-am îndeplinit visele.

Profesoară

Din clasele primare mi-am dorit să devin învățătoare, între timp voiam să merg la Facultatea de Filologie, se considera că eram bună la română, participasem la olimpiade raionale și aveam rezultate. Când a priceput buna mea profesoară de română (Alexandra Mâțu) încotro îmi îndrept visele, mi-a zis [...] că va trebui să merg cu zeci de caiete din urma mea, să le verific, și că o să am gențile rupte de greutatea lor, și mie oare asta îmi trebuie? Și am zis: „Nu, mie asta nu-mi trebuie!". Dar, oricum, vroiam să predau. Mă ademenea și limba rusă, deși eu sunt peltică (aveam curajul viselor [...]), și profesoara mi-a zis: „A tî kuda sobralasi, vobșce-to[107]? Nado bîlo skazati mne ranișe, ia bî podgotovila, a tak – kak s buhtî-barahtî[108]?". Și mi-a pierit cheful de a preda rusa, dar tot voiam să predau [...] orice (cu siguranță, nu științele reale), dar să am în față o clasă de copii curioși.

La modă – profesoară de limba rusă

Cred că, dacă se mărea salariul în învățământ, atunci, în primul rând, la învățătorii de limbă rusă. Dacă analizăm cumva acum lucrurile, ne dăm seama de locul limbii ruse în pedagogia sovietică, iar învățătorii ce predau această limbă erau foarte bine plătiți. Adică procesul de rusificare se executa anume prin aceste șase ore pe săptămână, pe care noi le aveam din clasele primare, nu țin minte bine, din a II-a sau a I-a.

[107] „Tu unde te-ai pornit, în general?" (rus.).
[108] „Trebuia să-mi spui mai devreme, te-aș fi pregătit, dar așa – hodoronc-tronc!" (rus.).

Statutul profesorilor

Tata mi-a zis să nu merg la facultate la pedagogie, argumentând [încă atunci, în 1985!]: „Fii atentă ce statut au învățătorii în ziua de astăzi! Învățătorul nu trebuie să aibă animale pe care să le întrețină pe lângă casă sau grija lor! Învățătorului trebuie să-i duci acasă laptele, produsele, pentru ca el să n-aibă nicio problemă de genul acesta, o singură grijă trebuie să aibă pedagogul – să învețe și să se pregătească, orice altceva este în plus. Preocuparea lui de bază trebuie să fie calitatea lecției!".

Între Istorie și Agronomie

Am încercat să-l conving pe tata **că**, dacă voi studia la Istorie, voi avea ocazia să fac și carieră de partid, poate reușesc să lucrez un secretar de partid pe undeva: „Dă-mi voie să mă duc la Istorie!". El mi-a zis: „Du-te, dacă așa crezi tu!". Nu a fost tare încântat! O perioadă chiar și-a dorit (era o variantă și asta, doar că eu de-adevăratelea vroiam să predau) să fac agronomie, mi-a promis să-mi cumpere motocicletă [...]!

Lucrările câmpului

Tata m-a învățat să curăț vița-de-vie, să cosesc [...], foarte mult și-a dorit să fiu agronom, îl ajutam la toate lucrările câmpului, aveam o grădină îngrijită, plină de legume și fructe, de parcă era la expoziție. A iubit pământul și deseori îl lucram ambii în genunchi, și mie foarte mult îmi place pământul! Lucram împreună și spunea că ceilalți nu pot să-l lucreze calitativ. Dar cum eu urma să fiu agronom, trebuia să știu calitatea lucrărilor [...], ca să pot să și verific [...]! Dacă observa lucrul necalitativ, zicea: „Lasă, că așa se prășește la colhoz [...]!". Era un foarte bun organizator al lucrului, cu tot cu pauze, ne spunea aproximativ ora când vom termina de prășit, de exemplu (niciodată nu greșea), iar nouă, fetelor, fiind mai mari, ne și revenea rolul de ajutoare pe lângă părinți [...]. Fratele era încă mic [...].

Tot acasă am învățat de la tata ce este și cu ce se mănâncă plusvaloarea, pe urmă mi-am dat seama că a citit (în timpul serviciului militar) *Capitalul* lui Karl Marx. M-a învățat pe exemplul viței-de-vie, aceste abilități le folosesc și astăzi la orele de Istorie.

Tata era un fatalist încrezut, el spunea: „Înainte și doar înainte (glumea), înapoi e doar Moscova!". Și avea un fel de a fi, de a merge înainte, indiferent de situație [...]. Eu niciodată nu știu cum se bolește, ce mă doare – trebuie și gata! [...].

Tot timpul trebuie să existe un nebun

Îmi amintesc, pentru că eram în clasa a X-a, a acceptat să-i facă în februarie nuntă Xiușei [...]. A fost prima nuntă din sat, la care nu s-au folosit legători: a rămas lumea fără prosoape și basmale. L-am întrebat: „Tată, ce-o să zică lumea?!". Răspunsul, memorabil, care mi-e drag, de mor: „Dragul tatei, tot timpul trebuie să existe un nebun în sat, și ăsta suntem noi!". Și atunci am înțeles ce port în mine, mult mai târziu, dar mi-am dat seama, de la povestea asta! Și când am făcut atâtea lucruri de una singură sau care nu se încadrau cumva în normele societății, de-acolo, de la faptul că trebuie să fie un nebun! Și tata a zis: „Foarte mulți o să spună „Mulțumesc", foarte mulți o să ne judece, dar noi pentru cei care vor spune mulțumesc facem, Nadiușa!". Și părinții cu fete mari, care aveau de înțolit toată nunta și era o cheltuială insuportabilă, deseori, și inutilă, au spus: „Ce bine a făcut Gheorghe Ioanovici!". Și este adevărat, au mai urmat vreo două nunți cu aceste legături și, după asta, nu s-au mai legat nunțile în satul nostru. A rupt tradiția, foarte multe lucruri de genul acesta făcea, da, cam așa am obișnuit să nu fiu (fim) ca toți. Nu cade cerul, de regulă, se mișcă lucrurile.

Important e să arunci semința și ea va da roade [...]!

În anul 1989 a urmat prima tentativă nereușită de a susține admiterea la Istorie. De ce m-am dus la Istorie?! Cu siguranță, că mă descurcam, având o memorie bună. Atunci mi se părea cea mai rezonabilă hotărâre, dacă tot îmi doream să predau (cum nu făceam mare deosebire între Institutul Pedagogic „Ion Creangă" și Universitatea de Stat, zarul căzuse pe Universitate). După ce depusesem actele, m-am întâlnit (în autobuz) cu profesorul meu de Istorie, Ivan Haralampievici, și m-a întrebat: „Nadia, unde ai depus actele?!". „La Istorie!". Dânsul a zis: „Niciodată n-o să intri la Istorie!". Iar eu fac: „Eu? Eu cu capul sur o să fiu, dar istoric mă fac!". Acesta a fost schimbul nostru de replici [...] și, dacă nu era discuția aceasta, orgoliul meu atins, eu nu cred că parcurgeam această cale mai întortocheată.

Directorul nostru, inegalabilul (pentru noi, elevii) profesor de limba moldovenească și manager iscusit, de multe ori, în fața noastră, la careu, arunca unele maxime în latină, neclare pentru toți, și mereu mă întrebam pentru cine vorbește?

Deja, la facultate, când am studiat latină, am ajuns să înțeleg concluzia biblică: *Important e să arunci semința și ea va da roade* [...]! Inclusiv orgoliile sănătoase.

Concurs mare la Istorie

La admitere la Facultatea de Istorie erau șapte-opt candidați pe un loc, unii ani au cunoscut și peste 10 concurenți pentru un singur loc. Mergeau la Istorie, pentru că voiau să fie toți *nacialnici*[109]. Facultatea era un fel de școală a partidului. O prietenă de-a mea, care a depus actele la Institutul Pedagogic „Ion Creangă", îmi zicea: „Nadia, dacă te duceai la Creangă, intrai cu siguranță acolo, Doamne!". La examenul de Istorie, am răspuns totul clar, argumentat și unul din profesorii din comisie, Gheorghe Emilianovici Rusnac[110], a zis: „Deșteaptă fată, dar să ne mai răspundă la o întrebare: ce procent al muncitorilor era la Congresul al XXVIII-lea?". La care eu am răspuns: „În jur de 60", răspunsul corect fiind 62,2% [...]! Și am primit „4" [...]. Așa am pierdut toate șansele în acel an, deoarece celelalte note nu mai contau, deși le-am susținut pe toate bine.

Instructoare de pionieri

După încercarea de-a intra la facultate, am mers și am lucrat un an de zile instructoare de pionieri (așa am început cariera mea de a lucra în școală), eram *pionervojatîi*[111] în s. Bolohan din raionul nostru (am amintiri frumoase de acolo)! Deși tata nu a fost încântat că plec de acasă, ar fi fost, poate, mai mulțumit *să stau în sovhoz să curăț via, poate așa îmi va intra mintea în cap și aș fi susținut admiterea*! A fost supărat că nu am reușit la admitere, mama era mai iertătoare.

Tata moare [...] cu o carte în mână

Tata s-a îmbolnăvit în acea toamnă (1984), a avut cancer pulmonar [...]. Adevărat că a fumat, tot timpul, țigări de marca „Leana" și „Nistru", și acum avem ultimul pachet, cred că e „Leana", pe care era scris: *Mi-ai otrăvit viața*! Tata a fost operat, în februarie 1985, și, înainte de operație, a scris o scrisoare și a insistat să fie citită în ziua înmormântării. Și da, primul fin a citit acea scrisoare, pentru că în ea el reușise să spună care a fost

[109] Șefi (rus.).

[110] *Gheorghe Rusnac* (n. 23 noiembrie 1942, or. Ocnița) – politolog, domeniul științific: sisteme politice și electorale, comunicare politică. Doctor habilitat în istorie (1989), profesor universitar (1993) și rector al Universității de Stat din Moldova (1993–2007). Membru corespondent (2000) și membru titular (2007) al Academiei de Științe a Moldovei. Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021): Album enciclopedic* / Coord.: Liliana Condraticova, Chișinău, Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2021, p. 133.

[111] Instructoare de pionieri (rus.).

atitudinea lui față de viață, de familie, față de săteni și a avut o dorință ca atunci, când ei vor trece pe lângă noi, copiii lui, să se intereseze dacă avem nevoie de ceva. Cumva, ne-a lăsat în grijă mare satului [...]. Multe exemplare ale scrisorii au fost culese la mașina de scris și transmise (la cererea lor) rudelor, sătenilor, prietenilor tatei. El a murit în martie 1985 cu o carte în mână [...].

Nucul

Copacul de la poarta casei părintești este al tatei. Noi toți am sădit câte un nuc, al meu este sădit, unde și este, în fața pivniței [...]. Când tata a murit în 1985, nucul lui s-a uscat și a rămas doar o crenguță vie. Doamne, ce mai boceam, plângeam nucul, dar, de fapt, îl plângeam pe tata! Și pe urmă, când a început să dea lăstare, atâta bucurie [...]! Astăzi are o coroană care acoperă jumătate de curte. Atunci am zis: „Tata are grijă de noi! Tot timpul a avut grijă [...]. Și aici, și de acolo [...]".

După plecarea tatei

Tare am fost afectați de moartea tatei – toți cei patru copii și mama. Eu, la ai mei 18, am crezut că tata a murit, pentru că eu l-am dezamăgit, n-am susținut admiterea [...]. Offf!!! [...]. Dar el știa că o să moară, se simțea deja de la nunta surorii și, mai ales, era îngrijorat că totul va rămâne pe capul mamei, eu și cu fratele încă fără studii – el tare a crezut în studii superioare – și lucrul la țară *necesită mână de bărbat* [...]. A plecat cu sufletul neîmpăcat, gândindu-se la grijile noastre [...]. Mama a murit foarte repede după tata, ei aveau o diferență de șapte ani, mama a murit tot la 57 de ani [...], în 1992, și sora mea Svetlana tot a decedat la 57 de ani [...], având, ca și tata, cancer pulmonar, deși n-a fumat niciodată.

Ceaiul infuzionat

Părinții noștri au plecat foarte repede din viața noastră, dar au reușit să ne lase educație, valori, lecturi, credință, pe care pot să le compar cu ceaiul foarte infuzionat, care urma să ne ajungă pentru toată viața, și au reușit, cred eu [...].

Facultatea de Biblioteconomie

Al doilea an, i-am zis mamei ultimativ că merg la facultate. Cineva mi-a spus: du-te la o facultate unde se intră mai ușor și după aceea o să te

transferi. Așa am auzit că există Facultatea de Biblioteconomie și Bibliografie. Și i-am zis mamei [...]. Iată așa m-am trezit eu la Biblioteconomie. Am mers și, după prima întrunire cu anul I, am fost numită *starosta*[112] anului, nu știu dacă a mai fost așa ceva în istoria facultății. După un an, am devenit și secretarul organizației comsomoliste [...].

Erau multe fete la facultate, dar am avut și câțiva băieți [...]. Tot așa, băieții făceau studii superioare, că era ușor, la unele specialități, unde concursul era mai mic, intrau în partid și reușeau să facă carieră [...].

Cursurile

La această facultate am făcut cursuri de istorie, predate de Gheorghe Palade, Anatol Petrencu [...]. Noi aveam cursuri de literatură, de istorie, cred că foarte multă istorie am învățat [...]. Am avut Noveișaia istoria[113] cu profesorul care-i plecat în America, Vladimir Solonari [...]. Am avut profesori foarte buni: Ion Buga ne-a predat Istoria Partidului [...].

Din cauza faptului că aveam cursuri multe de literatură [...] – Detskaia, Russkaia, Vsemirnaia literatura[114], – eram nevoite să citim foarte mult [...]! Datorită acestei facultăți, am lecturi serioase, asta m-a făcut să fiu foarte fericită, dincolo de faptul că Facultatea de Biblioteconomie era, cumva, discreditată sau nu era în top [...]. Eram tineri, eram fericiți.

Mișcări studențești

Mișcarea națională ne-a prins în jurul cenaclului literar de la Uniunea Scriitorilor. Acolo ne-am cunoscut și cu unii studenți de la Jurnalistică, Filologie. Primul statut al studenților, alcătuit de băieții de la ziaristică, a fost dus de mine la profesoara noastră Ana, ca să fie dactilografiat la mașina de scris. Dar cum umblam cu el clandestin în geantă, ne vedeam ca pe cei din lupta din ilegalitate [...]. Așa l-am cunoscut pe Ion Hadârcă, deoarece la dumnealui l-am dus, pentru a-i face cunoștință cu existența noastră. Tot la Uniune făceam rând după ziarul *Glasul*. În toamna lui 1987, s-au început pichetările în fața clădirii Guvernului, dimineața urmau să meargă colegii de la Drept și Filologie, iar noi – după masă. În una din zile, miliția a tras-o de păr pe Liliana Nicolaescu, au urmat și rețineri și, pentru o anumită perioadă, am făcut liniște [...].

---

[112] Șefa (rus.).
[113] Istoria contemporană (rus.).
[114] Literatura pentru copii, rusă și universală (rus.).

„O să ieși din grădina ta și o să vezi de unde ai ieșit!”

În anul I, pentru prima dată am mers la Vulcănești (s. Colibaș), cu trenul (la o prietenă cu care susținusem admiterea la Istorie). Eram într-un vagon de dormit și toată noaptea am povestit cu un tânăr, student, paremi-se, la noi, la Fizică sau Matematică. El zicea că trebuie „să-ți pui papucii aici, sub cap, ca să nu ți-i fure cineva”. Și mereu mă întreba: „Dar ce lucrează părinții tăi?”. Pe mine asta așa m-a intrigat, că i-am zis: „Mama-i *doiarkă*[115], iar tata-i *izdovoi*[116]”. Asta știam și așa-i spuneam. Și el: „Nadia, eu te întreb serios”. „Eu serios îți spun: mama mea e *doiarkă,* ce, nu seamăn eu a fiică de *doiarkă*?!”. „Tu ești nebună?!” Atunci mi-am dat eu seama de ceea ce mi-a zis tata (deși nu mai era, rar când spuneam că el nu mai este) odată: „O să ieși din grădina noastră și o să vezi de unde ai ieșit!”.

Prima nuntă în studenție

Prima nuntă studențească a fost la *starosta* grupei a II-a, care s-a căsătorit cu un coleg de la Drept, și întâmplarea a fost să nimeresc și eu pe acolo. Nunta s-a jucat la Șuri, rn. Drochia, țin minte că la ora 6 dimineața eram la poartă, la mireasă acasă, ea încă dormea, iar noi cu Pașa (colega și prietena) și doi băieți de la Drept stăteam obosiți, dar gata de nuntă în fața miresei îmbrăcate în cămașa de noapte [...]. Era momentul când se termina lucrul în colhoz, iar noi, studenții, reveneam la studii și toți au spus: „Haideți să mergem noaptea, pentru că o să fie aglomerat și n-o să prindem autocarele spre nord!”. Și cum eram după lucru (nu vă zic de unghii și coafură!), în ce eram îmbrăcată, cu ce aveam mai bun în colhoz, n-am ajuns pe la Chișinău să ne schimbăm hainele [...]. Toată noaptea am stat prin stație la Drochia [...] și ne-am jucat de-a *bâza*! Stația mi-o amintesc așa de mare, mai venea câte un călător – doi și noi eram tinerii nebuni care se duceau la nuntă. La ora 4 dimineața am mers cu autocarul spre Șuri. Cred că eram anul II, deoarece la anul III am fost la Fabrica de Conserve din Chișinău. Toată ziua nunții am ținut alaiul la nași, mireasă, mire – eram terminați spre seară [...]. Am mers peste tot – dansând și chiuind, nici gând să ne oprim, domnule, da nu ne zicea nimeni să ne așezăm într-un colț și să stăm ca niște copii normali [...], eram tineri [...]!

[115] Mulgătoare (rus.).
[116] Căruțaș, harabagiu (rus.).

Nunțile în cort

Logic, toate nunțile, pe timpuri, erau în cort [...]. La nunți nu-mi amintesc ca cineva din noi să lipsească, era ca și chemarea sub drapel [...], era sigur că, atunci când se va închiria un autobuz, va fi plin, și dacă urcam fetele de la noi și rămâneau locuri libere, veneau colegii de la alte facultăți [...]. Mereu mergeam la nunți cu autobuze pline. Am avut destule peripeții, când s-a îmbătat șoferul autobuzului, altădată eram lihniți de foame și abia după ora 24:00 ne-au pus la masă. Erau studenții flămânzi? Da, păi toata lumea e flămândă după două-trei ore de drum și, dacă mai dansam nemâncați uneori [...]. Noi nu am prins nunta de trei zile, ci doar *vecer*[117]-ul, un soi de serată dansantă, în care încercam să îmbinăm toate obiceiurile din trei zile de nuntă mare.

Dosar

După prima Facultate, am aflat că aveam dosar la securitate, am înțeles mai târziu [...]. Aveam un verișor bun și lucrase jurist în primul parlament, pe filierele lui personale a descoperit. La o întâlnire de familie, mi-a zis: „Nadiușa, ai știut că ai avut dosar [...]?!". Când l-am întrebat de nuanțe, am priceput că era și el verificat pentru postul care îl deținea [...], lui i s-a anunțat că are o verișoară cu *document*. M-a mirat foarte mult, deoarece aveam nume diferite, dar am înțeles cât de rapid și calitativ lucra securitatea noastră. Motivul incipient cred că erau rudele din România, atunci, probabil, ne și întocmeau dosare [...].

Bursă

În 1987, la universitate fusese instituite șapte burse care se numeau „Imeni Ucenogo Soveta"[118], de 100 de ruble. Am beneficiat timp de un an de zile și eu de așa bani [...], de altfel, mereu aveam bursă de merit sau mărită, se pare că nu era dificil s-o ai. Noi altceva nu făceam. Pe timpuri nu lucram, doar învățam, în perioada facultății.

Haine de speculă

La prima Facultate aveam o colegă, Angela, ai cărei părinți erau vânzători [...], și ea cred că avea chestia asta în sânge [...], n-am idee care era filiera, dar într-o zi m-a întrebat: „Nadia, vrei un costum sportiv?". „Da!".

[117] Petrecere mică de nuntă, organizată între cele mai apropiate rude (rus.).
[118] Bursa Consiliului științific (rus.).

„Puma" este bine!?". E bine, pentru mine „Puma" e, ce să vă povestesc, oricum nu le aveam cu firmele!. Eu mi-am dorit un trening sportiv, pentru că urma să merg în Germania Democratică și credeam că n-o să mă primească fără un trening [...].

Sigur că în jurul nostru se vorbea deja de blugi, blugi piramidă, și se aduceau de undeva de acolo, rujuri [...]. Hainele se aduceau de la studenții străini, probabil, aceasta era filiera, așa mă gândesc eu [...] sau nu știu, ar trebui pe Angela s-o întreb [...]. Am dat 70 de ruble pe acest costum și, când am venit în tren, din Germania, m-am așezat pe o gumă de mestecat. Așa cum noi gume nu mâncam, dar în trenul internațional cineva o lăsase pe banchetă și ea s-a lipit pe pantaloni [...], după care, nu s-a mai șters! Asta este povestea costumului „Puma"! O da, l-am mai purtat și după [...].

Discipline (ne)digerabile

Am învățam [...], dar erau și multe discipline ce țin de specialitate, de genul științelor bibliografice, pe care nu le înțelegeam și nici nu le găseam utile [...] și, mai ales, că toate materiile se predau în limba rusă [...], recunosc nu-mi plăceau, nu mă interesau, știam că n-o să lucrez în acest domeniu [...], dar știam că trebuie să am note, și e de dorit să fie bune [...]. Am vrut să mă transfer după primul an (deși erau suficiente dificultăți), dar atât de frumos m-a primit decanul, atât de bine se purta lumea cu mine la facultate și, cu siguranță, mă simțeam bine acolo, am hotărât că voi mai învăța la o facultate, deși nu se obișnuia pe timpuri [...]!

Istoria

„Până la predarea conștientă a istoriei a fost cale lungă, nu sunt mândră să recunosc că au fost timpuri când predam istoria din alte motive decât o fac acum [...]. Îmi place enorm această disciplină și mă regăsesc, alături de elevii mei, în fiecare eveniment din lunga poveste a lumii. Cu ei despicăm firul în patru, ca să ne alegem cu exemple de preluat pentru fiecare dintre ei în parte, să depistăm greșelile – pe cele care nu trebuie repetate –, să avem exemple pentru realitatea trăită, mai ales, pentru viață. [...] Foarte multă atenție acord predării mentalităților și istoriei culturii, desigur, Istoriei Basarabiei"[119].

[119] *Nadia Cristea, Omul Anului 2018.*., p. 108.

În Republica Democratică Germania

În 1988 am fost în Germania Democratică cu *stroiotreadu*[120], așa l-am cunoscut pe Igor Bercu [...], pe Liliana Nicolăiescu, pe profesorul Ion Guțu [...]. Eram în așa-numitul *detașament* (grupul reprezentat de câte un student de la facultățile Universității): 13 studenți și profesorul (cred că pe vremea aceea era lector) Ion Guțu, atunci am priceput câte facultăți avea Universitatea [...]. Înainte cu un an, tot un astfel de detașament fusese în Polonia, se organiza *stroiotread* internațional, deoarece și acolo eram din diferite țări [...]. Am avut și doi colegi de etnie rusă cu noi, dar eram un grup atât de unit [...]! În Germania erau băieți din Moscova, din Gruzia și, desigur, echipe din RDG [...]. Am luat făină de porumb și tot ce era necesar, ca să preparăm mămăligă și sarmale [...]. O seară era dedicată Moldovei, o altă seară – Gruziei [...], un fel de schimb cultural și mâncare tradițională. Băieții din Moscova, care erau de la *InIaz*[121], tot stăteau pe lângă noi și ne spuneau: „Govorite, govorite na vașem iazyke, on takoi krasivîi, kak budto italianskii! Eto italinaskii iazik, eto ne rumânskii!”[122].

Noi am săpat acolo în nisip tranșee [...], deoarece trebuia să meargă prin pădure un traseu de gaz și ei nu voiau să deterioreze pădurea. Pentru ca să sape tractorul, trebuia să distrugă o pantă de pădure și, deoarece se săpa ușor, am făcut-o noi [...].

Nu cred că aș fi putut să refuz plecarea, deoarece totul și toate se discutau la comitetul de partid al Facultății, al Universității, candidaturile erau selectate minuțios [...]. Sigur, voiam să merg, alte șanse care au fost le-am refuzat, nu-mi doream să fiu învinuită că beneficiez de situația de secretar al Facultății [...].

Madona Sixtină

Noi am vizitat Podsdamul. Am văzut unde au avut loc tratativele după al Doilea Război Mondial. Abia la a doua facultate mi-am dat seama de importanța lui istorică [...]. Cineva a zis: „Iată, Sala azurie!”. A urmat Dresda, mi-au rămas în memorie acele clădiri dărâmate după bombardamentul aliaților, special lăsate ca memorie vie, muzeu în aer liber și amintirea unui război [...]. N-am să uit cum pe mine /noi ne-a impresionat tabloul

[120] Detașamente (rus.).
[121] Inostranîe iazîki „Limbi străine” (rus.).
[122] „Vorbiți, vorbiți în limba voastră, e atât de frumoasă, de parcă ar fi italiana! Aceasta e limba italiană nu e româna” (rus.)!

Madonei Sixtine[123], stătea în fața noastră cu atâta demnitate – pe toți ne-a copleșit, ne-a cucerit, niciunul din noi nu ne mișcam, aceasta a durat vreo 20 de minute [...]. Acest moment a fost superb! Nu am să uit niciodată râul Elba, de o curățenie extraordinară [...], parcă erai în acvariu!

Cumpărături pentru colectiv

Sigur că băieții au cumpărat magnetofoane sau casetofoane, tehnică, ceva de tipul acesta [...], noi toți am avut o sumă de bani, toți la fel [...]. Ce am cumpărat eu?! La toate fetele din grupă le-am cumpărat farduri de ochi, 25 de farduri de ochi, de atunci am început să mă fardez [...]. Mi-am luat o rochiță mie și la o nepoțică nou-născută, mărunțișuri, doar nu era să gândesc în perspectivă (*râde*), să-mi cumpăr un casetofon [...].

Fondul Păcii

În anul I, la facultate, de la început, primeam toată grupa bursă, deși sunt sigură că unele medii de la admitere nu trăgeau la bursă. Fiind și *starosta* grupei, le-am propus fetelor să donăm câte 10 ruble în Fondul Păcii. Fetele ca fetele – au mai comentat, dar până la urmă am reușit să le zăpăcesc (credeam că fac bine și așa e corect: să-ți aduci obolul pentru ce ai primit gratis). Am dus la Oficiul Poștal 250 de ruble în Fondul Păcii [...]! Am făcut-o atât de sincer! Monumentul prostiei, doar statul atât de mult ne fura [...]!

Anul 1989

În 1989 eu am finalizat studiile la Facultatea de Biblioteconomie, vara [...]. Repartizarea se făcea în baza mediilor și, spre surprinderea mea (fiind lider comsomolist sau un joc de-a democrația), am avut dreptul de a sta în Comisia de repartizare a locurilor de muncă. Și când mi-au propus să rămân în Chișinău, la Biblioteca „N.K. Krupskaia”[124] sau la Biblioteca Medicală (locuri de vis pentru acele timpuri), eu am zis: „Nu, eu doar n-am intrat în partid să-mi fac carieră, să creadă lumea că am intrat în partid pentru vreun loc cald!? Nu”. Și m-am dus în Grigoriopol [...]. Când cei de la secția de partid din Grigoriopol au vrut să-mi dea apartament ca unui

[123] Este vorba de capodopera *Madona cu Pruncul, Sfinții Sixt și Barbara și doi îngeri* (*Madona Sixtină*), cca 1513, autor Rafael, lucrare artistică aflată în Muzeul de Arte (Gemäldegalerie) din Dresda. Vezi: Maurizia Tazartes. *Viața și opera lui Rafael*, București: Adevărul Holding, 2009, p. 130.

[124] În prezent, Biblioteca Națională a Republicii Moldova.

tânăr specialist, am zis iar: „Nu, eu doar trebuie să-l răscumpăr, dar dacă nu aveam să lucrez acolo? Nu era corect!" Repet – *monumentul prostiei* sau, dacă sună mai frumos, – *o idealistă incurabilă*!

La Grigoriopol

Mi-a spus o colegă că la Grigoriopol este o școală românească care are nevoie de bibliotecară. Și am mers cu gând bun și dornică de lucru. Am prins acolo o „diasporă" de pe malul drept al Nistrului – erau notari, avocați, profesori, toți români [moldoveni] deosebiți. Ne adunam la mine în bibliotecă și făceam lecții de Limbă Română și Istorie, ca să ne orientăm în istoria românilor și scrisul latin. Urma 1 septembrie 1989 și noi trebuia să ne descurcăm de dragul elevilor și al istoriei. Recunosc, atunci am primit manuale din România, de la verișoara mea Rodica, din care citeam seara și a doua zi predam acolo. Și tot atât de adevărat este că atunci am înțeles ce înseamnă „diaspora", cât eram noi, totuși, de uniți – în gând și faptă [...].

Ore de istorie

Obiectivul meu era clar – ore de Istorie. Am întrebat de ore la Istorie, iar doamna directoare mi-a zis că ore de istorie nu vor fi în următorii 20 de ani. Toate visele năruite într-o secundă – nu erau ore! A doua zi m-a invitat dânsa în cabinet și m-a întrebat: „Mai vrei ore de istorie?! S-a măritat *istoricika*[125]!". Mi-a propus: „Luați ore la clasa a V-a, acolo sunt povești!". La care eu, naivă, am răspuns: „Nu, mie dați-mi copii stricați, pentru că eu n-am voie să stric copii dintr-a V-a, și apoi nu pot și nu am dreptul să predau Istoria Antică, dacă nu-l ascult pe profesorul Potlog!"[126]. Și am predat ore de Istorie la a IX-a și a X-a, 12 ore, având și o normă de bibliotecară (unicul post de muncă pe această profesie, în viața mea).

La prima întrunire raională cu bibliotecarele, șefa a citit planul de activitate și a zis: „În planul nostru este prevăzută organizarea unui seminar republican la Grigoriopol, cine îl face?". Și eu am ridicat disciplinată mâna și am zis: „Eu!". Merg în școală și îi spun directoarei că noi facem seminar cu bibliotecarele din republică. Ea mă întreabă: „Cine noi?" – „Eu", îi spun, la care ea: „Tu măcar știi ce e asta?". „Știu" (*râde*). Am reușit s-o sperii și pe dânsa, și pe ceilalți, până în ziua așteptată din noiembrie (dacă nu mă

[125] Profesoara de istorie (rus.).

[126] Vezi: Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac. *Profesorul Vladimir Potlog (1927–2022): Povestea vieții. Studiu de istorie orală* / Red. șt.: Liliana Rotaru, Chișinău: Lexon-Prim, 2022, 228 p.

înșel). Am muncit pe rupte, e nimic spus, iar seminarul – jos pălăria! Am reușit să mă depășesc pe mine, să fiu considerată mai mult decât o tinerică, bunicică specialistă, să merit respectul colegilor, al administrației și al celor de la secția raională. Restul a fost mai ușor [...] cel mai important lucru s-a întâmplat – *predam Istoria* [...]!

Studentă la Istorie

După ce am finalizat studiile la Biblioteconomie, în următorul an (în 1990), mă întâlnește prof. Rusnac (știa intențiile mele, deoarece reușisem să ne cunoaștem la munca organizatorică de partid, în perioada 1987–1989) și mă întreabă: „Tu ai depus actele?". „Da, sunt studentă, la anul I!". „Cum așa, hai să vorbesc pentru tine! Treci direct în anul III, doar ai o Facultate". „Nu, pentru mine nimeni nu vorbește!". Și am făcut șase ani de f/f, pentru că am vrut să-l ascult la anul I pe profesorul Potlog, dacă mă foloseam de dreptul primei facultăți, nu asistam la aceste cursuri și la altele din primii trei ani. Nu, nu regret [...]! Deci, am intrat în 1990 și am absolvit Facultatea de Istorie în 1996 [...]. Grupa noastră de la fără frecvență (f/f) era foarte bună, mulți dintre noi erau la a doua facultate, după colegii pedagogice, experiențe de viață, eram buni [...].

De vorbă cu Profesorul Potlog

Domnul Profesor într-o zi mi-a zis: „Domnișoară, domnișoară, treceți, vă rog, la Secția de zi!" M-a întrebat: „De unde ați venit?!". „Din Grigoriopol!". „Lăsați, de la șantiști cu așa limbă română?!". „Păi nu, că eu sunt orheiancă!?". „Adică, cum sunteți orheiancă, ce faceți la Grigoriopol?". „Lucrez!". „Cum lucrați, lucrați ce?!". „Profesoară!". „Cum, predați istoria la Grigoriopol, fiind orheiancă?! Sunteți abia la anul I la Istorie, ce faceți, domnișoară!?". „Am mai absolvit o facultate!". „Așa, de aici e bine [...]!".

Romînca

În 1989, am participat la Marea Adunare Națională alături de multă lume bună, în august am mers la serviciu, la Grigoriopol, la Școala Nr. 1, unica școală moldovenească! [...]. Acolo, de la 1 septembrie, imediat am scris cu grafie latină (recunosc, cu destule greșeli), asta a fost o chestie de principiu [...]. După câteva săptămâni, elevii au început să-mi zică – *romîncă* (era un soi de poreclă) – probabil, de la felul cum vorbeam, pentru străduința de a vorbi cât de cât corect românește. Și pe fundalul general

cum se vorbea acolo [...], eram olimpică, atunci când am auzit că nisipul se cheamă *anină,* mă simțeam în altă lume [...], de *mâneștergure*, este adevărat, acolo am aflat! Și pe filiera aceasta mi-au tot zis *româncă*, plus că am reușit să organizez cu profesoara de muzică un ansamblu etnofolcloric, cu care am ocupat și locul II la un concurs republican [...]. Copiii nu doar mi-au zis, dar m-am trezit și cu o inscripție pe ușa bibliotecii: *Românca*! Dacă porecla mea avea la bază motive strict lingvistice, atunci în memoria colectivă a populației de dincolo de Nistru avea cumva o conotație peiorativă, negativă, a perioadei anilor 1941–1944, și cuvântul în sine aducea ideea jandarmului român [...].

Carnetul de partid

Al doilea lucru pe care l-am făcut din principiu la Grigoriopol, am depus carnetul de partid. Am zis că din principiul meu de pașoptist am intrat în Partidul Comunist și din convingeri voi ieși. Și de atunci, din 1989, mi-am promis că nu voi adera și nu voi mai fi membru al niciunui partid [...]. Este adevărat, mi-am ținut promisiunea, n-am mai fost [...]! Ca orice om și profesoară, am avut simpatia platformelor partidelor liberale [...], mi-am zis că, dacă am să lucrez cândva cu cineva (fără să îmbrățișez doctrina ca membru), vor fi liberalii, așa s-a întâmplat că Partidul Liberal m-a invitat în echipa lor de guvernare [...]!

Tricolorul

Am participat și la demonstrații ale românismului în Grigoriopol, când separatiștii ridicau drapelul lor, iar noi ridicam tricolorul, coborându-l pe al lor, stăteam în fața Sovietului raional, când se întâmplau toate acestea, pe acoperiș, și scandam. Am scris și un articol la ziarul raional, știu că mi-am făcut o publicitate de mare româncă și de dușman al „statului transnistrean". Eram scrisă în lista dușmanilor poporului. Și când deja au început, în toamna anului 1991, împușcăturile la Nistru, cu cei din „diasporă" am scris un apel către țară – pentru televiziunea Moldovei – și țin minte că m-au petrecut unii din ei așa de tainic, își făceau toți griji cum voi ajunge la Chișinău (să nu fiu prinsă și arestată), eram unica fără familie, probabil, din „diasporă" și am dus scrisoarea la TVM, să fie citită și să se cunoască despre situația din Grigoriopol. Erau elemente ale unei mișcări naționale în partea stângă a Nistrului, iar noi făceam corp comun [...]. Și înainte de a se începe [...], în februarie, mama l-a trimis pe finul cel

mai mare, să mă aducă acasă [...]. Spunea ea: „Eu nu am copii de război!" – ea care trecuse prin cel mai mare [...]!

[...] „Tu în afară de cărți, mai ai ceva de dus!?"

Acolo, la librăria din Grigoriopol, am cumpărat cartea cea mare și dorită [...] a lui Călinescu *Istoria Literaturii Române*[127], ce mai bucurie era pe capul meu [...]! Salarul era de 160 de ruble, aproape jumătate îl dădeam pe cărți. Tot acolo mi-am procurat renumitul *Dicționar enciclopedic rus* – era pentru prima dată când aveam un dicționar enciclopedic (mi-l doream demult), îl știam că există și cât e de bun, învățasem la facultate – bibliografia de referință. Țin minte că finul a zis: „Nadia, da tu, în afară de cărți, mai ai ceva de dus!?". Și mi-a luat hainele, absolut totul, am rămas într-o fustiță și o bluziță și cu caietul de planuri, deoarece doamna directoare mi-a zis: „Nu vă dau voie, dacă pleci și tu, cine rămâne?". Și încă o săptămână am mai rezistat așa îmbrăcată și i s-a făcut milă și a zis: „Pleacă, măi copilule, acasă!". Am plâns eu și elevii, și colegii ca la înmormântare – eram o profesoară apreciată, o româncă de nădejde, iar eu tare i-am îndrăgit!

La Vîprova

Așa am ajuns în satul meu și deja la sfârșitul lui februarie am început să predau Istoria și am fost numită director adjunct pentru educație [...]. Acasă era doar mama. Eram în anul III de facultate [...]. Anul 1992 ne-a adus acel blestemat război, iar în toamnă a murit mama [...]. Prea mult, prea pustiu [...].

Dan Bogdea

În vara lui 1994 a venit în ospeție Dan Bogdea, finul actual și prietenul de familie, care învăța la Iași, la Istorie, după un an de istorie la noi, la USM, și mi-a propus să mă înscriu la doctorat: „Nadia, hai la doctorat [...]!".

La doctorat

În toamna lui 1994, după susținerea examenelor de admitere la Chișinău, am fost admisă la doctorat, ca bursier al statului român [...], la Istoria Culturii [...], la Cluj-Napoca. Aveam 27 de ani [...]. Mi s-a propus, în

[127] Este vorba de lucrarea monumentală: George Călinescu. *Istoria literaturii române de la origini până în prezent* (*n.n.*).

calitate de conducător științific, profesorul Pompiliu Teodor[128] [...]. După primul sunet, l-am întrebat: „Putem să ne întâlnim?". La care dânsul a zis: „Sunteți matinală?". Am răspuns în doi peri: „Da!". „Vă aștept la 7:00 dimineața la mine în birou!". Așa mereu au avut loc întâlnirile noastre matinale de lucru, Dumnezeu să-l ierte! Nu sunt cea mai matinală, dar nici nu îndrăzneam să refuz, am lucrat mult mai bine noaptea decât dimineața [...].

Nepoata lui Ștefan cel Mare

Unii colegi de-ai lui frate-meu de la Ministerul de Interne mă întrebau: „Nadia, tu nu te măriți în România?". Zic: „Cum să mă mărit în România, măi, că toți mă întreabă cine e tata, cine e mama!". „Ce fel de cine e tata, cine e mama?! Spune-le că ești nepoata lui Ștefan cel Mare!" (*râde*). Mai târziu înțelesesem că fraza aceasta devenise mitul dintre Nistru și Prut [...].

Complexe

M-am dus la Cluj-Napoca foarte complexată că nu știu bine limba română, că nu am citit destulă literatură română, că nici istorie nu prea știu, că nu știu asta și asta [...]. M-am dus un ghem de complexe. Verișorul meu, Vasile Cristea (pe atunci decan de facultate), mi-a zis: „Mergi la cursurile domnului profesor, că ai venit să înveți aici!" (deși nu era obligatoriu să frecventezi cursurile universitare)! Și este adevărat, am frecventat un an de zile cursurile profesorului Pompiliu Teodor. Astfel, mai ajunsesem la ore la decanul Facultății de Istorie, domnul Bărbulescu [...]. Tema de doctorat o alesesem eu, la Ev Mediu, referitoare la Nicolae Milescu Spătaru. Mi-am argumentat alegerea prin cunoașterea limbii ruse, urma să învăț slava veche și să lucrez cu documente, îmi plăceau oamenii de cultură, eram sigură că aici mă voi descurca cumva [...].

Tema de doctorat

După vreo șase luni de zile, când reușisem să schițez și un plan [...], venit din Olanda de la un congres, Pompiliu Teodor mi-a zis: „Eu știu ce

[128] *Pompiliu Teodor* (1930–2001) – istoric român, personalitate academică și culturală proeminentă. A făcut cercetări în domeniul istoriei ideilor și ale iluminismului. După 1989, a înființat Catedra de istorie medievală și istoriografie, Institutul de Istorie Central-europeană, Institutul de Studii Iudaice și revista *Colloquia*. A relansat specializarea Istoria artei. Împreună cu istoricul Doru Radosav, a înființat, în anul 1997, Institutul de Istorie Orală. *Vezi: Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*. Vol. V (S–Z) /Academia Română / Coord.: Victor Spinei, Dorina N. Rusu, Suceava: Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, 2021, pp. 270-272.

teză de doctor o să facem! Istoria Basarabiei în istoriografia română, uitați ce am aici!". Și mi-a dat teza lui Van Meurs în limba engleză, lucrarea lui de doctorat [...]. Eu doar cuvântul *istoriografie* am înțeles din tot ce era scris. Nu am protestat (aici niciodată nu am fost bună). Am mers la biblioteca Institutului de Istorie și am citit jumătate de an toate cărțile care conțineau acest cuvânt! Cu regret, nu studiasem încă Istoriografia la USM, abia mai târziu am audiat cursul profesorului Șarov, care m-a ajutat enorm și m-a salvat. În *căutările istoriografice,* l-am citit pe Alexandru Zub [...], cuvânt cu cuvânt [...]. Și m-a fascinat. Primul care a văzut lucrarea lui Van Meurs la Chișinău a fost Igor Șarov [...], o adusesem acasă [...].

[...] Îi spuneam profesorului că nu reușesc să scriu o ditamai teză la istoriografie, la care el mă încuraja: „O lucrare bună nu se scrie în trei ani, o lucrare bună se scrie în 10 ani, mai ales la istoriografie, domnișoară Cristea!". După patru ani de studii, am susținut cu „foarte bine" cele trei examene și referate, în 1998 mi s-a terminat bursa [...] și, logic, m-am întors cu gând bun că o voi finaliza acasă, la Vîprova. Ne-am scris câteva scrisori cu Pompiliu Teodor, în ultima scrisoare îmi spunea că la început de septembrie urmează să vină într-o vizită la Chișinău și să-l întâlnesc. Dar profesorul nu a mai luat legătura cu mine și eu am sunat-o pe fiica lui [...], care m-a anunțat: „Tăticul a murit, la început de septembrie [...]!". Ce păcat, ce mult am plâns după acest corifeu, un mare Profesor! Era clar că am terminat-o cu teza, am renunțat [...].

Primul job

Primul job al meu a fost la Centrul educațional *Pro Didactica*, iar în vara lui 2000 am scos primul număr al revistei *Didactica Pro* [...], am lucrat șapte ani redactor-șef [...]. Se pare că am făcut un management bun, deoarece revista se editează și după 23 de ani [...].

Stelian Mândruț

În 2008, cercetătorul științific Stelian Mândruț[129] a fost abilitat cu dreptul de a conduce doctorate și mi-a zis: „Nadia, hai să continui doctoratul. Tu ai scris, ai publicat articole, ești bună și meriți, doar pentru memoria lui Pompiliu Teodor, toți avem datorii față de el [...]!". Astfel, am

[129] Istoric român specializat în domeniul istoriografiei și istoriei contemporane. Vezi: *Enciclopedia reprezentanților scrisului istoric românesc*. Vol. III (L–N) /Academia Română / Coord.: Victor Spinei, Dorina N. Rusu, Suceava: Editura Karl A. Romstorfer a Muzeului Național al Bucovinei, 2021, pp. 185-186.

început-o din nou, am susținut iarăși examene, mi-am schimbat tema, altă perioadă. Stelian Mândruț mi-a propus: „Acum este la modă să folosim metoda comparației" și am reușit să facem antiteză dintre istoriografia rusă și cea românească (1812–1940) [...]. Credeam că o să fie ușor și nu va dura (având, după mintea mea, anumite cunoștințe și abilități), dar eram prinsă în atâtea activități – Ruxandra avea doar trei ani [...]. Eram directoare de școală și nu mai reușeam [...], (Doamne, de mii de ori renunțam la teză), fugeam la examene, susțineam și referate, dacă nu m-ar fi bătut la cap domnul Mândruț, cred că n-o făceam niciodată [...]. Cu examene cu tot, a durat până în 2018 [...].

Motivația

Apăruse o directivă (dar, poate, era o supoziție) în România că, dacă doctorandul nu și-a susținut teza de doctorat în termen, conducătorul de doctorat urma să întoarcă banii pentru coordonare. Mi s-a părut foarte nedreaptă chestia asta și mi s-a făcut rușine față de conducătorul meu, dar [...] asta m-a mobilizat. O altă motivație era Ruxandra, care era deja mare și pentru orice îi ceri trebuie să-i oferi un exemplu, să vii cu argumente: și că lucrul trebuie început și terminat, cum puteam să argumentez, dacă eu nu am terminat ce am început – teza [...]. Și atunci am scos-o la capăt [...], 26 octombrie 2018 (centenarul Unirii), dar diploma am ridicat-o abia peste trei ani [...].

Generația nouă

„Copiii noștri sunt foarte informați, fapt ce-i face să se maturizeze prematur, să se plictisească mult mai repede ca generațiile precedente, să piardă interesul pentru lucruri cărora nu le găsesc sensul. De aceea este foarte dificil să stai astăzi la catedră, dar, totodată, al naibii de interesant, ei nu doar te motivează, dar te și fac să plângi de bucurie și necaz, te învață câte în lună și stele, și pentru asta eu le mulțumesc"[130].

[130] *Nadia Cristea, Omul Anului 2018..*, pp. 185-186.

SURSE ICONOGRAFICE

Familia Soroceanu (bunicuța și surorile ei)

Cucoana Nadia și cei trei feciori ai ei

La cinci ani, prima poză

Împreună cu mama Parascovia și fratele Pavel, august 1980. Foto pentru pașaportul străin

Cu verișorii din România, 1980

Toată familia la nunta ultimei perechi de fini, părinții – nași de cununie

Cu fratele Pavel în curtea școlii,
anii 1980

Studentă în anul II la Facultatea de Biblioteconomie și Bibliografie a Universității de Stat din Chișinău

La munci agricole în primul an de studii, s. Colibaș (actualmente, rn. Cahul), 1985

Studenți de la Facultatea de Biblioteconomie la concursul jocurilor sportive între facultăți, 27 aprilie 1986

„Trăiască 1 Mai!” (1986)

Detașamentul studențesc în s. Puhăceni (actualmente, rn. Anenii-Noi), vara anului 1986

Șezătoarea de la facultate, 1988

Echipa de studenți a Universității de Stat din Chișinău la o activitate în Republica Democrată Germania, 1988

La o nuntă tradițională cu colegii de grupă, s. Iargara, rn. Leova, 1988

Banchetul de absolvire a facultății, Restaurantul „Sănătatea”, 1989

Împreună cu colegii de la Facultatea de Istorie, 11 iunie 1996

Împreună cu promoția anului 2023 la Liceul „Pro-Succes” în ziua înmânării diplomelor, 5 iulie 2023

„PENTRU MINE FACULTATEA ERA [DOAR] UN LOC UNDE SE STUDIA ISTORIA. MAI TÂRZIU, AM AFLAT CĂ [...] ERAU PREGĂTITE CADRE PENTRU ORGANELE DE PARTID ȘI DE COMSOMOL”

Maria Crușilinscaia s-a născut la 6 noiembrie 1971, în regiunea Herson din RSS Ucraineană. În 1994, a absolvit Facultatea de Istorie a USM, secția de zi, obținând calificarea „istoric”. De 25 de ani lucrează în domeniul specialității, ocupând diferite funcții, în ultimii 10 ani a fost custode principal de fonduri al Direcției Arhiva Organizațiilor Social-Politice/ (DAOSP).

În casa noastră peste tot erau cărți

Sunt născută în Ucraina, în localitatea Velikaia Alexandrovka, reg. Herson, într-o familie de militari. După tradițiile de atunci, militarii locuiau, pe parcursul carierei lor, în diferite locuri. Părinții s-au stabilit cu traiul în Moldova, când eu aveam 7 ani. Primul meu oraș în Moldova a fost Edineț. Acolo am mers în clasa I. Am făcut acolo școala primară de patru ani. După asta, s-a format un nou raion, Șoldănești, unde tatăl meu a fost repartizat în calitate de comisar militar al raionului. La Șoldănești, eu mi-am continuat studiile la școala pe care am absolvit-o în 1989. După absolvirea școlii, am plecat la Chișinău și am intrat la studii, la Universitate.

Cadre didactice în familia noastră nu au fost. Mama mea a lucrat în Moldova, la secția poștală raională, se ocupa de telefonie. Bunelul, la fel, a fost militar și a activat la Comisariatul militar regional Herson. Bunica

a lucrat la o uzina din Herson. În casa noastră peste tot erau cărți, diferite enciclopedii, hărți, atlase: pe masă, în genți, le luam cu noi la drum și în diferite locuri.

Bunelul – „ходячая энциклопедия[131]”

Buneii au avut un rol educațional esențial în familie. De formarea mea ca persoană s-a ocupat cel mai mult bunelul, care a lucrat la Comisariatul militar până la bătrânețe, până la 80 de ani. El îmi povestea diferite istorii, deoarece a citit în viața lui foarte mult. El era foarte respectat de colegi și era numit „ходячая энциклопедия”. Ca formă de educație, el aplica o simbioză dintre muncă și lectură. Probabil, asta era caracteristic pentru acele timpuri.

Profesoara de limba franceză mi-a devenit soacră

Noi nu am avut rude antrenate în sistemul educațional. În familia mea nu erau asemenea oameni. Dar peste ani, profesoara mea de limba franceză de la școala din Șoldănești mi-a devenit soacră. Ca profesor, foarte bun psiholog și, în general, ca om, ea a fost foarte respectată de elevi.

Am citit *Scrisorile Svetlanei Alliluieva*

Dintre cărțile pentru educație, acasă am avut mai multe enciclopedii, cea pentru copii, două ediții, diferite serii de cărți, de tipul „Biblioteca de aventuri”, erau foarte multe cărți educative, care contribuiau la formarea persoanei. Iar dintre cele interzise – în clasa a IX-a sau a X-a, am dat peste *Scrisorile Svetlanei Alliluieva* și le-am citit.

Materiale cu tentă educativă, dar interzise, nu se audiau și nici nu se vizionau în familie.

Nu se audiau și nu se vizionau nici emisiuni radio sau emisiuni TV românești. Până în rn. Șoldănești asemenea emisiuni nu ajungeau, el fiind situat departe. În rn. Edineț, tata făcea niște antene.

Părinții nu au avut probleme cu mine

Copilăria mea a fost marcată de mai multe evenimente educative. În clasele primare – că toate temele trebuiau să fie făcute corect, fără greșeli. Eu am însușit asta atât de bine, încât părinții nu au avut probleme cu mine. Altă metodă, învățată de la tata era să asculți atent întrebarea, fără

[131] Enciclopedie pe două picioare (rus.; sens figurat).

a întrerupe, și după asta să răspunzi strict la întrebare, fără vreo abatere. Asta mi-a ajutat mult în viață, pentru că întâlneam permanent situații, când era mai bine, mai întâi, să asculți totul până la urmă și după asta să dai un răspuns.

Amintiri legate de primii învățători

Edinețul era un oraș foarte specific. Acolo lucrau, pe atunci, multe cadre didactice de naționalitate evreiască. Acolo am însușit mai multe principii și practici pe care le-am folosit cu succes în viață. Se cerea, în special, seriozitate, atenție, capacitate de muncă asiduă.

Studiam din manuale, începând cu abecedarul. Până acum țin minte mirosul manualelor pe care le primeam în ultimele zile ale lunii august. Ele toate atunci erau noi.

Asortimentul de cărți era foarte mare

În biblioteca instituției de învățământ erau cărți foarte multe și foarte diferite, chiar și de cele de care nu le aveam acasă. Eram înscrisă la biblioteca școlară. Țin minte că am luat atunci să citesc romanul *Голова профессора Доуэля* (*Capul profesorului Dowell*), pentru că nu am avut-o acasă. Asta era deja la Șoldănești. Atunci, la biblioteci, asortimentul de cărți era foarte mare, aveai din ce să alegi, nu ca astăzi, când locul cărților l-a preluat calculatorul și Internetul.

Atunci, principala sursă din care ne pregăteam pentru ore erau manualele. În clasele mai mari (clasele a VII-a – a X-a), erau ghiduri la geometrie, fizică, chimie. Pentru aceste obiecte eu am avut unele materiale didactice suplimentare, care erau de folos și pentru studii, dar și pentru examene.

Ideologia oficială a statului cuprindea totul, inclusiv școlile

Educația ideologică era atunci foarte bine organizată. Ideologia oficială a statului cuprindea totul, inclusiv școlile. Foarte bine țin minte cum erau organizate ceremoniile (funerariile – *n.n.*), când au decedat Brejnev, Andropov, Cernenko. Toți elevii erau aduși în săli festive, se făcea un careu, și toți trebuiau să asculte informații despre defuncți [...]. Așa a fost.

Manifestări naționaliste în instituție n-am sesizat, deși populația din Șoldănești diferă foarte mult de cea de la Edineț, după modul de comportament, de gândire etc.

Restructurarea – evenimentul care a afectat sistemul de învățământ preuniversitar

Începerea proceselor de restructurare a influențat nemijlocit și procesul de studii, și orele de după program, s-au deschis diferite cluburi pe interese pentru tineret. În școală s-au găsit și spații pentru activitatea lor. Eu, fiind membră a comitetului comsomolist, făceam parte din sectorul care răspundea de cultură și de munca de masă, cum se spunea atunci „культмассовый сектор[132]". Noi am aranjat și o sală specială pentru discoteci. Școala a mai cumpărat aparatura necesară, cu niște boxe pentru diferite manifestări [...]. A fost interesant pentru toți, nu doar pentru noi, organizatorii.

Exista vestimentație școlară obligatorie

În școală era una și aceeași vestimentație pentru toți. După părerea mea, era un lucru bun. Poate că unii părinți cred că ea nu este comodă sau altceva, dar eu așa consider. Nu am simțit incomoditate. Poate, doar în primele zile din septembrie și ultimele din luna mai, pentru că ne era mai cald – rochia era din lână. Dar pe parcursul anului era comod și pentru elevi, și pentru părinți. Te îmbrăcai și te duceai fără probleme la școală.

Se întâlneau și discutau evenimente, cărți și articole din reviste

La Edineț eu am studiat un an și jumătate limba engleză. Trecând la franceză, trebuiam să ajung la nivelul colegilor, care deja făcuseră studii la acest obiect, am făcut pentru asta lecții adăugătoare. Eu eram foarte mulțumită: citeam liber în franceză cărți, ziare și reviste. A doua profesoară, pe care am memorizat-o, era cea care preda limba și literatura rusă. De aceea eu, inițial, am ales Facultatea de Filologie. Am însușit tot programul, pentru a fi admisă la Universitate, dar în clasele a IX-a – a X-a opțiunile mele s-au schimbat foarte mult.

Mi-l amintesc pe profesorul nostru Cazaciuc Ivan Vladimirovici, care venise nu demult la Șoldănești din orașul Kurgan. Părinții lui cândva au fost deportați acolo și el, în sfârșit, s-a întors în Moldova, cu familia și copiii săi. Era învățător, dar și director de școală, și ne povestea atunci multe istorii interesante. Metoda lui de a descrie lucrurile era foarte interesantă pentru noi, elevii. Atunci a început să apară deja multă literatură, care înainte era interzisă și nu se edita, precum lucrările lui Soljenițân, Granin etc. Am aflat ulterior și că Ivan Vladimirovici, împreună cu tatăl meu și cu

[132] Sectorul cultural (rus.).

profesoara de literatură, au format un fel de club: ei se întâlneau și discutau evenimente, cărți, noi materiale din ziare și reviste. Pentru noi, copiii, însă, aceste teme erau atunci totuși semiînchise.

Modelul meu de viața a fost bunica

Aceste trei persoane pe care le-am numit mai sus au jucat rolul decisiv în educația mea în timpul școlii și au contribuit la decizia mea de a deveni totuși istoric. Dar modelul de viață pentru mine a fost și va fi bunica mea, mama tatălui meu (căci mama mea e venită din Vladivostok).

Multă informație era atunci în ziare și reviste

Sursele bibliografice principale din care m-am pregătit pentru a fi înmatriculată la facultate au fost manualele. În special, unul, care includea toți anii, ca un fel de enciclopedie, din epoca antică până la restructurare. El foarte mult mi-a ajutat. Dar multă informație era atunci și în ziare, și în reviste. Acolo erau multe articole, pe care noi le-am folosit pentru studii.

„Noi ne ducem la istorie"

Eu mă pregăteam să devin studentă la Facultatea de Filologie Am pregătit materia de studii: proză, poezii, drame; am studiat lucrările celor mai cunoscuți scriitori, dar, mai târziu, situația s-a schimbat. De la Direcția raională de învățământ mi-a venit o îndreptare la Facultatea de Istorie. Direcția de învățământ, în acest mod, a apreciat notele mele (eu am absolvit școala cu medalia de aur). Noi atunci eram impresionați de procesele de restructurare și am crezut că, pentru viața noastră de mai departe, profesia de istoric va fi de folos. A contribuit la decizia mea și un moment personal. Prietenul meu, care, ulterior, mi-a devenit soț, era student la Facultatea de istorie; intrase cu un an înaintea mea [...]. Când am venit cu tata să depun documentele, ne-a întâlnit prietenul viitorului meu soț. Asta a fost la 13 iulie. Tata mi-a arătat clădirea unde era Facultatea de Filologie, și atunci eu am declarat: „Noi ne ducem la Istorie".

Cifra „13" mi-a adus noroc

Documentele le-am depus în ziua de 13 iulie, fiind a 13-a la rând. În urma examenelor, am primit 13 puncte. Cifra „13" mi-a adus noroc. Când am venit să depun dosarul de admitere, am dat de Valentina Vasilievna, una din metodiste, membră a comisiei care primea documentele. Ea mi-a

spus: „Domnișoară, noi avem pentru dvs. trei propuneri deosebite: să plecați, pentru a face studii la: 1) Minsk, la Institutul de Istorie a Partidului; 2) Moscova, n-am memorizat denumirea institutului, dar la fel cu profil istoric și 3) Leningrad, Institutul de Istorie a Artelor. „Iată, s-a început", m-am gândit eu. Eu am făcut studii în școala rusă, anul 1989 era marcat de diferite evenimente, cunoscute astăzi. Eu am crezut că ei vor să scape de mine, ca eu să plec undeva mai departe. Și nu am acceptat. Nu am cedat acestor provocări și am rămas aici, la Facultatea de Istorie, mai ales, că aici era și dragostea mea. Eu atunci nu m-am gândit că, dacă plec, el trebuia să mă urmeze, dar soarta noastră putea să fie cu totul alta. Dar a fost ceea ce a fost. Iată așa eu am intrat la Facultatea de Istorie. M-a oprit, după cum vedeți, dragostea, nu am cedat provocărilor, m-a ținut aici și îndreptarea.

Numele meu în liste nu era [...]

La compunere mă rugam să ne dea ceva din creația lui Pușkin, dar a nimerit o lucrare de-a lui Lermontov. După examen, am venit cu soția fratelui meu, care locuia la Chișinău, să vedem nota pe care am luat-o la compunere. Atunci notele se afișau. Acolo stăteau diferiți tineri, inclusiv viitorul deputat, jurnalist Petkov. Numele meu în liste nu era, deci reieșea că am ratat examenul [...]. Eram pregătită pentru toate: indiferent, intru eu la facultate sau nu. Și m-am dus să-mi iau documentele.

Am intrat la Comisia de primire a actelor și le-am spus membrilor ei că eu nu sunt în listele pentru cel de-al treilea examen, Științele sociale (Обществоведение), de aceea am venit să-mi iau documentele și să plec. Aceeași Valentina Vasilievna mi-a zis: „Acuși vom verifica încă o dată totul". A deschis dosarul meu și am văzut că la compunere eu aveam nota „5". „Cum așa?", m-am gândit [...]. Într-un sfert de oră, au fost din nou verificate listele celor admiși. S-a stabilit că eu sunt admisă la examenul al III-lea, pe care, ulterior, l-am susținut pe nota „4". În total, am acumulat 13 puncte și am trecut, pentru că aveam acea îndreptare. Deși aveam bonus – medalia de aur, obținută la școală, 13 puncte nu erau îndeajuns, pentru a fi admis la facultate. Erau mulți candidați care au obținut chiar trei de „5", adică 15 puncte. Generația noastră era bine pregătită.

După acel caz, mă gândeam: „Unde să mă duc eu, ce am să fac acolo?" Foarte diferite sentimente am avut atunci. Generația noastră, în consecință, a devenit prima căreia nu i s-a mai predat istoria partidului. Deși soțul meu cu un an înainte încă ascultase acest curs.

La Facultatea de Istorie erau pregătite cadrele pentru organele de partid și de comsomol

Prima zi a fost foarte interesantă. Mai întâi, am fost la Facultate, la etajul V, bloc central, după care am mers la căminul nr. 12. Atmosfera generală la facultate era foarte bună și interesantă. Noi eram prieteni cu grupele moldovenești. Atunci erau 25 de persoane în grupa rusă și 50 de persoane – în două grupe moldovenești. La început, noi încă nu ne cunoșteam bine unul cu altul, nu simțeam colectivul, dar mai apoi, îndeosebi în primii doi ani, toți am devenit prieteni. Nu am avut momente neplăcute. Dar în grupa soțului meu, care a intrat la Facultate cu un an înaintea mea, era cu totul altă atmosferă. Acolo erau mulți după serviciul militar, ei inițiau discuții serioase, polemici. Pentru mine Facultatea era, pur și simplu, un loc unde se studia istoria. Mai târziu am aflat că la Facultatea de Istorie erau pregătite cadrele pentru organele de partid și de comsomol.

Cerințele erau exact așa cum și trebuiau să fie

Cerințele față de studenți erau diferite. Depinde cine și cum era educat. Pentru mine cerința că trebuie să înveți, să te pregătești pentru seminare, să studiezi în biblioteci literatură suplimentară (în pauzele dintre ore trebuia să te duci și s-o comanzi) era un lucru firesc. Altfel, dacă veneai cu întârziere, cărțile deja erau comandate și erau date altor studenți. Nu ai manual – nu ai de unde să te pregătești pentru seminar. Asta a fost. Cerințele erau exact așa cum și trebuiau să fie. Pentru mine erau normale.

Colegii de facultate

De exemplu, Sașa Petkov. El a fost cel mai mic de vârstă în grupa noastră. Probabil, el s-a dus la școală de la 6 ani. Dar a fost foarte activ ca student, noi eram prieteni. Am învățat și ne-am odihnit împreună. Am o prietenă, Olga Negru-Ivaniţkaia. Ea acum este stabilită în Germania, are cetățenie, a susținut teza de doctor. A scris despre nemții din Moldova. Ea a lucrat în mai multe arhive – și la noi, și în România, și în Ucraina. Fostul ei soț – și el tot istoric – a învățat în promoția anului 1991, cu domnii Șarov și Bercu. Unii dintre ei lucrează în servicii mass-media.

Discipline dificile de asimilat

Economia politică. Nu știu de ce nu a mers, dar până acum îmi aduc aminte de acest obiect ca de un vis de coșmar. La noi a fost o profesoară

în vârstă, cu maniere speciale. Ea deodată ne-a arătat unde ne este locul, tratându-ne în felul: „Cine sunteți voi? Ce știți voi?”. Poate, de aceea mi s-a creat această impresie.

La Universitate eu am început cu adevărat să învăț limba română

Planul de învățământ era în permanentă schimbare: unele obiecte erau excluse, altele – adăugate. Foarte bună profesoară a fost Elena Constantinovici, profesoară de limba română. Noi atunci am trecut în grafia latină. Am început s-o învățăm pas cu pas. Pentru mine asta a fost o foarte bună experiență. Pentru că la școală, dacă să spunem cinstit, nu erau lecții de limba moldovenească, dar așa, pur și simplu [...]. Doar recitam poezii și povesteam texte. Gata. Niciun fel de gramatică sau comunicare. Doar la Universitate eu am început cu adevărat să învăț limba română. Materiile de studiu preferate erau: arheologia, limba străină, filozofia, istoria antică etc.

Profiluri de profesori, modele de profesionalism

Noi am avut mulți profesori. Mi-l amintesc pe Vladimir Potlog, care ne-a predat istoria antică. Preda foarte interesant. Ne-a fost profesor și Enghelgardt, el ne-a predat cursurile speciale. O țin minte și pe profesoara de filozofie, Mirskaia. Deși ne-a predat o perioada scurtă, materialul de la lecțiile ei l-am citit și mult mai târziu, când deja aveam copii și mă aflam în concediul pentru îngrijirea lor. Maniera ei de a preda, de a ne da informații despre diferiți filosofi și operele lor m-au influențat mult și mi-au adus foarte mari schimbări în gândire și în viziuni Aceste lecții au rămas în memorie ca niște momente foarte plăcute.

Relațiile dintre profesori și studenți

Depindea de profesor, de om. Cu unii profesori relațiile erau mai distanțate, cu alții – interesante, mai de glumă [...]. Cu Ion Niculiță noi am avut lecții foarte interesante. Chiar dacă foarte mulți s-au temut de arheologie, de examen, mai ales, eu mi le aduc aminte ca pe o experiență interesantă și bună. Eu chiar regret că nu am ales practica arheologică. Practica la anul II am făcut-o la Cahul, iar șeful nostru a fost Igor Șarov.

Sursele bibliografice utilizate

Surse bibliografice restricționate, poate, erau, dar eu nu am ajuns la ele. Mie îmi era destul să merg la biblioteca Universității. Dacă nu era suficient, mergeam la Biblioteca Națională.

Afanasie Repida era bunelul prietenei mele, Olga, despre care am spus deja. Venind la dânsul acasă, noi uneori luam cărți și reviste, pe care nu le puteam găsi la bibliotecă. Iată de unde aveam eu surse suplimentare. Dar, în principiu, pentru seminare era de ajuns literatura care era la biblioteca noastră, a Universității, situată în bl. IV, unde era Facultatea de Matematică și Cibernetică.

Haine cusute după tiparele din revista „Burda"

În anul I și II am trăit câte patru fete într-o cameră. Vestimentația era obișnuită, conform modei de atunci. Reieșind din posibilitățile fiecăruia. Eu, de exemplu, începând cu clasa a IX-a, îmi coseam hainele după tiparele din revista „Burda". Aveam mașină de cusut și pentru mine asta era o ieșire din situație: pentru discotecă, Anul Nou, diferite evenimente etc. îmi coseam ceva nou. Principalul era să ajung la magazin și să cumpăr material. Mai departe, totul depindea de timp. Asta era, în special, în primii ani de studii, pentru că pe urmă eu m-am măritat, au început să apară copiii și viața s-a schimbat.

Cantina „Drujba"

Mâncam, de regulă, la Cantina „Drujba". Pe urmă am găsit și altă metodă: în prima sesiune eu am trăit la fratele meu, la a doua – am rămas în cămin cu prietena mea Olga. Nu reușeam să gătim mult și să mâncăm mult, pentru că pe prim-plan erau caietele și manualele. Odată pe zi noi mâncam la Cafeneaua „Focușor", de lângă Cimitirul Central, poate că ea și acum există. Acolo noi ne duceam la masă, luam o jumătate de „цыпленок табака"[133], o împărțeam în două, o salată și un compot. Asta era mâncarea noastră pe toată ziua. Aveam de făcut multe, de aceea ritmul era destul de intensiv. Am putut să-mi organizez corect activitatea și datorită prietenului meu, care m-a ajutat foarte mult în primii ani de facultate.

Atunci s-a început „bișnița"

Multe produse erau deficitare; erau și băieți care se ocupau cu specula, dar eu nu cumpăram nimic de la ei. Din Ucraina cumpăram unele mărfuri, pentru că aveam rude acolo și eu le vizitam în fiecare an. Atunci s-a început „bișnița": băieții plecau în Pribaltica[134], aduceau de acolo încălțăminte, pulovere, pantaloni și alte mărfuri și le vindeau.

[133] Pui fript (rus.).
[134] Țările baltice (rus.).

Muncile agricole erau de folos

Studenții participau la muncile agricole, dar nu consider că acest lucru periclita procesul educațional. Cred că asta a fost de folos – și pentru comunicarea noastră, și pentru studenții de la diferite cursuri, ei aflau cu ce trăim și la ce ne gândim noi. Acest lucru era bun și în școală, și la Universitate, și pentru gospodărie, unde noi am lucrat, dar și pentru țară, în general. Eu cred că noi am lucrat bine.

Materiile de studiu erau ideologizate

Deși istoria partidului fusese exclusă deja, totuși momente ideologizate au fost – la lecții, în modul de vorbire, în modul de comportament al studenților și profesorilor – și el a fost permanent. În primii ani, se simțea influența anilor precedenți, cu mai multă propagandă, pe urmă deja s-au început alte timpuri, cu democrație. Se simțea, în primii ani, influența comunistă – unele gânduri se ascundeau, oamenii nu spuneau până la capăt ce gândeau. Pe urmă, au început să vorbească mai liber. Toate evenimentele social-politice care au avut loc începând cu anul 1989 au afectat sistemul educațional. Noi am făcut studii în acea perioadă care a generat schimbări foarte diferite și profunde în viața oamenilor.

Eu am fost membră a comitetului comsomolist

La Facultate era organizație comsomolistă, al cărei președintele era Valeriu Banari. Eu am fost membră a comitetului comsomolist. Am nimerit și aici! Dar pot să spun că activitatea comsomolistă era mai mult formală, nu așa cum noi ne deprinsesem în școală. Eu eram obișnuită să fie ca la școală – o dată în săptămână, toate activitățile să fie scrise în proces-verbal, dar aici nu era așa ceva. Odată, prin comitetul comsomolist, la sfârșitul anului de studii, s-a făcut o manifestare culturală la Palatul Prieteniei (astăzi Palatul Republicii), cu muzică, dansuri, fourchette pentru studenții de la toate instituțiile de învățământ superior. Motivul manifestării nici nu-l țin minte. Dar îmi amintesc că și eu am fost invitată.

Adunările erau tot mai rare, iar activitățile – tot mai puține. La anul II (1990–1991), aceasta a fost desființată și a plecat definitiv din viața noastră.

Promoția noastră a trăit alte timpuri

Eu nu am prea participat la astfel de evenimente, dar soțul meu, care a întrat la facultate cu un an înaintea mea, a participat – la demonstrațiile de 1 Mai, 9 Mai și 7 Noiembrie. De obicei, studenții vroiau să meargă acasă de

sărbători, dar erau obligați să participe la diferite evenimente cu caracter festiv (adunări solemne, demonstrații, sărbători oficiale). Promoția noastră deja a trăit alte timpuri; nimeni nu ne-a obligat să mergem undeva, măcar că era încă anul 1989.

Dar nici sărbătorile religioase (Crăciunul, Paștele, Paștele Blajinilor) nu prea erau celebrate. Nici în familie, dar nici în cercul prietenilor mei nu se țineau sărbătorile bisericești, nu se respectau acele ritualuri. Sărbătorile religioase erau, mai degrabă, un bun prilej să ne ducem acasă.

Nunțile studențești

Am fost la câteva nunți și toate au fost organizate în raioane, pentru că mulți studenți veneau de acolo. Din oraș în grupa noastră erau numai două-trei persoane. Toate cele trei nunți, la care am participat, au fost în cort. Ne duceam acolo cu autobuzul sau chiar cu trenul. Când ne duceam încolo, era o istorie, iar când veneam înapoi, pe la ora 4.00 dimineața, când încă nu mergea niciun troleibuz, era cu totul altă istorie. Dar era interesant și asta a rămas ca o amintire pe toată viață.

Soțul mi-a cerut mâna în zilele puciului, 19–21 august 1991

Dispozițiile atunci erau optimiste. Tinerii toți așteptau ceva nou. Toți eram agitați, că poate va fi mai bine. Dar când evenimentele au început cu adevărat, în 1989, la 7 Noiembrie, eu eram acasă, și nu am fost martor ocular al acelui eveniment. Pentru noi, tinerii de atunci, conducerea statului era văzută ca puterea unor oameni în vârstă, fără multă vorbă. Când a venit Mihail Sergheevici (Gorbaciov – *n.n.*) și a început restructurarea, totul a devenit mai interesant. Am primit restructurarea cu brațele deschise, cu sufletul deschis pentru ceva nou. Doar mai târziu am înțeles ce a fost asta în realitate, pentru că timpurile au devenit foarte grele. Totuși, noi am făcut eforturi și, când m-am măritat, în 1991, încă am avut posibilitatea să invit un autobuz întreg de studenți la nunta mea, organizată la Briceni. Printre altele, soțul mi-a cerut mâna în zilele puciului, 19–21 august 1991, când la TV se difuza baletul „Lacul lebedelor". Tatăl meu era atunci comisar militar al raionului, iar tatăl soțului – prim-secretar al Comitetului raional de partid. Ei nu comunicau bine între dânșii. Conducerea tatei, comandamentul Districtului Militar Odesa, se afla în afara republicii, el nu se subordona deloc autorităților locale și pleca pentru instrucțiuni direct la Odesa. Conducerea raionului câteodată nu era de acord cu indicațiile emise de el. Dar pe neașteptate, ei doi au început să comunice între ei. În zilele acestea am înțeles că în stat se întâmplă ceva foarte serios.

Când aduceau niște găini vineții, ce rând se făcea [...]

Când am absolvit școala și am intrat la Universitate, în 1989, noi toți am observat că ceva se întâmplă. Mărfuri și produse erau tot mai puține. Trăiam la cămin și uneori cumpăram produse, alteori aduceam ceva de acasă. Situația era complicată. Cu spălatul rufelor și după mâncare noi trebuiam să ne ducem acasă. Prețul la călătorii era atunci mic, bursa îmi permitea (bursa era de 50 de ruble, ea s-a menținut până la prăbușirea URSS). Deși bursa mea era medie – aveam și „5", și „4" –, dar îmi ajungea. Mi-au ajutat și buneii, eu primeam la poștă lunar transferuri bănești (25 de ruble).

Polițele magazinelor erau goale. Când aduceau niște produse din carne, ca acum țin minte, niște găini vineții, ce rând se făcea! [...] Dar când le pregăteam, erau gustoase. Gustul lor nu am să-l uit niciodată. Mai ales, în cămin, pe tigaie, mâncam în cameră. Era un fel de romantică – amintire din tinerețe. Era criză economică, dar noi atunci altfel înțelegeam problemele, comparativ cu zilele de astăzi.

Pentru prima daă am băut vin în cămin

Eu am absolvit școala în 1989. În rn. Șoldănești, atunci erau foarte multe vii. Noi, ca elevii, veneam cu sapa în mână să le scoatem. Maturii scoteau plante mai mari, iar noi prelucram teritoriul, ca să nu mai rămână nimic din ceea ce era cândva plantat pentru producerea vinului. Țin minte bine totul, pentru că am participat personal la aceste procese. Mai departe nu țin minte. Când am intrat la Universitate, vânzarea băuturilor tari era liberă. Toate zilele de naștere noi le sărbătoream deja fără restricții la băuturi. Desigur, în cămin erau restricții, dar ele și acum există, pentru că trebuie respectate regulile. Mai ales că administratorul căminului la noi era foarte sever. Deși pentru băieți erau unele reguli, pentru fete – altele. Pentru mine însă „legea seacă" nu a avut niciun efect, deoarece pentru prima dată eu am gustat vin în cămin. La prietena mea, care învăța la actuala AMTAP, pe atunci – Institutul de Arte, au venit niște colege de clasă, care au adus o sticlă de vin. Mie îmi era rușine să spun că niciodată nu am băut vin. Nu eram sigură – cum e la gust vinul, cum să-l beau, cum am să reacționez la el [...]. Dar totul a trecut normal, foarte vesel.

Nivelul de emoții era atunci foarte ridicat

Nu prea țin minte manifestările naționaliste din instituție; eram deja măritată, chiar gravidă. Asta era deja după căderea URSS, în 1992, la anul IV. Noi am mers atunci într-un marș, de la Universitate până în piață și pe urmă

iar spre Universitate. Atunci m-am gândit: unde mă duc eu, în starea mea? Sentimentul pozitiv, când ești împreună cu toți la așa eveniment, rămâne de neuitat. Dar acum înțeleg că nivelul de emoții era atunci foarte ridicat.

Noi nu am avut colegi care să fi participat la mișcările studențești, la cenaclurile cu caracter național, pentru că noi eram în grupă rusă. Eram doar martoră și vedeam că, uneori, băieții noștri, când discutau aceste chestiuni cu colegii din alte grupe, ridicau vocile.

Știu că între băieți au fost conflicte pe această temă, mai ales în colhoz, după un pahar de vin [...]. Dar nu s-a ajuns niciodată la sânge, la cuțit. (La cuțit totuși s-a ajuns, dar mai târziu, în 1992).

Unii studenți și profesori își arătau deschis susținerea pentru acțiunile de mișcare națională și participau activ la ele. Alții – nu. Poate, erau preîntâmpinați să nu participe Atitudinea față de aceste acțiuni depindea de fiecare om în parte, de educația fiecăruia. Totuși, cei mai mari susținători erau studenții din grupele românofone; acolo problemele date erau discutate altfel.

Trecerea la grafia latină și la noul program de studii

Trecerea la grafia latină pentru mine s-a produs foarte ușor, fără probleme, deoarece eu la școală am studiat limba franceză. Dar și datorită profesoarei noastre de limba română, care manifesta un adevărat profesionalism în predarea acestui obiect. Am cumpărat manualele necesare și am început s-o studiez și s-o vorbesc. Soacra mea, care a predat la școală în raion, a venit la Chișinău și aici, la cursurile pentru vorbitorii de limbă rusă, nemoldoveni, a început să predea limba română. Am avut noi în familie unele incidente legate de limbă, [...] dar am trecut peste ele și ne străduim acum să le uităm.

Noi am fost prima generație care a studiat Istoria românilor. Erau câteva broșurele despre istoria românilor, pe care noi le-am procurat. Mi se pare că Universitatea le-a editat, vreo cinci-șapte broșurele. De acolo am aflat ce a fost, cum a fost. Tot așa noi am început să studiem și după noul program la Facultate. Predarea însă a rămas în rusă, nu s-a schimbat nimic.

Cea mai plăcută și cea mai neplăcută amintire din anii studenției?

Cele mai plăcute și mai interesante amintiri sunt din perioada când noi, studenții, plecam la strâns roada, în colhoz. Toate s-au întâmplat

anume acolo, la anul I și II. Cele mai neplăcute amintiri sunt legate de anul 1992, când a decedat tatăl meu, exact la două luni după ce am născut fiica. Îmi era greu să mă descurc și cu lecțiile, și cu copilul mic. Soțul meu după lecții lucra [...]. Acele timpuri au fost foarte grele și neplăcute.

După absolvirea facultății de Istorie i s-a propus să predea biologia

Eu trebuia să mă întorc la lucru în Șoldănești, pentru că am intrat la Facultate în baza îndreptării[135] pe care mi-a dat-o Secția raională de învățământ, dar noi cu soțul tare nu vroiam să rămânem acolo. Când am ajuns la Secția raională de învățământ Șoldănești, mi s-a spus că ei nu au locuri vacante pentru profesorii de istorie, iar dacă tare doresc, pot să predau biologia. Mi-au spus: „Dvs. știți materia, căci ați absolvit școala cu eminență, și nu vă va fi greu să predați în clasele a V-a – a VI-a. Iar când se va elibera locul, vă vom trece ca profesor de istorie". Cu asta cariera mea de profesor de istorie s-a încheiat și am revenit la Chișinău. Eu vă povestesc asta, ca să înțelegeți ce era, în general, ce se petrecea atunci la noi în țară și în societate.

Mulți dintre colegii mei de grupă au plecat în raioane, o parte, circa jumătate, au rămas totuși în oraș. Cei mai mulți dintre cei care au rămas la Chișinău au făcut a doua facultate, după moda care s-a început atunci.

SURSE ICONOGRAFICE

Maria Crușilinscaia în studenție

[135] Scrisoare de recomandare.

NOI, OAMENII, AVEM ÎN GENELE NOASTRE SPIRITUL DREPTĂȚII, CHIAR DACĂ NU NI-L PUTEM EXPLICA UNEORI [...]

Oleg Efrim s-a născut la 7 noiembrie 1975 în s. Cornești, rn. Ungheni, RSS Moldovenească, URSS. A absolvit școala medie nr. 2 din satul de baștină, în anul 1992, și Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova, în 1997. Din luna septembrie a aceluiași an este angajat lector universitar la Catedra de drept civil a Universității de Stat din Moldova și avocat. În perioada 1997–2000, a fost consilier juridic și coordonator de programe la Centrul Național de Asistență și Informare a Organizațiilor Neguvernamentale din Moldova „CONTACT", apoi director al Centrului de Drept Necomercial, din februarie 2000 până în octombrie 2008. Este avocat-partener la biroul asociat de avocați „Avornic&Partenerii", între 2002 și 2008, avocat parlamentar (Ombudsman) al Republicii Moldova la Centrul pentru drepturile omului, din octombrie 2008 până în noiembrie 2009. Din noiembrie 2009 până în mai 2011 a fost viceministru al Justiției Republicii Moldova, iar la 6 mai 2011 a fost numit Ministru al Justiției prin Decretul Președintelui Republicii Moldova. Din aprilie 2015 este managingpartner la Biroul asociat de avocați *Efrim, Roșca și Asociații*, totodată, continuă activitatea didactică în calitate de profesor de drept civil la Facultatea de Drept a Universității de Stat din Moldova.

Rădăcinile lui Oleg Efrim

Sunt născut în s. Cornești, rn. Ungheni, într-o familie de intelectuali. Mama, Elena, născută Țurcanu, în Drochia, după ce a absolvit Școala Pe-

dagogică din Soroca, a fost repartizată în școala din Cornești în calitate de învățătoare pentru clasele primare. Toată viața profesională a mamei – de la învățătoare de clasele primare, la profesoară de istorie, apoi șef de studii și director de școală – s-a desfășurat în școala nr. 2 din Cornești. Tata, Nicolae Efrim, avea studii în comerț și era stâlpul casei. Nu-mi aduc aminte să-mi fi lipsit ceva în copilărie. Desigur, atât de cât aveam nevoie eu ca și copil. Matur, am înțeles că datorită tatei. Era firesc. Venea din neam răzeșesc, de gospodari. Bunica mea, Olga, era descendentă din neamul Bârcă, neam de răzeși cu mare reputație în sat. Și bunicul, pe care nu l-am cunoscut – murise mult înainte de venirea mea pe lume – era din altă familie bună de răzeși.

Buneii de pe tata

Tatăl meu, fiind mezinul familiei Efrim, a rămas în gospodăria bunicii, după ce s-a însurat, așa cum era tradiția, astfel că am locuit într-o ogradă cu bunica Olga toată viața mea de copil. Era o femeie foarte muncitoare și deosebit de înțeleaptă. Născută în 1905, a prins toate revoluțiile, războaiele mondiale, a trăit în România Mare și apoi cu sovieticii, „cu rușii", cum spunea câteodată. În general, nu vorbea despre viața ei atât cât aș fi vrut eu. Dar avea unele expresii pe care le țin minte și al căror sens l-am înțeles mai târziu. Zicea uneori, de exemplu, că un lucru sau un om era „de la țaru Nicolai" sau „pe vremea românilor, în satul Cornești nu erau bețivi și leneși". Vorbea puțin și despre familia ei. Era supărată că nu au lăsat-o să-și continue școala. Despre tatăl ei, străbunicul meu Sandu, își amintea, mai ales, când era vorba despre pământurile pe care le-a avut. Când ne întorceam de la cules via, – pentru că așa era în școala sovietică și încă ceva timp după: elevii și studenții erau scoși pe deal, pentru a ajuta sovhozul la cules mere sau poama –, bunica ne întreba „Da azi unde v-au dus?". Noi, copii fiind, nu prea știam exact în ce sat sau regiune din împrejurimile Corneștilor ne-au dus și mai schimonoseam uneori denumirile. Iar bunica ne spunea numele corect al dealului sau al satului și întotdeauna comenta: „Acolo o avut tata pământ, da [...]" sau „Acolo o avut tata vie, da [...]". După care ofta și zicea „O fost odată". Sau când mergeam la cules ciuperci în pădure, ne ducea în locuri numai de ea știute. Am observat că ori pe unde mergeam, tot într-un anumit loc ajungeam, dar nu ne spunea nimic. Abia mai târziu am aflat că era bucata de pădure a străbunicului.

Am învățat de la bunica Olea – că așa îi spuneam noi, nepoții, – să termin orice lucru început, pentru că „măi băiete, dacă ai întrat în horă, ap' du-o pân la capăt". Azi noi îi spunem tenacitate sau perseverență. Tot în acest context, îmi amintesc că avea o grădină exemplară, deși era foarte mare după măsurile sovietice. Era destul de înaintată în vârstă, dar când mă trezeam să merg la școală, ea deja venea din grădină de la prășit, plivit sau alte munci necesare. Deși rămăsese singură destul de devreme, creștea tot de ce avea nevoie în grădină și pe lângă casă. Iarna citea. Citea mult. Citea și cu grafie latină, și cu grafie chirilică. Îi plăceau poveștile și îmi aduc aminte, când venea soră-mea de la Chișinău, întotdeauna îi spunea să-i mai aducă cărți cu povești.

Când veneam de la școală eu, mama și sora mea, ne aștepta întotdeauna cu ceva de mâncare. Nu am mai mâncat vreodată supă de vară mai gustoasă decât a bunicii Olea [...].

Buneii de pe mama

Ceilalți bunici, așa cum am spus, trăiau în satul Drochia. Părinții ne duceau la Drochia, când eram foarte mici, mai ales când și-au construit casa, iar când eram mai mari – mergeam doar la sărbători. Bunicii de pe mamă au muncit în colhoz, dar aveau acasă o gospodărie mare, așa ca în satele de la nord: cu vaci, oi și alte animale, care necesitau o muncă enormă. Țin minte că vara mergeam câteodată cu bunica pentru adăpatul vacilor „la deal" – o pășune care îmi părea foarte departe și care chiar este departe. Iar mămuca Marina mergea de trei sau mai multe ori pe zi încolo, în dependență de cât de cald era. Și asta o făcea printre celelalte treburi care se fac într-o gospodărie mare de la sat: prășitul la sfeclă, la popușoi, înșiratul tutunului, îngrijitul grădinii, al animalelor de pe lângă casă. Au muncit foarte mult. Bunicul Vladimir făcuse „cele patru clase la români" și de la el am auzit pentru prima dată de Ștefan cel Mare, Alexandru cel Bun, regele Carol și de Mihai. A ținut minte toată viața poeziile pe care le învățase la școală. Avea în podul casei, printre multe alte chestii pe care le tărăboiam în fiecare vară, și câteva cărți după care învățase la școală. Dar nu ne dădea voie să le dăm jos din pod. Ne zicea să le răsfoim cât vrem, dar acolo, în pod. Bunicii erau oameni foarte credincioși și evlavioși. Cu ei am mers pentru prima dată la biserica din satul Drochia, care funcționase în perioada sovietică. În Cornești nu era biserică. Fusese distrusă în timpul războiului, că trecuse frontul pe acolo. Tot la Drochia am înțeles ce este

Crăciunul. Erau sărbători care se țineau cu sfințenie de toată lumea. Copiii și maturii mergeau la colindat. Bunica Marina colinda foarte frumos. Avea o voce puternică și convingătoare. Dar ce plăcinte gustoase făcea! Era mare sărbătoare când venea în ospeție la noi la Cornești. Tot bunicii ne-au învățat *Tatăl nostru* și să ne facem cruce înainte de masă și după, să-i mulțumim Domnului.

Grădinița de copii

Au încercat părinții să mă ducă la grădiniță, că trebuia să fiu pregătit de școală. Dar – din spusele părinților – am fost atât de stresat, încât au renunțat. În schimb, îmi amintesc că m-am dus în clasa zero cu mult curaj. A fost, o perioadă, un astfel de sistem de pregătire a copiilor de la sate pentru școala primară și eu tocmai l-am prins. Am avut un profesor deosebit. Îmi aduc aminte cu mult drag de Vladimir Ivanovici Țurcanu, primul meu învățător, care a educat zeci de generații de copii în școala noastră.

Amintiri despre școala primară

Îmi amintesc că prima perioadă nu era simplu să stai locului în bancă timp de o lecție și să faci ceea ce așteaptă profesorul de la tine, și nu ceea ce erai obișnuit. Și că nu te mai poți juca atât cât vrei, sau doar după ce faci lecțiile. Era o curiozitate enormă pentru tot noul care ni-l aducea profesoara noastră de clasele primare, Galina Artiomovna.

Am fost și octombrel, și pionier [...]

Știu exact că am fost și octombrel, și pionier. Purtam insignă, cămașă albă sau albastră și, neapărat, cravata roșie. Nu țin minte multe lucruri legate de acest fapt în clasele mici. Știu că ne-au primit în pionieri cu mare fast și era o mare sărbătoare pentru copiii care se vedeau mai mari, mai importanți decât octombreii. În holul școlii, ca și în toate școlile sovietice, probabil, era bustul lui Lenin, niște drapele roșii și încă ceva simbolic. Anume în holul acesta se făceau careurile, când vremea nu ne permitea să le facem în fața școlii, și anume aici, țin minte, mi s-a legat cravata, adică aici am devenit pionier. A fost cu fast, cu scenarii, poezii și cântece, pe care le-am tot repetat ceva timp înainte. Se dădea mare importanță acestui eveniment și învățătorii aveau grijă să ne pregătească foarte bine. Câtva timp am purtat cravata, care, acum mă gândesc, era pentru mine un simbol că sunt mare, că am trecut într-o nouă etapă. Nu cred că îi confe-

ream vreun sens ideologic, nici nu m-am gândit vreodată la asta. Nici nu aveam cum să înțeleg acest lucru atunci. Le luam ca atare, ca un fel de „așa se cuvine", „așa fac toți". Sărbătorile, pe care acum le numim comuniste, vorbesc de 23 Februarie[136], 1 Mai[137], 9 Mai[138], Ziua Pionieriei[139], 7 Noiembrie[140] și altele pe care mi le mai amintesc, de multe ori erau zile libere, în care se organizau tot felul de demonstrații, mitinguri, după care fiecare se ocupa cu ce îi trecea prin cap. Sărbătorile comuniste care cădeau primăvara, de obicei, erau sărbătorite „prin muncă", cum ziceam noi, pentru că era vremea lucrărilor agricole și mai ajutam părinții la muncile din grădină. Ziua de 7 Noiembrie era o zi specială pentru mine și nu pentru că era ziua revoluției, dar pentru că era ziua mea de naștere. Apropo, îmi amintesc că de 9 Mai ne obligau să mergem să depunem flori la anumite monumente din târgul Cornești, pentru că la noi în sat nu erau așa monumente comuniste. În schimb, în orășelul Cornești erau tocmai două: un monument al ostașului necunoscut, cred, în centrul târgului și altul – un tanc sovietic pe dealul de la intrare dinspre Ungheni. Dar iarăși, chiar dacă ne mânau la aceste depuneri de flori și mitinguri, noi le transformam în distracție, adică repejor le spuneam poeziile sau ce trebuia acolo de făcut, după care ne scoteam cravata și o băgam în buzunar, ne plimbam, mâncam înghețată,

[136] *Ziua Armatei și Flotei Militare Sovietice* – a fost instituită ca sărbătoare sovietică prin hotărârea Prezidiului Comitetului Executiv Central al RSFSR din 27 ianuarie 1922. Ziua de 23 februarie era zi lucrătoare pentru toți cetățenii sovietici, cu excepția militarilor.

[137] *Ziua solidarității internationale a muncitorilor – 1 Mai,* se sărbătorea în URSS pe 1 și 2 mai anual. Ziua de 1 Mai a fost decretată zi nelucrătoare din 1918, conform Codului Muncii al RSFSR, și 2 mai a devenit zi de odihnă conform hotărârii Comitetului Executiv Central al Sovietului Comisarilor Poporului din URSS din 23 aprilie 1928. De obicei, la 1 Mai se organizau demonstrații ale muncitorilor, iar a doua zi, de regulă, cetățenii sovietici ieșeau la piknicuri în natură, la așa zisa „maiovka".

[138] *Ziua Victoriei sau „Ziua victoriei Armatei Roșii și a poporului sovietic asupra Germaniei naziste în Marele Război pentru Apărarea Patriei din 1941–1945"* – a fost instituită ca sărbătoare oficială sovietică prin hotărârea Prezidiului Sovietului Suprem al URSS din 8 mai 1945. S-a sărbătorit anual la 9 Mai, iar din anul 1965 a fost decretată zi nelucrătoare. De obicei, la 9 mai se organizau demonstrații ale muncitorilor și parade militare.

[139] *Ziua Pionieriei* se sărbătorea anual la 19 mai, în ziua formării organizației pionierești „V.I. Lenin". De obicei, în acestă zi se organizau „lecții leniniste", mitinguri ale pionierilor, adunări festive, unde se anunțau rezultatele diferitor competiții dintre detașamentele și echipele de pionieri la studii, în colectarea deșeurilor de metal, de hârtie, concerte etc., iar seara pionierii participau la festivități informale, cu tradiționalul „rug pionieresc" (*Большая советская энциклопедия*, т. V. Москва, «Советская энциклопедия», 1971, сс. 460-463).

[140] *Ziua Marii Revoluții Socialiste din Octombrie* se sărbătorea anual la 7 noiembrie (din anul 1918) pentru a aniversa revoluția bolșevică, care a avut loc la 25 octombrie (7 noiembrie) 1917. La 26 octombrie 1927, Prezidiul Comitetului Executiv Central al URSS a declarat 7 și 8 noiembrie zile nelucrătoare și, de obicei, la 7 noiembrie se organizau demonstrații ale muncitorilor și parade militare.

care se vindea cu această ocazie. Aveam o atitudine de copil. Nu dădeam importanță sărbătorii ca atare.

Când crescusem mai mare, purtatul cravatei era o obligație pe care nu întotdeauna o respectam. Mi-au fost cumpărate două cravate, ca să nu am argumentul de ce nu port cravată. Mama, fiindu-mi și dirigintă, cum am spus, era mai tot timpul cu ochii pe mine. Oricum, găseam motive ca s-o pun în geantă și să zic că am uitat-o acasă. Era, probabil, un comportament de adolescent, un fel de luptă pentru independență și pentru a fi altfel decât ni se cerea. Și chiar nici nu am purtat prea mult cravată, pentru că deja de prin '88–'89 nimeni nu se mai uita dacă porți sau nu cravată. Cât despre comsomol, doar am auzit. Nu am mai prins să fie. Nu că mi-ar părea rău [...].

Școală, lecții, profesori

Am avut norocul ca diriginta clasei în care învățam eu să fie chiar mama. Mama mi-a fost și profesoară de istorie, de științele sociale și dirigintă. Credea și, probabil, mai crede că disciplina începe de la fiecare și asta aplica și în raport cu mine. Aveam la istorie doar două tipuri de note: sau „foarte bine", că am prins și evaluarea cu note până la „5" și apoi până la „10", sau doi. Dacă nu știam tema așa cum credea mama că trebuia să o știu – luam „doi", fără vreo explicație și fără să-mi țină morală la școală sau acasă. Doar că avea grijă să-l anunțe pe tata să-mi verifice zilnicul. Tata era persoana cu cea mai mare autoritate în familia noastră. Nu vorbea mult, nu ne pedepsea, dimpotrivă. Dar avea el expresii, să le zic moralizatoare și cu efect de deșteptare, pe care ți le spunea taman la țanc. Dacă mama îi zicea să-mi verifice zilnicul, el înțelegea foarte bine care este scopul și, după ce se uita la doiul desenat expresiv de mama, de obicei, zicea: „Nu înveți pentru mine și, dacă nu vrei să înveți, ai să lucrezi tractorist la ferma de vaci. Locuri sunt destule pentru cei care nu învață". Vorbele lui tata mă readuceau pe lume și făceau să am elan un timp. Îmi plăcea istoria și aveam memorie bună, așa că m-am descurcat.

Disciplinele preferate

Matematicile. Și, probabil, datorită profesoarei de matematică și informatică Maria Antonovna Râmbu. Era de o dedicație specială doamna Râmbu. Făceam algebră și geometrie, apoi, în clasele mari, și informatică toată săptămâna. Aveam multe ore de matematică. Și cu toate acestea, în

fiecare zi a săptămânii în care aveam algebră după orar, mai făceam o oră de matematică la lecția zero. Adică dacă lecțiile începeau la 8:30 dimineața după orar, noi veneam la 7:30 la încă o oră de matematică. „Matematica este exercițiul minții", ne repeta foarte des Maria Antonovna, *a propos*, era și scris deasupra tablei în cabinetul de matematică. Tot doamna Râmbu ne-a înscris la școala de matematică pentru elevi de la Facultatea de Matematică a Universității de Stat din Moldova. Era un fel de școală fără frecvență. Ni se trimiteau prin poștă problemare cu diferite sarcini, probleme și exerciții și noi le trimiteam înapoi rezolvate. Am învățat la această școală de matematică a Universității timp de doi ani. Și, *a propos*, nici pe noi nu ne obliga nimeni să venim dimineața la ora suplimentară de matematică și nici pe doamna profesoară. Dar ne-a putut transmite pasiunea ei pentru matematici. Ne-a făcut să îndrăgim matematica. Deși din întreaga clasă în care am învățat, doar o colegă de a mea a mers la facultatea de economie, adică o profesie mai mult sau mai puțin legată de matematică, iar ceilalți au făcut facultăți de drept, de filologie, de istorie, politehnici etc. Dar, sunt sigur că am reușit, inclusiv, datorită acestui intens „exercițiu al minții", făcut la orele de matematică.

Cititor împătimit

Știți de ce îmi aduc aminte de serile în familie? Îmi aduc aminte de mama și de tata care citeau înainte de culcare, ambii stând în pat cu câte o carte în față, apoi de soră-mea citind pe sub plapumă la lanternă, pentru că disciplina era disciplină și trebuia să ne culcăm cel târziu la ora zece seara. Așa că m-am trezit într-o familie cititoare. Aveam și avem acasă, la Cornești, o bibliotecă bunicică de carte artistică, drept că este, în mare parte, în rusă, pentru că așa era atunci – cartea bună se tipărea în rusă. Sunt și câteva cărți în română, cu grafie chirilică. Știu că tata se abonase la „Enciclopedia sovietică moldovenească". Mi-a povestit odată că a reușit cu greu să adune toate volumele „pe blat"[141]. Aveam toate trei volumele enciclopediei pentru copii „Vreau să știu", apoi o grămadă de povești ale țărilor lumii, dar, desi-

[141] *Blat* – rusism/sovietism, pătruns în limba română a locuitorilor din RSSM, și avea semnificație de conexiuni utile, cunoștințe profitabile, sau oameni „potriviți", datorită cărora se pot obține unele beneficii prin eludarea regulilor și legilor general acceptate, de regulă, în detrimentul intereselor societății sau ale statului. Este, de fapt, o formă de corupție care cuprinde un sistem de acorduri informale, schimburi de servicii, conexiuni, contacte cu persoane influente, pentru a obține rezultate dorite în URSS (А.В. Леденева, *Личные связи и неформальные сообщества: трансформация блата в постсоветском обществе*. În: *Мир России. Социология. Этнология*. 1997, №4, с. 89-106).

gur, și ale lui Ion Creangă, miturile și legendele Greciei Antice, ale Romei Antice, romane istorice și altele. Citeam ca un copil de istoric. Citeam și cărți de aventuri, apoi, îmi amintesc, apăruse o serie de cărți *sciencefiction* și așteptam în fiecare lună cu sufletul la gură să-mi aducă tata următorul volum. Se găseau greu, dar, mai ales, în librăriile din sate. În perioada sovietică și cartea bună era deficitară. Și mai citeam după sora mea, care era mai mare și, într-un fel, mi-a direcționat lecturile. Dar recunosc, am citit mai mult rusește. Cartea bună era, de cele mai dese ori, în limba rusă.

În anii '90 am participat și la Marile Adunări Naționale, și la Podurile de flori

Da, în mod cert, pentru copiii de vârsta mea acele evenimente nu erau la fel de palpitante ca pentru maturi. Nu cred că ne dădeam seama cu adevărat ce procese au început și unde ele vor duce. Deja mai târziu, după 1988, am început să vorbim mai mult despre limba română, apar discuții aprinse între colegi că suntem români sau nu, că era bine sau nu, când făceam parte din România, că iată bunica mea asta a zis, iar a mea – asta.

Am participat chiar și la Marile Adunări Naționale și la Podurile de flori din anii '90. Îmi amintesc foarte clar prima Mare Adunare Națională. A fost în '89, în august '89. Am venit împreună cu părinții la Chișinău, pentru că ei au ținut să participe neapărat la acest eveniment. Din cauza vârstei mele, probabil, – totuși aveam 14 ani și își făceau griji că s-ar putea întâmpla ceva în Piață – m-au lăsat la verișoara mea, care locuia la Chișinău. Ei, părinții împreună cu mătușa Ana și soțul ei Victor, au mers în piața Marii Adunări Naționale, atunci Piața Victoriei, fiind convinși că noi ne vom căuta de treabă acasă. Dar și interesul nostru era mare. S-a tot vorbit despre această Adunare, încât am considerat că trebuie să mergem și noi și să vedem cu ochii noștri. Nu circula transportul urban în acea zi, astfel că noi – eu și verișoara Carolina – am mers pe jos din sectorul Botanica până în centrul orașului. Îmi amintesc că am rămas extrem de uimit de numărul enorm de oameni care umpluse Piața Victoriei. Sigur că atunci nu-mi dădeam seama despre amploarea evenimentului și de importanța lui pentru noi toți, pentru viitorul nostru, chiar dacă auzeam atunci că noi vrem să avem alfabet latin, că noi suntem popor, că noi suntem români. Pur și simplu, m-a impresionat marea de oameni, oameni care purtau drapele, pancarte, care scandau, cântau, se îmbrățișau. Ne-a impresionat mulțimea de oameni.

Eu auzeam, din scandările oamenilor, din discursurile vorbitorilor de la tribună, desigur, în măsura în care îmi permitea vârsta să aud și să înțeleg, ce dorim. Dar nu țin minte să-mi fi pus întrebarea de ce? Înțelegeam că nu poate atâta lume să-și dorească ceva fără substrat, fără să aibă dreptul să pretindă ceea ce cereau. Se întâmplă unui om, unui număr restrâns de oameni, dar nu zecilor de mii de oameni, sau nu știu exact câți au fost atunci. După acest eveniment, au început procese care au avut impact asupra noastră și, iată de aici, încep să-mi amintesc foarte bine. A urmat 31 august, când s-a luat decizia de a trece la alfabetul latin și noi, în plin proces de studiu la școală, a trebuit să ne încălțăm în timpul mersului.

Trecerea la alfabetul latin

În școala noastră, ca și în multe școli din RSS Moldovenească, se învăța limba franceză și alfabetul latin nu era o noutate pentru noi. Grație faptului că am studiat franceza, nu am avut vreo problemă cu trecerea la grafia latină. Apoi, pentru că satul meu de baștină este așezat nu departe de hotarul cu România, interceptam canale românești care transmiteau filme străine și emisiuni subtitrate în română, trebuia să deprind să citesc aceste subtitre cu caractere latine, ca să înțeleg despre ce este vorba în film. Noi, copiii de atunci, nu aveam probleme să citim subtitrele canalului de televiziune român. Mie îmi părea nostim că este atât de simplu să înțeleg limba mea scrisă cu alte caractere. Nu auzeam graiul românesc, pentru că filmele pe care le transmitea canalul sau canalele românești de televiziune nu erau dublate, ci titrate, respectiv, trebuia să citesc subtitrele. Și să citesc repede, altfel nu prindeam firul. Am deprins repede, pentru că făceam franceză la școală. Nu a fost complicat deloc. Foarte ușor am trecut la alfabetul latin. A fost absolut organic.

Știu că la un moment am început să scriem cu alfabetul latin. După ce a fost legea adoptată, au început primele discuții, chiar și între noi, elevii, dacă suntem români sau nu. Îmi amintesc niște certuri chiar în clasa noastră, în care o colegă de-a noastră insista că noi nu avem cum să fim români, românii sunt jandarmi, ei i-au fugărit pe bunicii noștri, i-au bătut. Probabil, atitudinea ei venea de acasă. Probabil, era martoră la niște discuții de acasă și le aducea în clasă. Majoritatea însă erau siguri că sunt români. Mai ales, după ce au avut loc evenimentele din Piața Marii Adunări Naționale, după ce a fost votată legea cu privire la trecerea la grafie latină[142], au

[142] Legea nr. 3462 din 31-08-1989 cu privire la revenirea limbii moldovenești la grafia latină. Vezi: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=96067&lang=ro

început discuțiile astea care, din păcate, și astăzi continuă în societatea noastră, iar o parte din românii basarabeni își neagă identitatea.

Generația care a început a învăța istoria Românilor în școala generală

Fac parte din generația care a resimțit toate transformările prin care a trecut societatea din Republica Moldova: am învățat limba moldovenească cu grafie chirilică, după asta am învățat limba română cu grafie latină, aveam șase ore de limbă și literatură rusă pe săptămână, cam tot atâtea cât de matematică, deși pot să greșesc. Ar putea să fi fost la paritate, nu-mi amintesc bine. Îmi amintesc că nu aveam niciun manual, nicio sursă de unde să învățăm istoria Românilor. Această disciplină a apărut în program mai peste noapte și nu a fost însoțită de manuale și de restul. Am fost urmărit de aceeași soartă și când am venit la facultate. Istoria Românilor o învățam odată cu profesorul care ne preda și care era mama. Eram martor cum căuta mama surse, ca să poată să ne predea a doua zi lecția. Iar noi scriam conspect, din care apoi învățam. Ulterior, am susținut examen de absolvire la istoria Românilor la școală și am avut examen de admitere la facultate. Erau vremurile când pentru admitere la facultate se susțineau examene. Și erau foarte serioase. Era un concurs foarte mare. Am susținut patru examene la admitere. Sora mea, care era atunci studentă la Facultate de Istorie, a făcut rost de niște broșuri, scrise de profesori de la facultate. Era unicul material didactic existent în perioada ceea și erau niște broșuri făcute la rotaprint[143], nici nu aveau formă de carte.

În perioada sovietică, dreptul nu era o profesie foarte cunoscută

Am ajuns la facultate în anul 1992, exact la un an după declararea independenței. Am aplicat la Facultatea de Drept, ca să studiez dreptul într-un stat care avea un an. Acum înțeleg că era o țară care nu a fost niciodată stat și, dacă mă uit înapoi, îmi explic foarte multe lucruri care se întâmplau. Nu au existat tradiții. Iar cei care au ajuns să conducă noul stat nu știau ce înseamnă să ai guvern, nu știau ce înseamnă să ai parlament, dar ele s-au creat, pentru că modelul de stat nu l-au inventat moldovenii. Au ales republica ca formă de guvernământ și au creat organele puterii. Astfel, într-o bună zi, tot ce era scris în toate cărțile, manualele noastre și era obligatoriu de studiat la facultate s-a dovedit că nu era bun, că nu

[143] Mașină de imprimat de format mic, cu un tipar special, folosită, mai ales, pentru multiplicarea unor tipărituri de tiraj redus.

era corect și nu corespundea cu noile realități. S-a constatat că acolo erau mult mai multe lucruri decât avea nevoie un student la drept, materii care nu aveau treabă cu dreptul. Toate cărțile, manualele și celelalte surse erau împânzite de ideologie și, practic, ne erau inutile nouă în noua realitate. Surse de învățare nu aveam. Încă nu aveam acces nici la manualele românești, pentru că era o sărăcie totală. Nici în vânzare nu erau.

Facultatea a primit niște donații de la Guvernul României, care ne-au mai ajutat să deprindem terminologia în limba română. Dar în bibliotecă nu puteai să găsești nimic. Din perspectiva de acum, a fost și bine, dar și mai puțin bine. Oricum, trebuia să ne pregătim de lecții, de seminare și unica noastră posibilitate era să mergem la bibliotecă. Azi studenții doar trebuie să dorească să învețe: au acces la orice bibliotecă din lume și surse în oricare limbă. Noi însă făceam rând la o carte. Dar partea bună a lucrurilor a fost că aici noi am început să ne punem întrebări și să fim în stare să identificăm care rânduri din cartea, din manualul de drept se referă la știință și care la ideologie.

Foloseam și manualele scrise de sovietici

Nu aveam alternative. Situația ne-a ajutat să înțelegem mai repede cum funcționează dreptul, pentru că nu poți lua adevărurile dintr-o carte. Trebuie numaidecât să mergi la lege. Din lipsă de literatură, eram obligați să citim cărțile sovietice, scrise după legile altui stat, în altă limbă decât în cea în care vorbeam noi. Și doar citind legea și comparând cu conținuturile lecturate, înțelegeam că legea noastră spune altceva. Doar așa puteam stabili ce nu mai este valabil, unde este ideologie și ce nu se referă la știința juridică.

Profesorii nu ne recomandau cărțile scrise înainte de 1991. Erau conștienți de calitatea lor și de faptul că nu mai sunt de actualitate. Nu puteau să ne recomande surse scrise de autori din alt stat, surse care nu mai erau valabile, dar noi aveam nevoie să învățăm de undeva. Făceam conspecte la orele teoretice și era foarte important ce ne preda profesorul în aula universitară, dar nu putea să ne fie suficient. Când ne pregăteam pentru seminare, numaidecât citeam lucrări de drept scrise altădată în limba rusă și legile publicate ale statului.

A fost un mod de a ne dezvolta gândirea critică [...]

Da. Experiența asta ne-a ajutat să facem saltul. Să ne debarasăm de metodele de învățare școlărești, scolastice. Învățam, de fapt, ceea ce ar fi

trebuit să ne învețe școala. Nivelul discursului era altfel la Universitate. Mai ales că am avut profesori care au participat la scrierea primului text al Constituției Republicii Moldova. Noi dezbăteam subiectele de la sursă, de la omul care participa nemijlocit în procesul de creare legislativă, așa cum era profesorul Boris Negru, și, sigur, asta ne-a ajutat să ne formăm gândirea critică, să punem întrebări, să înțelegem dacă o anumită frază este ceea ce-mi trebuie mie sau asta e ideologie. La un moment dat, puteam identifica foarte repede pasaje întregi îmbâcsite de ideologie, înțelegând că asta, precis, nu e drept civil. Dreptul civil, cred, era materia cea mai importantă de atunci. Era disciplina la care noi am văzut cea mai mare diferență dintre dreptul sovietic, care reglementa relațiile civile în orânduirea socialistă, și dreptul civil care se trage de la romani. Apropo, o chestie foarte stranie acum: am învățat la facultate dreptul privat roman după o carte rusească.

Și aici, vreau să zic că am avut un mare noroc. Tatăl unei colege de grupă era deputat în primul Parlament al Republicii Moldova. După o vizită de lucru în România, i-a adus fetei sale un manual de drept privat roman în limba română[144]. Era o carte extrem de frumoasă, în copertă tare, scrisă cu caractere foarte frumoase, dar și dreptul privat, în general, este interesant, ca o poveste. Noi făceam coadă pentru a citi acest tratat. Făcusem o lista de așteptare pentru noi, cei care locuiam la cămin. Înregistram timpul când cartea a fost luată de un coleg sau altul, și fiecare avea dreptul să o țină un timp limitat la 30-40 min, astfel ca să reușim toți să citim și să ne pregătim de seminar. Foarte rar ajungea acest tratat la proprietară, pentru că eram în listă vreo 20 de oameni. Nu aveam mare alegere la sursele de învățare – era manualul lui Noviţki[145] în limba rusă și pe care îl puteam consulta numai la bibliotecă și cartea în română despre care am vorbit. De fapt, a fost prima carte de drept în limba română, pe care eu am văzut-o și am ținut-o în mână.

Profesorii care ne-au format pe noi au predat și generațiilor anterioare

Nu te poți transforma peste noapte în altcineva decât ai fost. Doar că toți profesorii mei au fost oameni foarte inteligenți, unii din ei chiar au fost în primele rânduri ale mișcării de eliberare națională, apoi în primele rânduri ale constructorilor noului sistem juridic al Republicii Moldova.

[144] Vladimir Hanga. *Drept privat roman. Tratat,* București: Editura Didactică și Pedagogică, 1978.
[145] *Римское право.* Учебник / Под редакцией профессора И.Б. Новицкого, Москва, 1972.

Nu am avut nicio clipă sentimentul că este cineva care tânjește după vremurile care au fost. Se prea poate că cineva din ei ascundea astfel de stări. Dar în primii ani după independență, exact când am făcut eu facultatea, domina un soi de entuziasm, de optimism și o euforie a noutății. Profesorii de la Facultate nici măcar nu ne aduceau exemple, așa cum se face de obicei, cu situația anterioară. Deși azi ne pare firească comparația și, dacă astăzi vorbim de anumite legi care s-au schimbat deja în istoria statului nostru Republica Moldova, comparăm dreptul civil de până la 2019 cu cel de după modernizarea Codului civil[146]. Ei, din păcate, – constat astăzi – nu făceau asemenea comparații. Acum zic „din păcate", pentru că prin comparație este mai ușor să înțelegi noutățile și schimbările, să conștientizezi diferențele.

A fost nevoie de schimbare

Era mare nevoie de schimbare. De fapt, era imposibil fără o schimbare a dreptului civil. Dacă în dreptul penal schimbarea nu era una radicală și au fost scoase câteva articole, care reglementau niște realități penale specifice regimului comunist, civilul sovietic, care nega existența proprietății private și trebuia să ascundă în orice fel orice relație de proprietate privată, a trebuit modificat radical. Profesorii mei au dat dovadă de un profesionalism extraordinar și exemplar. Nici nu-mi imaginez cât de greu și de complicat le-a fost lor ca, peste o vară, să predea un curs nou. De la 1 septembrie 1991 au trebuit să țină cu totul altfel de lecții, cu alt conținut. Fără surse teoretice, dar, cu toată pregătirea și experiența lor anterioară, au reușit cumva să ne facă aceste cursuri. Eu nu am prins la facultate cărți de drept în română, scrise de juriști din Republica Moldova în limba română. Nici profesorii mei nu au fost, probabil, în stare să conceptualizeze un curs într-o perioadă atât de scurtă.

Nici legislația noului stat încă nu exista, practic

Noi nici azi nu ne putem lăuda cu o legislație foarte stabilă. De exemplu, Codul Civil al RSSM a funcționat până în anul 2003. În același timp, Codul Civil este o constituție civilă a statului. Nu poți copia din alte părți. Erau încercări de a copia din legislația Federației Ruse, pentru că, din

[146] Codul civil a fost modernizat de un grup de lucru, creat prin ordinul ministrului justiției Oleg Efrim în anul 2013. A fost condus de civiliștii Nicolae Eșanu și avocatul, doctor în drept. Octavian Cazacu. După un efort consistent de aproape 5 ani, Legea de modernizare a Codului civil a intrat în vigoare la 1 martie 2019.

păcate, românii atunci se conduceau după codul francez, un cod foarte vechi. Dar s-a mers pe calea identificării articolelor care trebuie păstrate și a normelor care nu mai sunt valabile, fără a fi abrogate. Acest exercițiu a fost unul bun pentru conceptualizatorii de norme juridice de la noi, pentru că ne-a ajutat să devenim mai buni din punct de vedere profesional, să înțelegem ce se aplică și cum și ce nu se aplică, care sunt contradicțiile și cum să le eliminăm. Primele manuale – nu mă refer aici la câteva cursuri de lecții, pe care totuși câțiva profesori au reușit să le facă – au apărut mult mai târziu, după ce am absolvit.

Proprietatea intelectuală – în limba rusă

Cel mai curios lucru este că am avut un singur curs, care ni s-a predat în limba rusă tocmai la anul IV. Era anul 1996! Este vorba de disciplina Proprietatea intelectuală. Nu era la Universitate niciun specialist în proprietatea intelectuală, care ar fi fost în stare să țină acest curs în limba română. Proprietatea intelectuală este o materie specifică și extrem de complicată, ca s-o înveți în altă limbă. Dar noi am studiat-o cu un profesor rusolingv (Tatiana Bodiu) și din manuale și surse în limba rusă. Și examenul tot în rusă l-am susținut. Tot răul cu binele lui. În schimb, am învățat terminologia în rusă și ne-am perfectat limba rusă de specialitate, care se mai vorbește la noi cu mare succes.

Nu am protestat, pentru că noi am știut că nu era alt specialist. Eram mari. Anul IV. Eram conștienți că aveam nevoie de acest curs pentru formarea noastră. Riscam să nu ni se țină deloc acest curs foarte important.

Nu că nu am fi putut să ne războim. Mai ales că erau toate condițiile și eram o promoție destul de rebelă. Am fi putut să punem condiții administrației universității și să insistăm să ni se dea profesor vorbitor de română. Dar eram conștienți că nu ni se poate soluționa problema. Ne-a fost greu, chiar dacă toată lumea vorbea fluent rusa. Deși 2/3 din colegii mei erau din localități rurale, ca și mine, toată lumea vorbea rusa. Dar rusa juridică și cu termenii specifici proprietății intelectuale era complicată pentru noi. Cred că doamna profesor a fost înțelegătoare. Înțelegătoare, în sensul că înțelegea că ne este complicat să susținem examenul într-o limbă străină pentru noi. De fapt, asta am făcut: am învățat și am susținut examenul într-o limbă străină. Partea bună a lucrurilor era că legile se publicau în rusă și în română, astfel noi citeam textele în paralel ca să deprindem și să învățăm terminologia specifică și chiar să înțelegem legea.

Probabil că si doamna profesor își simțea partea ei de vină că nu a fost în stare să învețe limba română, ca să poată să țină cursul în limba de studiu a studenților. Cred că ne-a dat note mult peste nivelul nostru de cunoaștere și înțelegere a acestei discipline. Asta am vrut să zic prin termenul „înțelegătoare".

Martor și obiect al metamorfozelor – învățământul

În '94, când au venit la guvernare agrarienii, s-a schimbat cursul lucrurilor. Aceste schimbări s-au văzut. Apoi și s-a materializat în poziția activă a studenților din universități. Atunci, anume atunci, au avut loc primele manifestări civice, proteste studențești, care au avut viața lor, în care studenții și-au manifestat dezacordul cu politicile promovate de agrarieni. Au fost câteva greve și studenții nu ieșeau în stradă, pentru că-și doreau să chiulească de la lecții, deși erau și din aceștia. Ei se deprindeau cu simțul libertății, pentru că studenții de atunci nu aveau frica traiului în Uniunea Sovietică din cauza vârstei. Erau copii aflați departe de realitățile sovietice. Ușor, acest segment al populației, a început să prindă voce și, atunci când nu au fost de acord cu ceva, au ieșit în stradă. Noi, oamenii, avem în genele noastre spiritul dreptății, chiar dacă nu ne putem explica uneori, întotdeauna simțim ce este strâmb sau drept, ce este echitabil și inechitabil. Și aceste manifestări au fost tocmai o expresie a acestui spirit. Deși nu au schimbat foarte mult starea lucrurilor, iar agrarieinii și-au făcut politica. Oricum, lucrurile ar fi putut să fie și mai grave.

În orice societate se întâmplă la fel

Nu e corect să-i judecăm pe oamenii care au fost printre organizatorii acestei mișcări de opoziție sau de reacție, pentru că asta era, probabil, și manifestarea lor lăuntrică de viitori politicieni. Sigur că o acțiune sau un protest trebuie să aibă niște lideri dintre cei care au idee despre ce se întâmplă și unde nu se face corect. De obicei, aceștia sunt oamenii care, ulterior, fac carieră politică. Faptul că au folosit această platformă, pentru a deveni sonori, vizibili și notorii ca, ulterior, să obțină mandate, este un lucru firesc. Până la urmă, oamenii votează. Ei nu s-au autoproclamat deputați, ei au obținut votul oamenilor, care au avut încredere în mesajul lor. Da, au fost diferite tipuri de oameni care au condus mișcările studențești. Unii – onești, alții – mai puțin, dar cred că în orice societate se întâmplă la fel.

Liderii mișcării naționale

Aici avem diferite categorii. O bună parte din liderii mișcării naționale au fost agenți străini și au fost infiltrați, pentru a bloca Mișcarea de Renaștere Națională, pentru a o redirecționa în zona care le-ar conveni. Aceștia au pătruns în Mișcare și s-au erijat în frunte. Avem chiar și un exemplu faimos, fără să dau nume. Până la urmă, a fost deconspirat, dar își continuă viața și activitatea, de parca așa și trebuia să se întâmple. Au fost și oportuniști, care au folosit platforma doar pentru a obține anumite beneficii pentru ei înșiși, o carieră politică vizibilă, un post cu mașină guvernamentală la scară și altele. Acest fapt explică sau dă răspuns la întrebarea despre colegii care au făcut, parcă, aceeași școală și facultate, care au prins aceleași vremuri și care au ajuns astăzi să fie împotriva a tot ce este românesc. În adâncul gândurilor mele nu cred că ei chiar nu se consideră români. Cred că sunt, mai degrabă, conjuncturiștii care și-au găsit loc pentru a-și atinge obiectivele personale, într-un anumit partid, curent politic. Sau, altfel spus, pentru ei ușile au fost deschise doar în partidul comuniștilor sau în partidul socialiștilor sau altele din acest segment politic. Dar s-ar putea să greșesc.

În politică nu există coloană vertebrală

În mare parte, nu există coloană vertebrală în politică. Politica este arta posibilului. Un politican abil întotdeauna va avea o soluție la toate problemele, crizele din societate. Iar când soluția propusă de el sau chiar implementată nu rezolvă problema, el poate explică foarte abil de ce nu s-a putut și se apucă de următoarea reformă.

Cel mai tânăr ministru din guvernul Filat

Istoria arată că sunt deja miniștri și mai tineri. A fost o responsabilitate enormă și am primit funcția cu respectul și cu responsabilitatea cuvenită. Am știut ce am vrut să facem și am realizat tot ceea ce am vrut să facem. Asta nu s-a întâmplat doar grație ministrului Efrim. S-a datorat unei întregi echipe care a fost capabilă să livreze produsele și reformele imperative timpului și viziunii noastre de atunci. Am oferit o viziune de transformări în justiție, care s-a materializat într-o strategie pe termen mediu, pentru o perioadă de cinci ani, am fost destul de convingători și am putut convinge Uniunea Europeană să ne finanțeze această strategie și am primit finanțare, bani destinați exclusiv pentru transformările în justiție ș.a.m.d. S-au

putut face multe lucruri cu acești bani. Din păcate, transformările pe care le-am așteptat nu au venit în măsură deplină. Probabil, am fost toți puțin naivi, crezând că toată lumea de la guvernare își dorește schimbarea și că noile reglementări vor determina ca și lucrurile să se schimbe. Cârdășiile politicului cu justiția, lipsa de reacție la încălcările de lege au făcut ca o mare parte din efort și resurse să se piardă în van. *Justice is not an easy task*[147]. Schimbările în legislație necesită schimbări comportamentale și pentru asta, în primul rând, trebuie să avem educație. Oamenii trebuie să vină educați în justiție și atunci corupția va fi învinsă. Dar rămân ferm convins că transformările realizate atunci au fost un fundament solid pentru obiectivul final – de a avea o justiție adevărată.

Studenții de astăzi și cei de ieri

Cred că în toate timpurile au fost și sunt studenți buni, mai buni și mai puțin buni. Dar din cauza reducerii numărului de oameni în Republica Moldova, fiindcă unii au plecat cu tot cu familii și copiii lor vor învăța în țara adoptivă, din cauză că o altă parte aleg să facă studiile în alte țări, or avem această oportunitate și posibilitate, am un ușor sentiment că cei mai buni absolvenți de școli aleg să învețe în altă parte, decât acasă. Tinerii de azi au niște oportunități la care noi nici n-am fi fost în stare să ne gândim. De la posibilitatea de mobilitate – că poți să mergi oriunde vrei să studiezi, până la accesul nelimitat la surse – că poți să accesezi orice bibliotecă din orice capăt al lumii și să citești orice vrei – apropo, făcând paralela cu tratatul de drept privat românesc, după care stăteam în rând ca să-l putem ține în mâini 30-40 min pe săptămână. Am impresia că mulțimea asta de posibilități pe care le-o oferă timpurile și tehnologia îi face pe tinerii de azi să fie, într-un fel, autolinișiți. Ei știu că în orice moment vor putea face ceva ce-și doresc și că nimeni nu le va închide accesul spre realizarea scopurilor lor. Adică, dacă îmi va trebui vreodată, am să găsesc și am să fac tot ce-mi trebuie. Sper că nu e bombăneala unui om care trece într-o altă vârstă, din altă generație, dar această încredere a lor în exhaustivitatea posibilităților de acțiune îi face mai leneși și mai puțin doritori de a cunoaște și de a se perfecționa.

Azi, când se cere mult profesionalism, oamenii învață mai puțin [...]

Tinerii, elevi și studenți, încă nu au de unde cunoaște acest fapt. Iar pe noi, cei care stăm în fața lor în aulele universitare, nu ne cred. Nu-mi

[147] „Justiția nu este o sarcină ușoară" (engl.).

pot explica de ce suntem puțin credibili la acest capitol. Poate că studenții consideră că, abordând problema nevoii de un înalt profesionalism în societatea noastră, noi încercăm să-i convingem să ne învețe materiile pe care le predăm? Știu că foarte curând după absolvire, fiecare dintre ei va realiza că am avut dreptate. Doar atunci va începe adevăratul proces de învățare.

Recent, am fost la un forum internațional. În panelul la care am participat împreună cu reprezentanții a cinci – șase țări europene și unde am discutat problemele învățământului superior juridic, colegii au invocat exact aceleași probleme. Ascultându-i pe colegii din Polonia și Franța, Marea Britanie sau Ucraina, regăseam aceleași probleme ca și în Republica Moldova. Probabil, se manifestă diferit, de exemplu, în Franța și Republica Moldova, dar problemele sunt comune.

Nu am depășit mentalitatea socialistă

Atâta timp cât avem oameni care au trăit în Uniunea Sovietică, noi o să avem parte de mentalitate sovietică. Chiar și cei care doar au copilărit în Uniunea Sovietică, cred că sunt infectați, într-o măsură oarecare. Desigur, mai puțin decât cetățenii maturi și activi în Uniunea Sovietică, dar cred că se mai păstrează și în mentalitatea lor anumite trăsături ale mentalității sovietice. Ele se pot manifesta în lucruri mărunte sau în principiile lor de viață. Mai ales că au fost educați de părinți și de o societate care au ieșit din cea sovietică. De abia generațiile de tineri care fac astăzi licee, poate, vor reuși să nu se contamineze de elemente ale mentalității sovietice și socialiste.

De peste 30 de ani se predă istoria românilor și limba română în școala generală și totuși avem tineri născuți după 1991 care afirmă că vorbesc moldovenește și că sunt moldoveni. Unde greșim?

Am o explicație a moldovenismului atât de pronunțat și a intereselor pe care le urmăresc cei care promovează moldovenismul. Este vorba despre interesele unor state străine, cointeresate să rămânem în orbita lor, să nu ne rupem din sfera lor de influență. Tot aceste state promovează și unionismul sălbatic. Sunt aceleași servicii secrete care lucrează și investesc în două direcții polarizate: în extrema unionismului, care urmărește un singur scop: acela de a deturna, submina și compromite ideea unionismului românesc, de a crea repulsii față de acest gând. Din altă parte, se sprijină moldovenismul, se promovează și inoculează ideea că noi suntem moldoveni, că avem un stat, că trebuie să construim o națiune civică etc. Este

evident că, undeva, aceste sentimente se cumpără prin diferite beneficii materiale și non-materiale, prin oferire de funcții. Și oamenii se corup, pentru că vor să trăiască bine azi și în această viață. Idealurile nu-i interesează. Alții susțin moldovenismul din puțină cunoaștere, din frustrare sau din alte considerente umane. Dar fiecare și orice om are dreptul să se autodetermine. Nu neapărat că are dreptate.

Memoria istorică are contribuție la păstrarea moldovenismului predecesorilor noștri convinși de regim

Dacă în familie se vorbește zilnic sau în copilărie auzeai poveștile despre românii răi, despre jandarmii români, care i-au bătut și exploatat pe moldovenii buni, și nu ți-ai pus întrebarea de ce s-au întâmplat aceste lucruri și le-ai acceptat ca adevăr în ultima instanță, da. Pentru că cel care povestea că a fost pedepsit de jandarmul român nu i-a povestit și contextul, nu i-a povestit că a furat, că a încălcat legea sau altele. Sigur, în aceste condiții nu are cum să nu aibă impact.

SURSE ICONOGRAFICE

Portret de familie: mama Elena, născută Țurcanu, tata Nicolae Efrim, sora Liliana Efrim și Oleg Efrim

Elev în clasa a IV-a, 1986. Pe pragul Școlii medii nr. 2 din s. Cornești, rn. Ungheni, cu diriginta Elena Efrim și colegii de clasă. În primul rând (de la stânga la dreapta): Vasile Targon, Aliona / Elena Săculțanu, Sergiu Negară, Tatiana Chircu, Marina Postolache, Liliana Buga, Georgeta Postolache, Sergiu Cucerevici; în rândul doi: Petru Andrieș, Valeriu Tătaru, Valentin Polercă, Oleg Efrim, Victor Strujan, Mihail Iangurschi, Liliana Brăguță, Andrei Bordei; în rândul trei: Aliona Prangachi, Svetlana Brăguță, Aurelia Brăguță, Aliona Țurcanu, Mihaela Sârbu, Ghiulnara Guseinova, Liliana Cepoi și diriginta Elena Efrim

Podul de Flori, 6 mai 1990

Cu colegii la ultimul clopoțel, 1992, (de la stânga la dreapta) în rândul unu: Marina Postolache, Liliana Martea, Liliana Buga, Elena Săculțanu; în rândul doi: Sergiu Negară, Mihaela Sârbu, Aurelia Brăguță și Oleg Efrim

O nuntă studențească. Mirii: Nicoleta Popa (USM) si Iurie Ghertescu (Academia de Poliție)

Studenți la anul IV ai Facultății de Drept, Universitatea de Stat din Moldova. La muncile tradiționale în colhoz. Bahmut (1995–1996). De la stânga la dreapta, în rândul întâi: Andrei Velcev, Alexandru Prisacaru; în rândul al doilea: Alina Șavga, Vladimir Grosu, Dorian Chiroșca, Natalia Volc, Cătălina Doru, Mariana Gornea; în rândul al treilea: Oleg Sternioală, Igor Vremea, Oleg Efrim, Sergiu Rogojină, Oleg Ceban, Victor Mâțu, Veaceslav Boboc

O clipă din viața de student. Căminul 13 al USM. De la stânga la dreapta: Igor Zaporojan, Cornel Popovici, Dorin Popescu, Dorian Chirosca, Oleg Efrim. În spate – Oleg Sternioală

Fotografie de grup. Studenți la anul IV (1995–1996). De la stânga la dreapta, în primul rând: Oleg Efrim, Petru Mircea, Eduard Iftodii; în rândul al doilea: Dumitru Jitaru, Cristina Alexei, Daniel Martin, Alina Șavga, Igor Gorea, Nicoleta Popa, Antonina Bugaeva, Cătălina Doru, Corina Nour, Elena Belei, Valeriu Codreanu, Mariana Gornea, Gheorghe Iosob; în rândul trei: Artur Reșetnicov, Oleg Sternioală

După examenele de stat. Facultatea de Drept, USM (1997). De la stânga la dreapta: Roman Cazan, Corina Nour, Oleg Efrim, Cristina Alexei, Daniel Martin, Natalia Volc, Gheorghe Amihălăchioaie – președintele Comisiei de Stat pentru examenele de absolvire a Facultății de Drept a USM, Dorin Ciobanu, Alina Șavga, Oleg Sternioală, Dorin Catană, Mariana Gornea, Oleg Melniciuc, Vitalie Ciofu

Balul de absolvire a Facultății de Drept, 1997. De la stânga la dreapta: Natalia Volc, Oleg Efrim, Alina Șavga, Daniel Martin, Cristina Alexei, Galina Iftodi, Eduard Iftodi

Oleg Efrim, Ministru al Justiției Republicii Moldova (2011–2014)

„CEEA CE NU MI-A DAT FACULTATEA, DAR CRED CĂ TREBUIA S-O FACĂ, ESTE SPECIALIZAREA PE UN ANUMIT DOMENIU”

Tatiana Fișer s-a născut în s. Cucuruzeni, rn. Orhei, în anul 1963, într-o familie de pedagogi, mama a fost profesoară de istorie, iar tatăl – de biologie și chimie. În anul 1980, a absolvit școala medie din localitate cu medalie de aur. În același an, a fost înmatriculată la Facultatea de Jurnalistică a Universității de Stat din Chișinău. Este jurnalista care și-a dedicat viața radioului. De-a lungul carierei sale, a realizat și a moderat o serie de emisiuni de dezbateri și opinii, așa precum: „Evrica”, „Academia Radio” și „Universul familiei”, prin care a promovat știința, inovarea și educația. În prezent, activează în cadrul IPNA „Teleradio Moldova”, la postul Radio Moldova. Este realizatoarea emisiunii „Spațiul Public”, în care dezbate problemele curente, de interes major, din domeniul social, economic și politic.

Discuții despre felul cum a învățat fiecare

Părinții mei [...] – unul era de pe malul drept al Nistrului și altul – de pe malul stâng al Nistrului. Mama provine din s. Corotna, rn. Slobozia, de lângă Tiraspol, iar tata e din s. Cucuruzeni, rn. Orhei, acolo unde, de fapt, mi-am și petrecut copilăria. Între părinții mei întotdeauna se iscau discuții despre felul cum au învățat și fiecare povestea istoria sa.

Mama a învățat în școala sovietică. Într-o perioadă a învățat și limba ucraineană; acum, pur și simplu, nu pot să-mi aduc aminte când anu-

me a fost. Probabil, atunci când regiunea transnistreană a făcut parte din Ucraina.

Tatăl meu a fost educat în școala românească, a făcut șapte clase, dar ținea minte pe de rost foarte multe bucăți literare din Alecsandri, din poeți, prozatori români.

Ei discutau între ei cum a învățat unul, cum a învățat celălalt [...]. Concluzia era că totuși tata este pregătit mai bine, pentru că ținea minte mai multe, avea o orientare mai bună în ceea ce privește situația politică din lume, situația politică în care noi ne aflăm. Dar asta, evident, venea din școală, de la forma de instruire pe care a avut-o el în școala românească. Deși, încerc să cred, că avea și calitățile personale, memoriza foarte ușor. Totuși, eu nu exclud ca anume școala românească să-i fi format această abilitate de a memoriza.

După absolvirea școlii, mama a făcut Facultatea de Istorie la Institutul pedagogic din Tiraspol, iar tata – Facultatea de Biologie, Chimie și Geografie la același institut. Ei amândoi au învățat după război, după 1946, în condiții foarte complicate, când, practic, nu era hârtie. Elementar, nu aveau pe ce să scrie, să-și facă un conspect[148] sau să-și noteze ceva din cele ce le spunea profesorul de la catedră. Sora mea a fost profesoară de franceză, în familia mamei mele au mai fost profesori. Mama provine dintr-o familie mare, de șase copii, dintre care trei s-au dedicat pedagogiei. Sunt surorile mamei, mătușile mele, care au activat în regiunea transnistreană. După război [al Doilea Mondial – *n.n.*] era tendința asta de a învăța în instituții de învățământ superior. Să înveți într-o universitate era prestigios, așa că mai multe dintre rudele noastre au fost pedagogi.

A prins dragoste de limba română, când prin regiunea transnistreană treceau armatele române

Cine m-a influențat să devin jurnalistă? Probabil mama, ei îi plăcea foarte mult limba română. Voia să fie filolog și chiar a aplicat la Facultatea de Litere a Institutului din Tiraspol, dar nu a avut norocul ăsta, pentru că a fost transferată, într-un fel forțat, la Facultatea de Istorie. Atunci nu erau prea mulți doritori să învețe la istorie.

Dragostea pentru limba română a apărut la ea încă în perioada războiului [al Doilea Mondial – *n.n.*], când prin regiunea transnistreană treceau armatele române. Odată soldații români au organizat joc în satul de

[148] Conspect – notițe.

baștină al mamei – Corotna din rn. Slobozia. Ei au invitat la dans fetele de acolo, din sat. Atunci mama a auzit cum se vorbește corect românește, cât de melodioasă și atrăgătoare este această limbă. A fost atrasă de frumusețea acestei limbi și și-a zis că va deveni profesoară de limba română, căreia atunci i se spunea limbă moldovenească. Și a devenit, pentru că nu s-a lăsat bătută și peste ani a absolvit și Facultatea de Litere a Institutului Pedagogic „Alecu Russo" din Bălți. Eu eram mică, de un an sau de doi, când ea a intrat la Facultatea de Litere la Bălți.

Mama avea harul de a povesti, în vorbire folosea regionalisme (din regiunea transnistreană), proverbe, expresii înțelepte și eu eram foarte atentă la ce vorbea ea, pentru că era interesant. Cred că mama m-a influențat în cea mai mare măsură. Unele dintre expresiile pe care le folosea ea, eu le-am memorat. De exemplu, când vroia să spună că omul trebuie să se împace cu faptul că într-un moment al vieții el se afirmă, devine o persoană importantă, iar în alt moment – coboară pe scara ierarhică, zicea: „Este scară de urcat, dar este scară și de coborât".

Ea adesea folosea, uite, expresia „am umblat sau ai umblat de-a chiraleisa, Doamne", ceea ce înseamnă că a umblat degeaba, a pierdut timpul. De fapt, la Anul Nou în regiunea transnistreană este tradiția de „a umbla cu kiraleisa": un fel de a umblătură de la casă la casă, cu urări de bine cu ocazia Crăciunului, cu ocazia Anului Nou, ceva cam în felul ăsta.

Ca prin minune, s-au păstrat multe arhaisme pe care nu le auzi în altă parte

Mi-am petrecut verile la bunei, în satul Corotna, situat pe malul râului Turunciuc – un afluent al Nistrului. Zona era foarte pitorească, se cultivau pomi fructiferi, viță-de-vie, legume. Pământul rodea bine.

Eu eram atentă cum se vorbea acolo și am memorat unele expresii pe care aici, în Basarabia, nu le-am auzit sau le-am auzit mai rar. Acolo lumea era expresivă, folosea în vorbire multe interjecții. De exemplu, dacă se mirau de ceva, foloseau „Eti" sau „Văleleu, Văleleu, Doamne". Oamenii de acolo, din regiunea transnistreană, își exprimă emoțiile, mirarea, poate și indignarea, folosind foarte multe interjecții. Foloseau arhaisme și regionalisme. De exemplu, la nisip ei spun „anină", iar la câini – „dulăi". Bunicului îi plăceau câinii și avea mai mulți câini în ogradă; el le spunea „dulăi". E un arhaism, dar sună frumos: „dulău și dulaică" [pentru cățea, căreia i se mai spunea și „dulaucă"]. E un cadru lingvistic interesant acolo,

influențat foarte mult de limba rusă. Pe de o parte, acolo se folosesc multe rusisme, iar, pe de altă parte, ca prin minune, s-au păstrat multe arhaisme pe care nu le auzi în altă parte. Dar este un grai foarte frumos.

Educația se face prin exemplul propriu

Educația se face prin exemplul propriu, adică ceea ce făceau părinții cam aceleași lucruri le făceam și eu. Nu-mi era străină nici munca intelectuală, dar nici cea fizică. În mediul rural se muncește fizic și în familiile de pedagogi. N-aveai încotro. Părinții mi-au fost pedagogi, ambii citeau și se pregăteau în mod intens de lecții, pentru că munca de pedagog, orice ai zice, în orice perioadă s-ar fi desfășurat ea, presupune responsabilitate. Seara, aproximativ de la ora 19 până la ora 21, era timpul de pregătire pentru lecții, ore de lectură, ore de vizionare a unor emisiuni. Pe lângă faptul că se pregăteau de ore, citeau cărți, vizionau filme și emisiuni, ei munceau și fizic, după cum am spus. În felul acesta s-au întâmplat în familia noastră lucrurile.

Părinții nu educă decât prin ceea ce sunt ei înșiși

În anii când eram adolescentă, ne-am mutat cu părinții la casă nouă. Îmi aduc aminte serile, când, după cină, era un fel de tabiet, care era parte a regimului nostru, a programului nostru de fiecare zi. Ne așezam toți trei la masă și „ne făceam lecțiile": eu îmi făceam temele, iar părinții – planurile. Atunci pedagogii făceau planuri [proiect didactic – *n.n.*], după care se orientau când predau materia de studiu. Pentru fiecare lecție se planificau toate activitățile care urmau să fie realizate în clasă.

Atunci am însușit cum se face un plan și în ce constă munca pedagogilor, iar aceasta mi-a prins bine în cariera mea de jurnalistă. [Pedagogia] nu e o muncă simplă, e o muncă de educație și asta presupune responsabilitate. În fond, cum se spune, părinții nu educă decât prin ceea ce sunt ei înșiși, și profesorii, fiind un fel de părinți pentru elevii lor, erau disciplinați, aveau program, aveau ore.

I-am vândut [iepurii] și am făcut bani

După lecții aveam de muncă prin gospodărie, iar seara, precum ziceam, ne așezam cu toții să ne facem lecțiile. Cred, părinții mi-au altoit sau mi-au format încă din fragedă adolescență un soi de independență, pentru că eram independentă în foarte multe lucruri. La vârsta de 10-12

ani, mama îmi dădea bani și mă trimitea în centrul raional Orhei, ca să-mi cumpăr palton, cizme. La 12 ani, mă descurcam destul de bine, deci deja gestionam bani.

Eu am venit cu inițiativa ca să creștem în gospodărie și iepuri, în afară de găini și un purcel. Într-o vreme, eram pasionată de diferite rase de iepuri. Apoi i-am vândut și am făcut bani. Deja prin anii '70 aveam o educație financiară, gospodărească.

[Prima învățătoare] [...] ne ținea morală îndelung și mult

Țin minte manualul din care am învățat literele. Se numea *Abecedar*, denumirea provenind de la primele patru litere ale alfabetului latin – ABCD, deși era tipărit cu grafie chirilică, unde primele litere sunt ABVG. Paradoxal [...].

Din clasa I până în a III-a, mi-a predat sau s-a ocupat de educația mea o învățătoare care locuia în vecinătate. [...] Doamna învățătoare era o persoană – în afara școlii – destul de agreabilă, în școală sau în clasă însă era foarte severă. Cel puțin, eu aveam frică de ea, pentru că ea dorea ca noi să fim perfecționiști, să scriem toate lucrările pe nota „5". Iar noi, uneori, o dezamăgeam și ea ne ținea morală îndelung și mult. Ne temeam de lucrările de control, ne temeam de una, de alta [...]. A fost o perioadă de care eu îmi amintesc nu cu prea multă bucurie. Deja absolvind trei clase și mergând în clasa a IV-a, lucrurile s-au schimbat. Atunci, în perioada sovietică, în clasa a IV-a se studiau mai multe discipline, erau mai mulți profesori și atunci a început o descătușare a mea. Mi-a pierit frica de profesor, de materiile pe care trebuie să le însușesc, nu în mod obligatoriu pe nota „5". Atunci, probabil, m-am descoperit, regăsit în unele discipline, deși, precum spuneam, îmi făceam lecțiile la toate. Și țineam să fiu exemplară, dar dintre toate cel mai mult mi-au plăcut limbile, limba română și cea franceză.

N-aveam cum să vorbim în limba rusă, pentru că suntem români

Și în familie, și în școală am vorbit doar românește. Limba rusă era predată [ca disciplină obligatorie] în școală și noi o învățam. E adevărat că ne plăcea limba rusă, pentru că o auzeam la radio, televizor, o auzeam din filme și ne plăcea. Profesoara de limba rusă a avut un impact semnificativ asupra noastră, reușind să ne dea cunoștințe din literatura și limba rusă. La ore ea folosea diferite metode, precum: discuțiile despre creația dife-

ritor artiști și scriitori ruși, audierea muzicii, demonstrarea ilustrațiilor, ceea ce făcea ca aceste lecții să fie captivante și pline de pasiune. Este remarcabil când un profesor reușește să le altoiască elevilor dragostea pentru disciplina predată. Ținuta profesorului și modul său de a se prezenta sunt modele de viață pentru elevi.

Oricum, eu nu am posedat limba rusă în măsură să o vorbesc liber. O înțeleg în proporție de 90%, dar nu o vorbesc liber nici până acum. Mă descurc, dar nu suntem ruși, n-avem cum.

Rămâneam după ore și ne ocupam adăugător – scriam compuneri

Încerc să analizez cum învățătorii m-au influențat în alegerea profesiei. Ca și acum, și pe atunci erau organizate tot felul de olimpiade, concursuri, pentru care noi ne pregăteam în mod mai intens. Profesoara de franceză și cea de limba moldovenească (acum limba română) făceau cu noi exerciții, ne aduceau materiale adăugătoare, pe care noi le citeam, iar apoi aveam și discuții pe marginea celor citite. Rămâneam după ore și ne ocupam adăugător – scriam compuneri. Pe atunci noi scriam compuneri, acum elevii scriu eseuri. Cel mai mult îmi plăcea să scriu pe temă liberă, dar îmi plăcea și să analizez din punct de vedere literar o operă, să-mi expun punctul de vedere, atitudinea, chiar și sentimentele pe care mi le provoca o lectură sau alta. Îmi plăcea să fac, după puterile mele, analiza literară a unei opere studiate la acea vreme. Îmi plăcea să scriu despre poemul *Luceafărul* sau despre nemuritoarea operă a lui Ion Creangă *Amintiri din copilărie*. Atunci ne deprindeam să scriem.

Cred că profesoara de română și cea de limbă franceză m-au influențat cel mai mult; ele m-au orientat spre filologie / jurnalism. Datorită lor m-am descoperit și am înțeles că îmi place să scriu. Am avut și încercări de a scrie poezii, texte literare, la nivelul la care eram atunci, dar încercam și îmi plăcea lucrul ăsta, scrisul.

***Tânărul Leninist* și *Scânteia Leninistă* ajungeau și pe malul drept al Prutului**

În adolescență am început să colaborez cu publicațiile periodice, precum revista *Scânteia Leninistă* și ziarul *Tânărul Leninist*. Erau ediții periodice, la care eu mă abonam și în adresa cărora trimiteam scrisori, ori de câte ori se întâmpla câte un eveniment important în școala noastră: concursuri, competiții, adunări, decizii la nivel de școală. Scriam materiale

și foarte multe dintre ele erau publicate. Mai târziu am aflat că și *Tânărul Leninist*, și *Scânteia Leninistă* ajungeau și pe malul drept al Prutului, adică în România, astfel încât eram citiți și de semenii noștri din România. Odată am primit o scrisoare de la un instructor de pionieri din România, Sibiu, cu o propunere de colaborare. Am avut o corespondență cu acel instructor de pionieri. Ne scriam reciproc și, prin intermediul acelor scrisori, am învățat să scriu „românește", deși n-a fost deloc complicat, pentru că învățam franceza, iar la franceză scriam cu grafie latină. Atunci pentru prima dată am scris „românește". Corespondența noastră a durat câteva luni, după care, nu pot să înțeleg de ce, dar s-a stopat. Domnul a încetat să-mi mai scrie. Acum, cu mintea pe care o am și la felul cum se acționa atunci, înțeleg că au fost implicate structurile care erau puse să supravegheze astfel de corespondențe.

În unele sate poziționate mai avantajos putea fi recepționat postul de radio *Europa Liberă*

Cărți interzise în acea perioadă nu erau prin sate. Poate, în familiile care aveau rude în România să fi existat cărți scrise în grafie latină, dar nu interzise. Cei care se întorceau din vizită de la rudele din România, aduceau cu ei câte ceva: daruri, lucruri, obiecte care la noi nu erau, dar cărți – puțin probabil.

La noi în sat nu ajungea nici radioul românesc, nici televiziunea românească, pentru că era situat în centrul Moldovei. Dar familiile din satele de pe malul Prutului le prindeau. În unele sate poziționate mai avantajos putea fi recepționat postul de radio *Europa Liberă* sau alte posturi de radio din străinătate. Eu, sinceră să fiu, nu ascultam radioul în copilărie, pentru că nici părinții mei nu-l ascultau. În casele consătenilor mei erau aparate de radio, dar noi n-am avut aparat de radio și îmi pare rău.

Nu a existat o mândrie mai mare pentru mine, deoarece toată lumea din sat a aflat că materialul meu a fost publicat într-un ziar republican

Deja fiind mai măricică, în clasa a VIII-a și a IX-a, am început să scriu pentru revista *Tinerimea Moldovei.* Cred că în anul 1978 sau 1979, mi-au publicat un material cam de o jumătate de pagină. Scriam despre profesorul meu de limba rusă, care fusese pe front. Fusese mobilizat din Basarabia și ajunsese până la Berlin. El ne povestea despre luptele prin care trecuse

și ce a făcut acolo. M-am străduit să scriu materialul cu toată măiestria mea, iar foarte puține modificări s-au făcut la ceea ce am scris eu [...]. Cred că nu a existat o mândrie mai mare pentru mine, deoarece toată lumea din sat a aflat că materialul meu a fost publicat într-un ziar republican, precum *Tineretul Moldovei*. Chiar și cei din satele învecinate știau că eu, fetișcana de la Cucuruzeni, scriu bine și sunt corespondentă la ziarul *Tineretul Moldovei*.

Medicul din sat îmi spunea că voi face o greșeală, dacă voi merge la jurnalistică

Drumul meu către Facultatea de Jurnalistică era deja stabilit și toată lumea știa acest lucru. Nimeni nu mă mai întreba ce voi face după absolvirea școlii sau ce profesie voi îmbrățișa [...]. Cu toate că erau și alte păreri. Bunăoară, medicul din sat îmi spunea că voi face o greșeală, dacă voi merge la jurnalistică; că ar fi mai bine să merg la medicină. Eu, fiind un copil cam bolnăvicios și fiind internată des în spital, aveam o relație specială cu medicul din sat, care îmi spunea că eu am nevoie de medicină.

Altcineva – nu-mi aduc aminte cine anume – îmi spunea că cel mai bine o duc cei din agricultură [...]. La acea vreme, Moldova era o țară agrară și se făceau bani din produse agricole.

Dar sora mea mi-a vorbit despre Facultatea de Jurnalistică, care era atunci parte a Facultății de Litere a Universității de Stat. Studenții care doreau să se specializeze în jurnalism puteau face acest lucru în anul IV. Soră-mea, care era mai mare cu 10 ani decât mine și lucra deja ca profesoară de franceză, a aflat că, începând cu anul 1980, instruirea de profil jurnalistic nu se va mai face în cadrul Facultății de Litere, că în anul 1980 se va deschide Facultatea de Jurnalistică. Și am decis să depun actele la Facultatea nou-deschisă. Astfel, eu fac parte din prima generație de studenți care a absolvit Facultatea de Jurnalistică a Universității de Stat din Chișinău.

Mă pasionează poveștile, pentru că au final fericit

În copilărie citeam mult, îmi plăceau poveștile. Am citit opera Fraților Grimm – era în mai multe volume. Deci am citit povești scrise de mulți mari creatori de povești ai lumii. Am citit și povești rusești, și povești uzbece, și de altele. Pe atunci erau antologii de povești din toate republicile Uniunii Sovietice. Da, mă pasionau poveștile, pentru că aveau final fericit.

Când m-am făcut mai măricică, am început să citesc presa republicană și presa raională. Și cred că citeam ziarele de la pagina întâi până la ultima pagină. Îndeosebi ziarul republican „Tinerimea Moldovei". Urmăream presa, urmăream autorii care semnau articole și jinduiam să scriu și eu la fel de interesant, la fel de convingător ca și ei. Dacă îmi aduc eu aminte, la acea vreme, pe paginile ziarului „Tinerimea Moldovei" apărea Vsevolod Cernei. Erau jurnaliști care făceau chiar și atunci materiale interesante, captivante și, cred, că am vrut să fiu ca și ei, adică să scriu bine și interesant.

Pregătirea ideologică în școli

Participam la diferite concursuri militar-patriotice. Pentru pionieri se organiza concursul *Зарница*[149], la care participau detașamentele de pionieri. Pentru comsomoliști era organizat concursul raional *Орлёнок*[150], la care tot în detașamente / echipe participam. Probele erau foarte diferite, precum: mersul în pas cadențat, tragerea în țintă (din armă – *n.n.*), orientarea în spațiu etc. Era un soi de pregătire militară. Exista etapa școlară, raională, apoi cea finală – republicană.

Am participat de mai multe ori la astfel de concursuri. Echipa noastră din școala de la Cucuruzeni mergea la școala vecină din satul Ciocâlteni, ca să participe la aceste concursuri. Era un sat așezat pe șes, aveau teren neted, unde se putea merge în pas cadențat și să nu greșești pasul. Era o școală mai mare, nou construită și, dacă îmi aduc bine aminte, aveau spații mai multe pentru manevre.

Odată am participat la competiția din etapa finală, pentru că făceam parte din activiștii școlii din sat. Competiția a fost organizată la Chișinău. Acolo, la acea adunare, participau delegații din mai mute părți ale Uniunii Sovietice, din Rusia și din câteva republici unionale. Țin minte momentul când, în seara de adio, la cină ni s-au servit banane. Nu văzusem până atunci banane, erau verzi și [...] fiecare dintre noi doar le-a gustat. Nefiind obișnuiți cu astfel de fructe, nu le-am mâncat până la capăt, merele noastre ne-au părut mai gustoase decât bananele.

Echipele care ocupau locuri de frunte erau premiate. Nu erau premii bănești, erau diplome de merit – roșii, cu steluțe sau cu chipul lui Lenin. Ele se păstrau în Camera Pionierească a școlii, la fel ca și alte trofee pe care noi reușeam să le câștigăm. Eram lăudați, eram apreciați de profesori, eram mândria școlii.

[149] Fulgerul (rus.).
[150] Vulturașul (rus.).

Erau zile de omagiere a sărbătorilor sovietice, 7 Noiembrie, 9 Mai. Era și o zi a pionierilor, 19 mai, când se organizau ruguri, tabere, diferite activități.

Atrăgeam privirea atât a băieților, cât și a fetelor

La școală purtam uniformă – o rochie cafenie sau albastră, cu falduri, putea să aibă năsturei în față sau un șir de nasturi pe spate, erau mai multe variante. Era croită din pânză naturală, călduță, moale la pipăit. La ea venea un șorț alb – pentru zilele festive, și negru – pentru zilele obișnuite. Șorțul alb, pe fundalul unei rochii albastre sau cafenii, arăta bine. Eu am fost într-o excursie în capitala Belarusului, Minsk, și de acolo mi-am cumpărat uniformă școlărească, pentru că și acolo era tot același *dress code*. Mi-am cumpărat o rochie albastră și un șorț alb, dintr-o pânză fină. Eram în clasa a IX-a și mă diferențiam de celelalte fete, care aveau rochii cafenii, mă evidențiam atunci în mod deplin. Cred că atrăgeam privirea atât a băieților, cât și a fetelor. Existau și alte tipuri de costume: fustă și cămașă cu mânecă lungă sau scurtă, care aveau însemnul pionierilor, steluțe cu chipul lui Ilici.

Purtam cravată. Găseam un anumit sens în toate aceste lucruri și era și o eleganță, până la urmă, așa ni se părea. Era o uniformă și majoritatea dintre noi o acceptam cu bucurie, în timp ce alții uitau cravata acasă. Aceștia erau pedepsiți – trimiși acasă să-și pună cravata. Mai de voie, mai de nevoie, dar toți purtau cravată; unii o scoteau din geantă cam boțită, cam mototolită și și-o puneau la gât.

Când eram adolescentă, în vogă erau pantalonii cloș. Aproximativ în anii 1977–1978. Încercam să purtăm pantaloni evazați, așa cum i-am numi în prezent, în timpul liber, dar profesorii nu acceptau acest stil. Nici chiar după ore, dar noi totuși am reușit să-i purtăm.

Concurs la admitere

După absolvirea școlii, am depus actele la USM, Facultatea de Jurnalistică. Eu am absolvit școala din Cucuruzeni cu medalie de aur și cei care aveau această medalie puteau susține doar un examen. Dacă îl susțineau pe nota „5”, erau înmatriculați la studii, iar dacă îl susțineau pe nota „4”-„3”, trebuiau să susțină și celelalte examene. Eu am scris doar compunerea, lucrul la care mă pricepeam cel mai bine. Compunerea era pe perioada romantismului, din care făcea parte și „Luceafărul”, poezia poetului Nepe-

reche Eminescu. Compunerea a fost despre creația lui Eminescu și romantismul pe care el îl reprezenta în cel mai excelent mod.

Pe atunci nu era o pregătire suplimentară pentru facultate, cel puțin, pe vremea noastră. Școala pe care am absolvit-o mi-a dat un nivel de cultură generală și asta a și fost pregătirea. Pentru a intra la universitate, la Facultatea de Jurnalism, trebuia să susții și alte probe în afară de examenele generale. Ca să fii admisă să depui actele la Facultatea de Jurnalistică, trebuia să ai o mapă de materiale, multe, un dosar bun, să demonstrezi că ai talent. Apoi primul examen era „Concursul de creație" – o probă foarte importantă, pe care o susțineau doar cei care urmau să fie înmatriculați la specialitatea jurnalistică.

Era nevoie de o pregătire generală bună. Probabil, erau mulți care își doreau să fie jurnaliști, pentru că cunosc persoane care au aplicat la Facultatea de Jurnalism, doi și trei ani la rând, până au fost admiși la studii. Dar atunci peste tot era un concurs mare la admitere.

Ne furam cu ochii unii pe alții

La concursul de creație am făcut cunoștință cu mai mulți viitori colegi. Am comunicat, ne-am interesat unii de alții pe ce mizăm, ce ne place mai mult, în ce ediție am publicat, când am publicat. Atunci l-am cunoscut pe Mircea Surdu, cu care am schimbat vreo câteva vorbe, pe Eugenia Bojoga – nepoata marelui lingvist regretat Eugeniu Coșeriu. Astăzi ea este cercetător științific, dar a învățat cu noi.

La Facultate, în fond, era o atmosferă bună. Noi eram tineri, încercam să ne cunoaștem unii pe alții, să aflăm mai multe despre locurile din care provenim. Tu ești din Orhei, tu ești de la Ungheni, tu – din altă parte. Dar ce este deosebit pe acolo, pe la voi? Prin intermediul colegilor pe care i-am avut, am cunoscut Moldova în întregimea ei. Atmosferă bună. Și la urma urmei, mai multă viață era în cămin, unde noi chiar eram aproape unul lângă altul. Într-o cameră de câte 10, cel mult 12 m², locuiam 4-6 persoane. Imaginați-vă cum era.

Nu toți cei 25 de studenți din grupa noastră au mers după absolvire să lucreze în producție, la ziar, la posturi de radio sau de televiziune. Dintre toți, am făcut și facem jurnalism, cred, vreo 15-18 persoane, ceilalți s-au regăsit în alte domenii.

Atunci eram însă tineri, aveam 17 ani și ne uitam pe furiș unii la alții. Mai puțin ne interesam de săli, clădiri și mai mult ne interesam unii de

alții, cine suntem și ce facem? Ne furam cu ochii: cine e băiatul cela, cine e fata aceea, e cu noi, nu e cu noi, va fi sau nu în grupa noastră? Iată cum era tinerețea sau adolescența noastră, în primul an de studenție.

Blocul jurnaliștilor [...]

(în care se afla Facultatea de Jurnalistică) se afla în clădirea de pe fosta stradă Jucovschi, în care acum se află liceul Prometeu – o casă de arhitectură veche, cu aule mari, largi, și cu podul înalt. În blocul nostru nu erau afișate materiale propagandistice – nici pe coridoare, nici în aule. Ele, cred, se regăseau în blocurile centrale, unde era rectoratul, biblioteca și sala de lectură. La noi, în blocul jurnaliștilor, în schimb, era un laborator de televiziune sau un mic studio de televiziune. Și în pauze, studenții specializați în jurnalismul TV prezentau buletine de știri. Era interesant.

Totuși, instruirea jurnaliștilor era foarte teoretizată. Lecții practice erau doar anul IV și V, dar, în opinia mea, acestea trebuiau să fie chiar de la anul întâi. Mulți dintre profesori realizau că predau niște discipline teoretizate și profund ideologizate și o făceau dintr-o datorie, dintr-o obligație, pentru că așa erau timpurile. Înțelegeau și ei că acestea prea puțin ne vor ajuta în munca noastră de viitor. În fond, jurnalismul se învăța atunci când ajungeai să lucrezi la un ziar raional sau la radio sau la televiziune. Adevăratul jurnalism se învăța în teren.

Facultatea avea propriul său ziar – *Jurnalistul*, care era realizat de studenți și se tipărea tot la facultate. În Universitate era și un ziar universitar, la care colaborau tot colegii noștri.

Ne venea foarte greu să ne exprimăm rusește

La Facultate, predarea cursurilor a fost mixtă. La fiecare an erau câte două grupe – una de limbă română, și alta de limbă rusă – și, atunci când nu se găsea un profesor pentru noi, românii, era angajat cel care preda în ambele grupe. Deci se forma un „torent”[151] (noi așa spuneam, e un cuvânt de pe atunci, din terminologia sovietică) și ni se preda în limba rusă.

Îmi aduc aminte de o disciplină foarte complicată pentru noi, cei care nu vorbeam rusa la perfecție – literatura universală – o disciplină destul de teoretizată. Și chiar dacă noi înțelegeam ce ne vorbea profesoara, ne venea foarte greu să ne exprimăm rusește. Ne-au „băgat” deodată în teorie grea și încă în limba rusă. Puțin spus că am avut disconfort la acel examen!

[151] *Torent* – serie de studenți.

Am avut așa un sentiment de umilință [...]. Parcă am învățat și parcă cunoșteam materia de studii, dar îmi venea greu să vorbesc rusa. Profesoara însă ne-a probozit că nu suntem apți, că nu ne-am pregătit, că suntem indiferenți. De fapt, lucrurile erau cu totul altfel decât credea dumneaei.

Alți profesori însă înțelegeau situația noastră. Ei știau că noi venim din mediul rural, unde se vorbea preponderent în limba română, iar limba rusă era predată doar în școală. Noi știam limba rusă, dar nu suficient de bine, pentru a putea răspunde la examene, a povesti subiecte teoretice din literatura universală sau economie politică. Abia spre finele anului IV de studii au început să ne țină cursuri în limba română. De exemplu, Sergiu Pavlicenco, care venise între timp de pe insula Cuba, a fost angajat ca tânăr profesor și ne-a predat literatura universală în limba română. Schimbarea aceasta demonstrează că administrația de atunci înțelegea că noi avem nevoie de cursuri în limba română, pentru că vom scrie în română, vom vorbi în română, vom face emisiuni în limba română.

Dacă mai aud gălăgie și mai aud vorbe de felul ăsta, vă dizolv

Trebuie să spun, aici, că mult timp am tolerat noi această situație (predarea în limba rusă a disciplinelor de studii – *n.n.*), dar a fost un moment când ne-am revoltat, pentru că ni s-a părut cumva straniu și chiar nedrept ca istoria Moldovei să ni se predea în limba rusă. Am făcut un pic de gălăgie, noi între noi am discutat, am schimbat vorbe cu colegii, am zis că nu e normal așa ceva și am decis să mergem la decanat și să cerem să ni se predea în limba română disciplina Istoria Moldovei. Dar n-am mai ajuns la decanat, pentru că cei de acolo au aflat totul a doua zi. Probabil, acum nu e un secret că în fiecare grupă de studenți era câte unul care le spunea profesorilor despre tot ce se discuta în grupă, cine și ce a zis. Acesta nu doar pâra, a pârî e mult prea simplu, el avea obligațiunea să declare, să denunțe ceea ce se discuta între studenți. Erau angajații neoficiali ai Serviciului de Securitate. A doua zi, decanul ne-a întâlnit și ne-a spus: „S-a vorbit în mediul vostru că ați fi nemulțumiți de faptul că vi se predau anumite discipline în limba rusă. Păi, trebuie să știți că, dacă mai aud gălăgie și mai aud vorbe de felul ăsta, vă dizolv (adică dizolvă grupa cu studiere în limba română). Și rămâne doar grupa rusă. Vreți să fiți trimiși acasă? Alegeți!”.

Și noi ne-am temperat, cumva. Eram cruzi, tineri. Nu eram formați încă din punct de vedere intelectual și nu ne-am dat seama că, dacă eram mai insistenți, poate că ne-am fi cucerit acest drept al nostru. Dar, pro-

babil, nici nu ne dădeam seama că stăm față în față cu o mașinărie mult prea dură, care era Uniunea Sovietică. Dacă spuneai un cuvânt și nu era așa cum trebuie, erau consecințe. Acum sunt jurnaliști care spun că au fost exmatriculați pentru anumite cărți citite sau pentru anumite vorbe spuse. Din generația noastră n-a fost exmatriculat nimeni pentru așa ceva, dar din generațiile anterioare – da.

Băieții învățau să împuște, iar fetele – să acorde primul ajutor medical

Pregătirea ideologică în universități era o continuare a ceea ce se întâmpla în școlile de cultură generală. Și aici erau concursuri cu tentă patriotică, ele erau mai mult ideologice. La 9 Mai, când marcau cu toții biruința asupra fascismului, se organizau programe artistice. Cei care puteau cânta, cântau, cei care puteau declama declamau. Eu ziceam, în școala de cultură generală erau întrunirile gen *Zarnița* sau *Orlionok*[152], și în mediul universitar acest lucru se făcea în cadrul cursului *Pregătirea militară*, care se desfășura la Catedra militară. Băieții învățau arta militară, noi, fetele, învățam să acordăm răniților primul ajutor medical, în caz de calamitate, în caz de război.

Voi ce ne-ați adus, caloși?

Fiecare promoție a Facultății de Jurnalistică era constituită din două grupe: una cu predare în limba română și alta cu predare în limba rusă. „Grupa moldovenească", „grupa rusă" – așa ne exprimam noi, utilizând terminologia respectivă. Erau 25 de studenți, care învățau în limba rusă, și alți 25, care învățau în limba română, în același an, în același flux de studiu. Nu au fost contradicții majore între noi, deoarece, într-un fel sau altul, cunoșteam limba rusă și puteam găsi limbă comună, atunci când era necesar să ne exprimăm. Cu toate acestea, au existat momente de tensiune. Îmi amintesc de disciplina Psihologie socială – un curs foarte interesant, ținut în limba rusă. În timpul unei prelegeri, s-a iscat o discuție între noi, studenții din grupa cu predare în limba română și cei din grupa cu predare în limba rusă. A fost un moment când cineva dintre colegii noștri din grupa rusă a afirmat că, de fapt, Republica Moldova a progresat și s-a dezvoltat din punct de vedere economic abia după anii '45–'46, când a revenit în componența Uniunii Sovietice. Și cineva dintre noi a replicat cu:

[152] Jocuri sportive cu tentă ideologică.

„Dar voi ce ne-ați adus, caloși? Cu asta ne-ați îmbogățit?" A fost o discuție mai aprinsă, dar nu s-a ajuns la certuri. Totuși, după astfel de momente, eram chemați la decanat, unde ni se explica că astfel de manifestări nu sunt dorite și că am putea fi exmatriculați.

Stagiile de practică

Primul meu stagiu de practică, care a durat circa două luni, a fost la ziarul raional de la Strășeni *Munca Pașnică*. Am lucrat în secțiunea agrară și a trebuit să merg în multe deplasări pe teren. Am fost la seceriș și am fost la ferme. Am văzut pentru prima dată cum se strânge, cum se adună roada de grâne. Am văzut mai de aproape o combină [...]. Bine, nu-mi erau cu totul străine aceste lucruri, pentru că m-am născut la țară, dar, fiind totuși fiica unor profesori, nu mergeam pe dealuri prea des, am lucrat doar pe micul nostru teren agricol pe care îl aveam. Apoi, eu mi-am ales să mă specializez în domeniul activității editoriale. Cei care și-au ales aceeași specialitate erau pregătiți să fie corectori, redactori la edituri. Am făcut această alegere, probabil, mai mult dintr-o frică, dintr-o teamă că, știu eu, nu e prea bine ca o doamnă să meargă în prea multe deplasări. La editura *Lumina* mi-am făcut toate celelalte stagii de practică: am redactat manuale, am făcut corectură la manuale. Teza mea de licență a fost dedicată procesului de producere a unui manual: de unde începe, cum începe și cum se finalizează. Un loc aparte în lucrare i-a revenit muncii de redactare a manuscrisului. Or, redactorul de carte primește un manuscris și trebuie să facă din acel manuscris o carte. Și nu e o muncă deloc ușoară, e o muncă migăloasă, ce implică multe cunoștințe și multe abilități.

Îmi știam bine meseria, pentru că, după absolvirea Facultății, am lucrat nouă ani la editura Lumina. Dar în anii '90 ai secolului trecut a început criza. Editurile au început să falimenteze, întrucât deveniseră neprofitabile. Colaboratorii erau remunerați foarte prost, salariile erau mici și le dădeau o dată la câteva luni. Ajunsesem să vindem abecedarele lui Grigore Vieru și ale lui Spiridon Vangheli, ca să ne facem salariul. Din această cauză, în 1994, așa cum îți spuneam, am început să lucrez la radio. Aici m-am regăsit ca jurnalist; am îmbrățișat jurnalismul radio cu interes, cu dragoste. Am avut o echipă foarte bună în redacția literară. Jurnaliștii se ajutau unii pe alții, exista la acel moment un soi de mentorat. Redactorul-șef te avea în vizor, te îndruma, îți dădea indicații prețioase, așa încât foarte repede să te integrezi în colectiv.

Fetele rămân fete în toate epocile

În studenție nu exista un anume *dress code*, dar fetele încercau să aibă ținute cât mai originale, elegante și atractive. Fetele rămân fete în toate epocile. Ele vor să arate bine. E adevărat că industria sovietică producea haine la fel și în cantități mari. Și să te faci văzută, remarcată prin ceva anume, nu prea reușeai, stofele erau cam aceleași. Ne salvau ultimele zile ale lunii, pentru că anume pe 30 și pe 31, în magazinele din Chișinău erau puse în vânzare mărfuri de import. Vânzătorii scoteau asemenea mărfuri la sfârșitul lunii, ca să îndeplinească planul, aveau și plan de vânzări. Dacă nu se îndeplinea planul lunar de vânzări, pe finalul lunii, se aruncau aceste mărfuri de import, ca să împlinească și planul. De cele mai multe ori, vânzătorii profitau de această criză și de cererea mare la astfel de mărfuri, pentru că adesea hainele de import se vindeau pe sub tejghea.

Și noi știam toți de asta și în acele zile intram pe la magazine de mai multe ori și ne uitam dacă n-au scos încă marfa de import. Ne plimbam prin oraș, intram la Cafeneaua „Sănătatea", luam câte un ceai sau o cafea și iarăși ne duceam, încă o dată, la magazinul Unic. De fapt, atunci îi spuneam *Univermag* – renumitul *Универсальный магазин*[153], unde, periodic, apăreau fie pantofi de import, fie rochii, fie trenciuri, toate de calitate. Cehoslovacia ne furniza rochii, ungurii – trenciuri de calitate, frumoase.

Chiar și acum mai păstrez unele lucruri de care nu mă pot despărți, pentru că erau confecții calitative, pe care puteai să le porți mult timp și nu se demodau și nu se uzau. Păstrez o rochie albastră cu dantelă unguroească, din pânză topită. Rochia era lărguță și tare mi-a prins bine la anul V, când eram însărcinată. Rochia era cu talia înaltă și poale largi, cu brâu la pieptar, asemenea rochiei pe care o purta la Natasha Rostova, dacă ai citit sau ai vizionat *Război și Pace* de Lev Tolstoi. Este o rochie foarte interesantă, o păstrez s-o las moștenire fiicei mele.

Nu era suficientă acea bursă

Bursă [...] de 40 de ruble primeau cei care aveau note de „4" pe linie, de 45 de ruble – cei care aveau și note de „4", dar și note de „5", iar de 50 de ruble – eminenții, cei care aveau „5" pe linie. [...] Nu era suficientă această bursă, pentru că, evident, voiam multe. Eram tineri și voiam să mergem și la un film, voiam să mergem și la un teatru, voiam să cumpărăm și o carte, iar bursa de 40 de ruble sau 50 de ruble nu era suficientă. Pe unii îi ajutau

[153] Magazinul universal (rus.).

părinții, pe alții – nu. Părinții mei erau în putere și puteau să mă mai ajute; eu mai primeam bani și de acasă.

Studenții care nu aveau susținere financiară de la părinți sau cei cărora le era rușine să ia bani de acasă lucrau. Mai ales băieții nu îndrăzneau să ceară de la părinți bani și își găseau de muncă. Cred că jumătate dintre băieții noștri lucrau după ore, pentru că erau cu armata făcută (așa ziceam noi, or, ei au venit la facultate după ce și-au satisfăcut serviciul militar), erau bărbați adevărați, apți de muncă. Cei mai mulți lucrau ca paznici la anumite instituții. Era la vremea aceea o zicală: „Ziua ești student, iar noaptea ești paznic".

Studenții câștigau bani suplimentari și la muncile agricole de toamnă. Noi ne bucuram de aceste ieșiri, deși erau îndelungate, se întâmpla să lucrăm în mediul rural câte o lună și chiar câte două. Noi am fost înmatriculate în luna iulie, deja în primele zile ale lui septembrie am plecat la muncile agricole. Am mers în rn. Cantemir, în s. Stoianovca, la cules roșii. Noi vedeam un rost în toate aceste activități, pentru că câștigam bani buni. Cei mai harnici dintre noi, la sezon, câștigau 200 și ceva, 300 de ruble. Asta era o comoară!

Discotecile și nunțile – bucuria studenților

Cele mai râvnite și mai plăcute distracții erau discotecile. Și noi organizam discoteci în cămin și în zilele de sărbători, și în zilele de naștere ale colegilor. Într-un spațiu de 10-15 m², puteam face o discotecă în care să încapă vreo 20-30 de oameni. Erau discoteci la casa de cultură, mai mari, la care participau studenți de la toate facultățile. Și acum este Casa de Cultură a Universității [...].

Ne plăcea să mergem la nunțile colegilor, pentru că mulți dintre noi au format cupluri în perioada studenției. Ne duceam la nunțile colegilor din generația noastră, ale colegilor din generația anterioară, posterioară. Și tot așa, adică și nunțile erau, cum să zic, un prilej de petrecere. Prima nuntă la care am participat a fost în rn. Strășeni; se căsătorea o colegă de-a noastră. Nunțile erau bune prilejuri de a mânca bine, de a dansa, de a ne distra.

Pe atunci, nunțile în mediul rural se făceau în cort, iar în mediul urban – în cafenele sau restaurante. Nunțile studențești se organizau și în cămin. O nuntă la o cafenea sau restaurant costa câteva mii de ruble, o sumă pe care nu fiecare și-o permitea, așa că majoritatea nunților studențești aveau loc în satele de baștină ale mirilor, în corturi. La pregătirile de

nuntă participau vecinii, rudele, care ajutau să construiască cortul, se gătească mâncarea. Erau gospodine specializate în prepararea mâncărurilor tradiționale.

Existau tradiții de nuntă foarte frumoase, cum ar fi: colacul miresei, colacul nașului, jocurile de cunoaștere și „furatul miresei" etc. Toate acestea făceau parte din scenariul nunților, ele erau urmărite de toți nuntașii, pentru că erau interesante.

Am fost lider comsomolist – nici nu mă laud, dar nici nu mă blamez pentru asta

La Facultate era și organizație de partid, evident, era și organizație comsomolistă. Membri de partid erau cadrele didactice și unii dintre colegii noștri mai în vârstă, care veneau la Facultate după armată sau după câțiva ani de muncă. Eu n-am fost membru de partid și nu pot să mă pronunț în ceea ce privește organizația de partid. Știu doar că era, cumva, organizată ierarhic.

Ceea ce ține de organizația comsomolistă, în fiecare grupă era câte o asemenea organizație în frunte cu un *comsorg* – lider comsomolist. La nivel de facultate, era organizația comsomolistă a facultății, în frunte cu secretarul organizației comsomoliste. Personal, am fost lider comsomolist, nici nu mă laud, dar nici nu mă blamez pentru asta. Era un lucru firesc din viața noastră. Bine, un lider comsomolist organiza, precum se întâmpla și în școli, anumite evenimente, anumite participări la anumite concursuri. Mai aduna și cotizații, adică fiecare cotiza pentru organizația comsomolistă bani din bursa pe care o avea. Și era un lucru destul de anevoios să strângi cotizațiile, pentru că fiecare dintre noi se despărțea cu greu de copeicile celea pe care trebuia să le oferim în calitate de cotizație pentru organizația comsomolistă. Un pateu la universitate costa 5 copeici și toți alegeau să-și cumpere pateuri [...].

Dar organizațiile așa funcționează, prin cotizări. Chiar și noi, activiștii, comsomoliștii exemplari, trebuia să plătim lunar cotizația de membru al organizației comsomoliste.

Participarea la evenimentele ideologice era obligatorie

În anii studenției am participat la multe evenimente obștești. Sărbătorile sovietice se celebrau în mod obligatoriu, pentru că erau și parade, erau și demonstrații. Și noi, la facultate, marcam aceste zile: 7 Noiembrie, 1 Mai, 9 Mai, Revelionul parcă era în afara ideologiei, erau sărbătorit mai omenești.

Participarea la evenimentele ideologice era obligatorie; erau pedepsiți cei care nu participau. Dacă participai la paradele de 1 Mai, 9 Mai sau 7 Noiembrie, la subotnice și voscresnice, profesorii te aveau drept student bun; dacă le neglijai, aveau rezerve față de tine. De asta participăm. Ei bine, acele evenimente erau adesea niște formalități, care se desfășurau repede. Ne adunam cu toții la o anumită oră, într-un loc anumit, apoi mergeam în coloană pe strada centrală. După asta, partea cea mai interesantă se întâmpla în cămin: ne adunam și făceam o masă comună. Iar studenții, când se adună la o masă, comunică, cântă, fac discoteci. Avem și fotografii de la acele evenimente.

Televiziunea centrală includea piese străine

Noi toți așteptam revelionul, pentru că, după orele 2:00, 3:00, televiziunea centrală transmitea piese muzicale străine și atunci noi aflam despre hiturile din Europa, din Germania, din Marea Britanie. De fapt, toată suflarea din Uniunea Sovietică de atunci urmărea programele de revelion. Mai ales, tinerii erau curioși să afle ce este nou dincolo. Noi ne dădeam seama că undeva e o altă viață și o altfel de cultură. Pentru că se întâmpla ca unii dintre rudele sau cunoscuții noștri să meargă în excursii, peste hotare (de regulă, în țările socialiste – *n.n.*). Bunăoară, sora mea a fost în Bulgaria și, deși viața din Bulgaria nu se deosebea cu mult de cea din Uniunea Sovietică, acolo, pe litoralul bulgăresc, ea a întâlnit și francezi, și americani [...].

Să ai parte de o excursie peste hotare era un mare noroc. Căci nu fiecăruia i se permitea să plece în astfel de excursii. Iată, împreună cu sora mea, și-au exprimat dorința de a pleca în Bulgaria încă vreo câțiva colegi de-ai ei, dar lor nu li s-a permis acest lucru. Dosarele candidaților erau examinate foarte minuțios din punct de vedere ideologic; dacă candidatul era calificat drept „om de încredere", era lăsat să plece în excursie peste hotare, dacă nu – i se refuza solicitarea și nu era inclus în listă.

La școală se interzicea, dar în mediul casnic totuși se sărbătorea

Nouă de mici ni se spunea că religia îi îndepărtează pe oameni de realitate și că nu trebuie să respectăm sărbătorile religioase, dar, în ciuda acestui fapt, în toate familiile se sărbătorea Crăciunul, Paștele etc. Bătrânii noștri respectau tradiția de Paște: ei vopseau ouăle, coceau pască și mergeau la biserică [...]. Erau restricții în ceea ce privește aprinderea focului

pe deal, deoarece în ajun de Paște copiii satului doreau să facă ruguri. De Crăciun, prietenii mei de joacă, fie din vecini, fie din alte părți, în ciuda interdicțiilor, mergeau să colinde, mergeau cu plugușorul sau cu Steaua. I-am auzit colindând pe la casele din mahala, dar eu nu participam, ci doar ascultam cu atenție modul în care se colinda și ce se colinda. Astfel, am memorat colindul specific satului meu de baștină. Fiecare sat, fiecare așezare de oameni are câte un colind sau chiar mai multe în repertoriul său.

Economia rurală ne-a salvat atunci când ne-a fost mai greu

Când am început viața de familie, o perioadă îndelungată, am îndurat lipsuri, pentru că tocmai era sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90. Nu puteai să cumperi lapte, nu puteai să cumperi pâine. Crizele economice au lăsat amprenta asupra noastră, asupra copiilor noștri. N-am putut să-mi răsfăț copiii cu hăinuțe sau cu jucării care mai de care. Făceam cozi pe la magazine, când era adusă marfă nouă, pentru că, de regulă, rafturile erau goale. Și se întâmpla uneori, din prostie (făceam toți lucrul ăsta), să cumpărăm și obiecte inutile, cu gândul că o să ne trebuiască cândva.

Ne salvau genții de la țară, pe care ni le trimiteau părinții – cu nițică mâncare, cu niște carne. Pentru că într-o gospodărie de la țară se creșteau păsări, animale. Când mergeam acasă, ni se umpleau torbele; economia rurală ne-a salvat atunci când ne-a fost mai greu. Situația aceasta a fost pentru că, din câte am aflat mai târziu, se prăbușea economia URSS.

Perestroika

La sfârșitul anilor '80 a început *perestroika* lui Gorbaciov, pe care noi am perceput-o ca pe un dezgheț, ca pe o oportunitate de a face mai multe lucruri sau de a avea mai multă transparență. Din propria experiență vă spun că *perestroika* a dat frâu liber discuțiilor pe teme mai puțin abordate altădată. A dat frâu liber gândirii creative, analitice. Or, până la perestroikă, în Uniunea Sovietică, tradițional, „totul era bine", problemele nu erau abordate, ci mușamalizate.

Mai multe vinării și-au adus colecțiile importante la Mileștii Mici

Tot în acea perioadă a fost aprobată și a început să fie implementată Legea antialcool, așa-numitul „suhoi zakon" al lui Gorbaciov. Conform acestei legi, trebuiau defrișate podgoriile, distruse colecțiile de vinuri și

interzis consumul de alcool la ocazii, la sărbători. Adevărul e că Gorbaciov, ca lider sovietic, a simțit că este o mare problemă cu alcoolismul și considera că prin această lege va pune capăt alcoolismului. Dar a fost o lege greșită, pentru că a adus mai multe daune decât foloase. Eu am aflat asta mai târziu, când realizam documentare despre perioada sovietică, inclusiv despre celebra noastră pivniță de la Mileștii Mici. Atunci am aflat că acolo au fost ascunse foarte multe sticle de vin de colecție. În Moldova erau multe colecții de vinuri valoroase și, pentru a le salva, mai multe vinării le-au adus în mod clandestin, în mod neoficial, la Mileștii Mici, unde au fost ascunse de ochii lumii, de oficialități. Deși, știu bine, că însuși Simion Grosu, liderul de partid al RSSM, s-a împotrivit acestei decizii, pentru că această lege lovea direct în economia Republicii Moldova. O știu de la vinificatori, din povestirile unor oameni ai timpului, Deci liderul de partid de la Chișinău le spunea celor de la Moscova: „Noi nu putem face lucrul ăsta, noi ne tăiem creanga de sub picioare. Republica va fi falimentară din punct de vedere economic, dacă noi aplicăm toate aceste măsuri", asta la nivel de oficialități se discuta.

Pe oamenii de rând îi obligau să facă nunți, cum s-ar zice, seci, fără alcool. Dar nunta e nuntă, se dansa, se chiuia, iar când venea timpul să se închine câte un pahar în sănătatea mirilor, lumea cobora în beci și servea vin direct de la butoi. Deci acea lege, pur și simplu, nu a avut efectul dorit.

Consecințele avariei de la Cernobîl

Nori radioactivi au ajuns până în Europa, inclusiv în Moldova, dar autoritățile sovietice nu au vorbit despre acest caz tragic. L-au ținut în secret foarte mult timp și au recrutat oameni ai anumitor profesii de aici, din Moldova, pentru a participa la lichidarea consecințelor avariei de la Cernobîl. Oamenii din Moldova au avut de suferit. Oamenii care au participat la lichidarea consecințelor avariei de la Cernobîl s-au ales cu sechele, au născut copii cu probleme de sănătate. Și până în prezent nu li s-a făcut dreptate.

Noi nici nu prea realizam ce fenomen e acesta. Membrii Asociației Cernobîl care au fost nemijlocit acolo, nu departe de reactor, mi-au povestit că nici ei nu realizau ce primejdie se află în apropiere și, în pauzele dintre anumite muncii, activități, ieșeau afară la o țigară. Iar fumatul în apropierea unui reactor care mai emite, mai radiază, e de nu știu câte ori mai primejdios decât aflarea, pur și simplu, acolo. Deci nici cei care erau la fața locului nu realizau pe deplin ce primejdie e aproape. Pentru că chiar nu

erau instrucțiuni cum să se protejeze sau instrucțiunile erau foarte vagi, neprofesioniste. Eu am observat că în acea perioadă, aici, în Moldova, mai mulți copii s-au născut prematur.

Un buchet de flori

Mișcarea de renaștere națională [...]. Am participat și am văzut mai multe proteste, mai multe mișcări, inclusiv cu tehnică armată, dar mi-a rămas în memorie un caz: tinerii protestatari și scutierii stăteau față în față, gata-gata să se producă ciocnirea, când, la un moment dat, din mijlocul tinerilor a ieșit o fată, care a pus între scutieri și manifestanți un buchet de flori [...]. Momentul ăsta mi s-a întipărit pentru totdeauna, pentru că noi toți eram îngrijorați, noi toți nu ne doream confruntare, nu doream vărsări de sânge, deși ne doream mai multă libertate, mai multe drepturi.

Au fost mari proteste în fața Ministerului de Interne. Soțul meu a fost martor când manifestanții au început să rupă pietre din caldarâm și să arunce în direcția Ministerului de Interne. Pe urmă am aflat că Ministrul de Interne de atunci, Voronin, ar fi spus subalternilor să nu deschidă focul asupra mulțimii în niciun caz.

Noi, fiind la Chișinău, eram în centrul evenimentelor. La vremea aceea, în anii '89–'91, aveam copii mici, doi copii mici, și nu ne puteam permite să fim în tumultul evenimentelor, dar țin minte că în august 1989 am fost împreună cu soțul la Marea Adunare Națională. Am încercat să intrăm în mulțime, dar erau mult prea mulți oameni și n-am reușit. Noi eram cu copii mici și am stat în zona Catedralei sau mai jos de Catedrală, pentru că erau atâția oameni, încât nu aveai cum să mergi mai departe. Era mult prea mult popor adunat la acea adunare națională.

Într-o cameră de vreo 8-10 m² am crescut doi copii

De cele mai multe ori, la încheierea studiilor universitare, tinerii absolvenți erau repartizați la muncă. De regulă, eram repartizați în instituțiile în care ne făcuserăm stagiile de practică. Aveam și noi grijă să vedem dacă sunt locuri libere. Era complicat să rămâi în oraș. Trebuia, în mod obligatoriu, să obții viză de reședință, ca să rămâi la oraș. Se putea face viză de reședință într-un cămin muncitoresc. Și știu că această viză de reședință era și un obiect de speculă. Eu am fost repartizată la editura Lumina, de acolo am primit, inițial, un loc în cămin, iar mai târziu mi s-a repartizat și o locuință. Cred că au fost ultimele locuințe repartizate în mod gratis tinerilor specialiști.

Jurnaliștii trebuie să fie oameni de cultură și trebuie să aibă un nivel avansat de cultură

Ca să fii jurnalist și să faci emisiuni, trebuie să ai, cel puțin, un nivel de cultură suficient. Nu faci jurnalism, dacă nu ai idee de multe lucruri. Deci o cultură generală trebuie să ai. O cultură generală mi-a dat școala medie din Cucuruzeni. Cultură puțin mai avansată mi-a dat și facultatea. Ceea ce nu mi-a dat facultatea, dar cred că trebuia s-o facă, este specializarea pe un anumit domeniu. Trebuia să se facă o specializare pe jurnalism social sau pe jurnalism cultural sau pe jurnalism politic. Când intri într-o instituție mass-media, îți dai seama că nu poți să faci un material analitic, dacă nu cunoști un sistem sau altul, dacă nu înțelegi, nu pricepi, nu ești la curent cu setul de probleme cu care se confruntă un domeniu.

Viitorul jurnalist trebuie să citească mai mult, să studieze mai mult în mod independent, să nu se rezume doar le ceea ce se predă la facultate. Pentru că, doar dacă ai lecturi bune și cunoștințe solide, obținute în mod individual, poți să faci jurnalism de calitate.

Am rămas puțini [...]

Acum ne întâlnim rar cu colegii, mai des, pe rețelele sociale discutăm. Dar am păstrat relații cu colegii de facultate, cu cei de grupă, chiar și cu unii profesori. Acum îmi amintesc de profesorul Serafim Isac, care a predat Jurnalismul radio și Jurnalismul fotografic. El a fost cu noi și în colhoz, în primul an de studii. Nu știu dacă mai predă acum, sper că da, mai este la Facultatea de Jurnalism. Cu dumnealui suntem prieteni pe Facebook.

Cu unii dintre colegii de grupă ne întâlnim o dată la jumătate de an, o dată pe an. Suntem mai apropiați cu cei care lucrează la radio și televiziune, pentru că ne vedem mai des și mâncăm împreună la o cantină. Cu profesorii [...] este o idee bună să ne întâlnim și cu ei, data viitoare.

SURSE ICONOGRAFICE

Absolventă a școlii din Cucuruzeni, 1980

Cu colegii de școală, s. Cucuruzeni, rn. Orhei

Fotografie din perioada școlii, s. Cucuruzeni

Adunarea grupei. Se iau decizii privitor la repartiția burselor. În prezidiu: Leonid Tabără, profesor de istorie, tutorele grupei; Tatiana Fișer, lider comsomolist; Filip Rudenco, șeful grupei; Nina Tataru, lider sindicalist, 1982–1983

Cu colegii de grupă, înainte de examenul de licență, 1985

Tatiana Fișer (în centru) și invitații emisiunii sale – Mihail Silistraru (în dreapta) și Iurie Calestru (în stânga). Casa Radio. Chișinău, 7 aprilie 2023

Tatiana Fișer cu Ala Nemerenco, Ministru al Sănătății. Casa Radio. Chișinău, 2023

Tatiana Fișer cu Petru Hadârcă, directorul Teatrului Național Mihai Eminescu. Casa Radio. Chișinău, 2023

„ACEASTĂ PROFESIE MI S-A LEGAT DE SUFLET ȘI O DUC ȘI PÂNĂ ASTĂZI”

Eugenia Fortuna s-a născut la 15 august 1962, fiind al cincilea copil în familie. În anul 1984 a absolvit Institutul Pedagogic „Alecu Russo” din Bălți. În prezent, Eugenia Fortuna este profesoară de limba franceză la Instituția Publică Liceul Teoretic „Vasile Coroban” din or. Glodeni și are o experiență de muncă de 40 de ani în pedagogie.

Accentul pe educație în familie

În familie am fost cinci copii. Părinții, fiind oameni simpli, care lucrau la pământ, nu erau din clasa pedagogiei sau altă ramură intelectuală, dar din cei cinci copii pe care i-au avut, trei au făcut studii pedagogice. O soră era profesoară de clasele primare, iar alta – de limba franceză. Și eu am optat pentru această profesie – profesoară de limba franceză, pentru că îmi plăcea foarte mult, în pofida faptului că părinții mă vedeau în alt domeniu profesional și mă sfătuiau să pornesc pe o altă cale.

Vreau să spun că părinții mei, chiar dacă erau oameni simpli, au știut să ne ofere o educație extraordinară. Tatăl meu spunea „Nu vreau ca voi să scrieți cu sapa, eu vreau ca voi să scrieți cu creionul” și întotdeauna ne spunea că, dacă o să învățăm, o să știm carte, o să devenim oameni în viață. În familia noastră întotdeauna s-a pus accentul pe educația copiilor, ca noi să devenim oameni, în societate, adevărați.

Motivație și îndrumare chiar din copilărie

În formarea educațională, bineînțeles, dacă e să mă refer la specialitatea pe care am ales-o, profesoara de limba franceză m-a motivat. Am avut o profesoară extraordinară, nici astăzi nu pot să-i uit glasul, nu pot să uit lecțiile pe care le preda. Dna Olga era o profesoară extraordinară, care mi-a dăruit dragostea față de limba franceză. Un alt îndrumător foarte bun, care a fost mereu alături de mine, a fost sora mea, Maria, care, astăzi, este și ea profesoară de limba franceză. Ea e mai mare ca mine și întotdeauna știa că mie îmi place limba franceză, cu toate că părinții mei optau pentru altă profesie. Ei spuneau „Ne ajung în familie și ingineri, și pedagogi, mai duceți-vă undeva în vânzare, adică în calitate de vânzător". Atunci erau timpuri grele și se mai luau produse, mă rog, de sub tejghea, prin cunoscuți, iar mama voia să nu fim atâția pedagogi, dar această profesie mi s-a legat de suflet și o duc și până astăzi.

În familia noastră nu prea se făcea comparație între studiile și educația pe care o primeau elevii în perioada în care Basarabia a fost parte componentă a României și studiile și educația pe care o primeam noi în școlile din perioada sovietică. Nici în scoală nu prea cunosc eu să fi fost comparații de acest fel. În orice caz, știu că în perioada în care am învățat, în anii '80, atunci când am intrat la facultate, trebuia să ai o pregătire foarte bună, deoarece erau câte 14-15 studenți pe un loc.

În perioada aceea, mama și tata, care aveau patru sau trei clase la români, cum se spunea pe atunci, ne îndemnau să învățăm, constatând că este o deosebire mare între ceea ce aveam noi acum și ce au avut ei. Noi învățam în școala medie de cultură generală, care era până la clasa a zecea, apoi a fost și clasa a unsprezecea, și, desigur, ea nu putea fi comparată cu studiile din perioada în care Basarabia a fost parte componentă a României. Probabil, erau deosebiri în ceea ce privește programul de învățământ, materia de studii, metodologia de predare și chiar însăși modalitatea de a face carte, fiindcă viața ne-a impus să ne adaptăm la schimbările sistemice care se produceau.

„Părinții munceau pentru bunăstarea noastră"

Dintre cei cinci copii, eu eram cea mai mică în familie și, când am absolvit școala medie, e clar că frații și surorile mai mari aveau deja studii superioare sau erau încă la facultate: fratele mai mare învăța pe atunci la Institutul agricol „M.V. Frunze" din Chișinău, o soră – la Institutul Poli-

tehnic „Serghei Lazo", tot din Chișinău, iar altă soră – la Institutul Pedagogic „Alecu Russo" din Bălți. Părinții munceau la pământ și le era foarte greu, dar știau că muncesc pentru noi, pentru bunăstarea noastră. Ei voiau să ne dea carte, să fim oameni învățați, nu să muncim cu sapa la deal, cum spuneau ei. Aceasta ne-a și motivat, într-o oarecare măsură. În acele timpuri, dintr-o clasă de 25 de elevi, maximum patru-cinci intrau la facultate. Nu toți absolvenții puteau să obțină studii superioare. La admitere, în universități și institute, era o selecție foarte dură, nu ca în zilele de azi: 25 de elevi absolvă liceul și toți 25 devin studenți la studii superioare. Înainte nu era așa. La un singur loc aspirau 16 candidați în studenți și era ales unul singur, cel mai bun. Să obții studii superioare era cu mult mai greu, foarte strict și anevoios.

Educația în familie bazată pe muncă

Munca întotdeauna a fost pusă pe primul loc. Vreau să spun că, începând cu clasa a șasea, lucram în așa-zisa brigadă școlărească – echipe de elevi, care se formau pe lângă școală, în perioada de vară, cu scopul de a prelucra pământul: umblam la deal cu prășitul, când era de strâns legume, mergeam și acolo, iar munca era pusă în primul rând. Educația aceasta prin muncă era și de la școală, deoarece făceam serviciul. La fiecare recreație făceam acea curățenie umedă, deschideam geamurile, fiecare loc unde învățam era amenajat, fiindcă fiecare răspundea de locul său de muncă și noi nu ne temeam că trebuie să spălăm podeaua sau trebuie să facem de serviciu. Acum s-au schimbat timpurile, dar atunci era pus punctul forte pe muncă. Chiar și în familie era muncă foarte multă. Mama, deși avea cinci copii, e clar că se ducea și pe deal, la lucru. Acasă, noi ne ocupam de gospodărie. Și animalele le hrăneam, dar ne duceam și la deal și le ajutam la prășit. Veneam seara acasă, iar când toți deja ațipeau, începeam să învăț. Eu niciodată nu puteam să învăț atunci când era gălăgie în familie. După ce toți se culcau, eu începeam să învăț, fiindcă învățam în glas. Până nu învățam, nu mă culcam. Știam că a doua zi trebuie să fiu pregătită la ore și îmbinam munca și învățătura. Așa am ajuns unde am ajuns.

Rude antrenate în sistemul educațional

Nu am avut alte rude antrenate în sistemul de învățământ decât pe cele două surori mai mari. Una dintre ele, când am intrat eu la universitate, a venit în sat și lucra la școală în calitate de profesoară de limba franceză, iar

altă soră învăța de profesoară la clasele primare. Astăzi am și nepoate de la surori, care sunt în pedagogie, profesoare de limba engleză sau de clasele primare, dar atunci, la momentul respectiv, nu aveam pe nimeni.

Pasiunea pentru lectură

Cărțile – noi le citeam pe cele care ni se recomandau după program. La limba și literatura română aveam foarte multă literatură, fiindcă înainte se scriau compuneri la examene. Acum e cu totul alt test de susținere a examenului, dar atunci era compunere în baza unei lucrări sau pe temă liberă. În afară de acea literatură, îmi plăcea foarte mult să citesc cărți. Nici acum nu pot uita că citeam romanul *Ana*. Le-am zis și elevilor mei că, dacă vor căuta acest roman, să știe că este foarte interesant și conține foarte multă informație utilă pentru viață, căci este un roman de viață. Citeam multă literatură, dar erau și ziare atunci. Aveam foarte multe ziare pe care le primeam acasă.

Discuții despre educație și metode de culturalizare

Noi, surorile, vorbeam între noi despre educație. Părinții veneau seara de la muncă și doar ne întrebau sau verificau agendele, ca să vadă ce note am primit, ce am făcut. Dar ca să discutăm toți – nu, părinții erau foarte obosiți și rareori aveau timp să discutăm pe teme educaționale. Audiam emisiuni radio și emisiuni TV românești și niciodată nu ne temeam. Era așa-numita „radiotochka" – aparat de radio de perete, care transmitea foarte multe informații, emisiuni, activități frumoase pe care noi le ascultam cu mare plăcere. Chiar împreună cu părinții și surorile făceam lucrul acesta.

Forme de implicare și participare

În școală eram foarte activă. În primul rând, erau evenimentele ideologice, precum primirea în octombrei, în clasele primare. După asta, am fost primită în organizația pionierească. La 22 aprilie era ziua de naștere a lui Vladimir Lenin și, în acea zi, cei mai sârguincioși elevi, ajunși la vârsta de 10 ani, erau primiți în pionieri. De la vârsta de 14 ani, ajungeam în comsomol, dar vreau să zic că tata nu prea îmi dădea voie, fiindcă exista un stereotip, precum că, dacă ajungi în comsomol, uiți de Dumnezeu și încalci legile creștinismului, dar nu era adevărat. Eu am fost o elevă foarte bună și chiar am fost și pe tabla de onoare, de aceea a trebuit să intru în comso-

mol. Altfel nu putea să fie. Eu m-am dus în secret să intru în comsomol, iar pentru aceasta am învățat foarte multe principii, reguli. Trebuia să fii exemplar în toate, să înveți bine și că ai un comportament adecvat. Dacă toate acestea, împreună, le deținei, erai acceptat și deveneai comsomolist. Erau foarte multe adunări. La careu ne felicitau și erau niște momente foarte plăcute, era o responsabilitate, care chiar te disciplina.

Amintiri despre profesorii care lucrau cu dăruire de sine

Pe prima mea învățătoare din clasele primare nu o pot uita nici azi, Argentina Grigorievna. A fost o învățătoare extraordinar de bună, care iubea foarte mult copiii și noi mereu ne duceam în jurul ei ca lângă mama noastră. Ea chiar lucra cu dăruire de sine și voia ca noi să facem carte și să ne putem promova mai departe acele competențe pe care le formam atunci. Chiar dacă nu erau întocmai competențe, ci mai degrabă cunoștințe, noi învățam, ca să ne continuăm studiile. Ea întotdeauna ne învăța să fim oameni, punea accent pe omenie, pe bunătate și ne învăța carte. Și azi țin minte cum, la prima lecție, mi-a luat mânuța și făcea diferite bețișoare sau cârligele, ca să ne învețe corect să ținem pixul. Făceam acest lucru mai înainte, chiar prin luna august. Noi frecventam școala cu două săptămâni înainte de a începe anul școlar și făceam o pregătire preventivă pentru înscrierea în clasa întâi. Mai apoi, am avut o dirigintă foarte bună din clasa a cincea, doamna Valentina Sobolevscaia. Avea o gâță[154] foarte frumoasă, până în pământ. Era o femeie extraordinară, care ținea cu tot sufletul la noi. Era profesoară de limba rusă și acum trăiește la Bălți, este încă în viață. Avea un suflet foarte mare și a fost profesoara care, când a plecat de la noi, am plâns după ea timp de un an, deoarece nu voiam să avem altă dirigintă. Noi ne simțeam foarte bine cu ea.

Resurse educaționale disponibile elevilor

Primul an, în clasa întâi, am studiat din *Abecedar* și pe prima foaie era desenat Kremlinul, iar prima poezie era *Moscova iubită:* „Moscovă iubită / Mândră capitală / Toți copiii-ți cântă / Cântece de fală". Când eram în clasa întâi, era anul 1969. La noi la școală, în satul Elizaveta, de lângă Bălți, era o bibliotecă foarte, foarte bogată și copiii citeau multe cărți. Era și multă literatură artistică, și manuale, dar la acel timp se aducea și se stoca foarte multă literatură universală. Noi eram obligați să citim foarte multe cărți.

[154] Cosiță (popular).

Fiind mici, am început cu *Capra cu trei iezi* sau *Scufița Roșie*, iar apoi am citit foarte multe cărți, printre care și romanul *Ana,* despre care spuneam anterior. Citeam foarte mult, dar pe atunci încă citeam în chiriliță.

Uniforma școlară era obligatorie

Am avut uniformă școlară obligatorie și îmi pare rău că astăzi nu este. Erau rochii cafenii și șorț alb la sărbătoare, negru – pentru fiecare zi. Noi aveam câteva seturi de manșete și gulere, le spălam și le schimbam. Era obligatoriu, nimeni nu permitea să vii la școală fără uniformă. Copiii erau tratați egal, nu veneau în blugi sau în fuste, care și mai de care. Era o uniformă după care știai că e elev.

Manifestări ideologizate în instituțiile de învățământ

În școală se organizau multe activități ideologice, cu tentă politică, precum: ziua Constituției, Ziua Armatei sovietice, Ziua femeilor, 1 Mai, 7 Noiembrie, Ziua Republicii. Țin minte că noi sărbătoream Ziua tuturor celor 15 republici, care formau Uniunea Sovietică. Aveam în responsabilitatea noastră să prezentăm câte o republică, iar preferata mea era Georgia. Ne îmbrăcam astfel, încât să avem elemente naționale ale acestei republici și aveam și bucate tradiționale. Ne inspiram din surse de informație și prezentam acea republică. Așa era înainte.

Profesori și metode care s-au întipărit în memorie

Dacă e să spun de limba franceză, era ceea ce începea cu imagini, fiindcă nu erau calculatoare sau internet, venea cartea și imaginile. La istorie, venea profesorul, căruia niciodată nu-i lipsea harta și arătătorul, iar noi numaidecât trebuia să ieșim în fața clasei și să răspundem tema. Lucram cu harta și trebuia să știm unde se află fiecare țară. Ne-a fost foarte ușor și la examen, deoarece cunoșteam cum se lucrează cu harta. Profesoara de matematică, care a lucrat și la Universitatea din Bălți, de 100 de ori te punea să scrii în caiet, dacă șopteai ceva la lecție. Eu țin minte și azi toate formulele, dar atunci, dacă nu le știai, de 100 de ori trebuia să le scrii în caiet. Folosea niște metode care să ne motiveze, iar dacă veneai nepregătit, deja se știa ce trebuia de făcut. Eu cred că am memorat bine. La limba română aveam unul dintre cei mai buni profesori din raionul nostru. Era un om foarte citit. Toți profesorii au rămas în inima mea. Profesoara de matematică și cea de limbă franceză se certau, pentru că ambele voiau ca eu să plec la olimpiadă și ambele erau în aceeași zi.

Pe urmele profesoarei de limba franceză

Profesorii mei m-au influențat întotdeauna. Țin minte că m-am dus la Chișinău, la perfecționare, la Institutul de Științe ale Educației, și mulți ani nu mi-am văzut profesoara de franceză, iar în acel moment am văzut-o și eram în aceeași grupă. Aveam un sentiment, de parcă am văzut-o pe mama mea. Ea deja era în vârstă și îi era greu, deoarece lucram și la calculator, și utilizam diferite modalități, iar ei îi era greu. Eu o ajutam permanent, iar ea îmi zicea „Vezi cum s-a întors timpul? Cândva te ajutam eu, acum tu mă ajuți". Ea, anume ea a fost cea mai mare motivație în alegerea profesiei mele.

În acel an s-a făcut un experiment

Am decis să merg la facultate, fiindcă eu nu puteam să rămân în urmă de frații mei. Eram motivată de ceilalți membri ai familiei, fratele și celelalte trei surori aveau studii superioare. Dragostea față de limba franceză, limba pe care îmi plăcea s-o vorbesc, m-a motivat. Când am intrat la facultate, eram cea mai fericită, deoarece eram acolo unde doream, nu unde zicea mama.

Fiindcă mama a insistat să fac altă profesie, inițial, m-am dus la Universitatea de Stat, ca să-i îndeplinesc dorința mamei. Am intrat la examen, primul era la matematică, și, chiar dacă știam biletul cela pe de rost, am spus că nu știu întrebările. Am stat aproximativ două minute la acel examen și am plecat acasă. Între timp, mă interesasem și aflasem la ce oră este autocarul spre Bălți. Anul următor, în 1980, am depus documentele la Institutul Pedagogic „Alecu Russo" din Bălți, la limba franceză. Trebuia să am patru examene, dar în acel an s-a făcut un experiment. Dacă susțineam limba franceză și istoria, acumulam 9 puncte și eram eliberată de la celelalte examene. Și eu n-am ratat această oportunitate. Am susținut doar examenul la istorie și examenul la limba franceză și am devenit studentă. M-am pregătit din manualele de istorie, pentru că se făcea multă istorie pe atunci.

Criterii de selecție pentru admiterea la facultate

La admiterea la facultate a fost luat în considerare atestatul de clasa a zecea. Pe atunci, nota maximă era „5", iar eu am susținut toate examenele pe nota „5" și doar unul – pe nota „4". Se punea accent pe nota medie din atestat și pe cele de la examenele de admitere. În acel an, la un loc aspi-

rau 14 candidați în studenți. La facultate, într-o promoție, erau doar două grupe de limbă franceză, a câte 25 de studenți fiecare. Respectiv, puteau fi admiși la această specialitate doar 50 de studenți. O grupă a fost formată din cei care au susținut două examene, iar altă grupă – din cei care au susținut patru examene. După al doilea examen, deja știam că sunt studentă.

Amintiri din studenție

Sora mea a absolvit cu diplomă roșie cu câțiva ani înaintea mea. Când m-am dus la lecție, toți mă întrebau dacă sunt sora domnișoarei Magnet, pentru că asta era familia mea de domnișoară, și toți profesorii îmi spuneau să iau de la ea exemplu. Eu trebuia să demonstrez că și eu sunt elevă sârguincioasă. Prima zi a fost pentru a face cunoștință cu grupa. Noi eram 30, dar eram împărțiți în trei subgrupe. Erau doar doi băieți, iar restul eram fete. Aveam o grupă foarte bună, chiar din primele zile am avut un contact foarte bun. Majoritatea studenților trăiam la cămin. În primele zile eram mai timizi, ne gândeam cum o să ne descurcăm. Primeam niște romane adaptate ca să le citim, iar noi citeam zi și noapte. Aveam și istoria, și lingvistica, și gramatica teoretică. Mai târziu ne-am adaptat, dar la început eram foarte confuzi și timizi. La universitate, dacă primii trei ani munceai, puneai accent pe pregătire, în anii următori era foarte ușor.

Limba în care erau resursele bibliografice și cea de studiere

Eu am studiat majoritatea disciplinelor în limba franceză, dar aveam istoria, care se preda în limba română și aveam și limba engleză ca disciplină opțională. În anul I și II, am învățat și limba rusă la Institut. M-am descurcat de minune, deoarece am avut un profesor bun în școală. Despre resursele bibliografice, dacă era vorba despre disciplină și toate compartimentele ei, erau în limba franceză. La istorie, în limba română erau majoritatea lucrărilor, la filosofie – de asemenea în română. Am învățat și latina și trebuia să cunoaștem 100 de proverbe în limba latină. Erau și surse în limba rusă.

Disciplinele preferate și cele greu de asimilat

Cel mai greu de asimilat era psihologia. Eu o iubeam, fiindcă nu poți fi pedagog, dacă nu cunoști psihologia, dar era foarte severă profesoara. Dacă se enerva, mai ales la examene, putea să nu aibă notă toată grupa. De aceea, preferam să formăm un grup de cinci studenți mai puternici și

să trecem primii, ca să salvăm grupa. Dar da, psihologia ne dădea frică. Materiile mele preferate erau: lexicul, tipologia, activitățile între grupuri, gramatica limbii franceze și aveam și pedagogia vârstelor, iar profesorul ne insufla motivația de a fi pedagog. Când venea să asiste la orele de practică, ne zicea: „O să devii pedagog bun" sau „Mai ai de lucru".

Viața la cămin și prieteniile legate

Eu trăiam în cămin. Condițiile nu erau foarte bune, dar noi singuri ne cream condițiile. Vestimentația era specifică unui pedagog, dar nu era obligatoriu să fii îmbrăcat în costum. Pe atunci, bursa era de 47 de ruble, dar, dacă susțineai toate examenele pe nota „5", primeai 57. Pe atunci, 10 ruble aveau valoare. După lecții, de la ora 20:00 până la 23:00 era timpul rezervat pentru lucru în bibliotecă, iar eu eram șefa unei subgrupe constituită din 10 studenți (pentru activitatea respectivă eram remunerată). Noi eram foarte strâns legați unul de altul. Am avut o colegă de la Soroca, cu care țin legătura chiar și acum. Am o colegă care predă la Chișinău, alta – la Drochia, una – la Râșcani. Cu colegii mei am avut o relație foarte bună. Într-un an, o colegă nu a primit loc în cămin, iar eu am luat-o la mine. Venea pe ascuns, dar am ajutat-o.

Situația economică

Cine primea bursă nu o ducea rău. Eu aveam bursă mărită, primeam acele 57 de ruble și puteam să mă întrețin toată luna și îmi mai rămânea și pentru altceva. De exemplu, într-o lună îmi luam material pentru a coase un costum, luna viitoare îl dădeam la cusut și îl plăteam. De fiecare dată când primeam această bursă, cumpăram ceva pentru părinți. Dacă eram cinci copii în familie [...].

Cerințele stricte față de studenți

Cerințele față de studenți erau foarte stricte. Trebuia să te prezinți la ore, fără a întârzia, și nu se permitea să chiulești, trebuia să fii mereu pregătit. Nu puteai învăța o limbă străină, fără a te pregăti. Eu niciodată nu am lipsit de la ore, niciodată, deși din anul trei, de când m-am căsătorit, făceam permanent ruta Glodeni – Bălți și Bălți – Glodeni.

Noi aveam niște profesori care cereau să citim romane și ne prindeau imediat, în cazul în care cineva era nepregătit. Erau studenți care citeau doar prefața, dar profesorul își dădea seama imediat. Curatorul[155] nostru

[155] Curator (rus.) – tutore

ținea foarte mult la noi. Dacă greșeam, ne ierta, dar ne făcea să ne înțelegem greșelile. Deși sunt aproape 40 de ani de la absolvire, ea încă ne ține minte. Era o profesoară model pentru noi. Am avut noroc de profesori foarte buni, plini de omenie, stricți, dar care ne făceau să învățăm.

Eu nu am amintiri neplăcute din perioada studenției, numai bune! Dar cea mai plăcută amintire a fost atunci când am primit diploma de pedagog de limba franceză. Înmânarea diplomei este cea mai frumoasă amintire, este punctul culminant al studenției.

Rolul sărbătorilor ideologice și al organizației comsomoliste

Deoarece în instituțiile de învățământ superior majoritatea studenților erau de vârstă comsomolistă – până la 28 de ani –, bineînțeles era și organizație comsomolistă. Ședințele organizației comsomoliste se desfășurau în fiecare lună. Când se spunea că te cheamă la comitetul comsomolist, te cuprindea frica că ai încălcat ceva. Acolo te chemau, dacă aveai încălcări, dacă nu frecventai orele, dacă nu învățai bine etc. Și era o rușine să fii discutată acolo.

Erau și diverse activități comsomoliste. Pe 7 Noiembrie era lege să se serbeze Ziua Revoluției și se făcea o manifestație solemnă. Toți ieșeau la paradă. La 1 Mai era Ziua Muncii și ieșeam la paradă cu baloane și cu hulubi. La 29 octombrie era Ziua Comsomolului. Anul Nou era la 1 ianuarie și noi eram în vacanță atunci. Mai era și Ziua Constituției. La Paști nu aveam voie să ne ducem la sfințit pasca. Noi mâncam sfințit pe ascuns.

Nunțile în corturi

Majoritatea studenților erau de la sate și nunțile se făceau în corturi. Nunta mea a fost la 20 noiembrie și au venit colegii din grupă. Cortul era pentru 250 de persoane. A fost o veselie mare. Chiar și acum ei spun că nu pot uita nunta mea. Țin minte că odată am fost la o nuntă la Ungheni; a plouat atât de tare, încât a trebuit să ne descălțăm, ca să putem intra în sat și să ajungem la petrecere. Fiecare nuntă era diferită și frumoasă în felul ei, deoarece obiceiurile erau diferite.

Catastrofa de la Cernobîl

Eu deja lucram, eram la Glodeni și activam ca profesoară. Noi am auzit atunci despre această avarie, dar nu prea se vorbea deschis. Toți spuneau că nivelul de radiație este normal, dar nimeni nu ne oferea niște lecții des-

pre cum ar fi trebuit să ne comportăm. Oamenii de la țară nici nu știau cât de mare putea fi nivelul de radiație, mai ales când era soarele de la amiază. Totul era ascuns.

Podul de flori – evenimentul care a schimbat istoria

Când a avut loc primul Pod de flori, eu eram deja căsătorită; și am fost la Podul de flori cu familia. Ne-am dus pe la Stânca Costești și ne-am întâlnit acolo cu prieteni de-ai noștri, de familie. Am fost martor la niște momente extraordinare atunci. Cineva plângea, cineva râdea. Erau niște momente de satisfacție sufletească, atunci când se întâlneau rudele, prietenii, frați care nu s-au văzut de mult timp, iar Podul de flori a fost o deschidere spre ceea ce se numește frăție, spre frații noștri de peste Prut.

Ce a urmat după absolvire

De la Bălți m-am dus la Glodeni, la Școala medie nr.1, iar anul viitor vor fi 40 de ani de când am intrat pe ușile acestei instituții și tot aici îmi duc viața de pedagog, în școala în care chiar din prima zi am îndrăgit-o. M-am adaptat foarte repede și colectivul a fost primitor și competent, cu care mă mândresc și în ziua de astăzi. Colectivul în care am venit era tânăr. Eu eram o fire foarte sociabilă și m-am integrat ușor, mai ales că eram foarte mulți de aceeași vârstă. Eram și foarte uniți, la recreație comunicam, iar când aveam o lecție deschisă, eram toți împreună. De asemenea, în școală aveam Clubul prieteniei internaționale și chiar am condus acest club. Chiar de când am venit, am fost șeful comisiei Catedre metodice.

Repartizarea locurilor de muncă și nivelul de pregătire al tinerilor specialiști

În acea perioadă, după finalizarea studiilor superioare, se făcea repartizarea în câmpul muncii. Repartizarea se făcea în funcție de media generală pe anii de studii și de nota de la examenul de stat. Dacă erai căsătorită, trebuia să faci un demers către Ministerul Educației și ți se oferea loc de muncă acolo unde erai căsătorită. La început, nu eram profesoară, am început cu funcția de educator la căminul școlar, iar apoi am trecut să lucrez în calitate de profesoară. În oraș nu rămâneau mulți, fiindcă era o listă a locurilor de muncă și trebuia să te duci acolo unde erai trimis, erau cazuri în care și cei din oraș plecau în sate.

Rezultatul muncii și revederile cu colegii

Evident că, dacă am învățat patru ani la facultate, am obținut un arsenal de cunoștințe și de atunci până acum tot învățăm, pentru că un profesor trebuie să se dezvolte prin a învăța. Chiar din prima zi când am venit, trebuia să cunosc cum să fac un proiect sau ar trebui să fie pregătirea, în funcție de contingentul clasei. Cu colegii de facultate ne întâlnim și astăzi și discutăm. Dacă avem nevoie de ceva, ne contactăm. Din păcate, ultima întâlnire cu colegii a fost la 20 de ani de când am absolvit. Am fost toată grupa la acea întâlnire și am invitat-o și pe profesoara noastră.

SURSE ICONOGRAFICE

Eugenia Fortuna în timpul studiilor

Eugenia Fortuna alături de colege, la paradă

Eugenia Fortuna cu colega Tatiana Tiron, în căminul studențesc

Eugenia Fortuna predă o oră de limba franceză

Eugenia Fortună alături de elevi

„DE CE SĂ TE REVOLȚI, DACĂ ȘI AȘA LA NOI E BINE!”

Igor Iovu este născut la 1 iulie 1966 în s. Recea, rn. Strășeni, într-o familie de pedagogi, mama Anastasia – profesoară de fizică și astronomie, tata – profesor de clase primare. A copilărit împreună cu fratele mai mare, Valeriu, născut în anul 1959. A fost student la Institutul Agricol din Chișinău în intervalul 1983–1988, a devenit inginer mecanic, dar, la un an și jumătate după absolvirea facultății, s-a reprofilat în domeniul antreprenoriatului. În perioada 2007–2011 a fost primar în s. Recea, rn. Strășeni.

„[despre] sistemul educațional din perioada [României Mari] se discuta superficial și în linii generale”

Pe tema României Mari, precum și a sistemului educațional din perioada respectivă, se discuta superficial și în linii generale. Referitor la atitudinea părinților față de sistem și ideologie: ei au decis să nu devină membri de partid, dar, în același timp, să fie la curent cu toate procesele politice din URSS [...]. De exemplu, tata a donat timp de câțiva an un anumit procent din salariul lunar în fondul păcii, suma totală donată în acest fond fiind între 1 000 și 2 000 de ruble.

[părinții] au decis să nu devină membri de partid

În familia tatălui a fost o educație evlavioasă, familia fiind prezentă mereu la slujba de Paște, la biserica din satul vecin. Deși aveau datoria să someze copiii care se duceau la biserică, totuși părinții mei au decis să tragă o linie între îndatoririle profesionale și cele ideologice, cele din urmă fiind mai mult omise sau îndeplinite superficial.

Părinții nu s-au implicat în alegerea profesiei pentru care am optat

Provin dintr-o familie de pedagogi din mediul rural: mama – profesor de fizică și matematică, iar tata – profesor de clasele primare. Educația din familie s-a manifestat, în primul rând, prin educarea bunului simț, îndeosebi în cadrul comportamentului manifestat în societate. [...] Părinții nu s-au implicat în alegerea profesiei pentru care am optat. La orice pas făcut în viață, am avut mereu parte de susținerea și încrederea părinților, indiferent că a fost vorba de studii sau întemeierea propriei familii. Deși, după tendințele vremii, se opta pentru studii precum medicina sau juridica, am decis să învăț ceea ce mă atrăgea.

Din clasa a VIII-a [am decis că] voi continua studiile la facultate, [... având] pasiune față de tehnică

Fiind dintr-o familie de pedagogi și învățând destul de bine, am decis din clasa a VIII-a că voi continua studiile la facultate. O influență asupra deciziei a avut-o fratele mai mare, care a absolvit cu șase ani înaintea mea aceeași facultate. Am urmat aceeași cale ca și el, pentru că aveam o pasiune față de tehnică. În cadrul Institutului Agricol exista facultatea de mecanică, specialitatea mea fiind de inginer mecanic.

Avantajul acestei profesii

[...] era că puteam să ne angajăm în orice tip de uzină și fabrică ca ingineri, nu doar în domeniul agricol. Un alt avantaj al studiilor era că făceai cursuri la catedra militară, obținând gradul de locotenent, unii colegi s-au reprofilat după absolvire în poliție și armată. Era o profesie universală, ce oferea mai multe șanse de angajare.

Admiterea

Procesul de admitere a fost destul de calitativ, fiind format din patru examene: [...] la Limba moldovenească, Fizică, Matematică și Chimie.

Dacă obțineai punctajul maxim la primele două examene, erai scutit de ultimele două. Fiind pasionat de științele reale, m-am bucurat că am scăpat, în acest fel, de examenul la Limba moldovenească.

Concursul de admitere

[...] era de trei, patru studenți pentru un loc. La facultatea de mecanică erau opt grupe.

Inițial, gândeam răspunsul în română, apoi îl traduceam

În mare parte studiile au fost în limba rusă, știind această limbă până la facultate, nu am avut probleme de acomodare. Din cauza limbii, majoritatea colegilor au avut deseori greutăți în a asimila materialul. În cadrul procesului de studiu, inițial, gândeam răspunsul în română, apoi îl traduceam. În prezent, când este vorba de termenii ce țin de inginerie, îmi vine mai ușor să folosesc denumirile în rusă decât în română. Nu piston, nu manivelă, ci toți termenii tehnici în rusă. Obiectele în limba moldovenească erau mai mult în primul an de facultate, ulterior se făcea tranziția la cele cu predare doar în rusă.

Indiferență față de studiile ideologice

În general, exista o diferență de atitudine a studenților față de obiectele de studiu propriu-zise și față de obiectele de studiu ideologice. Față de ultimele exista o anumită indiferență din partea majorității studenților. Fiind 26 de studenți în grupă, cel mai mare interes era manifestat de către șeful grupei. Am avut de studiat obiectele clasice pe plan ideologic – marxism-leninism și comunismul științific, care nu aveau nicio utilitate practică în formarea noastră profesională. Teoriile studiate la aceste obiecte le pot cataloga drept o pierdere de timp, mulți studenți nici nu le înțelegeau, fiind destul de complicate. Pentru a ne putea promova în anul următor de studii, eram obligați să le învățăm și să avem notă de trecere la examen. Personal, nu am văzut sensul acelor lecții, inițial, teoriile îmi păreau interesante, însă, treptat, deveneau monotone și contradictorii, mai ales că nu erau conectate cu realitatea. Câte un curs ideologic era studiat în fiecare an.

Nu țin minte să fi fost cineva din grupă care nu a fost membru în Comsomol

Am fost și membru al Comsomolului [...]. Referitor la statutul de membru de partid, în cadrul studenților se considera că cei ce se înscriu în

partid sunt niște oportuniști care încearcă să avanseze rapid în carieră. La adunările comsomoliste periodice eram obligați să fim prezenți, precum și la paradele dedicate sărbătorilor ideologice, altfel absența putea fi penalizată cu anularea bursei. La adunările de Comsomol încercam să semnăm prezența și să ne evaporăm cât mai rapid.

Portretele liderilor politici [...]

[...] erau prezente, mai ales, în cabinetele conducerii facultăților.

Proiectele de reformă ale lui Gorbaciov

Per ansamblu, despre Gorbaciov și proiectele sale de reformă era o opinie bună, însă nu se discuta foarte detaliat, ci doar la general. Era ușor de sesizat diferența dintre situația din perioada lui Andropov și cea a lui Gorbaciov. În perioada scurtă de guvernare a lui Andropov exista o anumită disciplină și se aplica penalizarea celor care, în timpul zilei, nu erau încadrați în câmpul muncii. Se observa la nivelul întregii societăți o anumită lâncezeală.

Timpul trece – leafa merge

La începutul anilor '80 am vizitat un prieten ce lucra la o uzină din Strășeni, am fost uimit să-i găsesc pe angajați jucând cărți. Explicația era că timp de jumătate de lună făceau norma de producție, iar cealaltă preferau să joace cărți. În perioada lui Andropov, asemenea incidente nu aveau loc.

Am reținut campaniile oficiale împotriva alcoolismului

Legat de perioada gorbaciovistă, am reținut campaniile oficiale împotriva alcoolismului, fiind obligați să devenim și membri ai unei organizații care avea acest scop, ni se ofereau și insigne de către această organizație. Campania gorbaciovistă era subiect de glume în satele Moldovei. Era exclus orice consum de alcool, însă, fiind un grup unit de studenți, evident că încălcam. De obicei, totul se desfășura în cadrul căminului, am fost și prinși de profesori, însă am avut parte de atitudine indulgentă. Nu țin minte decât mustrări, dar nu au avut loc exmatriculări sau privări de bursă.

Majoritatea aveau camere de cămin

Condițiile de cazare erau acceptabile [...]. Condițiile ni le făceam singuri, ni se oferea o cameră goală și noi o mobilam după resursele proprii.

Făceam reparație singuri, în cameră fiind doar ușa și fereastra. Încleiam tapete, procuram mobilă. Am avut norocul să locuim în aceeași cameră toți cei cinci ani de studii, că, de obicei, camerele se schimbau în fiecare an.

Cantina universității ne asigura cu mâncare necalitativă

La nivel de alimentație, calitatea era destul de proastă la alimente [...]. Uneori mâncarea nu putea fi înghițită, fără un pahar de ceai, din acest motiv găteam la cămin. Fiecare din cameră aveam tura gătitului. Produsele alimentare le aduceam de acasă.

În medie, bursa era de 40-45 [ruble]

Bursa pe care o aveam a fost cu 10 ruble peste medie, datorită rezultatelor bune la studii [...], a mea era în jurul la 55 de ruble.

Paznic de noapte sau descărcatul vagoanelor de legume

Sursă alternativă de existență pentru studenți erau turele de paznic de noapte sau descărcatul vagoanelor de legume. Timp de o seară puteai câștiga vreo 20-25 de ruble, practic, jumătate de bursă. Nu pot spune că am avut lipsuri, toți fiind egali, astăzi fiind totul și ieftin, și scump, și foarte scump.

Munca în colhoz

Timp de o lună – a doua jumătate de septembrie și prima din octombrie – ne duceam, de obicei, la cules poamă [struguri] și roșii, și mai rar – sfeclă de zahăr. Nu consideram pierdere de timp, deoarece mai aveam șansa să câștigăm un ban, în acest sens. Eram cazați în niște case de vară din lemn, țin minte că am înghețat bine, și dimineața apa era mereu acoperită cu un strat de gheață. Singura soluție erau mai multe pături pe timp de noapte, nimeni nu punea întrebări sau să se revolte, la orice reproș nu apărea nicio îmbunătățire, expresia clasică fiind: de ce să te revolți, dacă și așa, la noi, e bine. Un moment de plângere ce am reținut, la catedra militară, un colonel rus și-a permis să utilizeze un limbaj licențios la adresa unui student. Atunci, studentul a scris cerere și colonelul respectiv a trebuit să-i ceară scuze înainte de ore, în fața întregului grup.

Relații protocolare

Relațiile dintre profesori și studenți erau mai mult protocolare. Mai ales, că am avut parte și de 2/3 de profesori care dețineau titlul de acade-

micieni, având titlul respectiv și o anumită vârstă, relațiile cu ei erau foarte protocolare. Referitor la frecventarea bibliotecii universitare și a celei a căminului, studenții preferau pe cea din urmă, mai ales, în perioada sesiunilor. Atunci, studenții erau, în general, mai disciplinați, aveau mai puține oportunități și erau obligați să fie prezenți la ore, altfel exista riscul să pice la examen și să piardă bursa. În prezent, randamentul studiilor depinde exclusiv de libera alegere a studentului.

Universitățile din Moscova și Sankt-Petersburg

Referitor la transferul la universitățile din Moscova și Sankt Petersburg, cred că depindea exclusiv de domeniul de activitate. Exista o universitate agrară la Moscova, însă nu țin minte să fi fost cazuri de transfer. În același timp, în ceea ce privește specialiștii din domeniul nostru, dacă absolveau la Voronej sau Odesa, era o mai mare reticență față de ei, deoarece se considera că doar studenții ce nu au putut să absolvească examenele de admitere în RSSM, au ajuns drept plan B la universități agrare din alte republici, cunosc mai multe cazuri de genul acesta.

Manifestările naționaliste

În perioada studiilor, nu am avut niciun fel de manifestare din partea studenților, erau mai multe întrebări și momente de confuzie, deoarece unii credeau că e un pas greșit trecerea la un nou alfabet, în timp ce alții aveau o atitudine pozitivă.

Altă lume [...]

Despre altă lume discutam, dar eram prea puțin informați, ne plăcea îmbrăcămintea și muzica din vest. Purtarea blugilor, la început, era interpretată drept adiere a capitalismului, se procura acest tip de vestimentație, de obicei, de la studenții străini. Personal, primii blugi i-am cusut împreună cu niște colegi de facultate.

„1989”

În anul 1989, deja eram căsătorit și proaspăt absolvent de un an. În contextul noilor responsabilități, încercam să fiu la curent cu tot ce se petrecea, dar nu am fost implicat în niciun fel la manifestații [de stradă]. Despre incidentele în cauză am aflat din presă și radio, pot spune că se simțea o anumită stare de confuzie în cadrul societății, nimeni nu știa exact cum se va finaliza tot procesul reformator.

După facultate [...]

Am lucrat ca profesor la o școală agricolă timp de un an, în rn. Camenca. După acel an, am avut șansa să devin asistent universitar la Institutul Agricol, timp de 12 luni. Am fost asistent universitar la orele de practică ce țineau de mașinile agricole. În intervalul 1989–1990 nu am avut șansa să continui în domeniul dat, din cauza problemelor de ordin economic, dar și a lipsei de perspectivă financiară pe planul carierei în acest domeniu.

„cauza reprofilării"

Plus la toate, îmi formasem o familie și eram nevoit să găsesc un loc de muncă ce să asigure minimul necesar pentru existență, acest minim nu putea fi obținut [din salariul] de cadru didactic în perioada respectivă. Acesta a fost motivul principal pentru care am decis să mă reprofilez în antreprenoriat, și nu pot spune că regret că n-am continuat în acel domeniu. Dintre colegii mei mai mari, știu că au fost și cazuri când au reușit să-și susțină și teza de doctorat timp de 10-15 ani. În același timp, știind instabilitatea economică de atunci și văzând stabilitatea financiară a colegilor care au continuat activitatea în domeniul respectiv, deduc că nu au obținut totul pe salariu, percepând anumite mulțumiri de la studenți. Personal, am o repulsie față de aceste obiceiuri, de aceea nu regret că am renunțat.

Sistemul sovietic a distrus, practic, inițiativa în rândurile oamenilor simpli [...]

[...] care au obiceiul de a aștepta mereu ca statul să le rezolve orice tip de probleme. Personal, pentru o perioadă îndelungată, am fost primar în satul de baștină. Deși mai multe rude și prieteni mi-au zis că voi fi în pierdere atât pe planul timpului, cât și pe plan financiar, așa a și fost, totuși pot afirma că nu regret că am făcut acest pas, simt că mi-am făcut datoria față de satul natal.

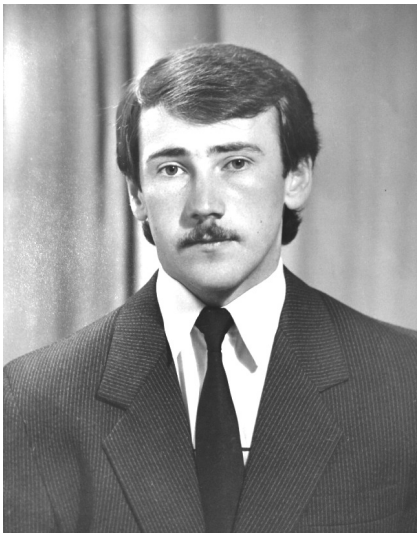
SURSE ICONOGRAFICE

Cu fratele mai mare în fața școlii din satul Recea, 1969

La sanatoriul de la Sergheevca, regiunea Odesa, RSS Ucraineană, 1984

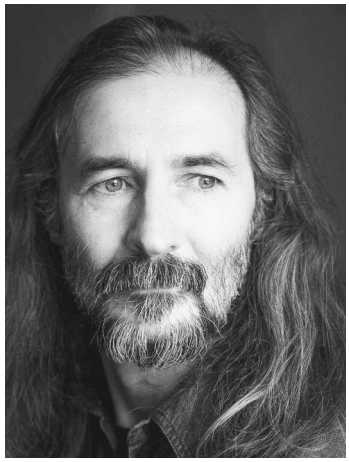
Igor Iovu la absolvirea studiilor superioare. Chișinău, mai 1988

De ziua înscrierii civile în s. Recea, rn. Strășeni (15 mai 1988), cu soția, Aurora Iovu (a doua din stânga) și prietenii de familie

În ziua nunții, împreună cu soția, Aurora, și nașii Viorica și Valeriu Iovu. s. Recea, rn. Strășeni, 15 mai 1988

„EU CRED ÎN SOCIETĂȚILE ÎN CARE LIBERTATEA SE CONSTRUIEȘTE PAS CU PAS, FĂRĂ UN PAS ÎNAINTE ȘI DOI PAȘI ÎNAPOI”

Emilian Galaicu-Păun s-a născut la 22 iunie 1964 în s. Unchitești, comuna Cuhurești de Sus, rn. Florești, RSS Moldovenească, URSS. Este fiul poetului și prozatorului Vasile Galaicu și al Eleonorei (n. Paun), profesoară de limbă și literatură română la școala nr. 28, actualmente Liceul „Elena Alistar” din Chișinău. În anul 1971, împreună cu familia, se mută la Chișinău.

Și-a făcut studiile la Școala nr. 1 din Chișinău, azi Liceul „Gheorghe Asachi”. În anul 1986 a absolvit Facultatea de Filologie Română a Universității de Stat din Chișinău, iar în 1989 a susținut doctoratul la Institutul de Literatură „Maxim Gorki” din Moscova.

Este un poet, prozator, eseist, traducător și editor român din Basarabia, editor-șef al editurii Cartier din Chișinău. Debutează editorial în 1986 cu volumul de poezie *Lumina proprie* (Ed. Literatura Artistică, Chișinău). Poetul aparține generației optzeciste din Basarabia.

Este membru al Uniunii Scriitorilor din România, al Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova, membru fondator al Asociației Scriitorilor Profesioniști din România – ASPRO și membru al PEN-Clubului român. În prezent, autorul este consilier editorial la Editura Cartier din Chișinău și redactor pentru Basarabia la revista *Vatra* din Târgu Mureș. Este colaborator permanent la revista *Vatra* din Târgu Mureș și redactor-șef al Editurii Cartier din Chișinău.

În martie 2014, a fost decorat cu Ordinul „Meritul Cultural” în grad de Ofițer, Categoria F – „Promovarea culturii”, de către președintele României Traian Băsescu. Primește, în 2015, Premiul Național pentru Literatură, premiu pe care îl întoarce, după ce Traian Vasilcău devine laureatul pe anul 2016.

Mentalitatea, această mentalitate sovietică, totuși se metamorfozează greu și încet

Da, se simte asta foarte bine. Dacă ne uităm strict pe cifre și spunem că în '91 a căzut regimul, da. Dar în capul oamenilor nu s-a schimbat. A căzut forma, dar conținutul se vede foarte clar. Adică oamenii care cer ca Maia Sandu să achite facturile sunt oamenii de atunci.

Avem, mai degrabă, o mentalitate socialistă, în care toți să fie egali. Cel puțin, în slogane așa era, pentru că realitatea era foarte diferită. Pot să spun că am prins foarte bine și realitatea sovietică, pentru că aveam 27 de ani când a căzut Uniunea Sovietică și deja trecusem și prin facultate, și prin doctorat, și am văzut și democrația la fața locului, la Moscova, în anii de perestroikă, iar Moscova de atunci era foarte deschisă în comparație cu Moscova actuală. Și am văzut cât de greu ajungea aici! Lucruri care erau așa, nu că permise, dar erau niște mizilicuri la Moscova, aici, la Chișinău, erau luate în baionete, era destul de grav. De ce spun asta? Pentru că, de fapt, istoria, luată la pas, se scrie cu destinele oamenilor și cred că am simțit asta încă din primul an de facultate. Te atașezi, evident, printr-un fel de ghid interior, de anumiți oameni și, mai puțin, de alți oameni, fiindcă aveam și noi, evident, și lideri comsomoliști, și comuniști, dar erau și oameni puțin de altă factură și nu pot să nu-mi amintesc de asta. Poate că asta a pus o picătură importantă în ceea ce aveam să devin ulterior. Eram anul I de facultate, când în grupa noastră a intrat Costică Cheianu[156], care era la anul V. El mă cunoștea de undeva, publicam și atunci, nu eram chiar un necunoscut, și mi-a propus să fac parte dintr-o trupă de teatru studențesc și, împreună cu Costică Cheianu, jucasem într-un spectacol *Zburătorul* după Dabija.

Constantin Cheianu – senior pentru cei de la anul I

Da, era student la anul V. În jurul nostru, la un moment, s-a coagulat niște lume, adică o lume în care era Constantin Cheianu, Eugen Rusnac[157], câțiva colegi mai mari din anul III, IV, care erau implicați în același spectacol. Era un spectacol după poemul lui Dabija *Zburătorul*, care era foarte romantic și atipic față de literatura sovietică, pentru că Dabija încă era în pe-

[156] *Constantin Cheianu* (n. 1959) – scriitor, dramaturg, prozator, publicist, actor și prezentator TV din Republica Moldova. Absolvent al Facultății de Litere a Universității de Stat din Chișinău (1982).

[157] *Eugen Rusnac* (1960–2011) – scriitor, doctor conferențiar, profesor universitar la Facultatea Limbi Străine a Universității Pedagogice „Ion Creangă" din Chișinău.

rioada ceea a lui inspirată, cu poeme vizionare, și *Zburătorul* nu era despre Gagarin, era, de fapt, un fel exploatare a mitului național românesc, doar că într-o cheie puțin arhaizată, puțin à la cronicar, dar cu un fel de parfum foarte național și plăcut. Am făcut noi spectacolul și, între timp, se crease în jurul nostru o echipă întreagă: erau câțiva colegi chiar din grupa noastră de facultate. Era Iurie Andronic[158], care e și compozitor, era la anul IV, făcea parte din echipa noastră, era Gheorghe Tofan, pe atunci în anul III. Am făcut noi asta, a trecut cu brio, dar nouă ni s-a părut puțin. Între timp, Costică Cheianu și Eugen au absolvit facultatea, iar noi ne pomenim la anul II că mai vrem să facem ceva și atunci, acum îmi dau seama cât de inconștienți eram noi. La anul II eram și ne-am apucat să facem un spectacol integral după versuri de Tudor Arghezi. De Tudor Arghezi! Am luat din *Păsări de fier*, am ales, cel puțin, texte antirăzboinice, dar scriitura argheziană este foarte corozivă, foarte păstoasă, foarte românească, în primul rând [...].

Curaj sau inconștiență

Acum îmi dau seama cât de inconștienți eram noi! Am făcut un spectacol absolut din capul nostru, fără nicio supraveghere, în sensul în care doar Valeriu Reniță[159], care după aceea a avut cu totul un alt parcurs, ne aduna la fiecare două zile. După lecții. Făceam repetițiile după amiaza, după lecții, pe la 19:30, mâncam și, undeva, după opt seara, ne duceam unde găseam o sală liberă și făceam spectacol. Eram vreo șapte oameni. Era integral din Tudor Arghezi, repet. Se numea *Apoteoza războiului* și noi contam să-l prezentăm către 7 Noiembrie, or, cumva, trebuia să-l lipim de ceva, de vreun eveniment. Și, la un moment dat, înaintasem și era spectacolul aproape gata, cu câteva zile înainte de așa-zisa prezentare, că trebuia oricum să spunem cuiva că vrem să prezentăm o manifestare. Trebuia să spunem decanului – decan era Dobrovolschi[160] – ca vrem să prezentăm

[158] *Iurie Andronic* (n. 1960) – filolog, muzician și actor din Republica Moldova. Absolvent al Facultății de Litere a Universității de Stat din Chișinău (1983) și al Facultății de Muzicologie și Compoziție la Academia de Muzică „Gavriil Musicescu" (1997). Director muzical la Teatrul „Mihai Eminescu" și la Teatrul „Luceafărul".

[159] *Valeriu Reniță* (n. 1959) – jurnalist și analist politic din Republica Moldova. Absolvent al Facultății de Electrofizică a Institutului Politehnic din Chișinău, a Facultății de Litere a Universității de Stat din Chișinău și a Facultății de Jurnalism și Științe de Comunicare a Universității Libere Internaționale din Moldova. Președinte al organizației nonguvernamentale Fundația pentru Reforme și Democrație „Moldova Modernă".

[160] *Constantin Dobrovolschi* (1932–?) – doctor în filologie, conferențiar universitar, decan al Facultății de Filologie (1975–1987), șef al Catedrei de Literatură Moldovenească (1985–1991) la Universitatea de Stat din Moldova. A predat cursul Istoria literaturii postbelice.

ca o manifestare, ca un fel de inițiativă studențească, și o fetiță din trupa noastră, o colegă de facultate, la un moment dat, a refuzat să ia parte, a spus că îi strică biografia. Poate ea a fost cea mai deșteaptă dintre noi, pentru că a știut că [...]. Ea, pur și simplu, știa că nu se poate.

Citeam cărți românești pe sub masă, învelite în ziar

Noi toți știam că nu avem voie să citim literatură românească, dar noi totuna citeam cărți românești pe sub masă, învelite în ziar. Iar argumentul nostru că spectacolul este antirăzboinic nu a ținut. În fine, spectacolul nu a mai avut loc, noi l-am arătat într-un subsol la niște colegi, evident că cineva ne-a turnat, și eu țin minte cum aproape peste noapte m-au găsit de la rectorat, de la Boris Melnic, pe atunci rectorul Universității, și a doua zi eram toți din trupa aceea, mai puțin fetița ceea care a renunțat, eram la Boris Melnic[161], cu capetele plecate, și se punea problema să fim exmatriculați pentru naționalism. Intuiția mi-a spus să iau volumașul cela. Era volumașul lui Tudor Arghezi din biblioteca mea, și era unul din seria BPT[162], cu o prefață de Beniuc[163], care era unul din rapsozii socialismului în România, și în care Beniuc spunea cât e de prosovietic Tudor Arghezi, cât e de antiimperialist și așa mai departe, și în momentul în care mai mult vorbea Valeriu Reniță și eu, și spuneam că „noi am crezut, noi așa și pe dincolo", atunci am scos volumașul și am spus că Mihai Beniuc spune [...]. Boris Melnic ne întreabă: „Da de unde aveți voi cărți românești?". Bine, era din biblioteca lui taică-meu. Cred că faptul că luasem volumașul cela cu prefața lui Beniuc a fost cumva salvator pentru noi. Mi-a luat volumul. A spus că îl păstrează în fondul Universității. Mi s-a confiscat. Am ieșit cu pierderi din poveste. Dar ne-au dat pace. Nu țin minte dacă ne-au discutat la facultate pe linie *cosmopolistă* sau ceva de genul ăsta. Dar nu au fost consecințe grave.

Rectorul Melnic nu avea nevoie de „mare" spectacol la Universitate, pentru că s-ar fi lăsat cu ședințe și raportări pe la toate nivelurile de partid

Probabil. Mai era și faptul că Boris Melnic îl cunoștea pe taică-meu. Dacă ne-ar fi permis să facem spectacolul public, dacă s-ar fi dat la Casa

[161] *Boris Melnic* (1928–2012) – rector al Universității de Stat din Moldova în perioada 1974–1992.

[162] Colecția „Biblioteca pentru toți" a fost inițiată de scriitorul și folcloristul Dumitru Stăncescu și publicată din 1 martie 1895 de editorul Carol Müller. De la 1 aprilie 1959, „Biblioteca pentru toți" apare în cadrul Editurii de Stat pentru Literatură și Artă, devenită din ianuarie 1961 Editura pentru Literatură și, din 1970, de Editura Minerva.

[163] *Mihai Beniuc* (1907–1988) – poet, prozator, psiholog și profesor universitar. Este cunoscut ca poet proletcultist al regimului comunist din România. A fost membru în Partidul Comunist Român din 1945.

de cultură, pentru că, spre exemplu, *Zburătorul* s-a dat la Casa de cultură și a fost plină sala ceea. Eram niște tineri și lumea vroia ceva. Și noi eram foarte vizibili și, dacă s-ar fi întâmplat asta, probabil, era să fie consecințe mult mai grave. S-a pus pe tușă spectacolul. Nu l-am mai văzut.

A fost încă o chestie, dar una ce ține strict de relații personale. Valeriu Reniță, înainte de a veni la Universitate, fusese patru ani student la Institutul Politehnic și el avea prieteni acolo. Ne-am dus odată, într-o seară, la Institutul Politehnic și într-o sală am redistribuit rolul fetiței care ne părăsise și am recitat noi textul. Nu erau, pur și simplu, versuri recitate. Noi făceam și un fel de joc corporal. Era doar într-un cerc foarte îngust de prieteni ai lui Valeriu. Și cu asta s-a terminat. Dar! Asta cumva ne-a dat un fel de gust de a face ceva [...].

Am zis să facem o revistă literară

Era o dorință de a face ceva ce nu ține de studii. Studiile erau foarte plictisitoare. Noi eram la Litere, dar se învăța foarte puțină literatură, foarte puțină lingvistică, dar, în schimb, era istoria partidului, comunism științific, economie politică, militărie și tot felul de chestii, care erau obositoare și degradante. Parcă erau pentru idioți făcute. Și atunci, iarăși, cu Valeriu Reniță, cu Ștefan Copăceanu, Iurie Gaisan, încă alți câțiva colegi, am zis să facem o revistă literară. Acum iarăși mă gândesc: ce a fost în capul meu? Deja publicam în presa literară a vremii, chiar aveam o carte de debut în planul editurii Literatura Artistică, între timp apărută – în 17 ianuarie 1986, și de ce aș fi vrut să public într-o revistă pe care noi s-o facem?

Nici măcar nu ne gândeam că ar putea fi interzisă. Nu erau texte antisovietice, nici vorbă. Erau texte corozive. Erau [...], de exemplu, noi descoperisem atunci poezia lui Alexandru Robot[164], care e cea mai întunecată din tot interbelicul. Bucureștean de origine, Robot a venit aici și a murit în '41, la începutul războiului. Noi eram mai pesimiști, ne doream, poate, un fel de a te detașa de optimismul general. Societatea se vroia cât mai optimistă. Erau anii '80, în care, pe de o parte, mureau unul după altul secretarii generali ai partidului, dar aici – într-o veselie, tot era de un optimism debordant. Ca și cum noi întreceam America, pe toți. Noi zburam

[164] *Alexandru Robot*, născut Alter Rotmann (1916–1941) – poet român și sovietic, romancier și jurnalist, născut în București. În 1935 s-a stabilit la Chișinău, fiind angajat în redacția revistei literare *Viața Basarabiei* și reporter la ziarul *Gazeta Basarabiei*. A fost un jurnalist cu convingeri politice comuniste. A dezvoltat un stil poetic bazat pe împrumuturi din literatura simbolistă și expresionistă. După anexarea Basarabiei (1940), a rămas la Chișinău, dar a dispărut în 1941 în condiții incerte.

în cosmos! Optimismul ăsta general, care era, de fapt, unul simulat, care era absolut nesincer, care până la greață ți se impunea. Și noi am încercat să colportăm ceva. Era o revistă pe care noi o pornisem și fiecare dintre noi contribuia cu texte, iar eu eram redactor-șef, evident, fără secretară. Eu o băteam la mașina mea de scris, puneam trei plombagine, patru foi și băteam patru exemplare. Exemplarul patru aproape era invizibil și se difuza între noi. Evident că nu arătam absolut nimănui.

Revista *Ecoul Daciei*

Era o revistă literară, în care publicam mici eseuri. Scrise doar de noi. Doar noi eram autori. Nu aveam acces la *samizdat,* ca să publicăm, de exemplu, din Soljenițin sau din Nadejda Mandelștam, sau din Orwell. Eu, după aceea, abia la Moscova, am intrat într-o rețea de *samizdat* și am citit o mulțime de cărți, pe care mi le aduceau la trei de noapte și la cinci dimineața veneau și le luau, ca să le transmită mai departe. Dar asta era o poveste mai sofisticată. Aici era o mică platformă a noastră, în care, dincolo de ceea ce era literatură obligatorie la Filologie, era mica noastră oază, în care scriam ce vroiam noi. Și erau texte curățele, erau texte inteligente. Cred că, dacă nu era cenzura ideologică, deși nu era nimic antisovietic acolo, doar că nu erau texte optimiste, ar fi fost acceptate. Erau, de exemplu, texte despre cum devii cititor, cum devii intelectual, cum devii scriitor, erau niște probe de condei în care niște tineri de 19-20 de ani încercau să-și asume un destin cultural pe viitor. Eram foarte conștienți de treaba asta. Orgoliul cu care refuzam anumite texte mediocre, deși eram puțini – vreo cinci-șase oameni în toată echipa –, dar dacă cineva zicea că nu-i place un text, evident că îl refuzam. Erau texte care puteau apărea în gazeta de perete a facultății. Da, fie vorba între paranteze, exista și gazeta de perete a facultății, dar cu texte oficioase. De fapt, noi de asta vroiam să scăpăm.

La Filologie atunci deja nu se prea citea

Eram bun la literatură, întotdeauna am fost bun la literatură. De exemplu, un caz cu teza mea de an. Am scris o teză de an despre raportul dintre arhaisme și neologisme la Eminescu, Corlăteanu mi-a fost conducător. Și mi-a fost interesant. Și lui i-a fost interesant. După aceea el își amintește în memoriile lui de teza aceea. El vroia ca eu să fac lingvistică.

Pe de altă parte, Țau[165] și alții, dar și eu, vroiau să fac literatură și, evident, am mers pe literatură. Era echilibrul ăsta. Dar ceea ce vroiam noi, vroiam să nu fie nimic oficios în treaba asta. Am reușit așa să publicăm revista și o dădeam în cercul nostru de cinci-zece oameni, poate, cel mult. Nu știu cum e acum, dar la Filologie atunci deja nu se prea citea. Cei care intrau la Filologie, mergeau la facultate pentru diplomă.

Da, nu se prea citea. Eram câțiva oameni care citeam. Citeam pasional și vroiam să scriem, de fapt, citeau cei care vroiau să scrie. Simplu. Erau colege care citeau în limita programului, dar dacă, de exemplu, Racul[166] sau Dobrovolschi spunea că trebuie citit I.C. Ciobanu, dar mai puțin Vasilache, citeau cu plăcere I.C. Ciobanu și mai puțin Vasilache. Nu era o competiție intelectuală la Litere. Dar cei care citeam între noi, care cumva ne vedeam destinul în Litere, care deja simțeam, poate nu formulam explicit, dar simțeam că întreg sistemul, întreaga șandrama e falsă din cap până în picioare, e un fel de *Потемкинская деревня*[167], și noi vedeam falsul acesta, pentru că era suficient să vezi cine făcea carieră în facultate, cine devenea peste noapte secretar de partid, de comsomol și era foarte clar că nu e vorba de meritocrație. Arivиștii sunt mereu în frunte.

Înțelegerea realităților venea din existența de zi cu zi

Eu cred că realitatea era deja atât de evidentă, încât falsul și oficiosul trăsnea pur și simplu. Nu puteai demonta până la capăt. Eu nu puteam să-mi imaginez, eu cred că nici în '91, când deja a căzut, nu puteai să-ți imaginezi că, la un moment, Uniunea Sovietică o să se prăbușească, pentru că era un colos prea mare, cu KGB-ul și altele. Dar atunci, cel puțin noi, știam foarte clar că nu o să facem parte din cântăreții acestei realități, adică o să încercăm să avem alt destin cultural. Nici prin cap nu mi-ar fi trecut

[165] *Elena Țau* (1946–2021) – scriitoare, critic literar, istoric al literaturii, doctor în filologie (1974) și conferențiar universitar din Republica Moldova. Absolventă a Facultății de Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1964–1969). Lector, lector superior, conferențiar universitar la Catedra de Literatură Română și Teorie Literară a Universității de Stat din Moldova (1972-2021).

[166] *Ion Racul* (1923–1985) – doctor în filologie (1954), profesor universitar (1976). Absolvent al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1950). Decan al Facultății de Istorie și Filologie (1954–1957) și primul șef al Catedrei de Literatură Moldovenească (1960–1985), prorector (1957–1964, 1969–1974) al Universității de Stat din Moldova. A predat cursul Literatura sovietică moldovenească (*Profesorii Universității de Stat din Moldova (1946-2001). Dicționar istorico-biografic*, Chișinău: CEP USM, 2001, pp. 166-167).

[167] *Sat potemkinian* – termen de origine rusă, prin care se face referire la o metodă de falsificare a realității prin fațadizare.

că aș putea intra în partid sau ceva de acest gen. Asta era exclus pentru noi, cei care comunicam, mai citeam literatură românească, evident, pe sub masă: *Biserica Neagră, Cercul nebunilor*. O anumită literatură circula printre noi, care puțin deranja, care îți dădea niște semnale clare că nu e chiar realitatea adevărată cea care ni se bagă pe gât. Cred că asta o făceam pentru noi. Era o chestie, ca și cum îți revendicai propria identitate. Cel puțin, în ochii noștri. Cred că erau paginile cele mai oneste, într-un fel.

Biblioteca părinților mei era plină de carte românească

Scriam cu grafie chirilică, pentru că băteam la mașină. Nu se punea problema. Se întâmpla în '82–'83. Dar citeam mult cu grafie latină. Slavă Domnului, biblioteca părinților mei era plină de carte românească. Dar nu se punea problema de a scrie. Cred că, fără să ne spună nimeni, știam că era destul să fie un bilețel scris românește și asta ar fi fost perceput mult mai grav, ar fi fost perceput ca o sfidare a regimului, pentru că regimul, țin minte, Dumnezeu să-l ierte pe academicianul Corlăteanu, spunea despre două limbi: limba moldovenească, limba română, cu istorii diferite, s-au despărțit la un moment dat, aceeași tulpină latină. Cred că era un zid infrangisabil.

Încerca, într-un fel, să ne protejeze

El (profesorul Corlăteanu – *n.n.*) avea deja peste 70 de ani, era uns cu toate onorurile. Încerca, într-un fel, să ne protejeze. Cel puțin, când am scris, la anul II, teza de an pe o chestie de lingvistică la el. Am citat acolo și pe Călinescu, și pe Vianu. Dar Corlăteanu mi-a spus: „Pune ghilimelele, dar scoate mai bine numele lui Lovinescu și celelalte, și scrie așa, ca și cum ai fi luat de undeva de la Popovici sau din altă parte". El știa cumva să mușamalizeze. Oamenii aceștia din anii '50 au trecut prin niște chestii sinistre, unii dintre ei puteau fi de 100 de ori împușcați și deportați.

Regimul a avut nevoie de ei

E adevărat. Regimul i-a instrumentalizat. Pe de altă parte, exact în aceeași perioadă, în anii '80, nouă ne-a predat Racul. Acesta era sinistru. Racul Ivan Pavlovici era, de fapt, ideologul Universității.

Venise cu *Divizia Tudor Vladimirescu*[168], venise cu Ana Pau-

[168] Una din cele două divizii (cealaltă *Divizia Horia, Cloșca și Crișan*) de voluntari români, constituită în URSS în octombrie 1943 din prizonieri de război români, care aveau de ales între a fi prizonieri în Gulag sau să treacă de partea Aliaților. La 30 decembrie 1947, militarii *Diviziei Tudor Vladimirescu* au participat la lovitura de stat care a răsturnat ordinea constituțională în România și a instaurat regimul comunist.

ker[169] și cu toți ăștia. Fiind moldovean de-al nostru, transnistrean, Racul și cu Senic[170] au semnat acel text de tristă faimă *Cu povestea nu se glumește!*, publicat în revista *Comunistul*, prin care l-au scos pe Vasile Vasilache timp de 18 ani din presă. Vasile Vasilache[171], după textul cela, recenzie la romanul *Povestea cu cocoșul roșu*, timp de 18 ani nu a putut publica un rând. A trăit din traduceri și a vândut la piață prune și mere. Ca să vedeți realitatea. Racul a încercat foarte tare să ne îndoctrineze și – ironia sorții! – anume Racul a descoperit *Ecoul Daciei*.

Eram absolut sigur că niciodată în viață nu o să ajung la Iași

Îl citisem pe Iorga, pe Pârvan. Eram citiți. Bine, era pe fragmente. Ca și cum dintr-o oală mare din cioburi încercam să adunăm ceva. Aveam o imagine foarte clară a identității noastre, care nu era sovietică. Țin minte foarte bine că nicio secundă nu se punea problema că eu sunt *homo sovieticus*, deși atunci nu-i spuneam așa. Eu eram moldovean, dar într-o familie românească. Nu spuneam română atunci. Nu mersesem atât de departe și nu aveam cum să merg. Eram foarte sigur, în anii '80, că niciodată în viață nu o să ajung la Iași. Eram absolut sigur. Pașaport puteau avea, în anii '80, numai membrii de partid. Eu știam foarte exact că niciodată nu o să fac carieră în sistemul sovietic, nu o să intru în partid și o să încerc să supraviețuiesc altfel, să scriu cărțile mele. Pentru mine era rușinos, dacă ar fi trebuit să scriu despre partid, comsomol ș.a.m.d.

Scriitorii de pe lângă revista *Ecoul Daciei*

Reușisem să scoatem patru numere de revistă și cred că în fiecare era și o anumită tematică. Era un cerc de-al nostru, erau maximum 10 oameni și ne citeam reciproc. Eram destul de critici, poate, mai critici decât ar fi fost alții, pentru că era și un fel de concurență sănătoasă între noi. La un

[169] *Ana Pauker*, născută Hana Rabinsohn, (1893–1960) – o militantă și politiciană comunistă română. Secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Ministru de externe și viceprim-ministru al RPR (1947–1952).

[170] *Valeriu Senic* (1939–2003) – critic literar, istoric al literaturii. Doctor în filologie (1973). Absolvent al Facultății de Istorie și Filologie a Universității de Stat din Chișinău (1961). Lector superior la Catedra de Limba și Literatura Moldovenească (1967–1968), prodecan (1968) și decan la Facultatea de Pedagogie (1968–1973), decan la Facultatea de Filologie (1975–1981), șef la Catedra de Limba și Literatura Moldovenească (1976–1983) a Institutului Pedagogic din Bălți. Redactor-șef la *Literatura și arta* (1984–1986). Deputat în Parlamentul Republicii Moldova, pe listele Blocului Electoral Partidul Socialist și Mișcarea „Unitate – Edinstvo".

[171] *Vasile Vasilache* (1926–2008) – eseist, jurnalist, nuvelist, pedagog, romancier, scenarist de film și scriitor român basarabean, cavaler al Ordinului Republicii (1996).

moment dat, la unul dintre examene răspundea un tânăr din cercul nostru, probabil, un pic mai inconștient cumva. Racul l-a întrebat ceva din literatura sovietică moldovenească și acela a răspuns, dar băiatul era mediocru în toate și, ca să-i mai dea o șansă și să-i mărească un pic nota, zice: „Ce poeți îți plac? Poate ai un poet preferat?". Băiatul, sincer, zice „Tare îmi plac scriitorii de pe lângă revista *Ecoul Daciei*". Lui Racul i-au căzut ochelarii de pe nas la ce a auzit. „Da?!! Foarte interesant. Dar ce autori publică acolo?" și și-a scos șmecher carnețelul. Băiatul, fericit că i-a pus o notă mare, i-a numit cam pe toți. Habar nu avea ce face. Evident, au început să ne cheme pe rând (la decanat – *n.n.*).

Dobrovolschi era decan pe atunci și Facultatea de Filologie era cea mai mare, avea 700 și ceva de oameni. Era și secție rusă, și moldovenească. Cred că Dobrovolschi nu vroia probleme. Tot ce se putea mușamaliza, rămânea la facultate. Era mai toporos de felul lui, ne mai înjura, dar uman, cred că era un om cald, dar, mai ales, el nu vroia să-și strice cariera pentru niște proști ca noi. Ne-a chemat la decanat și ne-a cerut un număr de revistă, dar noi am spus că nu avem, că știm că circulă, însă nu a ajuns la noi. Pentru mine și acum rămâne uimitor faptul cum din cei 10 care eram, nimeni nu s-a găsit să ne toarne. Ei nu au avut nicio probă, de fapt. Ei au auzit și noi am spus că da, există, dar nu aveau probe. Când ne întrebau de ce a spus Nicolae că există niște poeți la *Ecoul Daciei*, noi am făcut-o pe proștii. Decanul și-a dat seama că noi o facem pe proștii, dar nu a insistat, pentru că și el își vedea cariera cumva sub semnul întrebării. Și noi, în sensul ăsta, am scăpat, dar nu am scăpat cu totul, pentru că eram la anul V și, la anul V, în primăvara lui 1986, brusc mă pomenesc cu o citație de la KGB, în care se spunea că trebuie să mă prezint sâmbătă dimineața, data-ora, la sediul de lângă Planetariu[172]. Eu am scris despre asta un capitol întreg cu lux de amănunte în *Țesut viu*[173].

KGB-ul m-a pipăit ca să vadă ce fel de om sunt

Evident că m-au trecut fiori reci și nu am spus acasă. Părinții mei – mama, învățătoare la școală, tata, scriitor și director de revistă – le puteam strica totalmente și cariera lor. M-am dus, acolo m-au ținut suficient de mult timp, mi-au pus întrebări generale și nici nu mi-au propus să colaborez pe față, dar au zis că ar vrea să mai stăm de vorbă, că-i interesează

[172] Astăzi Biserica „Schimbarea la față a Mântuitorului" din Chișinău.
[173] Emilian Galaicu-Păun. *Țesut viu*. 10x10. Cartier, 2013.

ce gândesc tinerii cu vederi largi, că la noi e *glasnost* etc., etc. Ei, pur și simplu, m-au intimidat. Eu am înțeles că ei, cumva, m-au pipăit ca să vadă ce fel de om sunt. Tot la ce am putut răspunde sincer, dar fără să afectez pe cineva, erau întrebări de genul „Ce crezi despre Valeriu Reniță?", la care eu am zis că e colegul meu, băiat citit, suntem prieteni. Adică nu am jucat-o pe prostuțul, dar am spus ceea ce era în folosul nostru. Că noi suntem tineri, facem filologie, că citim și nu ne sunt suficiente cărțile de la bibliotecă și că mai citim și alte cărți. Da, a trebuit să recunosc că citim cărți pe sub masă, pentru că erau și ei foarte șmecheri, săreau de la o întrebare la alta. La un moment, m-au întrebat foarte brusc „Dar ce crezi despre *Doina* lui Eminescu?". Dar eu o aveam, o aveam transcrisă de mână din ediția din '83 a lui Maiorescu, pe care mi-a adus tata de la muzeu, unde este și *Doina*, pe care eu am transcris-o de mână. Ei erau informați. Erau informați și eu știu și cine i-a informat.

Unul dintre kaghebiștii cu care am discutat era tânărul nostru prof de comunism științific, care afișa un aer oarecum democratic

Da. Era de curând angajat la facultate și era profesor la Catedra de comunism științific. Avea mustăcioară, țin minte cum arăta, dar numele nu mi-l amintesc. Avea până la 40 de ani și era totalmente altfel în hainele lui militare, decât la seminar, unde glumea cu noi, ca și cum era pe linie gorbaciovistă. Era foarte carismatic. Până la el îl avusesem profesor de istorie a partidului pe Ivan Stepanovici Guțu, care era o catastrofă. Era o catastrofă, pur și simplu! Acesta era exact polul opus și, sigur, îți crea o anumită încredere. Când l-am văzut acolo în uniformă, am fost mai șocat văzându-l pe el la KGB, decât când am primit citația.

A dat semne să m-a recunoscut, evident. Noi aveam seminar și, mai ales, că peste două luni aveam și examen de absolvire la comunismul științific. Cum să nu? Eu eram foarte vizibil la facultate. Eram președintele Cenaclului literar al Universității „Mihai Eminescu".

M-au tot „murat" cât a fost ziua de lungă, repet, fără să-mi ceară ceva explicit. Au trecut de la un subiect la altul, ca și cum m-au testat din mai multe puncte de vedere. Cred că nu le-am convenit. Și în viața de acum eu nu sunt omul pe care scrie că vrea carieră, sunt omul care, mai degrabă, își caută de ale lui. Pot și îmi place să ies în public, dar nu fac pentru bifă. Cred că ei și-au dat foarte bine seama și cred că aveau și informații din alte surse că nu sunt omul care-și dorește carieră și nu o să mă poată manipula.

[...] adă o pagină din *Ecoul Daciei* și ești repartizată la Chișinău

La anul V eram prieten cu o fată, de fapt, eram prieteni începând cu anul II. După anul V, când fiecare și-a urmat drumul lui, ea mi-a spus că la anul V au chemat-o, nu la KGB, ci la facultate, unde era o ușă de metal, și i-au spus: „Marie, adă o pagină din *Ecoul Daciei* și ești repartizată la Chișinău". Ea nu făcea parte din gașca noastră, dar nu a acceptat „propunerea". Nici nu mi-a spus atunci. A plecat în sat după aceea. Era foarte bună, de altminteri. Mai ales, la lingvistică era formidabilă și a plecat în sat, nu s-a prins în jocul lor. Cred și acum că atunci nu au avut nicio probă. Nu era cine știe ce. Dar se puteau lega de orice. Din textele noastre puteai scoate o frază, care să fie interpretată cumva. De exemplu, țin minte anumite texte eseistice, dar cu conotație socială, scria Valeriu Reniță. Puteai de acolo scoate o bucățică. Sau, publicasem într-unul din numere un text, care a apărut și în cartea mea de debut *Lumina proprie*[174], doar că la apariție au deranjat foarte tare două versuri de acolo. Era un poem care se numea *Șarpele*, un fel de replică la *Șarpele* Leonidei Lari, și versurile care au deranjat foarte tare erau așa: „cu limba-mi, care despicată în două, două blesteme dintr-o dată spun". Pentru mine era o chestie mai metafizică, dar la cenzură m-au întrebat direct „Ce aveți împotriva bilingvismului?". Nici prin cap să-mi treacă! Dar am fost pus într-o situație fie de a renunța la poem, fie de a reface textul. Și, din păcate, am prefăcut textul, am schimbat rima și am scris strofa ceea. Dar în *Ecoul Daciei* a apărut textul original – o chestie de care puteau să se lege. Ceilalți, care au publicat în *Ecoul Daciei*, nu au mai făcut carieră literară. I-am văzut după aceea la lansări de carte, au rămas oameni ai literelor, ai culturii, dar fără să devină.

Prima carte: fiecare a jumulit din mine cât a putut jumuli

În genere, în sistemul cela era foarte greu să găsești alte motivații, în afară de cele oficiale. Acolo puteai merge, puteai să faci carieră foarte ușor. Imaginați-vă, după lecții, câțiva băieți tineri, flămânzi, care, în loc să se ducă la întâlniri cu fete, stăteam acolo și făceam spectacole, băteam la mașină, eu publicam în presă. În '86, în ianuarie, deja îmi apărea prima carte. E cenzurată. Am avut doi redactori și fiecare a jumulit din mine cât a putut jumuli. După aceea s-a dus la *Lit*[175] în noiembrie '85. Țin minte foarte bine

[174] Emilian Galaicu-Păun. *Lumina proprie*, Chișinău: Editura Literatura Artistică, 1986.

[175] *Glavlit* – acronim pentru *Direcția Generală pentru Literatură și Edituri* – principalul organ de cenzură în Uniunea Sovietică, creat în 1922. *Lit* – forma comună.

data asta. În noiembrie 1985, *Lumina proprie* s-a dus la *Lit* cu 40 de poeme, o chestie conceptuală cu această cifră 40. Când a venit de la *Lit*, erau 38 de poeme. *Lit*-ul era o instanță de cenzură. Au găsit ceva și au scos două poeme. Și atunci, ca să păstrez conceptul și să fie 40 de poeme, două dintre poeme eu le-am împărțit în jumătate și am pus partea I și partea a II-a, și oricum au fost 40. Mie îmi trebuiau 40 de poeme, că era vorba despre cei 40 de ani de ieșire în Egipt.

Aveam tot timpul niște referințe biblice

Cred că pe la anul I sau II am cumpărat o Biblie de la niște speculanți, pe care am citit-o. Nu sunt un om religios, în sensul că nu merg la slujbe, dar în mod sigur, am un sentiment al sacrului. Neaparținând vreunei biserici, eu am citit de câteva ori *Coranul*, *Vedele*, *Cartea Tibetană a Morților*, *Cartea Egipteană a Morților*, am citit *Kamasutra* – acolo tot e o religie, nu e doar ceea ce cred unii. De ce spun acest detaliu? Pentru că, atunci când îmi construiam ceva, eu oricum aveam tot timpul niște referințe biblice. Tot timpul au fost, în toate cărțile mele. Bine, acum sunt mai vizibile, dar chiar și în cartea întâi, apărută în '86, într-un sistem ateist, eu aveam niște referințe biblice. Tot în cartea ceea este un poem cu Andrei Rubliov, altul cu Michelangelo zugrăvind *Judecata de apoi* la Capela Sixtină ș.a.m.d. Pentru mine referința asta era importantă. Și încă un detaliu. Mulți ani după aceea, mă uitam într-un jurnal, pentru că mai țineam și un fel de jurnal nu foarte constant, mai degrabă un jurnal de idei decât unul factologic, exact atunci, în noiembrie '85, niciun fel de *Perestroikă*, niciun fel de altceva, aveam titlul viitoarei cărți *Abece-Dor*, scris românește, apropo, scris românește. Titlul *Abece-Dor* îl aveam din 1985, iar cartea a apărut în '89.

La vârsta formativă de 20 de ani, o carte îți poate întoarce viața pe dos

Evident că știam cine mi-a cenzurat cartea! Erau doi redactori cu care am lucrat și fiecare nărăvea să scoată câte ceva. De exemplu, era un *motto* de Rilke. Care Rilke? Care expresionist german? Nu se permitea nicio referință la cultura europeană. Țin minte ironia, Dumnezeu să-l ierte pe redactorul cela, pentru că are pentru ce, veni vorba, ce zicea „care rilke-drilke?". Pentru el Rilke rima cu drilke, nu mai mult. Dar Rilke era un poet excepțional,

unul din cei mai mari poeți ai sec. XX, pesimist, cu viziuni tragice asupra vieții ș.a.m.d. *Elegiile din Duino* sau, mai ales, romanul *Însemnările lui Malte Laurids Brigge* [...]. Rilke este o splendoare de autor. Evident că noi, prin felul de a ne raporta la ceea ce vrem să facem, încercam ca și cum să ne tăiem o mică parte, prin care noi să ne aparținem nouă înșine. Evident că asta foarte puțin se putea, era deranjant. Repet, eu publicam în presa republicană. În '86 eram primul student în istoria Universității care avea o carte publicată; la anul V, la Pedagogic[176], a avut Grig Vieru[177], la 22 de ani. Prima mea carte mi-a ieșit la 21 și jumătate. Nu sunt pe recorduri personale, dar vreau să înțeleg de ce nu mi-am căutat doar de scris propriu-zis, de ce mi-a trebuit asta? Probabil, aveam sentimentul sau un fel de nevoie de a crea în jurul nostru mici comunități, în care noi să știm ce citim și să comunicăm între noi, pentru că, după mine, este o mare nedreptate să citesc o carte sub pernă și să nu discut cu nimeni și să nu-i arăt vecinului meu. Că citeam Nichita Stănescu, că ascultam Cenaclul „Flacăra", apăruse Márquez, împrumutam în cercul nostru foarte îngust, unul de la altul, *Călătoriile la capătul nopții* a lui Celine. Erau niște descoperiri uriașe! La vârsta formativă de 20 și puțin de ani, o carte de genul acesta îți poate întoarce viața pe dos. Pe bune, ți-o poate întoarce, mai ales dacă ne-ar fi prins cu Celine, care era dreapta, de dreapta. Apoi, am citit la anul IV *Maestrul și Margareta* de Bulgacov, care e cu dimensiunea foarte cristică.

Mie mi-a venit Bulgacov de la taică-meu, care o împrumutase de la cineva dintre prietenii săi și mi-a spus: „Să n-o dai nimănui, să n-o arăți nimănui!" și e evident că eu am arătat-o prietenilor mei, că așa se face. Eram conștienți de un fel de pericol, gradul de pericol noi nu-l conștientizam până la capăt. Noi știam că nu se poate. Dar dacă oricare dintre noi ar fi fost exmatriculat, se ducea direct, dar direct, în Afganistan, pentru că, începând cu '81–'82, basarabenii au fost luați masiv în Afganistan. Știu cazuri concrete, de aceea și îmi permit să spun. Oameni care au fost zburați din facultăți tocmai pe chestii naționaliste sau altele, exact în jumătate de lună erau încorporați și duși în Afganistan, după o pregătire superficială. Să mori la 20 de ani pentru o cauză pe care nu o înțelegi?! Chiar nu era atractivă pentru nimeni dintre noi o așa perspectivă.

[176] Institutul Pedagogic de Stat „Ion Creangă" din Chișinău.
[177] Grigore Vieru.

Cenaclul literar universitar „Mihai Eminescu”

Am preluat, probabil, în ’83, conducerea Cenaclului „Eminescu” de la poetul Nicolae Popa[178], care fusese până la mine președinte foarte bun. Nicolae Popa tocmai terminase facultatea și i-a apărut prima carte. Cenaclul „Eminescu” deja exista la Universitate și era recunoscut oficial. La ședințele cenaclului veneau neapărat doi – trei profesori, care ne asistau, ne controlau. Era oficial asta. Persoana din partea profesorilor, nemijlocit responsabilă de cenaclu, era Ion Osadcenco[179], care era foarte fricos și se temea și de umbra sa. El ne spunea că puteți vorbi orice acolo, dar când completați stenograma (se făcea un fel de stenogramă), trebuie să scrieți cât mai atent și numai pe linie. Acestea trebuie să fie la Facultatea de Filologie. Se făceau și, apropo, ar fi foarte interesant de găsit. A fost președinte al cenaclului și Angela Plopu, un an de zile. Era un ditamai caiet de 96 copeici pe atunci, în care scriam. Da, era cu profesori neapărat. Se citea, se discuta, eu nu am simțit o mare școală acolo.

Veneau mulți studenți. Și nu numai de la noi. Veneau și de la Politehnică[180], uneori de la Medicină[181]. Lumea mai scria și se știa. Am văzut cu adevărat ce înseamnă cenaclu puțin mai târziu.

Cenaclul „Luceafărul” de pe lângă *Tineretul Moldovei*

Dar nu la „Eminescu” se întâmplau, de fapt, bătăliile canonice, dar la cenaclul de pe lângă *Tineretul Moldovei*. Pe atunci Guzun[182], îmi scapă numele, era redactor la *Tineretul Moldovei* și se făcea la *Tineretul Moldovei* în

---

[178] *Nicolae Popa* (n. 1959) – poet și prozator român din Republica Moldova. Absolvent al Facultății de Jurnalism la Universitatea de Stat din Moldova (1983) și al Institutului de Literatură din Moscova (1987–1989). A debutat cu volumul de versuri *Timpul probabil* (1983). A fost distins cu premiul Uniunii Scriitorilor din România pentru volumul *Lunaticul nopții scitice* (Editura Cartier, 1996). Este membru al Uniunii scriitorilor din România și al Uniunii Scriitorilor din Moldova, membru al PEN-Clubului Internațional.

[179] *Ion Osadcenco* (1927–1994) – profesor și istoric literar, doctor habilitat în filologie (1988) și profesor universitar (1989) din RSS Moldovenească/Republica Moldova. A studiat la Facultatea de Istorie și Filologie, Secția Limbă și Literatură, a Universității de Stat din Moldova în anii 1946–1951. Lector, conferențiar și profesor la Catedra de Limbă și Literatură Moldovenească/Română a Universității de Stat din Chișinău/Moldova (1954–1994), decan al Facultății de Filologie la Universitatea de Stat din Chișinău din anul 1962. Membru al Uniunii Scriitorilor din Moldova.

[180] Institutul Politehnic de Stat „Serghei Lazo” din Chișinău.

[181] Institutul de Stat de Medicină din Chișinău.

[182] *Mihail Guzun* – doctor, conferențiar universitar la Departamentul Teoria și Practica Jurnalismului al Facultății de Jurnalism și Științe ale Comunicării la Universitatea de Stat din Moldova. În perioada 1973–1982 – corespondent, șef de secție, secretar general de redacție, redactor-șef al ziarului *Tinerimea Moldovei* (ulterior *Tineretul Moldovei*).

fiecare miercuri, dacă nu mă înșel, Cenaclul „Luceafărul”. Președintele cenaclului era Ion Hadârcă[183]. Apropo, era cu deschidere, era cu lecturi, dar era pe linie. Să fie clar: Ion Hadârcă era omul care luase premiul comsomolului pentru volumul *Carnetul comsomolist*[184], era membru de partid, după aceea, în ’87–’88, a fost secretarul de partid al Uniunii Scriitorilor din Moldova ș.a.m.d. El a avut carieră și în sistemul cela, și aici. Pentru ce l-am stimat tot timpul și îl stimez și acum pe Ion Hadârcă, este pentru că era un om foarte elegant în vorbire și a rămas foarte elevat, foarte citit, foarte atent la nuanțe. Atunci, când se făcea Cenaclul „Luceafărul” la *Tineretul Moldovei*, venea foarte multă lume. Se făcea la etajul II, la Casa Presei, într-o sală din fundul culoarului, o sală destul de mare. Atât de multă lume venea, încât noi, cei care eram membri activi ai cenaclului, eram acolo, dar multă lume nu încăpea și stătea pe culoar și asculta. Acolo, da! Acolo erau câțiva tineri și mai puțin tineri scriitori, care erau și conștiințe critice. Era Seva Cernei, Costică Olteanu, Alexandru Corduneanu, Ștefan Secăreanu, era o echipă foarte puternică.

Ședințele se făceau cu o oarecare regularitate. Eu am intrat foarte repede. Cred că am citit de la primele ședințe. Eram deja la facultate și am mers pentru prima dată acolo, am citit și imediat am atras atenția asupra mea și, după aceea, era un fel de poștă *de bouche à oreille*, care circula între noi. Știam foarte repede. Aflam și mergeam la cenaclu. Pentru noi acolo, de fapt, era important. Foarte multe dintre premierele literare, cum este cea a lui Alexandru Corduneanu, se datorează acestui cenaclu. Venea Leonida Lari, venea uneori Liviu Damian, venea Nicolae Dabija. Ce se întâmpla acolo era mult mai viu și mai autentic decât făcea Dabija la cenaclul-dialog de la Uniunea Scriitorilor, unde erau scene și era, mai degrabă, un spectacol. Acolo nu era spectacol, acolo erau execuții uneori și, dacă la primele ședințe cumva te impuneai, chiar deveneai foarte vizibil. Lorina Bălteanu mai venea pe acolo. Îi apare o carte nouă acum. Un minunat roman, pe care îl recomand. Era efervescența asta [...].

„Îți pun nota «4», dar să nu spui nimănui că l-ai citit pe Hegel”

Din când în când numele meu ajungea la rectorat, ca să fiu exmatriculat. Pentru spectacol, atunci, după aceea, odată, cred că la anul II, când

[183] În anul 1983, Ion Hadârcă este numit director al Cenaclului literar „Luceafărul” de pe lângă revista *Tinerimea Moldovei*.

[184] În anul 1977, Ion Hadârcă publică prima plachetă de versuri *Zilele*, pentru care i-a fost decernat Premiul „Boris Glavan” al tineretului din RSS Moldovenească.

profesorul Guțu de la catedra de comunism și istoria partidului s-a plâns că nu sunt activ la seminare și altele.

Eram un incomod la seminarele lui Guțu. Da, nu-mi mușcam limba, pentru că eu eram citit. Un exemplu! Aveam la anul III Istoria filosofiei, eu mă ambiționasem și mergeam la bibliotecă, aveam deja abonament la bibliotecă „Krupskaia" pe atunci, Biblioteca Națională acum. Am stat vreo trei-patru zile la bibliotecă și am citit *Fenomenologia spiritelor* a lui Hegel. Nu am înțeles nicio *pleașă*[185] acolo, evident, dar am citit, îmi era interesant ca limbaj. La examen, țin minte, era o chestie cu Feuerbach și eu, răspunzând, spuneam o frază despre Feuerbach și trei fraze despre Hegel și, probabil, profesorul s-a prins, era un evreu bătrân, și îmi spune: „Matale nu cumva l-ai citit pe Hegel?". Eu zic: „Da, da". „Îți pun nota «4», dar să nu spui nimănui că l-ai citit Hegel" – erau și profesori de genul ăsta, care, pur și simplu, ne protejau într-un fel. Eu nu eram, nu am structură de disident, mă manifestam pentru că eram poet, devenisem, cel puțin în cercul nostru, o figură publică și, prin mine, circulau tot felul de cărți. Eu chiar eram o bibliotecă pe două picioare și, cred că de aceea, și erau într-un mod foarte vigilent cu mine, inclusiv cei care mă urmăreau și-au dat seama foarte bine că nu sunt om al sistemului și cu mine nu poți să faci carieră și nu cred că aș fi fost „rentabil" ca turnător.

În ochii lui era Parisul, în ochii lui vedeam Parisul [...]

Când a venit la noi la facultate, la anul IV, Sergiu Pavlicenco, să ne predea literatura sec. XX – el era pe atunci pletos, cu bucle și niciun fel de chelie –, ne-a dat câte o foaie la fiecare, pe care să scriem ce am citit din literatura sec. XX, ca să știe ce cunoaștem. La un moment dat, am mai cerut o foaie, mie nu îmi ajunsese o foaie. Majoritatea dintre ai noștri au pus un nume-două, eu citisem deja destul de mult și am completat două foi. El s-a uitat la mine cu foarte mult interes, m-a ținut minte și, la examen, mi-a pus mai întâi nota „5", apoi îmi spune să iau un bilet și să răspund ceva. Era clar. Pavlicenco – primul, pe urmă Elena Țau – avea reputație de dură, dar era femeie foarte citită, foarte deșteaptă, foarte rigidă, pe de altă parte. Am scris la ea teza de licență pe o temă de versificație, am citat, evident, acolo și pe Vladimir Streinu[186] ș.a. Ea mi-a spus să citez, dar să nu pun că e de la Vladimir Streinu, „lasă că știm noi". De la ea am învățat cum să fii consecvent.

[185] Nimic.

[186] *Vladimir Streinu,* pseudonim al lui Nicolae Iordache (1902–1970) – autor, critic literar, deputat, estetician, istoric literar, pedagog, scriitor român cu viziuni politice anticomuniste.

Cel care m-a influențat cel mai tare și cu care m-am înțeles cel mai bine a fost profesorul de sintaxă Anatol Ciobanu, care a fost un mare lingvist și care fusese de câteva ori la Paris. În ochii lui era Parisul. Nu știu cum să explic asta, dar atunci, în Uniunea Sovietică, eu în ochii lui vedeam Parisul, pe care l-am văzut după aceea de multe ori în viață. Anatol Ciobanu ne remarcase pe câțiva care mișcam, deși eu nu eram la lingvistică, eram la literatură. Mie îmi plăcea literatura, eu deja citeam Proust. Apropo, eu la anul I m-am apucat să-l traduc pe Proust și chiar am tradus un fragment din *În căutarea timpului pierdut*. Într-una din revistele *Ecoul Daciei* am dat un fragment din *În căutarea timpului pierdut* în traducerea mea.

La seminarele lui Anatol Ciobanu, mai ales, când era vorba de fraze din *Zbor frânt* al lui Beșleagă, eu mă scăldam în fraze, îmi plăcea foarte tare și am păstrat o anumită comunicare. Au trecut după aceea mulți ani de zile, dar niciodată nu uita să mă sune de ziua mea, pe 22 iunie. Eu nu știam când e ziua lui de naștere, dar el mă suna și mă felicita. Îmi citise și *Gesturi*, și *Țesut viu* și îmi spunea o chestie pe care niciodată nu am s-o uit. Săracul! S-a prăpădit deja. Dumnezeu să-l odihnească. Mare om a fost. Îmi spunea așa: „Când am un student foarte bun, dar la un moment devine puturos, iau câte cinci pagini din romanul tău și îi dau să analizeze. Asta e pedeapsa capitală". Ceea ce transmitea el, că dacă te apuci de ceva, trebuie să fii meseriaș până în vârful unghiilor. Felul în care analizam fraze, iar eu veneam cu câte o frază din Proust și el știa că e Proust, era extraordinar. Era omul cu o foarte largă deschidere, dar au fost foarte puțini ca el. În mare parte, am avut parte de niște catastrofe. Ca profesioniști erau zero, dar, în afară de asta, erau oameni ai sistemului până în vârful unghiilor, ei nu vroiau ca noi să devenim cititori, profesori buni, ei vroiau să facă din noi *homo sovieticus*. Atât. Asta era tot ce-și doreau ei.

Despre Varticean doar am auzit. Dar l-am avut pe Chiroșca, l-am avut pe A.T. Borșci[187] care era *Doamne ferește*. A.T. Borșci făcea cu noi slavă veche și ne citea după un conspect din 1938, de când el era student. Era un conspect mânjit, galben.

[187] *Andrei Timofeevici Borșci* (1908–1993) – filolog, lingvist și traducător sovietic moldovean. Doctor în filologie (1947). Autorul a peste 150 de lucrări științifice despre lingvistică și istoria „limbii moldovenești". Absolvent al Facultății de Filologie la Universitatea de Stat de la Leningrad (1940). Cercetător științific la Institutul de Cercetări în domeniul limbilor și folclorului (în prezent ICS „M. Rîlski") din Kiev. Director al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură a Filialei Moldovenești a Academiei de Științe a URSS (1951–1958). Șef al Catedrei de Limba și Literatura Moldovenească (1971–1975) și profesor (1975–1991) la Universitatea de Stat din Chișinău (Ion Valer Xenofontov, Lidia Prisac. *File din activitatea Institutului de Istorie, Limbă și Literatură al Bazei/Filialei Moldovenești a AȘ a URSS (1946–1958)*. În: *Enciclopedica*. Revistă de istorie a științei și studii enciclopedice, 2013, nr. 1(4), p. 42).

Pe la sfârșitul anilor '50, Vasile Coroban le recomanda studenților de la Universitate să citească literatură română și străină la biblioteca Academiei de Științe și chiar le aducea de acolo cărți [...]

Vasile Coroban[188] nu ne-a predat, era la Academie. Coroban era în faza în care bea foarte mult și era deja și foarte negat. Pe de o parte, a scris studiul cela magistral *Romanul moldovenesc*, dar pe de altă parte, avea un text foarte elogios la adresa lui Cruceniuc[189], care era un versificator de mâna 100, de sistem, care scria cu lozinci versificate. Coroban este unul dintre cazurile foarte tragice, ca și George Meniuc, de altminteri, în care intelectualii au fost corupți fie prin beție, fie că li se permitea să publice cu o oarece regularitate, erau corupți financiar, și atunci vocea lor nu mai conta. Eu sunt în relații bune cu Andrei Țurcanu și el îmi povestea o mulțime de lucruri. Ei au fost apropiați cu Coroban. Dar și el spune că era un om foarte erudit, imens, dar că și-a realizat doar 10% din potențialul său. În sistemul cela, nu cred că, dacă ar fi scris la capacitatea lui maximă, ar fi trecut, fiindcă nu poți să scrii despre literatură, fără o mulțime de referințe la autori occidentali, pe care tu îi știi. Iar Coroban știa latină și greacă veche, vorbea franceză. Nu poți să scrii despre gândirea sec. XX, fără să-l citezi pe Roland Barthes, Gilles Deleuze, Foucault ș.a. Poate de asta și a renunțat. Sau și-a dat seama că toată erudiția lui nu era să treacă cenzura. Cenzura era absolut drastică. Repet, dacă nu a trecut Rilke, care nu a fost fascist, dar sigur nu e un poet optimist, mai degrabă un poet pesimist. Dacă Rilke nu a trecut [...] se legau de orice fleac. Dacă chestia cu șarpele poate fi interpretată ca bilingvism, nu știu. Dar se legau de orice, de cuvântul „moarte", „suflet" – acestea erau cuvinte teologice, erau cuvinte popești. Eu acum nici nu pot să reintru în acea apă mâloasă care era.

Cum se redacta manuscrisul unui debutant

Probabil, discutau [cei de la Clavlit] cu redactorul cărții și acesta putea negocia. De exemplu, putea să spună „Dacă el o să refacă strofa asta [...]", dar, în cazul unor texte, erau zburate deodată, nu se discuta. Eu nu i-am

[188] *Vasile Coroban* (1910–1984) – istoric și critic literar nonconformist din RSS Moldovenească. Doctor habilitat în filologie (1958), membru al Uniunii Scriitorilor din 1954. Absolvent al Facultății de Drept a Universității din Iași (1935). Profesor la Facultatea de Filologie a Universității de Stat din Moldova.

[189] *Petrea Cruceniuc* (1917–1988) – poet sovietic moldovean. A fost secretar responsabil la Uniunea Scriitorilor din RSS Moldovenească și redactor-șef al revistei *Octombrie* (1949–1953), redactor-șef al ziarului *Cultura Moldovei* (1957–1964). Din 1968 este secretar responsabil al Comitetului Moldovei pentru apărarea păcii.

văzut în față. Poate că aș fi putut să le explic. Nu s-a discutat niciodată. Am comis împotriva propriului text o impolitețe, pentru că am redactat, dar, de fapt, am mutilat niște versuri, pentru ca să treacă. Poemul, în genere, era frumos. Apropo de cele două texte zburate, cenzura era ea cum era, dar nici măcar nu era atentă. Unul din cele două texte avea un *motto* dedicat lui Andrei Rubliov. Ei au zburat textul de pe pagină, în locul textului zburat a venit un alt text, care era cu Michelangelo, dar *motto*-ul lui Andrei Rubliov a rămas. Este poemul cu Michelangelo și *motto*-ul lui Andrei Rubliov. Ce are una cu alta? Nu are nicio treabă.

Eu ca autor nu existam, eram un tânăr autor, debutant. Se știa despre mine, dar nimeni nu te lua în seamă, fiindcă sistemul urmărea ce se întâmplă, știa, calcula cine și ce carieră o să facă, pentru că aveau nevoie de oameni. Bun, erau o mulțime de scriitori, artiști nemembri de partid, dar care nu deranjau. Ei nu puteau să interzică totul. Nu eram chiar în Coreea de Nord.

Cei mai buni trebuiau puși sub lupa regimului

Apropo de chestia asta. Dintre noi toți cel mai bun debut a fost al lui Nicolae Popa cu *Timpul probabil*. Doar că această carte a stat vreo doi ani de zile la cenzură, tot s-a plimbat prin instanțe. Cartea trebuia să apară când Nicolae era la anul III, dar a apărut după ce el a absolvit facultatea. Cel puțin doi ani de zile, au murat-o, pentru că el nu avea niciun poem cu partidul. La un moment, l-a chemat redactorul cărții și i-a spus care e situația. Nu o să spun numele redactorului, dar el cumva a salvat cartea. Știu și de la Popa, și de la redactorul respectiv, din două surse pe care le pot compara. Popa a ieșit pe culoarul Casei Editurilor – Literatura artistică era la etajul 13 sau 14 –, s-a plimbat și peste două ore a venit cu un poem scris. Era un poem despre cum poetul schimbă realitatea și poemul e neutru, chiar cumva are o anumită frumusețe. Dar are o dedicație: „Se dedică măreței idei de construire a comunismului", deși nu are nicio treabă cu măreața idee a comunismului. Dar a ieșit cu asta în față și cartea a apărut. Poemul cela, evident, nu o să-l reia nici la o reeditare, pentru că e un poem convențional și Popa e ultimul om care să cânte comunismul. Știu asta, pentru că am fost și colegi după aceea la Moscova și îl știu bine pe Nicolae. Chiar îl apreciez. În condițiile celea, partidul nu putea să nu vadă că vine un val de „altă lume". După aceea a apărut în '84 Lorina Bălteanu, în '86 – eu, cu *Lumina proprie*, apoi, după aceea – Teo Chiriac. Au fost câteva de-

buturi unul după altul și era clar că este o altă generație, o altă mentalitate. Nimănui dintre noi nici prin cap nu i-a trecut să intre în partid. Nimeni dintre noi nici măcar nu dădea de înțeles că ar face o carieră și în partid. Atunci ei trebuiau să facă ceva cu noi. Nu eram disidenți. Poate, cel mai acid era Seva Cernei, dar el a apărut cu volumul de debut în '89. Nu eram antisovietici, pentru că nici nu știam ce înseamnă să fii. Eram antisovietici în comportări și țin minte: când am scăpat de militărie, mi-am lăsat plete. Tot timpul am purtat plete, pentru că eu am simțit că nu trebuie să-mi zică cineva ce să fac cu mine. Noi suntem generația în blugi, care nu și-a văzut rostul într-o ierarhie de partid, care însemna cariere și o mare ipocrizie, și o mare minciună. Cred că asta ne-a fost absolut străin. Probabil, mulți autori s-au salvat prin scris. Și se salvează mulți prin scris. Există o mare sinceritate în textele noastre, există o sinceritate dezarmantă, care, deseori, se întoarce împotriva noastră. Numai eu știu câte cucuie am luat pentru *Țesut viu*. Cartea a fost tradusă și a apărut, inclusiv în America. Dar au fost oameni în culise, care au lovit în mine. Întrebau hidos: „De ce? El nu a făcut studii la Moscova? De ce scrie el așa?", pentru că tocmai scriu sincer.

Studiile la Institutul de Literatură din Moscova

Au însemnat foarte mult studiile la Moscova, pentru mine. Institutul de Literatură era mult mai altfel. Era foarte mic și rector, în perioada ceea, a fost un mare noroc să fie Evghenii Sidorov, care, după rectorie, a fost ministru al culturii în guvernul Elțîn. Un tip care vorbea câteva limbi străine și era de o mare deschidere. Era un mic institut, dar rectorul era foarte influent. Sidorov, de exemplu, l-a adus de după Ural, unde era deportat și Saharov, l-a adus pe Kunițîn, care era studentul preferat al lui Bahtin. Bahtin încă nu avea voie să vină la Moscova, dar pe ăsta l-a adus. Eu cred că tot timpul exista o *inteligheție,* care, chiar dacă era în sistem, evident, rectorul era în sistem, nu se pune problema, dar el putea face bine, putea aduce, de exemplu, la Institutul de Literatură pe unii oameni valoroși.

Noi, la Institutul de Literatură, discutam mult mai mult decât presa sau consiliul lui Gorbaciov. Ca un detaliu încă: una dintre profesoarele Institutului de Literatură era Margareta Omarovna Ciudacova. Era, de fapt, din Daghestan, tabasarancă[190] de origine etnică, și era cel mai mare specialist în Bulgakov. Pentru că erau anii *Perestroikăi,* făcuse Gorbaciov în anii

[190] *Tabasaranii* sunt un grup etnic din Caucazul de Nord-Est din grupul lezgin, care locuiesc preponderent în partea de sud a Daghestanului. Vorbesc limba tabasarană și sunt musulmani sunniți.

’88–’89 un consiliu pentru cultură și recuperarea memoriei și ea era membru în acest consiliu. Datorită faptului că era în acest consiliu, ea putea lucra în arhive, în arhivele cele mai secrete. Când s-a pus problema că Bulgakov nu a scris doar *Мастер и Маргарита* (*Maestrul și Margareta*), care a apărut mulți ani după moarte (a terminat-o în ’40, dar a apărut prima ediție în ’66, foarte castrată, cu prefața lui Simonov), dar se mai știa deja că Bulgakov a scris și *Собачье сердце*, în cadrul consiliului, Gorbaciov spune (știu din câteva surse): „Хорошо, товарищи, что мы публикуем, жаль что потерялось *Собачье сердце*” („E bine, tovarășii, că publicăm, dar este păcat că s-a pierdut *Inimă de câine*”), la care Margareta Omarovna, care avea un metru și jumătate înălțime – un ciot de femeie, zice: „Михаил Сергеевич, нет, не потерялось. Я собственноручно переписала всю повесть”. („Mihail Sergheevici, nu s-a pierdut. Personal am transcris de mână întregul roman”). Ea a salvat romanul, pentru că era să rămână sub șapte peceți. L-a făcut public și după aceea a apărut filmul artistic. Margareta Omarovna era la acest Institut. Ca să vă dați seama ce oameni erau acolo. Apropo, la Institutul de Literatură, în anii ’50, a fost măturător un oarecare Andrei Platonov, marele Andrei Platonov și asta l-a salvat. Fiul lui (pentru că așa făcea Stalin, ca și în cazul Anei Ahmatova, băga copiii în Gulag), băiatul lui Platonov a fost 10 ani în Gulag și, când a ieșit, Platonov era măturător și l-a ținut la el, l-a îngrijit și a luat tuberculoza de la el, de la care i s-a tras moartea. Platonov a murit la 56-57 de ani.

Ca să închei cu diferența imensă față de Facultatea de Litere de aici, care este că, aici, chiar și cu profesori foarte buni – cu Țau, cu Ciobanu, cu Pavlicenco puteam discuta –, dar nu era genul de deschidere și genul de schimb de informație ca la Moscova.

Era o intelectualitate mai subțirică la noi [...]

Foarte subțirică și cred că foarte timorată, mai ales. Adică la noi, dacă deschideai puțin gura mai tare, era pericolul să te catalogheze drept naționalist.

Erau mai catolici comuniștii de la Chișinău, decât cei de la Moscova

Evident. Acolo erau anii în care aripa reformatoare era foarte, foarte activă. Țin minte, de exemplu, primele mitinguri ale lui Elțîn la Moscova. Noi mergeam acolo, pentru că era totalmente altfel. Eu nu-mi imaginam

atunci că o să cadă Uniunea Sovietică. Dar în Elțin noi vedeam un om care, cel puțin, încerca să demonteze un sistem absolut înțepenit și ruginit.

Țin minte că aveam înscriere la Moscova pe trei ani în calitate de studenți la doctorat, și tocmai atunci el a fost votat pentru primar al Moscovei. Tot căminul s-a mobilizat, inclusiv toți bețivii, au mers să-l voteze pe Elțîn. De obicei, nu se duceau toți. Atunci ne-am dus cu toții. Era un birou de vot chiar în cămin și era o coadă kilometrică, pentru că toți vroiau să-l voteze pe Elțîn. Pentru că era altceva și noi știam foarte bine. Văzusem ce vroiau Ligaciov[191] și alții, înțelegeam cu ce mână forte vroiau să ne întoarcă în Uniunea Sovietică.

Am fost la Moscova din '86 toamna până în ultimele zile ale lui '89. Trei ani de zile am făcut doctoratul la Moscova.

Chiar dacă eram la Moscova, aveam sentimentul că suntem conectați la realitățile de aici

Am fost la mai multe mitinguri, inclusiv când se făcea Cenaclul „Mateevici" pe alee. Am citit câteva poeme din viitoarea carte *Abece-Dor*, am citit și când se făcea la lacul Valea Morilor, acolo, la Teatrul Verde. Noi circulam. Apăruse întâi *Scrisoarea celor 66* în *Învățământul public*, pentru că Dabija a refuzat s-o publice în *Literatura și Arta*. Dabija a fost omul securității din cap până în picioare. Dabija a refuzat scrisoarea lui Mândâcanu *Veșmântul ființei noastre*. A ținut-o un an de zile și, până la urmă, a publicat-o Matcovschi. Eu am adus de la Moscova hotărârea CC ca s-o publice, tocmai mi se născuse, pe 4 aprilie, fiica, am transmis-o prin cineva din cercul nostru, cineva a luat hotărârea de la Comitetul Central, s-a discutat acolo, după aceea am adus-o și i-am dat-o în mână. Am fost cu Matcovschi prieteni până în ultimele zile.

Noi eram foarte conștienți că ceva se poate face. La foarte scurt timp după ce a apărut *Scrisoarea celor 66*, în *Învățământul public*, Cioclea[192],

---

[191] *Egor Ligaciov* (1920–2021) – om politic și de partid sovietic și rus. Secretar al CC al PCUS (1983–1990) și membru al Biroului Politic (1985–1990). La sfârșitul anilor '80 era a doua cea mai influentă persoană din Politbiuro după Mihail Gorbaciov, fiind responsabil de munca organizatorică și ideologie, dar a devenit un asociat al forțelor anti-perestroika și a fost exclus din CC al PCUS (1990).

[192] *Eugen Cioclea* (1948–2013) – poet, eseist și publicist român din Republica Moldova. Absolvent al Facultății de Matematică a Universității de Stat „Mihail Lomonosov" din Moscova (1971). A debutat cu volumul *Numitorul comun* (Editura Literatura artistică, 1988). A fost membru al Uniunii Scriitorilor din România și Republica Moldova. Redactor-șef la *Tineretul Moldovei* (1992–1997). Ultimul volum apare la Editura Cartier, în 2001, cu titlul *Dați totul la o parte ca să văd*.

la Moscova, a redactat un text. Un text, nu doar de solidarizare, dar tot cerând grafie latină și altele, nu că era mai radical, dar cu mai multă deschidere pentru Mișcarea Națională. Am zis că, dacă o semnăm noi doi, e puțin. Hai să mergem să mai căutăm semnături. Și am mers la Ion Ungureanu, care era atunci la Moscova, la Druță – nu a vrut să semneze, a zis că el nu semnează altceva decât ce scrie el. Mai erau câțiva matematicieni, doctori în științe la „Lomonosov”[193], moldoveni de origine, am mers la ei acasă și ei au semnat. Câteva săptămâni am căutat moldoveni să semneze textul: eu, Cioclea, pictorul Ion Coman, care avea mașină și ne ducea, și al patrulea era, uneori Nicolae Guțu, uneori Matei. Matei era o catastrofă. El era omul securității și trebuia să ne urmărească din interior. Fără iluzii. Nu, noi ne-am dat seama, dar asta e o poveste aparte. Am mers vreo câteva săptămâni și am strâns o listă de semnături. S-a publicat textul cela, noi aveam sentimentul – chiar dacă eram la Moscova – că suntem conectați la realitățile de aici. Și telefonam, și cumva foarte repede sentimentul acesta de vase comunicante era foarte prezent.

Ziarul *Moscova noastră*: în limba română și cu caractere românești

Puteam acolo face ceva și, apropo, acum îmi dau seama – la Moscova am scos un alt ziar, care se numea *Moscova noastră*. Cred că se păstrează, sper că se păstrează.

În limba română și cu caractere românești. Scriam de mână, că nu aveam mașini românești. Se numea *Moscova noastră*. Am scos două sau trei numere. Publicam eu, Cioclea, Angela Plopu, Ilie Țâcu, regizorul Eugen Lati și nu mai țin minte cine.

Sunt foarte bucuros când niște tineri descoperă lucruri pe care eu le-am scris printre altele

Eu trebuie într-o zi să-mi fac ordine, pentru că, începând cu „Levitații”[194], care a apărut în ’91 și despre care s-au scris zeci de cronici în România, au tot apărut și apărut cronici, recenzii. Acum, în genere, mă uit că a apărut pe Google ceva, citesc, uneori mă uit pe diagonală. S-au scris câteva teze de doctor, s-au scris două teze de doctor habilitat pe *Țesut viu*. Eu nu pot să citesc 200 de pagini, eu am citit un roman.

[193] Universitatea de Stat din Moscova „M.V. Lomonosov”.
[194] Emilian Galaicu-Păun. *Levitații deasupra hăului*, Chișinău: Hyperion, 1991.

Câțiva studenți, extraordinar de inteligenți, care au citit, au găsit niște lucruri, care erau așa, *de passage,* acolo, dar ei s-au focalizat pe ele, pentru că au altă mentalitate. Pentru ei, de exemplu, a fost foarte important pasajul în care descriu cum prietena mea a fost chemată la KGB și cum a fost șantajată ca să obțină în orice chip o pagină din *Ecoul Daciei* pentru a fi repartizată la Chișinău. Sunt foarte bucuros când niște tineri descoperă lucruri pe care eu le-am scris printre altele. Eu eram focalizat pe altceva. Pe de altă parte, cred că lor nu că le scapă, dar ei văd realitatea ceea foarte amănunțit pe care o descriu, văd ca pe niște pagini din Orwell, ca utopii, dar cartea mea nu e o utopie. E scrisă foarte meticulos. Țin minte foarte bine: când scriam paginile celea, reveneam pentru anumite secvențe din presa vremii, ca să intru în logica lucrurilor. Ridicasem și presa din perioada respectivă, inclusiv ca limbaj. Era un limbaj de lemn, fals, agresiv. De fapt, societatea sovietică a fost prin definiție agresivă. Chestia ceea cu *хотят ли русские войны* („își doresc, oare, rușii războiul?") era de propagandă, or știm că: *Да! Хотят! Хотят!* (Da! Își doresc). Asta s-a văzut și în societatea care se considera cea mai pașnică, dar, de fapt, avea un limbaj foarte agresiv, un comportament de „старший брат" („fratele mai mare") și „пацан сказал, пацан сделал". Asta nu puteai să n-o simți.

Pentru asta făceai pușcărie, liber, sau nimereai la casa de nebuni

Eu simt că am făcut o treabă onestă și nu vorbesc acum că am publicat, am tradus, că sunt apreciat. Pur și simplu, prin faptul că pot să-mi revendic fiecare pagină, începând cu *Abece-Dor* încoace, eu pot să semnez sub fiecare rând scris și o să fie sincer. Și nu mi-e rușine pentru ce am scris, fie vorba de publicistică, fie vorba de blogul pe *Europa Liberă*, de emisiuni, mai cu seamă cărțile artistice. Mai ales *Țesut viu*, în care am rederulat foarte atent mecanismul puterii din perioada ceea, raportat, pe de o parte, la anii '70–'80 în mare parte, și cu extensia lor în anii '90, care sunt un fel de machiaj antisovietic, dar, de fapt, sunt aceleași personaje. *Rebranding*. Sentimentul ăsta că am încercat și cred că am reușit să fiu onest, nu știu cât de cuprinzător, probabil, sunt zone care, poate, ar trebui sondate mai în profunzime. Există în carte, de exemplu, în *Țesut viu*, câteva secvențe, în care naratorul povestește despre cum am intrat eu în circuitul *samizdat* la Moscova. Citisem *Lolita*, citisem *1984*, iar pentru asta făceai pușcărie liber sau „Casa de nebuni". Știți cum a scăpat Ștefan Petrachi din casa de nebuni? Eu știu de la Ștefan Petrache. Am fost în relații bune cu el. Ștefan

Petrache a fost internat în casa de nebuni, ca și Ion Macovei, ca și Andrei Sârbu, care a stat vreo șase luni în casa de nebuni. Pictorul Andrei Sîrbu și poetul Ion Macovei, ultimul a stat nouă luni de zile în casa de nebuni. A coincis. Erau în aceeași secție, în secția de schizofrenie.

Pe Ștefan Petrachi l-a scăpat maică-sa, dar a umblat pe toate drumurile. Era student la anul I și, brusc, au descoperit că el nu e membru al comsomolului. Ștefan Petrachi era un codrean de ăsta mândru, parcă îl văd acum cum spune: „De ce să intru eu în comsomol? Secretara organizației e curva facultății, cutare e bețivul facultății. De ce să intru eu în comsomol?". A doua zi l-au luat și l-au dus la casa de nebuni. El era codrean, mândru băiat.

Exista o atitudine sănătoasă de a riposta la toată ipocrizia, era o chestie de demnitate elementară, pentru că atât de tare sistemul cela încerca „подмять под себя" („să ne supună"), să ne facă gropițe. Era zvâcul ăsta de a riposta. Eram la Moscova, la doctorat, și venisem la un miting acasă, când o colegă de facultate, o jurnalistă foarte bună – Luminița Popa –, mă întreabă dacă știu că a murit un coleg de-al nostru. Era '88 deja și el scrisese cerere să intre în partid și cererea lui s-a discutat în colectivul școlii unde era angajat. Pentru că s-au găsit niște țațe care au spus „De ce să intre în partid, dacă băieții noștri au luptat în Afganistan, dar el s-a fufilat și nu a făcut nici armata?". Colegul nostru, care avea o boală la inimă, când a ajuns acasă, a făcut stop cardiac și a murit. Să mori pentru asta chiar e o prostie, tot așa cum e să intri în partid în '88. Lumea vroia carieră.

Adolescentul are sentimentul justiției

De unde v-ați luat dvs. atât de neconformist? Cine a pus această sămânță? Bunicii – da. Părinții – nu. Tatăl meu era în sistem. Mi-a aplicat o educație de o rigiditate și duritate absolut îngrozitoare. Tatăl meu a încercat să mă țină „в ежовых рукавицах" („în frânghii"). Nu am fost copil rebel. Nu, dar el – ca și cum din oficiu, ca să nu-mi treacă prin cap să fiu rebel. Eu am fost copil cuminte. Le-am spus părinților că îmi pare teribil de rău că am fost un copil așa cuminte. Eu eram încă elev la școala nr. 1, când vedeam cum, de exemplu, diriginta, care era soția lui Grossu cel mic (era Grossu cel mare, dar acesta era Ivan Grossu, cel mic) – o țoapă – avea în clasă „любимчики" („elevi preferați"). Eram conștient încă din clasa a IX-a – a X-a că eu n-o să intru niciodată în partid. Pentru mine era o chestie ca și cum mi-aș fi spus că n-o să merg niciodată la bordel, pentru mine

chestia asta era foarte clară, era o opțiune asumată, nu știu cât de conștient. Era romantic asumată, pentru că tot ce venea din partea oficioasă era fals, era găunos, era strâmb și adolescentul are sentimentul justiției, atât cât este.

La școala nr. 1 învățau toți copiii nomenclaturiștilor, dar, totodată, era o oază de românism

Studiile se făceau la un nivel foarte înalt. Nouă ne-a fost profesoară Valentina Filimonovna Nantoi, mama lui Oazu Nantoi, apoi am avut o profesoară de istorie, Bela Mironovna Hasel, o evreică cultă, care aceeași revoluție sau război așa o preda, încât nu era chiar pe linie. Noi am văzut, nu neapărat modele, dar oameni care nu se făceau una cu sistemul, nu erau propagandiști, dimpotrivă, erau oameni care gândeau. Eram și informați, citeam. Eu nu țin minte cum am făcut un fel de sistem în care să citim unii de la alții cărți. Asta a fost salvarea. Cred că am avut foarte clar opțiunea asta că mica noastră oază de libertate se obține cu prețul că noi citim. În principiu, făceam asta, pentru că noi ne construiam în faza aceea. Asta a fost, cumva, emoționant.

Gașca universitară

Știam că totul se verifică. Gașca noastră era Valeriu Reniță, Fidel, eu, Iura Gaisan, care, din păcate, a murit, nu mai este, Natalia Pascari, care o perioadă a fost la Front, Ruslana – încă o fată, nu o țin minte pe ea.

Noi între noi citeam, câțiva dintre ei stăteau la cămin și atunci, bănuiesc, aflase despre noi băiatul cela care ne-a turnat fără să vrea, spunând cât de tare îi plac poeții de la *Ecoul Daciei*. Din naivitate, nu din răutate a făcut-o. Dar și noi eram suficient de inconștienți. Nu era nimic antisistem, nici nu puteai gândi antisistem. Erau niște texte pe care noi le publicam cu de la sine putere, fără să ne controleze nimeni. Asta, oricum, era mult atunci, pentru că nu puteai publica nicăieri în presă un rând, fără să nu fie cenzurat și să nu se intervină. Țin minte când se publicau bucăți din lucrările de licență sau de an în revista facultății, în ziarul de perete, oricum le verifica cineva. Nu citea nimeni gazeta ceea de perete, dar se verifica. Știam că totul se verifică. Totul se verifica, nici nu se punea problema. Cred că, de fapt, acesta era mobilul, cumva ascuns, de ce am făcut noi revista. Publicam ce vroiam, fără să ne verifice nimeni. Nu era nimic disident, nu era nimic antisistem, de fapt. Poate că în presă nu ar fi putut apărea, pentru că

textele noastre erau puțin mai libere în mișcări, mai dezinvolte. Dacă aș încerca acum să spun care erau cuvintele de ordine ale puterii atunci, era mobilizarea și lupta. Tot timpul trebuia să fii mobilizat și să lupți. Tonul acesta mobilizator se cerea și în teze, se cerea în cărți. V-am spus istoria cu Nicolae Popa, care a trebuit să scrie un text în care nu credea, ca să poată trece cartea. E penibil, de fapt.

Universitatea avea misiunea de a pregăti cercetători, scriitori, elita intelectuală sovietică

E adevărat, dar ei, mai degrabă, ne vedeau viitori pedagogi, pentru că absolvenții de la Filologie, în mare parte, se duceau în școli. Dar eu cred că ceea ce te stimula era un fel de implicare socială. Adică ei, dacă ar fi putut, ar fi selectat un fel de *inteligenți* care să fie pe linie, care să continue să fie în partid. Dar în anii '80, poate, deja limbajul nu era atât de contondent, proletcultist, pentru că nu se putea împinge proletcultismul acesta la nesfârșit. Deci, de exemplu, la acel Cenaclu „Eminescu", care se întâmpla la Universitate, nu prea îți venea să discuți liber. La orice ședință veneau câțiva profesori. Venea Osadcenco, care era profesorul-tutelar, dar veneau și alți profesori, și, mai degrabă, se uitau să nu sari gardul pe partea cealaltă. Dar nici nu erau mari îndrăzneli, mai degrabă, niște lucruri mai îndrăznețe se consumau la cenaclul de la *Tineretul Moldovei*, unde participau oameni mai maturi, erau jurnaliști. De acolo se selectau, uneori, niște texte și se publicau la câteva zile. Ca un fel de poștă a cenaclului. Scria cineva un text despre ce s-a întâmplat la ședință, autorii dădeau niște texte sau se stenografia ceea ce s-a discutat, fie din ce s-a citit. Dar la facultate încă nu era așa. Eu cred că autoritățile nu atât își propuneau să creeze viitori intelectuali, cât creau o clasă obedientă, care trebuia să intre în școli și să repete aceleași lucruri.

Profesorul știa că studentul mediu e puturos și dicta exact conținutul pe care vroia să-l transmită

Detaliu, care mi se pare foarte semnificativ. Literatura sovietică moldovenească ne-o preda la facultate Racul, care era, repet, sinistru, Racul a fost, pur și simplu, sinistru, și limbajul lui era tipic transnistrean multiplicat. Evident, pentru Racul cel mai mare scriitor din toate timpurile era Andrei Lupan, care era cu *Sat uitat* și cu altele de acest gen. Asta era prin '83–'85. Realitatea însă era alta. Deja nu prea puteai să faci abstracție de

scriitori mai puțin comozi. Busuioc[195] exista, Vasilache[196] exista, exista Beșleagă[197], care, cu toate că a fost bătut, „reeducat" și, după *Zbor frânt*[198], a dat un roman foarte pe linie – *Acasă*[199] (dar, paralel, a scris un roman de sertar *Nefericitul Filimon*). Când Racul făcea lecții, lui îi plăcea să dicteze, pentru că el știa că majoritatea nu o să citească și cu conspectele lui după aceea o să se ducă în școală, fără să citească autorii, din punct de vedere al strategiei mergea foarte corect. El știa că studentul mediu e puturos și el dicta exact conținutul pe care el vroia să-l transmită. De exemplu, când ajungea la I.C. Ciobanu, cu *Codrii*[200], cu *Podurile*[201] și alte „opere ale realismului socialist" în forma lui cea mai furibundă, și dicta, dicta. La Druță punea în valoare exact dimensiunea lui slavă. Druță și atunci era cu „aroma de gutui", cu Janette – depravata Occidentului și Maria Muscalu[202] – și numele Muscalu, evident că era pro-rus. Când ajungea la un moment dat la Vasilache – niciodată nu am să uit treaba asta –, Racul zicea: „Iar acum odihniți-vă! Puneți tocurile pe masă și ascultați!". Și fetele noastre puneau pixurile pe masă și ascultau, iar el povestea oleacă despre Vasilache.

El făcea șmecheria asta, ca să nu rămână nimic despre Vasilache. Și Vasilache se trecea, că era în program. O lecție vorbeam despre Vasilache, dar nu rămânea nicio umbră, nicio urmă, nici măcar în conspecte.

Profesorii de genul lui Racul băgau câte un *cal troian* în capul nostru

De ce eu mi-am pus problema după aceea, pentru că mulți ani după, pe la jumătatea anilor '90, mă întâlnesc odată în plin centrul orașului Chișinău, dau nas în nas cu o fostă colegă de facultate, care venise la un fel de recalificare la Institutul Pedagogic. Colega, cu tot entuziasmul, ca si cum nu s-a schimbat nimic, ca și cum nu a căzut Uniunea Sovietică, îmi spune: „Tu știi, eu și acum folosesc conspectele lui Racul!". „Fată-hăi, zic, care Cruceniuc? Care I.C. Ciobanu? Care tema păcii?", nu că nu ar fi importantă tema păcii, tema războiului, doar că sună, nu știu cum, anapoda

[195] Aureliu Busuioc.
[196] Vasile Vasilache.
[197] Vladimir Beșleagă.
[198] Vladimir Beșleagă. *Zbor frânt*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1966.
[199] Idem. *Acasă*, Chișinău: Cartea Moldovenească, 1976.
[200] Ion C. Ciobanu. *Codrii*, Chișinău: Editura de Stat a Molodovei, vol. I – 1954, vol. II – 1957.
[201] Idem. *Podurile*, Chișinău: Ed. Lumina, 1966.
[202] Eroinele romanului *Clopotnița* de Ion Druță (Editura Literatura Artistică, 1984).

această „luptă pentru pace". Era o strategie foarte bine calculată, prin care profesorii de genul lui Racul băgau câte un *cal troian* în capul nostru, în capul celor care erau dispuși să primească.

Racul era ideologul Universității. Probabil, din punct de vedere al greutății de decizie, cred că era mai important decât rectorul. Racul era ideologul. Încă nu venise Senic, fiindcă după aceea, la anul IV venise Senic, care a fost fugărit de la Bălți, dar în perioada când eram în anul II–III, Racul a fost cel care supraveghea și lucra cu mințile noastre, mai ales cu acei care nu fac niciun efort să gândească cu capul lor, să ia ei decizii. A spus Racul să deschidem caietele – le-am deschis, a spus să le închidem – le închidem. Un efort mai puțin. Iar la examen se spunea de aici până aici doar. Să-i spui unui profesor că ai citit Heghel, când, de fapt, nu ai nicio treabă, era o mare prostie. Bine, la 19 ani vrei să impresionezi și eu chiar citisem. Chestii de felul ăsta erau destul de multe și asta spune mult despre atmosfera de atunci. Spune și despre nevoia noastră de a ne crea un mic spațiu, oricât de mic, dar în care să faci ceva fără controlul de sus, fără controlul partidului.

Nu erau însă mulți profesori ca Racul. Nu. Lui Pavlicenco, care ne preda literatură universală, în mod sigur, îi plăcea că citeam și, dacă avea încredere în tine, era deschis. Probabil, se temeau și ei de provocări. Știu că, la un moment dat, i-am cerut liste suplimentare, inclusiv nume de scriitori pe care să-i citesc. Eu, probabil, la anul IV citisem deja *Călătorie la capătul nopții* de Celine și am cerut și alte nume, care nu erau pe nicio listă. El mi-a mai spus câteva nume. Era și atunci suficient de liberal, adică nu era deloc scorțos, nu știu: ori avea tupeu, ori nu se temea, ori [...]. Bine, făcuse „Maurice Thorez"[203] la Moscova, iar Moscova însemna o mare doză de libertate. De exemplu, Țau, dacă citam surse românești, spunea: „Păstrăm citatul, scoatem ghilimelele și nu dăm sursa". Asta, oricum, însemna a cita pe față autori români.

În programul universitar nu aveam scriitori români

Nuuuu! Care scriitori români? Nici Caragiale, nici Macedonschi. Se pomenea undeva despre epigrama ceea a lui Macedonschi despre Eminescu: „... Și nu e azi decât nebun", dar nu exista nicăieri. Macedonschi exista doar ca autor al acelei epigrame.

[203] Institutul de Limbi Străine „Maurice Thorez" din Moscova.

Creangă exista ca moldovean, exista Alecsandri, Russo, Donici, Hașdeu, Mateevici. Și *Limba noastră* a lui Mateevici era fără strofa:

„Limba noastră cea aleasă,
Să ridice slava-n ceruri,
Să ne spuie-n hram și-acasă,
Veșnicele adevăruri".

La Mateevici poemul are 12 strofe, ca cei 12 apostoli, dar apărea cu doar 11 strofe. În cazul lui Eminescu, chiar era ridicol, pentru că Maiorescu nu apărea. Titu Maiorescu nu apărea nicidecum! Nu apărea Caragiale, care este satirizat în *Luceafărul*, pentru că acolo Cătălin e oleacă Caragiale. Bun, și Caragiale era destul de al dracului, pentru că el îi spunea direct lui Eminescu că se duce la Iași, la Veronica lui, și Eminescu suferea ca un câine. De aceea în carnetul lui Eminescu, Eminescu îi spune permanent lui Caragiale „Grecotei cu nas subțire". Erau trei genii. Creangă a avut geniul nativ de la natură, dar Eminescu a fost hipercitit, se vede după domeniile de interese, după proza lui, după poemul *Egiptul*, se vede cât de mult s-a extins, a utilizat și sanscrita, și antichitatea, și modernitatea. Cred că a fost un creier imens, care a avut o foame enormă de cunoaștere. Era foarte ciudat când, inclusiv la Corlăteanu, scrisesem despre neologisme și arhaisme la Eminescu și am citat din *Scrisoarea a II-a*: „să turnăm în formă nouă limba veche și-nțeleaptă", și am făcut o teză de 50-60 de pagini. Citatele din Popovici erau acceptate, cele din Călinescu, Maiorescu, Lovinescu (pe atunci habar nu aveam de Negoițescu[204] și alți mari) – nu, deși eu m-am documentat, aveam niște cărți, aveam citate din Călinescu, Lovinescu ș.a.

Cărțile scriitorilor români

Le aveam acasă. Părinții mei erau ambii filologi. Era și la Biblioteca Națională o secție cu literatură străină, dar acolo se ajungea foarte greu. La Biblioteca Națională aveau voie fără niciun fel de permis muncitorii. Eu eram la anul III, când mi-au făcut cu greu abonament, prin Cimpoi. Se făcea foarte greu abonamentul la Biblioteca „Nadejda Krupskaia". Trebuia să te duci cu o listă de cărți, care nu se găseau la biblioteca Universității, și să spui că aceste cărți îți trebuie neapărat pentru teză. Făceai un *cardebalet* întreg, pentru a ajunge la Biblioteca „Krupskaia" să citești. Am avut o întâlnire cu studenții la o instituție de învățământ și eu le spuneam copiilor care se uitau în timpul acesta în telefoane: „Voi vă uitați în telefoane, dar

[204] Ion Negoițescu. *Poezia lui Eminescu*, București: Editura pentru Literatură, 1968.

noi citeam cărți sub bancă". Erau o mulțime de cărți care nu se puteau găsi. Pentru mine cea mai mare frustrare a facultății era că anumiți autori uneori se pomeneau. Se pomeneau mai ales cei gen Hegel, Heidegger, Nietzsche. Sigur se pomeneau de rău, dar nu puteam citi un rând scris de ei.

Nu a fost niciun student naiv care să întrebe de lucrările lui Hegel sau Nietzsche. Cred că zbura din facultate. Nici acum nu pot să-mi explic, dar cred că toată viața ne pregăteau ca să nu dăm întrebări.

Ipocrizia asta cu foarte multe fețe de atunci a generat societatea de azi

De la bun început și de la sine era înțeles că nu se pot pune un anumit soi de întrebări. Nu poți să pui întrebarea de ce Eminescu este în program, iar Caragiale nu-i. Nu puteai să pui așa întrebări. Acum este absurd că nu puteai, dar asta era. Probabil, de mici eram dresați așa. Când ceva se vorbea în familie, se vorbea la bucătărie și părinții vorbeau în rusă, ca noi să nu înțelegem, până am învățat și noi rusa și, după aceea, asta nu mai funcționa. Era un anumit fel de discurs la bucătărie, altul – în familie mai largă, un al treilea – în curte, altul – la școală și altul – la facultate. Cred că ipocrizia asta cu foarte multe fețe de atunci a generat societatea de azi, în mare parte. Eu cred că se transmite genetic, da. Asta funcționează perfect. Atât de tare s-a insinuat asta, cu toate, inclusiv, strategiile de a ascunde una, de a supraviețui [...].

Pe unii i-a costat mult mai mult că au spus ceva. Țin minte, noi eram prin clasa a VI-a – a VII-a la școala nr. 1, când cineva din clasa a X-a a scris ceva cu caractere românești în baia fetelor. După aceea au găsit fetele, bănuiesc că toată viața lor s-a dus.

Erai mâța cu clopoțel după aceea, aveai o pată pe toată biografia. Multe îți iertau, dar chestia cu naționalismul era deja un fel de ștampilă pe viață. Asta nu se ierta niciodată.

Copiii înțelegeau, undeva inconștient, că nu trebuie să întrebe anumite chestii

Vine și de acasă, dar, de exemplu, și de la facultate, când niște profesori făceau razii prin cămin și găseau cărți românești. Oficial, nimeni nu le interzicea, dar după atitudine se vedea că, de fapt, ei asta căutau. Studenții asupra cărora găseau ceva aveau mari probleme după asta.

Raziile erau dese. Venea decanul, secretarul organizației de partid, care era o canalie. Făceau seara raziile în cămin și căutau, se uitau la tranzistoare și, dacă era pe unda unde se transmitea Cenaclul „Flacăra", pentru că joi toată lumea asculta Cenaclul „Flacăra", eram certați.

Cenaclul „Flacăra"

Era ca și cum o mică concesie. Am vorbit cu Ducu Bertzi ceva ani în urmă, când venise în Chișinău, și l-am întrebat ce se întâmpla când ei cântau. El povestea că, evident, Cenaclul „Flacăra" era sub protecția băiatului lui Ceaușescu, a lui Nicu. El era responsabil de chestia asta și „ținea spatele" lui Adrian Păunescu. Avea misiunea să canalizeze toate energiile creatoare ale tineretului, trebuia să le pună sub controlul partidului, dar era și un anumit grad de permisivitate. Bertzi povestea că tot ce era discurs angajat era Păunescu, dar ca să fie credibili și să atragă tinerii erau folosiți Hrușcă, Ducu Bertzi, Tatiana Stepa, iar pentru artiștii aceștia era o șansă extraordinară să devină peste noapte hipercunoscuți.

Tot Bertzi îmi spunea că Păunescu era un om atât de tiran, că trebuia să fii tot timpul la cheremul lui. Dacă, de exemplu, pregătind un spectacol și, la un moment dat, el vroia ca tu să cânți, dar în clipa ceea nu erai exact acolo unde el se aștepta ca tu să fii, tu nu existai. Personal, nu am fost la cenaclul cela, dar lucram în '91, a fost o perioadă în care am lucrat la *Literatura și Arta*, și venise Păunescu la Chișinău, iar Dabija m-a rugat să fac un interviu cu el. Păunescu stătea la Grig Vieru acasă, pe strada Sfatul Țării, într-o casă cu Leonida. Tocmai mâncase niște pepeni și i s-a făcut rău și l-au dus la spital. M-am dus a doua zi la spital, unde era și tânăra lui soție, pe care o hărțuia permanent, pentru că în fiecare secundă vroia să facă ceva pentru el. Și Andrei îmi povestea, și Ioana, că el așa era și în raport cu copiii, și așa era în raport cu Constanța Buzea, cu care a făcut copiii. Este o carte a lui Dorin Tudoran, se numește *Numai copilăria e glorioasă*, scoasă la editura *Trei*, am și scris despre ea la *Europa Liberă*, în care autorul vorbește cu lux de amănunte despre Cenaclul „Flacăra", despre tot ce se întâmpla paralel în viața intelectuală din România anilor '80. E foarte interesant de comparat, inclusiv gradul de libertate sau gradul de constrângere, pentru că și acolo a fost așa un joc. România juca un joc dublu: vroia să fie cu Occidentul, dar și cu Uniunea Sovietică; cu Orientul, dar și cu evreii. Se vedea cumva un actor regional.

Am simțit inferioritatea ca niște copii veniți de la țară

La șapte ani am venit în Chișinău, de la țară, nu știam un cuvânt rusește [...]. Am trăit până la șapte ani la bunici și, după aceea, m-au dat la școală. Locuiam undeva la Botanica și în clasa I am mers la școala nr. 10 pe atunci, acum Liceul „Mihai Eminescu". Nu știam, cred, niciun cuvânt rusește. Apoi ne-am mutat într-o mică chichineață pe str. Armenească și, când am ieșit în curte, nu puteam vorbi cu niciun copil. Nu știam niciun cuvânt rusește.Nu știu dacă pot numi asta frustrare, dar, evident, te simțeai inferior, pur și simplu.

Dar atitudinile?

Pe strada Armenească locuiau, în marea majoritate, familii de evrei, mai erau câteva familii de georgieni, alte câteva de armeni, o familie de ruși și o familie de moldoveni, dar vai de capul lor. Mai ales copiii evrei se uitau la noi ciudat și, auzindu-ne cum vorbeam cu fratele meu Felix în limba moldovenească, spuneau: „Бабушка, бабушка, смотри как две собаки на своём лают" („Bunico, bunico, ia vezi cum doi câini latră în limba lor"). Și asta era curent. Probabil, din copilărie cumva ți se insinua ideea că limba ta este inferioară, tu ești inferior ca națiune, ești inferior ca intelect în raport cu ei, am văzut asta începând cu copiii din curte. Familiile evreiești aveau grijă să-și dea copiii la cercul de muzică, la cercuri de pictură, să-i înscrie la bibliotecă. Ei investeau în educație. Părinții noștri aveau studii superioare, dar să zic că tare ne-au stimulat – nu. Dar nu ne interziceau, în schimb, în familiile evreiești și rusești am văzut că se gândeau cumva la viitor. Era un program urmărit îndeaproape ca acești copii să se dezvolte. Dar inferioritatea, am simțit inferioritatea ca niște copii veniți de la țară.

Nu eram în stare să vorbim în română, atât de tare intrase rusa în cotidianul nostru

Am învățat rusa, pentru că era firesc. Realitatea era de așa natură că, pentru a te juca cu copiii în curte, trebuia să înveți limba rusă. La celebra școală nr. 1, care era una românească, se vorbea rusește pe coridoare. Poate să se numească de o sută de ori Liceul „Gheorghe Asachi", dar se vorbea rusește, inclusiv învățătoarele noastre. La ore ele nu vorbeau rusește, dar la pauze treceau ușor la limba rusă și nu era nicio jenă în treaba asta. Asta era Uniunea Sovietică.

Eram deja mărișori, eu și cu frate-meu, prin clasa a VII-a – a VIII-a, între noi sunt doi ani diferență, vorbeam acasă mai mult rusește, deja

eram acaparați totalmente. La un moment, am spus „Hai totuși să vorbim în limba noastră". Am încercat vreo jumătate de oră să vorbim românește doar noi doi, adică fiind doar noi doi, alegând cuvinte și făcând propoziții în cap, ca să vorbim corect. Peste o jumătate de oră am izbucnit amândoi într-un râs forțat. Nu eram în stare să vorbim în română, atât de tare intrase rusa în cotidianul nostru cel mai banal. Am simțit o neputință, ne-am pomenit că noi nu eram în stare să susținem un dialog o zi întreagă sau măcar o oră, fără să recurgem la limba rusă, care îți venea imediat.

Am văzut o literatură neangajată

Eu, paralel, citeam. Multe cărți fundamentale le găseam în rusă. Încă din școală, eram în clasa a IX-a, când am citit Dostoievscki; citisem deja patru – cinci volume [...]. De exemplu, *Преступление и наказание* (*Crimă și pedeapsă*) ca dramă e accesibil. Primele, oricum, au un anumit grad de accesibilitate, este totuși o istorie, personaje clare și nu e foarte sofisticat. Dar la un moment dat, am început să caut să citesc autori din afara programei școlare la limba și literatura moldovenească. Și atunci citisem ceva de George Meniuc, nici nu eram la facultate, când am citit *Povestea cu cocoșul roșu* de Vasilache, care era totalmente altfel. Dar m-a fascinat. Și nu știu dacă am înțeles mare lucru, dar am văzut totalmente altceva, am văzut o literatură neangajată.

Cartea asta era de la bibliotecă. Noi locuiam la Botanica, pe str. Cuza Vodă, și mergeam la biblioteca „Lomonosov". Poate că acolo, nu știu prin ce minune, a nimerit în mâinile mele. Poate m-a impresionat titlul, nu țin minte. Adevărul e că și până în clasele mai mari am scris poezie. Găsisem în niște hârțoage la părinți o mulțime de carnețele de-ale mele cu poezii, unde trei – patru pagini erau cu poezii în limba rusă, altele trei – patru pagini – cu poezii în moldovenească. În rusă îmi ieșeau din prima mai bine. În moldovenească nu aveam un model care să-mi placă. Mie nu-mi plăcea poezia lui Vieru în școală. În rusă îmi plăcea poezia lui Maiakovski, îmi plăcea scărița lui și eu citisem și primele lui poeme, cum erau *Флейта-позвоночник*, *Облако в штанах*, care sunt foarte fascinante. Maiakovski a fost, la început, un poet extraordinar de liber, după aceea s-a curvit într-un ultim hal și a făcut poezii propagandistice de cea mai joasă speță, așa ca *Стихи о советском паспорте*. El făcea un fel de *ceastușki* ideologice și de aceea, evident, era un model, mai ales, prin primele texte care erau romane. Era un foarte bun model pentru un adolescent de 14-15 ani, care avea foarte puține lecturi pe atunci din literatura română. Trista ironie!

Dacă vă puteți imagina, deși auzisem de Nicolae Labiș, probabil, la cenaclu, pentru prima dată am citit un poem de Labiș, celebra *Moartea căprioarei*, în traducere rusească. M-am dus la bibliotecă și am cerut Labiș și, pentru că nu era în română, dar era în rusă și se numea *Смерть косули,* am luat volumul în rusă, care era publicat la Moscova, la *Sovpis*[205]. Și, iată, prima dată l-am citit pe Labiș în rusă. Voilà!

Neavând la vârsta ceea modele românești, cum ar fi fost Labiș sau Stănescu, dar nici vorbă să fi citit Stănescu, care m-ar fi vrăjit, sau Bacovia, care era unul dintre numele prohibite, ca și Rilke. Nu aveam modele românești. Să mergi pe modele occidentale în literatură, asta nu dădea bine deloc.

Am început a scrie românește

În școală. La facultate, deja în anul I–II, citisem Stănescu și Sorescu, și alții și, evident, asta m-a deschis. Dar nu erau modelele mele. Prima carte apărută în '86 este încă un fel de erzaț din literatura sovietică moldovenească. E fără temă, fără partid, fără Lenin, fără comsomol, dar ea, oricum, e pe modelul unei poezii neangajate sovietice moldovenești. Abia la cartea a doua se simte foarte bine că l-am citit și pe Arghezi, și pe Barbu, și pe Bacovia, și pe Blaga. Cartea a doua, în mare parte, e scrisă la Moscova și la Moscova exista extraordinara bibliotecă de limbi străine pe Котельническая набережная. Eu veneam ca la lucru acolo.

Biblioteca de limbi străine din Moscova, de pe *Котельническая набережная*

Era *perestroika*, erau anii '86–'89. Am stat trei ani de zile la Moscova, iar biblioteca ceea era foarte bogată, orice nume vedeam, găseam autorul. Din când în când, ne vedeam la Biblioteca de limbi străine cu Cimpoi, care era deputat în Sovietul Suprem și fugea de la ședințe, și venea la bibliotecă, pentru că era foarte multă carte românească. Din când în când, mă întâlneam acolo cu Emil Dragnev, colegul meu de clasă. Am recuperat foarte mult în biblioteca ceea, ceea ce nu aveam aici la facultate. Mergeam și citeam uneori pe sărite. Dacă auzeam vreun nume, de exemplu, mergeam, căutam și citeam. Mi-a plăcut Ursache, de exemplu, iar la el am găsit referință la Brumaru și căutam Brumaru. Adică era un haos al căutării, era ca un fel de busolă care, din când în când, arăta ceva foarte bun, iar

[205] Editura „Советский писатель", înființată în anul 1934.

din când în când, dădeai peste niște autori submediocri. La 20 de ani nu ai discernământ, într-o săptămână citeai o carte foarte bună, după aceea două-trei săptămâni citeai cărți mediocre.

Dacă era hipermediocră, nu o citeam până la capăt. Mulți autori care îmi plăceau atunci, acum nu i-aș citi nici de frică. Atunci citeam, pentru că erau autori români și era și chestia că era interzis. Dar când e interzis – e tare tentant.

Singurul loc din Chișinău sau din Moldova unde puteai să completezi un fișier românește

Mai era o șmecherie foarte fainã. Doar în sala ceea de limbi străine de la biblioteca „Krupskaia" era singurul loc din Chișinău sau din Moldova, unde puteai să completezi un fișier românește. Asta era foarte fain! Probabil, deja aveam conștiința că vorbesc totuși limba română. În sala ceea simțeai cumva că tu poți să faci asta. Țin minte, era o doamnă în vârstă, nu știu dacă mai este în viață, pentru că asta se întâmpla prin anii '83–'84, când m-am scăpat acolo, comandam autorii de care am auzit, comandam Wittgenstein sau Kierkegaard și ea, la un moment dat, mi-a spus: „Tinere, când comanzi, de exemplu, Stănescu, Kierkegaard, comandă și un volum de Feuerbach, de Lenin". Noi completam fișele în două exemplare și un exemplar cred că se ducea undeva, la control. Și ca să vadă că am interese diferite, doamna mi-a recomandat să comand și autori „recunoscuți". În sala ceea de lectură de la etajul trei, țin minte că ne vedeam cu Nicolae Popa, cu Seva Cernei, Costică Olteanu, Ștefan Secăreanu, Iura Colesnic, cu toți cei care cât de cât vroiau să facă ceva.

Tu veneai în sală, primeai cărțile celea și tu nu te puteai despărți de ele. Era așa o senzație că, în sfârșit, ești acolo unde cel mai tare ți-ai dori să fii. Cu jumătate de oră înainte de închidere era un sunet sinistru, dar atunci noi ca și cum citeam contra cronometru, noi vroiam să completăm golurile. Tu te scăpai într-o zonă unde vroiai și niciodată nu te săturai, nu-ți ajungea timp.

După aceea, câțiva ne vedeam la Cenaclul „Tinerimii": Lorina Bălteanu, Seva, Popa, Sergiu Burcă și alții. Toată gașca asta era pe acolo, fiecare scria, fiecare avea ambiții intelectuale.

Nu toți au rămas pe aceeași parte a baricadei luptei naționale

Adevărat. Dar unii au trecut dincolo. Așa cum este Valeriu Reniță, care, după cum am spus, a fost regizorul spectacolului după Arghezi, despre

care am povestit, dar, mai târziu, a fost purtătorul de cuvânt al lui Voronin și a devenit un șovin. Valeriu Reniță, care vorbea doar în limba română, a trecut brusc la limba rusă, a publicat două cărți în limba rusă, inclusiv o carte în care unul dintre subiecte este cum în anul '89 poeții pun mâna pe putere și face o caricatură îngrozitoare. Tot ce e național, tot e grotesc.

Întrebarea e dacă nu cumva era ca Valeriu Matei. Când abia intrasem la anul I, aveam 17 ani, Valeriu era după patru ani de Politehnică și, fiind mai mare decât mine, aveam discuții foarte interesante. Cu Valeriu citeam împreună Arghezi, Bacovia, Stănescu și eram la anul I. Eu știam binișor franceza, Valeriu o rupea, dar avea mai multă experiență în scris și noi neam apucat să traducem *În căutarea timpului pierdut* de Proust. Mai mult decât atât, noi am tradus 20 și ceva de pagini. După lecții ne așezam și, timp de două ore, lucram la fiecare frază proustiană. Am păstrat undeva un caiet cu aceste traduceri. La *Ecoul Daciei* erau Valeriu Reniță, eu, Fidel, fratele meu, Iura Gaisan, Natalia Pascal, Ruslana Iachimciuc, Silvia, îmi scapă numele. Aceștia șapte eram.

Dintre toți colegii mei, doar pe fruntea lui Valeriu Reniță scria că el vrea să fie scriitor, că vrea să fie intelectual, ceilalți, în mare parte, vroiau să obțină diplomă. Valeriu avea o puternică individualitate.

Structura sistemului de învățământ sovietic, de exemplu, la Filologie era defectuoasă

Nu știu cum funcționează acum, dar structura sistemului de învățământ sovietic, de exemplu, la Filologie era defectuoasă. Noi aveam foarte puține ore de limbă și literatură, în schimb, aveam o mulțime de alte discipline ideologice și politice: comunism științific, istoria partidului, economie politică, militărie ș.a. Filologia propriu-zisă, deși eram la o facultate de Litere, era minoritară ca număr de ore, dar erau o mulțime de discipline sociale.

Evident, eram obligați să mergem la toate orele. Nu erau ore libere. De când am obținut abonament la „Krupskaia", mă duceam ca la lucru – de dimineață și stăteam o zi întreagă. Mergeam la seminare și la examene și le dădeam foarte bine, dar la anul IV, dacă nu mă înșel, mi-au tăiat bursa pentru lipsă de frecvență. Susțineam examenele pe „foarte bine", iar la lecții nu aveam notă maximă, evident, și nu aveam bursă, pentru că aveam absențe.

Absențele se luau în calcul. Nu aveam bursă. Nu era o mare problemă, dar era foarte jignitor, pentru că pe partea de lingvistică eram mai puțin bun, dar pe partea literaturii eram mai citit decât toți colegii mei luați împreună. Țin minte și asta, apropo, era o minunăție, înainte de examenele la literatură, mă luau fetele la cămin și timp de două-trei zile le povesteam toate romanele pe care ele nu le-au citit. Mie îmi era interesant și îmi era puțin ceea ce dădeau la facultate, citeam și multe altele care nu intrau în program.

Era atât de ideologizat totul și era atât de puțină filologie la Facultatea de Filologie. Poate că a depins și de profesori, dar pot să spun că foarte puțin am luat de la facultate. Am luat de la Anatol Ciobanu sintaxa. A fost extraordinar! De la Pavlicenco – literatură, de la Țau – versificația și, în rest, așa, foarte puțin.

A fost mai degrabă o autoformare

85% a fost autoformare. Inclusiv, Anatol Ciobanu dădea niște deschideri și recomanda niște cărți, dar, în principiu, era interesul meu de a intra în formula asta, în labirintul acesta.

Doar să facă ceea ce învață. Pe de altă parte, am avut două întâlniri: una – la „Spiru Haret" și una – la „Aristotel", unde am găsit niște copii minunați. Mi-au dat o mulțime de întrebări, nu erau de acasă, erau întrebări formulate pe loc, pentru că eu vorbeam cu ei și ei imediat veneau cu reacții. Mă prindeau cu niște chestii că mie nici prin cap nu mi-ar fi trecut. Atât de pasionați erau și atât de atenți la ce le spuneam. Poate că ar merita să revenim la facultatea de cinci ani, dar să fie studii-studii și să se știe că, după facultate, ei vor fi revendicați cu condiții bune salariale.

Societatea deloc nu a stimulat performanța. Eu sunt un autor tradus în douăzeci și ceva de limbi, eu, când merg la Paris, nu mi se aduce la Charles de Gaulle covoraș roșu, dar intru la Gallimard fără nicio problemă, mă mișc și mă simt bine.

Rusia a pompat foarte mulți bani în inteligheția franceză, germană și românească

Foarte tare îmi place Parisul. Am fost de vreo 20-30 de ori. Parisul e un oraș foarte stratificat și alături, la vreo sută de metri de un cartier arab, este altul absolut european. Adică cartierul 16 care e hiperintelectual și burghez, iar 17 – care e arab-arab. Treci strada și e cu totul un alt Paris.

Ca în celebra frază a lui Cioran din filmul[206] cu Liiceanu[207], când coboară în metrou și el povestea: „M-am uitat în dreapta – negri și arabi, în stânga – arabi și negri. Eu sunt singurul francez get-beget". Cioran care avea un accent îngrozitor franțuzesc!

În Paris, încă de la primele întâlniri, am găsit foarte ușor oameni care contau în presa franceză și cercul meu de cunoștințe în Franța este unul intelectual: lucrez cu Gallimard, Minuit[208], Armand Colin[209], cu o mulțime de editori francezi, o cunosc foarte bine pe Catherine Durandin[210], chiar am publicat câteva cărți de ale lui Catherine. O știu foarte bine pe Josette Durrieu, care a făcut un interviu cu mine; la fel, pe Matei Cazacu[211] îl știu foarte bine. Am intrat foarte repede și ca scriitor, dar și ca editor și, fiind vorbitor de franceză, mi-a fost foarte ușor. Văzând și eu că am un văz excesiv de bun, văzând și lucruri care nu mi-au plăcut să le văd, inclusiv anul trecut am fost la *Festival du Livre* și era timpul când abia începuse agresiunea rusească și, când am văzut în cartierele populare 18, 19, câte un „Z" pe toată casa, m-a întors pe dos, pur și simplu. Sau când am văzut pe unul dintre prietenii mei buni, care este un excelent traducător din română în franceză, dar deja intrase în echipa lui Marine Le Pen[212] și susținea că „Putin a, bien sûr, raison! Parce que les Ukrainiens n'existent pas! Toujours ce n'est que la Grande Russie" („Putin are, bineînțeles, dreptate, pentru că nu există ucraineni! Există doar Rusia Mare"). Rusia a pompat foarte mulți bani în *inteligheția* franceză, germană și românească. I-au cumpărat cu valize cu bani cheș și [...].

---

[206] Este vorba despre filmul *Apocalipsa după Cioran* – un film românesc din 1995, regizat de Sorin Ilieșiu. Gabriel Liiceanu – voce comentariu.

[207] Gabriel Liiceanu.

[208] Les Éditions de Minuit – editură franceză fondată în 1941, în timpul Rezistenței franceze din cel de-al Doilea Război Mondial.

[209] *Armand Colin* – editură franceză creată în 1870 de Auguste Armand Colin.

[210] *Catherine Durandin* – scriitoare și profesoară de istorie la Institutul Național de Limbi și Civilizații Orientale și la Institutul Superior de Relații Internaționale și Strategice. Este specializată în investigarea și analiza culiselor evenimentelor istorice, care au marcat schimbări majore de curs în a doua jumătate a sec. XX. A publicat numeroase cărți cu subiect românesc: *Adevăruri și minciuni despre un rege comunist*, Iași: Editura Nemo, 1992; *Istoria românilor*, Iași: Institutul European, 1998; *România post 1989*, Iași: Institutul European, 2010 și *Statele Unite, mare putere europeană*, Chișinău: Ed. Cartier, 2007; *CIA – Cinci ani de furie*, Chișinău: Ed. Cartier, 2008 ș.a. Este Cavaler al Legiunii de Onoare (2006) și este expert la Ministerul Apărării al Franței.

[211] *Matei Cazacu* (n. 1946) – autor, eseist, istoric medievist și scriitor francez originar din România.

[212] *Marine Le Pen* (n. 1968) – avocată și politiciană franceză. Din 16 ianuarie 2011 este președinta Frontului Național, principalul partid de extremă dreaptă din Franța.

Cât de puțin, din păcate, contează vocea intelectuală, gândirea intelectuală

Foarte mulți au jucat la două capete sau, ca și cum, au dat Cezarului ce e a Cezarului, dar și-au luat și partea lor de interes. Cred că puterea de corupere a Rusiei este foarte mare. Este de neimaginat, în sec. XXI, ca un fost șef de stat să devină președinte la Gazprom, un neamț – la o companie rusească. Cred că sec. XX a escaladat în tot felul de devieri, inclusiv umane. După mine, este de neconceput că un om ca Trump să poată ajunge președintele Americii – un om violent, sexist, bădăran ș.a.m.d. Eu chiar iubesc Franța. În momentul în care a ajus Sarkozy[213] președinte, am spus că ceva cu Franța nu e în ordine, iar când a ajuns Hollande[214] – eram deja cu moralul la pământ. Când a ajuns Macron, deși cea mai mare șansă pentru Franța ar fi avut-o cu Alain Juppe[215] – el tot candidase atunci și a fost scos din cursă. Când am văzut cum a degradat Franța, după figuri totuși marcante, ca Valéry Giscard d'Estaing[216], Mitterrand[217], Jacques Chirac[218], Sarko, Hollande, Macron e, în genere, o caricatură de președinte, un fel de *caniche*. În situația asta, îmi dau seama cât de puțin, din păcate, contează vocea intelectuală, gândirea intelectuală, pentru că aranjamentele se fac în lumea puterii. Am văzut un film în cinci serii despre Francois Mitterrand, cu foarte multe interviuri, un film foarte complex, foarte fain și nu e un film glorios, arătând și partea tenebră. Mitterrand a fost un om care a știut să-și anihileze adversarii, o personalitate foarte complexă. Francois Hollande își redacta singur, de fiecare dată, toate discursurile, pentru că el gândea. Era și un foarte bun scriitor, era foarte bun eseist și

[213] *Nicolas Sarkozy* (n. 1955) – om politic francez, fost președinte al Franței (2007–2012). Ministru de Interne al Franței (2002–2004) în cabinetul Raffarin și (2005–2007) în cabinetul de Villepin. Este președintele partidului neogaullist (de orientare conservatoare) Uniunea pentru o Mișcare Populară.

[214] *François Hollande* (n. 1954) – om politic francez, președintele Franței (2012–2017), ales atunci din partea Partidului Socialist Francez. Între 1997–2008 a fost prim-secretar al Partidului Socialist Francez.

[215] *Alain Juppé* (n. 1945) – om politic francez, membru al Uniunii pentru o Mișcare Populară (UMP). A fost prim-ministrul Franței (1995–1997) în cadrul președinției lui Jacques Chirac. Primar al orașului Bordeaux în anii 2000. Ministru al Apărării din Franța (2010–2011), Ministrul Afacerilor Externe al Franței (2011–2012). Favorit la alegerile prezidențiale din 2017, dar a pierdut primarele în fața lui François Fillon.

[216] *Valéry Giscard d'Estaing* (1926–2020) – om politic francez, al 20-lea președinte al Republicii Franceze (1974–1981). Membru al Academiei Franceze.

[217] *François Mitterrand* (1916–1996) – om politic francez, al 21-lea președinte al Republicii Franceze (1981–1995).

[218] *Jacques Chirac* (1932–2019) – om politic francez, al 22-lea președinte al Republicii Franceze (1995 și 2007).

nici nu-și putea imagina ca poate cineva să-i facă un fel de *presslist* și el doar s-o folosească. Asta era viața lui. El era un intelectual.

Și Valéry Giscard d'Estaing, dacă mă gândesc bine, era un mare intelectual, un romancier bun și un eseist. Avea romane istorice foarte bune. După Pompidou[219], care a fost un mare intelectual și cu viziune, care a murit, săracul, de cancer la șaizeci și ceva de ani, Chirac deja era politician. În toată lumea au avut loc procese similare. Locul intelectualului a fost luat de politician.

Ai noștri politicieni [...]

Odată ne-am ciocnit la *Europa Liberă* cu Maia; ea a avut un interviu acolo și, cât am stat vreo jumătate de oră și i-am povestit, inclusiv i-am dat niște sugestii, mie, cel puțin, ea îmi dă senzația de om chiar format intelectual, om cu referințe culturale clare, nu poți să acoperi, mai ales nu poți să citești literatură zilnic, nu poți să controlezi, dar, cel puțin, are un statut intelectual. Asta e evident. La fel și Dorin Recean. Cât de mult citește Dorin Recean! Mă uitam ce cărți selectează. Wow! Chiar citește.

Ca să fie ei revendicați și să înțeleagă că ceea ce învață e prețios pentru cineva, ei trebuie să aibă în viață niște repere și modele. Repere în care ești apreciat prin glorie, dar nu și aprecieri materiale, pentru ei asta chiar nu contează.

Cariera universitară

Am avut o experiență de aproape cinci ani cu Universitatea, în '92–'95, cred. Am avut un curs la anul V, la Filologie, un curs pe care l-am elaborat eu și l-am numit Limbaje poetice în poezia lirică românească a sec. XX. Începeam cu simboliștii, avangarda, ajungeam la suprarealiști, la generația '80. Eram pletos, cu barbă, veneam în blugi, nu citeam conspecte, în capul meu deja atunci erau mai multe biblioteci. Țin minte că la fiecare lecție veneam cu câte o geantă plină cu cărți, pe care le arătam studenților. Se uitau, îi interesa, rămâneau uneori după lecții pentru discuții. Dar nu știu ce eficiență a avut, pentru că după aceea pe foarte puțini i-am văzut la bibliotecă. Pentru ei, cursul meu era un spectacol intelectual. Țin eu minte că la un moment, la lecțiile mele, în afară de cei 50 de la anul V (nu făceam niciodată apelul), erau mai mulți. Veneau câțiva de la jurnalism, de la limbi străine și veneau câțiva chiar de la Institutul de Medicină.

[219] *Georges Pompidou* (1911–1974) – om politic francez, al 19-lea președinte al Republicii Franceze (1969–1974). Critic literar, profesor de literatură și cunoscător de artă.

Au găsit motiv că nu sunt doctor și mi-au luat cursul

Nu am rămas la facultate, pentru că m-au dat afară. Simplu. Eu eram de bază la revista *Basarabia* și aveam doar trei ore pe săptămână. Mihail Dolgan, de care au scăpat cei de la Academie și l-au tras șef de catedră la Universitate, la început s-a arătat foarte binevoitor. El, care ținea cursuri mai mari, gen Clasicii literaturii române, avea nevoie și de un seminar special. Noi trebuia să împărțim auditoriul de 50 de oameni în două. El a propus un curs nou, gen „să-i citim cu ochi noi pe Lupan, Bucov ș.a.m.d.", iar eu am propus cursul meu la anul respectiv. La dânsul s-au înscris 2 oameni – șefii de grupă, și la mine – 48 de oameni. La el s-au înscris lingăii, și la mine 48 de studenți. Clar că el nu a suportat. A găsit o chestie, nu știu ce, că nu eram doctor în științe și altele. Teza mea a fost discutată la ședința catedrei în '89, dar, între timp, Uniunea Sovietică s-a prăbușit, eu nu am făcut niciun demers. Eram deja membru al Uniunii Scriitorilor. Ar fi trebuit să susțin la Moscova.

Dar nu am mai susținut. Nu m-a mai interesat. În general, nu m-a interesat cariera niciodată. Eu am aproape 60 de ani, nu port costum, cravată, din când în când pot să fac un gest de frondă și să pun papionul și pot să vă spun și de ce. Țineți minte când a fost, în mod abuziv, dat afară Patapievici[220] de la ICR[221]? Exact în ziua ceea când a fost dat afară, eu aveam o lansare de carte la librărie, cu mulți istorici, foarte multă lume bună și televiziuni. Iată la acea lansare eu am venit la costum și la papion. A fost prima dată când am ieșit în public în papion și le-am zis celor care m-au întrebat că trebuie să-și dea seama de ce mi-am pus papion.

Revenind [...]. Atunci, au găsit motiv că nu sunt doctor și, pur și simplu, mi-au luat cursul. Eu eram totalmente atipic.

M-am dus la doctorat nu ca să fac teză de doctor, ci ca să citesc

Eram la Moscova. Eu m-am dus la doctorat nu ca să fac teză de doctor, deși știam ca am s-o fac, dar eu m-am dus ca să citesc. M-am dus pentru trei ani și în acești trei ani am văzut pe scenă pe Iancovski, pe Leonov, pe

[220] *Horia-Roman Patapievici* (n. 1957) – scriitor, fizician, filosof și eseist român contemporan. Absolvent al Facultății de Fizică a Universității din București (1981). Membru al Uniunii Scriitorilor din România. Președinte al Institutului Cultural Român (2005–2012). Transferarea ICR în subordinea Senatului României printr-o ordonanță de urgență a guvernului Victor Ponta în iunie 2012 a provocat o manifestație de solidaritate cu conducerea ICR, numită *Mișcarea Papioanelor*.

[221] Institutul Cultural Român.

Papanov, Mironov, pe Șirvindt, am văzut opera *Юнона и Авось*[222], eu l-am văzut pe Karacențev, cele mai bune expoziții. Am văzut expoziția lui Filonov[223], care m-a dat peste cap. De atunci au trecut peste 30 de ani și acum nu mi-o pot scoate din cap, atât de puternice senzații am avut atunci la expoziție. Am văzut expozițiile *underground*, am mers în atelierele pictorilor despre care la noi nici nu se auzea atunci. Am intrat acolo foarte repede. Cred că oamenii se adulmecă și țin minte că la câteva săptămâni după ce am ajuns la Moscova, eram la cămin și deja eu aveam niște prieteni, care toți erau antisovietici, clar, erau intelectuali. Noi ne-am adunat foarte repede cu Coman, cu Cioclea, Nicolae Guțu, ei erau și au rămas anticomuniști, antisovietici, antirușI din rărunchi, pur și simplu.

Era mult mai multă libertate acolo decât la Chișinău. Cineva dintre marii titani spunea așa ceva „Ține-i aproape pe prietenii tăi, dar ține-i pe cei mai mari dușmani chiar lângă tine". În sistemul cela, ei au știut foarte bine să profite de micile oaze de mișcare, de libertate în sistemul respectiv.

Universitatea m-a dat în judecată că nu m-am dus la școală

După absolvirea facultății, mi-au scris câine-câinește o recomandare la doctorat la noi, la Academie, dar m-au repartizat la o școală din sectorul Ciocana. În anul în care am intrat la doctorat, Institutul de Literatură de la Moscova anunțase concurs și eu am trimis un referat. Toată vara mi-am tradus teza de absolvire a facultății în limba rusă, am trimis-o și am primit nota „4" din „5", iar în octombrie am dat examenul, ceva din seria științelor sociale, că era deja *perestroika*. Am dat examen și la limba franceză și profesoara, rusoaica care mi-a primit examenul, vorbea îngrozitor în franceză, astfel că la un moment eu o corectam discret.

Dădusem examenele, două examene pe „5" și unul pe „4", am intrat la doctorat la Moscova, dar eu mă prezentasem la școala ceea și am spus că nu o să vin. Între timp, universitatea m-a dat în judecată, că nu m-am dus la școală. Când am venit de la Moscova cu actele că m-au luat la doctorat, nu au mai avut nicio pretenție. Boris Melnic era totuși deschis la minte, dar sistemul vroia ca să fii încadrat.

---

[222] Spectacol bazat pe opera rock cu același nume a compozitorului Alexei Rîbnikov, pe un libreto de Andrei Voznesenski, montat de Mark Zaharov în 1981 pe scena Teatrului Komsomolului Leninist din Moscova. Este un fel de semn distinctiv al Lenkom-ului.

[223] *Pavel Filonov* (1883–1941) – pictor avangardist, ilustrator, profesor, poet și unul dintre liderii avangardei ruse.

Probabil, aș fi susținut teza ceea, pentru că făcusem efortul, dar în ’90, țineți minte ce prăbușire a fost aici, una totală! A fost o perioadă în care ne-am descurcat extrem de greu. Fiică-mea era mică, născută în ’88, apoi școala, plus și nevastă-mea era la doctorat la muzicologie. La un moment dat, a trebuit să alegem cine face teză și cine bani. Ea a susținut teza pe muzicologie.

Nu am vrut să fac carieră, am vrut să fac literatură

Nu m-a interesat și nu am vrut să fac carieră, am vrut să fac literatură, am vrut să citesc, să fac eu program, inclusiv cursul cela, cred că ar merita vreodată cumva să găsesc notițele și să fac o broșură, pentru că încercam să refac un fel de ADN al structurii liricii românești și nu după autori, dar după stiluri, cum se trecea de la simbolism la avangardă, la suprarealism ș.a.m.d. Este foarte interesant cum autorii, născuți în aceeași perioadă, scriau în stiluri diferite.

Eu ca editor pot controla, văd cum lucrează cărțile noastre în oameni, văd ce cărți sunt întrebate și cum funcționează, inclusiv cărțile mele. Am avut experiența asta cu *Țesut viu*: am văzut ce impact a avut la liceeni, când mergeam la ei, nu mă lăsau să plec.

Eu sunt prins în niște proiecte mari. Lucrez la un roman foarte complicat, pe care l-am început de câteva ori și l-am lăsat, și mi-am dat seama că, dacă îl mai las încă o dată, îl las definitiv. Mai bine nu-l las deloc. O să-mi ia câțiva ani de zile. O să-mi ia. Sper să-l închei până în 2030. *A*sta înseamnă și un efort fizic zilnic. Trebuie zilnic să scriu la el și eu am emisiunea la *Europa Liberă*, am editură, sunt invitat în tot felul de jurii, inclusiv într-o comisie la radio cu selectarea textelor. Îmi dau seama că e nevoie de expertiză profesională în mai multe domenii, dar nu te poți extinde foarte mult. Am încercat să tai câteva, cel puțin să îngustez cercul și să-mi las ceea ce e prioritar, dar oricum ceva apare.

Am purtat cravată și uniformă școlară

Era obligatoriu. Purtam. Deja insigna comsomolistă cu care ne-au primit în comsomol, era o formalitate, dar cravata era obligatorie. Erau învățători care te dădeau afară din clasă, dacă nu aveai cravată. Nu trebuia să pășesc peste mine și anumite chestii le făceam pentru că îmi dădeau libertate totală.

Comsomolul era un parcurs obișnuit. Foarte simplu. Aveam 14 ani, ne mințeau că numai cei mai buni pot deveni comsomoliști și, când ajungeam la convorbire – erau și *dvoișnichi*[224]. Ceilalți colegi au intrat înaintea mea, pentru că erau născuți în februarie, martie, iar eu abia în iulie și a trebuit să aștept. Noi nu gândeam, nu puteam vedea în perspectivă. Eram copii. Dar atât de bine se vedea ipocrizia sistemului, excesul de ideologic care ți se băga în față. Pe de o parte, lumea materială dispărea, țin minte cum dispăreau din magazine alimentele ș.a.m.d. Pe de altă parte, ideologicul umplea tot spațiul, adică se golea frigiderul, se umplea televizorul.

Era clar că eu scriu într-o limbă română care nu va fi citită niciodată la Iași, la București

Mai mergeam la cămin. Era foarte mare mizerie. Am stat și eu la cămin la Moscova, dar noi, ca doctoranzi, aveam dreptul la o cameră aparte. Am stat într-o cameră singur și eu, nefiind băutor, fiind organizat [...]. Aici era promiscuitate, totul era mediocru. În foarte puțini era câte un zvâc, erau oameni care vroiau să devină cineva, dar majoritatea vroia să intre în sistem, să facă o carieră în sistem. Țin minte că pe la anul IV sau V eram foarte conștient că, paralel cu mine, la București scrie Mircea Cărtărescu și luam și citeam Cărtărescu. Apoi Florin Iaru[225], T.T. Coșovei[226]. Și gândul meu era că eu scriu cu chirilice, dar era clar că e aceeași limbă și mă gândeam că noi niciodată în viață nu o să ne intersectăm. În anii '80 nu puteam să-mi imaginez că vreodată o să cadă frontiera, iar eu, nefiind membru de partid, nu puteam să-mi imaginez că voi ajunge vreodată în România. Pentru mine era foarte clar că eu scriu într-o limbă română care nu va fi citită niciodată la Iași, la București. Eram un fel de rezervație în care puțina noastră creativitate se putea manifesta. Era foarte frustrantă treaba.

În '89 eu nu puteam să-mi imaginez că o să pot ajunge vreodată la Iași

Pe data de 22 decembrie '89 seara eram acasă la pictorul Nicolae Guțu, împreună cu Petru Zahărău, care făcea regie la Moscova. Nicolae Guțu avea un radio mic și, la un moment dat, a prins nu știu pe ce undă Bucureștiul, iar noi smulgeam radioul unul de altul și întrebam „Tu ce ai înțeles?

[224] Ratații.

[225] *Florin Iaru* (n. 1954) – poet român, personaj emblematic al generației anilor '80 bucureștene.

[226] *Traian T. Coșovei* (1954–2014) – poet român aparținând generației literare '80. A fost membru al Uniunii Scriitorilor din România.

L-au prins, nu l-au prins? L-au împușcat, nu l-au împușcat?". Era o speranță enormă, dar era speranța pentru România. În '89 eu nu puteam să-mi imaginez că o să pot ajunge vreodată la Iași. Era partida lui Ligaciov, care vroia instaurarea unui control foarte dur.

Puciul din august 1991

Apropo, în ziua puciului, în 17 august '91, noi dormeam încă, când a sunat telefonul și cineva a spus că s-a terminat cu noi, că la Moscova e puci. Era clar că, dacă este scos Gorbaciov, se revine la forma cea mai dură sovietică. Ironia sorții era că, sub tipar aveam *Levitații deasupra hăului* – prima mea carte cu grafie latină, care nu e propagandistică sau antisovietică. Este acolo multă poezie metafizică, o dimensiune a religiosului, cartea ceea e foarte românească, e foarte prooccidentală, toate referințele culturale sunt de acolo. Prima mea reacție a fost „S-a terminat! Cartea asta nu o să apară niciodată". Au fost cele trei zile. Toți știu ce s-a întâmplat. Numai că aici, la Chișinău, în cadrul Comitetul pentru Editare era atâta frică, încât tirajul fiind imprimat, mi-au transferat banii și l-au ținut în depozit până la sfârșitul lui septembrie. M-am uitat pe caseta tehnică, unde e scris că a fost tipărită în august '91 și abia la sfârșitul lui septembrie au trecut ei de nu știu ce temeri, și i-au dat voie să se ducă în librării. Era foarte frustrant, evident. Era temerea că s-ar putea să nu mai fie, mai ales, că era prima carte cu grafie românească și, apropo, coperta cărții este făcută de Vitalie Pogoja.

Grevele din anii '90–'95

Am fost în centru, dar nu am vorbit niciodată, pentru că structura mea nu sincronizează cu tribuna. Pot să vorbesc oricând la lansări de carte, premiere la teatru, vernisări de expoziții de pictură. Chiar mă pricep. Dar eu nu pot să fac pe oameni să strige jos cutare sau sus altcineva. Intelectualul din mine e mai puternic decât militantul. La capitolul acesta: eram în juriu la Soros, la cultură, și șefa juriului era Victoria Miron. Era ședința în decembrie și ea îmi zice că pe data de 21 e ziua de naștere a Lorinei Bălteanu și „poate scrii ceva". Eu o întreb: „Victoria, tu ai citit vreodată o poezie de a mea? Pot să-ți spun! Eu pot să scriu *Te Deum*, *Recviem*, *Заупокойную* – *din astea – cât încape*". Eu sunt, structural, foarte pesimist, sunt omul mai degrabă reflexiv. Eram odată la o cafea cu Dorin Tudorean și Dorin îmi spunea că a observat că oamenii care fac mai mult în viață, de obicei, sunt

pesimiști și că fac anumite lucruri dintr-un fel de neîncredere în viață. E suficient să deschizi orice carte a mea, începând cu *Abece-Dor*, și vezi că sunt foarte multe referințe la *Cartea Tibetană a Morților*, la *Apocalipsă*, la *Ecleziast* ș.a.

Am mai avut un caz similar, după ce mi-a apărut *Țesut viu*. La un moment dat, m-am pomenit cu un telefon de la o doamnă, ne-am întâlnit și mi-a zis că a auzit că sunt scriitor bun și că îmi pune la dispoziție toate dovezile, doar să scriu un roman, în care să-l fac cu ou și cu oțet pe soțul ei, care o înșeală cu o vedetă TV de la noi. De fapt, era o poveste pe care o știa toată lumea. Dar eu nu scriu la comandă.

Deși sunt foarte atașat de viață și, ca orice pesimist, mă implic în toate cauzele pierdute. Sunt primul Don Quijote al tuturor cauzelor pierdute, inclusiv când am pornit anul trecut *Nocturnele* la „Ionescu”[227]. Am făcut patru ședințe nocturne și atât. Vroiam să facem lunar. Ne pornisem foarte tare – eu, Sandu Cătineanu, Iura Mahovici, Marian Stârcea, Petrică Vutcărău. Pornisem toată chestia asta la modul cel mai serios [...].

Poate și asta e unul din reflexele încă din perioada studenției, de ce m-am prins și în revista ceea, și în teatru. Atât de puțin îți oferea societatea ca și cultură și tu erai în situația în care tu trebuia să construiești ceva cu mijloacele de atunci. Cred că asta e formula intelectuală care, cel puțin, mie îmi place, poate, vine exact din reflexul Uniunii Sovietice, acolo unde sistemul spunea „нет” (nu), acolo te bagi, ca un fel de rangă ca să unești ceva. Eu foarte tare apreciez oamenii care pun botul la orice cauze, în care ceva se mișcă. Altfel, poți să stai comod și, pur și simplu, să aplauzi.

Noi toți am fost generație de sacrificiu

Poate că rezistența într-un regim autoritar creează caractere mult mai puternice, dar acolo unde democrația are nu 20-30 de ani, dar, să zicem, un secol sau două, acolo cultura e stratificată și lucrurile oricum se întâmplă, pentru că, chiar dacă luăm perioada Vichy – cultura franceză nu a avut nevoie de mari constrângeri, ca să dea mari nume în fiecare epocă, să dea mari filosofi, mari intelectuali. Cred că proba libertății este uneori mai dură, pentru că în tentațiile libertății să ai un program riguros, să faci ceva care cere sacrificii și responsabilitate mai mare e mai complicat.

Eu cred în societățile în care libertatea se construiește pas cu pas, fără să sară un pas înainte și doi pași înapoi.

[227] Teatrul Național „Eugene Ionesco” din Chișinău.

Dacă aș fi acum foarte ironic, aș zice că cetățenii RM sunt pregătiți cu condiția să trăiască în Germania, Franța, Olanda ș.a.m.d. Ei acolo trăiesc realmente, însă pentru ca să construiască aici ceva, se cere o muncă imensă, se cere sacrificiu. Eu cred și îmi pare rău că trebuie să spun asta, că din '90 încoace fiecare generație este o generație de sacrificiu. De exemplu, eu am făcut parte dintr-un construct care funcționează bine și, poate, nu mi-am scris câteva cărți ale mele, dar sunt mulțumit că am făcut ceea ce am făcut la Cartier. Dacă ziua ar avea 48 de ore, în loc de 24, și aș avea și pentru scrisul meu mai mult timp [...]. Cumva, mă simt împlinit ca intelectual, ca potențial, dar nu pot să nu văd că noi toți am fost generație de sacrificiu.

Deja fiica mea, care vorbește cinci limbi, e deja altă generație. E la Chișinău, dar lucrează în niște structuri europene [...]. Ea a făcut limbi străine, după aceea a avut două burse în Suedia. I-a plăcut Suedia, dar nu i-au plăcut niște chestii foarte distante din Occident, care nici mie uneori nu-mi plac. Nu știu dacă i-am transmis genetic dragostea locului, dar ea și-a găsit aici rostul. Ca și ginerele meu, care este un It-ist foarte bun. Dar ei niciodată nu ar face ce am făcut eu. Ei nu ar accepta să fie generație ca a noastră. Ei vor să-și trăiască viața interesant acum, ei nu pot accepta ca timp de 10 ani să primești un salariu mic, că, poate, cândva vei trăi mai bine.

Asta a fost nebunia mea

Noi tot timpul am făcut sacrificii și pe noi mai tare ne-a interesat ideea, decât partea materială. În mod normal, ele trebuie conjugate, în mod normal, oamenii foarte vizibili, de calibru, oamenii care au schimbat mentalități, care au schimbat realitatea noastră – ei țin, cumva, de istoria națională, ei nu pot fi lăsați de izbeliște, ei nu pot fi tratați mai jos decât, de exemplu, o dereticătoare care are un salariu mai bun decât un redactor-șef ș.a.m.d. Asta e realitatea și copiii mei nu ar face așa niciodată. Ei, mai degrabă, ar găsi un job, care i-ar interesa financiar. Și eu am avut câteva tentații. O perioadă mă suna în fiecare an, pe 2 sau 3 ianuarie, Vidrașcu[228] și zicea așa: „Nu știu ce salariu ai tu la Cartier, dar îți dau înmulțit la doi, dacă vii la Litera". După aceea, spunea „înmulțește cu trei și vino la Litera", „adaugă un zero și vino la Litera", iar eu ziceam „nu". Acolo e cu totul un altfel de carte. La Cartier

[228] *Anatol Vidrașcu* (n. 1949) – redactor și fondator al Editurii „Litera" (1989). Absolvent al Facultății de Jurnalism la Universitatea de Stat din Moldova (1975). Redactor, redactor-sef al redacției si director adjunct al Editurii „Literatura artistica" (1975–1989). Președinte al Institutului Cultural European. A fost decorat cu Ordinul Național „Serviciul Credincios" în grad de comandor al Guvernului României și Ordinul Național „Steaua României".

eu am construit. Tot ce am făcut în editură mi s-a părut foarte interesant, pentru că pot să construiesc. Din nimic, să mergi la Paris, să ajungi la Seuil, sau la Gallimard și să te primească acolo, iar tu să aduci Pastoureau, Barthes, după aceea Romain Gary ș.a.m.d. Dar asta a fost nebunia mea.

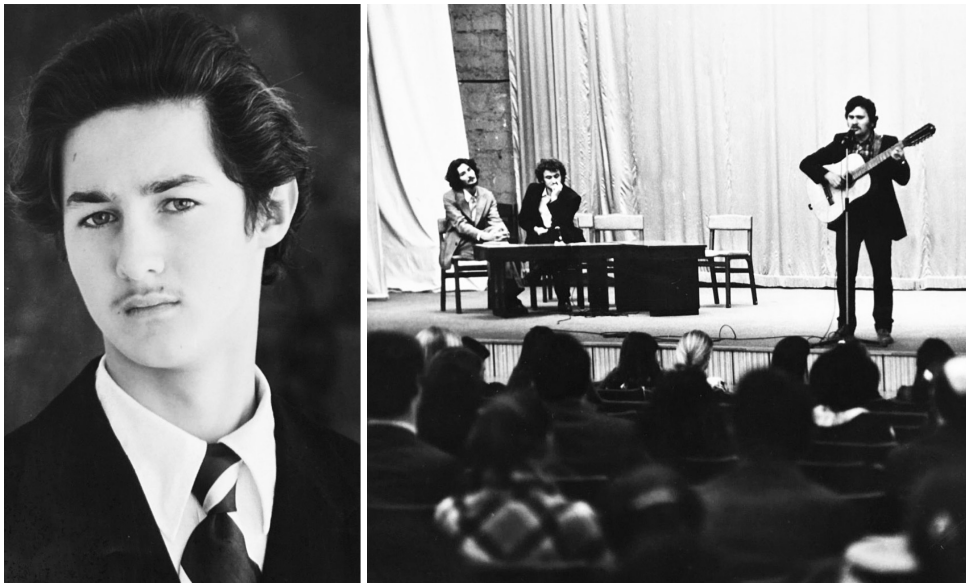
Numele meu este un construct

Bunica mea se numea Emilia, tata – Vasile Gălaicu, iar mama – Eleonora Păun. În numele meu Emilian Galaicu-Păun, este bunica, tata și mama. Este un construct. În pașaport sunt Emilian Galaicu.

SURSE ICONOGRAFICE

Portret de familie: mama Eleonora Păun, tata Vasile Gălaicu, bunica Emilia, bunicul Timofei, fratele Fidel Gălaicu și Emilian Gălaicu-Păun. Casa părintească, 1968

Emilian Gălaicu-Păun student

Emilian Galaicu-Păun la Cenaclul literar „Mihai Eminescu” de la Universitatea de Stat din Chișinău

„BIBLIOTECA NAȚIONALĂ ERA PLINĂ DE STUDENȚI. UNEORI, PENTRU A OBȚINE O CARTE, TREBUIA SĂ STAI LA RÂND CÂTEVA ZILE SAU CHIAR SĂPTĂMÂNII”

Eugenia Golban (Vornicescu) activează în cadrul Muzeului Național de Istorie a Moldovei în funcția de muzeograf, ghid. Născută în s. Lozova, rn. Strășeni, la 29 noiembrie 1973. În 1990 absolvește Școala medie din s. Lozova. Între 1993–1999, face studiile de licență la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, specialitatea Istorie, iar ciclul doi masterat – la UPS „Ion Creangă”, între 2010–2012, specialitatea Patrimoniu istoric și turism cultural.

„Voi trebuie să faceți carte și să deveniți cineva în viață”

Eu vin dintr-o familie de slujbași, cum se spunea pe atunci. Mai mult, tata ne-a îndrumat pe toți cei șase copii, câți am fost la părinți. O bună parte am făcut facultate, studii superioare, și eu tot. Dar anume el m-a îndrumat pe mine [...], eu aveam altă idee [...], vroiam să mă fac avocat. În anul 1990, când am terminat școala, erau toate apele încă tulburi și am mers la istorie, dar cel mai mult m-a îndrumat sora mea mai mare Olimpia. Ea tot este pedagog, a terminat engleza, și anume ea m-a îndrumat pe drumul cel bun. Și tata, desigur. Nu era pedagog de profesie, însă avea calități mai mult decât un pedagog. Foarte bravo a fost și știa cum să ne pună pe toți la carte, nu era vorba de impunere, însă el spunea: „Voi trebuie să faceți carte și să deveniți cineva în viață”.

Dar în familie foarte mult eram legați, atașați de cultura românească, de prin mijlocul anilor '80 lumea vorbea mai liber, nimeni nu se mai ascundea să vorbească deschis despre lucruri care până atunci erau socotite interzise. Dacă la școală – să luăm chiar sărbătorile de iarnă –, la școală era Mos Gerilă, dar la noi în casă mereu era Moș Crăciun, mereu. Crăciunul, Paștele erau sărbători sfinte, care trebuiau organizate.

Aveam două cărțulii mici, dar pe care le păstram cu sfințenie, pentru că erau din perioada interbelică

Aveam acasă bibliotecă, aveam și două cărțulii mici, dar pe care le păstram cu sfințenie, pentru că erau din perioada interbelică. Una era cu colinde, urături, dacă nu mă înșel, din 1928 – de la părinții mei a rămas, că ei au făcut grădiniță, școală primară în perioada românească [...]. Tatăl meu, în perioada sovietică, „a colaborat" cu cei de la academie, de la Institutul de folclor. Erau colaboratori care mergeau prin sate și adunau folclor, basme, chestii de astea. Dacă nu mă înșel, Victor Cerempei editase o culegere de basme, printre care era și unul cules de la tata. Și aveam cartea asta, una așa destul de voluminoasă, de care tata se mândrea mult și era fericit când o arăta oamenilor din sat. În familie mereu ne jucam: ceva jocuri foarte interesante, legate de logică.

Doamne, cum, profesorii mănâncă fasole prăjite?!

Sora și o mătușă de-a mea au lucrat profesori. Pentru mine, în genere, profesorii erau de pe altă planetă. O soră de-a mea avea o prietenă, ea a fost și ministră a educației o perioadă, Liliana Onofrei, noi suntem dintr-un sat. Păi, iată, sora foarte des mergea la ei acasă în ospeție. Și odată, după ce venise de la ei, mama o chemase la masă, dar ea a refuzat, spunând că a mâncat la Lilica, noi așa o numeam. Eu – nu mai țin minte câți ani aveam – eram foarte curioasă și o întreb: „Da ce ați mâncat voi acolo?" La care sora zice că au mâncat fasole prăjite. Când am auzit asta, nu-mi venea că cred. Doamne, cum, profesorii mănâncă fasole prăjite?! Pentru mine profesorul mereu a fost cu o treaptă mau sus; foarte mult i-am stimat și am avut marele noroc de a avea profesori extraordinari.

Prindea postul *Europa Liberă*

Îmi aduc aminte că aveam un aparat de radio – o radiolă așa, mare. Și tata foarte des, duminica, se așeza pe un scăunel lângă radiolă și începea

să caute canale. Și foarte des prindea postul *Europa Liberă*. Dar la televizor erau doar două canale: cel de la Moscova, unional, și era al nostru, ca și cum Moldova 1. Și cum oleacă ploua sau tuna, gata, nu mai arăta nimic.

Profesoara ne aducea cărți în grafia latină

Eu în '89 eram în ultimul an de școală și profesoara de limba și literatură moldovenească, cum era numită atunci, Nina Pahomi, a venit la 1 septembrie și ne-a dat cărți în grafia latină, caiete speciale. Ea singură făcea copii xerox și noi începeam să scriem cu grafie latină. În 1990, prin mai-iunie, la examene, noi toți scriam deja în grafia latină. Toată clasa. Și ea, chiar și până la '88–'89, ne aducea cărți cu grafie latină, mai ales de-ale lui Eminescu [...] când citeam vreo scrisoare de-a lui Eminescu către Veronica Micle, – Doamne, stăteam cu gurile căscate și o ascultam. Anume ea, dna Nina era mai implicată. Apoi, în 1990–1991, când am venit în oraș și făceam cursurile de pregătire la universitate, atunci deja mai erau încă doi profesori, mai activi: unul de istorie și altul de biologie.

Primii profesori

În clasele primare eu am avut vreo patru-cinci profesori, se schimbau foarte des. Atunci noi făceam trei clase, asta era ciclul primar, clasa I, II și III. Gimnazial era a IV-a – a VIII-a, iar a IX-a – a X-a era, cum ar veni astăzi, ciclul liceal. Ultimul an, în clasa a III-a, am avut o profesoară foarte bună, cu toate că ea era foarte severă, iar cerințele ei – mari. Cele mai vii amintiri sunt legate de sărbătorile ideologice, gen 7 Noiembrie, ziua lui Lenin etc. Mi s-a întipărit mult ziua de 19 mai, fiindcă era ziua pionieriei și noi mereu făceam în curtea școlii careu, apoi făceam un rug foarte, foarte, foarte mare, stăteam în jurul focului și iată asta mi-a rămas în amintire de atunci.

Cât am învățat la universitate, am avut cărți scrise și editate la București

Manualele, abecedarele pentru clasele primare erau în chirilică, fiindcă eu m-am dus la școală în 1980. În biblioteca școlară totul absolut era cu grafie chirilică. Primele cărți în grafie latină le-am văzut undeva prin clasa a VIII-a sau a IX-a, anume la profesoara de limbă română. Și apoi deja la Academie, fiindcă eu am avut norocul de a avea soră la Academie și eu, practic, cât am învățat la Universitate, am avut cărți scrise și editate la București, nu ca colegele mele, care mergeau și traduceau din rusă pe la bibliotecă. Eu aveam acces: numai ia și învață.

Deja nimeni nu mai scria despre Lenin

În clasele mari, aveam o lecție specială, la care trebuia să spunem ce am citit din domeniul politicii, ce s-a întâmplat în lume ș.a. În ultimii ani de școală, eu și o bună parte dintre colegii mei eram în comitetul comsomolist și trebuia să organizăm diferite manifestări, dar nu era chiar atât de politizat totul. Era deja sfârșitul anilor '80, chiar și când era vorba de compuneri, nu mai scria nimeni despre Partidul Comunist, cu toate că erau teme, dar toată lumea își alegea să scrie despre natura în opera lui Eminescu, folclor, chipul mamei în opera lui Grigore Vieru; deja nimeni nu mai scria despre Lenin.

Noi aveam profesori care vorbeau cu noi la lecții despre viață, și anume ei erau cei mai stimați de elevi, pentru că, pe lângă materia pe care o predau, ne învățau ce să facem în viață, cum să ne purtăm [...]. Dar nu ne vorbeau de comunism.

Despre naționalism și românism

Despre naționalism, românism se vorbea printre elevi. Noi eram așa de curioși, entuziasmați, nu aveam literatură, nu era internet, ca acum, ca să intri și să cauți ce-i cu România asta.

La noi, țin minte, în ultimul an de școală, începuse să se vorbească despre Mitropolitul Vornicescu, din România, și el era născut la Lozova, astăzi și liceul îi poartă numele. Deja pe urmă am aflat că el era un verișor de-al tatălui meu, care, prin '44 a fugit încolo, în România. După anii '90, el fusese aici în vizită și ajutase foarte mult liceul din sat.

Materii preferate și nepreferate

Cele mai preferate erau istoria, geografia, literatura română, iar cele neiubite erau matematica, fizica și chimia. Umanist – umanist.

Când i-am zis profesorului de istorie că am citit cartea asta, el a făcut o față așa mirată

Cartea mea preferată, în anii '80, era *Дети Арбата* (*Copiii Arbatului*), am citit-o când eram în clasa a VII-a. În ea se povestea despre copiii liderilor sovietici, care au fost deportați, atunci, în Marea Teroare. De ce se numește *Copiii Arbatului*? Pentru că Arbatul este o stradă din Moscova, unde trăia elita Uniunii Sovietice. Îmi aduc aminte că atunci când i-am zis profesorului de istorie că am citit cartea asta, el a făcut o față mirată și

mă respecta. Și atunci am auzit așa mai clar despre deportări, despre nedreptățile celea, pentru mine primul roman antisovietic, să zic așa, a fost anume această carte.

Dintre altele, îmi plăcea foarte mult Eminescu, stăteam ore în șir și citeam. Mai erau și solicitate, mai ales, printre fete, cărțile din seria romantică *Angelica*, de Anne și Serge Golon. Eram foarte norocoasă, fiindcă sora îmi aducea cărți de la bibliotecă, țin minte și lucrarea *Наследник из Калькуты* (*Moștenitorul din Calcuta*). Mereu am iubit să citesc.

Generația mea a fost, cred, prima care a putut pleca să facă studii în România

Atunci încă erau examene de admitere. Eu am venit în oraș, în primul an nu am reușit, fiindcă era concursul foarte mare, dar am avut posibilitatea să merg la studii în România. Generația mea a fost, cred, prima care a putut pleca să facă studii în România. Mie însă părinții nu mi-au dat voie. Dar m-am înscris la cursuri de pregătire, toată iarna și până în luna iunie, seara, se făceau cursuri de pregătire, la orice facultate. Concursul era mare, dar deja al doilea an am intrat.

Primele zile de facultate

Eu știam multe, aveam frate mai mare, soră, care învățau la universitate, și eram deja familiarizată cu viața studențească din oraș. Și profesorii au fost tare buni, cu plăcere mergeam la orele lui Anatol Petrencu, ale Lidiei Moldovanu, ale Aureliei Felea.

Colegii din anii superiori au învățat istoria partidului, economia politică; au avut cursuri în rusă, iar noi am învățat alte obiecte, pe care ei nu le învățaseră. Uneori, profesorii veneau cu foițe... îți dai seama, ieri un profesor care preda istoria partidului comunist, azi deja era nevoit să predea istoria românilor (zâmbește) Țin minte că teza de an am scris-o despre Grecia Antică și am fost nevoită să traduc la bibliotecă din rusă, fiindcă cărți în română încă nu prea erau.

Biblioteca națională era plină de studenți. Uneori, pentru a obține o carte, trebuia să stai la rând câteva zile sau chiar săptămânii.

Profesorii care ieșeau în evidență

Dintre profesori, în evidență ieșea Pavel Parasca, Ion Eremia (pe ultimul îl cunoșteam, că venea des pe la biblioteca de la Academie); dintre cei tineri – Șarov, Zanoci, erau doctoranzi pe atunci, abia își începeau activitatea.

Care era raportul femei – bărbați la facultate?

În grupă erau mai mulți băieți, dar corpul de profesori era constituit preponderent din bărbați. La facultate predau puține doamne, printre care Lidia Moldovanu și Aurelia Felea.

Bursa nu era suficientă

Nu, bursa nici într-un caz nu era suficientă. Atunci, în genere, s-au schimbat banii, cupoane ș.a., a fost o perioadă economică grea.

Hainele făcute la cooperativă nu erau atât de bune, dar erau ieftine și ne permiteam să le cumpărăm

Nu știam noi încă de așa ceva, dar deja se începuse chestia cu adusul hainelor de la Odesa, România. Blugii *Wrangler* tare erau la modă. Erau haine făcute la cooperativă; ele nu erau atât de bune, dar erau ieftine și ne permiteam să le cumpărăm

Aveam casetofon *Electronica*

La sfârșitul anilor '80 – începutul anilor '90, toată lumea asculta *Laskoviy May*, dar și interpreții noștri tot erau populari. Mie îmi plăcea *Abba, Arabesque, Modern Talking*. Ascultam muzică la magnetofoane cu bobine, dar deja începuse să apară și de cele cu casete. Aveam un casetofon Electronica, așa, nu tare mare, îl puteam pune și pe baterii, la orice colț erau discoteci, în sat, raion, oraș.

Discotecile din sat se deosebeau de cele din oraș

Da, discotecile din sat se deosebeau de cele din oraș. La cele din oraș surorile nu mă lăsau să mă duc, în schimb, mă duceam la cele organizate la Casa de Cultură (a USM) și la cele din sat tot mă duceam. În oraș erau localuri, de exemplu, la Botanica, în Valea Trandafirilor, vinerea, sâmbăta, duminica se organizau discoteci foarte mari. Ceea ce ține de terenurile de dans, unele mai erau, iar altele – deja nu. Atunci, în anii '90 începuseră să se mai închidă, chiar și unele cinematografe nu mai funcționau.

Ne mai duceam și la film. Filmele cu iz comunist începeau să fie scoase din circuit, dar apăreau multe filme din Vest. Erau transmise filmele lui Loteanu, de exemplu.

Cineva a rămas săracul pământului, iar cineva a devenit bogat peste noapte

Multe produse erau deficitare și se specula, pentru că nu găseai cam nimic prin magazine, țin minte, chiar până prin '95–'96, era o perioadă

când lumea nu primea salariile. Odată, chiar nouă, la Academie, ne-au adus cutii de paste, încălțăminte, îmbrăcăminte, în loc de salariu. Era foarte greu, nu erau bani, nu dădeau salariile câte șase luni chiar. Magazinele erau goale. Noi râdeam atunci, în toate magazinele găseai conserve de alge de mare, în rest, conserve cumsecade nu găseai nicăieri. Și tot de atunci începuse diferențierea asta, acel care atunci a avut posibilitate, atât de repede s-a ridicat sus, anume material, iar sărmanii care chiar nu aveau... ei ce, au știut că va fi criza asta? Cineva a rămas săracul pământului, iar cineva a devenit bogat peste noapte.

Pe lângă filme, muzică, mai erau și alte distracții

Prin sate, de exemplu, la Lozova, se organiza tradiția asta din perioada interbelică și de după război, când se făcea în sat Joc, Scrânciob. Cum se termina Postul Mare, toți flăcăii satului făceau scrânciob, mare, ca un fel de carusel. Acolo se adunau toți duminica, dansau, fetele se duceau și se dădeau în scrâncioburile acelea. După anii '90 nu se mai făcea așa ceva, dar îmi povestea tata că pe timpuri, dacă un flăcău lua o fată și o invita să se dea împreună în scrânciob, gata, aceea era aleasa lui și se căsătoreau. Al nostru scrânciob, din mahalaua noastră, astăzi e la Muzeul de Etnografie, în curte. Eu sper că încă mai este acolo. Era cineva care îl rotea, da îți imaginezi că acolo securitate – nimic, nicio bară de care să te ții.

La nivel de studenți nu se făcea comparație între Moldova ca țară aparte și alte state

Pentru noi, generația mea, a fost foarte interesantă anume România. Când ne-am văzut prima dată cu o grupă de elevi români, asta era în sat, și când am auzit cum vorbesc ei, nouă ne părea că sunt de pe altă planetă. Începea deja lumea să plece, chiar prin anii '90 mulți plecau în Grecia, Portugalia, dar de chestii, precum Uniunea Europeană nu se vorbea. În primii ani din '90, încă mulți plecau la muncă la Moscova, apoi s-au orientat spre Europa.

Lumea se ascundea prin grădini, astupa totul, ca să nu se vadă fumul

Eu am prins perioada cu „suhoi zakon". Da, țin minte. În sat erau mulți care chiar au tăiat viile, la indicațiile de sus. Mergea milițianul de sector și controla, mai ales toamna, dacă lumea nu face rachiu. Lumea se ascundea prin grădini, astupa totul, ca să nu se vadă fumul.

Ei așa s-au îmbogățit, că nu mai voiau nici unire, nici nimic

Cum era starea de spirit, oamenii erau entuziasmați, mai ales din rândurile intelectualității. Dar erau de acei care credeau că Uniunea va exista [...]. Și erau mulți atunci la acele proteste, revolte [...] țin minte pe 7 Noiembrie, '87 sau '88 [...]. Au fost foarte multe încăierări prin centru. Tata le spunea la ai noștri să nu iasă și să nu se implice, fratele era mai ascultător, dar sora mea Olimpia se ducea pe la toate mitingurile. Prin sat era liniște.

Atunci toată lumea era entuziasmată de unire [...], ca, mai apoi, toți cei care au căpătat posturi, au înțeles că din această idee se pot face bani. Foarte mulți au profitat atunci, obținând funcții, granturi, chiar și cei din Frontul Popular. Ei așa s-au îmbogățit, că nu mai vroiau nici unire, nici nimic.

Pe parcursul anilor '90 au mai avut loc proteste. Țin minte unul, când a fost făcută tentativa de a introduce în programul de studii *Istoria Moldovei*. Atunci noi chiar am ieșit de la perechi și am mers să protestăm. Apoi am participat și la referendumuri.

Suntem același popor, vorbim aceeași limbă și trebuie să ne unim

Eu am fost la podul de flori, la Ungheni. Asta a fost într-o sâmbătă de mai. Toată lumea a trecut vama: noi – încolo, ceilalți – aici, era o zi așa frumoasă. Erau mașini multe, autobuze, lumea se așeza acolo cu mâncare și era frumos. Noi acolo ne cunoscusem cu o pereche din Vaslui și știu că ei de câteva ori veniseră în ospeție la noi. Tu nu îți imaginezi cum erau toți de entuziasmați: și cel din oraș, și cel din sat, și cel intelectual, și cel muncitor. Din anturajul meu, toți erau pentru aceea ca să nu mai avem nimic cu Uniunea Sovietică, și se pornise și prin ziare că suntem același popor, că vorbim aceeași limbă, că trebuie să ne unim [...]. Și țin minte că multe delegații veneau la noi din România și invers.

SURSE ICONOGRAFICE

Ultimul sunet la școala medie din s. Lozova, 31 mai 1990

Eugenia Golban (în stânga) în perioada studenției, 1991

Poză de familie. În centru: părinții protagonistei – Nicolae și Ecaterina Vornicescu, 1991

Eugenia Golban în timpul unui ghidaj la Muzeu Național de Istorie a Moldovei, 2023

„STUDIILE SUPERIOARE DESCHIDEAU O PERSPECTIVĂ NOUĂ”

Olga Lisa s-a născut la 24 martie 1956, în s. Budăi, rn. Ialoveni. În anul 1991, a absolvit Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, Facultatea de Filologie. În prezent, activează în calitate de profesoară de limba și literatura română în cadrul Liceului Teoretic Țipala din s. Țipala, rn. Ialoveni.

Familia – nucleul valorilor și element promotor al cunoașterii

Părinții mei erau întotdeauna predispuși să ne ofere o educație corectă și de calitate, cultivându-ne, în special, dorința de a face carte. Anume din acest considerent ei au optat și s-au străduit să ofere toate posibilitățile și premisele pentru ca toți copii din familia noastră să învețe și, ulterior, să-și continue studiile la o instituție de învățământ. În familia noastră se punea un accent deosebit de mare pe calitatea și valoarea cunoștințelor obținute, inclusiv și a abilităților care se formau ulterior în baza acestora. Tata a fost pentru noi un promotor al cunoașterii. Avea un cult al cărții și al științei. Fiind șef de fermă și fiind mereu prins în activități, acesta găsea totuși timp să ne învețe a juca dame ori, atunci când descoperea vreun caracter-model la televizor, care se remarca prin inteligență, să ni-l dădea ca exemplu, și ne îndruma să-i urmăm calea.

Haide, frate, la universitate!

Cel care m-a îndrumat cel mai mult în formarea mea educațională până la înmatricularea la facultate a fost fratele meu mai mare, născut în anul 1948. Dintre toți copiii din familia noastră, el a fost cel care primul a păși ambițios pragul universității, inspirându-i și pe ceilalți, care, mai apoi, au mers ori s-au orientat fie către școli profesionale, fie au tins spre studii superioare, asemeni lui. Așadar, pot spune că anume frații mei au fost cei care m-au îndrumat, în special, să-mi încep și eu, la rândul meu, studiile, urmându-le exemplul.

Tata ce ne dă povață despre facultate și despre viață

Un rol educațional esențial în familie l-a avut, desigur tata. Mama, să spun așa, era mai mult casnică, ne învăța cum să îngrijim gospodăria. Tata însă ne verifica și insista în permanență să ne pregătim calitativ temele, pregătindu-ne în acest mod și pentru aplicarea la facultate, dar și pentru viață. Curios din fire, era dornic mereu să descopere lucruri noi și să-și depășească propriile limite prin cunoaștere. Pe lângă carte, tata punea accent și ne familiariza și cu munca fizică, pentru a putea face față cotidianului tulburător din acele vremuri.

Lectură + muncă = om educat și bine format

În familia noastră se utiliza forma mixtă de învățare – muncă fizică și lectură. Părinții, în special tata, după cum am menționat anterior, insista să fim pregătiți foarte bine pentru a doua zi la școală. Acesta punea un accent deosebit pe lectură, îndemnându-ne să ne contopim cu paginile cărților cât mai mult posibil, implicându-ne, în paralel, în treburile casnice care necesitau efort fizic, așa cum era curățenia, îngrijitul animalelor, dar și a țarcurilor unde acestea stăteau etc.

Persoane antrenate în sistemul educațional, inclusiv în domeniul pedagogiei, în neamul nostru nu au fost. Nu am avut și nu cunosc nicio rudă în familie care să se fi regăsit în domeniul respectiv.

Cărțile (i)legale – posibil de accesat?

În familia mea nu se citeau cărți interzise pe atunci, pentru că nu ajungeau la noi, nu știu din ce motiv. Bibliotecile erau foarte sărace, nu erau dotate cu literatură, cu cărți, mai ales din clasa celora care pot fi considerate ilegale, contra valorilor sistemului. După cum am și menționat

anterior, familia mea a pus accent deosebit pe acumularea cunoștințelor, așa ca am recurs la diferite metode alternative care suplineau acest gol al lipsei de literatură – citeam ziarele, căutam scriitori ale căror creații erau mai aproape de noi, pentru a progresa intelectual și a căpăta informație inovatoare în fiecare zi.

Micile ecrane – instrumente ce mențin în viață specificul neamului român

Familia mea nu prea audia sau viziona materiale cu tentă educațională, mai degrabă priveau știrile din acea perioadă. Dar televizoarele nu erau accesibile pentru toți. Noi am procurat televizorul în anul 1964, deși am fost printre primele familii din sat, care au făcut asemenea achiziții. Așadar, copii fiind, vizionam la TV doar programele specifice copiilor, în rest – nu prea aveam timp pentru a privi televizorul. Totuși, tradițiile și valorile autentice ale neamului nostru le-am văzut la televizor. Da! Familia mea viziona și audia emisiuni radio și TV cu specific românesc, pe cât era posibil.

Pot spune că cel mai mult m-au marcat și și-au pus amprenta asupra personalității mele emisiunile televizate culturale, prezentate în acea perioadă, manifestările care erau organizate, concertele și, nu în ultimul rând, întâlnirile cu oamenii de artă și de cultură care promovau adevăratele valori naționale.

După peretele din spatele clasei, se ișea un cap de cal viu, adevărat

Dacă e să vorbim despre primele mele amintiri de la școală, care îi implică pe primii mei învățători, atunci am foarte multe de spus. Am vorbit în reperate rânduri despre clasele primare pe care le-am făcut aici, în satul meu de baștină, Budăi, rn. Ialoveni, într-o școală amplasată pe marginea unui lac. Această instituție de învățământ era sub forma unei clădiri lungi, în a cărei incintă învățam noi, iar în încăperea adiacentă era grajd pentru cai. Într-o dimineață, îl așteptam, ca de obicei, pe domnul învățător în fața clasei, pentru a începe ora. Odată ajuns, acesta a deschis ușa și mare ne-a fost mirarea tuturor când, după peretele din spatele clasei, se ițea un cap de cal viu, adevărat. Pereții clădirii, instabili fiind, au cedat și s-a creat o trecere din grajd către clasă, permițând animalului să ne „viziteze". Așadar, preț de o lecție ne-am chinuit să-l împingem înapoi, el opunându-se până în momentul în care a fost chemat stăpânul acestuia, pentru a rezolva ra-

pid problema. Dar, în general, lecțiile noastre se desfășurau pe fundalul nechezatului și al fornăitului de cai, al ronțăitului lor și tot așa.

Vorbind acum despre învățător, pot să-l descriu ca fiind o persoană modestă, care ne învăța literele într-o manieră deosebită – folosind corpul și limbajul semnelor. După ce am finalizat trei clase, m-am transferat la școala din satul Țipala, Ialoveni, satul vechi, mai exact, unde iarăși ne-a învățat o singură profesoară, după care, în clasa a cincea, am avut profesori individuali, în dependență de obiectul studiat. Au fost profesori creativi, care foloseau ca material didactic tot ce aveau la îndemână – un ghiveci cu o floare la biologie și botanică, un maiou și un baston metalic la chimie, pentru a arăta procesul de electrizare, un baston și o hartă cu ajutorul cărora tutorele ne purta pe continente, țări, mări și oceane. Prin aceste metode creative ne stimulau curiozitatea și ne introduceau mai ușor în lumea și în tainele științei.

Biblioteci pline de cărți ideologizate

În acea perioadă se studia din manuale tipărite în grafie chirilică, care, parcă, erau destul de accesibile pentru noi, dar, simultan, atât de naive și neclare, dacă vorbim despre vârsta pe care o aveam atunci când ne erau propuse. Acum când găsesc câte un manual de atunci, mă gândesc cât de departe este timpul acela. Dar învățam așa cum era, ne conformam, doar era limba română separat de literatură, cea din urmă practicând-o foarte rar.

Aveam mai multe cărți în instituția de învățământ, așa cum: *Tovarășul Vanea* de Samson Șleahu, cărțile lui Andrei Lupan, poeziile, chiar și operele dramatice. Îl aveam pe Emilian Bucov. Erau prezenți și promovați, în special, scriitorii din regiunea Transnistreană. Cărțile care promovau ideologia timpului. De menționat că în această perioadă mulți scriitori, poeți și oameni de cultură basarabeni au plătit tribut timpului, dar nu era încotro, mergeam mai departe.

Cel mai mult m-au influențat în formarea mea personală actorii de teatru

Pe lângă clasicele cărți, evident, aveam acces și la informații din surse alternative. Erau reviste, pentru copii – *Scânteia Leninistă*, existau ziare raionale, emisiuni televizate și radiofonice. Fiind îndrăgostită de teatru, audiam foarte des teatru la microfon și cu mare plăcere ascultam toate

spectacolele vociferate, preluând frumosul promovat prin intermediul lor. Apropo, cel mai mult m-au influențat în formarea mea personală actorii de teatru. O cunoșteam personal pe Domnica Darienco și pe alți câțiva actori, care mă îndemnau să vorbesc și să învăț cât mai mult și mai bine limba română, să cultiv acest grai. Eu chiar vroiam să fac actorie, apropo, dar nu știu de ce nu am mai avut posibilitatea, până la final.

Informatorul politic ne familiariza cu ideologia promovată de sistem

Școala era un bastion de pregătire ideologică anume prin informația politică, promovată și răspândită aici. În fiecare luni, un elev numit – informatorul politic – aducea cele mai proaspete informații și noutăți din domeniul politic, care au avut loc în ultima săptămână, și ni le prezenta. Plus la asta, deseori ne repartizau în echipe și noi abordam mai detaliat aceste subiecte, participând ocazional și la întruniri cu pedagogii, unde, la fel, aveam ședințe în care se aborda anume politica ideologizată. Evenimente istorice care să fi afectat sistemul de învățământ într-o oarecare măsură, fiind elevă, nu am sesizat. Un singur lucru îl pot spune: manualele erau ideologizate, compunerile – la fel. Peste tot era chipul comunistului, sistemul de învățământ fiind, astfel, politizat la maximum.

Activitățile obștești, la fel, erau ideologizate: se pregăteau serate tematice, recitaluri de cântece și poezii care reflectau acest spirit. Spre exemplu, am participat la un festival al cântecului politic, unde am prezentat în scenă o operă care reflecta situația dintr-un lagăr de concentrare. Acest cântec era acompaniat de bătăi de clopot, la auzul cărora te luau fiorii, plus la asta, în scenă mai era prezentă și sârma ghimpată ca element de decor. Îmi amintesc că am împrumutat de la Sângera niște costume în dungi (de-ale deținuților) și ne-am și mascat, pentru ca, ulterior, să mergem și prin Puhoi cu acest spectacol.

Toți într-o singură uniformă școlară – obligatoriu!

Uniforma școlară exista în școli – obligatoriu. Rochie cafenie sau albastră cu guleraș și manșete albe. În zile de sărbătoare veneam în șorț alb, iar în zilele obișnuite – în șorț negru. Pentru pionieri, cravata pionierească era un element special și indispensabil; ea trebuia călcată, aranjată și purtată în fiecare zi, iar dacă o uitai acasă, erai trimis îndată după ea. Același lucru se întâmpla, dacă uitai acasă insigna comsomolistă. Se punea un accent deosebit pe vestimentație pentru a fi toți la fel.

Fiecare dintre ei au lăsat și au cultivat ceva în personalitatea mea

Dacă vorbim despre profesorii care mi s-au întipărit cel mai bine în memorie, un exemplu bun ar fi Petru Leca. Având ani de experiență în spate, de-a lungul anilor, dumnealui a fost și directorul instituției, și director adjunct, pe lângă statutul de profesor de geografie, fiind cel care ne ducea în călătorii imaginare pe harta lumii. De asemenea, Ecaterina Bivol, profesoara de chimie, care, prin experimentele șocante, așa cum: explozia unui vulcan, reacțiile care schimbau culorile lichidelor etc., ne captiva. Eremia Ștefănucă și doamna Gâlcă – profesorii de limba română. Aici vreau să adaug că nu prea am avut noroc să studiem stabil limba română, fiind în permanență pasați de la un profesor la altul, lucru care diminua din calitatea procesului de învățare și care ne-a pus în situația de a fi autodidacți. Acest lucru se întâmpla, probabil, din lipsă de cadre didactice, fiindcă la limba rusă profesoară ne era o domnișoară care recent finalizase clasa a X-a din satul Puhoi și au trimis-o la noi să lucreze, fiind de o vârstă aproximativ egală cu a noastră. Vă dați seama? După care a venit Vera Sergheevna, așa cum se spunea pe atunci, iar dumneaei nu cunoștea niciun cuvânt în limba română or, mai bine spus – moldovenească, așa cum era pe atunci. Era foarte greu să comunicăm, așa că deseori vorbeam prin semne. Noroc de un coleg de clasă, care făcuse școală anterior la Bender și ne traducea, era un fel de translator. Cam aceștia sunt profesorii pe care mi-i amintesc, dar cert este faptul că fiecare dintre ei au lăsat și au cultivat ceva în personalitatea mea.

Admiterea la facultate cu provocări și încercări

Pentru a aplica la facultate, personal, studiam din manuale împrumutate de la profesori. Ei îmi ofereau resurse bibliografice. La drept vorbind, eu am vrut să merg la Facultatea de Filologie, specialitatea Limbă spaniolă, dar cu pregătirea mea la limba franceză, pe care o aveam atunci, – am picat examenul, deși aveam un manual din care studiam. După această întâmplare, am început să activez la Sângera în calitate de instructoare de pionieri. În următorul an, când s-a făcut din nou apelul de aplicare, am depus la Limba română, secția de zi. Dar – din nou ghinion. Primul examen, care presupunea scrierea unei compuneri, l-am susținut, iar la al doilea nu m-am prezentat, pentru că m-am simțit extrem de rău, respectiv, am pierdut șansa de a fi admisă la facultate, la secția cu frecvență. Îndată după asta a urmat admiterea la secția fără frecvență, la care am depus actele și am intrat, după ce, evident, am susținut examenele.

Dorința de a cunoaște ne-a fost transmisă de către tata

Unul din motivele principale pentru care am decis să-mi continui studiile au fost, vă zic încă o dată – frații și familia mea. Totodată, studiile superioare deschideau o perspectivă nouă, fiindcă atunci foarte puțini de la noi din sat mergeau la facultate. Din colegii mei, spre exemplu, doar patru sau cinci au continuat să studieze avansat. Restul – fie mergeau la colegii, fie la școli profesionale, fie se încadrau în câmpul muncii imediat după absolvirea școlii. Tatăl meu m-a motivat, în primul rând, prin exemplul propriu. Având o dorință extremă de a cunoaște lucruri noi, el s-a înscris la colegiul din Carmanova, acolo unde învățau doi frați de-ai mei, adică feciorii lui. El a devenit student foarte târziu, la o vârstă înaintată.

Procesul de admitere la universitate era unul complex și selectiv

Era un concurs foarte mare la admiterea la universitate. Erau foarte, foarte mulți doritori. Examenul se desfășura atât în formă orală, cât și in formă scrisă, la istorie și limbă română. Se făcea selecția după rezultatele obținute anterior. Spre exemplu, în primul an, când nu am trecut la franceză, am avut posibilitate să aplic la altă specialitate – jurnalistica, acolo unde exista un test suplimentar – convorbirea. La acest curs, condiția era să te prezinți cu un articol scris de tine și publicat în ziarul raional. Eu, pe atunci, nici prin gând nu aveam să scriu articole. Plus la asta, mai era nevoie de o scrisoare de recomandare de la cârmuire, care-ți confirmă potențialul. Eu eram bine pregătită, doar că, repet, a fost cu ghinion. Nu fiecare trecea de aceste criterii de admitere.

Nu era nimic imposibil de asimilat

Trebuia să înveți mult. Să fii bine pregătit. Cerințele erau foarte mari și, dacă nu corespundea ceea ce tu cunoșteai cu ceea ce a fost predat anterior, nu era loc de niciun fel de compromis și erai respins automat. Pentru nimeni nu se făceau excepții. De aceea învățam mult timp și repetam materia de mai multe ori, ca să fiu sigură că voi susține examenele.

Profesorii ne recomandau literatură multă, deseori chiar lucrări realizate de autori români, pe care le împrumutam de la biblioteca universității. Mai lucram în baza conspectelor, pe care le structuram la cursurile profesorilor. În rest, căutam și procuram singură cărțile pe care le consideram necesare și utile. Și acum le mai am. Cărți de morfologie, sintaxă. Adoram literatura, în special pe cea clasică, literatura veche. Cronicarii. Erau preferatele mele. Iubeam să descifrez manuscrisele, să văd cum

scriau și să înțeleg substraturile literaturii. Mai aveam și teoria literaturii care era necesară pentru mine. Era una din materiile preferate, la fel.

O disciplină mai complicată în anii de studenție a fost latina. Am avut doar un curs. M-a ajutat cunoașterea din școală a limbii franceze să depășesc treptat acele bariere care, în principiu, cu puțină străduință, erau ușor de ocolit. Nu era nimic imposibil de asimilat.

Calitatea educației era afectată de implicarea studenților în muncile agricole. Sistemul voia să educe prin muncă, dar noi, sărmanii, eram „educați" de acasă să muncim. Nu mai aveam nevoie de educație prin muncă. Erau foarte multe ore petrecute în câmp, a căror recuperare era destul de dificilă pentru studenți și elevi. Aceștia nu reușeau, efectiv, să recupereze materialul pe care l-au pierdut. Dar așa era politica atunci.

Eterna copiuță

O metodă de trișare la examene era cu ajutorul copiuțelor. Eram foarte fricoasă și mereu intram ultima la examene, lucru foarte rău, după mine, fiindcă deveneam extrem de stresată, când vedeam că cineva nu a susținut ori că ceva nu a mers atât de bine. Dar, până la final, prindeam la curaj, intram și totul era bine. Au fost cazuri când nu am susținut din prima, dar ziceam că nu e așa mare tragedie. Veneam și lichidam restanța săptămâna următoare.

Căminele – un bilet al studenților spre o viață cultural activă

Am stat și în cămin. Acolo am cunoscut fete foarte deștepte, care se pregăteau intens, dar mai găseau și posibilitate să petreacă timpul prin oraș. Venind din regiunea de nord a țării și fiind pentru prima dată în oraș, ele erau curioase să cunoască multe, pentru că totul era nou pentru ele. Ieșeam și eu cu ele; mergeam la diverse spectacole, concerte care se organizau, mergeam la teatru. Dacă vorbim despre vestimentație – era liberă. Un specific al vieții în cămin era „Colțișorul leninist", în care se adunau activiștii și unde se desfășurau diferite activități specifice: ședințe, se pregăteau diferite manifestații cultural-politice, se făceau gazete de perete etc.

Auditorii simple, foarte simple

Sălile de curs erau foarte simple. Nu erau panouri sau ceva elemente pe pereți. Era greu să deosebești de multe ori un cabinet de altul. Nu erau nici tablouri, nici hărți, nici măcar tablouri ale liderilor sovietici. Rareori când se nimerea un auditoriu – și asta mai mult la Facultatea de Litere –

unde puteai vedea atârnate portrete ale scriitorilor ori periodizarea literaturii de atunci. În rest, era totul minimalist.

Colegi de facultate și prieteni în timp

Colegii mei de facultate, în special, cei care au trecut prin școala pedagogică, erau cu mult mai avansați, mai bine pregătiți și inițiați decât noi. Atunci când am mers în anul întâi, tot ce ni se preda de către profesori aceștia deja cunoșteau. Respectiv, noi trebuia să stăm și să învățăm, pentru a ține pasul cu ei, să acumulăm și noi cunoștințele pe care ei deja le posedau. În acest context, ne întruneam și studiam împreună, făceam diferite conspecte, lucrări de grup. Au fost cazuri când am luat fetele care-mi erau cele mai aproape de suflet acasă la mine: Zina Țușcariu – foarte spirituală, cu un caracter și un umor puternic dezvoltat, mai am o colegă, Anișoara, care este stabilită în America, Irina Bucaș – era foarte bine pregătită și chiar lucra director adjunct la clasele primare, ea era cea care mereu ne oferea susținere. Eram foarte prietenoase. Ne ajutam reciproc, când era cazul, țineam jurnale secrete, unde notam ce și cum am făcut, cu cine am vorbit și care a fost subiectul discuției. Și acum păstrez și mențin legătura cu ele, apropo.

Grupa noastră era formată mai mult din fete. Aveam trei sau patru băieți și niciunul dintre ei nu a participat la războiul sovieto-afgan din acele timpuri. Toți însă erau după armată, adică cu serviciul militar satisfăcut. Ei nu erau tratați diferit, erau, să zic așa, muritorii de rând. Egali cu restul studenților. Ei, de regulă, mai și lucrau, adică erau deja angajați în câmpul muncii. Băieții cu armata făcută nu erau privilegiați.

Profesori autoritari și mături interzise la cursuri

Se poate fără protocol?! Deci aveam un profesor care ne familiariza cu teoria lecturii. La una dintre lecțiile lui, o colegă de-a noastră, de baștină din Cahul, a venit cu o mătură, pe care o cumpărase și intenționa s-o ducă ulterior acasă. Când a văzut-o domnul profesor, așa de tare s-a înfuriat și a strigat, spunând: „Nu-mi veniți aici voi, cei de la țară, cu papucii și măturile voastre [...]. Ieși afară". Sărmana [...]. A fost un moment foarte amuzant, apropo. Unii profesori erau extrem de înfumurați, care deseori lăsau studenții cu restanțe, din motive neclare. Cu toate acestea, erau și profesori foarte corecți, foarte aproape de noi. Domnul Mătcaș[229], de exemplu, ne

[229] *Nicolae Mătcaș* – doctor în filologie, lingvist, cercetător științific, publicist și poet; timp de peste 30 de ani a lucrat în învățământul universitar, fiind profesor la Universitatea de Stat din Moldova și Universitatea Pedagogică „Ion Creangă" din Chișinău. În perioada 1990–1994, a fost ministru al științei și învățământului în Guvernul Republicii Moldova.

preda literatura sovietică. Dumnealui era foarte înțelegător. Nu era atât de orgolios și era și înțelegător. Dar, oricum, păstra distanța.

Stația URSS, planeta Comunistă – singura și ultima destinație

Ideologizarea obiectelor de studiu se efectua prin introducerea obligatorie a ideologiei sovietice în tot în ce era posibil de introdus – referate, compuneri. În tot ceea ce pregăteam trebuia să includem o idee sau o viziune a politicienilor din acea perioadă ori să facem trimitere la lucrările lor, axându-ne pe ideile din cărțile lor.

Nu se realiza că există altă lume în afară de cea sovietică. Ba, din contra. Foarte tare era venerată viața în acest regim. Oamenilor li se spunea că această viață este cea mai bună atât pe plan economic, cât și pe cel cultural, social etc. Evident că aceasta era o iluzie promovată atunci de sistem, de ideologia comunistă, și de aceea marea majoritate a populației nu știa nimic sau, dacă știa, atunci foarte puțin, despre ce se află după hotarele URSS-ului. Un factor care fortifica sistemul era cenzura radio și TV, unde se difuzau informații selectate, emisiuni cu specific, care nu promovau dezvoltarea, lucru extrem de favorabil pentru conducere. Spuneau, tot în perioada respectivă, că în Uniunea Sovietică: *Homo homini amicus est*, iar în cealaltă parte: *Homo homini lupus est*, punându-le față-n față.

Am avut discipline în limba rusă, mai exact Comunismul științific, la care, cu adevărat, nu ne prea descurcam, fiind un curs focalizat mai mult pe politică. Se insista foarte tare asupra lucrărilor care puneau și fortificau în noi o bază ideologică. Am avut de studiat aprofundat toate lucrările lui Lenin, în limba rusă. Le învățam, le citeam, chiar și examene în baza lor am susținut. Acum, la drept vorbind, nu știu dacă am avut nevoie de ele. Au rămas doar în amintire.

Paradele comuniste coincideau mereu cu sărbătorile sfinte

În acea perioadă, obligatoriu trebuia să ieșim organizat la parada de pe șapte noiembrie. Pe lângă asta, era serbată și Ziua Pionierului, Ziua Komsomolului și, nu știu de ce, acestea mereu coincideau cu sărbătorile sfinte, cu câteva zile înainte de Paște or chiar în ziua sărbătorii. Au fost momente când în ziua de Paște am mers la subotnice și duminicale.

Când eram copii sau chiar când eram studentă deja, lucram în școală și era foarte strict. Nu ne dădeau voie să mergem la biserică, ouă roșii – să nu se vadă. Sa nu se audă de pască. Doamne, ce strict era! Au fost mo-

mente când la biserică se duceau unele autorități și aruncau pasca sau o aruncam chiar noi pe ascuns. O păstrau doar bătrânii, care nu mai aveau frică de nimic. Dar icoane în casă – nici vorbă!

Tatăl meu nu a fost comunist, dar, să zic așa, puneau o presiune foarte mare pe el să intre în partid și să arunce toate icoanele. De fapt, eu cu soțul meu ne-am cununat noaptea, pe ascuns. Foarte strict era. Și la școală nici nu se pomenea de sărbătorile religioase. Acum mai citim poezii despre Florii, Paște, foarte frumos. Coșbuc ce poezii frumoase are! Doamne, ferește, să se fi auzit atunci de așa ceva. Era o perioadă fără culoare. Trist de tot.

Nunțile în cort – emblema studenției

Nunțile se făceau în cort. Era un chin pentru cel care făcea nunta. Trebuia o săptămâna înainte să pregătească cortul, să-l amenajeze. După care se aduceau mese lungi, covoare foarte, foarte multe. Se mai punea și câte o icoană. Specificul acestui tip de nunți era modestia. Se punea accent mai mult pe spirit, pe bonomie și omenie decât pe ceea cu ce ești îmbrăcat. Te simțeai bine sufletește. Te duceai cu mare plăcere și nu-ți făceai griji că cineva o să fie mai îmbrăcat sau cineva o să pună mai mulți bani. După ce se juca nunta, din nou, era necesară o săptămână să dezasambleze cortul, era o muncă serioasă și destul de provocatoare. În tinerețea mea nu am prea auzit să se facă nunți în local. Nunțile se făceau la sat. Toți cei de la sate făceau nunțile în sat.

Primeam alcool în loc de salarii

Economia în URSS era extrem de nefavorabilă. Magazine goale nu erau, dar mărfurile erau sărăcăcioase. Prețuirile erau accesibile. Noi, când eram studenți, cu trei copeici beam un pahar de apă, erau aparate asamblate în stradă. Soțul îmi strângea copeici special pentru apă. Sau erau chifle, iarăși trei copeici, sau ni se dădea niște tichete și mâncam la prânz. Prețurile erau accesibile pentru salariile de atunci, dar vă zic, nu era atâta varietate de produse și nu erau importate multe, erau mai mult autohtone. Dar, în general, situația era gravă. Fiindcă salariile, dacă e vorba de perioada anilor '80–'90, se dădeau cu întârziere, iar mai târziu, în loc de salarii oamenii primeau produse și mărfuri care se produceau în organizația în care ei activau. Soțului meu, și nu doar lui, în loc de salariu li s-a dat o anumită cantitate de alcool, ceea ce contravenea politicii anti-Bahus. Dar

nu aveam ce face, trebuia să-l vindem și să ne dobândim salariile. Se eliberau mărfuri, să zic așa, în baza unor tichete. De-acum când începuse să se devalorizeze banii, oamenii stăteau în rânduri după mărfuri și cine reușea să cumpere în bază de tichete era norocos. Am cumpărat și noi atunci un dulăpior. Nu era necesar, dar pur si simplu să investim acest tichet, să nu rămână neutilizat. Mulți oameni au pierdut economiile în acea perioadă și cred că atunci s-a produs și această divizare între foarte bogați – bogați – săraci. Cei care au reușit să acapareze teritorii și aveau bani au reușit mai mult.

Se lupta contra alcoolismului cu sticle de coniac

„Lege seacă" [...]. Ce fel de „lege seacă", dacă în loc de salarii oamenii primeau sticle de alcool? A fost în acea perioadă propusă lichidarea viilor de prin gospodării și de pe dealuri, pentru a evita producerea de alcool, și unii oameni chiar s-au conformat. Se făceau glume prin sat, precum că, degrabă, cei care au aparate de făcut samogon[230] vor trebui să meargă să le declare la Sovietul Sătesc[231]. Se verifica destul de minuțios, sub pretextul promovării unui mod sănătos de viață.

Nunțile, la fel, erau petrecute fără alcool, deși oamenii făceau diverse șmecherii – turnau în ceai și mascau urma lichidului respectiv, fiindcă, așa cum se spune și în piesa lui Nicolae Sulac: [...] *Nici cu ceai și nici cu soc nu poți zice „Hai, noroc!"*.

Oamenii s-au conformat și au acceptat situația, respectând o oarecare limită, fiindcă erau conștienți că problema alcoolismului era cât se poate de reală. Această lege a favorizat puțin ameliorarea situației, dar totuși nu pe o perioadă îndelungată, fiindcă lumea s-a descătușat din nou. Revolte nu au fost, doar că s-au micșorat cantitățile de alcool produse de gospodarii casnici.

Legea respectivă nu mi-a influențat tare viața, fiindcă noi în familie nu am avut persoane care să consume, cu excepția unei verișoare ce a trecut la cele sfinte. La noi în familie era o limită. Făceam și noi alcool, deja în cantități mai mici, fiindcă legea-i lege și trebuie respectată. Totuși, îl foloseam mai mult în scop comercial, pentru a câștiga niște bani. După ceva vreme, părinții făceau strict pentru familie, idee la care am rămas și până în prezent.

---

[230] Samogon – țuică.

[231] Soviet Sătesc – primărie.

Avaria de la Cernobîl a semănat și a propagat panică socială

Despre avaria de la Cernobîl – această criză ecologică – se vorbea, dar se vorbea în șoaptă. Și oamenii toți erau panicați. Foarte puțin se vorbea atunci. Am vizionat un film, sau nici nu mai știu, o secvență de film despre cum au fost duși acolo băieții și au fost impuși să lichideze sau să muncească acolo. Chiar îmi pare că numai o secvență și am ezitat să vizionez tot filmul. Te afectează psihologic. La noi nu se vorbea, adică nu aveam așa informații ori detalii despre ce se întâmplă acolo cu adevărat, doar spuneau că evacuează lumea, că pleacă de acolo din pricina radiației.

Evenimente care au inspirat și au dat speranțe

Marea Adunare Națională. Am participat la Marea Adunare Națională. Chiar ne-am îmbrăcat în costume naționale și, în mod organizat, ne-am dus de aici din sat. Eram un grup de activiști care ne adunam și ne duceam acolo. Chiar am participat, am fost prezentă acolo. Lumea a tratat diferit acest eveniment, la fel cum și acuma sunt împărțite părerile. Cine susținea, cine era împotrivă, dar eu am fost „pentru" și toți din mediul meu erau „pentru". Au susținut mișcarea de renaștere națională și își doreau transformări, susținând tot ce se făcea spre binele poporului nostru. Vreau să menționez că am apreciat extrem de mult curajul oamenilor de cultură, al scriitorilor care, probabil, atunci au obținut șansa sau posibilitatea să se exprime deschis, liber, să-și spună în voce tare dorința de a trăi într-o țară independentă. Ei au promovat valori și au determinat trezirea conștiinței naționale.

Alt eveniment generator de frumos, de speranță, de inspirație a fost Podul de flori. Eu nu am avut posibilitatea să particip direct, dar, firește, am fost extrem de încântată de evenimentul în cauză. În același context, am fost telefonată recent de către o fostă elevă, stabilită momentan în Anglia, care m-a rugat să-i sugerez o idee de pictură ce ar conține anume motivul respectiv. Bineînțeles că am discutat și produsul final a ieșit foarte bun, structurat în baza memoriilor din trecut.

Doream integritatea neamului și pledam pentru asta

Profesorii de la facultate susțineau cu tărie mișcarea națională, la cei vorbitori de română mă refer. Rușii – nu, dar cu ei nici nu am interacționat mult timp, doar în primul an de studii. Cei care însă ne predau (cu unele mici excepții) susțineau mișcarea națională și ne îndrumau către scriitori

români și creațiile acestora, pentru că până atunci, cum zicea Grigore Vieru, „citeam cărțile românești printre crăpătura băncii".

Studenții vorbitori de rusă erau extrem de indiferenți față de subiectul respectiv. Ei erau indiferenți, adică nici nu susțineau, dar nici nu se implicau în polemici. Colegii mei, vorbitori de limbă română, erau toți, în unanimitate – pro, în special, persoanele din raioanele de la granițe.

În contextul procesului de renaștere națională, cel mai tare s-a evidențiat profesorul Nicolae Mătcaș. El vorbea despre scriitorii români, făcând diferite tangențe și paralele, aspect care ne-a făcut să avem un tablou mai clar, mai veridic al situației de atunci.

Personal, am fost prezentă la multe dintre evenimentele de renaștere națională de la finele anilor '80. Participam cu întregul colectiv, fiindcă pledam pentru libertate, doream să ne promovăm ca neam și să ne recăpătăm integritatea atât de dorită de marea majoritate în acea perioadă.

Trecerea de la o grafie la alta și de la o istorie la alta a fost fluentă și naturală

Cum a fost trecerea de la chirilică la latină? Foarte ușoară, pentru că noi toți puteam citi în grafie latină. Dar asta a fost după facultate, pentru că la facultate noi am studiat doar în chirilică. În linii generale, această trecere a fost salutată și agreată de vorbitorii de limbă română; cei de limbă rusă, firește, au fost mai rezervați, să zic așa, dar oricum s-au acomodat.

Și trecerea de la istoria ideologizată la cea națională a fost firească; noi am observat-o imediat. Încă fiind în facultate, am învățat și am studiat istoria Moldovei, așa cum era atunci, care se deosebea semnificativ de istoria românilor. Și, deși istoria Moldovei a fost înlocuită cu istoria românilor, până acum această problemă nu este soluționată, până acum sunt divergențe și sunt manuale care nu corespund realității, făcând o abatere mare de la adevăr.

Cea mai plăcută și neplăcută amintire

Cea mai plăcută a fost când am luat nota „5" la examen. Am fost foarte bucuroasă, desigur! Iar cea mai neplăcută, nici nu știu, probabil, cazul când am venit de la Chetrosu pe jos până acasă. De ce, pentru că am întârziat la autobuz (că autobuzul avea graficul lui, regim) din cauza unui examen, care era planificat în a doua parte a zilei, după masă. Examenul l-am susținut, dar autobuzul de rută l-am scăpat. Ca să ajung acasă, m-am urcat

într-un transport, care m-a dus până la Chetrosu, în satul vecin. Credeam că voi găsi alt transport, să mă ducă acasă, dar n-a fost să fie! Și atunci m-am pornit pe jos, pentru că aveam copil mic, trebuia să-l alăptez, avea abia trei luni. Mergeam pe drum și îmi plângeam de milă, singură. Dar eram tânără și nu simțeam oboseala, în special când știam că mă așteaptă acasă copilul.

Nicăieri nu e mai bine ca la sat

Sinceră să fiu, în ultimul an de studii mi-au propus să rămân la Catedră, să studiez creația lui Mihai Eminescu, să fac aspirantură. Dar eu am refuzat și n-am mai rămas la catedră, n-am mai continuat studiile, fiindcă aveam deja copil și gospodărie în sat [...]. În genere, dintre colegii mei de grupă, în oraș nu au rămas mulți. Câțiva! Vă zic, toți aveau familii în sat și toți au revenit acasă.

După finalizarea studiilor, în 1991, am început să lucrez ca profesor în satul meu de baștină. Eram implicată în activități obștești. Împreună cu colegii, ne duceam în brigăzi și fie citeam lecții, fie organizam concerte. Se mai întâmpla că mergeam și cu lecții de politică, dar mai rar. Acest lucru, de altfel, era responsabilitatea mea – să pregătesc activitatea. Țin minte că un specific al acestor acțiuni era compusul poeziilor, pe care le dedicam celor mai harnice femei, celor premiante ori, altfel spus, fruntașe. Uneori mi le mai amintesc, de altfel, îmi vin aceste versuri involuntar în cap.

Teoria de la facultate corespunde cu realitatea, dacă știi să evoluezi și să te adaptezi

Teoretic, după absolvire, tânărul specialist era destul de pregătit pentru a se încadra în profesie. Dar depindea de fiecare student în parte: cum a depus efort și cum a acumulat cunoștințele pe parcursul anilor academici. Tot ce am acumulat la facultate mi-a fost util și am aplicat în practică. Când a fost perioada de tranziție, m-am străduit să fiu în pas cu tot ce este nou, cu ce apărea și se dezvolta pe piață. Încercam să asimilez chiar și tehnologiile informaționale, care au fost pentru mine, să zic așa, o descoperire. Eu ziceam că, iată acum e începutul sfârșitului activității mele. Tehnologiile, gata [...]. Și încet, încet, am acumulat cunoștințe, pe care pot să le aplic la ore. Odată, lucrând, vine un fost elev de-al meu să mă viziteze. Un băiat frumos, înalt, prezentabil, și zâmbește. Vede televizorul, calculatorul pe masă și spune: „Doamna Olga, dumneavoastră lucrați,

operați cu toate acestea, le utilizați?" Zic: „Păi, cum? Sunt în pas cu viața. Nici nu se poate fără acestea acum la lecție". Dar alți elevi, acum câțiva ani, au zis: „Da, dumneavoastră sunteți mult mai avansată ca mulți profesori, mai mult știți decât alți profesori". Da știți de ce? Eu aveam calculator personal, mi-a dat fiica, și mai apăsam aici, mai apăsam dincolo, și chiar [...]. Și chiar și când încă nu erau calculatoare, am cumpărat discuri cu filme turnate în baza romanelor. Și am cumpărat discuri, am adus un televizor de la sora, nu știu de unde, am găsit eu, și prezentam elevilor filme, după ce citeau, și era mai interesant. După aceea, a început deja cu calculatorul și am văzut că este ceva mai avansat, mai progresiv, mai practic.

SURSE ICONOGRAFICE

Olga Lisa la plimbare, în centrul Chișinăului, împreună cu colegii de facultate

Olga Lisa (în stânga), alături de colegi și profesori

Instructoare de pionieri în s. Țipala

Instructoare de pionieri în s. Sângera

Olga Lisa cu colectivul profesoral din Țipala

„ALȚII AGĂȚAU PE PERETE COVOARE, POSTERE, IAR EU MI-AM PUS UN PĂRETAR PE CARE MI L-A DAT MAMA ȘI UN TRICOLOR MARE”

Vitalie Mamot s-a născut la 14 ianuarie 1973 în s. Mereni, rn. Anenii Noi. În 1989, a absolvit școala medie din satul natal. În același an se înscrie la Facultatea de Geografie a Institutului Pedagogic „T.G. Șevcenko” din Tiraspol (Universitatea de Stat din Tiraspol). În anul 1994, își începe activitatea profesională, fiind angajat asistent la Catedra de Geografie economică și socială a Facultății de Geografie a Universității de Stat din Tiraspol. În perioada 2006–2007, a realizat un program de master în Geografie la Universitatea de Stat din Tiraspol, apoi un program de doctorat în domeniul Geografiei la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău, în anii 2007–2010. A ocupat funcția de șef al Catedrei Geografie umană, regională și turism la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău în 2005–2006. Din 2016 și până în 2021 a deținut funcția de șef al Departamentului de formare profesională și orientare în carieră la Universitatea de Stat din Tiraspol. În anul 2021 susține teza de doctor în științe geonomice în cadrul aceleiași universități. Este angajat conferențiar universitar la Catedra Geografie umană, regională și turism la UPS „Ion Creangă” din Chișinău. A realizat numeroase stagii și training-uri în instituții de cercetare și universități din Republica Moldova și din străinătate (Armenia, Turcia, Polonia, România). Participă, în calitate de cercetător, la proiecte naționale și promovează relații de colaborare cu alte instituții și organizații de cercetare. Este membru al echipei de elaborare a atlaselor școlare (*Geografia umană a lumii*. *Atlas*. Clasa a XI-a; *Atlas. Geografia continentelor și oceanelor*. Clasele a VI-a – a VII-a; *Geografie generală*. Clasa a V-a), a hărților de

contur (*Hărți de contur* pentru clasele a V-a – a XI-a), a caietelor de geografie și alte materiale didactice, concepute în conformitate cu programele curriculare. Este implicat în organizarea cursurilor de formare continuă a cadrelor didactice din învățământul general la geografie. A contribuit la organizarea și desfășurarea Olimpiadei republicane de geografie pentru liceeni (edițiile 1995–2005, 2016). Este autorul a peste 50 de publicații științifice.

Rădăcinile

M-am născut în anul 1973, la 14 ianuarie, în s. Mereni, rn. Anenii Noi. Tatăl meu, Mamot Alexandru, este venit în Mereni din alt sat. S-a născut în s. Clococeni, rn. Glodeni, de lângă Balatina, dar a fost repartizat în câmpul muncii după absolvirea studiilor superioare, așa cum era tradiția la sovietici, în localitatea Mereni, prin anii 1970–1971. A fost angajat în calitate de conducător artistic la Casa de cultură din localitate și cântă la mai multe instrumente: acordeon, pian, țambal, fluier și altele, fiind un bun specialist și profesionist în domeniul său. Când a venit în sat, Casa de cultură era foarte veche[232]. Tata a inițiat și a participat la construcția unei noi Case de cultură, împreună cu o echipă de entuziaști, devenind apoi director al Casei de cultură până în anii 2010.

Mama mea, Ana Mamot (Necula), e originară din satul Mereni și este dintr-o familie mare, cu șase copii: trei fete și trei băieți. Bunicul Gheorghe Necula, tatăl mamei, a murit devreme și nu l-am cunoscut. Dar știu că era responsabil de funcționarea unei stații (generator) electrice din sat. Bunica Sofia (Maria) Necula a fost mamă eroină, decorată de trei ori, a muncit în brigada de construcții a colhozului. Și bunica Domnica Mamot, mama tatălui meu, tot lucra în colhoz. Colhozul din satul lor era specializat în cultivarea tutunului și a sfeclei de zahăr, așa că bunica mea, colhoznică fiind, toată viața a muncit pe câmpiile colhozului. Multe amintiri despre ea sunt legate de înșiratul tutunului și de prășitul, plivitul sfeclei: se trezea la ora 4:00 dimineața, pentru a se duce la rupt tutun. Pe mine mă lăsa să mai dorm până pe la ora 8:00-9:00, iar bunica demult era în câmp sau la sușilci[233]. Am înșirat și eu tutun în copilărie. Pe bunelul Grigore nu l-am cunoscut atât de bine.

[232] În prezent, în clădirea fostului club din Mereni funcționează un muzeu al satului.

[233] Сушилка (rus.) – „uscătorie de tutun". Hambare sub cerul liber, acoperite pentru păstrarea și uscarea tutunului.

Nu-mi plăcea grădinița și fugeam des acasă

Am mers pentru prima oară la grădinița din sat. Era departe de mahalaua noastră, dar nu știu cum de au ajuns să mă ducă tocmai acolo la grădiniță. Nu-mi plăcea grădinița și fugeam des acasă. În următorul an, s-a deschis o grădiniță nouă, cu două etaje, lângă școala primară, la care am mers cu mai multă plăcere. Cam acestea sunt toate amintirile mele legate de grădiniță.

Buneii

La bunica Maria mergeam des. Nu locuia departe de noi. Mai târziu, când îmi făceam actele pentru redobândirea cetățeniei Românei, am aflat că bunica Maria mai purta și numele Sofia, dar, de fapt, în sat îi spuneau baba Manea. Probabil, avea nume dublu și, când au venit sovieticii, a rămas doar Maria. Nu am reușit s-o întreb, deși a trăit peste 80 de ani. Bunica Maria avea mulți nepoți. Deseori ne adunam în casa buneilor, mai ales de sărbători sau vara, când ieșeam în vacanță. Mă înțelegeam cel mai bine cu vărul Slavic Postică, care, la fel, a făcut geografie la Tiraspol. Era fiul surorii mai mari a mamei mele. Tatăl lui fusese ridicat (deportat) împreună cu familia, pentru că bunelul lui a legat cu cureaua pe un activist comunist de la noi din sat în timpul războiului. Pe urmă, când au venit rușii, l-au dus cu tot cu neamuri. Prin anii '50 au revenit acasă. Ceilalți veri erau mai mici și nu aveam interese comune cu ei.

La buneii de pe tată mergeam doar vara, când părinții mei își doreau o vacanță. Îmi plăcea să merg la ei, pentru că bunica îmi îndeplinea toate poftele. Mergeam cu bunica la magazinul din sat, așa-numitul *selpo*[234], și îmi lua ce doream: bomboane și jucării de tot felul. Interesant este că bunica Domnica și-a păstrat numele de fată – Mamot. Tatăl meu tot a luat numele bunicii, iar sora tatălui, Lilia, poartă numele Savca. Bunica Domnica era cel mai mare copil în familie și a trebuit să aibă grijă de cei trei frați mai mici (Stepanida, Eugen și Sanda). L-a crescut și l-a educat pe compozitorul Eugen Mamot, conducătorul Corului „Lia-Ciocârlia", care este fratele ei. Bunica era o fire blajină, vrednică și bună la suflet. Țin minte că avea un copac de cireșe amare în fața casei și eu, fiind copil curios, am vrut să văd ce are tulpina sub coajă și l-am jupuit de sus până jos. Deși meritam să fiu pedepsit, nu mi-a făcut nimic. Bunica l-a văruit, l-a îngrijit și l-a salvat.

[234] De la acronimul rus „сельпо" (сельское потребительское общество – societatea rurală de consum). Selipo se numeau în perioada sovietică magazinele alimentare mici din mediul rural, care comercializau și puține mărfuri de larg consum.

Tot la bunica, fiind în vacanța de vară, am învățat să merg cu bicicleta. Toți copiii din mahala aveau biciclete, doar eu nu aveam și eram nevoit s-o cer de la băieții pe care, foarte straniu, îi chema cam pe toți – Vaniușa, adică Ionel. Aveam un Vaniușa (Niușa) vecin, alt Vaniușa locuia peste drum, al treilea – peste două-trei case de cea a bunicii. Cu cel din urmă mă înțelegeam mai bine și îmi împrumuta des bicicleta sa. Mergeam des la el acasă, ca să văd viermii de mătase. Părinții lui erau sericicultori. Am văzut pentru prima dată viermi de mătase, pe care îi creșteau într-o cameră specială, hrănindu-i cu frunze din apropiata livadă de aguzi[235].

Satul Clococeni e un sat mic, cu puțini locuitori. Dar când s-a construit partea nouă a satului, căreia oamenii locului îi spun „Coreea" (probabil, pentru că e departe), s-a ridicat și o școală, apoi și o grădiniță. Bunicii au încercat să mă ducă la această grădiniță, dar nu știu de ce nu m-am putut acomoda. Încă de atunci înțelegeam că am un caracter mai rebel. Până la urmă m-au dus la grădinița din Mereni, pentru că părinții, bunei trebuiau să meargă la serviciu și aveam nevoie de o pregătire premergătoare școlii primare. Tata a cântat pe la nunți, cumătrii și cu banii câștigați au reușit să-și construiască o casă, să-și cumpere o mașină. Altfel nu ar fi reușit. Așa că am mers la grădiniță vreo doi ani înainte de școală.

Școala primară

Școala primară am făcut-o tot la Mereni. Am avut o învățătoare bine pregătită. Eram cel mai mic după vârstă copil din clasă, aveam șase ani. Părinții m-au dat în clasa I, pentru că toți copii din mahalaua noastră erau cu un an mai mare și au fost înscriși la școală. Astfel, nu puteam rămâne în urmă de prietenii mei din vecinătate. Nu am fost primul la învățătură în școală. Eram „udarnic", cum spuneau atunci. La câteva discipline reușeam „bine", la altele „foarte bine". Diferit. Nu am avut nici discipline preferate. În diferite perioade și clase mi-au plăcut diferite discipline. Foarte mult contează învățătorul care predă disciplina. Dacă îți place învățătorul și ești compatibil cu el, numaidecât îndrăgești și materia pe care o predă. De exemplu, în clasele a V-a, a VI-a mi-a plăcut foarte mult fizica, pentru că aveam o învățătoare foarte bună – doamna Ana Baciu. În clasa a VIII-a am îndrăgit biologia, pentru că tare îmi doream să merg la Tehnicumul (Colegiul) agricol din Tiraspol și să devin agronom.

[235] Agud, dud – pom, ale cărui frunze sunt folosite ca hrană pentru viermii de mătase.

Pionier, comsomolist [...]

Desigur. Atunci nu te întrebau, dacă nu erai octombrel, nu erai în rând cu lumea. Nu am avut niciun coleg care să nu se simtă mândru că poartă insignă de octombrel. Îmi amintesc o situație, când m-am simțit mândru că sunt pionier, când în clasă toți colegii mei erau comsomoliști și numai eu eram pionier, pentru că nu aveam vârsta pentru a deveni comsomolist. Iată atunci am purtat cu mândrie cravata roșie, atunci am simțit că sunt deosebit. Toți ajungeau să fie octombrei și pionieri, dar ca să devii comsomolist trebuia să înveți statutul Comsomolului – „Ustavul"[236] și trebuia să ai și o anumită vârstă și să cunoști o mulțime de chestii despre partid, comsomol, despre conducătorii organizației și statului și altele. Țin minte că o colegă de clasă, acum proprietara unui magazin de vinuri în Italia, nu a fost primită în comsomol, pentru că nu a știut răspunsul la unele întrebări pe care i le-au pus activiștii comsomoliști din raion. A fost o adevărată tragedie pentru ea.

Viața extracurricualră a unui elev din Moldova Sovietică

Nu țin minte sărbătorile de la școală. Erau doar sărbători de serviciu. În schimb, țin minte ziua când a murit Leonid Brejnev. Eram în școala mică, o clădire a școlii primare, adică eram elev în clasele primare. La 10 noiembrie 1982, noi, ca de obicei, am venit la școală dimineața și chiar la intrare stătea atârnată o panglică neagră. Învățătorii ne-au spus că a murit conducătorul Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. Noi eram timorați, speriați, pentru că ne temeam de război nuclear. Circula un zvon atunci, că poate să înceapă războiul, odată cu dispariția lui Brejnev. În acea zi în școală era o liniște mortală. Și era, apropo, o stare firească. Credeam cu certitudine în ce scriau ziarele, ce ni se spunea la școală.

Eram mare activist în timpul școlii. Țin minte ziua când a murit Samanta Smith[237] într-o catastrofă aviatică, fapt care a stârnit un larg protest public și a dat naștere unei teorii a conspirației. Drept semn de solidaritate cu scrisoarea Samantei către Iuri Andropov, am decis să scriem și noi o scrisoare lui Reagan. Țin minte că în ziarul *Komsomolskaia Pravda* era chiar un model de scrisoare și adresa Casei Albe din Washington, SUA.

[236] Statut (rus.).

[237] *Samantha Smith* (1972–1985) – o elevă americană, devenită celebră prin activismul pentru pace în timpul Războiului Rece și prin atenția care i-a fost acordată de mass-media, datorită corespondenței pe care a purtat-o cu Iuri Andropov, secretarul general al PCUS în anii 1982–1983.

Am avut medalie pionierească, se numea „Million Rodine”[238], adunam maculatură și chiar de vreo două ori am ocupat primul loc în școală pentru cantitatea de maculatură strânsă.

Organizația pionierească era foarte bine pusă la punct. Îmi aduc aminte că, prin anii ’87–’88, participam cu colegii din clasă la jocul sportiv-militar *Zarnița*[239] și am luat locul II pe republică. În clasa mea erau colegi specializați pe domenii – toboșari, trompetiști, cei mai buni la mărșăluit, la împușcat, la strânsul automatului, alergat cu masca antigaz, cu rucsacul în spate, legatul de funii, deplasare pe funii etc. Era interesant. Am participat într-o echipă la competițiile republicane de orientare sportivă/turistică, ghidați de profesorul nostru de geografie Emilian Ivanovici Baciu.

Am fost înscris și frecventam diferite secții sportive. Cât am învățat la școală, cred că am trecut prin toate secțiile sportive care funcționau la noi în sat. Am fost și la școala de pictură, și la secția de judo. Apoi m-am dus la secția de hipism. În sat au adus cai de călărie. Mie îmi plac și acum caii. Dar am participat doar la partea teoretică. Așa și nu am călărit un cal vreodată. După ce am făcut hipism, m-am înscris la secția de canotaj. Dar tot până la teorie am ajuns, pentru că nu erau nici baidărci[240] și nici apă unde să ne putem antrena. Mult timp după, secția a fost înzestrată cu tot echipamentul.

Îmi mai aduc aminte de toamnele lungi, când ne scoteau din școală și, din septembrie până în octombrie, eram pe deal, până când înghețau mâinile pe roșii sau pe struguri. Ne duceau la cules, pentru a acorda ajutor colhozului „Pravda” din sat.

O lună trebuia să muncim, ca să ajutăm colhozul să-și adune roada

Așa era făcut orarul școlar atunci. O lună trebuia să muncim, să ajutăm colhozului să adune roada. Nu munceam gratis. Ni se plătea pentru munca depusă. Ne mai motivau, ducându-ne în excursii prin Uniunea Sovietică. Noi organizam întreceri între clase: cine culege mai multe roșii sau struguri. Eram clasă bună. În ’87 luasem locul II sau III pe școală și, în ianuarie 1988, colhozul a organizat pentru trei clase premiante o ex-

[238] Campania de colectare a deșeurilor de hârtie „Un milion Patriei!”. Campania a fost organizată pentru pionierii din Uniunea Sovietică în anii ’70-’80.

[239] *Zarnița* – joc sportiv militar pentru pionierii sovietici. Jocul era o imitație a operațiunilor militare, similare exercițiilor militare și a făcut parte din sistemul de pregătire militară primară pentru școlari din URSS.

[240] Caiace (sport.).

cursie (croazieră) pe Marea Neagră. Am fost cu vaporul de la Odesa spre Ialta, Soci, Novorosiisk și Batumi. Noaptea mergeam cu vaporul, iar ziua ne organizau excursii. Am văzut multe lucruri. De la Novorosiisk ne-au dus la *Malaia Zemlea*, să vedem locul unde a luptat Brejnev. Ei, că parcă a luptat! La Soci ne-au arătat o imensă sală de concerte. Frumos oraș. Am văzut măreția orașelor sovietice din Marea Neagră. Dar țin minte tare bine ce înseamnă răul de mare. A fost prima și ultima dată când am fost în așa excursii.

Nu umblam noi să întrebăm ce este *perestroika*

Nu intuiam noi ce înseamnă *perestroika*. La noi *perestroika* a venit așa, de la sine. Nu umblam noi să întrebăm ce este *perestroika*. Eram copii de la țară. Învățătorul dirija cu conștiința noastră. La examenul de stat la istorie, am rugat, mi-a fost interesant, să scriu în loc de examen, o lucrare (teză) despre foametea și deportările din satul meu natal. Mă duceam la bunica Manea, ca să-mi povestească. Bătrânii din sat nu doreau să povestească. Bunica intervenea și vorbea cu ei și tocmai după asta ei se dezlegau la vorbă. Am făcut o lucrare care mi-a rămas în memorie.

Când eram elev prin clasa a IX-a, chiar înainte de a fi adoptate legile despre limbă și alfabet, ne interesam de istoria noastră. Cred că e mai degrabă meritul profesoarei noastre de istorie Veronica Barbaroșie, care, foarte atent, ne vorbea despre anumite lucruri.

Lumea din Mereni se urca în autobuz, arborau un steag și mergeau la cenaclu la Chișinău

S-a simțit. A fost o echipă de oameni mai dezghețați în sat. Intelectuali. Învățători. Pe urmă s-a mers la cenaclu. Lumea din Mereni se urca în autobuz, arborau un steag și mergeau la cenaclu la Chișinău. Când era cenaclul, autobuzul spre Chișinău era plin. Eu am fost la cenaclu când deja eram student. Am fost odată cu Petru Bacal, un coleg de an de la Geografie.

Mai nu a ucis un om tricolorul acela [...]

Aveam la cămin un tricolor agățat pe peretele deasupra patului. Alții puneau covoare, postere, iar eu mi-am pus un păretar pe care mi l-a dat mama și un tricolor mare. Mai nu a ucis un om tricolorul cela. Ucis în sensul indirect al cuvântului. Când a fost organizat referendumul de păstrare

a Uniunii Sovietice[241] și noi trebuia să stingem lumina. Noi am avut atunci cazaci în cămin. Aveam un coleg, Nicolae Lupașcu, care citea foarte mult și, pentru că citea în seara respectivă, nu a stins lumina. Cazacii au tăbărât în camera de cămin, să vadă de ce ardea lumina. Doar că tricolorul era pe peretele din spatele ușii și cazacii așa și nu au observat drapelul.

Noaptea am încleiat aceste tricoloare pe stâlpii și clădirile administrative din Tiraspol

La mitinguri nu veneau mulți studenți. Când eram în anul II la facultate, în cadrul Institutului nostru s-a deschis o secție a Frontului Popular. Rectorul Institutului era Mihai Coșcodan[242], care nu cred că nu știa despre această secție. Întrunirile, de regulă, erau în incinta blocului B, al facultăților de Matematică și de Geografie. Ștefan Urâtu[243], fiind prodecan, ne organiza. Acolo i-am văzut pe toți participanții echipei de eroi ai grupului Ilașcu, inclusiv și pe Ilie Ilașcu[244].

Îmi amintesc o întâmplare, poate copilărească, dar noi ne-am simțit onorați să facem asta. Eram un grup de studenți mai activi, din care făceau parte Petru Bacal din Sălcuța, Angela Melnic (a învățat doar un an) din Hădărăuți, Aliona Cocârlă din Fălești. Țin minte că am cumpărat hârtie colorată și am confecționat tricoloare. Apoi am amestecat făină cu apă și am făcut un fel de clei. După care ne-am pornit noaptea pe la ora două-trei și am încleiat aceste tricoloare pe stâlpii și clădirile administrative din Ti-

[241] Pe 27 decembrie 1990, Congresul al IV-lea al Deputaților de la Moscova a adoptat decizia de organizare a unui referendum la 17 martie 1991, la care cetățenii sovietici să decidă dacă doreau păstrarea URSS „ca federație înnoită a republicilor suverane egale în drepturi, în care vor fi garantate în deplină măsură drepturile și libertățile omului, indiferent de naționalitate". Republicile baltice, Georgia, Armenia și Republica Moldova au boicotat referendumul, făcând referință la declarația de suveranitate din 23 iunie 1990.

[242] *Mihai Coșcodan* (1940–2016) a fost un profesor universitar, om de știință, politician din Republica Moldova. A fost membru al primului Parlament al Republicii Moldova 1990–1994 și unul dintre semnatarii Declarației de Independență a Republicii Moldova. Rector al Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol (1987–1992)

[243] Ștefan Urâtu (n. 1951) – doctor în fizică, profesor de fizică și apărător al drepturilor omului, președinte al Comitetului Helsinki pentru Drepturile Omului din Moldova și profesor la Institutul Pedagogic din Tiraspol (1977–1992) și la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău (1992–2009). În 1988–1992 era prodecan al Facultății de Fizică și Matematică a Institutului Pedagogic din Tiraspol.

[244] *Ilie Ilașcu* (n. 1952) – politician român moldovean, deputat în Parlamentul Republicii Moldova în două legislaturi (1994–1998) și (1998–2000), senator în Parlamentul României (2000–2004) și (2004–2008), ales pe listele Partidului România Mare. Deținut politic al regimului separatist din stânga Nistrului (1992–2001) pentru susținerea unirii Republicii Moldova cu România. În perioada 2001–2008 a fost membru titular al Adunării Parlamentare a Consiliului Europei din partea delegației României.

raspol. Pentru că atunci se ilumina doar strada principală din Tiraspol, care mai era și patrulată de milițieni, noi am mers pe o stradă lăturalnică până la monumentul lui Suvorov și am încleiat pe piedestalul monumentului și pe alte edificii tricolorul din hârtie. A doua zi ne-am dus în oraș să vedem care e situația. Săracii muncitori, rodeau tricoloarele și nu se spălau culorile. Era o luptă mică a noastră.

Relații dintre studenții vorbitori de limbă rusă și cei românofoni

În fiecare an erau câte trei grupe: două grupe cu predare în limba română și una cu predare în limba rusă. Doar la Institutul din Tiraspol era Facultate de Geografe. Grupele se completau cu elevi din toată Moldova. Ne împăcam bine, inclusiv cu studenții din grupele ruse. Îmi aduc aminte că am fost numit responsabil de studenții de la anul I, majoritatea din Tiraspol, care lucrau la strânsul merelor într-un colhoz lângă Tiraspol. Grupele respective erau ruse și eu fusesem pus brigadier peste acești studenți. Nu am avut conflicte, dar se simțea o antipatie din partea lor, un fel de ostilitate pasivă. Era perioada grevelor din orașele mari ale Republicii Moldova, greve declarate de populația ce nu-și dorea grafie latină și limba română.

Puteam fi bruscați sau chiar bătuți, dacă ne adresam la magazin sau în altă parte din sfera de deservire în limba română

Noi eram un fel de insulă de românitate în cadrul unei mări sovietice rusești. Noi am fost o insulă a latinității. Tot orașul era plin de ruși. Noi vorbeam cu ei doar rusește. Știam că puteam fi bruscați sau chiar bătuți, dacă ne adresam la magazin sau în altă parte din sfera de deservire în limba română. Tiraspolenii erau tare înrăiți. A fost un caz când au ieșit toți studenții, atunci când a fost arestat Urâtu. Noi credeam că îl țineau în *Dom Sovietov*[245], adică Casa Albă, cum ar fi, care se afla lângă universitate, la vreo 300 de metri mai la vale. Noi ne-am pornit să-l salvăm pe Urâtu. Cred că erau vreo sută de studenți. Am ajuns la *Dom Sovietov*, am stat în fața clădirii. Era multă miliție. A fost un act destul de curajos din partea noastră. Am stat acolo până ni s-a spus că îl eliberează pe Urâtu. Dar, de fapt, nu l-au eliberat. Noi însă am plecat, mai ales că a dat un șuvoi de ploaie. Ștefan Urâtu nu a fost eliberat, dar asta a fost unica manifestare în

[245] *Casa Sovietelor* (Дом Советов) – sediul autorităților locale ale orașului Tiraspol în perioada sovietică și ale celor ale așa-zisei Republici Nistrene Moldovenești. Clădirea fost construită în anii 1953–1956 în stil neoclasic tipic stalinist, după proiectul arhitectului S.V. Vasiliev.

afara Institutului, de care îmi amintesc. Restul manifestărilor au avut loc în cadrul Institutului.

Noi știam pe profesorii care sunt cu noi și pe cei care nu sunt cu noi. Știam cu cine putem să vorbim și cu cine nu trebuie să vorbim. Intuiam. Uneori îi testam. Unii profesori erau membri ai Frontului, alții – simpatizanți, iar unii – de partea cealaltă a Frontului.

„Măi băieței, cine vrea să meargă să ne batem cu găgăuzii?"

Îmi aduc aminte de un caz deosebit, legat de conflictul din Găgăuzia, din 25–30 octombrie 1990. Eram la lecții și, deodată, a intrat un coleg de-al nostru, Mihail Machidon, mai în vârstă decât noi, avea peste 30 de ani, și ne-a întrebat „Măi băieței, cine vrea să meargă să ne batem cu găgăuzii?". Ne-am oferit câțiva voluntari și am decis că mergem. Am ajuns la hotelul „Nord-Est" din Chișinău, unde am stat noaptea. Îmi amintesc că ne-au hrănit bine. În memorie mi-au rămas: batoane de salam „Doktorskaia", zahăr rafinat și țigări din belșug. Ne-au dat și uniforme de culoarea kaki, chipiu și câte o *cufaică*[246]. Acolo a fost un loc de concentrare a echipelor din diferite regiuni. Eram o echipă de băieți și profesori de la Tiraspol, de la Agrară[247] și de la Bălți[248]. Ne-am urcat în trei autocare și am pornit spre Cahul. După ce am intrat în Cahul, am văzut că mai veneau coloane din raioane. Pentru că eram „porniți la luptă" și ca să nu stăm degeaba, am demolat basorelieful lui Karl Marx, Engels și Lenin din centrul Cahulului, de pe clădirea comitetului raional de partid din piața, unde acum este Universitatea din Cahul.

Țin minte că făceam cocktail Molotov, ne pregăteam de atac și de ripostă.

Am stat două nopți și am înghețat. Dormeam la podele sau pe scaune. Apoi ne-au cazat în căminele unei școli sau ale unui colegiu, nu-mi amintesc. Am dormit acolo o noapte. După care, cele trei autobuze cu studenți și profesori din universitățile de la Tiraspol, Agrară și Bălți, au pornit spre Chișinău. Cât am stat în Cahul, noi stăteam cu gândul că de partea cealaltă a Prutului stătea Armata Română și așteaptă doar comanda să treacă în Republica Moldova. Era un zvon, un crez de-al nostru. Un coleg de-al nostru, Vasile Donea, a mers până în satul Brânza, un sat mai la sud de

[246] Фуфайка (rus.) – haină groasă, vestă vătuită.
[247] Universitatea Agrară din Chișinău.
[248] Universitatea Pedagogică de Stat „Alecu Russo" din Bălți.

Cahul, să vadă, dacă într-adevăr sunt trupe de cealaltă parte a Prutului. A trecut Prutul (cel puțin noi așa credeam). Când s-a întors, ne-a spus că nu a văzut niciun tanc dincolo de Prut. A fost o istorie pe care nu știu dacă cineva o cunoaște. Știu doar persoanele care au fost acolo.

Când ne-am întors, am discutat despre „marșul" la Cahul cu profesorii, cu colegii. Am avut mulți susținători din partea profesorilor.

Cum a început războiul [...]

Am auzit că a început războiul din mass-media. Am văzut la televizor, la „Mesager"[249], cum au trecut Nistrul niște bărci la 2 martie[250]. Țin minte bine momentul văzut la TV. Restul a fost mocneală până în iunie 1992. Eu făceam naveta pe ruta Mereni – Tiraspol. Satul Mereni se află cam la 40 km de Tiraspol. Veneam cu trenul până la gara Mereni și de acolo 5-6 km mergeam pe jos sau luam o mașină de ocazie. Atunci eram acasă, pentru că aveam sesiunea de vară. Era momentul când babele lui Andreeva[251] au blocat calea ferată[252]. În data de 19 iunie eram în trenul spre Odesa. Veneam cu trenul la examen. Am intrat în Bender seara. Afară erau gardiști. Erau îmbrăcați în uniforme de culoarea kaki – *afgănci*[253]. Atunci se vedea că așteptau ceva dinspre Varnița, așteptau să fie loviți de acolo. Am ajuns totuși la Tiraspol. Viața continua. Stăteam atunci în căminul de la *fizmat*[254]. Le-am spus băieților din căminul studențesc că se întâmplă ceva, dar noi nu am luat lucrurile în serios. La ora 4:00, noaptea, moldovenii au început să dea cu tunurile dinspre Chițcani. Și așa a început războiul pentru noi. Toți studenții au ieșit afară din căminele studențești. În ziua aceea trebuia să avem examen la disciplina Fiziologia plantelor cu profesorul

[249] Principalul buletin informativ al zilei la televiziunea publică a Republicii Moldova.

[250] O unitate de poliție cu destinație specială, trimisă de la Chișinău, traversase Nistrul pe gheață la 3 martie 1992, drept răspuns la atacul satului Cocieri de către gardiști.

[251] *Galina Andreeva* – liderul așa-zisului „Comitet de grevă al femeilor din Transnistria".

[252] Probabil, este vorba despre ocuparea podului de peste Nistru de către gardiști (membrii Gărzii republicane, subordonată „Direcției de apărare a Transnistriei") la 20 iunie 1992. Acțiunea femeilor rusofone, sub conducerea Galinei Andreeva, de a bloca calea ferată ce lega malul stâng de malul drept al RSS Moldova, numită și „războiul șinelor" a avut loc în lunile septembrie – octombrie 1991, drept răspuns la încercările administrației de la Chișinău de a aresta pe liderii transnistreni, care au susținut puciul de la Moscova (19 august 1991).

[253] *Afganka* – argou popular neoficial în limba rusă, folosit pentru desemnarea uniformei militare de culoarea nisipului, purtată de soldații Armatei Sovietice la începutul anilor '80, mai ales în timpul războiului sovieto-afgan.

[254] Termen compus din abrevieri pentru noțiunile „fizică" și „matematică", prin care se desemna Facultatea de Fizică și Matematică.

Șatkovski[255]. Era un examen serios. Aveam emoții mari, dar, cu toată situația încordată, am venit să susținem examenul. Atunci a început marea mișcare a studenților spre Chișinău. Noi am mers pe la ora opt dimineața la Facultatea de Geografie să întrebăm profesorii cum să procedăm. Profesorii noștri fumau în fața blocului. Ne-au spus: „Măi băieți, duceți-vă acasă!". Dar cum să te duci? Unica cale era prin Bender. Ai noștri intraseră, apoi ieșiseră din Bender. Am ales să ne evacuăm prin Odesa. Am strâns la repezeală câteva lucruri, dar eram sigur că ne vom mai întoarce. Gândul nostru era că mâine-poimâne vom reveni. Am ajuns la gară pe la orele 9 – 10. Gara era plină de oameni. Am urcat în trenul Chișinău – Odesa. Acest tren venise de la Odesa și trebuia să meargă până la Chișinău, dar s-a oprit la Tiraspol, pentru că în zonă se bombarda și nu se putea trece. Noi ne-am orientat repede și am urcat în acest tren de pasageri, pentru că alții, mai târziu, s-au evacuat în marfare. Am ajuns în gara Odesa. Gara era ticsită cu oameni. Erau cei veniți din Tiraspol. În tren cu noi erau niște familii tinere, profesori, care locuiau în căminul nr. 4, studenți, alți oameni pe care nu-i cunoșteam. Era o mare de oameni, care trebuiau să ajungă la Chișinău. La Basarabeasca am coborât din tren. Eram foarte mulți studenți, dar ne țineam unul de altul. Eram mai mult derutați și obosiți decât speriați. Când am ajuns la Basarabeasca, era noapte. Liubomir Chiriac[256] a reușit să găsească un autocar cu care am ajuns noaptea la Chișinău. Am dormit la gara din Chișinău, fiindcă la ora șase dimineața aveam un autobuz spre Mereni. Iată așa ne-am refugiat noi din Tiraspolul separatist. Altă parte de refugiați au fost duși la stația Razdelinaia. Da, o parte a mers pe acolo spre Chișinău.

Cum a fost evacuat Institutul din Tiraspol la Chișinău

M-am întors înapoi la Tiraspol după ce s-a liniștit tot, în august, peste o lună și jumătate, când deja era clar că noi vom continua să studiem în Chișinău. M-am întors să-mi iau cărțile. Aveam cărți împrumutate de la biblioteca Institutului și profesorii ne-au rugat să le păstrăm și să le adu-

[255] *T.A. Șatkovski* – doctor în biologie, conferențiar și șef al Catedrei de fiziologie a plantelor și metode de predare a biologiei la Institutul Pedagogic din Tiraspol (1971–1983).

[256] *Liubomir Chiriac* (n. 1960) – doctor habilitat în științe fizico-matematice (2011), profesor universitar (2014). Absolvent al Facultății de fizică și matematică a Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol (1982). Activează în cadrul Institutului Pedagogic de Stat din Tiraspol / Universității de Stat din Tiraspol din anul 1985. Șef al Catedrei Informatică și Tehnologii Informaționale la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău. Director al Institutului pentru Dezvoltare și Inițiative Sociale *Viitorul*.

cem la Chișinău. Am luat tot. Am avut noroc atunci că prim-viceprimministru era Mihai Coșcodan. El plecase la Chișinău cu vreo două-trei luni înainte. L-a invitat președintele Snegur la Chișinău. Și ei au decis să evacueze Institutul la Chișinău. Am auzit un anunț la televizor ca studenții Institutului din Tiraspol să se prezinte la adresa Ștefan cel Mare nr. 200. Această clădire a fost și primul sediu al nostru. Erau vreo două–trei camere unde stăteau profesorii. A început partea tristă a istoriei Universității. O parte dintre profesori au venit la Chișinău, altă parte a rămas la Tiraspol. Aveau familii mixte, cu soții rusoaice sau invers. O bună parte din profesorii noștri au făcut naveta încă vreo 10-15 ani. Locuiau la Tiraspol și lucrau în Chișinău.

Noi am venit la început în blocul de studii aflat pe actuala stradă Ghenadie Iablocikin (căzut pentru apărarea Patriei în războiul de la Nistru). Au fost înghesuite toate facultățile, în afară de cea de Pedagogie, care a ajuns în sediul Școlii pedagogice „Mateevici". În mare parte, grupele ruse au rămas la Tiraspol. La Chișinău au venit vorbitorii de rusă, originari de pe malul drept. După plecarea noastră, au fost acaparate și ocupate blocurile de studii de către o instituție de învățământ superior care se numea Приднестровский Корпоративный Университет[257] (Universitatea Corporativă din Tiraspol). O parte din profesori au fost angajați în această instituție.

La Chișinău ne-a fost mai greu cu cazarea studenților. Am fost cazați și în căminele USM, UTM și la gazdă pe la Ciocana etc.

După facultate

După facultate am fost angajat la Universitate. Am fost un an stagiar. Erau vremuri grele. Aveam salariu foarte mic și mă orientam să câștig undeva niște bani peste salariul de la universitate. Am lucrat ca machetator de ziar, am lucrat într-o companie de confecționare a ștampilelor etc. Atunci am început să elaborez hărți de contur pentru școală. Sunt autor de atlase și hărți de contur. Am susținut teza de doctor în științe geonomice abia în anul 2021. Acum, după fuziunea universităților, sunt angajat conferențiar universitar la Facultatea de Geografie a Universității Pedagogice „Ion Creangă".

[257] Universitatea Corporativă de Stat „T.G. Șevcenko" din Tiraspol (Приднестровский государственно-корпоративный университет им. Т.Г. Шевченко), creată în anul 1992. În 1997 a fost redenumită Universitatea de Stat „T.G. Șevcenko".

Reflecțiile unui doctor în științe

30 de ani am lucrat, am creat de la zero universitatea. Am venit pe loc gol. Biblioteca am completat-o cu cărțile aduse, cărțile care rămăseseră la studenți, așa cum v-am spus despre mine. Erau mulți studenți care au contribuit la crearea universității. Deja știm că asta nu e ultima reformă în sistemul de învățământ și noi suntem gata de altele.

SURSE ICONOGRAFICE

Familia Mamot la parada de 7 noiembrie 1980. Ana Mamot (mama), Alexandru Mamot (tata), Viorel Mamot (fratele) și Vitalie Mamot

Familia Necula (de sus în jos, din stânga spre dreapta): fraţii – Vasile Necula (mezinul), Ion Necula (mijlociul) şi Victor Necula (fratele cel mai mare); surorile Veronica Postică (cea mare), Valentina Ilieş (cea mică) şi Ana Mamot (cea mijlocie); bunica Maria, fratele bunelului Gheorghe – Ivan Necula şi soţia lui; nepoţii mici – Mariana Postică,Viorel Mamot, Oxana Necula şi Tatiana Ilieş. Mereni, 1981

Vitalie Mamot,
pionier (1983–1984)

La practica de specialitate la geografie,
vara 1990, undeva pe malul Nistrului

Concursul „Alo, căutăm talente!”. Grupa nr. 102 (Geografie și Biologie) la anul I, Sala Festivă, Institutul Pedagogic din Tiraspol, 1989

Grupa nr. 102 (Geografie și Biologie) la practica de specialitate cu Ion Ionîch Păvălche (1990). Localitatea Nezavertailovka, lângă MOLDGRES, lacul cu apă, folosit pentru răcirea turbinelor. De la stânga la dreapta: Marcel Scoferța, Victor Locoman, Natalia Cucer, Rodica Chechiu (Calistru), Ecaterina Tofan, Aliona Cocîrlă (Ionesie), Victoria Cocoș, Sergiu Porumb, Eugeniu Preadco, Marcela Morozovschi, Angela Melnic

Anii de studenție 1989–1990. O zi de naștere petrecută în cămin (de la stânga la dreapta): Igor Potop, Victor Locoman, Romanciuc Sergiu, Lilian Eșan, Tarlajan Vladislav, Solonari Iurie, Adrian Grozav, Balaniuc Victor, Vitalie Mamot, Casap Oleg si Bacal Petru

„CUNOȘTINȚELE ȘI EXPERIENȚA SUNT VALORI LA CARE AM ȚINUT FOARTE MULT ȘI DE CARE NU M-AM DEZIS NICIODATĂ”

Gheorghe Munteanu s-a născut la 23 septembrie 1962, în s. Molești, rn. Ialoveni. Provine dintr-o familie mare, cu șapte copii. După finalizarea a opt clase în satul de baștină, acesta a urmat școala profesională nr. 25 din s. Dănceni, rn. Ialoveni, unde a învățat trei ani (1978–1981) la specialitatea „Mecanizator pe complexele de vite mari cornute”. După finalizarea studiilor medii de specialitate, a fost înrolat în armată, în trupele de grăniceri. Serviciul militar obligatoriu a durat trei ani (1981–1984), perioadă în care a citit foarte multă literatură din biblioteca de la bord. Tocmai atunci Gheorghe a decis să-și urmeze studiile în jurisprudență. Astfel, după eliberarea din armată, în 1985, s-a angajat în câmpul muncii, în calitate de „miliția”, la Secția de Pază Interdepartamentală a sectorului Centru din orașul Chișinău, cu scopul de a intra la facultate la programul fără frecvență. Ulterior, în 1987, a devenit student la Universitatea de Stat din Chișinău, la Facultatea de Drept, specialitatea Jurisprudență, pe care a absolvit-o în 1993. După patru ani în funcția de „miliția”, încă fiind student, în 1989, a obținut funcția de Inspector de sector și, mai târziu, Inspector superior de sector, în grad de ofițer, în care a activat alți patru ani. Ulterior, în 1993, în toamna după absolvirea facultății, a fost avansat în aparatul central al Ministerului Afacerilor Interne, structură în care a ocupat diverse funcții și a obținut gradul de colonel. În 2005, a obținut diploma de magistru în drept, specialitatea Drept polițienesc. În anul 2011, la mai bine de 27 de ani de activitate în domeniu, Gheorghe Munteanu a întrerupt contractul cu Ministerul Afacerilor Interne și s-a pensionat.

Educația prin munca în gospodărie

Cred că în câteva cuvinte este greu de spus ce presupune educația în familie. Pedagogia, în sensul în care eu o înțeleg, era viața de zi cu zi în familie, care presupunea, inclusiv, activitățile în gospodăria părinților, în care noi creșteam și eram educați. Cred că, dacă aș încerca să fac o caracteristică a activităților pedagogice, ar trebui să evidențiez multe lucruri care țin de relațiile în familie, de responsabilitățile pe care le aveam încă de la vârsta preșcolară, apoi de cele pe care le-am avut când am mers în clasa întâi, la școala medie din satul de baștină Molești. Eu am crescut într-o familie cu mulți copii, am fost șapte copii la părinți, și fiecare dintre noi întotdeauna a avut responsabilități: noi ne implicam în diferite activități în gospodărie, precum îngrijirea păsărilor și animalelor, activități care, de regulă, le puteam realiza la vârsta la care ne aflam.

Implicarea părinților în educația primară

Îmi amintesc cu drag, foarte clar, începutul – primul an de școală. Dacă aș face comparație cu perioada modernă, cred că nu aș găsi nimic în comun cu situația pe care o trăiesc în prezent copiii care merg în clasa întâi și părinții acestora. Când mergeam noi la școală pentru prima dată, trebuia să învățăm să socotim: adunarea, scăderea sau alte operații, toate se învățau la școală. Nici literele nu le cunoșteam. Nu aveam deprinderi de școală; nici în familia mea nu a existat vreo pregătire prealabilă și, după câte îmi amintesc despre alți colegi, nici în familie acestora nu a existat acest lucru. Apropo, eu nici la grădiniță nu am mers, pentru că la vârsta când eram eu copil, nu era grădiniță în satul meu de baștină. M-a marcat foarte mult învățarea de a calcula pe bețișoare, un alt factor care demonstrează nivelul de instruire în acea perioadă. În clasa întâi eu am mers în anul 1970.

Eu cred că am fost un elev responsabil, așa m-am manifestat, cel puțin. Mereu mi-a plăcut să învăț, mereu am avut această atracție, dorința de a cunoaște. Nu-mi plăcea să mă duc la școală cu lecțiile nepregătite, probabil, din această cauză eram responsabil și învățam permanent. Deși nu pot să spun că am fost cel mai cuminte copil din clasă, năzbâtiile mereu au avut loc în viața mea. Îmi amintesc cel mai des de tatăl meu, Dumnezeu să-l ierte, îi plăcea să vină la școală, ca să asiste, din când în când, la lecții, ca să audă niște aprecieri de laudă. Chiar dacă eram copil, înțelegeam foarte bine chestia asta și mă mândream că pot să-l bucur pe tata, pentru că, de regulă, el era cel mai implicat în aceste momente, el venea nechemat la

școală, pentru a afla ultimele noutăți. El se prezenta fără să mă preîntâmpine, era așa o metodă mai șmecheră de-a lui, ca eu să nu știu și nu cumva să fiu prea pregătit. Nu se întâmpla foarte des, dar am memorizat aceste vizite, care erau ca o formă de educație, poate nu în sensul larg al formelor pedagogice, dar era o modalitate de instruire și de formare foarte eficientă, cel puțin, eu așa am primit-o și am simțit-o.

Mama a participat în educarea mea personală, în special în perioada claselor primare, când era mult mai greu de a prinde și a înțelege metodele ce țin de asimilarea diferitor teme. Ea a fost cea care mi-a fost alături și mi-a ținut mânuța, ca să deprind a scrie, a face primele cârligele, a rotunji literele și alte activități în care am avut acest ajutor, de care tata, iată, a fost mai distanțat. Asta nu a durat prea mult, odată ce am deprins a scrie și a citi independent, deja mă descurcam singur. Tot mai puțin și mai puțin părinții participau nemijlocit în tot ce ține de pregătirea temelor. Supravegherea însă, dacă temele sunt făcute, notele aduse de la școală, care sunt aprecierile oferite de profesori, asta a avut loc tot timpul, din partea ambilor părinți. Tata avea o implicare mai severă, comentariile lui erau mai pline, argumentate de motivele de ce trebuie să înveți, să fii cel mai bun, să reușești.

Materialele educaționale și de divertisment consumate în familie

Dacă ne referim la literatura artistică, mama întotdeauna a preferat cititul; nu citea doar literatură artistică, ci și ziare, și reviste. În vremea ceea erau foarte multe ziare și poștașul, practic, zilnic aducea diferite ziare și reviste, la care părinții erau abonați. Iată că aceste ziare și reviste erau mereu citite, poate nu în întregime, dar diferitele știri și informații le auzeam mai întâi de la părinți. Noi nu prea citeam periodicele, consideram că acolo este ceva interesant pentru mama și tata, pentru că ei mereu căutau ceva în ele, le răsfoiau.

Ce ține de literatura interzisă, nu am auzit și nici nu am avut ocazia să cunosc cazuri de citire a cărților interzise. La noi în familie era orientarea de a respecta orânduirea care era, cel puțin, acum eu așa înțeleg lucrurile.

Noi, la fel precum toți gospodarii, aveam acasă un aparat de radio, care transmitea doar un post. Acolo erau și știri, și muzică, și diverse emisiuni radio. Materialele erau difuzate în limba română (pe atunci i se spunea limba moldovenească, dar și în limba rusă). Nu puteam alege ce să ascultăm, puteam doar să-l pornim sau să-l oprim.

Erau și televizoare în sat, dar nu în toate familiile. Noi nu am avut mulți ani televizor. Cred eu că eram prin clasa a VI-a, când a apărut și la noi. Până atunci, mergeam la cineva din vecini sau prieteni să vizionăm câte un film artistic. Materiale educaționale nu am avut ocazie să privesc. Toată educația era în familie și în timpul orelor la școală.

„Eu aveam un vis: să plec din satul meu de baștină"

Toată perioada în care am învățat în satul natal, eu am avut un vis, care, cu trecerea anilor, devenea tot mai pronunțat, și anume: să plec în altă localitate, să învăț în altă instituție de învățământ, unde să mi se ofere mai mult decât îmi dădea școala din satul de baștină. Asta și am făcut după opt clase.

La toate etapele – și la cele începătoare, când am mers imediat după clasa a VIII-a și am urmat o școală profesională, și la următoarele etape – de fiecare dată, aceste decizii le-am luat de sine stătător. Familia nu a influențat deciziile mele, ele au reieșit din propria mea viziune și convingere. Chiar pe alocuri am avut și reproșuri de genul că ar trebui să fac altfel, dar și recomandări din partea tatălui, care mă orienta spre alte domenii, legate de agricultură, de gospodăriile sătești. Probabil, această sferă îi era cea mai cunoscută și mai aproape de suflet. Eu însă știam mereu că activitatea mea, când mă voi maturiza, nu va fi legată de agricultură. Aveam inclinația spre o avansare intelectuală, aveam o necesitate de genul acesta. Chiar dacă etapele au fost mai multe, până la urmă am ajuns să fiu specializat în domeniul juridic. Nu am știut din start ce vreau, cine doresc să devin, am avut frământări cu privire la viitoarea mea profesie, dar, încetul cu încetul, am ajuns exact acolo unde trebuia și unde îmi place foarte mult.

Primii învățători

Cred că sunt amintiri frumoase, am avut învățători de care îmi amintesc cu drag. M-au marcat majoritatea din ei. Am avut profesori buni, unul din ei a avut un aport mai mare, era legat și de interesul meu, eu aveam, în genere, interes sporit față de științele umaniste, dar nu rămâneam în urmă și la alte obiecte. Profesorii care i-am avut, consider că mi-au format cele mai principale și valoroase capacități.

Manualele școlare: *Istoria Moldovei* – cea mai subțire carte

Manualele școlare le primeam la început de an școlar, la biblioteca școlii, iar la sfârșit de an le returnam. Manualele erau pentru fiece disciplină

de studii: pentru limba și literatura „moldovenească", așa se numea atunci limba română, pentru limba rusă, matematica. În alți ani erau manuale de algebră și geometrie, în clasele mai mari, de istorie, fără doar și poate: Istoria antică, Istoria URSS, desigur. Îmi amintesc de Istoria Moldovei – cea mai subțire carte care am avut-o în anii de școală, și, sincer, cu o descriere foarte vagă, tot fiind cu comentarii referitoare la partid, la orânduirea și implicarea celora care ne-au eliberat. Aceasta era în perioada RSSM.

Mi-au revenit și mie unele aprecieri

Printre alte ocupații a fost și cea de a participa la olimpiadele școlare. De exemplu, în clasa a VII-a, a fost un concurs de compuneri la limba și literatura română, iar compunerea mea a fost apreciată ca cea mai bună din școală. Îmi amintesc foarte bine cum s-a organizat un careu, unde s-a informat despre rezultatele concursului și s-au făcut comentarii despre valoarea compunerii. Bineînțeles, mi-au revenit și mie unele aprecieri în acest sens.

Mergeam la bibliotecă, luam cărți acasă, le citeam, cărți cum ar fi: „Așa s-a călit oțelul" de Nicolai Ostrovski, dar și multe altele din literatura pentru copii, de scriitori precum Ion Ciobanu, care erau și recomandate de profesorii de la școală. Erau în grafie chirilică, în limba moldovenească, cum era pe atunci. În limba rusă cărți la școală nu am citit. Limba rusă am însușit-o mai târziu, deja după ce m-am încadrat în serviciul militar.

Pregătirea ideologică în școli

Cred eu că influența partidului comunist se resimțea în toate activitățile școlărești. De exemplu, toți trebuiau să fie pionieri: cravate roșii, instruiri, careuri, adunări etc. – toate aveau menirea să ne educe. A fi pionier însemna a fi parte a sistemului; pionieria era o formă de educație neîntreruptă, care ne forma. Cravata purpurie, însemnătatea acesteia, cum ar fi culoarea sângelui, care vine de la patriotism, era legată tot de partid și de principiile partidului. Apoi toți trebuiau să intre în rândul organizației comsomoliste. Acolo trebuia să posezi anumite cunoștințe, ca să fii primit, iar această primire să făcea la Comitetul raional al Comsomolului. Toate acestea erau legate direct de ideologie și erau legate de partid, de istoria și activitatea acestuia.

Vestimentația școlară

Era obligatorie. Costumele pe care le îmbrăcam la 1 septembrie, erau la toți de același model și aceeași culoare. Toată lumea avea costume la fel,

pentru că la magazin alte opțiuni nici nu erau. Era o raritate ca un copil să vină îmbrăcat altfel, toți băieții erau în costume de un albastru închis, iar fetele – în rochițe de culoare cafenie, șorț de culoare neagră pentru zilele ordinare, șorț de culoare albă pentru zilele în care aveau loc diferite festivități, manșete și guleraș de culoare albă. Asta ara portul școlăresc, acceptat și respectat de toată lumea.

Personalități care mi-au marcat perioada copilăriei

Nu pot să spun că am avut o personalitate care m-a marcat în mod special. Întotdeauna am ales pentru mine persoane care se remarcau pozitiv, prin faptele lor, prin felul lor de a fi, ceea ce era apreciat ca pozitiv de toți ceilalți maturi. Asta mă atrăgea tot timpul și servea ca material care îmi forma orientarea. Atunci, pentru toată lumea personalitatea cea mai de vază era Vladimir Ilici Lenin, pentru că ni se vâra în cap, precum că datorită lui s-au întâmplat cele mai bune lucruri și noi acum trăim fericiți. Peste ani ne-am dat noi seama și am înțeles că acesta a fot un mit prin care se promova ideologia partidului.

Perioada de după finalizarea celor opt clase în localitatea de baștină a fost una plină de realizări, constatări, decizii și maturizare

Voi începe de la faptul că, imediat după clasa a VIII-a, am mers la o școală profesională, nr. 25, așa se numea atunci, din s. Dănceni, rn. Ialoveni. Acolo am învățat trei ani, 1978–1981, și la absolvire am obținut studii medii la specialitatea Mecanizator pentru complexele de vite mari cornute, unde am învățat electricitatea la ferme, diferite utilaje mecanice, utilizate în domeniu, inclusiv tractorul.

Fiind în căutare permanentă și având dorința de a avansa în studii, am susținut examenele de înmatriculare la „tehnicum", analogic cu ceea ce, în perioada modernă, este centrul de excelență. Am susținut examenele de înmatriculare la tehnicumul electromecanic din s. Bulboaca, rn. Anenii Noi, însă am studiat acolo o perioadă scurtă, mai exact trei luni.

Armata – cea mai activă perioadă de căutare a viitoarei mele specialități

După asta am fost îndrumat, dar și eu mi-am dorit să-mi fac serviciul militar obligatoriu. Astfel, am abandonat tehnicumul, am plecat la comisariatul militar și, în anul 1981, la sfârșit de noiembrie, am fost înrolat în armată, pentru trei ani de zile. Aceasta a fost o școală a bărbăției, o pe-

rioadă în care am învățat foarte multe lucruri și în care m-am maturizat foarte mult. Pentru că am făcut armata în trupele de grăniceri maritimi, am învățat programe întregi, legate de foarte multe proceduri și tehnici. Cred că nici la facultate nu am învățat atâta.

Pe parcursul acestor ani a fost cea mai activă perioadă de căutare a viitoarei mele specialități: care ar fi cea mai aproape de suflet, care mă atrage cel mai mult. Și iată acolo, pe corabia (căci am fost în mare parte pe corabie, cu excepția celor nouă luni de zile din centrul de instruire) care se afla în centrul militar din orașul Vladivostok, situat la răsăritul îndepărtat, lângă insulele Kurile, cea mai mare dintre care era insula Sahalin, mă gândeam: ce să fac mai departe? În multele și lungile călătorii în ocean, am citit foarte multe materiale juridice. În biblioteca de pe corabia unde făceam serviciul militar, țin minte, era o colecție întreagă de reviste *Человек и закон* (*Omul și legea*), erau peste 100 de reviste de acestea. Anume pe ele le-am citit din scoarță în scoarță și am înțeles, am simțit că asta îmi place și asta vreau să fac. Acolo am avut convingerea că domeniul dreptului, al jurisprudenței este cel mai bun, pentru că te afli pe linia unde se face dreptatea. În acest sens, au urmat și acțiuni concrete.

După demobilizarea din armată, m-am reîntors acasă, și aici, fiind la Chișinău, am căutat care sunt condițiile pentru a urma studiile la Facultatea de Drept. La etapa respectivă, în Republica Moldova era o singură Facultate de Drept la singura Universitate de Stat, care purta și numele lui Vladimir Ilici Lenin – era și firesc. Din acest moment, toate eforturile mele au fost îndreptate ca să devin student la Facultatea de Drept. Desigur, am fost și m-am informat care sunt condițiile pe care trebuie să le întrunesc. Mi s-a spus că, pentru a deveni student, trebuie să am un stagiu de muncă de minimum doi ani, într-un domeniu tangențial cu specialitatea. Cu acest scop, eu m-am angajat, în scurt timp, în organele de „miliție", cum era pe atunci, pentru că la momentul respectiv nu era poliția.

Încadrarea în organele de „miliție" era foarte severă, foarte multe condiții trebuiau îndeplinite, dar pentru mine nu a fost o problemă, fiindcă am fost în trupele de grăniceri și eram bine pregătit, or, ele erau considerate trupele de elită. În acest fel, am întrunit criteriile necesare și am fost angajat la serviciu.

Cu pași siguri, spre admiterea la facultate

După un an de activitate profesională, am mers iarăși la facultate să mă documentez privitor la susținerea examenelor de admitere. La vremea re-

spectivă, înmatricularea se făcea doar după susținerea examenelor de admitere; candidatul în studenți trebuia să susțină patru examene, și anume Științele Sociale, Istoria URSS, compunere la limba și literatura română și limba franceză. Evident, pentru a susține cu succes examenele, aveam nevoie să-mi fortific cunoștințele, și atunci, la recomandarea celor de la facultate, am hotărât să merg la cursurile pregătitoare. Și iată acolo, în perioada acestui curs, am avansat foarte mult, la toate disciplinele. Eu am susținut examenele și am devenit student chiar de la prima încercare, ceea ce este o mândrie pentru mine, întrucât erau persoane care deveneau studenți după a cincea, a șasea încercare. Puteți să vă faceți o închipuire cât era de strictă selecția candidaților. Deloc nu era ușor să devii student la Facultatea de Drept.

Cursurile de pregătire pentru examenele de admitere nu erau gratuite, erau contra plată, dar era o plată simbolică, 100-200 de ruble, cum era pe atunci. Era suportabilă, accesibilă, absolut pentru orice doritor.

Ziua admiterii

Examenele sunt și o loterie, mai ales în forma în care acestea se susțineau pe atunci: toate erau în formă orală. Studentul pretendent intra în auditoriu, ridica un bilet din toate câte erau aranjate pe masă. Biletul, de obicei, conținea trei întrebări, pentru care aveai la dispoziție 10-15 min să te pregătești. Puteam să ne facem notițe, aveam o foaie și un pix pentru asta. Nu erau telefoane mobile sau alte mijloace, doar ceea ce ai reușit să însușești până la examen. Oricum, erau și unii care mai foloseau „șpargalkă”[258], de obicei, la fete observam asta, lor le era mai ușor, mai purtau fuste și era mai comod. Am făcut și eu „șpargalci”, doar că nu le-am folosit la examen. Le-am făcut la compunere, pentru a însuși mai bine, și, de fapt, cred că asta a fost o formă foarte bună de memorizare și de învățare.

Dumnezeu m-a ajutat și norocul a fost de partea mea: am susținut examenele din prima. Bucuria mea cea mare a fost când am văzut rezultatele la compunere, că asta era, de fapt, baza, și toată lumea cunoștea că, dacă ai susținut primul examen, ai șanse reale să devii student. Aproximativ jumătate din candidați picau acest examen. Când mi-am văzut numele în listă, că am susținut, m-am bucurat enorm.

Atmosfera la Facultate

Era foarte interesant, în primul rând, noi eram tineri, aveam interes unul față de altul, de toate materiile de studiu și de tot ce se prezenta în

[258] Copiută (rus.).

auditoriu. Erau niște perioade foarte intensive în sensul implicării în procesul didactic. Da, poate, nu totul ne era pe plac: am învățat și istoria partidului comunist, timp de trei ani, – o materie pe care „o băgau pe gât", dacă aș spune popular, la toți studenții. Se acorda foarte mare atenție acestui obiect (material dificil, cerințe sporite), care, de fapt, nu prea se lega de specialitatea noastră și asta noi toți înțelegeam. În primii ani, am făcut și primii noștri pași ca studenți, atunci ne-au format gândirea analitică, înțelegerea a ceea ce urmează, însușirea acelor metode de susținere și pregătire pentru evaluări. Petreceam foarte mult timp în biblioteci, unde ne pregăteam din diferite surse bibliografice, de regulă, studiam acele cărți care nu puteau fi luate acasă, ci utilizate doar acolo, în bibliotecă.

Tipologia surselor bibliografice utilizate

În dependență de obiectul de studiu, foloseam diferite surse bibliografice. Era o cerință obligatorie să facem conspect[259], pentru lucrările recomandate de profesori, care era dovadă că studentul a însușit și a studiat acest material.

Deși la facultate studiam în limba moldovenească, toate sursele erau în limba rusă. La universitate nu am avut parte de literatură cu grafie latină. Puținele lucrări metodice, realizate de cadrele didactice autohtone, erau în limba moldovenească, cu grafie chirilică.

Manuale de specialitate erau, dar foarte puține dintre ele erau în limba română. Toți lucrau cu literatura respectivă, pentru că toți cunoșteau limba rusă.

Nu era nicio plăcere să învățăm Istoria PCUS

Noi am învățat multe. Unele mai interesante, altele – mai puțin. Nu era nicio plăcere, desigur, să învățăm Istoria PCUS, dar înțelegeam că era o cerință a timpului și am studiat-o. Nu exista atunci așa ceva: asta îmi place și studiez, iar asta nu-mi place și nu studiez. Unicul gând era: eu trebuie să reușesc, pentru că prea mare a fost efortul inițial, ca să cedez, să dau înapoi.

Atunci când am început, din primul an, mai clară a fost Istoria Statului și Dreptului, chiar dacă erau și elemente ideologice, această disciplină era de specialitate și era mai atractivă pentru mine, era mai aproape de ceea ce doream să cunosc și să aflu. Și acum îmi amintesc profesorul meu

[259] Notițe (rus.).

de la acest curs, Tudor Negru, care era o persoană foarte implicată. Nici un examen, de fapt, nu doar la el, nu se susținea așa – cumva – ori erai pregătit, ori te întorceai înapoi, te pregăteai, și mergeai repetat. Dacă e să mă refer la altele, toate obiectele de specialitate pentru mine prezentau interes: Dreptul Muncii, Dreptul Financiar, Funciar. Mai erau și discipline care presupuneau cunoștințe generale, dar interesante și importante pentru cultura generală, ca specialist.

Schimbări în planul de învățământ

Una dintre cele mai mari schimbări, rezultate din activitățile de renaștere națională, a fost trecerea la grafia latină. Era o stare trăită, deloc ușoară, dar foarte interesantă. Noi am fost cei care am luptat pentru grafia latină, noi am început, în 1991, procesul de românizare. Era totul în rusă, în grafia chirilică și, la un moment dat, s-a produs schimbarea, inclusiv în programul de instruire. Totul am început să facem și să prezentăm în grafia latină: lucrările de curs, tezele de licență, răspunsurile la examen, conspectele noastre etc. A fost la sigur cea mai vizibilă și simțită schimbare în programele de instruire. Noi am început de la zero, am învățat să citim și să scriem în grafie latină, în paralel, utilizam literatura în limba română și rusă. Începea o epocă nouă, așa o percepeam noi, și nu aveam nicio îndoială că totul va fi perfect.

Trișatul la examene

Dacă aș spune că nu existau oameni care copiau, aș minți. Erau, dar eu nu copiam, la examene eu utilizam broșura metodică la disciplină, în care erau trecute în revistă tezele de bază ale materiei de studiu, repartizate pe capitole. Cine știa să se folosească de această broșură, putea să-și formuleze răspunsul la întrebările din bilet. Erau colegi mai experimentați, care îi ajutau pe ceilalți să folosească această broșură cât mai util. Ea devenea un suport foarte bun la examene.

Relația profesor – studenți

Relațiile dintre profesor și studenți erau normale, omenești, dar totuși oficiale, întrucât reieșeau din statutul fiecărui actant. Profesorii aveau cerințe față de noi, iar noi le îndeplineam; aveam o relație la care ne conformam și care ne responsabiliza să învățam bine, să ne respectăm colegii și dascălii.

Ideologizarea materiilor de studiu

Nu-mi amintesc să fi avut discipline la facultate care să nu fi fost afectate de ideologia sovietică, dar asta eu înțeleg acum. În timpul de atunci, noi percepeam aceste lucruri ca pe niște norme de viață; nu ne puneam întrebări despre ideologie sau altceva. Ele existau și noi ne conformam. Aspectele ideologice doar tangențial se regăseau în obiectele de specialitate, astfel de elemente puteau fi găsite în conținutul unor anume norme, așa precum unele din Codul penal, care mai apoi au fost modificate și eliminate din structura acestuia. Ideologia în procesul de instruire universitară se referea nu atât la formarea profesională, cât la viziunea și principiile de viață ale studenților. Aceasta schimba modul lor de a gândi, percepțiile lor, principiile sovietice de activitate devenind stil de viață.

În primii ani de studenție aspectele ideologice erau foarte pronunțate, dar nimeni nu-și punea întrebări sau nu făcea comentarii critice. Ulterior, lucrurile s-au cam schimbat. Noi, studenții anilor '90, am avut norocul să trăim timpuri în care s-a produs schimbarea și am putut să ne impunem punctul nostru de vedere.

Participarea la sărbători oficiale

Am avut parte să particip, practic, la toate festivitățile ideologice din acea vreme. Cele mai importante se considerau paradele de 1 Mai, 9 Mai și se organizau într-un mod foarte intensiv, cu participarea delegațiilor din diferite organizații, la care mergeam în coloane, în cele mai alese haine de sărbătoare.

Religia – obstacol între cetățean și conducere

Existau restricții. Oamenii religioși erau marginalizați și chiar persecutați în fel și chip, și ei erau cumva nevoiți să-și camufleze credința lor. În rândul organizațiilor de partid se duceau discuții privind lupta cu oamenii care aveau credință: prin diferite forme, prin discuții, prin încercări de a-i convinge că religia este o rămășiță a trecutului, o activitate care nu trebuie să fie promovată într-o societate cultă. Oamenii își botezau pe ascuns copiii la biserică, ei nu puteau să participe deschis nici la un serviciu religios. Cei care aveau o convingere religioasă nu o făceau publică. Persoanele cu funcții, cu un anume statut nu puteau să fie credincioase, pentru că acest lucru venea în contradicție directă cu ideologia partidului. Se poate spune că religia ar fi fost tratată ca un obstacol în calea progresului.

Nunțile în mediul studențesc

Nunți la noi, în Moldova, tot timpul au avut loc, și în vremuri mai grele, și fără lumină, și fără gaz. Din ceea ce am memorizat, nunțile se organizau la țară, de regulă, în gospodăria părinților mirelui. Se amenaja un cort, cu acoperiș. Unii oameni, mai gospodari, cu mai multe posibilități, îl amenajau și cu covoare sau alte elemente tradiționale. Mesele se făceau din pari și scânduri, după numărul de invitați. Așa am făcut și noi nunta, când ne-am căsătorit. Nu se cunoștea pe atunci de nunți în săli arendate sau restaurante, cu tamada[260]. De toate astea am aflat mult mai târziu. Nu am întâlnit niciun coleg care să-și permită să joace nunta la oraș, nunta se organiza la locul de baștină al unuia dintre miri. Asta era un principiu de bază.

Dobândirea produselor deficitare

Da, am trăit perioade când, într-adevăr, era o problemă să găsești cele mai necesare produse, începând cu cele alimentare, de igienă sau medicamente. Dar cum le procuram? Nu aș spune că exista o modalitate concretă, uneori trebuia să stăm în rânduri, la magazinele unde se vindeau anumite produse, alteori erau împărțite pe baza unor tichete, taloane, care îți permiteau primirea în cantități limitate a produsului respectiv. Am trăit și asta, dar toate sunt deja istorie. Perioada anilor '80–'90, în general, a fost foarte grea pentru țară.

„Legea seacă" (1985–1989)

Secretarul general al partidului comuniștilor din URSS, Mihail Gorbaciov, a emis un decret privind contracararea abuzului de băuturi alcoolice. Dacă pe scurt, pentru Moldova acest decret, care avea putere de lege, a avut un impact foarte negativ, deoarece, conform lui, plantațiile de viță-de-vie trebuiau reduse. Și multe gospodării, ca să arate că și noi luptăm cu beția, că și noi executăm acest decret, au început să reducă din plantațiile de vie, unele dintre care erau parte din patrimoniul nostru, din bogăția noastră națională.

Îmi amintesc și de așa-numitele nunți „fără alcool", la care pe masă nu se punea alcool, dar, până la urmă, oamenii tot găseau posibilități și consumau alcool, pe ascuns. Oamenilor nici în gând nu le da să se opună, să protesteze; era imposibil să lupți cu sistemul. Dar chiar și dacă apărea

[260] Conocar, prezentator, maestru de ceremonii (rus.).

vreo nemulțumire pe undeva, cazurile erau rapid rezolvate, cu ajutorul miliției. În societate domina spiritul de supușenie, oamenii, chiar dacă și nu erau de acord cu ceva, tăceau și se supuneau. Asta era regula, cine nu se conforma, era pedepsit prin măsuri, bineînțeles, represive. În așa mod era, de fapt, promovată și aplicată această lege, totul era cu forța.

În viața mea, a familiei, nu a fost nicio schimbare, noi nu am tăiat plantația de vie și am continuat să făcem și câte un butoi, două de vin. Alții făceau și mai mult, în pofida tuturor restricțiilor.

Facilitățile studenților cu serviciul militar îndeplinit

Da, trebuie să spun că persoanele care aveau serviciul militar satisfăcut erau facilitate, acest lucru era luat în considerație și era menționat. Aș spune că acest lucru era motivat: de el se ținea cont, de exemplu, la admitere în instituțiile de învățământ superior. La anumite specialități persoanele cu serviciul militar exercitat aveau șanse mai mari de a deveni studenți. Dar în timpul studiilor toți erau egali: și cei cu armata făcută, și cei după școala medie sau după tehnicum.

Am avut în grupă și studenți care și-au făcut serviciul militar în Afganistan, erau participanți ai războiului sovieto-afgan, dar și ei trebuiau să învețe, la fel ca și toți ceilalți studenți.

Criza ecologică provocată de avaria de la Cernobîl

Despre acest eveniment am aflat, ca și toată lumea, din presă. Informația privind avaria de la Cernobîl, care apărea în presa de atunci, era foarte atent verificată și filtrată. Mai mult, despre pericolele reale și normele de protecție nu se vorbea deloc.

Manifestări naționaliste în instituție

Nu-mi prea amintesc să fi fost evidente manifestări naționaliste în facultate. Discuții existau, la toate nivelele, inclusiv și noi cu colegii analizam, ne dădeam cu părerea. Cele mai interesante erau discuțiile în auditoriu, la care, uneori, participau și profesorii. Discuții erau și pe marginea articolelor din diferite publicații periodice, cum ar fi *Literatura și arta*, o publicație foarte cotată pe atunci. Toată lumea citea presa, participa la cenacluri, la întâlnirile organizate cu diferite personalități care se evidențiau prin atitudinea lor civică, viziunea românească și prin discursurile

publice deosebite. Și eu am avut ocazia să particip la diferite întruniri de acest fel, cu un pronunțat caracter naționalist. Oamenii aveau dorința de a transmite către instituțiile publice, către conducerea de atunci mesaje de susținere a limbii române, a grafiei latine, a istoriei noastre.

Divergențe între studenții românofoni și cei rusofoni

În acea perioadă, între studenții românofoni și cei rusofoni existau divergențe. Studenții care învățau în grupele cu predare în limba rusă tratau cu aroganță pe studenții din grupele cu predare în limba română; ei erau plini de sine și se simțeau superiori. Așa a fost tot timpul. În perioada studenției mele, dispersarea dintre studenții românofoni și cei rusofoni s-a accentuat; au apărut contradicții în ceea ce privește percepțiile asupra evenimentelor social-politice, asupra viitorului nostru. Moldovenii au devenit mai îndrăzneți, mai activi; a dispărut supunerea oarbă. Mulți rusofoni nu susțineau mișcarea de eliberare națională și veneau cu diverse argumente, cu declarații de altă natură, dar asta nu însemna că oamenii îi luau în considerație. NU! În anii mei de studenție nu am întâlnit profesori sau colegi care să se opună deschis mișcării naționale.

Participarea la mișcările de masă de la sfârșitul anilor '80: mitinguri și greve

Ca participant nu am fost, deoarece statutul pe care îl aveam eu ca angajat al Organelor Afacerilor Interne nu-mi permitea, dar ca persoană cu atribuție de menținere a ordinii publice, am participat. Uneori, aveau loc ciocniri între anumite grupări cu viziuni diferite. Atunci forțele de ordine, printre care eram și eu, interveneau pentru a menține situația sub control, pentru a nu permite escaladarea conflictului. Iată cu așa misiune eu am participat la mișcările de masă de la sfârțitul anilor '80.

În 1989, dacă îmi amintesc bine, au avut loc manifestații cu caracter violent, care s-au manifestat prin aruncarea de pietre în clădirea administrativă a Ministerului Afacerilor Interne. Nu am fost la fața locului, dar îmi amintesc foarte bine acele proteste la care se adunau foarte mulți oameni. Apropo, pietrele care au fost aruncate erau smulse chiar din fața Ministerului. A fost o mișcare de proporții, unul din cele mai pronunțate în acel context, care a transmis un mesaj foarte clar împotriva funcționării în continuare a principiilor și legilor de atunci.

Studiile de la facultate mi-au oferit posibilitatea să fiu printre primii care au realizat ordonanțe în grafie latină

Cea mai plăcută amintire din anii studenției cred că este ridicarea diplomei de studii superioare, de jurist; atunci când profesorii ni s-au adresat, prin mesajele lor, ca unor colegi de breaslă. O amintire foarte plăcută, care a încununat o etapă lungă și mult efort.

Trebuie să menționez că ridicarea diplomei de studii și intrarea în statutul de jurist cu acte în regulă, mi-a dat și o mare încredere în sine și, probabil, aceasta s-a manifestat și în cadrul activității mele. La acel moment, deja eram în statut de ofițer al Organelor Afacerilor Interne, cu grad special și, evident, aveam o experiență deja. Trebuie să spun că studiile, mai ales în ultimii ani de facultate, mi-au format competențe mult mai bune și mai sporite ca ale altor colegi care absolviseră facultatea cu ani în urmă. Mai ales în domeniul întocmirii documentelor în grafia latină. Chiar pot să mă laud că am fost unul dintre primii care a prezentat o așa-numită încheiere de refuz a începerii unei proceduri penale în limba română cu grafie latină. Acesta este un document, o ordonanță întocmită în urma examinării unui caz care conține, sau nu, elementele unei infracțiuni, în baza căreia, mai apoi, agentul constatator trebuia să facă o concluzie. Toate documentele până atunci erau întocmite în grafia chirilică. Studiile mele de la facultate mi-au oferit posibilitatea să fiu printre primii care au venit cu ordonanțe scrise cu grafie latină. Bineînțeles, aceasta îmi facilita activitatea mea, mă evidențiam și aveam succese.

Cunoștințele obținute la facultate erau suficiente pentru a forma deprinderi de utilizare corectă a mecanismului normativ

Cunoștințele de la facultate au fost de mare folos în diverse situații, în diferite circumstanțe. Erau situații când trebuia să iau decizii foarte rapid și atunci îmi aminteam de unele chestiuni auzite de la profesori. Iată, spre exemplu, am avut situații când am aplicat ceea ce ne preda Vasile Florea de la catedra Dreptul Penal – unul dintre profesorii care m-au influențat cel mai mult. Și am făcut o calificare corectă, care, ulterior, s-a dovedit a fi potrivită și în plină corespundere cu norma de drept. Dumnealui ne explica noțiunea de infracțiune și, mai ales, noțiunea de viol prin comparație cu dreptul penal din Statele Unite, de exemplu, sau din alte țări. Pot spune cu certitudine că cunoștințele și studiile făcute la facultate mi-au fost de mare folos pe parcursul întregii mele activități.

Cunoștințele nu erau suficiente pentru mediul practic, dar erau în măsură să formeze o capacitate de a putea utiliza mecanismul normativ și să ofere răspuns la oricare întrebare legată de activitatea nemijlocită desfășurată. Apropo, o remarcă făcută și de profesori: nu trebuie să învățați normele de drept pe de rost, ci trebuie să învățați și să știți unde ele pot fi găsite, pentru a putea găsi răspuns la oricare situație, pentru a identifica cum trebuie ele aplicate, pentru a lua decizii corecte și argumentate.

SURSE ICONOGRAFICE

ВОЕННЫЙ БИЛЕТ

НО № 4080539

Фамилия Мунтяну
Имя Георгий
Отчество Степанович
Число, месяц и год рождения 23.09.1962
Личная подпись владельца
Выдан Кутузовским районным военным комиссариатом Молд. ССР области (республики)
23 октября 1981 г.
ВОЕННЫЙ КОМИССАР
М. П.
(звание, подпись)

НО № 4080539 1

I. Общие сведения

1. Место рождения с. Молешты Кутузовского р-на Молд. ССР.
2. Национальность молдованин
3. Партийность (с какого года)
4. Состоит ли в ВЛКСМ (с какого года) 1978
5. Образование среднее
6. Основная гражданская специальность тракторист
7. Семейное положение холост.

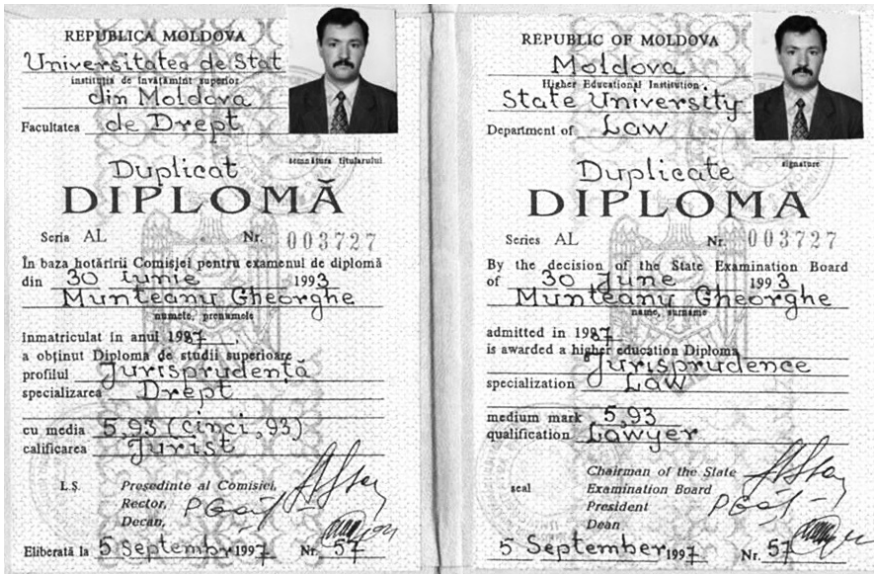
Livretul militar al soldatului Gheorghe Munteanu, 1981

Gheorghe Munteanu la demobilizarea din rândurile armatei, trupele maritime de grăniceri, or. Vladivostok, decembrie 1984

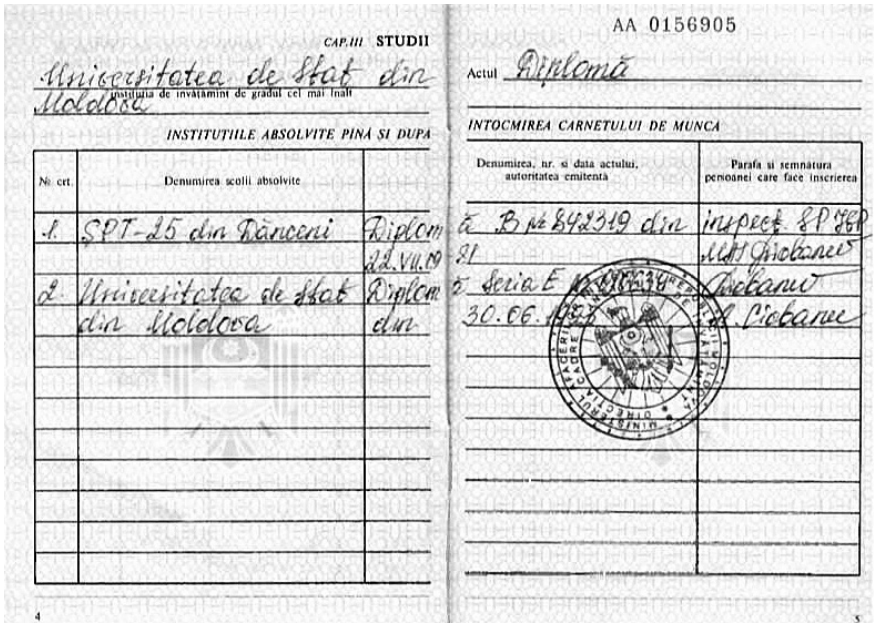
Frații Munteanu, la Chișinău, 1986. (în stânga – fratele Nicolae Munteanu, în mijloc – fratele Vitalie Munteanu, în dreapta – Gheorghe Munteanu)

REPUBLICA MOLDOVA
Universitatea de Stat
instituția de învățământ superior
din Moldova
Facultatea de Drept
semnătura titularului
Duplicat
DIPLOMĂ
Seria AL Nr. 003727
În baza hotărîrii Comisiei pentru examenul de diplomă
din 30 iunie 1993
Munteanu Gheorghe
numele, prenumele
înmatriculat în anul 1987
a obținut Diploma de studii superioare
profilul Jurisprudență
specializarea Drept
cu media 5,93 (cinci, 93)
calificarea Jurist
L.Ș. Președinte al Comisiei,
Rector,
Decan,
Eliberată la 5 September 1997 Nr. 57

REPUBLIC OF MOLDOVA
Moldova
Higher Educational Institution
State University
Department of Law
signature
Duplicate
DIPLOMA
Series AL Nr. 003727
By the decision of the State Examination Board
of 30 June 1993
Munteanu Gheorghe
name, surname
admitted in 1987
is awarded a higher education Diploma
specialization Jurisprudence
Law
medium mark 5,93
qualification Lawyer
seal Chairman of the State Examination Board
President
Dean
5 September 1997 Nr. 57

Diploma de studii superioare, eliberată studentului Gheorghe Munteanu de către Universitatea de Stat din Moldova, 30 iunie 1993

CAP.III STUDII
Universitatea de Stat din Moldova
instituția de învățământ de gradul cel mai înalt
INSTITUȚIILE ABSOLVITE PÎNĂ ȘI DUPĂ

Nr. crt.	Denumirea școlii absolvite	
1.	SPT-25 din Rîbnița	Diplom 22.VII.8
2.	Universitatea de Stat din Moldova	Diplom din

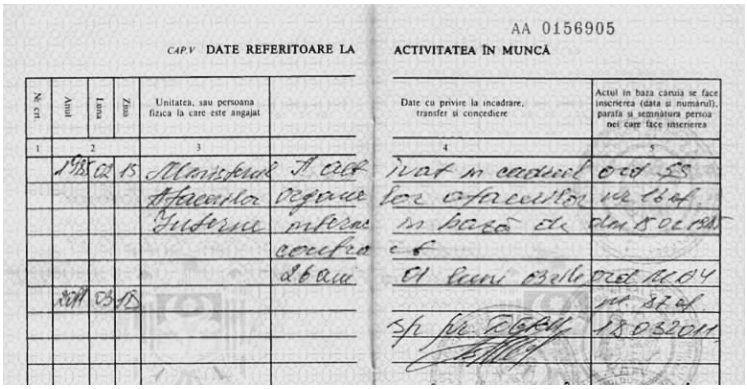
4

AA 0156905
Actul Diplomă
ÎNTOCMIREA CARNETULUI DE MUNCĂ

Denumirea, nr. și data actului, autoritatea emitentă	Parafa și semnătura persoanei care face înscrierea
a B № 842319 din 21	inspect. SP 368 Ghobanov
b Seria E № 016218	Ghobanov
30.06.1993	M. Ghobanov

5

Carnetul de muncă al lui Gheorghe Munteanu, 1993

AA 0156905

CAP. V DATE REFERITOARE LA ACTIVITATEA ÎN MUNCĂ

Nr. crt.	Anul	Luna	Ziua	Unitatea, sau persoana fizica la care este angajat	Date cu privire la incadrare, transfer si concediere	Actul in baza caruia se face inscrierea (data si numarul), parafa si semnătura persoa nei care face inscrierea
1	2			3	4	5
	1985	02	15	Ministerul Afacerilor Interne RSSM	Primit in cadrul Scolii de ofiteri in baza ordinului nr. 87 al/c	ordinul 53 nr. 87 al/c 15.02.1985
	2011	03	15		Eliberat din rezerva	nr. 87 al/c 15.03.2011

Carnetul de muncă al lui Gheorghe Munteanu, 2011

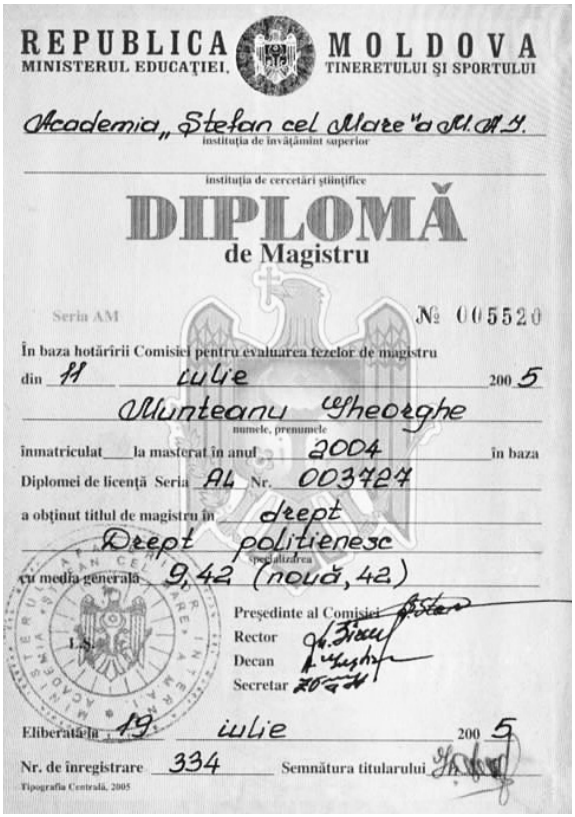
La nunta fratelui Vitalie, în rol de nun mare, 1991 (în spate se află fratele miresei, alături de soția sa și cei doi copii, în față sunt mirii Vitalie și Galina Munteanu, alături de nașii Gheorghe și Lidia Munteanu și fiica lor Corina)

La adunarea solemnă, dedicată Zilei poliției naționale, decembrie 2004

Catedra Management Operațional al Academiei „Ștefan cel Mare” a MAI. Pregătirea unei prelegeri, 2004

REPUBLICA MOLDOVA
MINISTERUL EDUCAȚIEI, TINERETULUI ȘI SPORTULUI

Academia „Ștefan cel Mare" a M.A.I.
instituția de învățământ superior

instituția de cercetări științifice

DIPLOMĂ
de Magistru

Seria AM № 005520

În baza hotărîrii Comisiei pentru evaluarea rezelor de magistru
din 11 iulie 2005
Munteanu Gheorghe
numele, prenumele
înmatriculat la masterat în anul 2004 în baza
Diplomei de licență Seria AL Nr. 003727
a obținut titlul de magistru în drept
Drept polițienesc
specializarea
cu media generală 9,42 (nouă, 42)

Președinte al Comisiei
Rector
Decan
Secretar

L.Ș.

Eliberată la 19 iulie 2005
Nr. de înregistrare 334 Semnătura titularului

Tipografia Centrală, 2005

Diploma de Magistru, obținută în cadrul Academiei „Ștefan cel Mare" a MAI, 2005

CARNETUL nr. 008558 nr. col. 25
Numele de familie Munteanu
Prenumele Gheorghe Patronimicul Stefan
Anul nașterii 1962 Domiciliat Chișinău
str. M. Cogălniceanu, 44
Data înscrierii 1994 0.22
Carnetul a fost eliberat de 8Rf
din m. Chișinău
(denumirea organizației)
(semnătura)

TAXA DE INSCRIERE
în sumă de 50 lei plătită 1994 L. Ș.
în sumă de _____ plătită _____ L. Ș.
în sumă de _____ plătită _____ L. Ș.

REINREGISTRAREA IN LEGĂTURĂ CU SCHIMBAREA DOMICILIULUI
_____ L. Ș.
(adresa nouă, data reînregistrării, semnătura)
_____ L. Ș.
(adresa nouă, data reînregistrării, semnătura)
_____ L. Ș.
(adresa nouă, data reînregistrării, semnătura)

Carnetul de vânător și pescar al lui Gheorghe Munteanu, 1994

„AFLAREA ADEVĂRULUI DESPRE URSS: ROMANUL GULAG DE ALEKSANDR SOLJENIȚÎN”

Tatiana Ovdin s-a născut la 4 decembrie 1965. În intervalul de timp 1986–1991 a fost studentă la Facultatea de Istorie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, specializarea Istorie și Științe Sociale. În prezent este profesoară de istorie, grad didactic superior, în cadrul Liceului Teoretic „Liviu Deleanu” din Chișinău.

A existat o atitudine pozitivă față de studii

În cadrul familiei mele, a existat o atitudine pozitivă față de studii – atât față de cele școlare, cât și cele universitare. Deseori, părinții nu mă puneau să-i ajut la treburile casnice, din considerentul ca să am mai mult timp să învăț. Tatăl, fiind mecanic în colhoz, era o fire dornică de a fi la curent cu toate evenimentele din țară, din acest motiv, era abonat la ziarul unional *Правда*, la ziarul republican *Moldova Socialistă*, la cel raional *Nistru* și la cel dedicat meseriei sale – *Mecanizatorul Agricol*. Presupun că și de aici se trăgea încurajarea permanentă pentru continuarea studiilor. Rudele din partea mamei, cât și cele din partea tatălui au avut, de regulă, studii superioare în domeniile științelor reale, precum matematica. Personal, m-am regăsit în domeniul sociouman.

Reflecții asupra calității studiilor din perioada în care Basarabia a fost parte componentă a României și a celor din perioada sovietică

Din ce țin minte din perioada respectivă, această tematică, de regulă, nu era subiect de discuții nici în cadrul familiei, nici în grupurile de studenți sau prieteni. Singura excepție era expresia: „Cine a făcut patru clase la români, chiar a făcut carte". Informația și poeziile acumulate în perioada interbelică erau fără probleme rememorate și la bătrânețe. În timp ce la ore, niciodată nu s-a menționat ceva despre România, indiferent că era ora de istorie sau de geografie.

Nu dispuneau de mult timp pentru lectură, mai mult erau cu sapa în mână

În perioada școlii, nu pot afirma că am căutat cărți ideologice, am citit mai mult cărți de aventuri, îndeosebi cele scrise de Jules Verne, precum *O călătorie spre centrul Pământului, 20.000 de leghe sub mare, Înconjurul lumii în 80 de zile* și restul. Referitor la volumul de lectură al copiilor de atunci, cel puțin în satul de baștină, nu pot afirma că dispuneau de mult timp pentru lectură, mai mult erau cu sapa în mână.

Evenimentele antisovietice despre care îmi povestea tata

Îmi plăcea extrem de mult istoria, fiind foarte pasionată de trecut, pasiunea respectivă nefiind pentru restul obiectelor umaniste, și nici pe departe pentru cele reale. Un element ce m-a convins să continui studiile la Facultatea de Istorie a fost și faptul că tatăl meu mi-a povestit de o serie de evenimente istorice, precum revolta antisovietică din Berlin din 1953 și revolta din Ungaria din 1956, ambele evenimente nu erau menționate în manualele de istorie din școală. Eram sigură că, de optez pentru studiile la Facultatea de Istorie, urma să cunosc cu mult mai mult despre ceea ce nu citisem niciodată în anii de școală. Dar, din păcate, nu a fost să fie, deoarece cele povestite de tatăl meu nu erau studiate nici pe parcursul anilor de facultate. Părinții au reacționat pozitiv, mama se bucura îndeosebi, pentru că, în viziunea sa, meseria de profesor presupunea o mai mare flexibilitate la managementul timpului.

Admiterea la studii superioare

Am fost acceptată la Facultatea de Istorie în anul 1986 și era un concurs de 8,5 candidați pe un loc. La Facultatea de Istorie erau patru exame-

ne de admitere: primul era la istorie, al doilea examen consta în scrierea unei compuneri la română (în limbajul vremii, moldovenească), științe sociale și limba franceză.

Pe parcursul anilor de studii, nu am văzut niciun portret de-al lui Gorbaciov – nici în sălile de curs, nici în sălile pentru seminare. Această cutumă față de cultul liderului în timpul perestroicii s-a diminuat. Ceea ce ține de steagul URSS, pot spune că nu țin minte să fi văzut simbolurile de stat pe holurile universității.

Profesorii de istorie contemporană evitau să se dea cu părerea

În primul rând, subiectul privind reforma (*perestroika* se afla la început de drum în anul 1986) se discuta destul de frecvent în cadrul societății și între colegii de facultate. În cadrul cursurilor, pentru că în primul an studiam istoria antică, profesorii evitau orice mențiune a procesului de reformă din URSS. Istoria contemporană se studia în anul IV, însă și profesorii de istorie contemporană evitau să se dea cu părerea. URSS încă exista, efectele cenzurii și fricii de decenii nu dispăruseră pe parcursul perestroikăi.

Am fi putut liber lua licența de traducător cu experiență din rusă în română

Cu toate că *perestroika* era în toi, limba rusă în cadrul studiilor o învățam timp de doi ani. Eu am fost eliberată de examen, deoarece nu am avut niciun fel de obstacole în învățarea limbii respective, tatăl meu era vorbitor nativ de rusă. Practic, 90% din literatura utilizată era în rusă. Cea mai mare problemă pentru studenții moldoveni a fost traducerea din rusă în limba română, îndeosebi a termenilor științifici. Din cauza respectivă, toți colegii, în procesul studiilor, utilizau dicționarul rus-moldovenesc. Ca să glumesc, am fi putut liber lua licența de traducător cu experiență din rusă în română (moldovenească, după limbajul vremii).

Au refuzat să susțină colocviu[261] la Istoria Partidului

În toți anii, am avut cursuri care țineau de ideologie, precum Istoria Partidului. La Facultatea de Istorie erau patru grupe, două – la specialitatea de Istorie și Pedagogie, și două – la cea de Istorie și Științe Sociale.

[261] *Colocviu* – formă de control a cunoștințelor dobândite de studenți, în cadrul căruia studenții nu erau evaluați cu note, ci cu calificativul „admis" sau „respins".

Cei de la Istorie și Pedagogie au fost mai revoluționari și au refuzat să susțină colocviul la Istoria Partidului, pentru acest gest nefiind în niciun fel pedepsiți. Evenimentul respectiv a avut loc în anii 1986–1987. Existau și bancuri / mituri despre profesorii care predau Istoria Partidului, cel mai celebru mit era că un profesor a primit de la studenți un sicriu, un gest de revoltă față de ce preda el. Nu știu de a avut loc așa eveniment, însă mitul a existat pe parcursul anilor de studii.

În perioada respectivă, am avut un curs axat pe aportul slavilor în formarea poporului „moldovenesc", teme despre formarea poporului român, istoria medievală și modernă a românilor nu au fost studiate pe parcursul anilor de facultate. Abordarea respectivă putea fi cauzată și de vârsta înaintată a unor profesori, care erau deja depășiți de cerințele vremii și predau după discursul axat pe cerințele din anii '60–'70, dar nu cele din a doua jumătate a anilor '80.

Viața studentului depindea de interesele acestuia

Viața unui student atunci, ca și azi, depindea de interesele acestuia. Dacă dorea să studieze cu adevărat, era până la ora două la curs, apoi lua prânzul la cantina universității, iar ulterior se ducea și lucra toată seara la biblioteca universitară sau la biblioteca națională, pe atunci denumită Krupskaia. Nu pot afirma însă că în perioada respectivă majoritatea studenților citeau. Dintr-o grupă de 25 de studenți, de regulă, doar un număr redus prefera să-și petreacă timpul la bibliotecă, pentru a se pregăti pentru seminar, studenții dedicați fiind mai mult o excepție decât o regulă și în timpurile de atunci.

Distracțiile studențești

În cadrul căminului rareori se făceau discoteci, am presupunerea că cei ce doreau să se relaxeze preferau să se ducă în oraș în diferite localuri. Cel mai clasic mod de a se relaxa era vizionarea unui film la cinematograf. Cele mai frecventate filme erau comediile sovietice sau filmele europene premiate la festivalurile internaționale. Filmele europene, de regulă, nu erau traduse și nici nu aveau subtitre și era cineva în spatele spectatorilor și citea textul. Însă filme de acțiune americane despre războiul din Vietnam sau documentare pe aceeași temă nu aveam șansa să vizionăm.

Despre finanțele studențești

Fiind studentă eminentă, primeam bursă mărită în valoare de 75 de ruble lunar. Pentru comparație, mama, fiind angajată la colhoz, pe parcursul lunilor de vară, primea 30 de ruble lunar. Valoarea bursei care ajungea la mine era de 72 de ruble, cele trei ruble erau achitate către sindicate. Cu produsele alimentare trimise de acasă și cu banii obținuți din burse ne asiguram o stabilitate financiară. Referitor la surse de venit adiționale, de regulă, băieții descărcau vagoane sau lucrau ca paznici de noapte.

Am fost surprinsă, când am citit integral Declarația Universală a Drepturilor Omului

Cel mai tare m-a surprins că în Declarația respectivă era menționată libertatea omului de a călători și a se întoarce în țara sa. Din experiența mea de cetățean sovietic, nu puteam înțelege cum este posibil așa ceva. Mai ales că nu aveam rude sau prieteni care să fi călătorit liber în afara URSS. Singurele cazuri despre care auzisem erau despre președinții de colhoz, care împreună cu familiile lor plecau la mare, în Bulgaria.

Sunt sigură că, dacă li s-ar fi oferit cetățenilor sovietici șansa de a citi liber respectiva declarație, s-ar fi iscat o sumedenie de întrebări ce ar fi afectat stabilitatea regimului. Putem afirma că, și în acest caz, vedem încă o dată dublele standarde ale URSS.

Societatea sovietică nu era pregătită pentru această schimbare

În anii perestroicii, mai ales în primul an de studii, participarea la toate paradele legate de 1 mai sau de aniversarea revoluției din octombrie rămânea obligatorie. Organizatorii mereu făceau lista, pentru a soma pe cei ce nu au venit la aceste festivități de partid. În anul întâi, știu precis că a fost obligator, o zi de paradă fiind fără cursuri, toți studenții mărșăluiau cu pancarte, strigând slogane clasice, gen: „Slavă Partidului și Trăiască Revoluția". Ulterior, devenise mai lejer. Legat de sărbătorile religioase, până la perestroică, în anii de școală, profesorii atenționau elevii să nu vină cu ouă roșii la școală după ziua de Paște. Un moment ironic era că profesorul de școală, cel mai activ pe domeniul propagandei, de Paște ciocnea ouă roșii în propria curte, în timp ce la școală zicea că așa ceva e interzis. În perioada facultății, restricțiile care țineau de sărbătorile religioase, practic, au dispărut. Din perspectiva zilei de azi, pot afirma că *perestroika* a fost o reformă necesară, însă societatea sovietică nu era pregătită pentru această schimbare.

Atitudinea civică a studenților

Pe fonul entuziasmului colectiv, studenții se manifestau liber. Dar cunosc și un caz când un coleg de facultate mi-a zis că evită să-și manifeste liber opinia despre subiectele politice, de frică să nu fie turnat la organele de Securitate. Personal, am participat la aceste manifestații, însă nu am fost somată de nimeni, nici în timpul manifestațiilor, nici după. În perioada de după 1985 se încuraja manifestarea criticii și a propriilor opinii, putem afirma că a avut loc o diminuare a cenzurii, însă nu eradicarea totală a acesteia. Odată, după ce am ieșit de la Biblioteca Națională, am văzut cum un grup de studenți, care cântau și recitau poezii patriotice, erau fugăriți de către miliție.

Nu am fost martor la ciocniri violente dintre protestatari și autorități. Fiind studentă eminentă, practic, petreceam majoritatea zilei fie la bibliotecă, fie la universitate. Despre evenimentele respective am aflat de la colegii de universitate, de la radio și din ziare.

În anii de studenție nu am fost obligați să citim lucrările liderilor contemporani ai URSS

Deși eram membru al Comsomolului, niciodată pe perioada studiilor nu au avut loc adunări obligatorii ale organizației, prezența fiind la discreția fiecăruia. Responsabilul pe Comsomol era ales de către administrația Facultății. În perioada studiilor superioare, pot spune că gradul de ideologizare era mai redus, comparativ cu perioada școlii, când eram obligați să citim operele lui Brejnev și să dăm „зачёт”[262] pe ele, utilizând limbajul vremii. În anii de studenție nu am fost obligați să citim lucrările liderilor contemporani ai URSS. Fiind studentă, am simțit o mai mare libertate la universitate, decât în anii de școală, presupun că se datorează procesului de reformă din perioada respectivă.

Romanul Arhipelagul Gulag de Soljenițân [...]

[...] pe care l-am citit în primul an de după absolvire, mi-a creat o impresie foarte puternică, am rămas șocată de ceea ce citeam, aveam nevoie de pauze, pentru a asimila mai bine ceea ce lecturasem. Pot spune că era șocul aflării adevărului despre URSS, deoarece de multe lucruri nu auzisem nici la facultate, nici din alte surse. Am încercat peste ani să-l recitesc,

[262] Colocviu (rus.).

însă nu am mai retrăit emoțiile din 1992. Probabil, motivul era că deja știam mai multe despre crimele comunismului din mai multe surse.

Activitatea profesională din timpul, dar și de după absolvirea facultății

În ultimii doi ani de studii, am fost repartizată de către Agenția Națională a Turismului în funcția de ghid. Am descoperit că nici pe departe nu mă încadram în spiritul antreprenorial al timpului, deoarece mulți turiști români ce vizitau Republica Moldova erau curioși să viziteze nu locurile noastre istorice, ci magazinele, unde puteai cumpăra aspiratoare, televizoare și alte obiecte de felul acesta. Fiind odată cu o grupă de turiști de acest gen și primind întrebări de tipul respectiv, cel care i-a oprit să mai discute pe tema respectivă a fost șoferul autobuzului, care le-a zis: „Dați-i pace, vedeți că ea nu e pe domeniul vostru". Alt moment similar a fost când o grupă de turiști din RSFSR[263] a decis să renunțe la o degustare de vinuri, pentru a încerca să cumpere cămăși de la o fabrică din Tiraspol. Turiștii respectivi nu erau la curent cu faptul că aceste cămăși din fabrică erau exportate din start în restul republicilor, fără să fie accesibile în magazinele din RSSM.

După absolvire, în 1991, m-am angajat la liceul „Liviu Deleanu". Cu toate că mi s-a promis loc în cămin, din cauza dispariției URSS și a crizei economice în care s-a trezit RM în primii ani de independență, locuință nu am mai obținut. În perioada campaniilor electorale din intervalul 1995–1997, o serie de partide au promis proiecte similare proiectului Prima Casă pentru tinerii specialiști de până la 35 de ani, însă au rămas doar la nivelul de promisiuni.

[263] RSFSR – Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă

SURSE ICONOGRAFICE

Parada de 7 noiembrie 1986, Chișinău, RSSM.
Tatiana Ovdin (stânga) și colega Valentina Bahrin (dreapta)

După cursuri, pe treptele universității, 1987, Chișinău, RSSM.
Tatiana Ovdin (stânga), Darii Iulia (dreapta)

Sarmizegetusa, România, 2019.
Fiica Marina Ovdin (stânga) și Tatiana Ovdin (dreapta)

Tatiana Ovdin (stânga) și fiica Marina Ovdin (dreapta), 2019, Muzeul de Istorie București, România

Castelul Corvinilor, România, 2019. În poză: Tatiana Ovdin

Liceul Teoretic Liviu Deleanu, Chișinău, 2019.
Tatiana Ovdin cu un grup de elevi la curăait zăpada

Peleș, România, 2022. Tatiana Ovdin (stânga), Ana Bâtcă (dreapta)

„DE LA BALCOANE AM FOST SCUIPAȚI, LA PROPRIU, DE ORĂȘENII RUSOFONI”

Iulia Popov s-a născut la 1 august 1969 în s. Bogzești, rn. Telenești. A absolvit școala de opt ani din localitatea de baștină, în anul 1984, și școala medie din satul Crăsnășeni, în anul 1986. Studiile superioare le-a făcut la Institutul Pedagogic „T. Șevcenco” din Tiraspol, instituție pe care a absolvit-o în anul 1990 (1986–1990). Mai târziu, a studiat la Institutul de Științe ale Educației (IȘE) din Chișinău, absolvindu-l în 2007. Este directoarea Gimnaziului din s. Crăsnășeni, rn. Telenești, unde activează și în calitate de profesoară de limba română

Cuvântul a stat la baza formării noastre

Cele mai frumoase amintiri din perioada de până la înmatricularea la facultate mă duc spre familia mea numeroasă, unde cuvântul a stat la baza formării noastre. Tatăl meu era mereu în serviciu, la sovhoz[264], unde era inginer-electrician, de aceea educația copiilor, în cea mai mare parte, i-a revenit mamei, care a putut cu grijă să îmbine dragostea de carte cu munca în sovhoz și acasă. Lucram și cântam împreună cu mama și surorile, învățam a prepara bucate, organizam jocuri de cuvinte, jocuri cu hărțile etc. În familia noastră se aplicau diferite forme de educație: munca, lectura, cântecul, jocul intelectual și exemplul celorlalți, din care adeseori învățam și înțelegeam multe lucruri tabu și nespuse.

[264] *Sovhoz* – de la *Sovmestnoe hozeaistvo* (rus.) – gospodărie comună.

Fiecare membru al familiei și-a pus amprenta în formarea mea

Un rol educațional esențial în familie l-au avut părinții, surorile și fratele. Fiecare membru al familiei și-a pus cumva amprenta în formarea și devenirea mea, dar în formarea educațională m-a îndrumat sora mea, care absolvise Facultatea de Fizică și Matematică la aceeași instituție.

M-a marcat felul cum mama și surorile m-au învățat alfabetul, din reviste și ziare, pentru că eu n-am frecventat instituția preșcolară.

Profesorii, medicii și personalul care activa în administrație se bucurau de respectul și recunoașterea consătenilor

Cei mai cărturari din localitate erau considerați directorul școlii și directorul sovhozului. În satul meu de baștină, profesorii, medicii și personalul care activa în administrație se bucurau de respectul și recunoașterea consătenilor. Multe dintre rudele apropiate și îndepărtate au activat în domeniul educațional și mă simțeam mândră că am așa rude, de aceea la alegerea viitoarei profesii mi-a fost mai ușor.

Despre pedepsele celor care nu doreau să facă carte

În familia noastră se făceau comparații referitoare la studiile din perioada în care Basarabia a fost parte componentă a României și cu perioada sovietică, deoarece ambii părinți au făcut școala românească și ei comparau ceea ce învățam noi cu ceea ce au studiat dânșii, cum au studiat. Ne-au povestit multe lucruri despre felul cum au învățat, ce îmbrăcau și încălțau, despre pedepsele celor care nu doreau să facă carte etc.

Citeam cărți religioase, în slavonă [...]

Noi citeam cărți despre Chirița, Luluța, dar și poezii din Eminescu. Mai târziu am văzut și cărți religioase, în slavonă, care erau aduse, pentru a fi citite la biserică, și părinții ne spuneau că trebuie să fim foarte atenți cu ele, pentru că sunt sfinte, dar nu ne interziceau să le citim.

Aveam un televizor, dar și acela era verificat de tata, ca nu cumva să pierdem timpul cu toate emisiunile sau filmele pe care le considera nepotrivite pentru noi. Emisiunea preferată a familiei era „La vatra jocului", rulată duminica, la TV moldovenească.

Amintiri legate de primii învățători

Prima învățătoare a fost vecina și cumătra mamei, de care mă temeam ca nu cumva să mă vadă jucându-mă în drum și a doua zi să mă găsească

nepregătită de teme. La școală studiam din manuale cu grafie chirilică, de la biblioteca instituției, în care erau și cărți de literatură artistică, volumele *Vreau să știu*, care erau foarte citite. Ne informam si din surse alternative pentru lecții. Decupam articole din ziare și reviste, pentru a le discuta cu colegii la ora clasei.

În școală se realiza și pregătirea ideologică a elevilor. De exemplu, se organiza cercul de informații politice, inclusiv pentru învățători. Toți elevii trebuiau să poarte vestimentație școlară obligatorie: pentru fete era rochia cafenie și șorțul alb.

Cadrele didactice și manageriale erau „corecte politic"

Manifestări naționaliste în școală nu am sesizat. Toate cadrele didactice și manageriale erau „corecte politic" și discrete la toate subiectele cu tentă națională. Deja fiind studentă la Tiraspol, am participat împreună cu colegii de facultate la toate manifestările pentru dobândirea Tricolorului și a Independenței.

Toți profesorii utilizau metodele clasice sovietice

Îmi amintesc cu drag de prima mea învățătoare, Veleșcu Nina, de profesoarele de limba și literatura moldovenească (Veronica Barbu și Zinaida Vozanu), de matematică (Galina Butuc și Vasile Pîrnău). Toți profesorii utilizau metodele clasice sovietice. Am avut și personalități care mi-au influențat formarea. De exemplu, profesoarele de limbă și literatură moldovenească au fost modelul meu de viață.

Îmi părea că trebuie să studiez mai mult

Greu m-am decis de a merge la Facultate, deoarece îmi părea că trebuie să studiez mai mult. Aveam impresia că un profesor trebuie să știe totul. Răsfoiam cărțile adunate de la surorile mai mari, pentru a mă pregăti de sesiunea de admitere. Prima probă la admitere a fost verificarea stofei de profesor: auz muzical, voce, cunoașterea unui instrument, nivelul de inteligență. Erau trei studenți pe un loc. Apoi au urmat examenele de intrare la limba moldovenească (oral și compunere) și matematica. În prima zi la Facultate mă simțeam ca într-un labirint.

Exista exigență în toate

În primii ani la facultate (1986–1988) era o atmosferă liniștită, următorii doi ani (1989–1990) au fost mai tensionați din cauza evenimentelor

istorice binecunoscute. În auditorii erau afișate portrete, tablouri, diverse materiale educaționale, necesare disciplinei respective. În fond, cerințele erau mari și exista exigență în toate; n-am observat să se trișeze în grupa noastră de studenți. Noi eram foarte uniți, fiecare imprecizie o analizam împreună. Înainte de examene sau colocvii, conspectele[265] erau închise și urmau runde de întrebări și răspunsuri. Biblioteca institutului era bogată, era literatură în ambele limbi. În sala de lectură preluam literatura necesară. Nu duceam lipsă de materiale educaționale.

Ne dădeau libere aceste zile, fiind donatori de sânge

Toamna studenții erau antrenați în muncile agricole, care, într-o măsură anumită, periclita procesul educațional, deoarece multe teme trebuiau comasate și nu însușeam materialul corespunzător. Dar planul era plan și nu-l discutam. Atunci se organizau evenimente ideologice – parade de 1 Mai, 9 Mai, 7 Noiembrie. Am preluat practica de la studenții mai mari, de a ne lua liber aceste zile, fiind donatori de sânge. Sărbătorile religioase, precum Crăciunul și Paștele, le petreceam cu familia. Restricții erau: tata, fiind comunist, nu ne permitea să sfințim pasca, iar mama, fiind o femeie simplă, care respecta tradițiile creștine, îl atrăgea și pe tata în atmosfera de sărbătoare a Paștelui.

Schimbări în planul de învățământ

Studiam diferite discipline. Printre materiile preferate erau: Limba maternă, Pedagogia, Matematica și Psihologia vârstelor. Printre cele dificile erau: Bazele ateismului științific și Zoologia/Botanica, deoarece doamna profesoară cerea ca noi să fim pregătiți la fel precum studenții de la specialitatea Biologie. Altă disciplină dificilă era Metodica predării limbii ruse. Deși limba rusă o cunoșteam bine din școală, la facultate am mai studiat-o primii doi ani.

Pe parcursul studiilor s-au produs mai multe schimbări în planul de învățământ. De exemplu, disciplina Ateismul științific a fost înlocuită cu Religia, iar disciplinele Filosofia marxist-leninistă, Comunismul științific și Istoria URSS au fost excluse pentru studenții din următoarea promoție.

De la ei am preluat modelul de lucru cu grupul de elevi

Relațiile dintre profesori și studenți se bazau pe stimă, încredere. Profesorii erau autoritari, studenții își știau locul. M-au marcat mai mulți

[265] Notițe (rus.).

profesori, printre care: profesorul V. Plângău, de la disciplina Metodica predării matematicii și profesorul Mazureac de la Metodica predării limbii moldovenești. Erau corecți, exacți și găseau metoda potrivită pentru fiecare student. Cred că am preluat de la aceștia modelul de lucru cu grupul de elevi.

Făceam sport și eram aprovizionată cu tichete pentru masă

Am avut fericita ocazie să-mi trăiesc studenția în căminul studențesc. Condițiile de trai noi ni le făceam singuri. Eu am avut bursă toți patru ani. Alte surse de venit nu aveam, dar adăugător făceam sport și eram aprovizionată cu tichete pentru masă. Studenții se alimentau în cantina instituției. Despre vestimentația studențească pot spune că era modestă. Se vedea clar diferența dintre vestimentația studenților veniți de la sat și cei de la oraș. Uneori ne cumpăram haine de la piață, alteori – de la persoane care aduceau marfă de la Odesa, Cernăuți.

În orășelul studențesc se organizau dansuri, dar dacă doream să ieșim în oraș, trebuia să plecăm în grupuri, deoarece situația se încordase între orășenii ruși și studenții moldoveni.

Am participat la evenimentul de arborare a tricolorului pe clădirea Institutului

Sesizam că materiile de studiu erau ideologizate, chiar prin disciplinele predate: Comunismul științific, Istoria URSS, Filosofia marxist-leninistă etc. Înțelegeam că materialul este cu caracter propagandistic și că se dorea ca studenții să transmită generației viitoare aceste valori. Dar erau deja alte timpuri. Noi nu doar că am sesizat, dar am și participat la manifestări cu caracter naționalist, precum cea de arborare a tricolorului pe clădirea Institutului.

Am simțit presiune și umilință din partea locuitorilor ruși din Tiraspol

Institutul era plasat în inima orașului Tiraspol, vizavi de Teatrul de operă, cinematograf, magazine alimentare, teren de sport, iar alături erau căminele studențești. Pe fundalul Mișcării de Renaștere Națională, încă din anul 1986, primul an de studenție, noi ne revoltam. Pentru că eram impuși să vorbim în limba rusă în instituțiile de stat din oraș. Abia atunci am simțit presiune și umilință din partea locuitorilor ruși din Tiraspol.

Atunci s-au revoltat locuitorii moldoveni de la Fabrica de Confecţii din Tiraspol și studențimea moldovenească de la Institut, de la Tehnicumul Agricol, Tehnicumul de Medicină.

Băuturile alcoolice se vindeau pe ascuns

Transformările din societatea sovietică – restructurarea și transparența gorbaciovistă, libertatea de exprimare – au fost înțelese ca o anarhie de unii conducători, părinți. A generat probleme și „legea seacă". Pentru noi nu era o problemă, dar pentru cei care consumau alcool era foarte dificil. Polițistul, conducerea îi aduceau în văzul tuturor, pentru a-i lua în derâdere, mai ales în fața elevilor, care lucrau la culesul poamei, toamna, ca să ajute sovhozul. Mulți au tăiat viile. Dar băuturile alcoolice se vindeau pe ascuns.

Cu rusofonii din oraș se ajungea și la ciocniri

În facultatea la care am învățat era o situație tensionată. Probabil, din acest motiv, Institutul din Tiraspol a fost transferat la Chișinău. Între studenți nu era atât de dură situația, dar cu rusofonii din oraș se ajungea și la ciocniri. Totuși profesorii și studenții de la Facultatea de Filologie Rusă nu se implicau în evenimentele de atunci.

În procesul de renaștere națională, s-au evidențiat profesorii care predau în limba moldovenească, nu doar de la o singură facultate, ci de la patru facultăți. De asemenea, profesorii de limba moldovenească, care organizau ședințe de informare și susținere a activiștilor. În anul 1990, noi am participat la mitingurile de renaștere națională de pe lângă Institut, fiind anul patru de facultate, ceream dobândirea drapelului de stat – tricolorul.

Act de istorie națională

Trecerea de la grafie chirilică la cea latină nu a fost grea. S-a întipărit ușor, pornind de la grupurile de litere, apoi la dictările zilnice. Primele exersări păreau un pic anevoioase. Profesorii românofoni ne-au inițiat în scrierea cu grafie latină, iar cei rusofoni nici nu doreau să încerce a scrie.

Studenții românofoni au acceptat-o cu bucurie, ca pe un act de istorie națională, adică revenirea la scrisul latin. Lucru ce nu-l pot spune despre rusofoni.

Trecerea de la istoria ideologizată la cea națională

Am întâlnit multe obstacole: învățam din ziare, selectam subiecte, imagini, fiind în faza incipientă a scrisului latin în școli. Profesorii care au

predat Istoria URSS trebuiau să lupte cu ideologia cea veche. Istoria Moldovei era greu de înlocuit cu Istoria Românilor, lipseau surse bibliografice.

Cea mai plăcută și cea mai neplăcută amintire din anii studenției

Cea mai plăcută amintire este unirea studenților din mini-orașul studențesc, iar cea mai neplăcută: am fost scuipați, la propriu, de orășenii rusofoni de la balcoane, în timpul manifestațiilor cu caracter național.

Atunci statul încă asigura tinerii specialiști cu locuri de muncă și de trai

După absolvirea facultății, m-am angajat ca învățătoare de clasele primare la Gimnaziul din s. Crăsnășeni, r-nul Telenești (am activat unsprezece ani). Apoi m-am recalificat în predarea Limbii și Literaturii Române (activez de douăzeci și doi de ani). Atunci statul încă asigura tinerii specialiști cu locuri de muncă și de trai. Și majoritatea studenților se întorceau în satele de baștină sau în satele unde erau repartizați să activeze după absolvire. În orașe rămâneau aproximativ 10% dintre absolvenți.

SURSE ICONOGRAFICE

Cu cravată pionierească la terenul sportiv al școlii medii din s. Bogzești, 1982

Albumul de promoție la absolvirea școlii medii din s. Crăsnășeni, 1986.
A doua elevă din primul rând de sus, dreapta – Mahari (Popov) Iulia

Album de promoție la absolvirea Institutului Pedagogic „T. Șevcenco” din Tiraspol, 1990. Prima din rândul al doilea, stânga – Mahari (Popov) Iulia

Primul an în calitate de profesoară de clasele primare la Gimnaziul din s. Crăsnășeni, 1991

„KGB-IȘTII ȘTIAU CĂ CEA MAI VULNERABILĂ FACULTATE DIN UNIVERSITATE ERA CEA DE JURNALISTICĂ”

Iurie Reniță, jurnalist, diplomat și politician, s-a născut la 5 aprilie 1958, în comuna Abaclia, rn. Basarabeasca. În 1981, a absolvit Facultatea de Jurnalistică a Universității de Stat din Moldova, iar în 1992 – Facultatea de Relații Internaționale din cadrul Școlii Naționale de Studii Politice și Administrative (SNSPA) din București, România. A activat în calitate de redactor-șef la ziarul *Inginerul* (1982–1988), secretar general la revista *Limba Română* (1988–1989), redactor-șef la revista de istorie *Cugetul* (1989–1990). În decursul anilor 2010–2015 a deținut funcția de Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în România, Republica Serbia și Muntenegru (non-rezident); în perioada 2016–2017 – funcția de Ambasador Extraordinar și Plenipotențiar al Republicii Moldova în Regatul Belgiei și Marele Ducat al Luxemburgului; de Șef al Misiunii Republicii Moldova la NATO. Din anul 2019 până în anul 2021 a fost deputat în Parlamentul Republicii Moldova și președinte al Comisiei parlamentare Politică Externă și Integrare Europeană.

Simbioza dintre creație și pedagogie

Eu provin dintr-o familie de pedagogi. Tatăl meu a fost profesor la țară, ulterior, director de școală. A fost absolvent al Institutului Pedagogic, cum era pe timpuri, după cel de-al Doilea Război Mondial. A făcut istoria și filologia. De la el se trage spiritul acesta pedagogic și de creație

în familia noastră. Simbioza dintre elementul de creație și cel pedagogic a fost prezentă în familia noastră, așa cum tatăl era cu lectura și pedagogia, iar mama – cu munca. Aveam grădină, harman se spune pe la noi, și iată aceasta trebuia prelucrată; era mare, vreo 40 de ari, și noi, fiind patru băieți, participam la lucrul în gospodărie. Mama ne-a învățat sa muncim fizic, or, munca fizică te disciplinează și te responsabilizează.

Tatăl meu a făcut școala în perioada României Mari și, respectiv, avea o pregătire foarte bună. Cunoștea excelent clasicii literaturii române, cum ar fi Eminescu, Creangă, Coșbuc, Bacovia și alții. Avea o memorie fenomenală, cunoștea pe de rost cam toate poemele, poeziile. Între ceea ce învățam noi la școala sovietică și ceea ce cunoștea tata era o diferență enormă. Școala românească cuprindea, de obicei, patru, cinci, șase clase, dar, oricum, acestea erau incomparabil superioare școlii sovietice, sub aspectul pregătirii generale, a dezvoltării memoriei, a cunoașterii literaturii și a științelor. Studiile care s-au făcut în școala românească erau cu mult mai avansate decât cele sovietice, deoarece cele din urmă se bazau pe ideologie și pe lupta de clasă (zâmbește).

Cea mai fericită perioadă

Am călcat pragul școlii înainte de a fi înmatriculat, fiindcă tatăl meu era profesor acolo și mergeam des împreună cu ceilalți frați și surori. Cunoșteam dinainte clasele, obiectele, eram deja pregătit de școală. Amintirile legate de primii învățători, evident, sunt cele mai plăcute și cele mai frumoase, cu aventuri specifice vârstei.

Într-un fel, am fost privilegiat, se știa că suntem copiii directorului, dar nu în sensul că s-au făcut favoruri. Tatăl meu era foarte exigent și chiar uneori mai principial cu noi, copiii lui, decât cu alți elevi de la școală. Și când era vorba de istorie, literatură, care era obiectul lui, devenea foarte exigent. Ne-a motivat să fim elevi buni și chiar de două ori mai responsabili decât alții.

Cu referire la învățători, am rămas cu impresii foarte frumoase, mai ales că au fost și învățători veniți din altă parte, dar și cei care au plecat la universitate, atunci când noi eram în clasa a VIII-a și mulți au revenit să predea, diferența fiind de doar patru ani între noi și învățători. Evident, clasa a IX-a, a X-a a fost cea mai fericită perioadă. Era plăcut când vedeai pe profesori de franceză, fizică, istorie că sunt consăteni de-ai tăi și tot așa tineri și deschiși pentru discuții și educație. Creau o atmosferă plăcută pentru studii, iar metodele pedagogice utilizate erau mai atractive.

Norocul meu a fost că prin podul casei noastre au mai rămas cărți din perioada României

La școală studiam din manualele sovietice. Pe atunci Eminescu era deja în programul de studii, dar creației acestuia i se rezervau foarte puține ore. Erau incluse operele cu tentă de revoltă socială, care erau selectate doar din considerente politice, ideologice. Uneori însă, se mai strecura câte o poezie, gen *Somnoroase păsărele* sau altele, așa, mai lirice.

Ceea ce știam – cunoștințele de bază – le-am luat din cărțile interzise. Norocul meu a fost că prin podul casei noastre au mai rămas cărți din perioada României (Mari – *n.n.*) și noi am avut acces la ele chiar de mici copii. Erau și cărți religioase, dar și diverse cărți științifice, cărți cu poezii, literatură. Însă, evident, aceste cărți erau ascunse, fiindcă mai veneau în vizită la părinți profesori de la școală și, mă rog, exista pericolul să fie „turnați" – lucrul firesc pe atunci.

Misiunea școlii era să pregătească cetățeanul, așa-zisul om sovietic

De baștină sunt din comuna Abaclia, situată la frontieră cu actuala Ucrainică, unde-i Basarabeasca. Radioul-tranzistor, de rând cu programele sovietice, recepționa și programele românești muzicale (care nu puteau fi bruiate în acea regiune – *n.n.*). Acces la televiziunea românească însă nu aveam, de aceea ne informam doar din cărțile interzise. De asemenea, și fratele Alecu, care era student la Universitate, la Facultatea de Jurnalistică, ne aducea literatură românească. Marele meu avantaj era că fratele și surorile mele mai mari trecuseră deja prin facultate și eu, cumva, am beneficiat de cunoștințele și argumentele lor cele mai concludente; ei au fost, de fapt, sursa mea directă de informare. Nu trebuia să aflu ceva de la străini, pe care nu puteai neapărat să-i crezi.

Misiunea școlii era să pregătească cetățeanul, așa-zisul om sovietic – o persoană dezrădăcinată, clădită sau edificată nu pe valorile naționale, dar pe cele demagogice ale propagandei sovietice.

Biblioteca școlii era plină de literatură despre faptele eroice ale partizanilor sovietici. Elementul național mai că nu era prezent, fiind doar așa, câte o poveste, precum *Făt-Frumos din lacrimă*, respectiv, foarte puține cărți erau din moștenirea culturală națională. Ca proporție, 90% din cărți erau în limba rusă.

Podurile de flori de la 6 mai 1990 și 16 iunie 1991

Am participat la podurile de flori de la 6 mai 1990 și 16 iunie 1991 cu toată familia, cu frații, cu surorile. Dar prima dată am ajuns în România în anul 1989, când, împreună cu fratele Alecu, care era Președintele Mișcării Ecologiste, am mers într-o expediție pe râul Prut. Atunci și am avut acces pentru prima dată pe teritoriul României. Cunoșteam deja România din cărțile interzise ale copilăriei mele, dar atunci nici nu-mi închipuiam că ulterior voi studia doi ani la București.

Arma principală a ideologiei sovietice era minciuna și manipularea

Pregătirea ideologică era bazată pe cultul sovietic, respectiv, era impregnată ideea că suntem cea mai puternică țară din lume, cea mai iubitoare de pace. „Gogoșile" astea care ni se băgau nouă pe gât erau fundamentul ideologic, prezent în absolut toate activitățile care se făceau atunci. Aceste „gogoși" cu care eram hrăniți zilnic nu aveau nicio legătură cu realitatea, după cum s-a demonstrat mai târziu. Arma principală a ideologiei sovietice era minciuna și manipularea. Nu era suficient că îți băgau această minciună în mod brutal pe gât, dar încă te mai și obligau să crezi în ea. Ea devenea repulsivă, în sensul că atunci când cineva îți impune anumite lucruri care nu te conving, tu pui la dubii corectitudinea și sinceritatea unei asemenea abordări. Plus la aceasta, dacă mai ai o pregătire adecvată din copilărie, bazată pe respectul față de literatura națională, foarte ușor compari lucrurile. Începi să devii imun la demagogie și minciună.

Manifestările naționale din instituție

Manifestări antisovietice în școala noastră nu au existat. Propaganda și ideologia sovietică atunci era pe val, adică la apogeul ei. Cred că însăși conjunctura și istoria nu erau favorabile pentru manifestarea unor elemente de revoltă. Cred că una din cauze a fost perioada încă scurtă a revenirii deportaților din Siberia, a căror frică și umilință era încă foarte prezentă. Durerile și tragediile pe care le-au trăit părinții și buneii noștri erau prea puternice și proaspete, pentru a avea curajul de a te revolta. Al doilea element este prezența impunătoare a aparatului opresiv, iar turnători erau la tot pasul. Poate unele cazuri de revoltă au mai fost, pe la Chișinău, prin orașe, dar la țară – nu. Acest lucru era imposibil să se întâmple în perioada respectivă, fiindcă aparatul represiv era infiltrat pretutindeni, atotvăzător și vigilent.

Vestimentația școlară

La țară lucrul acesta este mai mult convențional. Domnișoarele aveau uniforma prin care se deosebeau, băieții – mai puțin. Obligatoriu la vestimentația școlară erau unele elemente precum steluța de octombrel, cravata de pionier și insigna de comsomolist. Indiferent dacă umblai cu pantalonii rupți în genunchi, cravata și steluța trebuiau purtate obligatoriu. Dacă nu le respectai, erai pedepsit. Bunăoară, chemau părinții sau puneau în aplicare politica pumnului, adică „a pune vorba în pumn și a ți-o duce la ureche sau mai jos". Existau și familii de romi, ai căror copii mai rar treceau pe la școală, dar cu ei erau mai toleranți sau indulgenți. În rest, unul ca unul, trebuia să fie octombrei, pionieri și comsomoliști.

Fratele a fost reperul cel mai important în decizia de a merge la facultate

Cred că tata a fost cel care ne-a marcat și ne-a motivat să continuăm studiile, fiindcă, ulterior, toți copiii au făcut facultăți și au obținut studii superioare. Mai mult, surorile mai mari i-au călcat pe urme tatălui și au făcut și ele pedagogie, cea mai mare a absolvit specialitatea Biblioteconomie, iar a doua soră – specialitatea de Fizică și Matematică. Frații mai mici au mers pe o filieră mai tehnică, iar eu l-am urmat pe fratele mai mare, care a făcut și el jurnalism.

Pasiunea de a scrie o aveam impregnată în suflet de mic copil, însă drept reper în viața mea a fost fratele. Sigur că tatăl a fost cel care ne-a insuflat dragostea de carte, dar cred că și influența fratelui Alecu a fost una puternică, care m-a determinat să merg pe urmele lui. El a fost reperul cel mai important în decizia de a merge și de a alege facultatea respectivă.

Pentru a fi înmatriculat la facultate, ne pregăteam exclusiv din surse bibliografice sovietice, deoarece nu puteai să faci referire la altele. Pe atunci era un îndrumar sau nu mai țin minte cum se numea și la universitate se publicau subiectele care urmau să fie anul viitor la admitere. Subiectele erau din manualele de la școală și nu puteai să vii cu altă literatură.

Evaluarea examenelor a fost influențată de cazul fratelui Alecu

Cu un an înainte de a absolvi școala, fratele Alecu a fost exmatriculat de la facultate pentru „manifestații naționaliste", conform caracterizării ideologiei sovietice. A fost un caz de rezonanță, care foarte repede s-a răspândit în toată instituția și chiar în tot sistemul educațional de atunci.

Așadar, nici nu trecuse un an de la incidentul cu fratele meu și eu am venit la aceeași facultate și e clar că toți lectorii la care susțineam examenele știau de acest caz. Eu am susținut examenele pe „4" și un „5", cum era pe-atunci, și, mai mult, mi-au spus că la compunere nu am pus o virgulă, deși era o situație controversată, și în loc de „5" mi-au pus „4". Dar era evident că evaluarea examenului a fost influențată de cazul fratelui Alecu. Fiindcă cei de la facultate s-au cam «pârlit» cu studenții care au fost exmatriculați și care, ulterior, majoritatea lor au devenit poeți, scriitori, publiciști de renume. După acest caz, cei de la facultate, au început să accepte mai mult persoane „politiceski podkovannâie[266]" – „pregătiți politic" și ideologic. Și din 25 de studenți admiși, doar trei sau patru erau după 10 clase. Criteriul de bază la admitere era exercitarea serviciului militar sovietic, minimum doi-trei ani, experiența comsomolistă, sindicală sau de partid. Deosebirea dintre cei cu armata sovietică făcută, cu experiență prin comsomol, partide și cei veniți după 10 clase era mare, aceste două categorii de studenți fiind tratați diferențiat.

Persoanele „politiceski podkovannâie" aveau prioritate la admitere

Eu n-am devenit student din prima încercare, pentru că, în acel an, au trecut mai întâi toți cei de după armată, cu note doar de „3" și „4", iar noi, cei cu școala medie, am rămas la urmă. Îmi aduc aminte că rectorul Universității a menționat că l-a înmatriculat pe un băiat care a fost prin Altai, a luptat acolo când a fost conflictul dintre URSS și China. Deși notele lui erau de două ori mai mici decât ale mele, el a trecut, sub pretextul că are școala vieții, că este pregătit politic și ideologic, dar eu – nu. În special, la științele umanitare era aplicat acest criteriu, fiindcă aveau nevoie să fie siguri de orientarea lor (a studenților – *n.n.*) politică și ideologică. Noi, cei de după zece clase, eram net defavorizați, de aceea nu am reușit să fiu admis la facultate din primul an.

Chiar dacă cei cu armata făcută aveau mai puține cunoștințe, ei erau considerați mai bine pregătiți politic și ideologic și erau înmatriculați. După ce am picat admiterea, am lucrat la Chișinău, la uzina de tractoare. Când au vrut să mă înroleze în armată, m-am întors la țară, ca să nu merg, fiindcă aveam oroare de armata sovietică.

[266] Bine potcovite politic și ideologic (rus.).

Factorul de presiune și diferența de tratament

Peste un an am depus din nou actele la studii, la aceeași Facultate, și am reușit. Evident că era prezent factorul de presiune și că exista diferență de tratament între studenți. Aceeași practică se aplica și la Facultatea de Drept, și la cea de Istorie. Nu era de mirare, întrucât studenții de la aceste facultăți erau considerați cei mai „podcoviți ideologic". Cu toate acestea, lumea de la Jurnalistică era considerată mai răzvrătită, mai liberală.

Era o batjocură armata sovietică

În 1976, am intrat la facultate și chiar în a doua sau a treia săptămână m-a chemat KGB-istul de la universitate și m-a întrebat de ce am fugit de armată și i-am zis că nu am primit citație. Atunci a sunat la comisariatul militar și a aflat că aceștia m-au căutat și nu m-au găsit. Eu fugisem sub pretextul că nu am primit citație, căci era o batjocură armata sovietică.

Dușmani ai puterii sovietice

În prima zi de Facultate m-a însoțit sora mai mare și m-am bucurat, fiindcă mă simțeam străin în mediul respectiv, urmare a ceea ce s-a întâmplat cu fratele Alecu. Multă lume care mă cunoștea mă privea cu suspiciune. Dar în genere, studenții de la alte facultăți ne priveau pe noi, cei de la Jurnalistică, ca pe niște naționaliști, dușmani ai puterii sovietice. Elementul acesta a fost prezent pe tot parcursul anilor de studii.

„Jurnalismul este o facultate ideologică, iar voi — sprijinul partidului"

Deși eram în grupa cu predare în limba română, în anul I, 50% din disciplinele de studiu ne-au fost predate în rusă, iar altele 50% – în română. În anul II, 95% au fost predate în limba rusă și doar 5% – în română. În anul 1980, odată cu deschiderea Facultății de Jurnalistică („Fakulitet Jurnalistiki", pe atunci) de la Universitatea din Moscova, la cea din Chișinău a fost transferat profesorul Serghei Okorokov și angajat pe post de șef de catedră. El a adus cu sine programul de studiu de acolo și l-a implementat aici. A fost un dezastru, fiindcă a transformat Facultatea în una ideologică și ne spuneau deschis: „Zabudite o poăzii i proze („Uitați de poezie, de proză pentru totdeauna"). Voi sunteți lucrătorii ideologici ai partidului. Jurnalismul este o facultate ideologică și voi sunteți sprijinul partidului." Evident, în acele condiții, mulți și-au pierdut interesul pentru facultate.

Tradițional, Facultatea de Jurnalistică era considerată un centru de spirit național, un cuib de românism, de aceea au adus foarte mulți ruși și au ideologizat-o foarte mult, scopul principal fiind de a elimina spiritul acesta național.

Cărți românești de la „Drujba narodov" din Cernăuți, Odesa și Kiev

În perioada sovietică, noi, studenții, aveam vieți paralele. Mergeam la Cernăuți, Odesa și procuram cărți românești. Acolo, inclusiv la Kiev și Moscova, era așa-numitul magazin de cărți „Drujba Narodov", unde găseam liber literatură în limba română. De cele mai dese ori, mergeam la Cernăuți și Odesa, căci era mai la îndemână. Mai luam și câte o damigeană-două de vin și așa ne dădeau voie să intrăm în depozit, căci una era pe rafturi și alta în depozit. Mulți dintre noi făceam naveta și mergeam și procuram literatură română sau din cea universală tradusă în română.

Cei care procurau cărți românești erau sub lupa KGB-ului

Chiar în anul I am avut un caz foarte repulsiv, care mi-a marcat profund toată perioada studenției. Într-una din zile, după ce am fost la Cernăuți și am adus vreo 15-20 de cărți, pe care le țineam în geamantan, sub patul din odaia mea de la cămin, pe la ora 4:00 dimineața am fost „vizitat", cu ghilimelele de rigoare, de către ofițerii de la KGB. Noi eram patru studenți în cameră și eu, de obicei, mă străduiam să nu prea afișez cărțile procurate, eram precaut, pentru că știam că mai erau și turnători. Bănuiesc însă că ei au umblat prin lucrurile mele, când eram ieșit în oraș, și au făcut denunț la KGB.

În dimineața aceea, au venit patru ofițeri de la KGB, m-au pus să deschid geanta și, ulterior, m-au întrebat ce-s cu aceste cărți, de unde le am și tot așa. Totul s-a întâmplat în prezența colegilor de cameră. Le-am explicat că este vorba despre Magazinul specializat „Drujba Narodov", adică „Prietenia Popoarelor", și că le am de acolo. Chiar și acum îmi amintesc că am avut o discuție mai dură cu ei și mi-au dat de înțeles că ar putea să mă ia cu ei, dar eu aveam experiență deja cu fratele meu și eram pregătit. Aveam o carte de-a lui Octavian Goga și, respectiv, ei mă întreabă: „De ce l-ați procurat pe Octavian Goga? Știți că el a adus fascismul în România?", la care eu le-am zis: „Eu nu cunosc chestii de genul ăsta și eu, în primul rând, am luat cartea dintr-un magazin sovietic, din URSS, nu am cumpărat-o de

undeva ilegal, care este problema? Mie îmi place ceea ce a scris el, poezii, proze, tablete. Eu nu cunosc activitatea politică a autorului", am făcut-o și eu pe naivul. Evident, știam că Octavian Goga a fost Prim-ministrul României în '37–'38, când în Europa fascismul s-a extins. Și am continuat: „Eu lucrul ăsta prima dată de la voi îl aud". Evident, cunoșteam realitatea, dar voiam să le accentuez ticăloșilor că literatura am cumpărat-o dintr-un magazin sovietic, și nu din unul ilegal sau de alt fel. Ca ulterior să aflu că cea mai multă literatură în limba română se aducea totuși la Chișinău, dar aici ea era distrusă – arsă, ca să nu ajungă la cititorii noștri. Asta mi-au spus-o chiar cei de la magazinele de cărți de la Odesa și Cernăuți.

Trișatul – o practică obișnuită la obiectele dificile

Jurnalistica bolșevică, sovietică; istoria literaturii si a jurnalisticii ruse, de la Ivanuşka duraciok[267] până la [...] (zâmbește). Trebuia să cunoști toată istoria rușilor, toate aberațiile din istoria lor «glorioasă». Și nu învățai nimic despre istoria noastră națională. Plus, mai era Istoria partidului, o mare mizerie, trebuia să devii tocitor, un robot, ca să ții minte congresele, cine și ce a vorbit și tot așa mai departe. Trebuia să memorezi, nu să gândești. Dacă nu susțineai examenele la aceste obiecte, nu absolveai facultatea. Astfel, trișatul era o practică obișnuită anume la aceste discipline politice.

Minciuna și demagogia sovietică deveneau chiar insuportabile, dar era suficient să înveți câteva fraze demagogice la disciplinele ideologice (Istoria partidului, Filosofia marxist-leninistă, Comunismul științific ș.a.) și ele te salvau.

Facultatea de Jurnalistică, într-adevăr, a devenit una ideologizată până la refuz și nu se mai manifesta interes vizavi de ea. Situația s-a înrăutățit radical după 1976, odată cu sosirea profesorului rus Okorokov de la Moscova.

Căminele studenților în perioada sovietică

Căminele jurnaliștilor, filologilor, bibliotecarilor erau peste drum de memorialul militar[268] actual, pe strada Ismail. Condițiile de trai erau mizerabile. Deși starea căminelor depindea foarte mult și de studenți. De obicei, jurnaliștii, fiind din firea lor mai veseli, creau o atmosferă deosebită și mai puțin acordau atenție deficiențelor de altă natură.

[267] Ivanuşka naivul – personaj pozitiv din basmele rusești (rus.).
[268] Complexul memorial „Maica îndurerată".

Evident, era dureros dacă nu obțineai cămin, deoarece de el, prioritar, beneficiau liderii comsomoliști, sindicali și de partid, inclusiv turnătorii. Puteai să ai note mai bune la examene, dar să nu ai cămin.

Relația profesor – student

Cred că trăiam în lumi paralele, iar la mijloc a fost minciuna. Atât studentul, cât și profesorul, conștientizau, în egală măsură, că se mint reciproc. Se contura foarte clar acea distincție între realitate și minciună. Ziceam, învățai la examen vocabularul demagogic, ca să te ții bine primele 5 min., așa ca o rafală de pistol-automat, și mai departe mergeai pe aceeași formulă – aceasta era tactica.

Relații de prietenie se creau, poate, doar atunci când mergeam pe la colhoz, la culesul roadei. Puteam să mai schimbăm două vorbe amicale cu profesorii moldoveni, cu cei rusofoni – nici vorbă. Ei aveau gașca lor și se considerau o categorie superioară, nu coborau la nivelul nostru.

Au fost o categorie de profesori din partea cea odioasă, ideologică, dar au fost și o parte cărora le-am purtat un respect deosebit. Cei care au avut mai mult o înclinație filologică și lingvistică au fost și cei pentru care am avut un respect aparte.

Blugii – pericol social

Vestimentația studenților era în funcție de zonă. Cei din partea de nord erau oameni mai înstăriți, se descurcau mult mai bine decât cei de la sud. Spre deosebire de studenții de la alte facultăți, noi, cei de la jurnalistică, aveam posibilitatea să câștigăm onorarii pentru materialele jurnalistice pe care le realizam pentru presă sau radio.

Îmi amintesc când au apărut primii blugi, trebuia să dai până la 180 de ruble pentru o pereche. O bursă lunară constituia 40 de ruble, deci pentru o pereche de blugi trebuia să dai aproape cinci burse. Conform ideologiei sovietice, blugii erau considerați un pericol social, fiindcă erau o vestimentație străină, capitalistă și nu trebuia purtată.

Prin anii 1980–1981, am auzit și eu despre așa-numitul „ciornâi rânok”[269] – piața neagră. Dar nu am fost printre „alintații” piețelor negre. În primul rând, pentru că acolo era totul foarte scump, iar capacitățile mele financiare nu-mi permiteau să cumpăr marfă de acolo.

[269] Talcioc (rus.).

Televiziunea română pe post de colac de salvare

Faptul că unii puteau recepționa și programele românești era un colac de salvare. Îmi spuneau colegii de prin lunca Prutului că o furculiță pusa la antena televizorului făcea minuni, pentru că, după asta, ei puteau să vizioneze programele românești, de unde învățau limba. Din păcate, în părțile noastre televiziunea era bruiată, nici măcar cu antenă nu le prindeam.

Dar, chiar și în acea perioadă, lumea începea deja să vorbească despre atrocitățile pe care le-a făcut armata sovietică pe teritoriul Basarabiei. Trecuse vreo 20-25 de ani de la deportări și alte atrocități și, pe parcurs, lumea a mai pierdut din frică și a început să vorbească mai deschis despre acele orori comise de soldații ruși. Oamenii realizau că există și altă lume, în afara celei sovietice.

Evenimente cu caracter festiv

Participarea la evenimentele ideologice, cu caracter festiv, era obligatorie. Studenții de la fiecare instituție formau coloane și mergeau prin Piața Biruinței, pe str. Lenin, pe la demonstrații, cu pancarte. Era o chestiune forțată. Dacă nu mergeai, erai turnat că n-ai venit și îți luau bursa, căminul. Te constrângeau sub aspect financiar și social.

Referitor la sărbătorile religioase se recomanda: „Evitați!". Chiar dacă participai, nu afișai, pentru că, în cel mai rău caz, erai „turnat" și ulterior pedepsit. Mesajul ideologic transmis era clar: voi, ca și comsomoliști, trebuie să evitați să participați la astfel de sărbători. Mai ales dacă erau membri de partid, comuniști, nimeni nu îndrăznea să meargă la biserică.

Nunțile în perioada sovietică

Jurnaliștii, de obicei, făceau nunțile la țară si erau foarte vesele. Lumea de creație e puțin diferită, ziceam, de alții. Când își dau frâu liber la pahar și la vorbă, sunt mai veseli, să zic așa. Am fost pe la mai multe nunți, am avut colegi care s-au căsătorit în perioada studiilor. Pe atunci, când făceai nuntă, nu putea fi vorba de bani mulți, deoarece majoritatea lucrurilor necesare le avea omul în curte, mai ales toamna, după ce se strângea roada. Mai mult toamna se făceau nunțile, nu primăvara sau vara, că atunci vin nu era.

Oamenii erau mai modești, dar mai sinceri și mult mai solidari.

Pregătirea ideologică și instrumentele de constrângere

Pregătirea ideologică în instituția de învățământ superior se realiza la prelegeri și examene. Un alt instrument era obligațiunea de a participa la diferite activități, la fel de ideologizate. Dacă nu participai la activitățile impuse de ei, te aflai în pericolul de a rămâne fără bursă, fără cămin. Comitetul de partid, comuniștii, comsomoliștii și sindicatele stabileau fiecare ce ai de făcut. De aceea, în cazul în care te punea vreun profesor să duci niște placate și tu refuzai, atunci la examene profesorul cutare te «ardea», erai obligat de circumstanțe, altfel suportai cele mai neplăcute consecințe.

Eu nu am făcut parte niciodată în viața mea dintr-o organizație comunistă, dar știu că unii studenți care făceau armata câte trei-cinci ani veneau aici și deveneau comuniști. Majoritatea lor erau turnători. Cât despre comsomol, știu că în anul I sau II am pierdut carnetul de comsomolist, nu am declarat și, după absolvire, m-au întrebat de ce nu stau la evidența comsomolistă și eu le-am spus să-mi facă unul și să-l pună acolo. Și ei mi-au făcut un carnet nou, deși nu aveam nevoie de el. Un lucru cert este că erau repere ideologice importante care să influențeze studenții și, principalul, să-i pedepsească.

Ca și comsomolist, erai obligat să mergi la manifestațiile politice generale, să duci drapele, panouri, să strigi în gura mare prostii și aberații, iar pentru unii era o posibilitate ca, după absolvire, să intre în structurile comsomoliste și de partid – carieră, cămin sau chiar apartamente.

KGB-iștii se temeau foarte mult de jurnaliști

La Facultatea de Jurnalistică, cred că au fost cei mai mulți turnători pe cap de student. KGB-iștii, structurile de securitate se temeau foarte mult de jurnaliști, știau că cea mai vulnerabilă facultate din Universitate era cea de Jurnalistică. Cu toată ideologia și cu toate mizeriile de atunci, jurnaliștii trăiau, ziceam anterior, două vieți, cea oficială și cea firească.

Cu cât sărăcia devenea mai evidentă, cu atât demagogia încerca să vorbească mai mult

Situația economică din URSS se ducea deja în declin. Produsele alimentare erau mult mai greu de găsit. Multe lucruri erau deficitare. Cu cât sărăcia devenea mai clară și mai evidentă, cu atât demagogia și minciuna încercau să vorbească mai mult.

Pe timpuri, erau două-trei posturi de radio sovietice, care transmiteau doar informații pozitive. Și era atunci o glumă: „Puneți firul de radio în frigider și când o să-l deschideți, îl veți găsi plin cu de toate" (zâmbește), or, radioul îți spunea că noi avem toate bunătățile de pe lume.

Sărăcia a crescut, în primul rând, din cauza războiului din 1979 din Afganistan, apoi din cauza că URSS întreținea regimuri totalitare și militare în Africa, Asia sau America Latină. Evident că mergeau bani enormi în acea direcție și atunci nu mai aveau capacitatea de a asigura minimul necesar aici, în URSS.

Despre legea seacă

Aici, în Moldova, mai puțin am simțit realitatea aceasta. Evident că mai erau restricții, dar băutură găseai liber în magazine. La sate, țăranii nu mai arătau ei tot. Puneau în beci, ascundeau vinul. Legea asta seacă a fost o aberație. S-a făcut și nuntă comsomolistă, chipurile, cu ceai, dar de fapt era coniac (zâmbește).

La noi au fost luate măsuri inadecvate, care imediat au generat consumarea de substanțe toxice, adică droguri, fel de fel de nebunii – au declanșat un proces mult mai periculos. Ticăloșia mare este că au distrus culturi de vie foarte bune, care, ulterior, nu au mai putut fi recuperate. S-au tăiat masiv dintr-o prostie, fiindcă beția nu a fost o caracteristică a poporului nostru. La noi, tradițional, în orice sat, comună se știa că sunt doi–trei bețivani, care nu vor să muncească, în rest, oamenii erau gospodari. Iar gospodarul întotdeauna avea măsura paharului. Și, în general, moldovenii au avut acest sentiment de răspundere privind consumul excesiv de alcool. Deja când i-au luat în armata sovietică, i-au învățat să bea în mod barbar.

În tradiția noastră, pe parcursul a sute de ani, s-a constituit o lege clară – omul știa că familia și biserica sunt sfinte. Aceste lucruri erau în sânge și nu puteai deroga, știai că nu trebuie să le încalci, că te pedepsește Dumnezeu. Dar la ruși lucrul acesta nu exista [...] la ei băuturi, bătăi, lupte, barbarie, acaparări de teritorii străine [...].

La 7 Noiembrie 1989, am oprit tancurile

Fratele meu Alecu a fost unul dintre fondatorii, dar și liderii Frontului Popular. A fost de două ori deputat în Parlamentul Republicii Moldova pe listele Frontului Popular. De asemenea, Alecu a fost un jurnalist combativ, mai ales devenind angajat al ziarului *Literatura și Arta*. Pe atunci, prin

'89–'90, chiar și '91, *Literatura și Arta* a fost cel mai combativ și cel mai influent ziar în Republica Moldova. Fratele Alecu a fost publicistul care a marcat profund și mișcarea, dar și spiritul acesta de eliberare națională. Mă cunoșteam foarte bine și cu poetul și scriitorul Nicolae Dabija, redactorul-șef al ziarului *Literatura și Arta*, el fiind un fel de pământean de-al nostru.

Am participat și eu la manifestația din 7 Noiembrie 1989, am oprit tancurile, acolo unde era Cinematograful „Patria", a fost un caz incredibil. În seara aceea, în '89, am fost și la Ministerul de Interne, am fost pe scări [...] cu Nicolae Dabija, Mihai Cimpoi, Leonida Lari și cu alte persoane remarcabile. Era situația gravă de tot. Atunci au încercat să lichideze fizic persoanele, dar era valul revoltelor prea mare și nu mai puteau face nimic.

Trecerea la grafia latină și la istoria națională

În perioada aceea, în 1988, nu era decretată încă limba română, grafia latină, dar eu lucram la revista *Limba și Literatura Moldovenească* în școală și noi făceam mai mult de jumătate din revistă articole în limba română. Am fost, practic, prima revistă pedagogică care a apărut în grafie latină. Mai târziu, a apărut *Glasul*, primul ziar în limba română, în '89. Am promovat și eu trecerea la grafia latină. Plus, ulterior, ca redactor-șef la revista de istorie *Cugetul*, o revistă destinată profesorilor de istorie din școală, editam integral conținutul în grafie latină.

Trecerea de la istoria ideologizată la cea națională a fost una firească, pe care, de asemenea, am promovat-o. În '89–'90 am fost implicat activ în promovarea istoriei noastre adevărate.

Librăriile de la Cernăuți și factorul KGB-ist

Cea mai plăcută amintire din anii studenției este, probabil, atunci când găseam la librăriile de la Cernăuți și Odesa literatură română. Erau clipele cele mai bune și, mai ales, când îmi dădea voie să intru și în depozitul ascuns, fiindcă librăriile respective aveau etajere unde erau puse cărți ce erau considerate literatură sensibilă, vulnerabilă și aveam acces la ele.

Cea mai neplăcută amintire [...] mizeriile KGB-iste [...] faptul că au lovit atât de tare în fratele meu și am fost și eu permanent marcat și urmărit de factorul KGB-ist.

Debutul carierei profesionale

În acea perioadă locul de muncă asigurat depindea, în mare parte, de cât de «potcovit politic și ideologic» erai. Dacă erai din tagma lor, ei te favorizau. Dar oricum, după facultate, erai obligat să te angajezi undeva, sub pretextul că statul a cheltuit bani cu tine pe perioada studenției.

Proporția celor care rămâneau la oraș era una mică, 25% dacă rămâneau, și aceia, în mare parte, erau absorbiți de radio și televiziune. În rest, toți plecau la țară, prin raioane. Erau vreo patruzeci și ceva de raioane și jurnaliștii mergeau la ziarele raionale.

În ce mă privește, un an am activat în cadrul facultății. Am fost motivat, într-un fel, și prin faptul că tocmai mă căsătorisem și trebuia să rămân la Chișinău. Atunci erau condiții foarte clare, iar soția mea a fost repartizată la Chișinău, la televiziune, și unica soluție a fost să accept un job la facultate. N-am stat mult la facultate, fiindcă minciuna și demagogia erau la ea acasă, o știam foarte bine încă din perioada studenției.

Caz de rezonanță

După un an de zile, m-am angajat la un ziar din Chișinău. Tehnic, cumva, eram pregătit, deja politic trebuia să faci cum ți se spunea, trebuia să te obișnuiești. Am avut un caz de rezonanță, când ediția din 9 mai a apărut cu un titlu greșit: în loc de „Сталинградская битва”[270] a apărut „Сталинградская бритва”[271]. Această greșeală a fost calificată drept o ofensă enormă adusă soldaților sovietici și au vrut să mă dea afară. M-au chemat la partid, ca să mă admonesteze. Și eu i-am întrebat cu ce ocazie să vin, dacă eu nu sunt membru de partid. Când m-am angajat la lucru, era luna august, erau toți în concediu, iar cel de la resurse umane era un „descendent de-al lui Bacchus”, un fost maior sovietic, și a semnat ordinul, fără să mă întrebe dacă sunt și membru de partid. Așa că, formal, nu puteau să mă pedepsească, adică să mă dea afară, fiindcă nu eram membru de partid. Nu am fost niciodată și nici nu mi-am dorit să fiu vreodată membru de partid, mai ales comunist.

Ce ține de colectivul în care mi-am început activitatea profesională, la început era mai delicat, dar foarte rapid, într-o lună de zile, am stabilit relații foarte bune, am repartizat responsabilitățile și a fost o plăcere să lucrăm împreună. M-am străduit, la locul de muncă, să nu am relații proaste.

[270] Lupta de la Stalingrad (rus.).
[271] Briciul de la Stalingrad (rus.).

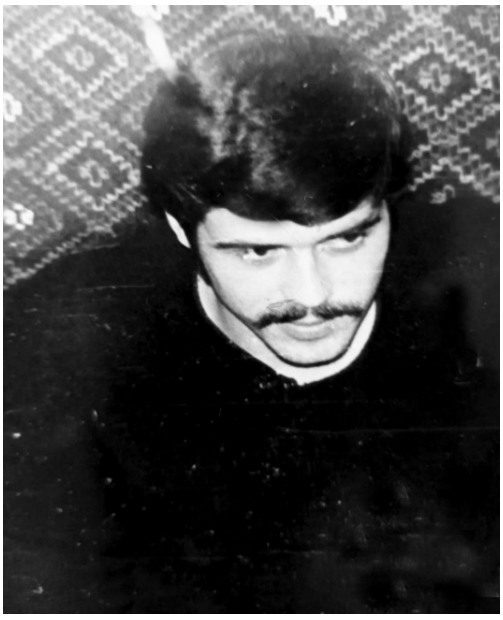
Facultatea a avut farmecul și frumusețea ei, dar nu prin prisma disciplinelor politice

Multe din disciplinele studiate la facultate au fost, practic, inutile în activitatea profesională. Dacă aveai darul și harul ăsta de a scrie, dat de Dumnezeu sau educat de către tine, nu-ți mai trebuia facultate. Știi cum spunea un scriitor – și avea dreptate: „În sfârșit termin facultatea și mă apuc de învățat" (zâmbește). Ceea ce-i un mare adevăr. Facultatea a avut farmecul și frumusețea ei, dar nu prin prisma disciplinelor politice studiate.

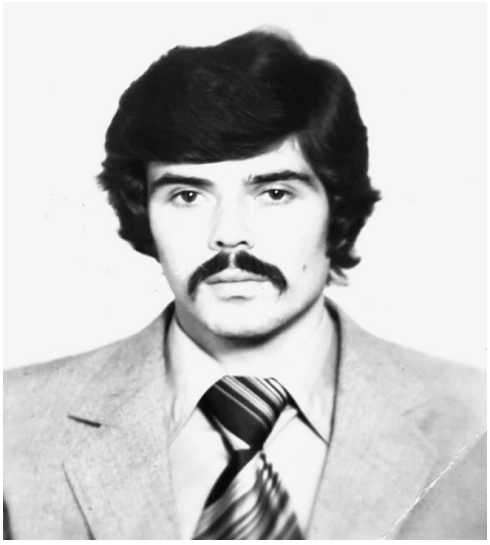
Este regretabil că facultatea nu ne-a ajutat mult să creăm conexiuni sau prietenii sincere între noi, colegii de grupă și facultate, mai mult ne-a făcut să ne retragem în lumi diferite. După absolvirea facultății, noi niciodată n-am organizat serate de întâlnire cu colegii și cu profesorii. Probabil, eram foarte diferiți și aveam interese diferite.

Însă, în pofida tuturor greutăților, studenția este cea mai frumoasă perioadă, pe care ți-o amintești cu nostalgie anume pentru vârsta specifică, indiferent de regimul politic care era pe-atunci.

SURSE ICONOGRAFICE

Iurie Reniță, în perioada studenției, la Facultatea de Jurnalistică a Universității de Stat din Moldova, 1976–1981

Iurie Reniță, absolvent al Facultății de Jurnalistică a Universității de Stat din Chișinău, 1981

Iurie Reniță (în stânga) alături de Traian Băsescu, 2010

Iurie Reniță (în stânga) în audiență la Regele belgienilor, Philippe Léopold Louis Marie, 2016

Soții Iurie și Lidia Reniță

„N-AM AVUT NICIODATĂ INTENȚIA DE A LUCRA PROFESOR. EU AM MERS LA FACULTATEA DE GEOGRAFIE DIN PASIUNEA PENTRU GEOGRAFIE, ȘI ATÂT!”

Vitalie Sochircă s-a născut la 6 decembrie 1970, în s. Pecișteе, rn. Rezina. În anul 1987, după absolvirea școlii medii din s. Vădeni, rn. Soroca, a intrat la Universitatea de Stat din Tiraspol, la Facultatea de Geografie, pe care a absolvit-o în anul 1992, obținând calificativul de *Profesor școlar de geografie și munca de deservire*. Și-a început cariera profesională în 1992, la Universitatea de Stat din Tiraspol, unde a lucrat timp de 15 ani ca asistent, lector, lector superior și conferențiar universitar. Între anii 2001–2005 a activat ca șef al Catedrei „Geografie Umană, Regională și Turism” din cadrul aceleiași instituții de învățământ superior. De-a lungul anilor, și-a desfășurat activitatea de cercetător științific și cadru științifico-didactic într-un șir de instituții, așa precum: Institutul de Științe ale Educației, Academia de Științe a Moldovei, Academia de Studii Economice din Moldova, Agenția Națională de Asigurare a Calității în Învățământul Profesional (ANACIP, actualmente ANACEC). În prezent, este decanul Facultății Biologie a Universității de Stat din Moldova.

Despre educația în familie

Educația inițială s-a produs în familia lui Mihail și Maria Sochircă, tatăl meu fiind originar din s. Vădeni, rn. Soroca, de acolo se trag Sochircii, iar mama Maria, fiica lui Anton Mihăilă, vine din rn. Rezina, s. Pecișteе. Eu sunt născut în acest sat, Pecișteе, unde tatăl meu a fost trimis ca tânăr

specialist. Acolo a cunoscut-o pe mama, s-au căsătorit, m-au născut pe mine și, când am împlinit vârsta de 2 ani, părinții mei au trecut cu traiul în satul tatălui – Vădeni, Soroca. Așadar, din familie a început educația. O influență mai mare asupra mea în copilărie au avut-o, bineînțeles, pe lângă mama și tata, bunicii! Bunicii – și de pe linia tatălui, și de pe linia mamei – țineau foarte mult la mine, pentru că eu am fost primul nepot și pentru unii și pentru alții, și primul tot timpul e avantajat așa. Și în familie am fost tot primul copil, mai am un frate și o soră. Bineînțeles, după asta au urmat mulți nepoți, dar primul rămâne primul întotdeauna, de aceea influența bunicilor a fost foarte mare. În plus, am avut o vecină, cu care noi nu eram rude, dar care, la o vârstă înaintată, rămăsese singură, soțul ei murind, și ea foarte mult ținea la mine și foarte des mergeam la ea, dormeam noaptea, eu copil fiind, și această mătușă a avut o influență foarte mare asupra mea.

Eram, cumva, urmărit ca să nu fac niciun pas greșit

Da, dacă e să continui un pic răspunsul la prima întrebare, am urmat grădinița din satul Vădeni, Soroca, după care, din anul 1977 și până în 1987 am fost elev la școala medie din satul Vădeni. Între timp, am făcut un an de zile studii și la școala nr.1 din orașul Soroca, pentru că, după opt clase, cum erau atunci obligatorii, eu, care eram tare pasionat de sport și, în special, de fotbal, m-am ținut de capul părinților mei să mă dea la școala sportivă din Soroca, să fac fotbal. N-au vrut, cu mari, mari dificultăți au acceptat, pentru că n-au avut încotro – eu o țineau una și bună. Și au acceptat moftul meu, de aceea am învățat un an în Soroca, la școala nr.1 moldovenească, așa se numea ea atunci, actualmente este Liceul Teoretic „Petru Rareș" din Soroca. Iată, după care eu, între timp, m-am îmbolnăvit, fiind la școala sportivă, și am fost nevoit să abandonez fotbalul. Așa, am revenit în satul natal.

Acuma, respectiv la ceea ce ține de educația în perioada de până la facultate. Am avut câteva rude, unele sunt în viață, care au urmat cariera pedagogică. De exemplu, o cumnată de-a părinților mei și un cumnat, fratele tatălui meu, cu soția au fost ambii pedagogi. Pe linia mamei – mai puțin, însă părinții mei erau în relații foarte bune cu familiile directorilor școlii de atunci din Vădeni. Eu îmi amintesc, cel puțin, doi sau trei directori de școală, cu care părinții erau în relații foarte bune și am avut și influența dânșilor, pentru că eram, cumva, urmărit să nu fac niciun pas greșit. Or-

donat la școală, de la oră la oră, realizarea tuturor sarcinilor, implicarea în activitatea obștească [...]. Bineînțeles, toate acestea au influențat orientarea mea de a face carte și de a nu ceda.

Cuvântul „Basarabia" l-am auzit foarte rar la școală

În perioada studiilor (până la anul IV de facultate), pe care le-am făcut în RSS Moldovenească și, respectiv, în Uniunea Sovietică, cuvântul Basarabia l-am auzit foarte rar. Tot ceea ce ține de școala românească, școala României Mari, deci de până la ocupația sovietică, am aflat fiind student deja în anul II–III. Atunci am început să mă luminez un pic în sensul acesta al istoriei noastre, pentru că până atunci am fost sub influența școlii sovietice. În schimb, am cunoscut sintagma „cele patru clase românești". Vă spun în ce context. Expresia asta o știu din copilărie, de la bunicii mei, care au avut un mare impact asupra formării mele; ei deseori aminteau de școala românească pe care o comparau cu școala sovietică. Pot să vă spun și câteva exemple concrete. Bunicul meu de pe mamă a avut patru clase românești și atât, pentru că, după asta, l-a prins războiul, a fost luat pe front, după front a fost ținut încă vreo trei ani în Germania și așa mai departe, iar când a revenit, deja nu mai era de școală. Acele patru clase ale lui el, de fiecare dată, le compara cu multe alte clase din școala sovietică, pentru că ceea ce știa el – și ca informație, și ca educație – era mult mai relevant decât aceea ce oferea școala sovietică. Și încă un exemplu: bunicul meu de pe tată, de la Soroca, compara școala românească, profesorii din perioada românească cu cei din perioada sovietică și avea o expresie, pe care eu am mai auzit-o și prin alte părți, dar prima dată am auzit-o de la bunicul meu. Așa, pe viu, el spunea: „Văi, către feciorii lui și nepoți, în Vădeni, învățătorul când ieșea din ogradă și se ducea la școală, toți, toată lumea, toți țăranii, nu numai că îl salutau, dar trebuiau să-și scoată pălăria și să se închine. Asta era regulă și asta se făcea numai în fața preotului, a primarului și a învățătorului". Iată ce am auzit eu în copilărie.

Am avut acces la toate cărțile bisericești

Ceea ce îmi amintesc cu siguranță este că noi, în familie, am avut bibliotecă. Și acuma mai este, mama mea fiind foarte pasionată de citit. Anume mama, pentru că tata citea mai mult ziare și ceva acolo care îl interesa pe el, dar mama citea mult, orice, și literatură artistică, și tot felul de cărți despre sănătate, și multe altele. Prin urmare, literatură am avut, dar, prac-

tic, toată era sau în limba rusă, sau în limba moldovenească, adică limba română în grafie chirilică. Dar am avut acces și la unele cărți care nu făceau parte din această categorie, de exemplu, *Evanghelia*, prima mea carte pe care am citit-o din alte categorii decât acele oficiale. Era o evanghelie pe care o avea un vecin de-al nostru – un om credincios. Eu am văzut-o, ea era scrisă cu grafie chirilică veche. Repejor am învățat să descifrez simbolurile și am citit-o cap – coadă.

De la vârsta de 5-6 ani, eu am frecventat regulat biserica. O vecină de-a noastră care, vă spuneam, m-a luat sub aripa ei, mă ducea regulat la biserică. La noi în sat biserica nu a fost închisă în perioada sovietică, localnicii opunând rezistență, că s-a încercat, dar nu s-a reușit și ea a funcționat în toată acea perioadă. Iată acolo, la biserică, am avut acces la toate cărțile bisericești; ele se foloseau doar în biserică.

În Vădeni ajungeau undele radioului românesc

Așa s-a întâmplat că la noi, la Soroca, în s. Vădeni, care îi situat aproape la poalele dealului Vădeni, ajungeau undele radioului românesc. Anume radioul, nu televiziunea. De aceea, din copilărie, îmi erau cunoscute emisiunile radiofonice românești. Pe la vârsta, știu eu, când eram prin clasa a VIII-a, cred, am avut acces la un aparat de radio micuț, portativ, cum erau pe atunci, care devenise al meu și eu îl foloseam cum voiam. Și iată, jucându-mă cu radioul cela, am prins radio *Europa Liberă* în limba română și *Vocea Americii* în limba română. Și *Radio Svoboda* în limba rusă, recunosc! Acestea erau interzise, dar eu le prindeam și le ascultam. Ele, mai ales cele în limba română, m-au marcat, pentru că acolo eu aveam acces la informațiile care nu puteau fi găsite în materialele oficiale, presă, radio, televiziune etc. Dar, bineînțeles, lucrul acesta l-am ținut în secret mult timp, pentru că exista riscul să fiu pedepsit pentru asta, mai ales că tatăl meu era membru de partid și de m-ar fi prins [...].

Mișcarea de renaștere națională

Eu, personal, am participat și pot să dau niște date foarte exacte, ca să fiu mai convingător în acest sens. Rudele mele – nu prea. Tatăl meu, care era membru de partid, era sceptic față de Mișcarea de Eliberare Națională. El nu a negat-o, nu era contra, el cam tot timpul era contra conducerii. Așa era firea lui. El spunea că e luptător pentru dreptate, numai pentru dreptate, și, bineînțeles, intra în conflict deseori cu conducerea și a partidului, și

a sovhozului. De aceea nu prea s-a implicat. Mama avea grijă de casă, dar a susținut din start ideile Mișcării Naționale, deci, eu cu mama mai des discutam pe această temă. Iar eu, personal, am fost marcat foarte serios, pentru că deja eram student la Tiraspol și acolo, în anul II, am avut primul contact cu niște colegi care erau un pic mai mari decât mine. Ei m-au îndrumat, m-au chemat să particip la ședința unui cerc, unde pentru prima dată mi s-a dat o carte de *Istorie a românilor*, în format mare [...]. Și am citit pentru prima dată câte ceva din istoria românilor, pentru că povestea era așa: ți se dădea un pasaj și trebuia să-l înveți, iar la ședința următoare – să ieși în fața colegilor și să-l expui, ca la școală, la lecție. Și aveam lecții și fiecare învăța pasajul său și așa mai departe, sunt și detalii aici, nu știu dacă o să fie relevante, mai revenim. Iar ceea ce ține de Mișcarea Națională, atunci am venit pentru prima dată din Tiraspol la Chișinău, la ședințele Cenaculului „A.Mateevici", care avea loc la Teatrul Verde din Valea Morilor. De atunci țin minte spațiul acesta – de la primele ședințe ale cenaclului, după care erau tot felul de mitinguri. Pe 31 august 1989, dintr-o întâmplare, exact în ziua ceea ne-am pornit de la Vădeni, Soroca, de acasă, eu cu mama și cu sora. Sora învăța la Chișinău, am lăsat-o pe sora la Chișinău, eu trebuia să plec la Tiraspol, iar mama – să se întoarcă la Vădeni. Când am ajuns în centrul Chișinăului, transportul era blocat, nevoie! Dar știam că trebuia să fie ședința Sovietului Suprem. Noi eram în centrul Chișinăului și căutam transport, ca să mă duc la Tiraspol, iar mama – la Soroca, dar totul era blocat. La un moment dat, mătincă, mama a zis: „Ia, haidem și noi la [...]" sau poate eu am zis: „Mam', haidem și noi la evenimentul ăsta", nu mai țin minte. Și am ajuns noi în fața Teatrului de Operă și Balet, unde era ședința Sovietului Suprem, și am fost martorii acelei decizii istorice. După care am participat și la Marea Adunare Națională din 27 august 1991, aici am venit deja cu niște consăteni de la Vădeni cu mașina și cu fratele meu.

Un model pe care să-l fi urmat

Sunt câțiva oameni care m-au marcat și care au fost exemplu pentru mine, model. Unul dintre ei este bunica mea de pe tată, care a fost o femeie, Dumnezeu s-o ierte, foarte credincioasă. Ea mergea la biserică regulat, cânta în strană, cânta foarte frumos și avea credință în Dumnezeu în toată ființa ei. Deci, nu făcea doar ritualurile astea pur formale, dar era în sensul deplin al cuvântului un creștin, o femeie credincioasă. Ea nu ridica vocea, cu nimeni nu se certa, ea ierta, ea era blândă. Iată ea a fost model pentru

mine. Un alt model este bunicul de pe mama, care tot era om cuminte, blând, un țăran gospodar, foarte de treabă și foarte educat.

Mă trimitea la magazin să-i cumpăr țigări pe ascuns

Primul învățător [...] Andrei Lucovici, îi spuneam noi, Dobrovolschi îi era numele de familie. În Vădeni, numele Dobrovolschi e destul de răspândit, ca și Sochircă. Apropo, dumnealui mi-a fost primul învățător, învățam în aceeași clasă cu feciorul dânsului, mai mare, ca a avut doi băieți. Eu am avut o istorie: atunci, la școală trebuia să mergi la 7 ani, iar eu sunt născut în decembrie și aveam 6 ani și jumătate, când părinții mei s-au adresat să mă dea în clasa întâi. La școală le-au zis: „Lăsați-l pe la anul", pentru că eram cam mărunțel, dar mama le-a răspuns: „Păi, dar el știe și a citi, și a scrie, luați-l". Cei din administrația școlii o țineau una și bună: „Nu, că nu avem voie", dar mama o ținea morțiș pe a ei. Într-un sfârșit, cei de la școală i-au zis mamei: „Bine, dacă așa tare insiști, îl luăm pentru o lună, două și om vedea, dacă se descurcă, dar nici nu-l scriem în registru". Așa am început eu să învăț la școală – cel mai mic elev din clasă. Când am mers la facultate, apropo, tot eram cel mai mic din grupă, ca vârstă. Și, bineînțeles, Andrei Lucovici avea o atitudine un pic mai indulgentă față de mine, că eram cel mai micuț dintre toți, dar foarte repede m-am încadrat în proces. Eram o fire comunicabilă, deschisă, jucam foarte bine fotbal, prieteneam cu toți și totul a mers foarte bine. Chiar am ajuns ca învățătorul să aibă mare încredere în mine și să-mi încredințeze mie să fac un lucru secret pentru el: să cumpăr țigări pe ascuns, ca să nu știe nimeni. El fuma foarte mult, era un om așa, holeric. Îmi dădea 20 de copeici și eu, ca săgeata, eram la magazin și înapoi, să nu mă vadă nimeni. Trebuia să merg nu pe drumul central, dar pe hudiță, cum se zice la noi [...]. Vânzătorul era o rudă de-a lui Leonid Lucovici. Eu intram repede în magazin, îi dădeam 20 de copeici, luam pachetul în mână, 2 copeici rest – în buzunar și peste câteva minute eram în clasă.

Coadă la citit cărți nu se făcea

În perioada ceea noi am avut acces la cărți, era ușor să te duci la bibliotecă și să-ți iei o carte, s-o citești. Drept că nu se cam făcea coadă la citit cărți, dar biblioteca era bună. Cât ține de manualele școlare, acestea nu erau prea interesante, nu vreau să zic plictisitoare, dar nu erau atractive, părerea mea. Chiar obiectele care mie mi-au plăcut cel mai mult în școală

– istoria și geografia – aveau niște manuale modeste. De conținutul celui de istorie nici nu mai vorbesc, că știți foarte bine că erau pline de minciuni și de falsuri, iar ceea ce ține de manualul de geografie, conținutul era bun, dar nu era tare atractiv din punct de vedere grafic. Eu am și acum în biblioteca personală unele manuale din copilăria mea, după care am învățat în școală. Conținuturile erau bunișoare, pentru perioada aceea [...]. Și erau scrise într-o limbă pe care noi o știam, limba cea moldovenească cu grafie chirilică.

Educație cu tentă ideologică

În școală se făcea educație ideologică. Pare-mi-se că lunea dimineața, la prima lecție, timp de 10-15 min, făceam un fel de educație politică. Noi trebuia să pregătim informație cu caracter politic despre evenimentele care au avut loc timp de o săptămână și s-o prezentăm în fața clasei. Țin minte că aveam un caiet în care încleiam articolele decupate din ziar, la noi ziare au fost tot timpul. Apropo, am învățat a citi din ziarele la care părinții mei se abonau: *Pravda, Izvestia, Sovetschii sport* și încă unele titluri acolo. Deja când un pic crescusem, prin clasele a VIII-a, a IX-a, în perioada gorbaciovistă, informația, deși era ideologizată, era și interesantă. Eu, după cum am menționat anterior, ascultam *Europa Liberă* și *Vocea Americii* și puteam să compar acea informație cu ceea ce ni se spunea la școală și apărea în ziarele pe care tata le abona.

Cei care nu aveau cravată pionierească la gât „își luau ceaiul la școală”

Toată perioada școlară am purtat uniformă; aceasta era obligatorie, da. Și părinții mei respectau cerințele școlii. Eu nu știu cam cât costa, probabil, nu foarte mult, dar era obligatorie. Printre evenimentele din perioada scolii, pe care mi le amintesc eu acum, cel mai important a fost moartea lui Leonid Ilici Brejnev; a fost primul meu contact cu impactul ideologiei în sensul larg al cuvântului, Țin minte că dirigintele a intrat în clasă și ne-a dat acea veste. Când au aflat informația asta, toți au făcut o moacă tristă și toți au început a vorbi cu așa o tonalitate, încât au băgat frică în noi. Aveam atunci, în 1982, unsprezece ani, aproape doisprezece, neîmpliniți. Moartea lui Brejnev ne-a marcat foarte mult pe toți, toți copiii. Un alt eveniment de cotitură a fost venirea la putere a lui Mihail Sergheievici Gorbaciov, pentru că, treptat, treptat, reformele inițiate de acesta au ajuns și la Vădeni, Soroca. Până atunci

simțeam presiunea aceasta a sistemului, pentru că am frecventat de mic biserica și aveam un pic altă formație, comparativ cu semenii mei. Și încă sub influența bunicii mele [...]. Mă duceam pe ascuns la biserică, să nu afle nimeni, dar până la urmă tot au aflat și a fost un mare scandal, catastrofă, pentru că eram elev bun, trebuia să port cravată roșie, apoi insignă comsomolistă și așa mai departe. Apropo, la noi în sat, în Vădeni, erau mai multe confesiuni religioase: inochentiști, baptiști. Aceștia erau creștini care aveau un rit mai deosebit și în Vădeni erau mai multe familii din astea. E am avut colegi de clasă dintr-aceștia; ei erau niște copii deosebiți, foarte credincioși, care respectau cu strictețe tot ce înseamnă creștinism. Pe drum spre școală ei își puneau la gât cravata pionerească, pentru că, în caz contrar „își luau ceaiul la școală", iar pe drum spre casă ei o scoteau și o ascundeau, să n-o găsească cumva părinții. Iată și eu tot cam așa poveste am avut: la școală eram elevul Vitalie Sochircă, sârguincios și foarte cuminte, al cărui tată era membru de partid, iar în timpul liber – un copil curios, care se ducea pe ascuns la biserică cu bunica și citea cărți bisericești.

El ne preda materia oarecum altfel: el interpreta lucrurile

Manifestări cu caracter naționalist nu prea îmi amintesc să fi fost în școală. Nici conflicte de alt gen. Învățătorii respectau totuși niște reguli deontologice specifice perioadei, astfel că, dacă și ne dădeau informația un pic altfel decât în manuale, o făceau foarte discret. Îmi amintesc de învățătorul meu de limbă și literatură moldovenească, Felea îi era numele, și făcuse Facultatea de Litere, de Filologie la USM. Apoi, anume el ne preda materia oarecum altfel; el interpreta lucrurile. Deși nu ne-a spus niciodată că noi suntem români, nu ne-a spus niciodată că limba noastră este română, și nu moldovenească, el în așa mod ne-a predat materia de studiu, încât noi am înțeles că ceva totuși e altfel decât e scris în manuale. Eu am avut un respect deosebit față de dânsul, față de acel profesor, care, din păcate, a murit destul de timpuriu.

Fiecare mahala avea denia sa

În adolescență, făceam și unele năzbâtii, una dintre ele a fost cu tentă religioasă. Până a trece la ea, trebuie să vă amintesc că la noi în sat biserica a funcționat tot timpul și normal că era o parte din populație care mergea acolo, inclusiv cu copiii sau nepoții. În același timp, în sat era și o comunitate de inochentiști, foarte unită, consolidată, care tot timpul opunea rezistență

regimului. Eu am avut și colegi, și vecini din comunitatea aceasta. Deci cazul despre care vreau să vă relatez s-a întâmplat în sâmbăta paștelui, când se făceau denii. Denii erau focuri: gospodarii mai în vârstă făceau un focușor, acolo, undeva, într-o grădinuță, în curte, iar tineretul – ruguri cât mi mari. Era atunci așa o modă, consider eu, cam deplasată, de a da foc la cauciucurile de la mijloacele de transport, iar pentru ca rugul să fie mai mare, noi legam pneurile cu sârmă. Fiecare mahala avea denia sa și noi ne întreceam la cine focul e mai mare. La acest eveniment participau mai mult băieții.

Și pentru a combate toate chestiile astea, în sat a fost constituită o drujină[272], în care intra primarul, președintele sovietului sătesc – *selsovietului*, cum se spunea, milițianul și unii învățători. Umblau cu mașina prin sat și „combăteau" deniile; își făceau foarte formal datoria, căci focul ardea, iar noi ne vedeam de treabă. Veneam acasă negri, murdari de funiginea de la cauciucul ars, care se spăla greu de tot, iar lunea era careu [...]. Luni dimineață, toți elevii care participaseră la denii erau chemați de directorul școlii (el avea lista celor care au participat la denie) și scoși în fața careului. Era un ritual, într-un fel, clar că pentru asta nu ne lăudau, dar nici bătaie nu a luat nimeni. Toți își făceau formal datoria.

„Dacă îl prind, îl ucid de tăt [...]"

Țin minte o întâmplare. Eu cu încă doi băieți, care mergeam regulat la biserică, aveam straie preoțești făcute la comandă. Preotul nostru era tânăr și ținea tare mult la noi, pentru că foarte puțini copii se duceau la biserică, și el, făcând acest gest, a vrut să ne încurajeze. Și noi cu atâta mândrie îmbrăcam hăinuța ceea! Cu straiele acestea preoțești participam la toate ritualurile bisericești, iar la sfârșit îmi dădea o rublă pentru toate astea. Câțiva ani la rând, ieșeam cu steagurile în noaptea de paști, când lumea venea la biserică și sfințea bucatele, pasca și ouăle roșii. Dar într-un an, cineva ne-a pârât. Luni dimineață, la careu, eu stăteam relaxat, știind că îi va scoate în față pe toți cei care au participat la denie, pentru că eu nu am fost la denie. La un moment dat, după ce „vinovații" făcuseră un pas înainte, directorul zice: „Acuma cea mai mare rușine care a fost. Doi pași înainte să facă Sochircă Vitalie". Dar eu nici nu ascultam, eram distrat. Simt că colegii mă pipăie: „Băi tu, n-auzi?". Iar directorul repetă a doua sau a treia oară: „Sochircă Vitalie, tu ce, n-auzi? Doi pași înainte!". Atunci m-am speriat tare, mi-am dat seama că m-au pârât.

[272] Drujină (rus.) – detașament

Într-adevăr, am pățit-o rău de tot, „mi-am luat ceaiul" și la școală, și acasă. Tata, când a aflat, a zis: „Dacă îl prind, îl ucid de tăt" – așa era expresia lui. „Din cauza lui pot să mă deie afară din partid, pot să mă deie afară din lucru". Mama repede mi-a spus: „Ascunde-te unde știi, că-i scandal mare", iar biata bunica, mama tatălui meu, a zis: „Dacă se întâmplă ceva (ea, săraca, a intuit că poate să se întâmple), să dați toată vina pe mine". Și chiar așa și s-a întâmplat: toată vina a fost dată pe bunica [...]. Eu am fost foarte marcat de tot ce s-a întâmplat, pentru că până atunci eram elev bun, șef de clasă, și așa mai departe, iar după acel caz am devenit elev „rău" [...]. Nu m-am mai dus la biserică după asta o perioadă, pentru că era prea riscant.

Învățătorul de geografie – mai convingător decât alții

Aveam două discipline preferate în școală: prima era istoria și a doua – geografia, ei, și educația fizică. Primul îndemn de a mă duce la studii l-am avut de la comisariatul militar. Băieții trebuiau să meargă acolo regulat, odată la jumătate de an, să treacă un fel de control acolo... Și când eram prin clasa a IX-a sau, poate, la începutul clasei a X-a, cei de la comisariat îmi spun: „Vreți să faceți școala militară? Высшее военное училище[273], Ленинградское, Киевское [...]" și așa mai departe, căci aveau o listă întreagă de școli militare. Și eu, nu știu de ce, dar tare m-am aprins și le-am spus părinților că o să mă duc să învăț la școala militară. Tata a fost categoric contra, pentru că el a fost militar o perioadă, era războiul din Afganistan în toi, și atunci a spus: „Nici să nu aud, ai terminat!" Ei, atunci eu am ales să fac istorie sau geografie. Până la urmă, am ales geografia, pentru că mi-a plăcut această disciplină din școală și am avut învățători, probabil, un pic mai, mai, mai convingători. La istorie, mai întâi, am avut un învățător foarte bun, dar era atât de bun, încât l-au luat la Comitetul Raional de Partid să lucreze, deci a fost o avansare foarte serioasă pentru el. Și după el au venit alți învățători, dar care nu tare m-au marcat în domeniul istoriei, așa am ajuns eu la Facultatea de Geografie la Tiraspol.

Admiterea la Facultatea de Geografie la Tiraspol

Da, era un concurs foarte mare, undeva 15-20 de candidați pe un loc. Erau doar 75 de locuri: o grupă rusă – 25 de studenți și două grupe moldovenești – 50 de studenți. Până la generația noastră, toți susțineau patru

[273] Colegiu militar cu stat de școală superioară (rus.).

examene de admitere, dar în anul 1987, când am depus eu actele, cu câteva luni înainte de admitere a fost anulat al patrulea examen – matematica. Și eu am fost foarte fericit, pentru că nu prea tare mi-a plăcut matematica în școală. Deci, eu am susținut trei examene, dar concursul era foarte riguros. Mai ales că exista o prevedere, conform căreia medaliștii care susțineau primul examen (geografia) pe nota „5" erau înmatriculați la studii și nu le mai susțineau pe celelalte două. Iată! Eu am avut un singur „4", restul notelor erau de „5" (după sistemul de cinci puncte) și mie nu mi-au dat medalie. Deci, am susținut toate trei examenele și, până la urmă, am fost admis.

Cu mulți dintre ei țin legătura până în prezent

La Bookfest-ul din acest an – festival, târgul de carte, organizat la noi la universitate, la Mediacor, m-am întâlnit cu un profesor de limbă și literatură română, care acuma lucrează la Universitatea „Ion Creangă", a lucrat și la Universitatea de Stat din Tiraspol. Ne-am întâlnit și am discutat un pic. Și eu i-am amintit Dumnealui că mi-a fost supraveghetor la unul dintre examenele de admitere, și anume la compunere la limba și literatura moldovenească. Într-o sală mare erau adunați candidații de la toate specialitățile, pentru a scrie compunerea. Era o sală de lectură din astea mari-mari, și erau și supraveghetori. Domnul ăsta era tânăr, lucra primii ani și pe el l-au pus supraveghetor acolo. Da, apropo, blând supraveghetor, pentru că o parte din colegii mei copiau, aveau copiuțe cu ei. Eu eram un fricos la copiat și eram cuminte, dar îmi amintesc de colegii mei [...]. Eu chiar îmi amintesc de colegii din perioada de până la admitere, pentru că am urmat niște cursuri de pregătire, se numeau подготовительные курсы. Acestea erau organizate pentru elevii din ultimul an de școală, care voiau să intre la o anumită specialitate. Și eu, fiind în clasa a X-a, am frecventat aceste cursuri. Ele erau organizate odată la două-trei săptămâni, duminica, la Universitatea din Tiraspol. Acum astfel de cursuri să numesc duminicale, școală duminicală, dar pe atunci se folosea altă expresie, după cum vă spuneam. De aceea îmi amintesc și de cursurile acelea, și de cei cinci ani de studenție, de toți colegii de grupă. Țin legătura cu mulți dintre ei până în prezent.

Am avut profesori foarte buni, cu școli făcute la București, Iași, Kiev, Moscova

În general, mie mi-au plăcut studiile la facultate. A fost o perioadă, să zic așa, fericită în viața mea, pentru că învățam ceea ce îmi plăcea. Geo-

grafia mi-a plăcut mult, am avut mulți profesori foarte buni, majoritatea dintre ei evrei, cu școli făcute la București, Iași, Kiev, Moscova, poate, și prin alte orașe. Eu îmi amintesc că aveau școli foarte bune. Iată de ce m-au marcat profesorii mei de la facultate. Dar au fost și discipline puțin utile și atractive, de exemplu, limba rusă, care am făcut-o trei ani, șase semestre cu șase examene. Asta după ce în școală, din clasa I și până în a X-a, tot am învățat limba rusă. Acuma nu regret, că orice limbă străină cunoscută ți-e de folos, dar nouă ni se părea atunci că era inutilă. La fel, precum și limba franceză [...]. Mie mi-au plăcut disciplinele din categoria celor umanistice, cum le zicem noi acum, chiar dacă erau ușor ideologizate sau chiar mai mult. Mi-a plăcut chiar și Istoria Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, curs la care am susținut două examene, în două semestre. Îmi plăcea istoria.

Relația profesor – student

Relația dintre student și profesor era cu totul alta decât este acum. Profesorii erau, cel puțin la facultatea pe care eu am urmat-o, distanțați de studenți. Unii chiar erau aroganți în raport cu studenții. Dar erau și excepții – profesori deschiși, mai apropiați de studenți. Dacă însă, per ansamblu, am compara cu perioada recentă, relația dintre student și profesor era totuși distanțată. Distanța se impunea și trebuia respectată.

Tiraspolul era un oraș străin, unde peste tot se vorbea doar în limba rusă

Viață de student, cămin, alimentație, un pahar cu vin, zile de naștere, nunți [...]. De toate au fost. În cei cinci ani de zile, pe care i-am petrecut în Tiraspol, am avut parte de o viață studențească foarte bogată, variată. Am trăit și la cămin. Apropo, după 20 de ani de când am absolvit facultatea, m-am întors la Tiraspol și aveam nostalgie după spațiile celea și după colegii de acolo, cu care mă cunosc. Decanul de acolo e cam tot de vârsta mea; el mi-a zis: „Ce-ți trebuie să mergi la cămin, ce poți să vezi tu acolo? Că îs cămine vechi [...]”. Iar eu i-am răspuns: „Nu contează, eu mă duc un pic să văd spațiul cela, că mă macină nostalgia”. Tot așa și cu gazda, că am trăit și la gazdă în Tiraspol. Eu le spun: „Ia, haideți, că vreau să văd Переулок Восстания[274]” – așa se numea atunci. Dar el îmi răspunde: „Lasă, hai mai bine să mergem în altă parte”. „Nu, i-am zis, măcar un pic să mă uit, acolo

[274] Stradela Răscoalei (rus.).

unde am trăit eu la gazdă". Deci am nostalgie pentru perioada ceea, chiar și pentru Tiraspol. Deși Tiraspolul nu mi-a plăcut niciodată! Mi s-a părut un oraș străin, unde se vorbea aproape doar în limba rusă, în limba română, moldovenească se vorbea doar în orășelul studențesc și, uneori, cu foarte rare excepții, și în oraș. În rest, se vorbea doar în rusă; erau foarte mulți militari, și atitudinea față de noi era de la neutră la reticentă. Eu nu am avut compatibilitate psihico-emoțională cu orașul Tiraspol, eram incompatibili. De aceea amintirile de orașul propriu-zis nu-s din cele mai plăcute. Deși, de exemplu, părinților mei foarte tare le plăcea când veneau la Tiraspol, pentru că era curat, Nistrul era alături, erau multe spații verzi și așa mai departe.

„Dedovșcina" din căminele studențești

Noi, generația noastră, promoția noastră, am fost împărțiți în două categorii clare: acei de până la armată și acei de după armată. Acuma așa s-a întâmplat că băieții din generația mea, după anul I de studii, au fost înrolați în armată, dar nu și eu, pentru că încă nu aveam 18 ani. Trebuia să mă ia în primăvară, dar primăvara a apărut decretul lui Gorbaciov că studenții din instituțiile superioare de învățământ să nu fie luați la armată, decât după absolvire. Și nu m-au mai luat la armată. Și iată, în promoția mea, doar eu și încă vreo câțiva ca mine am rămas să învățăm, ceilalți colegi erau toți după armată. Mulți dintre ei erau căsătoriți, aveau deja și copii și ei se poziționau în raport cu noi drept veterani, un fel de „bunici". Ei promovau și prin căminele studențești, dar și prin universitate un fel de „dedovșcină" – o filozofie existentă în armata sovietică, conform căreia ostașii din al doilea an de armată se considerau superiori celor nou-sosiți, cei din urma fiind nevoiți să li se supună necondiționat. Deci eu și prin asta am trecut. Dar am trecut relativ ușor, pentru că în toți cei cinci ani de studii m-am ales doar cu o singură palmă. Eu eram comunicabil, mă împăcam cu toți băieții și, de aceea, am scăpat ușor, că, de obicei, multe se întâmplau [...].

Deficitul din perioada sovietică

Chiar era deficit mare la capitolul îmbrăcăminte de calitate, dar eu niciodată nu m-am priceput și nici acum nu mă pricep la acest capitol. Când eram elev, haine îmi cumpăra mama, eu eram doar un fel de manechin. Le măsuram dacă îmi vin și atât. Nu aveam nicio pretenție, niciun fel de

cerințe. După ce am devenit student, tot mama, de obicei, îmi cumpăra haine. După aceea, m-am căsătorit, deja soția îmi cumpăra, și acuma – tot. Deci foarte rar se întâmplă ca eu să cumpăr ceva din vestimentație, încălțăminte. Dar în perioada sovietică mare deficit era – și în sat, și la Tiraspol. Părinții găseau și ei ce puteau, mai aveam niște rude care lucrau prin domeniul comerțului și mai făceau rost de una, de alta, dar unii colegi căutau și găseau lucruri deficitare. Am avut un coleg cu care ne-am împrietenit și acuma ținem relații de prietenie din regiunea Cernăuți, rn. Noua-Suliță, s. Dinăuți, Roman. El a fost primul nostru șef de grupă. El era după armată (își făcuse armata în Afganistan) și era matur, comparativ cu noi, chiar și se căsătorise deja [...]. Și iată el aducea de la Cernăuți unele lucruri, știa comerțul din Tiraspol și, dacă trebuia, de exemplu, o pereche de pantofi mai bunișori, ne adresam lui Roman și el știa unde să-i găsească, tot așa, o haină sau alta.

Anii de studenție și muncile agricole

În fiecare vară, în perioada de vacanță, după ce încheiam aplicațiile practice pe teren, eram obligați să mergem câteva săptămâni la muncă în colhoz, așa spuneam noi. Și am fost toți anii. De asemenea, toamna, în lunile septembrie – octombrie, procesul de studii era întrerupt și se mergea la munci agricole. Chiar în primul an de studii, la 1 septembrie 1987, ne-au înmânat solemn carnetele de student și de note, am învățat vreo câteva zile, nu îmi amintesc exact, ori că o săptămână, ori că mai puțin sau mai mult, după care ne-au încărcat pe toți frumușel în autocare Icarus și ne-au dus în livada *Память Ильичу,* în rn. Slobozia. De-acum livada nu mai este, s-a destrămat, dar era cea mai mare livadă de mere din Uniunea Sovietică. Am venit de acolo pe la începutul lui noiembrie. Cu asta am început studența, după asta am recuperat orele, și așa mai departe.

La universitate erau profesori care aveau grijă de educația noastră ideologică

Au fost de toate: și în copilărie au fost, și la școală. Mergeam cu toții organizat la paradele celea de 1 Mai, 9 Mai și alte manifestări, ce se organizau în sat la noi. Eu cântam în fanfara satului, eram trompetist, și fanfara era în fruntea coloanei, iar după noi veneau toate clasele cu drapele roșii și cu tot felul de pancarte. Și se mergea din centrul satului, pe strada centrală, până la Casa de Cultură, unde era monumentul Eroilor căzuți

în al Doilea Război Mondial, Marele Război pentru Apărarea Patriei i se spunea atunci. Acolo era mitingul și partea oficială și asta m-a marcat din copilărie. La universitate a continuat povestea, pentru că exact așa, de 7 Noiembrie, 1 Mai, 9 Mai, eram scoși obligatoriu la demonstrație. Am câteva fotografii de la prima mea paradă de 7 Noiembrie. Eu eram prea activ pe acolo și, din păcate, n-am nimerit în cadru, dar colegii mei de grupă, care stăteau alături, au nimerit. La universitate erau profesori care aveau grijă de domeniul ideologic, deși Facultatea de Geografie nu era din cele mai afectate în acest sens, dar, oricum, era un profesor, nu știu să-i dau numele, nici nu e cazul, că a decedat de acum [...]. Se numea domnul Guraș, care avea grijă de domeniul ăsta, de informație politică, care și unde a fost și așa mai departe. Când am început să frecventez Cenacul „Mateevici" (ei aveau lista), ne-au chemat, ne-au întrebat unde ne ducem, ce facem, cine ne cheamă acolo etc. Ne-au spus că mai mult nu avem ce căuta, noi nu prea am ascultat și am continuat să venim. Mai ales că veneam duminica, și duminica era dreptul nostru să facem ce vrem. Unii chiuleau prin Tiraspol sau se duceau și se distrau, iar noi mergeam în Chișinău, în Valea Morilor. Dar impactul acesta ideologic a fost; periodic, se organizau niște lecții speciale. Țin minte că era un profesor Berchiner, de la catedra de Istorie sau Filozofie, și ținea niște lecții din astea de educație ideologică, și ne spunea despre dușmanii Uniunii Sovietice, și că capitalismul nu-i bun, și despre puterea Uniunii Sovietice, și alte povești de genul acesta [...]. Da.

Criza economică, „legea seacă" din '85 și viața studențească

Din punct de vedere alimentar, nu-mi amintesc să fi avut dificultăți, părinții mei erau din sat, de la țară. Noi țineam acasă multe și de toate, animale de tot felul, de aceea eram în siguranță alimentară tot timpul. Părinții ne îndestulau cu de toate, noi târâiam de acasă gențile pline; așa făceau toți colegii mei. Mâncarea (din cantina studențească – *n.n.*) era relativ ieftină, de o calitate cam proastă, dar ieftină, ca pentru studenți. Noi nu eram prea alintați, adică ce ne dădeau aceea mâncam, era terci de grâu, terci de grâu mâncam, iată. Îmi aduc aminte că produsele alimentare erau deficitare și țin minte cozile din orașul Tiraspol, pe care le făceau localnicii, ca să cumpere niște găini sau mai știu eu ce alte produse alimentare. Și foarte bine țin minte imensele cozi care se creau la magazinele în care se vindea alcool. După ce a fost declarată „legea seacă", antialcoololică, alcoolul a început să fie vândut doar în anumite ore. Și la magazinele din

Tiraspol stăteau niște cozi imense; lumea aștepta să se deschidă și să cumpere băutură. Uneori, în perioadele când numărul de sticle de băutură vândute unei persoane era limitat, ne implicau și pe noi în asta. Studenții făceau un fel de business, că magazinul era peste drum de blocul de studii. Localnicii ne chemau, ne dădeau bani și ne puneau să stăm în coadă să le cumpărăm, de exemplu, două sticle sau cât acolo se cuvenea. După ce ieșeai din magazin, le dădeai sticlele și restul banilor, iar ei, pentru asta, îți dădeau ceva, ori să bei și tu vreo două gâturi din vreo sticlă, ori altceva, nu știu, nu îmi amintesc detaliile, pentru că nu prea am iubit chestia asta și nu prea am participat. Dar erau colegi care participau des la fenomenul acesta.

Nimeni nu s-a gândit că aceasta poate să ducă la destrămarea URSS ori a sistemului

Restructurarea lui Gorbaciov [...]. Eu îmi amintesc foarte bine perioada aceasta gorbaciovistă, citeam presa regulat, zi de zi, din copilărie și până astăzi le citesc, apropo. Deci pentru mine acesta este un ritual, practic, obligatoriu, bine, acum nu mai citesc presa tipărită, citesc în formatul digital, dar regulat. Și eram la curent, mă rog, în măsura în care informația era difuzată. În universitate, în anii '90, au instalat în hol un televizor și puteai să vizionezi ședințele Congresului Deputaților Poporului, luări de cuvânt și așa mai departe. Deci deschiderea asta, într-adevăr, a fost, eu, personal, de exemplu, nu m-am gândit niciodată că aceasta poate să ducă la destrămarea URSS ori a sistemului, la crize de tot felul și, probabil, și ceilalți gândeau așa.

Orășelul studențesc, înconjurat cu gard și cu porți care se închideau noaptea

Până în anul 1988, totul a fost relativ pașnic, deși la Tiraspol se întâmplau regulat incidente pe fundal naționalist. Eu știu și de la profesori, și de la colegii mei mai în vârstă, că anumite conflicte apăreau între localnici și studenții de la universitate (pe atunci, Institutul Pedagogic de Stat „Taras Grigorievici Șevcenco" din Tiraspol), care trăiau în orășelul studențesc. Orășelul studențesc era destul de bine delimitat, cu gard, cu porți care se închideau noaptea.

Studenții, în majoritate, erau vorbitori de limba română, erau moldoveni, dar în oraș locuiau preponderent rusofoni și, iată, între ei apăreau

uneori conflicte. A fost un conflict serios, „vânjos" de tot, la sfârșitul anilor '60, prin 1969. Colegii ne-au povestit că, urmare a acelui conflict, a fost eliberat din funcție rectorul Institutului din Tiraspol și a fost numit unul de la Comitetul Central al Partidului. Dacă nu mă înșel, Novac îi zicea. Nimeni nu i-au întrebat pe cei din Tiraspol dacă sunt de acord sau ba. În locul celuia care a scăpat de sub control situația, au trimis un rector de la Chișinău.

Ilie Ilașcu coordona ședința, care avea loc în clădirea Comitetului Orășenesc de Partid

Eu îmi amintesc despre primele situații de acest fel, care au avut loc prin 1988–1989, când la Tiraspol apăruse o filială a Frontului Popular, din care făceau parte Ilie Ilașcu, Ștefan Urâtu, Tudor Strijcă, care a decedat, din păcate, într-un accident rutier, destul de tânăr, el era de la geografie. Iată ei trei, așa îmi amintesc eu, (acolo mai erau și alți profesori, dar eu nu-i știu chiar pe toți) ne-au implicat pe noi, mai întâi, într-un cerc unde studiam, după cum am spus, istoria românilor, iar apoi și în alte activități naționaliste. Lucrurile s-au mai extins! Noi ne mai duceam la Chișinău și, pe urmă, am participat și la conflictele din Tiraspol; studenții erau primii care participau la acestea. Eu, apropo, am participat într-o echipă de rezistență, cum se numea atunci, condusă de Ilie Ilașcu. Am participat la ședințele moderate de Ilie Ilașcu și, iată, parcă îl văd și acuma la o masă lungă, la care eram noi, vreo 20 de persoane, de oameni maturi, dar și de studenți. Ilie Ilașcu coordona ședința, care avea loc în clădirea Comitetului Orășenesc de Partid, la etajul, nu știu, trei sau cât era acolo. Aceste ședințe mi le amintesc pe viu, dar și unele proteste cu tentă naționalistă ale studenților, la care era susținută trecerea la alfabetul latin, limba română. Pe urmă, Mișcarea Națională, noi protestam, de obicei, la universitate sau în fața așa-numitei Case Albe din Tiraspol (clădirea *GorComPartii*, adică a Comitetului de Partid Orășenesc) – acum nu îmi amintesc exact.

La Tiraspol nu ai ce căuta!

N-am avut niciodată intenția de a lucra învățător, profesor. Recunosc, eu am mers la Facultatea de Geografie din pasiunea pentru geografie, și atât. Ce o să lucrez după asta nu știam, deja prin anul IV, părinții mei au început să mă întrebe ce voi face mai departe. Nu știam! Întrucât Institutul din Tiraspol era pedagogic, noi din anul I până în V foarte mult

mergeam în școală, la fel de fel de practici, activități. Încetul cu încetul, aceste activități din școală au început, ușurel, să-mi placă, copiii erau pasionați și ei se țineau de mine ca puii de cloșcă. Organizam acolo fel de fel de activități, apoi practica pedagogică, care atunci dura luni de zile. Și iată atunci profesorii mei au pus ochiul pe mine și m-au întrebat dacă nu m-am gândit cumva să lucrez învățător. Eu încă nu știam ce să fac, dar într-o bună zi din sesiunea de iarnă din anul V, una din cele mai exigente profesoare din facultate, Rusu Iulita Profeevna, originară din județul Soroca, mi-a zis: „Sochircă, să rămâi după examen, să vii la mine în cabinet să discutăm ceva". Eu m-am speriat: ce s-o mai fi întâmplat oare? La care doamna spune: „Știi, tovarășe Sochircă, – că ea așa se adresa studenților – eu sunt cam în vârstă (avea cam 60 de ani) și mă gândesc că trebuie cineva să rămână după mine să lucreze, și iată, eu îți propun matale să lucrezi la catedră". Eu am înghețat, când mi-a spus, nici nu am avut această intenție și nici nu consideram că aș putea eu să am o carieră universitară. Am ieșit eu de acolo, colegii mei mă așteptau: „Ce, băi, ce s-a întâmplat?". Se temeau să nu fie vreo problemă, că ea era foarte dură, exigentă. Eu le zic ce am vorbit, dar ei: „O-o-o, gata, chiar acum du-te și spune-i că ești de acord". „Nu, zic eu, trebuie să vorbesc cu părinții". Mă duc acasă, le spun părinților povestea, dar părinții sunt contra, pentru că în decembrie 1991, atmosfera din Tiraspol era „fierbinte" tare. La fel ca și în întreaga Uniune Sovietică. La Tiraspol situația era tensionată și părinții mei au spun: „Nu! La Tiraspol nu ai ce căuta. Lasă-l, că noi stăm cu grijă aici". Tata meu îmi spune: „Eu de-amu ți-am găsit de lucru, în satul vecin, Dumbrăveni, ei au nevoie de învățători, o să te duci și o să lucrezi acolo". Eu, fiind copil ascultător, mă duc înapoi, la facultate, și îi spun doamnei că voi pleca să lucrez în Dumbrăveni, dar ea zice: „Tovarășe Sochircă, măta să te mai gândești, du-te și te mai gândește, lasă și părinții tot să se gândească la viitorul tău [...]". Mai pe scurt, părinții nu mi-au dat voie. Eu am absolvit exact în perioada conflictului, am susținut din patru examene de absolvire, de stat cum erau atunci, două în Tiraspol și două la Chișinău, pentru că, după al doilea examen, a început războiul, faza activă a acestuia, și noi toți ne-am evacuat de acolo.

M-a marcat decizia lui de a mă lăsa la catedră. Și nu regret

Repartizarea la lucru fusese prin aprilie și eu, ca să le intru cumva în voie părinților, mi-am luat îndreptare la școala din s. Vărvăreuca, rn.

Florești, ăsta era cel mai apropiat loc de muncă față de satul meu, Vădeni. Tata era bucuros, cică: „O să vii la Vărvăreuca, unde nu-i departe, dar pe urmă eu te-oi trece cumva la Dumbrăveni sau la Vădeni". Acesta era planul, dar a intervenit conflictul, universitatea a fost evacuată la Chișinău, eu am absolvit deja în Chișinău și diploma mi-au dat-o de aici. Când am venit după diplomă, șeful de catedră mi-a spus: „Sochircă, acum o să rămâi la catedră? Noi avem nevoie de specialiști, dar tu ai fost student bun". De data aceasta n-am refuzat și iată așa am rămas eu la Facultate. Acesta a fost Botnaru Valerii Ivanovici, așa îi spuneau lui, șef de catedră, pe urmă prodecan, apoi și prorector al Universității din Tiraspol [...]. El, de fapt, m-a marcat prin decizia lui de a mă lăsa la catedră. Și nu regret.

Cum arăta atunci viitorul Moldovei independente [...]

Eu m-am bucurat foarte mult, pentru că ascultam radio *Europa Liberă*, *Vocea Americii* și *Radio Svoboda*, care promovau o politica antisovietică, așa spuneau sovieticii. Și am apreciat Mișcarea de Eliberare Națională, ea ne-a marcat, pentru că vroiam să se întâmple ceva, să avem mai multă libertate. În august 1991, eu eram la practică în România. Universitatea din Tiraspol încheiase un acord cu Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași și se făcea schimb de studenți la practici. Și din torentul cela de 75 de studenți am fost aleși nu mulți, vreo opt sau 10 studenți numai. Era prestigios să faci practica în România. Și, iată, în august '91, am încheiat practica și am revenit acasă, cu câteva zile înainte de 27. Pe 27 august am venit la Chișinău, cu fratele și cu unii consăteni și am participat la istoricul eveniment din Piața Marii Adunări Naționale. Am votat pentru independență! Și pentru mine a fost o mare bucurie. Eram foarte fericit, dar ce o să fie mai departe nu știam, pur și simplu, trăiam clipa. Deci am fost martori la destrămarea URSS-ului; țin minte puciul – GKCP-ul, priveam televizorul, ascultam radio.

Noi am avut mai multe așteptări și ne-am dorit un pic altceva

Situația de astăzi din Republica Moldova corespunde parțial așteptărilor noastre de atunci. Sunt lucruri pe care nu le regret, pentru că noi, într-adevăr, ne-am obținut libertatea, am ieșit din Imperiul cela al răului, eu susțin sintagma aceasta, este potrivită pentru acel regim. Prin urmare, este partea pozitivă a lucrurilor, pe care eu o apreciez. Dar noi am avut mai multe așteptări și ne-am dorit un pic altceva – și în domeniul educației, și

în domeniul economiei, și în domeniul culturii, și în toate domeniile. De aici și se trag regretele pe care le avem. Dar eu nu privesc negativ lucrurile, am făcut ceea ce am putut, pentru că noi, în mare parte, suntem protagoniștii lucrurilor care se întâmplă. Da, suntem influențați din exterior de marile puteri, de tot felul de procese internaționale, ceea ce s-a întâmplat în acești 31 de ani și ceea ce se întâmplă astăzi – totul este rodul muncii noastre.

Doctoratul

Am început a lucra la Universitatea de Stat din Tiraspol cu sediul la Chișinău, așa se spunea atunci, în 1992. Nouă ne spuneau tot timpul că degrabă ne vom întoarce în Tiraspol, dacă nu la toamnă, apoi la anul, și tot așa. Dar, iată, au trecut 31 de ani și universitatea nu mai este; ea a fost lichidată prin fuzionare/absorbție și nu a mai revenit la Tiraspol, ci a fost transferată la Universitatea „Ion Creangă". Am lucrat la Facultatea de Geografie 13 ani și în primăvara anului 1995 mi s-a spus că este o stagiune de o lună de zile în România, la Universitatea din Suceava. Eu m-am înscris, am câștigat, m-am dus. Am ajuns la Suceava și acolo era un grup de profesori geografi, un colectiv foarte mic, dar foarte bun. Am fost cazat în căminul universității, am avut contact zilnic cu ei și mai stăteam și seara, așa, la un pahar de vorbă, la o discuție, căci și ei erau tot curioși. Era începutul anului 1995 și multe lucruri încă nu le cunoșteam unii despre alții. Și într-o zi m-au întrebat și de doctorat, zic: „Nu, nu l-am făcut". Dar ei mă întreabă dacă aș vrea să-l fac în România. Zic: „Vreau!" Și unul dintre profesori m-a întrebat în ce domeniu mi-aș dori să studiez. I-am spus că sunt pasionat de geografia umană. În școala sovietică se numea geografia economică, dar în școala franceză și românească îi spune geografia umană. Atunci zice profesorul: „Lasă, că eu o să te ajut, îl cunosc pe Sandu Ungureanu, am să vorbesc cu el". Sandu Ungureanu era decanul Facultății de Geografie și Geologie de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași; el era colegul de grupă al profesorului cu care vorbeam. Nu trecuse nicio lună și profsorul îmi zice: „Vitalie, am fost, am vorbit. Când te întorci de la Suceava la Chișinău, treci pe la Iași, Sandu te așteaptă". Așa și am făcut. Am intrat la profesorul Ungureanu, atunci l-am văzut pentru prima dată, era decan de facultate. Acuma este Membru corespondent al Academiei Române, profesor universitar, este o personalitate excepțională. Deci, m-am dus pregătit cu trei teme. Am stabilit tema tezei și am venit de la Iași la Chișinău cu

acceptul în scris, pe foaie, al viitorului conducător. Am prezentat foaia la Ministerul Educației și, în același an, am susținut examenele și am câștigat bursa de doctorat. Apropo, cu unii dintre colegii cu care mi-am făcut studiile doctorale acum lucrăm împreună la universitate, de exemplu, cu prorectorul Otilia Dandara, cu prorectorul Violeta Cojocaru, cu șeful de departament Ion Bulimestru, de la facultatea de Chimie, și cu alții cu care am fost într-o promoție la doctoratul de la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iași.

SURSE ICONOGRAFICE

Vitalie Sochircă (5 ani), în mijloc, împreună cu mama Maria, sora Stela, fratele Ilie și fina Maria, vara anului 1975

Vitalie Sochircă (10 ani), rândul de sus, al doilea din stânga, cu învățătoarea Zinaida Balanici și colegii din clasa a IV-a, 1980

Vitalie Sochircă (12 ani), în mijloc, cu unchiul Tudor (în dreapta) la Leningrad (Sankt Peterburg), 1983

Vitalie Sochircă (13 ani), în dreapta, cu tata, mama, sora și fratele, s. Vădeni, 1984

Vitalie Sochircă (14 ani), I rând, al IV-lea din dreapta, cu colegii de școală la Moscova, Piața Roșie, 1985

Vitalie Sochircă (16 ani), în stânga, cu directorul școlii Mihail Ghițu, la înmânarea atestatului de zece clase, 1987

Vitalie Sochircă (17 ani), al II-lea din dreapta, cu colegii de grupă, IPS din Tiraspol, Facultatea Geografie, 1987

La inaugurarea plăcii memoriale a prof. dr. Gheorghe Năstase, s. Hristici, rn. Soroca, 2007

Cu studenții la practică pe vârful Ai Petri, Crimeea, Ucraina, 2008

Pe treptele din fața Președinției, la protestele din 7 aprilie 2009

În stagiune la Universitatea din Odesa, Treptele Potiomkin, Ucraina, 2010

În stagiune la Universitatea din Aveiro, Portugalia, 2012

În stagiune la Universitatea din Geneva, Elveția, 2012

„COMSOMOLUL A AJUNS LA VÂRSTA ÎNAINTATĂ DE 70 DE ANI, ADICĂ A ÎMBĂTRÂNIT CA UN OM”

Asea Timuș s-a născut la 2 aprilie 1962 în s. Bravicea, rn. Călărași, RSS Moldovenească. A învățat la Tehnicumul Agricol din orășelul Svetlîi, rn. Ceadâr-Lunga (1977–1981), la Universitatea Agrară de Stat din Moldova (UASM), Facultatea de Horticultură, specialitatea Protecția plantelor (1988–1993). A elaborat teza de doctorat la Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară din Cluj-Napoca (UȘAMV), specializarea Entomologie (1996–2000). De profesie este inginer agronom, conferențiar universitar la disciplinele entomologice. În perioada activității universitare, a elaborat și publicat în colaborare cu colegii și ca singur autor următoarea gamă de lucrări: la UȘAMV, Cluj-Napoca – două cărți[275] și o broșură; la UASM, Chișinău – o carte din colecția „Istoria științei”[276], un ghid, o broșură, un conspect, cinci programe, șase îndrumătoare; la institute de cercetări științifice din Republica Moldova: Zoologie – patru cărți, inclusiv cinci articole în *Cartea Roșie* ediția a III-a[277]; Institutul de Studii Enciclopedice – un îndrumar metodic[278], articole alfabetice; în proiecte

[275] I. Olteanu, T. Perju, Asea Timuș. *Insecte fitofage dăunătoare ale plantelor cultivate*, Cluj-Napoca: Editura POLIAM, 2001, 286 p.; T. Perju, I. Olteanu, Asea Timuș. *Acarieni și nematozi dăunători ai plantelor cultivate*, Cluj-Napoca: Editura POLIAM, 2001, 200 p.

[276] Asea Timuș, Nichita Croitoru, Irina Mihailov. *Cadre didactice din domeniul entomologiei agricole. Istorie și contemporaneitate* / Ed.: Constantin Manolache; resp. ed.: Ion V. Xenofontov; Univ. Agrară de Stat din Moldova, Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan”, Chișinău: Bibl. Șt. (Inst.) „Andrei Lupan, 2017, 378 p.

[277] *Cartea Roșie a Republicii Moldova*, Chișinău: Editura „Știința”, 2015, 492 p.

[278] Didina Țăruș, Ion Xenofontov, Asea Timuș, Vlad Mischevca, Oleg Bujor, Alexandru Roșca, Larisa Noroc. *Recomandări metodice pentru autorii și redactorii „Enciclopediei Moldovei”*, Chișinău: „Enciclopedia Moldovei”, 2009, 240 p. [Manuscris].

naționale ACSA – trei ghiduri, BIOTICA – un ghid, și internaționale FAO – un ghid în trei limbi (engleză, română și rusă). A fost conducătoare științifică la 51 de teze de licență și 22 – de masterat, elaborate de studenți în cadrul disciplinelor entomologice, Catedra de protecție a plantelor, UASM. A elaborat și publicat personal și în coautorat 134 de articole științifice în reviste, volume ale conferințelor și simpozioanelor, organizate de universități și institute din Republica Moldova (1998–2018), România (1997–2017), Serbia (2006), Bulgaria (2007), Spania (2008), Belarus (2010, 2016) și Turcia (2012). Ca singur autor a publicat articole de popularizare a științei entomologice și agricole, în total: 86 – în revista *Sănătatea plantelor* („SA „Alcedo SRL", București); 69 – în ziarul independent *Fermierul* (Chișinău); opt – în revista educativă *Natura* (Chișinău); 16 – în ziarul local *Curierul de Bravicea* (Bravicea); 54 – în ziarul republican *Moldova Suverană* (Chișinău). Totodată, a prezentat interviuri la radio și TV: 72 – la radio Antena „C" și „Radio Chișinău", 16 – la TV „Prime – Prima oră" și 13 – la Publica TV. În perioada postuniversitară, a elaborat în coautorat trei ghiduri în cadrul proiectului UCIP IFAD (2021) pentru domeniul Protecția plantelor; cartea I*storii scrise despre deportații din Bravicea*[279] și *Istorii scrise despre ostașii români și sovietici din Bravicea*[280], în contextul istoriei locale.

Părinții

Tăticul, Mihail Timuș (09.VI.1933–11.II.1966), a absolvit cinci clase în 1948, în s. Săseni, rn. Călărași. A lucrat șofer. Mămica Xenia (născută Sobol, 03.I.1940–21.VIII.1994) a absolvit opt clase în 1955, în s. Bravicea, rn. Călărași. A lucrat telefonistă la oficiul poștal din Bravicea, casieriță la o fermă de suine din s. Meleșeni și controlor la piața din Bravicea. Tăticul era cel mai progresist în familie, îi plăcea să fie la curent cu toate noutățile tehnice și, printre primii din sat, a cumpărat radiolă, magnetofon, mașină de spălat, aragaz etc., dar iubea și fotografiile, pe care le-am moștenit pe toate. Aduna bani pentru a cumpăra mașină proprie, dar a decedat la 33 de ani, într-un accident rutier, la 11 februarie 1966.

Frații mămicăi și ai tăticului – exemple de urmat

Mămica a avut trei frați cu studii superioare: Eugen Sobol – tehnicum și Facultatea de Inginerie Mecanică, cadru didactic la tehnicum, și soția lui, Claudia, profesoară de limbă și literatură română; Fiodor Sobol – Tehnicumul Agricol și Facultatea de Sport, învățător de educație fizică

[279] Asea M. Timuș. *Istorii scrise despre deportații din Bravicea*, Chișinău: Editura „Lexon-Prim", 2020, 207 p.

[280] Asea M. Timuș. *Istorii scrise despre ostașii români și sovietici din Bravicea,* Chișinău: Editura „Lexon-Prim", 2023, 460 P.

și sport, și soția lui, Nadejda Sobol – Facultatea de Filologie, învățătoare de limbă și literatură română. Tăticul a avut mai mulți frați, dar ultimul, Victor Nazaria, a absolvit Facultatea de Matematică, era învățător de matematică în școli sătești și raionale, și soția lui Valentina, învățătoare de limbă și literatură rusă. Ei au fost drept exemple, ca să ajung ca ei, poate, învățătoare.

Bunicii

Bunicii materni s-au numit Serghei Sobol – cu patru clase românești, învățate în s. Bravicea, și doi ani de școală de președinte de colhoz la Tiraspol (vezi foto), iar bunica Maria – fără școală. Frații bunicului, cu câte patru clase românești, au fost: Gheorghe (mort pe frontul românesc) și Ion (o perioadă scurtă – președintele Sovietului Sătesc Bravicea), sora lor, Vera (1915–2008) – fără școală. Bunicii paterni – bunicul a decedat de tânăr, iar bunica a fost casnică și a crescut 10 copii.

Cea mai longevivă rudă

Sora bunicului matern, pentru noi – nana Vera (căsătorită Pozdircă), a fost cea mai longevivă rudă și a îmbătrânit cu o memorie perfectă. Astfel, de la ea am primit educația românească prin cele mai frumoase povestiri despre „vremea românească". Nana Vera a fost cea care m-a orientat spre România și a cultivat dorința de a cunoaște trecutul, adică istoria familiei, a neamului, a satului, a Țării. Mămica și eu eram cele mai fidele ascultătoare de-ale ei, iar frații mei atunci, în copilărie, nu au manifestat niciun interes față de bătrână și trecutul ei.

Crăciuneii, sfinții, cozonăceii și hulubașii

În anul 2003, am vizitat-o pe nana Vera Sobol (Pozdircă) (1915–2008), care locuia la fiica ei Parascovia și ginerele Vasile Novac, în s. Frumușica, rn. Florești. Am imortalizat această reîntâlnire într-o fotografie (vezi surse iconografice). În fotografia cu nana Vera se vede și un crăciunel suspendat, de aici și inspirația de a povesti despre cele patru feluri de coptură din aluat, pe care le-am văzut și am învățat a le face în copilărie în casa părintească: *crăciunei*, *sfințișori*, *hulubași* și *cozonăcei*, cu câteva explicații despre simbolistica acestora.

Crăciuneii – cu chip de prunc, la care se deosebesc doar capul și picioarele, fiindcă mâinile „stau întinse de-a lungul trupului înfășat", au

mărimea de-o șchioapă de mână matură. Ei erau primii care se puneau la icoane, se țineau până la sărbătorirea Sf. Mucenic Gheorghe. Crăciunelul, în acest timp, se usca și se prăfuia, adică nu mai era bun de mâncat, de aceea se rupea în bucăți mici și se dădea la animalele domestice, pentru ca și acestea să nască pui sănătoși. Câte un crăciunel primeau și copiii casei, după ce colindau părinții de Crăciun. Astfel, aceștia simbolizau nașterea lui Iisus Hristos, bunăstarea în case și familii.

Sfințișorii au aspectul cifrei opt și simbolizează credința fără margine pe Pământ. Se fac pentru a-i pomeni pe cei 40 de soldați romani, persecutați pentru credința creștinească, care se sărbătoresc în 9/22 martie.

Cozonăceii de la Sf. Paști (a nu se confunda cu cozonacii mari puși la copt în tăvi pentru pâine sau cratițe mari, ca să fie mai înalți decât pâinea), erau puși în vase mici, spre exemplu, căni din tablă, și se făceau după numărul de copii din casă, plus câțiva – pentru eventualii musafiri cu copii din ziua de Paște. Aveau aspectul și componența celor mari, doar că erau mici și se mâncau doar în ziua de Sf. Paști și până la Paștele Blajinilor. Dacă se terminau, se coceau alții pentru Paștele Blajinilor. În prezent, se pot cumpără sau înlocui cu biscuiți și turte dulci.

Hulubașii se făceau la celelalte sărbători religioase sau când se cocea pâinea pentru casă. Se dădeau în mod special copiilor, fiindcă suprafața aluatului se ungea cu apă dulce apoi și coaja coaptă se mai presăra și cu zahăr simplu, apoi cu zahăr praf etc. Hulubașii se mai făceau și din aluatul dulce pentru învârtita cu nuci și îi primeau doar copiii ascultători, dar până la urmă se ofereau la toți.

Munca în copilărie

În copilărie, munca era un lucru obișnuit, astfel participam la orice lucrare pe care o puteam face, cu excepția încăpățânării mele de-a nu învăța să mulg vaca, fiindcă conștientizam faptul că după aceasta trebuia, evident, s-o mulg doar eu. Mămica mă susținea și îmi crea condițiile necesare pentru ca să citesc, tot zicând: „Băieții sunt cu lucrul pe afară, iar fata – cu lucrul în casă”, care, de fapt, îl făcea mai mult ea.

Cititul din plictiseală

Am început a citi din clasa a II-a, din plictiseală, fiindcă nu aveam cu cine să mă joc, neavând surori și fiind cea mai mică fetiță din mahala. Vecinele mai mari aveau alte ocupații și mai puțin ieșeau la joacă pe stadion.

Citit românesc pe baza alfabetului englez

În familie nu se citea literatură interzisă, dar la mătușa Nadejda Pruteanu – erau unele cărți. Spre exemplu, am învățat a citi românește pe baza alfabetului englez. Am învățat la școală și diacriticele explicate de mătușă. Primele cărți le-am obținut de la ea, și anume *Invitație la vals* (pe care am căutat-o ulterior insistent și am cumpărat-o) și un volum de poezii de George Coșbuc. Multe poezii le-am copiat în două caiete, dar, cu regret, când am cumpărat volumele, le-am aruncat, nu știam că vor avea cândva valoare documentară.

Primul televizor

[...] a apărut în 1983, fiind cumpărat de fratele mai mare, Sergiu.

O copilărie tristă

Prea puține evenimente fericite, mai multe au fost triste, fiindcă am crescut cu soțul secund al mămicăi noastre, rămasă văduvă la 26 de ani cu trei copii. Nu-l pot numi nici vitreg, fiindcă niciodată nu ne-a înfiat și nu s-a ocupat de educația noastră. Vitregul a fost un profitor, bucurându-se de gospodăria mare, rămasă după decesul tatălui, și de pensia pe care o primeam toți trei și pe care și-a asumat-o integral.

Opaițul[281]

Mămica era foarte credincioasă. Mă învăța că Soarele și Luna au fost create de Dumnezeu. La întrebarea mea cine a făcut becul, ea mi-a răspuns: „Un om de-al lui Dumnezeu" și continua: „Slavă Domnului, că azi tu nu mai citești la opaiț, dar la becul din tavan". Ascultam, dar ce-i aceea *opaiț* nu înțelegeam, până azi, când scriu la lumina zilei și expertul meu în materia din vechime, verișoara paternă a mămicăi, Ana I. Tăbăcaru, mi-a explicat prin „messenger" cum și ea, la bunica ei și străbunica mea, Paraschița Sobol, foloseau opaițul, zi de zi, la orice lucrare din casă. Tot Ana I. și-a amintit cum în anii 1954–1957 îi citea bătrânei, la opaiț, din cărțile de la școală temele pentru acasă, fiindcă lampa de gaz *mâca* o aprindea doar la sărbători. Mulțumesc pentru explicații dnei Tăbăcaru, cu toate că Bravicea a fost electrificată pe vremea românească, iar casa mea părintească – doar în anul 1960. La străbuna noastră, trecută la cer,

[281] Lampă mică, primitivă, care luminează cu ajutorul unui fitil inclus într-un recipient umplut cu seu, ulei sau untură.

la 82 de ani, în 9 august 1969, sau cu câteva zile înainte de-a merge eu în clasa I, mai ardea opaițul pe masă. Mămica credea că l-am reținut în minte cum arăta la *mâca* ei, dar, fiindcă eram prea mică, opaițul străbunei s-a radiat din memorie.

Clasele primare în „Școala de la Racu" și la internat

Amintirile sunt din cele mai frumoase, fiindcă am avut o învățătoare minunată în clasa I, care se numește Elena Boțan (căsătorită Tarlajan) și care mă aprecia, fiindcă eram elevă străduitoare. Trecând peste clasa a II-a de la Școala-internat nr.1 din Chișinău, care a fost un alt coșmar din viața mea, am fost readusă la Bravicea și am continuat să învăț în clasa a III-a. Clasele primare le-am învățat într-o casă naționalizată, numită „Școala de la Racu". Mai târziu, am aflat că Ion Racu, în perioada românească, a fost un funcționar la Primăria din Bravicea, iar în 1940 s-a refugiat cu familia în România. Ulterior, îndrăgind satul, Ion Racu s-a întors cu toată averea, ca să se predea „rușilor", dar regimul nu l-a iertat și l-a arestat și deportat în Siberia. Așa a dispărut Ion Racu în Siberia, iar familia lui, despre care nu știm nimic, a rămas în România. În casa lui, care se numea și *conacul lui Racu* (cu două nivele, cu piloni în față, balcon, subsol – modificate în timp, acareturi, fântână etc.), am învățat în clasele primare.

Lampa de gaz

Școala se afla în vecinătatea casei în care locuiau unchii materni ai mămicăi, Veveriță, Costea și Evghenia, de aceea locuiam mai mult în casa lor. Nanii erau la o vârstă înaintată, la fel de credincioși, dar și foarte suspicioși, de aceea se temeau de becul electric ca dracu de tămâie. În special, nana Evghenia, care credea că doar un necurat poate să facă lumină cu o „bășică de steclă" și să lumineze o casă mare. De aceea, temele pentru acasă le făceam la lampa cu gaz, dar mă jucam cu păpușile făcute de nana din ciocălău și haine din peticele, la ferestruica laiței și lumina zilei. Apropo, păpușile îmi sunt dragi până în prezent, de aceea mereu m-am bucurat de nanii dulci pe rol de bunici, dar în prezent și de „lampa lor cu gaz", bună azi de „martor" în succesele umanității din ultimii 50-60 de ani.

Învățătorii de la școala din Bravicea

Alți învățători pe care doresc să-i înscriu aici cu mulțumirile de rigoare au fost: Elena Savovna Dereșciuc (născută Vleju), învățătoare de

Geografie și dirigintă din clasele a V-a – a VIII-a, soțul ei a fost coleg și prieten cu tăticul; Maria Iacovlevna Ursachi (născută Boțan) – de Fizică; Vera Lavrientievna Josanu (venită în sat) – de Educația fizică, prietenă cu părinții mei; Gheorghe F. Burlea – de Limba și literatura moldovenească; Constantin M. Gorincioi – de Științele naturii și Botanică; Timofei I. Cogîlniceanu – de Matematica; Alexandru Dimitrievici Burian – de Istorie; Veronica Aurelievna Cruțescu (căsătorită Bacumenco și Garștea) – de Matematică, prietena mămicăi, pe care am „moștenit-o".

O dirigintă aristocrată

La Școala medie din Bravicea dirigintă a clasei ne-a fost Elena S. Dereștiuc, care avea aspect fizic și vestimentar de aristocrată și vorbea foarte frumos românește. Clasa era foarte mare (39 înscriși, prezenți zilnic 32-35) și la alte cadre didactice se ajungea frecvent la haos. Or, la dirigintă era o liniște totală. Nu pot spune ce anume ne făcea atât de cuminți: că era diriginte, că explica bine Geografia, că se îmbrăca frumos, că nu ridica vocea și nu ne pedepsea niciodată, că era braviceancă și ne cunoștea părinții. Nu cunosc, dar și colegii noștri își amintesc cu cel mai mare drag și respect de Elena S. Dereștiuc.

Manuale

Învățam din manualele pe care le primeam de la biblioteca școlii. Erau scrise în chirilică.

Vestimentația școlară obligatorie

Era uniforma tradițională de culoare maro, dar nu pot explica de ce mămica mă îmbrăca în vestimentație obișnuită și colorată, cu excepția cravatei, dovada este în fotografia din clasa a III-a. Șorț negru și alb nu am purtat aproape niciodată, decât o singură dată, când am avut o rochie-uniformă, pe care o acopeream cu o bluză. Fustița neagră și cămașa albă cu cravata roșie – era vestimentația mea de la sărbătorile festive din școală.

La Tehnicumul Agricol

După clasa a VIII-a, mămica, efectiv, m-a trimis la Tehnicumul Agricol, fără să mă întrebe dacă doresc sau ba, dacă-mi place sau nu, din simplul motiv că la tehnicum a activat fratele ei – Eugen S. Sobol, cadru didactic la disciplinele Inginerie și Rezistența Metalelor (a decedat accidental

în 1969), și soția lui Clavdia Ivanovna, care a rămas profesoară de Limbă și literatură moldovenească. Respectiv, eram supravegheată și mi se putea oferi ajutor oricând, ceea ce a fost adevărat. Mămica nu a fost niciodată la tehnicum, prea puțin se interesa de învățătura mea, fiindcă era „cumnata Clava" și aceasta avea grijă de mine. Exact așa a fost și i-am fost recunoscătoare mereu.

Profesoară bine coafată și cu metodă didactică bine pusă la punct

La Tehncumul Agricol din Svetlîi am remarcat-o pe profesoara de la disciplina Viticultură – Svetlana Ivanovna Potapova, frumoasă, mereu proaspăt coafată, îmbrăcată impecabil și cu bijuterii pentru fiecare haină. Cel mai important era felul cum preda și de la care am preluat și eu din metode. Dicta materia ca să fie înscrisă în caiet, iar textul era foarte bine structurat și, când scriam soiurile de struguri, spre exemplu, obligatoriu era să le scriem exact cum le nota ea pe tablă: în coloană și să fie numerotate. Dacă era ceva important în propoziție, ne spunea care cuvânt să-l subliniem. Mereu repeta: „Memoria vizuală este la fel de importantă, de aceea, când vei învăța pe de rost soiurile, să-ți „umble" memoria pe pagina din caiet unde le-ai scris". Pentru că structura tema foarte bine, fiecare oră didactică, nu exagerez, o scurta cu 5-10 min și discuta cu noi pe teme libere. Dacă tema era despre fete și băieți, atunci rămâneam toți în clasă. Dacă era temă ce ținea de interesele fetelor, băieții erau liberi, și invers. Am memorat două învățături de la ea: atunci când vom fi mirese, să nu purtăm pălărie, dar coroniță din flori, fiindcă pălărie se poartă doar la plajă; bluzele și lenjeria intimă s-o spălăm cu săpun de față, și nu cu cel de rufe (galben și cu pucioasă), ca să aibă miros fin.

Un profesor cu întrebări simple

Un alt profesor de la Svetlîi, de Fizică, a fost Ivan Nedealco, de etnie găgăuză, dar unul din cei mai înțelegători învățători, fiindcă Fizica era și este o disciplină complicată. De aceea, el punea întrebările atât de simplu, încât fiecărui student i se oferea posibilitatea să răspundă și să obțină o notă pozitivă. Pe noi, moldovenii din grupele ruse, care în primul an nu vorbeam deloc limba rusă (cinci moldoveni și 22 de alte naționalități, cei mai mulți găgăuzi, apoi bulgari, ucraineni și ruși), ne așeza în primele bănci și ne lăsa să răspundem în scris. Nu am văzut niciodată nota pe hârtie, dar întotdeauna ne anunța că am susținut evaluarea pe

notă pozitivă. Unii colegi, o dată chiar, s-au revoltat că am primit o notă, posibil, mai mare decât la cineva, dar profesorul a aplanat situația (după mine) într-un mod genial și istoric. Când nota prezența în catalog, s-a oprit la numele meu și a zis, uitându-se în sală: „Asea – ce nume scurt! Ce nume rar. Ce nume frumos – Asea! Nu am mai auzit așa nume. Îmi place foarte mult". Toți din grupă au pus ochii pe mine și erau invidioși pe numele meu, fiindcă numele, de exemplu, al fetelor găgăuze, era Matroana, Evdochia, Varvara, Glașa și tot așa, însă, după acel apel cu complimente, nu s-a mai atins cu vorba de mine niciun coleg, ba unii, chiar, căutau să se împrietenească.

La facultate

Am dorit mult să studiez la facultate și am încercat să mă înscriu, pentru prima dată, în anul 1982, la Institutul Agricol „M.V. Frunze", la Facultatea de Pomi-legumicultură (*Плодоовощеводство*), care atunci se afla pe str. Alexie Mateevici, nr. 111, la secția fără frecvență[282]. Am depus dosarul și m-am prezentat la examene, dar am picat a doua evaluare și am revenit în sfera producției. Am rămas însă impresionată că la studiile fără frecvență erau în majoritate candidați în vârstă: brigadieri, agronomi, președinți, directori etc., printre care eu m-am simțit minusculă. Dorința însă de a studia nu a dispărut, de aceea, în toamna anului 1987, am profitat de anunțul Secției de pregătire preventivă pentru admitere la același Institut Agricol, expediat pe adresa Sovhozului-fabrică „Bravicea", eu lucrând, atunci, inspector la Secția cadre. Astfel, în secret, am mers la decanat, m-am interesat de condiții și am depus dosarul. La serviciu am anunțat că plec, doar când am fost înmatriculată la cursurile de pregătire pentru admitere la facultate, desfășurate între 20 decembrie 1987 și 20 iunie 1988.

Apropo [...]

În calitate de inspector la Secția cadre (în română: Resurse umane) din Sovhozul-fabrică „Bravicea" și de secretar la *selisovet* (în română: Primărie) era obligatoriu să „bați" la mașina de scris, ceea ce am și învățat într-o săptămână. Am însușit această meserie adiacentă în anul 1981, fapt ce mi-a înlesnit foarte mult parcursul profesional.

[282] Vezi: Ion Chirtoagă, Sava Turiță. *Istoria Universității Agrare de Stat din Moldova* / Resp. de ed.: Gheorghe Cimpoieș, Chișinău: UASM, Tipogr. „Bons Offices", 2013, 555 p.

La facultate: iată de ce

Am dorit foarte mult să studiez la facultate, fiindcă în familie aveam unchi cu studii superioare și îmi plăcea să fiu și eu ca ei; în producție, unde am început activitatea profesională, erau 86 de specialiști cu studii medii speciale (tehnicum sau, în română, colegiu) și doar 16 aveau studii superioare, respectiv, mi-a plăcut să fiu și eu printre cei cu facultate absolvită; dintr-un motiv neafișat, dar care foarte mult m-a inspirat, când am auzit-o, este următoarea zicală: „O adevărată pedeapsă pentru invidioși și dușmani este propriul succes!". Deci facultatea făcea parte din succesul meu personal și „pedeapsa academică" pentru neprieteni. Totodată, voiam să fiu un bun exemplu pentru fiul meu, Tudor, și toate s-au meritat, fiindcă rezultatul a fost, exact, cel scontat.

Cursurile de pregătire pentru admitere

Am fost înmatriculată la facultate după absolvirea cursurilor preventive de pregătire pentru admitere (20 decembrie 1987–20 iunie 1988), organizate în Institutul Agricol „M.F. Frunze", la care am învățat, în mod special, disciplinele de Biologie, Chimie, Matematică și Limba rusă. Au fost foarte interesante și utile cursurile, bine organizate, la care am cunoscut și m-am împrietenit, inclusiv, cu colegi de la alte facultăți.

Decanul, Asea Dimitrievna Romașcan

Vreau să o menționez pe Asea Dimitrievna Romașcan, decanul cursurilor de pregătire, care m-a respectat și m-a sfătuit în trei lucruri importante: să rămân și să continui studiile la specialitatea Protecția plantelor (doream să mă transfer la Contabilitate, fiindcă concurența era mai mică); să continui să mă prezint la lecții și să învăț așa cum am învățat la cursurile de pregătire, deoarece «*какая-то кафедра обязательно вас возьмет*»[283], și recunosc că atunci mi-a sclipit ideea că aș putea rămâne la facultate; feciorul trebuia să crească alături de mama lui și Asea Dimitrievna Romașcan (evreică rusificată, dar cu soț român) a fost prima și unica care mi-a oferit ajutorul cel mai mare: la anul I – o cameră în căminul pe care îl avea în gestiune Secția de pregătire pentru admitere (căminul Facultății de Mecanizare), pentru care mereu i-am fost recunoscătoare. Spre bucuria mea, am avut ocazia, la o întâlnire spontană, după ce s-a pensionat și retras din instituție, să-i spun personal că sfaturile ei le-am respectat

[283] Vreuna din catedre neapărat vă va lua (în sensul: vă va angaja, *n.n.*) (rus.).

întocmai. S-a bucurat nespus de mult că am ascultat-o, că nu am uitat-o și i-am rămas recunoscătoare!

Venită de la vreun serviciu secret

La Limba rusă o aveam profesoară pe Ana P. Negru-Vodă, care m-a întrebat de unde știu atât de bine limba rusă, în special gramatica, fiindcă scriam dictările numai pe note pozitive. I-am răspuns că în școala din Bravicea am fost codașă la limba rusă, dar am învățat-o la lecțiile de la tehnicum și din cărțile lecturate. Totodată, nu cunosc neapărat gramatica, decât că scriu intuitiv acolo unde este necesar de scris doi de „nn", doi de „oo", sau „o", în loc de „a" și tot așa. I-a plăcut răspunsul, m-a lăudat în fața grupei și, după aceea, avea o atitudine binevoitoare în raport cu mine, anterior, posibil, mă credea că am venit de la vreun serviciu secret.

La munca patriotică

La 1 septembrie 1988, am fost înmatriculată la facultate, dar studiile n-au început imediat, fiindcă am fost repartizați la munca patriotică – recoltarea fructelor de măr din plantațiile pomicole de la SDE (Stațiune Didactico Experimentală) „Slobozia-Dușca", rn. Criuleni, aflată în gestiunea Institutului Agricol „M.V. Frunze". Tot atunci am fost aleasă șefa grupei, eram cea mai reprezentativă studentă, absolventă de tehnicum în domeniu agricol, șase ani de vechime în producție ca agronom în domeniul protecției plantelor, familistă. La anul I aveam 26 de ani. După aproximativ două luni de muncă la recoltare, am revenit la studii.

„Fițuica" lui Jora

La toate examenele făceam „fițuice", dar le scoteam doar la urmă, pentru a mă verifica dacă nu am încurcat sau poate scăpat ceva. Am o istorie picantă la examenul de pomicultură. Profesor era Valerian Balan. Am tras biletul și am scris răspunsul pe hârtia semnată de profesor și așteptam să-mi vină rândul la răspuns. În fața mea se afla colegul Gheorghe Bulat, care nu prea cunoștea materialul și tot îmi cerea o „fițuică", fiindcă știa că le fac întotdeauna. I-am zis că ale mele nu sunt bune pentru el, fiindcă sunt doar niște notițe scurte, dar el totuși insista. I-am oferit o „fițuică", ca să nu-l supăr. Or, el a scris tot ce era pe fițuica de 10x15 cm și a ieșit la răspuns înaintea mea. Profesorul l-a ascultat calm și la urmă l-a întrebat: „De la cine ai copiat?" Jora s-a fâstâcit și a început să se dezvinovățească, că nu a

avut când învăța, că soția se afla la spital etc. Profesorul repetă: „Cine ți-a dat „fițuica”?” Nu a avut încotro și a recunoscut, și a pus „fițuica” pe masă. Profesorul, care mai mult ca sigur, a văzut „colaborarea” noastră, a tăcut, a luat-o, a citit-o calm și a spus: „Nu contează care va fi răspunsul lui Timuș, dar are o notă în plus, fiindcă în bilețel nu este răspunsul din carte, dar câteva notițe care pot fi uitate sau încurcate. Iar dvs. trebuie să mai învățați!” În concluzie, eu am luat nota „9”, iar Jora Bulat era supărat foc pe mine, că nu știu să fac „fițuici” bune, însă, pe parcurs, ne-am împăcat.

Examenele „bombe”

Examenele cu „bombe” însemna să se grupeze patru-cinci studenți și să scrie pe foi răspunsul la cinci-șase bilete, deoarece pentru unul era foarte mult de scris. La examen se intra pe rând și în locul biletului scos se punea o foaie, ca să nu se încurce numărătoarea „oarbă”, cu mâna în buzunarul de la sacou. La examenul de Fitopatologie agricolă profesor era Sergiu Bădărău. Un student „înarmat” cu „bombe” s-a grăbit și nu a pus foaia la loc, astfel următorul student, numărând biletul, l-a scos pe următorul, care, evident, nu coincidea cu subiectele din biletul lui. A picat examenul, dar l-a picat și pe colegul neatent, adică seara în cămin a fost o „ploaie” de zdupaci bărbătești.

La examenul de Entomologie agricolă profesor era Mihail Busuioc. Am tras un bilet cu un subiect la care am lipsit la prelegere, adică despre *limacși*[284], pe care îi consideram neimportanți și prioritate aveau insectele. De aceea, eram sigură că nu-mi vor pica limacșii și, respectiv, nici „fițuică” nu mi-am făcut. Am cerut să-mi schimbe biletul, dar am fost refuzată cu un zâmbet discret. Am scris ce am știut și am luat nota „9”. Colega din față, Rodica Șambrai, copia demonstrativ din conspectul de pe genunchi, dar profesorul se făcea că nu vede, fiindcă avea un interes pentru ea. Rodica a fost notată cu nota „10”. Ei, mai întâi, i-au propus să rămână în calitate de asistentă la catedră, dar a refuzat propunerea, motivând că salariul este foarte mic, așa au trecut cu propunerea la următoarea studentă, adică la mine.

Chiuleala

Oficial, șefă de grupă am fost doar la anul I și numai două luni, iar după mine a fost ales Nicolae Papucciu, însă toți cinci ani de studii am fost lideră și Nicolae mereu se sfătuia ce și cum să facem în grupă. Un aspect

[284] Numele mai multor moluște gasteropode cu corpul alungit, lipsit de cochilie.

bun de menționat, în acest context, ar fi faptul că, în primăvara anului 1989, majoritatea colegilor de grupă s-au înțeles să chiulească de la cursul de Chimie generală, care se ținea la a treia pereche, adică după ora 11:00, fiindcă au obosit, era cald, le era foame și nu aveau chef să mai stea încă două ore în sală. Inițiatorii s-au adunat în fața Facultății de Economie și așteptau să se adune toți, ca să țină sfat și să chiulească întreaga grupă. Când am auzit intenția lor și de data aceasta, am zis prima dată: „NU! Eu merg la curs, că am lipsit din cauza voastră de mai multe ori și, până la urmă, eu am venit să învăț, dar nu să mă tolănesc pe patul din cămin". A ieșit un mare scandal din partea inițiatorilor, înjurături, amenințări și tot așa. Eu însă am rămas fermă pe poziția mea: „Voi plecați în cămin, iar eu merg la curs". Încet, unul câte unul din cei care ezitau și nu știau ce să facă, au trecut de partea mea și doritori de-a chiuli au rămas vreo trei-patru, care, până la urmă, m-au înjurat și m-au amenințat cu răfuiala, dar au mers și ei la curs cu noi. A fost ultima dată când grupa noastră de la Protecția plantelor si-a propus să chiulească de la cursuri, dar au uitat și de bătaia promisă mie după prelegere.

Colegii

Altfel, în mare parte ne înțelegeam bine, comunicam prietenos, în special cu Vasile Gorea (am fost la nunta lui), Victor Munteanu (toți anii m-a numit în glumă/serios Asea Mihailovna), Oleg Bantoș (coleg și la cursurile de la pregătirea pentru admitere), Valeriu Grejdeanu (am fost la nunta lui), Nicolae Papucciu, Ion Gurulea, Eduard Bodiu, Ion Lazarenco (am fost la petrecerea lui în armată), regretatul Viorel Popov (am fost la înmormântare), cu toate domnișoarele: Lena Iordosopol (cu doctorat în Protecția plantelor), Lilia Ochișor, Rodica Șambrai-Savcenco și Natalia Teacă-Scutari.

Din grupa rusă îi menționez pe Iura Naghiț, Vasea Curlat, Petrică Istratuc, Igor Lungu, Vanea Ivanov, Mișa Hristev – toți de la cursurile de pregătire pentru admitere, cu care am menținut prietenia până în prezent.

Discipline dificile de asimilat

Erau din domeniile fizicii, chimiei și matematicii.

Comsomolistă fără bilet

În toate actele, la punctul „membru de comsomol" se scria – da. În realitate, nu am avut bilet de comsomolistă. În clasa a VIII-a, am fost sfătuită

de diriginta Elena Savovna Dereșciuc să devin comsomolistă, dar am fost respinsă de responsabil, un elev din clasa a X-a. Țin minte doar cabinetul din școală, de la parter, și emoțiile cu care am vorbit. A doua oară nu m-am adresat pentru a deveni comsomolistă, fiindcă m-am înscris la studiile de la Tehnicumul Agricol din Svetlîi și prioritate aveau studenții cu 10 clase, cei reveniți din armată sau cei care erau aleși pentru a fi candidați în membru de partid. Or, eu eram la sfârșitul coloanei, fiindcă primii doi ani nu eram fruntașă la învățătură, din cauza studiilor în limba rusă, de aceea am fost evitată. Apoi, la angajarea în producție, în fișa de evidență a cadrelor, se înscria fără a verifica carnetul de comsomolistă, fiindcă, la vârsta de 19 ani și cu un tehnicum absolvit, se considera o normă să fii comsomolistă. În timpul serviciului ca agronom pe protecția plantelor în sovhozul nou, format în 1982, din satele Bogzești (rn. Telenești) cu Bahu (rn. Călărași), cu denumirea „Octeabri" („Octombrie"), o perioadă am fost și secretar de comsomol al sovhozului, deci eram șefa mea și nu aveam cui declara că nu am bilet. La sfârșitul anului 1983, m-am transferat cu serviciul la Bravicea, eram mămică, activă ca și comsomolistă, conform experienței anterioare și cerințelor de rigoare. Deci, următorii patru ani în care am activat la Bravicea (secretar la Sovietul Sătesc și la Serviciul personal din sovhoz) mă consideram comsomolistă potrivit vârstei, plăteam cotizațiile, se nota pe listă, dar de bilet nu m-a întrebat și verificat nimeni.

În concluzie, consider că astfel de comsomoliști ca mine, fără a fi primiți oficial în organizație, fără a li se elibera biletul de rigoare, erau foarte mulți și în toate republicile unionale.

Apusul comsomolului la Institut

În anul I de studii la facultate sau la sfârșitul lunii octombrie, din 1988, în cadrul specialității Protecția plantelor (eram cca 75 de studenți divizați în trei grupe), s-a organizat obișnuita adunare a comsomoliștilor pentru trasarea tradiționalelor sarcini și angajamente pentru noul an de studii. Ședința adunării a avut loc la „perechea a patra" (ora 13:30), posibil, într-o miercuri (ziua Cercului științific), în clădirea Facultății de Economie, parter, o sală improvizată pentru ședințe, îngustă și lungă. Cadrele didactice erau așezate în față, iar studenții – în următoarele rânduri. Programul ședinței adunării a fost condus de secretarul organizației primare a Partidului Comunist al Facultății de Pomi-legumicultură, Gheorghe Cimpoieș, ulterior rectorul UASM (1994–2017), și secretarul organizației primare a

Partidului Comunist la specialitatea Protecția plantelor, Nicolai Ocopnyi. Ordinea de zi a ședinței nu am notat-o sau memorat-o, dar studenții din primele rânduri de după cadrele didactice sau cei mai activi și cu care neam împrietenit în timpul recoltării de fructe, discutam foarte serios despre *perestroika* și o consideram ca pe o reformă pozitivă, au dat un curs special adunării. Unul din colegi, nu-mi amintesc numele, din plictiseală, a început să se revolte de această adunare, ținută fără niciun sens, că e pierdere de timp și tot așa. Astfel, a început sfatul nostru cu jumătate de voce în decursul ședinței, în timp ce „fundătura", sau renumita „galiorcă", ne ajuta, fiind la fel de plictisiți și, respectiv, gălăgioși, cu atât mai mult că nu auzeau nimic, ședința fiind ținută fără microfon. Discuțiile au ajuns la un sfat spontan și o propunere instantanee în cadrul ședinței, și anume: de-a desființa comsomolul de la Facultatea de Pomi-legumicultură, având în față cea mai bună argumentare: *glasnost* și *perestroika* secretarului general al PC al URSS M.S. Gorbaciov.

Însă cineva trebuia să fie cel mai activ și curajos, să ridice mâna pentru a se anunța că intervine cu un discurs și o propunere. La întrebarea cine? colegii s-au uitat la mine și m-au încurajat: „Tu ești cea mai mare dintre noi, șefă de grupă, cel mai bine vorbești rusa, la fel de important, tu ai fost secretarul organizației comsomoliste în sovhozul tău, de unde ai venit, și, culmea-culmelor, - tot tu ai povestit – că nici nu ai fost primită oficial în comsomol și nu ai nici bilet".

Recunosc că m-am simțit onorată pentru „înaintarea mea eroică" și am ridicat mâna la momentul potrivit. Am fost observată de pe scena unde se aflau secretarii de partid sus-numiți: Gheorghe P. Cimpoieș și Nicolae Gh. Ocopnyi. Anume Gh. Cimpoieș mi-a oferit cuvântul, la care eu am argumentat și, respectiv, am propus în limba rusă: „Noi, cu toții trăim în prezent o vreme nouă, care se numește *glasnost* și *perestroika*. Și azi noi, comsomoliștii de la specialitatea Protecția plantelor, ne-am adunat la ședința organizației, dar care se desfășoară în dezordine și cu mare plictiseală din partea majorității. Totul ce se discută aici nu interesează pe nimeni. Este o ședință pentru a se bifa că s-a desfășurat, dar nimic nou nu s-a propus pentru viitor, cu toate că noi am venit din sate și așteptam ca la Institut să fie ceva interesant și nou. De aceea, dacă cadrele didactice ne conving că noi, tinerii studenți de azi, nu putem trăi și învăța fără comsomol, noi rămânem în organizație. Dar dacă ei nu ne conving, atunci propunem să desființăm organizația comsomolistă de la Facultatea de Pomi-legumicul-

tură, fiindcă comsomolul a ajuns la o vârsta înaintată, de 70 de ani, adică a îmbătrânit ca un om, căzut în comă, și moare încet sub ochii noștri".

Cât am vorbit, în sală s-a făcut o liniște de mormânt, argumentele și propunerea a impresionat pozitiv și negativ pe fiecare, în funcție de convingerea politică. În momentul în care am terminat explicațiile cu propunerea și m-am așezat, fostul decan Ana Grigorievna Rebeza, dar la moment docent la Entomologie, s-a întors foarte furioasă din scaunul în care ședea, mi-a arătat brutal din deget și a strigat: „*Как вам не стыдно?! Мы во имя комсомола воевали! Мы во имя комсомола родину защищали! Как вы смеете?!*"[285]. Atunci, Gh. Cimpoieș a invitat-o pe docenta Rebeza să ne convingă în viceversa de la tribună, fiindcă așa s-a cerut de la studenți: să fie convinși că fără comsomol nu se mai poate trăi în țară și învăța la institut.

După docenta Rebeza s-au ridicat la tribună, unul câte unul, cadrele didactice comuniste, inclusiv N. Ocopnyi cu un monolog infernal de lung. Astfel, ședința adunării a continuat foarte mult și zumzăitul de la studenții plictisiți din sală deranja și aproape că nimeni nu asculta convingerile lor. Noi, cei cu inițiativa și propunerea, ascultam atent, ca să nu ratăm scenariul și să votăm propunerea. Însă, la un moment dat, toate cadrele didactice s-au ridicat și au început să se înghesuiască la ieșirea din sală. Studenții din sală, la fel, se înghesuiau la ușa din spate, bucuroși că, într-un sfârșit, s-a terminat adunarea comsomolistă mortal de lungă și de plictisitoare. Toată evadarea agitată era supravegheată de la tribună cu atenție și satisfacție de secretarii de partid amintiți anterior. Am rămas doar noi, două-trei rânduri de scaune cu studenții nedumeriți și am început a striga: „Comsomolista Asea Timuș a înaintat o propunere. Rugăm să fie pusă la vot". La care secretarul de partid Gheorghe Cimpoieș, peste învălmășeala care se formase, a formulat următorul răspuns: „Conform ordinii de zi și a regulamentului stabilit la începutul ședinței pentru durata ei – de două ore – a adunării comsomoliste, această ordine și timp a expirat". Ca să fie mai convingător, arătă și la ceasul de la mână, și așa s-a terminat adunarea, iar noi am rămas nedumeriți, revoltați și fără ca propunerea noastră să fie votată.

Unica ce ne-am propus să facem tot atunci și în continuare, în semn de protest, a fost să nu mai plătim cotizațiile de membru al organizației

[285] „Să vă fie rușine?! Noi am luptat în numele comsomolului! Noi ne-am apărat patria în numele comsomolului. Cum vă permiteți?!" (rus.).

de comsomol, care erau 2 copeici, adică foarte puțin, dar simbolic – foarte mult. Așa am procedat și la o altă adunare a comsomoliștilor de la specialitatea Protecția plantelor nu am mai participat, fiindcă nu s-a mai organizat. Desființarea organizației noastre comsomoliste a avut loc fără decizia partidului sau revolta membrilor, adică spontan, invizibil și neobservabil, posibil, la nivel de instituție. În concluzia finală, conform terminologiei actuale: comsomolul de la Institutul Agricol „M.V. Frunze" /UASM a capitulat silențios și fără protocol la vârsta de 70 de ani, exact ca un om bătrân.

Consecințele curajului meu de la ședința din octombrie 1988

Am fost exclusă din activitatea de șefă de grupă, din motivul că nu locuiesc în același cămin cu grupa pe care o conduc, în sensul că sunt departe de colegi și nu-i pot ajuta, când aceștia au nevoie de mine, sau, după concepția comsomolistă – nu am legătură strânsă cu grupa.

Până la sfârșitul anului de studiu 1988–1989, cam o dată pe lună, eram chemată la secretarul de partid al specialității Protecția plantelor, tov. Ocopnyi, care mă interoga sever: din ce partid nou fac parte; cine m-a sfătuit să înaintez propunerea de desființare a comsomolului la facultate; din ce confesiune religioasă fac parte; cu cine din studenți țin legătura din alte institute și tot așa.

La toate întrebările răspundeam calm și negativ ca, până la urmă, să renunțe la interogări. Totodată, două lucruri m-au ajutat să depășesc situația critică. Îmi apăruse un curaj spontan, de care, recunosc, mă speriasem la început, dar după m-a bucurat mereu. Totodată, aveam atitudine serioasă față de studii – fără absențe nemotivate, note mari și bune la examene, indiferentă față de politică (*perestroika* care a eliberat omenirea și a obținut rezultatele istorice scontate).

Relața cu tovarășul secretar de partid al facultății, Gheorghe Pavlovici Cimpoieș

Cu tov. Cimpoieș nu am învățat nicio disciplină de pomicultură, de aceea nu am știut cum se numea Omul până în anul 1994. Însă domnia sa m-a memorat de la „ședința istorică" și, de fiecare dată când ne întâlneam în campusul sau incinta universității, făcea pauză și mă privea cu atenție, la care doar ne salutam cu „bună ziua" și în toți anii de studii nu am avut alte tangențe.

Relația cu rectorul Gheorghe P. Cimpoieș

În anul IV de studii (1992–1993), mă angajasem la o firmă din oraș în aceeași funcție cunoscută de mine, șef de cadre / personal, fiindcă începuse criza economică, un post de muncă nu se mai asigura din partea instituției, de aceea se tolerau absențele la ore, dar elaborarea tezei de diplomă /licență era obligatorie. Regretatul Mihail N. Busuioc mi-a propus să-mi fie conducător, dar eram înscrisă la Sergiu Bădărău (Fitopatologie). Așa a aflat despre angajarea mea și, fiind în plină elaborare a manualului său *Entomologia agricolă*, m-a rugat, la început, să-i dactilografiez manuscrisul, iar la prima ocazie – să mă angajeze la catedră, pe o normă întreagă (să fiu și plătită), în calitate de laborantă (pentru comparație, salariul de laborantă era de 125 de cupoane, iar ca șef de personal – 250 de cupoane). Am acceptat, fiindcă dactilografiam de la distanță, iar în anul 1994 s-au pensionat două cadre didactice, printre care și docenta Ana Gr. Rebeza, care mă privea doar cu dispreț după „conflictul comsomolist" de la ședința din 1988. Cadrele s-au pensionat nu doar că erau în etate, ci și pentru că la Institutul Agricol „M.V. Frunze", respectiv la disciplina de Entomologie, au apărut grupe cu învățare în limba română, pentru care erau necesare și cadre bilingve, adică să cunoască româna și rusa, fiindcă șarja didactică în rusă era în scădere continuă. Astfel, șeful catedrei Mihail Busuioc mi-a propus să accept și 0,5 normă de asistentă, concomitent cu cea de laborantă. Propunerea mi-a plăcut mult și, astfel, am demisionat de la firmă și am trecut, începând cu 1 septembrie 1994, cu activitatea doar la Universitatea Agrară de Stat din Moldova.

Trebuie să menționez că, anterior, în primăvara anului 1994, în calitate de rector a fost ales nu oricine, ci fostul secretar al organizației de partid comuniste de la Facultatea de Pomi-legumicultură, ulterior Horticultură, Gheorghe P. Cimpoieș. Respectiv, dacă rectorul nu cunoștea persoana nou-angajată, o invita la o discuție, un fel de interviu, și, în acel context, șeful catedrei Busuioc, care se grăbea să plece în concediu, dar, totodată, să fie sigur că are asistentă la 1 septembrie, mi-a propus să venim într-o dimineață, înainte de ora 08:00, în audiență la rector. Acea dimineață a fost o zi de marți și ne-am prezentat la rectorat, doar că în momentul când am vrut să intrăm în anticameră, rectorul Gheorghe Cimpoieș cu prim-prorectorul Nicolae Stratan ieșeau din anticameră. În momentul sucirii cheii în broască, a întors capul să vadă cine vine spre anticameră și, respectiv, a reușit să vadă cine îl însoțește pe M. Busuioc. A fost foarte mirat să mă

vadă pe mine și, după „bună dimineața", a zis rapid și scurt: „Am înțeles pe cine vreți să angajați la catedră, de aceea să veniți la mine doar dvs., singur, dar acum ne grăbim. La revedere!"

Mirarea a fost și din partea mea, astfel, din prima secundă am fost sigură că voi fi refuzată. Am povestit șefului M. Busuioc despre „conflictul comsomolist" și propunerea de-a fi desființată organizația comsomolistă în toamna anului 1988. Busuioc s-a amuzat foarte tare, dar a zis că nu poate să nu rezolve problema până la plecarea în concediu, de aceea îmi va anunța răspunsul rectorului, de care eram mai mult ca sigură că va fi unul negativ.

Spre mirarea și bucuria ambilor, răspunsul rectorului Gh. Cimpoieș a fost unul pozitiv și aceeași pățanie au discutat-o cu M. Busuioc, de care s-au amuzat ei deja, dar concluzia a fost: „Dacă colectivul catedrei a ales-o pe dna Timuș, mie nu-mi rămâne decât să fiu de acord, deoarece alegerea catedrei este una prioritară".

Au trecut doi ani de carieră didactică la Catedra de entomologie în postul de laborantă și asistentă și nu-mi amintesc să fi avut vreodată măcar o discuție cu rectorul Gh. Cimpoieș. Însă, între timp, l-am cunoscut pe profesorul Teodosie Perju[286], de la UȘAMV, un basarabean refugiat în anul 1941 în România, care mi-a propus să continui studiile universitare la doctorat. Studiile prevedeau plecarea de la catedră, pentru trei ani, la Cluj-Napoca. Persoanele care decideau studiile postuniversitare erau șeful catedrei Mihail Busuioc și prorectorul pe știință Victor Starodub. Trec peste problemele apărute în acest context, ca să menționez că a fost necesar să mă adresez din nou rectorului Gh. Cimpoieș, ca să-mi accepte studiile postuniversitare în Cluj-Napoca. Trec și peste pregătirea mea în fața domniei sale cu argumente și rugăminți lacrimogene, ca, după ce a citit cererea mea, să primesc acceptul cel mai frumos și respectuos pe care-l descriu, aici, întocmai: „Unde doriți să plecați? În Cluj-Napoca! Mă bucur foarte mult. Cine va fi conducătorul științific? Domnul profesor Teodosie Perju! Îl cunosc personal, de aceea mă bucur și mai mult. Sigur, cum să nu, ce frumos [...]". Începe a schița rezoluția pe cerere, dar face o pauză: „Semnez doar cu două condiții!". „Da, vă rog, oricare, le voi îndeplini, promit". „Prima – să susțineți teza de doctorat în termenul stabilit. A doua – să vă întoarceți la Universitate". Am promis și le-am îndeplinit întocmai: la 1 octombrie

[286] Vezi: Asea Timuș. *Teodosie Leon Perju (1923–2017)*. În: *Calendar Național 2023* /Biblioteca Națională a Republicii Moldova; director general: Elena Pintilei; coord. Veronica Borș, Chișinău: Primex-Com, 2023, pp. 29-31.

1996 am fost înmatriculată și la 1 octombrie 1999 am finalizat studiile. Dar pentru încadrarea 100% în programul doctoral (examene și referate susținute pozitiv și la timp), prin străduința aceluiași profesor T. Perju, am mai primit un an suplimentar cu bursă, pentru definitivarea tezei, perioadă prevăzută în Regulamentul școlii doctorale din România, dar de care eu nu știam, fiindcă profesorul mi-a prezentat-o ca pe o surpriză doar după ce a primit avizul pozitiv de la București. Astfel, la 6 octombrie 2000 am susținut public teza de doctorat cu tema „Microlepidopterele miniere dăunătoare pomilor fructiferi și măsurile de combatere a lor" în Aula Magna „Mihai Șerban", USAMV, Cluj-Napoca. Mulțumesc mult și frumos acum și mereu pentru acea acceptare academică din partea rectorului UASM, acad. Gheorghe Cimpoieș[287] și vă doresc numai sănătate să aveți mereu.

Trec peste toate relatările despre desfășurarea doctoratului în acei patru ani și despre vizitele mele din vacanțe la rectorul Gh. Cimpoieș, ca să menționez că în 2000 acesta a fost invitatul de onoare al noului rector ales și la USAMV Cluj-Napoca, doctor, profesor Liviu Alexandru Mărghitaș. La un dineu, am fost invitată împreună cu profesorul T. Perju, la care rectorul Gh. Cimpoieș a povestit, deja ca pe o anecdotă, acel curaj al meu de-a propune să se desființeze comsomolul în 1988, la Facultatea de Horticultură, recunoscând, totodată, că atunci a fost o adevărată catastrofă politică și numai ulterioarele evenimente din URSS au aplanat conflictul istoric.

Manifestări naționaliste

Discuțiile între studenți erau frecvente și aprinse, dar eu nu m-am manifestat în mod special niciodată, fiindcă, în paralel cu studiile, anterior angajării la firma din oraș, am lucrat ca femeie de serviciu în căminul în care locuiam cu fiul meu. M-am angajat, fiindcă așa au fost puse condițiile la cererea de a primi un loc și pentru feciorul meu minor, la grădiniță, din 1988, și în clasa I, din 1990. Lucram noaptea (după ora 03:00), fiindcă era o muncă neplăcută și evitam să se știe de către colegi, cu toate că se știa, dar cel mai important era să nu-mi aglomerez programul de zi.

Însă am fost martoră la o manifestare naționalistă la un curs de Matematică (semestrul II, 1989), încă ținut în limba rusă (nu am reținut numele

[287] *Gheorghe Cimpoieș* (n. 17 februarie 1950, s. Meneailovca, rn. Sarata, reg. Odesa) – horticultor, domeniul științific: horticultură. Doctor habilitat în agricultură (1992), profesor universitar (1992). Membru corespondent (2007) și membru titular (2012) al AȘM. Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov. *Academia de Științe a Moldovei: evoluție, instituționalizare, personalități (1946–1961–2021): Album enciclopedic*, Chișinău: Biblioteca Științifică (Institut) „Andrei Lupan", 2021, p. 129.

profesorului), când un grup mic de studenți, în frunte cu o domnișoară, au intrat în sala de curs, fără a bate în ușă și fară a-și cere permisiunea la cuvânt. Anume domnișoara a început să ne îndemne să părăsim cursul ținut în limba rusă și să mergem la mitingul din centrul orașului. Intențiile grupului au fost nobile, dar abordarea era foarte agresivă, de aceea nu a reacționat nimeni, dar am privit și ascultat în liniște. Grupul, dezamăgit, a părăsit sala și profesorul a continuat prelegerea, fără a comenta intervenția naționalistă.

Prima adevărată „școală" naționalistă din facultate a fost la disciplina de Fizică (anul I, semestrul II, din 1989), cu profesorul Vasile Ambros. Tabla se ștergea, din obișnuință, după fiecare curs, atunci un student a scris pe tabla încă umedă cu litere mari în grafie latină – AMBROS. Când a intrat profesorul și a văzut notița pe tablă, s-a emoționat, dar a și conștientizat că suntem nu doar pe calea cea bună, dar și studenții cu păreri noi, naționaliste. De aceea, anume V. Ambros a început să ne deschidă ochii și să ne direcționeze spre România. În special, la lucrările de laborator la disciplina de Fizică și Electrificarea Agriculturii, unde ne împărțeam în subgrupe și atmosfera era mai izolată și limitată ca număr (12–13), colegii mă îndemnau să pun întrebări la începutul orei (eu, conform vârstei, fiind cea mai curajoasă și solidă din grupă), motivând că: „Nu am făcut temele de acasă, nu am învățat formulele etc., dar istoriile lui Ambros sunt mai interesante". La unul din laboratoare, profesorul Ambros, în loc de „bună ziua", s-a uitat la mine, a gesticulat cu mâna și a zis din start serios: „Azi fără politică și istorie, facem doar fizică". Noi am tăcut, dar până la urmă tot l-am provocat și câte ceva ne-a povestit. Povestea cu un entuziasm și dragoste de Țară, de ne era mai mare dragul să-l ascultăm. Îl ascultam cu mare atenție, respect și o mare sete de a cunoaște istoria din trecut a țării noastre. Când am ajuns să fiu colegă de universitate cu V. Ambros și ne întâlneam la evenimente, aceasta era tema noastră de discuție, fiind una foarte distractivă. Iată că din fizică nu am memorat nicio formulă, dar despre Ștefan cel Mare, cred că am auzit, prima dată, de la profesorul Vasile Ambros sau el a povestit cel mai frumos despre renumitul domn al Țării Moldovei, încât alte informații de-ale fizicii le-am uitat tot atunci.

Cenaclul „Alexei Mateevici"

Familia Pruteanu[288] a participat la Cenaclul „Alexie Mateevici", unde am fost și eu la câteva ședințe în Parcul „Valea Morilor", în iarna–primăvara anului 1989.

[288] Vezi: Nadia Pruteanu, Gheorghe Pruteanu. *Bravicea: Personalități și destine*, Chișinău: Labirint, 2014, 384 p.

Biblioteca proprie

Din anii de studenție la facultate am început să-mi cumpăr propriile cărți, în special de beletristică și mă pot lăuda cu o bibliotecă personală semnificativă. Achiziționarea de carte proprie a preluat-o și fiul meu Tudor, mai nou, și soția lui, Doina.

Limba rusă

La nivel corect de vorbire fluentă și scris am învățat-o în cei patru ani de la tehnicum (1 septembrie 1977–28 februarie 1981), adică la lecții, din comunicarea cu colegii și literatura beletristică pe care o citeam. Apoi am aplicat-o la întocmirea documentației la sovhozurile-fabrică „Bravicea" (1981–1982 și 1986–1988) și „Octeabri" (1982–1984) sau în cancelaria sovietului sătesc Bravicea (1984–1986). Ulterior, am învățat și la cursurile de pregătire pentru admitere la facultate, pe parcursul a șase luni (20 decembrie 1987–20 iunie 1988) și în primii doi ani de studii la facultate (1 septembrie 1988–8 octombrie 1991).

Trecerea la învățământul în limba română

Am trecut la învățământul în limba română la începutul anului de studiu 1991–1992. Trecerea a fost simplă, după părerea mea, și anume: în sala de curs, H-1, a intrat decanul facultății Vasile Bunu și ne-a anunțat că de azi înainte se organizează două torente: în limba rusă și în limba moldovenească /română. Cine vrea rămâne aici și se va numi torentul român, ceilalți – trec în sala cu predare în rusă. Ne-am divizat în două, iar în grupa rusă au trecut și mulți moldoveni, de teamă că nu vor putea învăța alfabetul latin. Cei care am rămas ne-am strâns rândurile în tot sensul cuvântului, fiindcă nu aveam viteză la scris în grafie latină și mai copiam unul de la altul. Ori când rămâneam în urmă cu scrisul, treceam din nou la chirilică. Acest haos la scris conspecte, latină – chirilică, s-a terminat odată cu aruncarea caietelor după absolvire, fiindcă deveniseră indescifrabile.

Un aspect pozitiv la trecerea învățării în grafia latină a fost că cei care au rămas să scrie cu grafie chirilică nu mai împrumutau conspectele de la „latiniști" și așa noi nu le pierdeam prin camerele de cămin.

Profesorii cu predarea în română

Disciplinele entomologice au fost predate de lectorul Angela Tronciu și conferențiarii Mihail N. Busuioc, inclusiv șef de catedră, și Nichita Ig.

Croitoru, iar disciplinele fitopatologice – de Vasile A. Bunu, inclusiv decan, și Sergiu T. Bădărău, inclusiv șef de catedră. Profilul și profesionalismul lor nu sunt discutabile în acest context, dar relațiile dintre profesori și studenți la Entomologie și Fitopatologie erau foarte bune, cu mici excepții.

Sursele bibliografice utilizate

Le utilizam pe cele din fondul bibliotecii – atât în limba rusă, cât și în cea moldovenească (cu grafie chirilică). Doar pe la sfârșitul studiilor au apărut în limba română (cu grafie latină), din donațiile oferite de Asociația Culturală Pro Basarabia și Bucovina, însă încă limitate ca număr. De aceea se practica dictarea prelegerilor și conspectarea cărților, de la care am avut bătătură la deget mulți ani după terminarea studiilor.

Resursele financiare

Financiar, am fost bine asigurată, fiindcă am primit bursă pe parcursul a toți cinci ani de studii, suplimentar am și lucrat toți cinci ani, în primii ani, I–IV, ca femeie de serviciu în căminul în care locuiam, iar în anul V – la o firmă din oraș, apoi și la catedră, ca laborantă pe 0,5 normă, în plus, primeam pensie alimentară pentru fecior de la tatăl lui.

Cumpărături

Cumpăram doar ce găseam în magazine. Cu speculanții nu am avut tangență.

Auditoriile

[...] erau amenajate bine, călduroase în timpul iernii. Pe un perete era doar tabloul lui Dimitrii D. Verderevski[289] într-o sală de la Fitopatologie. În rest – planșe cu imagini din entomologie și fitopatologie, adică de specialitate.

Munca fizică în producție

Perioada de muncă fizică în producție era prevăzută în planurile de studii ale instituțiilor de învățământ – atât la colegiu (plantațiile Sovho-

[289] *Dmitri Verderevski* (8 iulie 1904, Taşkent, Uzbekistan – 30 octombrie 1974, Chișinău) – biolog, domeniul științific: fitopatologie, protecția plantelor, imunologie și virusologie. Doctor habilitat în științe agricole (1943), profesor universitar (1945). Membru corespondent al AȘM (1970). Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *op. cit.,* p. 139.

zului-tehnicum „Svetlyi”), cât și la facultate (Stațiunile didactico-experimentale din Slobozia Dușca, Onițcani, Criuleni și Chetrosu), de aceea pentru lunile septembrie – octombrie nu se planificau ore didactice, dar plata pentru muncă se efectua. În primăvară se lucra deja pe gratis, la curățat și legat vița-de-vie, la tăiat pomii fructiferi etc., justificându-ne că suntem din domeniul agricol și avem prevăzute practici didactice și de producție în planul de studii.

Materiile preferate

Disciplinele din domeniul protecției plantelor le-am învățat pentru a primi bursă, fiindcă sunt dificile, „încărcate” cu multă latină, denumiri de substanțe toxice etc. Entomologia am îndrăgit-o după absolvirea facultății și pe parcursul formării mele în calitate de cadru didactic. Am îndrăgit-o, în primul rând, din literatura de specialitate, apoi, din expedițiile în vegetația din natură și în inspecțiile plantelor agricole cultivate.

O altă disciplină dragă mi-a fost Filosofia, dar mai mult datorită profesoarei, anume Eudochia Brumă, dr., docent, la îndemnul căreia am participat la conferința științifică studențească din anul IV (detalii în continuare) și am susținut examenul de stat la Filosofie pe nota „10”.

Materii de studii ideologizate

Doar la disciplinele Istoria Moldovei, Istoria Partidului Comunist, Bazele Filosofiei marxist-leniniste (rusă, anul II) și Filosofia (română, anul IV, cu examenul de stat la sfârșit de semestru și nu în anul V), Economia politică, celelalte fiind din domeniul agricol – nu am memorat nimic important.

Pregătirea ideologică

Începea în primul an de studii, la așa-numita *Ora grupei*, desfășurată în zilele de luni, la perechea a IV-a și dura până în anul doi de studii. Apoi continua la așa-numitul *Cerc științific*, care se desfășura doar în ziua de miercuri, la perechea a IV-a, cu anii III, IV, V de studii. Odată pe an aveau loc așa-numitele Conferințe științifice studențești, iar ca exemplu prezint analiza detaliată a programului celei de-a 45-a conferințe științifice studențești, cu atât mai mult că s-a desfășurat în „zorii” democrației din Republica Moldova, sau în 10–12 martie 1992 (vezi și sursele iconografice).

În prezent, palida și gălbioara broșurică de 50 pag. nu este doar o minusculă piesă pentru muzeu, dar și un important document istoric. Mă exprim așa, fiindcă trecerea oficială de la rusă la română a avut loc în 8 octombrie 1991, astfel conferința studențească din luna martie 1991 s-a desfășurat exclusiv în rusă, iar cea din 1992 – în rusă și română, prevalând încă rusa. Conferința s-a organizat sub egida a două societăți: științifică studențească și tehnico-științifică a universității, despre a căror existență nici nu știam. Rezultă că prima conferință a studenților de la Institutul Agricol „M.V. Frunze" s-a desfășurat în 1947 și ultima – în anul 2022, la cea de-a 75-a ediție.

Ordinea de lucru a ședinței plenare din 1992 a început cu un cuvânt introductiv din partea rectorului Valentin Gh. Ungureanu și cu patru rapoarte studențești, selectate preventiv, cu dovada pe caseta broșurii: „dat la cules" 19.02.1992 și „iscălit pentru tipar" în 27.02.1992. A continuat în zilele de 11–12 martie cu ședințele secțiilor și prezentarea referatelor studenților, în total 328 (patru la plenară plus 324 pe secții) și 30 de standuri /postere, dintre care în rusă – 194 referate + 23 postere (66%), iar în română – 134+7 (34%). Pentru discuțiile unui referat s-a oferit 15 minute la plenară, și câte 10 în secție + 5 la dezbateri. Cele patru referate la plenară, dintre care trei în română, s-au numit: 1) „Amfilohie Hotineanul – eminent savant și patriot al Moldovei", referent O.N. Ciobanu, cond. șt. Lidia P. Dergaciov; 2) „Productivitatea sparcetei în funcție de asigurarea ei cu elementele de nutriție", referent M. Rusnac (fără conducător); 3) „Contribuții la studierea toxicozei colostrale la purcei", referent V.V. Lungu, cond. șt. D.M. Holban; 4) Referat în rusă, cu subiect din mecanizare (greu de tradus), prezentat de Iurii A. Hudolii, cond. șt. V.N. Leveneț.

Numărul referatelor în limba în care s-au discutat la cele șapte facultăți și 13 secții: ECONOMIE, secțiile „Științele umanistice și sociale" – în total 48, în rusă – 13 și în română – 35; „Organizarea economiei și marketing" – în total 37, în rusă – 29 și în română – 8; „Evidență contabilă și finanțe în agricultură" – în total 16, în rusă – 13 și în română – 3; AGRONOMIE, secțiile „Fitotehnie, selecție, genetică și biotehnologie, fiziologia plantelor" – în total 40, în rusă – 38 și în română – 2; „Agropedologie, agrochimie, agrotehnică generală, botanică și ocrotirea mediului ambiant" – în total 37, în rusă – 20 și în română – 17; HORTICULTURA, secțiile „Horticultură și viticultură" – în total 11, în rusă – 10 și în română – 1; „Protecția plantelor" – în total 23, în rusă – 23 și în română – 0; ZOOTEHNIE

– în total 40, în rusă 35 și în română – 5; MEDICINĂ VETERINARĂ – în total 34, în rusă – 25 și în română – 9; MECANIZAREA AGRICULTURII – în total 29, în rusă – 0 și în română – 29, secția „Electrificare și automatizarea agriculturii" – în total 8, în rusă – 0 și în română – 8; „Discipline inginero-tehnice" – în total 17, în rusă – 0 și în română – 17; ÎMBUNĂTĂȚIRE FUNCIARĂ, secția „Hidraulică și hidrotehnică" – în total 14, în rusă – 10 și în română – 4.

Expun și câteva cuvinte-cheie ale referatelor redactate în română de la secția I „Științele umanistice și sociale": *cultura antică; deportările din 1949; Moldova – pământ strămoșesc; geto-dacii; unirea principatelor; Pactul Molotov-Ribbentrop; Al. I. Cuza; seceta și foametea; poezia lui M. Eminescu; naturaliștii moldoveni; jocurile olimpice; W. Peti; iluminiști moldoveni; Maria Cibotari; sfinții daco-români; vinul la daci și romani; mureșenii; Moldova în sec. XX; reforma agrară în Basarabia; școala ardeleană și cultura românească; arta țărănească; Ion Vodă cel Cumplit; Roma Antică în cultura românilor etc*.

Alte sesizări în context: din șapte, doar la trei facultăți prezidiul (președintele, președintele-adjunct și membrii) s-a scris în română: Economia, cu trei secții, Agronomia, cu două, și Mecanizarea, cu trei. Din 13 secții, la două, membrii au fost exclusiv din cadre didactice: Medicina veterinară – 3 (înscriși în rusă) și Mecanizarea – 4 (înscriși în română). Din 13 secții, la cinci au fost deschise cu un „Cuvânt introductiv" în română: la Agronomie – decanul A.E. Palii cu prodecanul V.E. Gherasim; la Economie – șefa de catedră Lidia P. Dergaciov; la Mecanizarea agriculturii – șefii de catedre V.N. Leveneț, V.C. Spînu și președintele secției inginerie L.I. Dehtiar. În consecință, s-a evidențiat un „campion" cu limba română la conferință din 10 – 12 martie 1992 – Facultatea de Mecanizare, la care s-au discutat 54 de referate, elaborate și prezentate – de la prima până la ultima literă – în română. Decanul nu este menționat, dar l-am identificat cu ajutorul ex-referentului Oleg Stiopca, devenit și el cadru didactic la UASM. Adică decan era Piotr Sclear, însă conferința a fost deschisă de L.I. Bronfman, mai mult ca sigur, în limba română.

Referatele facultății „campion" le-am analizat și după anii de studii ai studenților, ei fiind din anul I – 7 referenți, anul II – 5, anul III – 3, anul IV – 20, anul V – 16, anul VI – 2, fără an – 1. Evident că la „Mecanizare" s-a organizat o reală conferință a studenților, selectându-i de la primul până la ultimul an de studii, și au trudit cu ei cadrele didactice, ca să întocmească

referate în română. Ce ar mai fi de scris decât: mare respect pentru toți cei de la Facultatea de Mecanizare a UASM.

Am studiat și Facultatea de Pomicultură cu două secții: „Horticultura" și „Protecția plantelor". Apoi, dacă inginerii au ieșit „campioni" la capitolul limbă română, atunci horticultorii – la coadă, și nu doar la română, dar și la numărul de studenți cu referate. Deci, la secția primară „Horticultura și Viticultura", situația a fost palidă de tot, în sensul că avea patru catedre (Pomicultura, Viticultura, Legumicultura și Păstrarea produselor agricole), cu multe discipline interne fiecare. În 1992, la anul V, erau dublu la numărul studenți față de Protecția plantelor: 128 (61 la zi și 67 la frecvență redusă), dar la conferință s-au prezentat doar 11 referate, și în limba română – doar unul, sub îndrumarea lectorului superior Andrei M. Luchian, „eroul" post-mortem de la Legumicultură.

La secția secundară „Protecția plantelor", în anul V se numărau 68 de studenți (39 la zi și 29 la frecvență redusă), dar au prezentat referate doar 23 de studenți, și toate în rusă, dintre care 18 – la Fitopatologie și doar 5 – la Entomologie: sub îndrumarea cadrelor Antonova – 3, Rebeza – 1 și Busuioc – 1. Deja pot scrie secretul dominației, care consta în faptul că studentul de la conferință nu mai era ascultat la ședința catedrei, pentru a fi acceptat la susținerea tezei de diplomă /licență la Comisia de examinare finală /de stat. Totodată, la conferință se acordau 15 minute (10 referat plus 5 la discuții), timp care trecea foarte repede, la ședința catedrei însă limită de timp nu era, respectiv, se puneau și întrebări ale căror răspunsuri nu întotdeauna corespundeau temei abordate și conducătorul științific era culpabil că nu a pregătit bine studentul. Cu alte cuvinte, cadrul didactic cu studentul puteau știrbi imaginea catedrei, de aceea se străduiau să-i înscrie la conferință și, vorba aia: „prezentat, neprezentat, dar în program s-a strecurat".

Alt secret rezidă în faptul că subdiviziunea universitară ce găzduia conferința, cu șeful care dirija „parada", stabilea și limba de prezentare la conferință. Astfel, în zilele de 11–12 martie 1992, conferința secției „Protecția plantelor" s-a desfășurat în A-105, cu un șef de naționalitate rus. Nu înscriu, aici, nici inițialele celor de la „fitopat", chiar dacă post-mortem, fiindcă mereu au făcut-o pe grozavii, fiind cu origini de la țară, și nu din capitală.

Ca informare, dar și ca laudă, scriu și despre mine. La Filosofie, în anul IV, se preda deja în limba română și la examenul de stat, la sfârșit de semestru, am fost selectată de dr. Eudochia D. Brumă pentru a prezenta un

referat la secția „Științe umanistice și sociale", intitulat *Problema omului în concepțiile iluminiștilor moldoveni (Gh. Asachi, A. Donici ș.a.)*. Menționez faptul că am prezentat comunicarea în limba română, fiind unica de la Facultatea de Pomicultură din 1992 la această secție. Am ocupat locul II, și, cum atunci nu se ofereau diplome, am luat nota „10" la examenul de stat la Filosofie.

Peste 10 ani, sau în 2002, am încercat să schimb tradiția sovietică a conferințelor științifice studențești după modelul cadrelor didactice și cercetătorilor științifici, adică incluzând, neoficial, în program partea culturală – o discotecă improvizată la catedră, inclusiv o tartină zidărească fiecărui student, obținută din sponsorizări. M-a susținut doar decanul Vasile Bunu, acceptând și invitația unui post TV și, ca urmare, conferința a avut un mare succes și o rezonanță în campus, inclusiv a contribuit la formarea unei bune imagini a UASM. După schimbarea decanului, mi s-a interzis să organizez conferințele (cu hramuri la catedră) și toate devierile de la standardul sovietic mă costau mustrări verbale și comentarii aspre de la unii colegi. Din coincidență, peste alți 20 de ani, sau în 2022, conferința științifică a studenților, a 75-a la număr, a avut loc pentru ultima dată la UASM.

Schimbări de mentalitate

Gândirea și mișcarea a început după *perestroikă* și *glasnost*.

Clădirile facultății

Prima clădire a Facultății de Științe Agricole din Chișinău, transferată de la Iași în 1933, s-a aflat pe str. Alexie Mateevici, nr. 111[290]. Al doilea campus universitar a fost construit pe str. Nicolae Gribov, în prezent Mircești. Căminele, cantina, punctul medical, sectorul de poliție, magazinele alimentare și de zarzavat, stadionul pe teren deschis, la fel, se aflau în acest campus din cartierul Petricani, rn. Râșcani, orașul Chișinău. Institutul nu a avut sală de ședințe și sport, dar acestea au fost adaptate din două aule de curs.

Cursurile de la specialitatea Protecția plantelor se țineau în toate clădirile Universității Agrare de Stat din Moldova, în funcție de distribuția lor pe facultăți, și anume:

[290] Vezi: Ion Valer Xenofontov. *Facultatea de Științe Agricole (Agronomie) (1933–1940)*. În: *Calendar Național 2023* / Biblioteca Națională a Republicii Moldova; director general: Elena Pintilei; coord.: Veronica Borș, Chișinău, 2023, pp. 146-149.

Agronomie – Botanica, Pedologia, Microbiologia, Fiziologia plantelor, Genetica, Agrotehnica, Agrochimia, Protecția mediului ambiant, Fitotehnica. În clădirea Facultății de Agronomie se afla și Catedra de fitopatologie, cu disciplinele: Fitopatologia generală și agricolă, Protecția chimică, Imunitatea plantelor agricole, Bazele cercetărilor științifice.

Economie –Biblioteca centrală, Filosofia, Istoria Partidului Comunist, Chimia (analitică, neorganică, organică, coloidală), Economia politică, Istoria Moldovei, Limba străină, Mașinile de calcul, Bazele dreptului, Statistica și evidența contabilă, Economia agricolă, Organizarea producerii agricole, Dirijarea producerii agricole. În clădirea Facultății de Economie se afla și Catedra de entomologie, cu disciplinele: Entomologia generală și agricolă, Protecția biologică, Bazele carantinei fitosanitare, Acarologia, Nematodologia, Rodentologia, Prognoza și avertizarea.

Hidroameliorarea, în prezent Cadastru – Agrometeorologia, Bazele matematicii superioare, Fizica.

Mecanizare – Tractoare și automobile, Mașinile agricole, Electrificarea agriculturii, Protecția muncii, Securitatea civilă.

Horticultură – Standardizarea, Tehnologia și păstrarea produselor agricole, Pomicultura, Viticultura, Legumicultura.

Zootehnie – Apicultura.

Medicina Veterinară – Zoologia, predată doar la specializarea Protecția plantelor, dintre toate specialitățile agronomice, fiindcă disciplinele entomologice înseamnă nu doar insecte, ci și nematozi, melci, limacși, acarieni, păianjeni, păsări insectivore, micromamifere rozătoare (șoareci, popândăi, orbetele, țistarii etc.) și insectivore (cârtița, ariciul etc.). Deci, fără Zoologie nu se înainta cu programul disciplinelor speciale, ca Entomologia generală și agricolă, Nematodologia, Acarologia, Rozătoarele, Protecția chimică și biologică. Nu cunosc la ce facultăți se ținea disciplina Zoologie până în 1989 (Medicina Veterinară sau Zootehnia), dar în acel an noi am trecut-o în clădirea ce aparținea de Facultatea de Medicină Veterinară de pe str. Serghei Lazo, nr. 1, colț cu str. M. Kogălniceanu, clădire aflată din anul 2006 în gestiunea Institutul Național al Justiției din Republica Moldova.

Evenimente cu caracter festiv

Nu participam la evenimentele cu caracter festiv din grupă sau facultate, deoarece mămica s-a îmbolnăvit grav în primul an de studii, inclusiv

feciorul se afla de Anul Nou în vacanță și mereu plecam la Bravicea. Alte evenimente le evitam, fiindcă aveam un program de studii și privat încărcat, iar prioritate erau studiile și familia.

Sărbătorile religioase

Le petreceam foarte bine și fără restricții doar în satul natal Bravicea, cu fiul împreună, la început în casa părintească, apoi în familia fratelui mai mare, Sergiu Timuș, cu soția lui Angela și copiii lor Aurica și Gicu.

Nunți studențești

În timpul studenției am participat la două nunți – a lui Vasea Gorea, originar din s. Răuțel, rn. Fălești, care s-a căsătorit cu verișoara mea Tatiana Sobol, și a lui Valeriu Grejdeanu din s. Nicoreni, rn. Drochia. În oraș nu s-a jucat nicio nuntă de studenții din grupa noastră.

La cătănie

Am fost și la petrecerea lui Vanea Lazarenco din s. Braviceni, rn. Orhei, în rândurile Armatei Sovietice.

Situația economică

Primeam bursă, pensie alimentară pentru fecior și lucram, plus produsele agricole oferite de fratele mijlociu Sergiu, deci nu am avut probleme financiare, inclusiv ne învățasem să trăim din cele ce aveam.

„Legea seacă"

Nu m-a interesat, fiindcă am început a servi vin foarte târziu și prefer până în prezent vinurile din soiurile de viță-de-vie locale – „Izabela" și „Noa", mai nou, „Moldova", doar la bucate din carne și exclusiv vinul pe rol de aliment.

Schimbările gorbacioviste

La început – fără a fi înțeles procesul inițiat și ce se întâmpla, spre sfârșit – am acceptat și implementat cu mare bucurie.

Angajare

Aveam posibilitate să rămân la Chișinău cu traiul, fiindcă posibilități de angajare erau multe, dacă cunoșteai limbile română și rusă. Eu nu doar cunoșteam aceste limbi, dar, după cum am explicat anterior, dactilogra-

fiam cu viteză uimitoare pentru unii, respectiv și foarte repede am învățat a opera la calculatorul PC, apoi la computere și laptopuri.

Loc de trai cu viză de reședință de oraș

Am avut curajul să lupt și am obținut o cameră cu minime condiții (chiuvetă și WC în secție) într-un cămin muncitoresc de pe str. Sucevița, sectorul Buiucani, astfel am rezolvat și problema cu viza de reședință (subliniez, fără mită și alte nelegitimități), care era o regulă în acea perioadă.

Avansare în serviciu

Disciplinele cu predare în limba rusă la Catedra de entomologie, ocupate tradițional doar de cadre de alte naționalități, s-au redus semnificativ. Studiile mele la tehnicum în limba rusă, activitatea anterioară în domeniul protecției plantelor în sovhoz, capacitatea de-a întocmi acte, procese-verbale, dactilografia etc., au sporit prioritatea la angajarea la catedră, unde români erau doar Mihail Busuioc (decedat în 2005), Angela Tronciu (a demisionat în anul 2000) și Nichita Croitoru (activ până în prezent, anul 2023). Astfel, am avut posibilitatea să ocup un post la catedră cu predare în două limbi, de la început și până la demisionare (1 martie 2019), în ambele limbi: română și rusă.

Grădiniță și școală pentru fecior

Fiind studentă, am avut prioritate pentru a obține un loc la grădiniță, la început – în limba rusă, lângă stadionul „Dinamo", apoi – română, în regiunea cinematografului „Flacăra". Ulterior, copilul a fost înscris la școala din cartierul Albișoara, școală mixtă (ruso-moldovenească), apoi doar în limba română. Școala era dotată cu bazin acvatic pentru sport, încălzit în timp de iarnă, unde fiul meu a exersat înotul pe parcursul a trei ani. Era o școală foarte bună.

Curtată de un „afghan"

Cu Vasile Gorea, student revenit în anul II din armata sovietică din Afghanistan[291] m-am împrietenit din primele zile. Era disciplinat, învă-

[291] Este vorba de războiul sovieto-afghan (1979–1989), la care au participat 12 500 de participanți din RSS Moldovenească. Vezi: Ion Valer Xenofontov. *Războiul din Afghanistan (1979–1989) în memoria participanților din RSS Moldovenească*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Iași: Lumen, 2020, 532 p.; Idem. *Războiul sovieto-afghan (1979–1989). Studiu de istorie orală. Percepții. Documente*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, Iași: Lumen, 2020, 512 p.

ța foarte bine, era liniștit, de aceea mereu stăteam împreună în bancă și aveam discuțiile noastre. Ca dovadă a prieteniei noastre, Vasea s-a căsătorit cu verișoara mea, Tanea. Ori, un alt student de la Facultatea de Mecanizare, nu țin minte cum îl chema, îmi făcea serios curte, dar l-am refuzat, în momentul în care am aflat că a făcut armata în Afghanistan și am primit următorul răspuns la întrebarea mea: „Ai împușcat pe cineva?" La care el mi-a răspuns: „Dacă nu-l împușcam eu, mă împușca el pe mine". M-am speriat foarte tare și am refuzat discuția și relația ulterioară cu el.

Despre criza ecologică

Se vorbea foarte vag, cu toate că am învățat la disciplina Protecția mediului ambiant (apreciată cu susținerea unui colocviu), dar nu-mi amintesc nimic impresionant, inclusiv cine ne-a predat materia.

O catedră rusificată

Catedra de entomologie a fost rusificată 90% și absolut toți au fost împotriva desființării URSS și contra independenței Republicii Moldova. Cadrele nonromâne discutau foarte negativ și cu batjocură, când eram studentă, inclusiv când am trecut cu lucrul la disciplină, sau primii trei ani (1994–1996). Când am revenit de la doctorat, atmosfera era cu totul alta, nu mai era niciun străin decât cadrele didactice locale. La conflicte nu am ajuns, fiindcă anturajul era de intelectuali și se ceda mereu, dar dintr-un exemplu povestit de Mihail Busuioc putem înțelege mai clar situația de atunci. Docenta Ana Rebeza, ucraineancă din regiunea Vinița, s-a căsătorit cu Petru Nedov, un bulgar din regiunea Odesa. La insistența soțului, unicul lor fecior a fost înscris la o școală moldovenească și, în timp, acesta s-a căsătorit cu o moldoveancă. Soacra mare, adică Ana Rebeza, în semn de protest față de nora moldoveancă, nu a fost la nunta fiului.

Fără conflicte serioase

În general, în grupa studențească era atmosferă bună, cu mici excepții, fiindcă am reușit să ne împrietenim în prima perioadă de studii, când se preda în limba rusă. Totodată, cei mai în vârstă, după armată, după munca în sovhoz (ca mine) și care locuiau în altă parte decât în căminul de la Horticultură, adică familiștii, sau care s-au căsătorit în timpul facultății, erau mai mulți. Pe lângă aceasta, cei care au trecut cursurile de pregătire pentru admitere la facultate – eu, Oleg Bantoș, Eugen Bâzdâga, Iura Na-

ghiț, Ivan Bețivu, Mihail Hristev – făceam politica în grupă. Cei după 10 clase erau mai puțini și, în general, urmăreau ce atitudine luam noi. La conflicte serioase nu am ajuns niciodată, cu excepția cazului cu chiuleala din anul I de studii de la disciplina de Chimie generală.

Trecerea de la grafia chirilică la cea latină

Pentru mine a fost o trecere ușoară și cu bucurie. Eu eram din nou lideră în grupă, fiindcă citisem în română de la Mihail Drumea (romanul „Invitație la vals") și George Coșbuc (Poezii), inclusiv fiul meu deja învăța cu grafie latină la grupa pregătitoare de la grădiniță (1990) și în clasa I la școală (1991). Totodată, trecerea la grafia latină pentru entomologi a fost un proces mai tolerant, deoarece toate speciile de plante, boli și insecte erau însoțite de o denumire nu doar populară, ci și științifică, în limba latină, de aceea era o rușine să nu știi să scrii și să citești cu caractere latine. Mai mult chiar, și denumirile la organele morfologice și anatomice erau în latină. Posibil, la ingineri, electricieni, contabili, economiști etc. le-a fost mai dificil să treacă la grafia latină, decât nouă.

Istoria Națională

[...] m-a interesat foarte mult de la început și continui să-mi completez golurile până în prezent.

Primul roman

[...] pe care l-am citit în limba română după 1990 a fost „Cel mai iubit dintre pământeni" de Marin Preda. L-am cumpărat spontan dintr-un chioșc de cărți, la îndemnul vânzătoarei care a spus în limba rusă: „Nu știu despre ce-i acest roman, dar toți românii care vin întreabă de el și cumpără câte două-trei exemplare, *că, zic ei, sunt mai ieftine la noi și în mare deficit la ei*". A avut dreptate doamna, am rămas foarte impresionată de acest roman, de autor și de cele descrise.

Cea mai plăcută amintire

[...] a fost reușita de la conferința studențească din anul IV, la disciplina de Filosofie, unde am fost foarte lăudată, subiectul pregătit a fost înalt apreciat, prezentarea cu intonație și emoții etc. Fiindcă eram studentă la Facultatea de Horticultură, și nu de la Economie, de care aparținea Filosofia, mi s-a oferit locul II, și nu I. Ulterior, am participat în fiecare an și

la fiecare conferință didactică, dar cea de la Filosofie a fost și rămâne un eveniment plăcut din viața mea studențească.

Cea mai neplăcută amintire

[...] a avut tangență cu sindicatul studențesc, care era în criză mare de finanțe, lipsă de produse de calitate și, la Anul Nou din 1991–1992, am primit cadou pentru fiul meu, efectiv, niște resturi de dulciuri, caramele dezvelite, topite, tăvălite în firimituri de biscuiți etc. Am refuzat cadoul și sindicalistul principal al grupei, Grigorie Cațer, s-a supărat rău, a aruncat punga în mijlocul sălii, m-a jignit pe mine și pe fecior. De atunci nu am mai discutat cu el niciodată.

De la mașina de scris la calculator

În anul IV la UASM, sau de la 1 august 1992, eram deja angajată la o firmă, deoarece „băteam" la mașina de scris cu două mâini și în două limbi la fel de bine: rusă și română. Doar la firmă am văzut și am învățat pentru prima dată, de la colega Galea Perju, să lucrez la calculator, repet, din cel cu spatele „umflat" și prin combinațiile „Ctrl+F4", „Ctrl+F6" etc., fiindcă „mouse"-ul încă nu era inventat. Calculatorul era o noutate, iar tastatura – ba, fiindcă-i identică cu cea de la mașina de scris, inclusiv la ulterioarele invenții.

Asigurarea cu loc de muncă și de trai

Mi-am asigurat singură prin colegi și cunoștințe, spre norocul meu, fără relații amoroase, mită sau alte decalări non oneste, începând cu camera din cămin de pe str. Sucevița, apoi două camere în căminul de la Facultatea de Mecanizare din campusul de pe str. Mircești, la propunerea rectorului Gh. Cimpoieș, în contextul îmbunătățirii condițiilor de trai ale unui cadru didactic tânăr.

Reangajată la facultate

La reangajarea mea la Catedra de entomologie, am învățat de la început materiile pentru predare, ca și cadru didactic, era cu totul altceva, în comparație cu studența, când învățam pentru a primi bursă. Sigur că mi-a fost mai ușor decât unui începător, dar mi-am făcut conspecte noi, cu desene, notițe etc., pe care le-am predat Muzeului din satul Bravicea.

Catedra cu tradiții

Din 1 septembrie 1994, am trecut la catedră și am lucrat până la 1 martie 2019. Entomologii întotdeauna s-au deosebit de fitopatologi, de aceea și eu m-am străduit să mențin tradiția catedrei: cunoștințe fundamentale și predarea disciplinelor la cel mai înalt nivel. Regretatul Mihail Busuioc, la angajare, m-a inițiat în problemă, zicând sever: „Să-mi vii la catedră la oră, să-mi intri la oră la prelegere, la ora exactă să termini lecțiile. Devierea de la oră – exclusă. În ceea ce privește cunoștințele tale, să știi că studenții te apreciază cel mai mult, de aceea vrei să fii lăudată, apreciată și respectată – învață bine entomologia, dacă nu – faci ce vrei la ore, dar studenții te vor declina peste tot". Am luat de bun sfat și învățătură, iar ca urmare, am și îndrăgit foarte mult Entomologia, adică insectele. Cărțile mele sunt o dovadă.

Nivelul de pregătire al studenților

La ultima mea participare în Comisia de admitere au fost înmatriculați absolvenți de liceu cu media „5" pe linie la bacalaureat. A fost încă un semnal că UASM nu merge pe calea cea dreaptă, adică a început căderea spre o școală profesională, și nu ridicarea spre cea universitară.

Concurența între universități

Foarte bună, am lucrat doi ani și la Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți (2002–2003), la specialitatea Agronomie și am predat Entomologie, inclusiv Fitopatologie în cadrul disciplinei „Protecția integrată a culturilor agricole cultivate". Însă de la rectoratul UASM mi s-a transmis elegant să nu mai accept activitatea, fiindcă sunt concurenții universității noastre, ceea ce am și respectat.

Un cadru didactic incomod

Am fost un cadru didactic cam incisiv și deosebit de cel sovietic, fiindcă nu acceptam înființarea unei „cantine" la catedră, chefurile la zilele de naștere ale colegilor și toate sărbătorile sociale, politice și religioase, organizate cu colegii. Aveam pregătirea doctorală la USAMV din Cluj-Napoca, sub îndrumarea unui profesor foarte corect, din toate punctele enumerate în context. De aceea, doream alt nivel de predare, schimbări, atitudine față de studenți, adică după modelul profesorului Teodosie Perju și al altora, la fel de buni, din Cluj-Napoca. Am reușit, în mare parte, dar unii mă

considerau din această perspectivă un cadru didactic incomod și scandaloasă, ceea ce mă onora, și nu mă supăra. Chiar am inventat și o glumă pe acest subiect: „Mai bine să fiu considerată o *mitralieră*, decât o proastă".

Nișa profesională

UASM a fost pentru mine o nișă aproape perfectă pentru studiile profesionale, cariera didactică, cercetarea științifică entomologică și evoluția universitară, în general. Am participat ca executoare la diverse proiecte între catedre, raionale, republicane și europene (expuse pe scurt în prima pagină). Am depus eforturi considerabile, pentru a corespunde profilului unui conferențiar universitar în domeniul entomologiei și specialist în protecția plantelor. Astfel, la general și simbolic, am pentru ce mulțumi mult și frumos acestei instituții publice cu o denumire deja doar istorică – Universitatea Agrară de Stat din Moldova, care din 27 iunie 2022 a fuzionat cu Universitatea Tehnică din Moldova.

În total, am fost angajată în cadrul UASM de la 1 septembrie 1989–1 iunie 1992 (ca femeie de serviciu pe o normă), apoi am continuat ca laborantă pe 0,5 normă (1 septembrie 1998–1 octombrie 1996) și toate celelalte avansări în posturi până la demisionarea (din propria dorință) din postul de conferențiar universitar la 1 martie 2019.

Înainte de demisionare, la 15 decembrie 2017, am scos de sub tipar o carte unicat pentru specialitatea Entomologie și UASM, citată anterior. Cartea a fost recomandată pentru tipar de două Consilii științifice: al Facultății de Horticultură, UASM (proces-verbal nr. 9 din 26 iunie 2017) și al Bibliotecii Științifice (Institut) „Andrei Lupan", AȘM (proces-verbal nr. 15 din 8 septembrie 2017). În carte am introdus și biografiile Anei Rebeza (care m-a desconsiderat demonstrativ) și a lui Mihail Busuioc (care a fost împotrivă să continui studiile postuniversitare), însă înțelepciunea a dominat și ei apar în rând cu toți entomologii cu docență. În carte este inclusă și biografia profesorului Teodosie Perju, fiindcă a fost un basarabean cu carieră universitară la UȘAMV din Cluj-Napoca, cooperând cu catedra noastră foarte intens și academic, pentru care a fost onorat cu titlul de *doctor honoris causa* la UASM. În carte sunt incluse și relațiile profesionale universitare, formate între rectorii Gheorghe P. Cimpoieș și Liviu Al. Mărghitaș. Consider, astfel, că mi-am îndeplinit datoria de a-mi cinsti profesorii de la care am învățat foarte multe și le voi fi recunoscătoare mereu.

Nemulțumiri

Referitor la UASM, am și patru nemulțumi semnificative, pe care le pot înscrie aici: frigul – condițiile de activitate nonconfortabile sau temperaturile din toamnă – iarnă – primăvară, care ne chinuiau în fiecare an și ne măcinau sănătatea, clădirile fiind mari, spațioase, luminoase, dar de mai mulți ani neîncălzite după cerințele tehnice; liftul – nivelul la care a fost localizată Catedra de entomologie /protecția plantelor, la ultimul etaj, al 6-lea, iar ascensorul nu a mai lucrat în ultimii 25 de ani, astfel de două–trei ori pe zi coborâre – urcare aducea la pierdere de energie utilă; abiturienții – înmatricularea candidaților cu pregătire la nivel de școală profesională; calitatea – de mai mulți ani pe nimeni nu mai interesa pregătirea profesională a cadrelor didactice, decât activitatea lor extra-universitară – participări la conferințe, simpozioane, articole, cercetare, rezultate, adică totul pentru acreditare și, astfel, orele didactice deveniseră, într-un fel, ore de relaxare, și nu de predare a materiei.

Angela Tronciu: o jertfă a sistemului sovietic, sau despre interesele unor conducători științifici

Dacă vreodată și dintr-o rătăcită întâmplare această informație va fi citită de fostul cadru didactic și apoi colegă de la catedra noastră Angela Cristoforovna Tronciu, cred că va fi foarte surprinsă (sper pozitiv). Am decis să înscriu istoria ei, reieșind din faptul că am trecut și eu prin probleme similare. Ea însă le-a avut înaintea mea, renunțând la activitatea didactică, iar eu – nu.

Așadar, prelegerile la Entomologia agricolă le-am început din anul III, în limba rusă, cu dr. conf. univ. M. Busuioc, pe vremea sovietică, și cu unicul moldovean român la catedră până la sfârșitul *perestroicii*. Entomologia, fiind la baza specialității Protecția plantelor, ca și Fitopatologia, avea numărul de ore mai mare decât orice altă disciplină, desfășurate în patru semestre, adică doi ani de studii. Lucrările de laborator le-am început tot cu M. Busuioc, dar în toamna anului 1991 s-a format torentul român și drept cadru didactic la lucrările de laborator a venit Angela Tronciu, o româncă din Cahul, care după vârstă era doar cu un an mai mare ca mine. La consultarea colectivului, dacă să mă angajeze pe mine la catedră, Angela Tronciu a fost de acord și m-a felicitat când am devenit colege. Nu ne-am împrietenit foarte mult, dar eram în relații bune.

Despre Angela Tronciu am aflat că a învățat foarte bine la facultate și a acceptat recomandarea comisiei de la examenul de stat de a-și continua

studiile postuniversitare. Conducător științific i-a fost Vladimir Gulii (rus din Celeabinsk, Federația Rusă), specialist în protecția plantelor, șeful catedrei în anii 1986–1993. Subiectul de cercetare a fost o grupă de nematozi, sau unele specii de viermi cilindrici cu potențial de a se înmulți în contextul măsurilor de combatere biologică a unor dăunători ai plantelor agricole cultivate. Anii de înmatriculare și durata studiilor nu-i cunosc, dar colegele povesteau că era foarte străduitoare și la un nivel avansat de susținere a tezei de doctorat. După ce Republica Moldova a obținut independență și a revenit la sentimentul și mândria românității, în februarie 1993, șef de catedră a fost ales Mihail Busuioc, iar V. Gulii (om, după părerea mea, foarte pozitiv) la scurt timp, a emigrat în SUA. Astfel, Angela Tronciu a rămas fără conducător științific și, respectiv, fără posibilitatea de a susține public teza de doctorat.

Preluarea unui alt doctorand de către un conducător științific era posibilă doar în cazul în care conducătorul științific deceda, dacă nu – era foarte dificil. Cea mai mare problemă era că la catedră niciun cadru didactic nu a obținut dreptul de a fi conducător științific, mă refer la M. Busuioc și N. Croitoru, deoarece și acest statut era foarte greu de obținut, prioritate având conducătorii științifici de la Institutul de Protecția Plantelor. Concepția lor era că cei de la institut fac știință, iar cei de la facultate – doar activitate didactică. Totodată, localizarea instituțiilor în oraș era total nefavorabilă: UASM se afla la nord și Institutul la sud, respectiv dura mult traversarea și deplasarea cu transportul public. Or, cercetările cu organisme vii necesită implicare zilnică, nu săptămânală sau lunară. La fel de importantă era „gelozia" și aroganța fără margini a cercetătorilor științifici față de cadrele didactice, care doreau să-și continue studiile la doctorat. În sensul că li se solicita de a trece cu activitatea la Institut și de a abandona didactica. Angela Tronciu a nimerit într-un astfel de cerc vicios: plecarea conducătorului științific; nepreluarea ei de către un alt conducător cu interes de a o ajuta să definitiveze și să susțină teza de doctorat; asigurarea financiară catastrofală – loc de trai – o cameră în cămin, reforma banilor – ruble-cupoane-lei, salariul jenant de modest, mai mult chiar, până în anul 2000 – cu restanțe de, cel puțin, un an de zile; lipsa sprijinului din partea familiei, fiind orfană și celibatară.

Aceste situații au determinat-o, spontan, să abandoneze catedra, pentru a nu mai reveni niciodată, nici chiar cu un apel telefonic, felicitare sau transmitere prin cineva a banalelor salutări. În vara anului 2000, a lăsat

în sertarul mesei de lângă telefon, unde se lăsa obișnuit corespondența, o scrisoare, în care anunța că pleacă și este cu conștiința împăcată că are cine prelua în toamnă disciplinele – Asea. Am citit scrisoarea, dar, fiind adresată șefului catedrei M. Busuioc, i-am predat-o. Ulterior, repetat, am discutat cu colegii despre plecarea și misterioasa radiere din vizorul colectivului în care a început atât de bine, dar nu am aflat nimic. O singură dată, o laborantă s-a întâlnit cu ex-colega Tronciu în oraș, care era grăbită, a discutat puțin și fără elan.

Unica scrisoare din 17 martie 1998, trimisă mie, când mă aflam la studiile doctorale în Cluj-Napoca, demonstrează că era direcționată spre o carieră didactică universitară și colaborare colegială bună și frumoasă. Conținutul scrisorii este următorul:

„Stimată Doamnă AseaTimuș,

cu cea mai mare bucurie și căldură sufletească îți mulțumesc pentru surpriza de 8 Martie, care, după cum pare a fi, a fost executată personal de tine într-o formă deosebit de originală – simbolul primăverii – mărțișorul în asociere cu un buchet din flori adevărate.

Este, la rândul său, o adevărată surpriză și faptul că ai găsit de cuviință și timp să-mi trimiți un răvaș din partea ta. Desigur, ne pare foarte rău că la conferința științifică a studenților nu au putut fi printre noi studenții și profesorii Universității din Cluj-Napoca. Până în ultima zi mă întrebau studenții noștri dacă vin oaspeții din România și nu știam ce să le spun – speram, totuși, că vor veni și fără să ne dea de știre în prealabil. Nu știu și nu pot să înțeleg cum de n-au primit invitațiile, doar personal te-ai ocupat cu organizarea acestei legături între studenți?

În general, conferința s-a petrecut la nivel satisfăcător, au fost prezentate referate interesante, dar s-a simțit o pasivitate din partea studenților în ceea ce privește discutarea referatelor.

Deși ne aflăm în mijlocul lunii martie, pe aici, pe la noi, frumoasa regină a iernii cu mare regret se desparte de noi, lăsându-ne ca amintire troiene înzăpezite pe drumuri și pe obraji un ger îngrozitor, și cum curiozitatea nu stă locului, ne întrebăm cu ce se deosebește timpul pe la voi? Să sperăm că temperaturile ridicate ale primăverii vor veni în toată frumusețea și vor pătrunde până în sufletele noastre, ceea ce vă doresc la toți – o înmugurire abundentă a speranțelor și mireasma încântătoare a unei livezi în floare [...]! Multă sănătate și fericire la toți cei ce mă cunosc [...]! Domnului prof. Ghizdavu – o însănătoșire și activitate fructuoasă! Domnului prof. T. Perju – o mulțumire cu un profund respect pentru grija care o poartă pentru noi,

cei de aici, și pentru tot aportul său în ameliorarea și îmbunătățirea pregătirii specialiștilor în protecția plantelor.

Cu stimă, Angela Tronciu

P.S. Cu mare dragoste voi răspunde la scrisorile ce le voi primi de la voi, în special ale tale, Asea!"

Aceasta este unica scrisoare și ultima „discuție" la distanță cu Angela Tronciu, entomolog. A demisionat de la catedră din cauza problemelor sociale, și nu din cauza mea, cum mi s-a reproșat o dată de cineva. Probleme sociale nedemne pentru un cadru didactic universitar, sau pe șleau – sărăcia în care a ajuns republica, respectiv, și colectivul în care activa.

Totodată, accentuez despre interesul unui conducător științific, „a propos-tizat" anterior, în a-l ajuta pe candidatul lui să-și susțină teza de doctorat. Dacă conducătorul științific se află la etapa de a obține el însuși un nou grad, spre exemplu, de profesor sau de academician etc., atunci oricare candidat este foarte bun, lăudat și promovat sub orice formă. Acesta este propriul interes al conducătorului – să ajungă la numărul necesar de doctoranzi cu teze susținute, ca să continue avansarea proprie. În cazul în care conducătorul științific este deja avansat, atunci candidatul trece și obține statutul de client și trebuie să contribuie cu ceva financiar, material sau politic, nu doar cu cunoștințele și rezultatele științifice obținute. Trebuie să fie fiica /feciorul, nepoata /nepotul, soția /soțul cuiva, fiindcă profiturile către conducător vin pe altă cale și direcție. Mai pe șleau, dacă candidatul este doar conștiincios și cercetează subiectul după cerințele științifice, apoi un astfel de doctorand nu are nicio valoare științifică și socială.

Scriu din propria experiență despre post-doctoratul meu din Republica Moldova, cu păstrarea salariului de la stat pentru doi ani, plus un an cu prelungire, ca, după susținerea de două ori în laborator și de două ori la seminar, la care îndrumătorul științific nu a asistat niciodată, am fost de fiecare dată respinsă. Formula rezolvabilă era să găsesc un intermediar potrivit, pentru a „mulțumi și interesa", astfel, îndrumătorul științific, care putea da „unda verde" pentru susținerea tezei. Ori pe calea „clientelei" nu am obținut nimic și niciodată, de aceea am renunțat de a mai lupta să ajung la susținerea publică a tezei de doctor habilitat la Institutul de Zoologie din Republica Moldova.

Aceasta este istoria a două cadre didactice de la Catedra de entomologie a UASM: Angela Tronciu, care a renunțat la definitivarea și susținerea tezei de doctorat, și eu – la susținerea tezei de doctor habilitat, din motivele meschine și corupte ale îndrumătorului științific.

Troleibuzul de la Petricani și UASM de pe str. Mircești

La mijlocul lunii mai 2023, mi-am amintit de un eveniment din 15 iunie 2006, fiindcă de un an încoace, adică din 2022, au loc schimbări istorice la ex-UASM, universitate, din care au rămas doar două-trei clădiri, iar în celelalte, golite de lume, bântuie duhurile rele și atitudinea non-universitară față de colectivul ex-UASM. Au rămas și unii angajați non-motorizați, care urcă la deal, coboară la vale cu troleibuze moderne, dar cu sufletele în foc și pară, fiindcă mai sunt și dați afară din [...] apartamentele improvizate în niște, vai de ele, cămine studențești ale UASM din campusul de pe str. Mircești.

Îmi las nemulțumirile în trecut, ca să povestesc cu plăcere, pentru istoricii din prezent și viitor, doar trei aspecte prin care am trecut personal, extrem de intim legate între ele: apartamentele improvizate în căminele studențești – lotul particular pentru casă – linia de troleibuz până la rectoratul UASM.

În general, locuința într-un cămin studențesc, pentru tinerele cadre didactice, nu este o noutate în lume, dar mai ales pentru Republica Moldova. Noutatea este că unele tinere cadre didactice au îmbătrânit și s-au pensionat tot în camerele de cămin sau apartamentele improvizate, fiindcă au avut nenorocul să se nască într-o Țară și într-o vreme zbuciumată, dar cel mai grav – să fie plătiți pentru munca îndeplinită sfidător de modest. De aceea, instantaneu, felicit pe cei care au depășit situația de cămin, și-i compătimesc pe cei care vor rămâne și suporta nu doar frigurile încetățenite din iarnă, dar și umilințele recent apărute în adresa și viața lor din partea noii administrații de la UTM.

Troleibuzul de la Petricani – UASM și discuțiile cu trei academicieni

În noiembrie – decembrie 2000, am fost martoră la două discuții dintre doi academicieni, ambii deja regretați: Valentin Ungureanu[292] și Andrei Palii[293]. A treia discuție am inițiat-o eu până în anul 2006 cu al treilea

[292] *Valentin Ungureanu* (26 noiembrie 1931, s. Pârjota, azi rn. Râșcani – 16 octombrie 2015, Chișinău) – pedolog, domeniul științific: pedologie, agropedologie și agroecologie. Doctor habilitat în biologie (1980), profesor universitar (1981). Membru corespondent al AȘM (1981). Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *op. cit.,* p. 139.

[293] *Andrei Palii* (1 mai 1940, s. Scorțeni, jud. Orhei, azi rn. Telenești – 25 februarie 2021, Chișinău) – agronom, domeniul științific: științe agricole. Doctor habilitat în biologie (1984), profesor universitar (2013). Membru corespondent al AȘM (2007). Vezi: Demir Dragnev, Constantin Manolache, Ion Valer Xenofontov, *op. cit.,* p. 137.

academician, ex-rectorul UASM Gh. Cimpoieș. Tustrele discuții sunt bune de transmis istoricilor, care, sigur, vor investiga UASM – activă între Prut și Nistru ca instituție publică cu statut juridic oficial 89 de ani (1933–2022).

Regretații academicieni Ungureanu și Palii s-au întâlnit la sfat în uitatul autobuz nr. 7, în care toți călătorii, din cauza aglomerației, aveau porția de intimitate socială zilnică și pe gratis, inclusiv eu printre ei, fiindcă în toamna – iarna anului 2000 mai locuiam în oraș și urcam în autobuz de la Universitatea de Stat de Medicină „Nicolae Testimițeanu", în prezent str. Mihai Viteazul, nr.1, ca să ajung la serviciu, la Catedra de entomologie. Ex-rectorul Ungureanu, cu tonul și vocea lui inconfundabilă, încât a apărut și un banc pe seama lui, deci nu am tras cu urechea, doar am auzit explicațiile lui către Palii: „La Petricani niciodată nu va fi linie de troleibuz, fiindcă strada este un apendice la rețeaua urbană și foarte îngustă. Strada nu corespunde din punct de vedere tehnic și, deci, nu are cum să fie construită [...]". M-am întristat auzind despre apendice, dar am continuat să sper.

Ulterior, într-o audiență la rectorul Cimpoieș, am îndrăznit să-l întreb direct despre discuțiile fierbinți cu alți colegi despre mult dorita linie de troleibuz la UASM: „Dle profesor, *vă întreb ca să aud răspunsul dvs. și nu unul intermediar: va fi sau nu va fi vreodată linie de troleibuz la UASM?*" Răspuns: „Dna Timuș, dacă pe vremea mea, cât sunt rector, am în vedere, nu se va construi linia de troleibuz spre str. Mircești, apoi când voi ajunge la bătrânețe și voi sta mult și bine în stație să aștept un autobuz, ca să cobor în oraș, oamenii care vor aștepta ca și mine se vor uita urât în direcția mea. De aceea, vă răspund ferm – da, va fi linie de troleibuz la UASM!"

Mulțumesc și în prezent pentru confirmarea speranței, mereu zic și scriu – să ne auzim și să ne revedem numai cu bine.

În toamna anului 2006, așteptam în Aula festivă „E-7" începutul unui eveniment universitar, din coincidență aflându-mă în același anturaj ca și în toamna anului 2000, lângă academicienii Valentin Ungureanu și Andrei Palii. Cu tonul și vocea inconfundabilă a lui V. Ungureanu – repet că nu am ascultat, doar am auzit – cum toți lăudau recenta linie de troleibuz de la UASM. Atunci, și mereu nu mă abțineam, de aceea am intervenit în discuția marilor bărbați: „Dar, dle profesor Ungureanu, acum câțiva ani, ați spus că la Petricani nu va fi linie, fiindcă strada este un apendice și nu corespunde tehnic". V. Ungureanu a „sărit ca ars" de pe scaun și a negat comentariul meu, doar A. Palii, la spatele ex-rectorului mi-a făcut semn cu

degetul mare „foarte bine” și cu zâmbetul lui mereu blajin mi-a apreciat intervenția. Recunosc că am rămas plăcut măgulită din partea lui A. Palii.

Astfel, trebuie să se știe că Omul care s-a străduit să fie construită linia de troleibuz la Petricani, respectiv str. Mircești, a fost acad. Gheorghe Cimpoieș, ex-rectorul UASM.

Realizarea proiectului a durat câțiva ani și transportul public (autobuze, rutiere /microbuze) ocolea cartierul Petricani pe la Poltava – Calea Ieșilor – Universitatea de Stat de Medicină și tot așa. Strada Petricani a fost închisă pentru o perioadă de peste un an de zile. De aceea, într-o duminică de vară și când lucrările se desfășurau în toi, am coborât pe jos din cartierul studențesc până la actualul Oraș al Meșterilor CC „Supraten” din simpla curiozitate să văd anvergura lucrărilor. Ceea ce am văzut m-a impresionat mult, mă refer la săpăturile de consolidare a terenului, în special la bifurcarea străzii Petricani și începutul străzii Mircești, sau în preajma magazinului de firmă „Pegas”. Groapa din centrul acestei bifurcații provoca rău de înălțime, atât de adâncă era săpată. Tehnica, materialele de construcție și metalele depozitate pe lateralele străzii excavate în întregime, m-au făcut să regret că am pornit să văd construcția, fiindcă era prea cald, terminasem apa, și niciun om nu era în preajmă. De aceea, în prezent, calea respectivă se traversează în 20-30 min, ori eu am traversat-o în trei ore și am devenit pe moment o reală alpinistă. M-am bucurat doar că nu m-a văzut nimeni, în special studenții, ca să nu facă glume pe seama mea cum mergeam și în mâini. În schimb, glume au făcut alții, și anume șoferii de microbuze, care erau neîncrezători în seriozitatea și durabilitatea str. Petricani - Mircești, comentând că peste un an vor apărea obișnuitele gropi în asfalt, fiindcă str. Mircești este înclinată, tirurile vor măcina asfaltul, iar ploile îl vor spăla la vale. Iată că au greșit, în Moldova făcându-se și lucruri de calitate. Dovadă pot fi rapoartele financiare pentru eventuala reparație a acestor străzi, doar că „măcinări, gropi și spălări” din 2006 până în 2023 nu există. Cel puțin sper, fiindcă nu s-a intervenit niciodată cu „peticeala” de rigoare.

După instalarea iluminației stradale, de foarte bună calitate, de altfel, noaptea se formează un „șarpe” pe colina Mircești și se poate vedea din troleibuz, de pe culmea lui Mihai Viteazul, studenții au inventat o laudație locală: *Moldova încă nu face parte din Uniunea Europeană, dar Universitatea Agrară – da, fiindcă strada Mircești este exact ca în Europa*.

Țeapa pentru lotul particular

Nu cunosc exact numărul angajaților de la UASM care, după anul 2000, au obținut o porțiune de teren în mărime de 500-600 m², cu denumirea „lot de casă", în anumite zone din Chișinău. Se știe că printre ei am fost și eu, cu mulțumirile de rigoare pentru acad. Gh. Cimpoieș, pentru includerea mea în lista separată pentru doctoranzi, atunci când eram la studii în Cluj-Napoca și puteam fi evitată, fiindcă oricum nu știam despre proiectul cu pricina.

Până la tragerea și întinderea, vorba savantului, „apendicelui de la Petricani" spre culmea Mircești și lansarea festivă la 15 iunie 2006, în prezența lui Vasile Tarlev (prim-ministru al Republicii Moldova, 19 aprilie 2001–31 martie 2008), prețul la „lotul de casă" era de cca 2 000 $. Salariul meu, spre exemplu (cu scuzele de rigoare și sinceritatea jenantă) era de 77 $. Puteam să-mi fac o casă cu acest salariu? Sigur că nu. Dar ce aveam de făcut? Să aștept! Și am așteptat mult, dar bine, fiindcă după lansarea liniei de troleibuz metrii pătrați parcă „s-au poleit cu aur" și încet, încet prețurile „urcau și ele bine dealul de la UASM", întins până la Poltava. Adică au ajuns la sumele în valuta europeană după prima cifră cu patru zerouri (dar finală – după norocul fiecăruia), de care zâmbeam și noi, vânzătorii, cu oleacă de satisfacție de la afacerea dată.

În paralel cu construcția străzii și a liniei de troleibuz, exista o bucurie și mai mare în familia unor angajați la UASM, „măsluiți" cu câte un lot pentru casă particulară, ca să țină în turgor vital și pH neutru funcționalitatea celei mai prestigioase școli superioare din domeniul agricol – bucuria de a trage de urechi la zilele de naștere odraslele lor, fiindcă se întindeau în lungime, adică înaintau în vârstă. Drept urmare, universitarii, tot ei și părinți, au intrat deja în grija copiilor lor de a le oferi condiții de viață altele decât – jenantele pentru un conferențiar universitar – acele două camere de cămin. Și doar prin 2015–2016, proprietarii au tras prețul terenurilor până la echivalentul unui apartament decent de oraș, ceea ce au și făcut mulți angajați. Dar au rămas și câțiva din cei care, după împărțirea venitului respectiv între membrii familiei lor, le-a rămas doar bucuria că odraslele lor sunt „bine, merci" – în apartament, și nu ca ei, în cămin. Sigur că sunt și unele excepții, dar – una peste alta – închei descrierea evenimentelor prin înțeleptele proverbe românești că: *Cel bogat nu-l crede pe cel sărac* sau *Cel sătul nu-l crede pe cel flămând*. Fiindcă angajații care s-au pensionat, dar anterior au primit „lot de casă", în prezent sunt considerați

de noua administrație UTM-istă ultrabogați și le-au ridicat prețurile la chirie și altele inevitabile atât de mari, încât mulți nu le mai pot suporta sau le suportă cu mari eforturi sociale. Iată cum unii universitari au luat o țeapă prea ascuțită, fiindcă nu au potențialul juridic de a motiva că terenul respectiv (o toloacă pe când eram eu studentă) a fost ca o compensare la salariul, prea modest, oferit de stat prin intermediul UASM.

UTM-ului, în acest context, nu-i doresc nici „tot răul din lume", dar cât mai repede să fie absorbit de Universitatea de Stat din Moldova (USM), deoarece această instituție publico-privată UTM, ca și UASM, ca și celelalte universități din republică, nu au niciun viitor. Scriu așa, urmărind politica demografică, respectiv, natalitatea din țară, care este în aceeași descreștere, în raport cu universitățile prea multe. Și cum UTM-ul, din prea marea aroganță care-l stăpânește, intuiesc că nu vor include în denumirea lor și ale noastre Științe Agricole, de aceea le rămâne să fie măcar oleacă de patrioți și să se unească cu USM, fiindcă în lumea mare /mică mai există universități polivalente, ca, de exemplu, cea din or. Bursa (Turcia) cu cca 3 mil. de populație urbană: 15 facultăți, patru institute, 14 școli. Scriu aici ce spun mereu: aroganți pot să rămână UTM-iștii în continuare, dar să gândească și să acționeze la nivel de țară, nu la nivel de fotoliu de birou.

În concluzie, vom trăi și vom vedea adevărații patrioți, începând cu Ministerul Educației și Cercetării din Republica Moldova, cum vor gestiona imensitatea de universități din țara lor, dar, în primul rând, a noastră, în viitorul cât mai apropiat. Iar noi să apucăm a afla despre actul de înfăptuire a semnificatei uniri, în primul rând a UTM cu USM, pentru care vom aplauda sinceri, fericiți și furtunos.

SURSE ICONOGRAFICE

Bunica, Maşa Sobol, în braţe cu fiica ei, Xenia (mămica mea), în mijloc – feciorul ei Eugen (unchiul nostru) şi Vera Sobol (Pozdircă), cumnata ei de pe soţ (nana noastră), s. Bravicea, 1940

În vizită la nana Vera Sobol (Pozdircă) (1915–2008), cea mai longevivă rudă, care locuia la fiica ei Parascovia şi generele Vasile Novac, s. Frumuşica, rn. Floreşti, 2003

Bunicul matern, Serghei Sobol, avea patru clase românești, învățate în s. Bravicea, și doi ani de școală de pregătire a președinților de colhoz din Tiraspol, 1952

Vinieta Facultății de Pomilegumicultură și Viticultură, Institutul Agricol „M.V. Frunze”, printre care și ultimul director al sovhozului-fabrică „Bravicea”, Ivan Malcoci (rândul doi de jos, al cincilea din stânga), cel care a semnat fără plăcere și încredere cererea de demisie a șefei de personal Asea Timuș, pentru continuarea studiilor superioare la institutul lui. Malcoci a fost coleg cu soții Ludmila și Andrei Luchian (rândul trei de jos, a 11-a și al 12-lea), care ulterior au devenit cadre didactice și colegi de facultate cu fosta lui colegă de sovhoz Asea Timuș. Chișinău, 1963

Elevă în clasa III-a, așezată pe balustrada scărilor de la școala primară din conacul lui Ion Racu, alături de învățătoarea Elena V. Boțan-Tarlajan. Bravicea, 23 februarie 1972

Studentă în anul III, alături de fiul Tudor Diacenco, elev în clasa I. Chișinău, Parcul Central, 1991

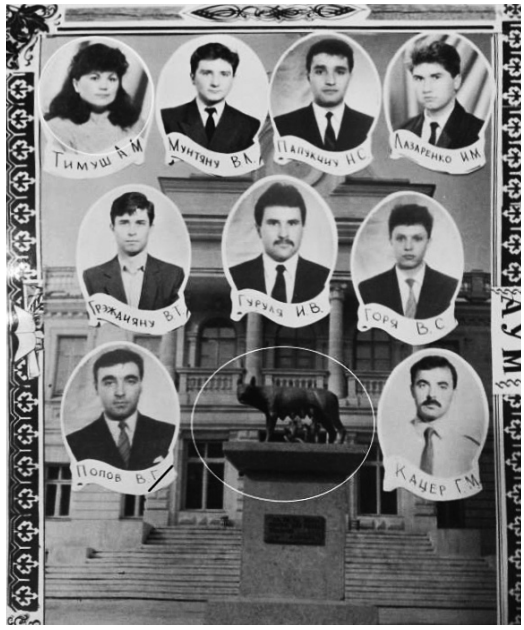
Grupa de la Secția de pregătire pentru admitere la Institutul Agricol „M.V. Frunze", specialitatea Protecția plantelor, în excursie la Grădina Zoologică. De la stânga la dreapta: Vanea Ivanov, Mișa Hristev, Eugen Bâzdâga, Oleg Bantoș, AseaTimuș, Vanea Bețivu, Vasea Curlat, Igor Lungu. Chișinău, 1988

Șeful Catedrei de entomologie Mihail Busuioc și colegii lui: Angela Tronciu, Nichita Croitoru, Angela Tuzlucova, Maria Pometco. Chișinău, 1999

Vinieta promoției ruso-moldovenești (scrisă în chirilică) a specialității Protecția plantelor de la Facultatea de Horticultură, UASM. Chișinău, 1993

Pagină din albumul absolvenților specialității Protecția plantelor: Asea Timuș, Victor Munteanu, Nicolae Papucciu, Ion Lazarenco, Valeriu Grejdeanu, Ion Gurulea, Vasile Gorea, Viorel Popov, Grigore Cațer. Chișinău, 1993

Juriul conferinței științifice studențești: lector univ. Asea Timuș, rector Gheorghe Cimpoieș, cadru didactic Ion Lazari, invitatul Constantin Stratan, decanul Vasile Bunu, prorectorul pe știință Victor Starodub, dr., conf. univ. Sergiu Bădărău. Sala mare „E-605", martie 2002

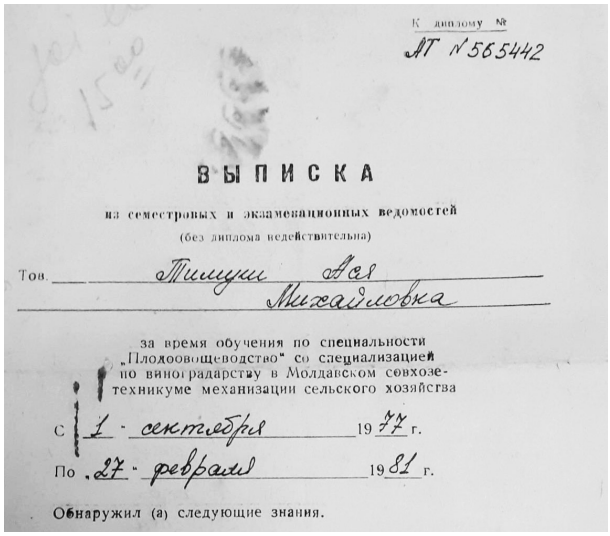
Câștigătorii concursului de la UASM „Profesorul anului", de la stânga la dreapta: prof. univ. Alexandru Frecăuțan, dr. conf. univ. Afinoghen Jamba, lector superior Asea Timuș, rectorul Gheorghe Cimpoieș, lector Igor Balan, asistent universitar Tatiana Dabija. Facultatea de Economie, sala de festivități (parter), 2006

Medalia jubiliară „75 ani ai UASM”, fixată de acad. Gh. Cimpoieș, rectrorul UASM, dr., conf. univ. Asea Timuș. Facultatea de Horticultură, Aula „H-1” (parter), 2008

Absolvenții promoției specialității Protecția plantelor, Facultatea de Horticultură, UASM în centru, cu șeful de catedră, dr. conf. univ. Nichita Croitoru și dr. conf. univ. Asea Timuș. Facultatea de Horticultură, 2014

К диплому №
АТ № 565442

ВЫПИСКА

из семестровых и экзаменационных ведомостей
(без диплома недействительна)

Тов. Тимуш Ася Михайловна

за время обучения по специальности „Плодоовощеводство" со специализацией по виноградарству в Молдавском совхозе-техникуме механизации сельского хозяйства

С 1 сентября 19 77 г.

По 27 февраля 19 81 г.

Обнаружил (а) следующие знания.

Anexă la Diploma de absolvire a Sovhozului-tehnicum de Protecție a Plantelor din orășelul Svetlîi, în 1981

„NU M-AU PASIONAT LITERELE, NU M-A PASIONAT PEDAGOGIA ȘI TOCMAI DE ACEEA AM PREFERAT MEDICINA”

Vitalie Triboi s-a născut la 11 noiembrie 1966 în s. Bolduresti, rn. Nisporeni. În anul 1989, a absolvit Universitatea de Medicină și Farmacie „Nicolae Testemițanu”, Facultatea Pediatrie. În prezent, activează în calitate de șef de Secție Pediatrie a IMSP SR Călărași și specialist principal în Asistența Medicală a Mamei și Copilului la IMSP CS Călărași.

Educație, sport și munca prin gospodărie cu accent pe calitatea învățăturii

Îmi amintesc numai momente pozitive despre educația aplicată în familia mea. Până în prezent, îmi amintesc momentele legate de învățătură, cu accent pe pregătire teoretică, dar și cele legate de munca prin gospodărie, care era un fel de sport activ. În formarea mea educațională m-a îndrumat mai mult tatăl, care a fost profesor de limba și literatura română. Tatăl meu mereu făcea comparație între studiile din perioada în care Basarabia era parte componentă a României și cele din perioada sovietică. El, care a absolvit patru clase în școala română, apoi le-a repetat în școala sovietică, susținea că era o mare diferență între calitatea învățământului și educației care se făcea în aceste două tipuri de școli. Școala română era mai bună decât școala sovietică.

Un rol educațional în familia mea l-au avut ambii părinți. Dar în alegerea profesiei am mers pe urmele mamei, fiindcă ea era lucrător medical și a activat o viață întreagă în unitatea spitalicească din sat – o filială a spitalului raional. Nu m-au pasionat niciodată literele, nu m-a pasionat pedagogia și tocmai de aceea am preferat medicina.

Formele de educație aplicate prin muncă, lectură și programe de divertisment

Drept forme de educație aplicate în familia mea era munca, lectura și învățătura. Aveam diverse caiete de lectură, caiete de sarcini, pe care trebuia să le valorificăm și în vacanță; nu știu dacă în ziua de azi mai sunt așa forme de educație. În acele caiete erau diferite sarcini, care trebuiau îndeplinite și, cum noi eram cu un profesor în casă, era greu să trișezi și să nu le îndeplinești. În familia mea se citeau și se citesc și acum diferite cărți educaționale, noi având și acum bibliotecă, cu cărți care și până astăzi s-au păstrat. Erau și dintre acele cărți care-s interzise, fiindcă așa erau timpurile.

Se audiau și se vizualizau mult materiale cu tentă educațională, dar care nu prea erau permise, mai ales cele de la posturile de TVR. La noi era TVR1, TVR2, fiindcă eram nu departe, pe malul Prutului, și tocmai de aceea am avut acces la filme de calitate, chiar și la desene animate, la care alții doar visau să le vadă, precum: Donald Duck, Chip și Dale sau Veștile Americane etc. – desene animate îndrăgite de toți; acestea erau derulate în fiecare sâmbătă la TVR. Foarte des ascultam emisiuni radio și vizualizam emisiuni TV, anume românești. Educația în familie a fost mai mult bazată pe programele de divertisment, de filme, de informație și așa mai departe.

Scrierea cu mâna stângă era interzisă

Copilăria mea a fost marcată de acele starturi vesele, victorine[294], concursuri diferite, dar și de întrecerile sportive la volei și baschet. În afară de aceasta, eu mai eram și în orchestra de fanfară a școlii. Nu prea am multe amintiri legate de primii învățători, din păcate, dar, cu siguranță, îmi amintesc numai de bine și am emoții și amintiri doar pozitive despre acele timpuri. Țin minte cum ne-au pus pentru prima dată pixul în mână, ne explica cum trebuie să-l ținem corect. De exemplu, dacă în ziua de azi se permite să se scrie cu mâna stângă, înainte era categoric interzis acest lucru, chiar se pedepsea pentru asta. Țin minte cum ne aduceau și mân-

[294] Jocuri intelectuale (rus.).

care, un pahar de lapte și o chiflă, apoi, după ce terminam lecțiile, plecam acasă cu colegii și vecinii.

Eram favorizat, primeam manuale noi

Când eram în școală, țin minte că se studia din manuale obișnuite, standard; manuale erau pentru toate clasele, de la clasa I-a până la a X-a. Și dacă tot să vorbesc despre manuale, eu întotdeauna am primit manuale noi, fiindcă tatăl meu era profesor. Primeam cărțile, le înveleam și le păstram foarte tare, iar la sfârșitul anului le întorceam înapoi exact cum le-am primit. Eram puțin mai favorizat chiar, fiindcă dintre toți colegii, eu primul îmi ridicam cărțile de la bibliotecă, prin luna august. Le înveleam și le pregăteam pentru un nou an școlar. Înainte nu era internet, iar în afară de ziare, radio și televizor, nu aveam alte surse, ca să ne informăm. Eu, care făceam parte dintr-o familie de intelectuali, aveam în casă ziare, precum: *Literatura și Arta, Învățătorul, Pedagogul sovietic, Moldova Socialistă* etc.; aveam și ziare legate de spiritul și rânduiala comunistă, care erau obligatorii pentru fiecare în familie, dar și publicații de specialitate, legate nemijlocit de profesia tatălui meu.

Cercul ideologic al intelectualilor

Pregătirea ideologică în școli era în fiecare zi de luni până sâmbătă. Noi, elevii, în zilele de luni aveam o lecție în plus, a VI-a sau a VII-a, în cadrul căreia pregăteam informație politică, pentru a o prezenta și analiza. Aveam caiete speciale pentru educație politică. Îmi amintesc că, în fiecare zi de luni, în fiecare structură se organiza cercul politic. Profesorii, lucrătorii medicali, persoanele din cârmuirea colhozului, în frunte cu președintele, agronomul, șeful economist, contabilul etc. – toți trebuiau să frecventeze cercul politic, unde erau discutate problemele politice din țară și din afara ei. Desigur, totul era ideologizat la maximum. Dar așa erau timpurile, toată intelectualitatea era pusă în serviciul sistemului.

Evitam vestimentația obligatorie

În școală, purtarea uniformei școlare era obligatorie. Evident că și eu am purtat-o, chiar și acum mi se pare că o am acasă. Această vestimentație consta dintr-un costum de culoare albastră și o cămășuță de culoare deschisă. Îmi amintesc că, la un moment dat, am refuzat să mai port uniforma; tocmai mi se albăstrea în ochi din cauza ei.

Obligația noastră era să învățăm și să mai facem ceva prin gospodărie

Fiind în mediul pedagogic, nu-mi permiteam să am confruntări, toate emoțiile pe care le trăiam au fost pozitive. De toți învățătorii îmi amintesc cu drag. Din obiectele pe care le aveam în școală îmi plăcea biologia, fizica, chimia, dar și literatura română, fiindcă de toate astea am avut nevoie în continuare. În general, trecutul ni-l aducem aminte frumos, fiindcă părinții noștri erau tineri, iar noi eram copii și chiar duceam o viață fără griji. Obligația noastră era doar să învățăm și să mai facem ceva prin gospodărie, alte obligații noi nu aveam.

O manifestație din școală mi-a schimbat destinul

Îmi amintesc că eram în clasa a II-a sau a III-a și am avut o manifestație cu colegii, despre profesii (dedicată orientării profesionale a elevilor – *n.n.*). Eu am avut să joc rolul unui medic și iată de atunci am spus că o să devin medic. Pe lângă asta, țin minte că în clasa a VII-a am avut o intervenție chirurgicală la un picior și așa, stând pe patul de spital, vedeam pe coridoare studenți tineri, umblau în halate albe și luceau. Eu mă uitam la dânșii cu atâta dragoste și invidie, încât mă întrebam: când, oare, o să vină momentul să ajung și eu ca ei? Totodată, m-a influențat foarte mult și domnul profesor Marin, medic traumatolog, care m-a și operat pe atunci, iar după ce am devenit student, l-am avut și pe post de cadru didactic.

Studiile superioare erau în vogă, chiar obligatorii – pentru copiii de intelectuali

Am decis să merg la facultate, în primul rând, pentru că voiam să am studii superioare. În genere, pe arunci, studiile superioare erau în vogă, iar pentru copiii din familiile de intelectuali – chiar obligatorii. Țin minte că mulți aveau studii superioare, iar asta era o mândrie. Din două clase de a X-a, am aplicat doar eu la medicină. Oricum, concursul a fost mare, dar reușitele din timpul anilor de învățătură m-au ajutat, nu am avut niciun impediment la admitere. Pentru a fi admis la Facultate, trebuia să susții patru examene. Dacă îmi amintesc bine, primul examen a fost la română, al doilea – la chimie, al treilea – la fizică și al patrulea – la biologie. Criteriile de selecție erau cunoștințele. Pretendenți erau mulți pe vremea ceea, la un loc la facultate aspirau cinci-șase persoane.

Zi specială

Prima zi de facultate a fost ceva special, îmi aduc aminte că toți eram așa de tineri [...]. Ne-am întâlnit cu viitorii colegi, pe unii dintre ei îi știam deja din timpul sesiunii de admitere, îi țineam minte din timpul pregătirii pentru examene. În prima zi, ne-au adunat pe toți într-un auditoriu mare și ne-au repartizat pe grupe. Acolo am și făcut cunoștință cu noii colegi de grupă. La acea întâlnire a venit și decanul facultății.

Aveam diplomat de piele naturală, nou, la modă

Eu aveam un diplomat de piele naturală, nou, la modă, și abia așteptam acel moment, fiindcă știam că de atunci începem viața de sine stătător, pe cont propriu. În general, atmosfera la facultate era foarte pozitivă, dar nu a durat mult, fiindcă peste patru zile am plecat cu toții la colhoz, n-am reușit să savurăm studenția. Muncile agricole se începeau imediat la începutul lunii septembrie și durau aproape două luni. Veneau mașinile, ne aduceau haine de schimb, ne luau și eram duși la colhoz, pe dealul mare. Nici vara nu aveam vacanță, plecam la fabrica de conserve, nu aveam relaxare deloc, vara era strict. Ce-i drept, la colhoz câștigam mai bine și condițiile erau mai bune.

Dintr-un manual studiam majoritatea

Pe parcursul anilor de studiu nu s-au produs mari schimbări în planul de învățământ, cel puțin, nu din cele pe care să le resimțim foarte mult. Poate și erau anumite schimbări, cei de la decanat știau de aceste schimbări, însă noi mergeam după curriculum-standard sovietic. Dintre sursele bibliografice pe care le utilizam se numărau, în primul rând, setul de cărți pe care îl primeam pentru tot anul de la biblioteca universității. Dacă mai aveam nevoie de ceva adăugător, mergeam la biblioteca Hașdeu, din centru. La bibliotecă erau puține exemplare, câte un exemplar – două de fiecare carte, de aceea ele nu se dădeau acasă; noi la studiam acolo, pe loc.

Termenii din chimie în limba rusă erau foarte dificil de asimilat

Pentru mine cele mai dificile discipline de asimilat erau Chimia organică și Chimia anorganică, mai ales că se predau în limba rusă; termenii din chimie în limba rusă erau foarte dificil de asimilat. La fel erau și disciplinele socio-umaniste: Istoria partidului, Limba rusă, Filosofia, care a apărut pe parcurs. Evident, dintre materiile preferate făceau parte toate cele legate de

medicină, precum: Anatomia, Fiziologia, Îngrijirea pacientului și așa mai departe, absolut tot ce era medical pentru noi era interesant.

Mai copiam noi [...]

Cerințele față de studenți erau la nivel, foarte mari, în special cele de la obiectele socio-umaniste. Țin minte că în primul an, trei colegi de-ai mei au fost exmatriculați din cauza Istoriei partidului, care era o disciplină dificilă de asimilat. Ei nu au reușit să susțină acest examen în sesiunea de bază și nici să-și corijeze notele și absențele nemotivate, de aceea după al doilea semestru au fost exmatriculați. La examene se copia, era interesant, recunosc [...]. Mai copiam noi. Mai ales la materiile legate de chimie, era greu să ținem minte toți aminoacizii, formulele la aminoacizi. Mai aveam noroc de fete, ele scriau pe picioare formulele, iar apoi noi stăteam prin jurul lor și copiam.

Susținerea unui examen în limba rusă era cu adevărat o provocare

Cele mai mari provocări negative cu care m-am confruntat în anii de studenție le-am avut în primii ani, deoarece toate obiectele erau studiate în limba rusă. Noi, oricum, știam limba rusă, o învățasem la școală, dar nu era limba maternă. De aceea, ca să susții un examen în limba rusă, după ce ai învățat 10 ani în limba română la școală, era o provocare și cu adevărat aducea laturi negative. Primeam note mai mici decât colegii noștri, vorbitori de limba rusă. Dar pozitiv totuși era faptul că unii profesori ne încurajau, ne lămureau și se străduiau să intervină în cazurile când ceva nu ne era clar.

Traiul la cămin

Eu am stat la cămin, într-o cameră cu încă trei colegi, și pot spune că condițiile de cazare chiar erau bune, era cald, curat, aveam baie și cantina era alături, uneori mai pregăteam noi singuri mâncare. Sâmbătă sau duminică, când ne întorceam din sate, aduceam de acasă produse alimentare, iar dacă spre sfârșitul săptămânii rezervele se epuizau, cumpăram altele. Ne mai duceam pe la fete în ospeție, ele mereu aveau mâncare și ne mai serveau cu ceva, mai mergeam la rude și tot așa.

Sărbătorile, astea erau sfinte

Noi ne permiteam toate sărbătorile, făceam Anul Nou cu toți colegii, apoi 23 Februarie, 8 Martie și toate zilele de naștere. Nu stăteam cu toată

facultatea, doar cu grupa, unii colegi erau la gazdă, mai ales fetele, noi mergeam pe la ei să mai învățăm ceva, să scriem. Sărbătorile, astea erau sfinte. Țin minte că ne duceam și pe la restaurant. În toate restaurantele din Chișinăul de atunci am fost. Aveam un plan bine pus la punct – făceam rezervare din timp și chefuiam.

Mergeam cu grupa, organizat, la cinema, la circ, la discotecă și așa – la toate evenimentele. Cu colegii mă împăcam bine, eram uniți. La început am fost 20 de studenți, după aceea am rămas 14 sau chiar 12. Probleme între noi nu au fost, am avut numai relații prietenești, am devenit între noi cumetri, chiar și fini.

Același răspuns era tratat și notat diferit

Am avut și profesori despre care am doar amintiri bune, ținem și legături cu ei și în prezent, mai ales cu cei de la catedrele de pediatrie. Suntem ghidați și până în ziua de azi de ei, mai facem lucrul în comun. Dar au fost și profesori mai severi. Unii erau obiectivi, iar alții – mai puțin obiectivi, care, de exemplu, pentru același răspuns dădeau note diferite, fiindcă tratau diferit studenții. Între profesori și studenți erau și relații mai stricte, dar erau și relații mai strânse și prietenoase. Ne venea ușor să colaborăm cu ei.

Ideologizarea materialelor în învățământul superior

Ideologizarea materiei de studii, pot spune, se resimțea destul de mult la disciplinele socio-umaniste. Evident, de-acum eram maturi și vedeam cum se trăiește; în realitate era altceva decât se transmitea la televizor. Mai aveam posibilitatea să privim filme video și vedeam cum se trăiește în capitalism. La noi se discuta tot timpul că capitalismul e putred, că drepturile oamenilor sunt încălcate, dar oamenii care se duceau peste hotare, când reveneau în țară, ne povesteau diverse și înțelegeam că nu e chiar așa. Pregătirea ideologică în instituția de învățământ superior se realiza prin diferite lecții cu tentă politică, unde fiecare student trebuia să vină cu un raport. Practic, tot ce era legat de istoria partidului, de filosofie, era politizat.

Evoluția aspectului instituției de-a lungul timpului

Localitatea unde este plasată instituția în care am studiat sigur că nu arăta ca în prezent. Comparativ cu acei ani, starea ei este acum foarte bună, datorită acesteia, au atras și studenți străini. Pe atunci nici nu se axau foar-

te mult pe pereți și pe starea acesteia, nu se prea acorda atenție. Instituția e situată la începutul bulevardului Ștefan cel Mare, pe atunci fiind strada Lenin. Auditoriile erau amenajate specific, pe pereți erau afișe și anunțuri, portretele profesorilor, dar și ale savanților autohtoni. Portretele liderilor sovietici erau la catedrele socio-umaniste, cum ar fi: Istoria partidului, Economia politică, Filozofia marxist-leninistă și așa mai departe.

Activități, simpozioane și adunări – viața de membru comsomolist

Toți eram membri ai organizației comsomoliste, anual, trebuia să susținem colocviu leninist, un fel de examen. Odată în an, în fața liderilor comsomoliști de la facultate, susțineam examenul, ca să demonstrăm că suntem bine pregătiți din punct de vedere ideologic. Erau activități, simpozioane, plenare, conferințe, diferite adunări. Pe lângă aceasta, participam la toate sărbătorile oficiale. La paradă, noi trebuia să defilăm de la universitate până în Piața Marii Adunări Naționale, cu diferite lozinci, și apoi plecam acasă. Vorbind despre sărbătorile religioase, evident că erau restricții, nici la o biserică nu puteai merge. Printre altele, la facultate am studiat și disciplina academică Ateismul științific, pe parcursul anului II, din câte îmi amintesc.

Între facultate și activități extracurriculare

Despre activitățile noastre extracurriculare, ce să zic? Era atunci o facultate, numită Facultatea de profesii obștești, unde studenții, în cadrul orelor facultative, se ocupau în ansamblul de dansuri populare/ moderne, în orchestra de muzică populară, cântau în ansamblul vocal, pictau, studiau diferite instrumente muzicale, procesul de fotografiere și așa mai departe. Însă eu eram încadrat în fanfara universității, pe atunci aveam de trei ori pe săptămână repetiții. Noi participam la toate sărbătorile, precum cea de 1 Mai, 9 Mai, 7 Noiembrie și la toate sărbătorile patriotice sovietice, cântam de la universitate până la Piața Biruinței. În rest, tot timpul îl dedicam lecțiilor practice, lecțiilor teoretice și culturii fizice, altceva nici nu prea reușeai să faci.

Învățam de luni până sâmbătă

Cel mai dificil ne era toamna, deoarece eram încadrați în activitatea fizică pe câmpuri, iar mai apoi recuperam repetițiile pierdute. În acei ani, învățam de luni până sâmbătă, sâmbăta aveam lecții până la 17:40. Pe tim-

pul studenției mele, cel mai important era să absolvi facultatea. După ce absolveai facultatea, totul era standard, Comisia de stat ne repartiza la lucru prin toată republica, aveam chiar și baze sanatoriale în Ucraina. Dar la carieră nu prea ne gândeam, atunci principalul era să-ți începi activitatea și să obții câteva cunoștințe practice. Din punct de vedere teoretic, noi eram instruiți deja, dar din punct de vedere practic, din păcate, nu prea. Nu aveai ocazia să stai față în față cu pacientul și să iei anumite decizii, legate de tratament sau de examinare, pe atunci era mai complicat. În ziua de azi, studenții vor job-uri cu salarii mari, însă pe acele timpuri era altfel, toți primeam un salariu standard și nu puteai face nimic.

Nunțile studențești erau la nivel

Nunțile studențești erau la nivel. Am fost și în centre raionale, erau organizate în ospătării, corturi, nu prea erau organizate ca în prezent în diferite săli, dar era bine. Eram tineri și frumoși. Erau mai multe tradiții pe atunci, însă acum e mai simplist, pe atunci era interesantă treaba cu legătorile, umblai și te împiedicai de ele.

Dacă aveai vreo cunoștință în târguială, aveai noroc

Nu pot spune că situația economică din URSS, în anii '80, era tocmai bună, dar nici rea. Sigur că multe lucruri erau deficitare, nu prea puteai să-ți cumperi cafea, ciocolate, nici chiar salam. Dar dacă aveai vreo cunoștință în târguială, aveai noroc, pentru că ea îți făcea rost de toate.

„Legea seacă" nu ne-a afectat pe noi foarte mult, eram studenți și nu aveam timp de asta. Și prin satele noastre nu prea s-au schimbat multe; părinții noștri cum făceau câte un butoi de vin, așa și au continuat să facă. Alții însă chiar au simțit-o: după ce vânzările de alcool au scăzut și nu era posibil să faci rost de vreo sticlă, ei au început să miroase benzină, „diclofos" și alte prostii.

Referitor la restructurare, se vorbea mult, da nu se făcea nimic, iar declinul progresa. De atunci și până în prezent, condițiile de trai s-au schimbat considerabil. Acum e bine. E bine că avem și la serviciu, dar și acasă apă la robinete, că avem sisteme de canalizare. Pe timpuri, asta era un lux. Acum sunt familii care au chiar două automobile, fiecare soț cu automobilul lui.

Studenții cu armata făcută erau mai favorizați

Studenții cu armata făcută se socoteau mai importanți, mai presus. Erau favorizați chiar și la înmatriculare la Facultate, dar și la „cursurile pregătitoare", care durau un an de zile, timp în care era repetat progra-

mul școlar pentru clasa a X-a. La sfârșitul anului pregătitor, aceștia dădeau examene și erau înmatriculați la Facultate. Nu conta pe ce notă dădeau examenele, ei oricum erau înmatriculați. Era important să nu ia nota doi și să nu pice examenul.

În studenție, am avut cam vreo trei colegi care au participat la războiul sovieto-afgan. Ei ne povesteau multe, de fapt, nu știu dacă ceea ce povesteau corespundea foarte mult cu ceea ce se întâmplase, însă noi eram tineri și credeam totul. Ei ne tot vorbeau despre „faptele lor de vitejie".

Dacă vorbeam în limba română, ni se cerea să vorbim într-o „limbă normală"

Noi, studenții de atunci, am participat la multe dintre evenimentele din perioada mișcării de renaștere națională. Îmi amintesc și acum de evenimentul din 31 august 1989, când limba română, cu grafie latină, a fost declarată limbă de stat. Eu eram foarte activ, participam la toate evenimentele, mai târziu am aflat că la KGB aveam dosar. La facultate se studia doar în limba rusă, nu prea am avut discipline la care se studia în limba română. Atunci când s-a făcut trecerea de la grafie chirilică la cea latină, nu pot spune că ne-a venit foarte greu. Noi ne-am obișnuit ușor cu grafia latină, pentru că, pe parcursul anilor de studenție, mai exact, în primul an, am învățat și limba latină, o limbă care este moartă.

Suflul mișcării naționale fost resimțit din plin și de toată lumea. O parte dintre colegi, de regulă, cei care nu posedau limba română, nu susțineau acele evenimente. Ba mai mult, dacă noi vorbeam în limba noastră, română, ei ne spuneau că trebuie să vorbim într-o „limbă normală". Îmi amintesc un caz. Eram în anul VI, la o lecție practică, și noi (eram nouă studenți) am început să discutam între noi în limba română, iar profesoara ne-a cerut să trecem la „limba normală". Dar, până la urmă, toți s-au conformat, pentru că și studenții, și profesorii – toți ne-am pomenit în aceleași circumstanțe.

Atunci trebuia făcută unirea

Vorbind despre participarea la mișcarea de renaștere națională, țin minte că toți din familie am participat, mai ales la Podul de Flori. Mi-aduc aminte că foarte multă lume a venit, Ungheniul era invadat. Noi ne-am apropiat mult și am ajuns până la pod, acolo au venit niște rude din România, apoi ne-am dus la alte rude din Ungheni, unde am avut o întâlnire frățească. Am realizat că există și o altă lume, în afară de cea sovietică, știam

bine asta. Aveam rude în România, cu care țineam legături strânse, ei ne alintau cu diferite brand-uri de îmbrăcăminte și încălțăminte. Era foarte multă lume prin magazine și pe străzi. Probabil, atunci era bine de făcut unirea, fiindcă timpul a venit, ai noștri au plecat încolo, ei au venit încoace.

În procesul de renaștere națională, s-au evidențiat mai mult profesorii, deși orice mișcare era socotită antistatală. Mai ales, cei de la Universitatea de Medicină. Nu prea știu profesori sau studenți care să se fi opus acestor procese de renaștere națională, poate că undeva, în cercuri mai restrânse, ei își exprimau dezacordul, dar niciodată – deschis. Am participat la mișcările de masă, la tot ce a fost atunci. De exemplu, noi am fost prezenți atunci când delegația din stânga Nistrului a ieșit din sala Parlamentului, în semn de protest, apoi atunci când Simion Grosu, fost prim-secretar, a propus ca a doua limbă de stat să fie limba rusă și noi scandam, uneori aruncam și cuvinte mai urâte, dar astfel ne exprimam dezacordul, ne opuneam încercărilor de a înăbuși limba româna și libertatea națională. Pe lângă aceasta, participam la cenacluri, la diferite manifestații de cântece și poezii patriotice. Dar cel mai mult mi s-a întipărit în memorie Marea Adunare Națională.

Un „2" sau un „3" la examen însemna să rămâi fără bursă

Cea mai neplăcută amintire din anii studenției era atunci când înhățai un „2" la examen sau chiar un „3", fiindcă rămâneai fără bursă. La noi erau trei tipuri de bursă: bursa de categoria a treia – 40 de ruble, se acorda celor care aveau la examene nota „4" pe linie, bursa de categoria a doua – 50 de ruble, se acorda celor care la examene primeau note de „4" și de „5", iar bursa de categoria întâi – 57 de ruble, se acorda celor care aveau la examene doar note de „5". Eu am avut bursă mijlocie.

Dezvoltarea cunoștințelor în medicină

Cele mai dificile materii de studii le-am învățat în primii doi de ani de studenție. Erau obiecte reale, printre care: Fizica, Biologia, Genetica, Chimia, Chimia organică și Chimia anorganică. Dar din anul III, am început a studia obiecte precum Farmacologia, Anatomia și altele, care erau mai apropiate de profilul nostru medical și mai interesante. Iar prin anul IV–V deja studiam disciplinele de specialitate, mult mai relevante pentru viitoarea noastră profesie de medici pediatri. Studiam toată pediatria, tot ce e legat de ea, de la naștere până la împlinirea vârstei de 15 ani, și, desigur, asta juca un rol deosebit în viitoarea activitate practică. Facultatea a avut un rol

decisiv în căpătarea cunoștințelor teoretice și formarea abilităților practice. Utilă, în acest sens, a fost internatura – un fel de cursuri postuniversitare de 11 luni, timp în care medicii stagiari, proaspeți absolvenți, trebuiau să-și fortifice și să-și dezvolte abilitățile practice. Internatura se desfășura în cadrul unui spital, în secții specializate. Acum un rezidențiat clinic durează până la patru-cinci ani, iar studenții pot căpăta mai multă experiență.

Soția mea devenise motivația mea

Dacă e să vorbesc despre cum am reușit să-mi mențin motivația pe parcursul anilor de studiu, aș spune că aceasta a început încă din anul II, când am făcut cunoștință cu o domnișoară, care a devenit, între timp, soția mea. Împreună învățam lecțiile, devenise și mai interesantă studierea, ba chiar se transformase într-o motivație sau chiar un fel de concurs. Între noi era un fel de întrecere, o concurență sănătoasă: noi ne comparam notele obținute la examene și încercam să ne întrecem unul pe altul. Oricum, eram împreună tot timpul, iar tot ce nu era clar, ne explicam unul altuia. Mereu ne-am încurajat reciproc, ne-am susținut, inclusiv în perioadele de toamnă, când eram în colhoz. Pregăteam provizii în perioada de toamnă, fiindcă, pe atunci, produse alimentare trebuiau conservate, pregătite pentru un an de zile.

Doar două sau trei persoane s-au angajat în câmpul muncii conform repartizării

După absolvirea facultății, noi am fost repartizați de Ministerul Sănătății la spitalul din Călărași, în secția pentru copii. Salariul și condițiile de muncă erau bune, mai ales pentru acele timpuri. Cam peste doi ani am primit și apartament. Mulți dintre colegii mei, care au fost și ei repartizați prin raioane, au rămas în oraș. Din 10, 20 de studenți, câți eram în grupă, ne-am angajat în câmpul muncii, conform repartizării, două sau trei persoane. Această tendința a rămas la fel și în prezent: toți vor la oraș.

Cei care am învățat bine ne-am încadrat imediat în activitatea profesională

Într-adevăr, cunoștințele obținute la facultate mi-au fost de mare ajutor în activitatea profesională, le-am aplicat în măsură generală, desigur. Nu vreau să mă laud, dar noi, cei care am învățat bine, am făcut față provocărilor, am depășit obstacolele și ne-am încadrat imediat în activitatea profesională. Colectivul în care mi-am început activitatea era un colectiv

sută la sută din doamne, a fost interesant. Era și este un colectiv prietenos, m-au întâmpinat bine, am găsit rapid limbă comună, chiar și până în ziua de azi majoritatea dintre ei mai sunt. Dintre activitățile obștești, organizate în colectiv, fac parte: reparațiile cabinetelor, pe care noi le făceam din contul nostru, menținerea ordinii pe teritoriul din jurul spitalului, săditul florilor și plantarea diferitor copăcei. Plus la asta, toate sărbătorile le petreceam organizat împreună cu colectivul.

O dată la cinci ani ne întâlnim cu colegii de Facultate

Am păstrat relații amicale cu colegii de facultate. Cu unii dintre ei chiar ne-am înnemurit: mi-am făcut un fin de cununie, care mi-a fost coleg de facultate. După absolvirea facultății, am avut mai multe întâlniri, serate cu colegii de grupă. Noi organizăm aceste întâlniri o dată la cinci ani; ultima întâlnire a fost în 2019, iar la anul viitor, în 2024, va fi următoarea întâlnire. O parte dintre colegi sunt plecați din țară și nu pot participa la întâlnirile noastre; cu ei noi discutăm prin internet.

Țin legătura și cu profesorii, îndeosebi cu cei de la catedrele de pediatrie. Suntem în relații foarte bune, ne telefonăm, facem schimb de informații, oferim consultații, în caz de ceva. Prieteniile legate în facultate sunt pentru toată viața.

SURSE ICONOGRAFICE

Vitalie Triboi împreună cu soția, Tamara Triboi. Fotografie din anii studenției, 1987

Vitalie și Tamara Triboi cu fiul Oleg, 1989

Vitalie și Tamara Triboi, în Ucraina, 1989

Vitalie Triboi împreună cu prietenii la o zi de naștere, 1991

Vitalie Triboi și colegele sale de muncă la evenimentul „Toamna de aur”, Călărași, 2022

„MAJORITATEA AM FOST O MASĂ DE MANEVRĂ PENTRU OPORTUNIȘTII CARE AU PROFITAT DE SINCERITATEA ȘI NAIVITATEA NOASTRĂ [...]"

Rodica Ursu Naniu s-a născut la 30 octombrie 1969, în orașul Cahul. Este absolventă cu medalie de aur a școlii medii din s. Roșu, rn. Cahul (1986). A făcut studii de licență la Facultatea de Istorie a Universității de Stat din Moldova (1987–1992) și a urmat doctoratul în istoria artei la Facultatea de Istorie a Universității București (1992–1996). În anul 1998 susține teza de doctorat *Religia și mitologia geților, reflectate în monumentele de artă (sfârșitul sec. V – sec. III î. Chr.)*, specializarea „Antropologie culturală", sub conducerea profesorului universitar, doctor Radu Florescu. A fost cadru didactic titular la Facultatea de Istorie si Relații Internaționale a Universității „Spiru Haret" și la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova. Este membru fondator al Asociației „Syllabus", prin intermediul căreia a realizat proiecte menite să ajute mediul educațional și academic din Republica Moldova. Coordonează Departamentul de Cercetare al editurii Eurodidactica (București).

Tatei i-a revenit grija pentru educația noastră

Am venit pe lume într-o familie de învățători din comuna Roșu, rn. Cahul: mama – profesoară de geografie, tatăl – de limbă și literatură *moldovenească*. Niciunul dintre părinți nu era originar din Roșu, însă soarta i-a adus aici, legându-le destinul de școala medie din localitate, unde au profesat peste 40 de ani. Fiind trei copii în familie, greul gospodăriei a că-

zut pe mama, astfel că tatei, mai poet din fire, i-a revenit grija pentru educația noastră. La el veneam cu temele pentru acasă, cu el scriam cele mai frumoase compuneri din clasă și alcătuiam urături în versuri pentru bunici, el ne-a pus patinele și schiurile în picioare, cărându-ne la marginea satului, unde aveam un ochi de apă și tot el a fost cel care ne-a îndemnat să urmăm, în paralel, cursurile școlii de muzică din Cahul, care se afla la 5 km de Roșul meu natal. Tata era pedagog prin vocație (făcuse și Școala Pedagogică din Cetatea Albă) și stăpânea la perfecție arta educației, reușind să-și apropie copiii, indiferent de vârsta acestora. Ne spunea povești (unele încropite ad-hoc), intrând în rolul personajelor, declama poezii cu multă sensibilitate, ne surprindea prin tot felul de concursuri, astfel că prin joacă am învățat multe dintre lucrurile esențiale pe care un copil trebuie să le cunoască în cei 7 ani de-acasă. La școală însă, nu-și permitea dulcegării cu noi. Lucrurile erau foarte clare: acasă era acasă, școala era școală. Colegii mei de școală, pentru care tata era o autoritate aproape intangibilă, au fost surprinși să-l descopere și altfel, la petrecerea mea de 10 ani. I-a aliniat pe toți în jurul pianului, la care eu jubilam cu *Dansul purcelușilor*, iar el, împreună cu copiii, a început să țopăie prin casă, grohăind care mai de care, spre disperarea mamei. A fost o petrecere pe cinste!

Până a merge la școală, am trecut prin grădiniță, unde mie, personal, mi-a plăcut foarte mult. Se punea mult accentul pe activitățile de bricolaj, permanent confecționam câte ceva din tot felul de materiale naturale sau reciclabile, am avut și educatoare dedicate, doamnele Elizaveta Vrabie și Victoria Chihai, cărora le port, peste ani, aceeași recunoștință.

Educația prin muncă

Da, împărțeam, oarecum, sarcinile din casa și cele de-afară. Și asta pentru că noi, deși stăteam la bloc, aveam o mică parcelă de pământ și o mică anexă gospodărească, unde creșteam câteva găini, iepuri, gâște. Astfel, eram responsabilă de curățenia din casă, iar frații mei – de hrana animalelor, care implica ceva mai mult timp și efort, pentru că trebuiau să meargă după lucernă în balta Prutului și nu era ușor pentru un copil de 10-12 ani să care câte un sac de iarbă verde și mustoasă, pe bicicletă. Dar toți colegii noștri făceau asta zilnic, nu cred că era copil care să nu fi avut ceva responsabilități în gospodărie. Dar, ca tot copilul, se mai întâmpla să stea animalele sau pasările flămânde, când pierdeam noțiunea timpului, jucându-ne.

În acea ecuație, familia și școala aveau un rol infim, rolul principal revenindu-le televiziunii și radioului

În 1976, când am mers în clasa I, școala noastră abia se dăduse în exploatare de câțiva ani și totul era nou și curat. Era o școală mare, cu parter și două etaje, cu o sală de sport și una de festivități, cu săli de clasă luminoase. O bună bucată de timp am fost terorizată de gândul că mă voi rătăci și nu-mi voi găsi clasa. În clasa I-a am fost primiți cu toții în rândurile octombreilor. Nu-mi aduc aminte de vreo ceremonie aparte, dar îmi aduc aminte că purtam foarte mândră insigna de octombrel, o steluță roșie cu cinci colțuri, care avea în mijloc chipul unui copil bucălat, cel al lui Lenin în copilărie. Lenin ne zâmbea de pe prima pagină a abecedarului, de numele lui erau legate câteva povestiri și poezii pentru cei mici, iar percepția generală era că acesta este un bunic blajin, care are grijă de toți octombreii. Fără a înțelege foarte multe, repetam cu mare înflăcărare, în unison, la careuri: *La al Patriei apel* / *Gata-i orice octombrel*! Nu ne era foarte clar motivul pentru care Patria ne-ar fi convocat și nici cum ar fi trebuit sa reacționăm noi. Cert este faptul că noțiunea de Patrie ne era indusă de mici, precum și sentimentul de mândrie de a fi cetățenii celui mai mare și mai progresist stat, Uniunea Sovietică. În acea ecuație, familia și școală aveau un rol infim, rolul principal revenindu-le televiziunii și radioului: în toate buletinele de știri accentul se punea pe articolul posesiv, fapt ce te plasa automat în rândul poporului sovietic care atingea în fiecare zi noi și noi culmi. De aici și mândria, când auzeai la știri că *sportivii noștri* au cucerit medalii la olimpiade, *cercetătorii noștri* au făcut cine știe ce descoperire, *cosmonauții noștri* au ieșit primii în spațiul cosmic și tot așa. În același timp, dacă vreun sportiv din Kazahstan sau Moldova, spre exemplu, lua vreo medalie, știrea era construită pe formatul: *sportivul nostru din Kazahstan a luat medalia de aur*, nicidecum că *sportivul kazah a luat medalia de aur.* Într-un final, am ajuns să vorbim despre *ai noștri, care au făcut și au dres* [...]. Aceeași politică era susținută și de presa scrisă, care era de limbă rusă, la fel ca televiziunea unională. În ceea ce privește televiziunea republicană, care avea programe atât în limba rusă, cât și în limba română, nu-mi aduc aminte să se fi cultivat elementul național, decât prin emisiunile de folclor, dar și aici trebuie făcută precizarea că folclorul era inspirat din realitatea noii orânduiri socialiste. Cam acestea erau clișeele limbajului de lemn.

Profesoara de istorie – icoana sufletului meu

Dintre profesori, icoana sufletului meu a rămas profesoara de istorie, Cristina M. Bratu, care, de altfel, mi-a și influențat alegerea ocupațională. De când am cunoscut-o, în clasa a V-a, nu mi-am mai putut imagina că aș putea face și altceva decât să fiu profesoară de istorie. Avea un fel aparte de a preda, exercitând asupra noastră un soi de fascinație pe care n-am întâlnit-o decât mulți ani mai târziu în persoana lui Neagu Djuvara, profesor la Facultatea de Istorie din București. Revenind la profesoara mea de istorie, e un exemplu clasic de întâlnire providențială, care-ți marchează destinul. Și un prilej de reflecție pentru noi toți, în special cei care, într-un fel sau altul, și-au legat activitatea de pedagogie: de a conștientiza puterea exemplului. Niciodată nu poți bănui până unde merge influența pe care o exercită un profesor asupra discipolilor. Iar exemplul poate fi, în egală măsură, bun sau mai puțin bun, că să nu zic rău. Zicea, la un moment dat, actrița Stela Popescu, în rolul unei directoare de școală: *Copiii se strică ușor, dar se repară greu*. Se referea la exemplul profesorului, de fapt, a oricărui adult care devine, conștient sau nu, un model pentru un suflet care încă nu are capacitatea de a discerne. Iar modelele, din păcate, nu sunt întotdeauna pozitive.

Profesorul pe care-l porți în suflet toată viața

Totul, de la ținuta profesională la cea etică și morală. Și nu sunt vorbe mari. Întrebați pe oricine dintre foștii elevi și vă va răspunde la fel, indiferent dacă a fost un elev silitor sau mai puțin silitor. Revenind la percepera mea de atunci, eram fascinată atât de materia pe care o preda (care, trebuie să recunoaștem, este una foarte ofertantă), dar și de felul de a fi al profesoarei: avea o sclipire aparte în ochi, când ne preda tema, lecțiile de istorie fiind complexe. Făcea mereu asocieri între evenimente, personalități, opere artistice, într-un cuvânt – crea o atmosferă unică. Pentru mine Cristina M. Bratu rămâne profesorul pe care-l porți în suflet toată viața și la care revii ori de câte ori simți nevoia unui prieten, chiar dacă acest prieten s-a retras în lumea necuvintelor.

Un copil învață foarte mult din exemplele pe care le vede în jur

Vedeți Dvs., un copil învață foarte mult din exemplele pe care le vede în jur. De aceea e o discuție întreagă în jurul ideii dacă ne naștem cu toții egali și dacă pornim cu șanse egale în viață. Eu, în virtutea faptului că părinții

erau profesori și erau abonați la tot felul de reviste de specialitate, m-am născut într-o casă unde deja era o biblioteca, ceea ce era un privilegiu față de alți colegi de-ai mei. Tata avea o bibliotecă pe care o adunase din călătoriile din spațiul Uniunii Sovietice, aducând de la Moscova, de exemplu, cărți de autori români, cumpărate de la Librăria „Drujba norodov". Un paradox pe care tinerii de astăzi nu prea au cum să-l înțeleagă: în URSS – din care făcea parte și RSSM, a cărei populație vorbea limba română – literatura română era clasată la capitolul *Literatură străină* și putea fi cumpărată doar la Moscova, în condițiile în care cărțile românești din bagajele celor care se întorceau de la rudele din România erau confiscate la vamă. În același timp, nu doar pasiunea tatei pentru lectură, dar și obligativitatea de a fi la curent cu tot ce apărea în *literatura moldovenească*, a dus la completarea bibliotecii noastre cu toți autorii care s-au editat în acei ani: Ion Canna, Gheorghe Malarciuc, Vera Malev, Anatol Codru, Ion Ciocanu, Pavel Boțu, mai târziu – Ion Druță. Bineînțeles, aveam și clasicii literaturii ruse (Pușkin, Lermontov, Griboedov, Maiakovski), și beletristică în limba rusă.

Lecturile copilăriei erau inspirate de profesorii noștri

Existau, pe timpul nostru, două colecții de carte: „Aelita" (carte de ficțiune fantastică) și „Romantica" (ficțiune istorică), pe care de-a dreptul le-am devorat. Mai mult decât atât, eram, se pare, un bun povestitor, pentru că aveam permanent o liotă de copii în jurul meu, cărora le povesteam câte ceva. De obicei, punctul de întâlnire era „la pâine", adică lângă magazinul de pâine (care era, de fapt, o baracă mică, improvizată din panouri, care se afla în mijlocul satului și unde încăpeau doar rafturile de pâine și tejgheaua vânzătoarei). În fiecare zi, pe înserate, venea mașina de pâine, care lăsa o parte din produse la noi, după care pleca în satul vecin. Nu-mi explic motivul pentru care niciodată pâinea nu venea în cantități suficiente, fapt ce ducea la dezlănțuirea unor adevărate bătălii. Nu se ținea cont de nicio organizare, deși toată lumea își trimitea copiii cu una-două ore înainte, ca să prindă un loc la coadă (*să prindă rând*, cum ziceam noi). Până să ajungă mașina cu pâine, fiecare își știa locul. Cum staționa mașina, dădeau năvală adulții, iar noi, copiii, eram efectiv striviți. Dar aceasta era partea mai puțin agreabilă a lucrurilor. Partea frumoasă era că fugeai de treburile casei, că să prinzi rând *la pâine*, timp în care te jucai pe *medeanul* din fața magazinului sau ascultai povești. Era o adevărată tragedie, dacă nu ajungeam într-o zi la pâine și lăsam neterminată povestea vreunei aventuri de-a lui Ulise [...].

Revenind la lecturile copilăriei, era firesc ca acestea să ne fie inspirate de profesorii noștri. Mai ales, în timpul pregătirii seratelor tematice, când concuram între noi, clasele de elevi, motiv pentru care căutam tot felul de curiozități din diverse domenii. Îmi aduc aminte cu mare drag de concursurile de cultură generală, de seratele literare, de cele geografice, istorice etc. Una dintre ele a rămas, cu siguranță, în amintirea elevilor de atunci, cea dedicată operei lui Eminescu. Îmi aduc aminte că a fost dramatizat un fragment din *Luceafărul,* în care una dintre eleve a jucat rolul Cătălinei, îmbrăcată în rochie lungă, albă, de mireasă, împrumutată de la cineva. La scenografie, sunet, lumini s-a lucrat zile în șir, după ore, cu mijloacele din dotare, dar cu foarte multă implicare a profesorilor de limba română, Nicolae Vrabie (priceput și în ale tehnicii) și tatăl meu, Gheorghe Naniu. Noaptea, pe culoarele școlii, care produceau un ecou impresionant, profesorul Vrabie i-a înregistrat tatălui meu vocea, în rolul *Luceafărului*. Imaginați-vă efectul pe care l-a avut asupra noastră acel spectacol: în întunericul sălii, un fascicol de lumină cădea pe Cătălina, suavă, delicată, care mergea pe o rază de lumină, iar din neant îi răspundea *Luceafărul*, a cărui voce se rostogolea în ecouri.

Propaganda sovietică

Nu prea ni se impuneau, decât cele care țineau de programa școlară. Dar, în schimb, aveam obligativitatea să pregătim în fiecare zi de luni, la ora de informație politică, noutăți din țară (Uniunea Sovietică) și din lume. Abia aici intra pe fir propaganda sovietică, pentru că nu exista nicio revistă pentru copii (*Tânărul leninist, Scânteia leninistă* etc.), în care să nu fi existat rubrica „Două lumi – două copilării" (sau ceva de acest gen), în care să fie prezentate, în antiteză, cele două realități: copilăria fericită din URSS *versus* copilăria mizerabilă din țările capitaliste; dreptul copiilor din URSS la educație, sănătate, distracție *versus* lipsa de drepturi a copiilor din lagărul capitalist, care erau nevoiți să cerșească, ni se spunea, pentru a supraviețui. Eu am fost marcată de un text din manualele noastre, despre o fetiță americană Nancy, care își dorea cu ardoare o pereche de pantofiori roșii din vitrina unui magazin, dar care nu și-i putea permite. Cred că, dacă s-ar fi anunțat o strângere de fonduri pentru acea fetiță sau pentru acei copii, am fi fost în stare să renunțăm la toate economiile noastre adunate de Anul Nou, când mergeam cu uratul, atât de impresionante erau cazurile prezentate, mult mai captivante decât necazul unuia dintre colegii noștri, care venea la școală cu încălțămintea ruptă, pentru ca nu avea

alta. Doar că despre el nu se scria la ziar. Privind retrospectiv, realizezi cu mintea adultului de astăzi că lucrurile erau grotești, atunci însă le luam ca atare, fără a ne pune prea multe întrebări.

Noi, cei de pe malul Prutului, eram privilegiați, pentru că prindeam și canalele tv românești

Pe noi, copiii, prea puțin ne interesau știrile politice. Erau câteva emisiuni pentru copii, pe care le vizionam duminică („Budilnik", [Deșteptătoeul], „V gosteah u skazki", [În lumea poveștilor]), în celelalte zile fiind prinși cu diverse activități. Noi, cei de pe malul Prutului, eram privilegiați, oarecum, pentru că prindeam și canalele tv românești. Astfel, ani la rând, în seara de revelion, comutam programele când *la români*, când *la ruși*. Tot la televiziunea română am privit filmele muzicale *Veronica* și *Capra cu 7 iezi*. Eram fascinată de melodicitatea limbii române. De altfel, în sudul Basarabiei, se vorbea o limbă mai puțin afectată de rusisme, decât în restul Basarabiei, iar unul venit de *la sud* făcea imediat notă distinctă printre vorbitori.

Nu prea înțelegeam eu felul în care erau tratați cei doi bunici ai mei de Ziua Victoriei

La noi se vorbea foarte firesc despre români, acasă aveam cărți în grafie latină, bunicul îmi povestea despre cele patru clase la români, celalalt bunic îmi cânta cântece românești, pe care le știam de la postul de radio românesc, vecinii noștri aveau rude în România, cărora le făceau vizite și de unde veneau cu tricotaje foarte frumoase, iar eu corespondam cu o fetiță din Galați, care îmi trimitea felicitări cu sclipici. Deci, nimic care să stârnească nelămuriri. Ceea ce nu prea înțelegeam eu era felul în care erau tratați cei doi bunici ai mei de Ziua Victoriei, care se serba pe 9 Mai. Astfel, bunicul Ion, cu pieptul plin de medalii, era invitat la serbare și omagiat, iar bunicul Gheorghe era total neglijat, deși ambii luptaseră pe front. Doar că soarta a făcut ca unul să fi fost înrolat în armata sovietică, iar celălalt – în Armata Română; bunicul Ion a ajuns pe jos până la Leipzig, iar bunicul Gheorghe a căzut în prizonierat, la ruși, și trimis într-un lagăr din Jankoi (Crimeea), de unde a avut totuși norocul să se întoarcă după război. Despre aceste lucruri nu se vorbea cu noi, nepoții. Se pare că bunicul a refuzat să povestească despre ce i s-a întâmplat până și copiilor săi, pentru a nu-i expune. Din teamă și din grijă pentru ei. Dacă ar fi apucat schimbarea regimului, poate s-ar fi încumetat să ne vorbească.

Ei (clasicii) sunt ai noștri sau ai românilor? [...]

Și a mai fost un moment din copilărie, pe care mi-l aduc bine aminte. Prin clasa a VI-a, la o lecție de Limbă moldovenească, la care asistau și câțiva profesori din raion, profesorul nostru Constantin Căruță ne vorbea despre clasicii literaturii: M. Eminescu, I. Creangă, V. Alecsandri etc. M-am ridicat și am întrebat: „Ei (clasicii) sunt ai noștri sau ai românilor?" Profesorul, luat prin surprindere, mi-a răspuns filosofic, în două sensuri: „Sunt ai noștri". Am ieșit nelămurită de la acea lecție, iar când i-am repetat întrebarea și lui tata, reacția lui a fost ceva de genul: „Ți-ai găsit exact momentul potrivit să întrebi omul! De ce nu m-ai întrebat pe mine, acasă?" Era clar că în alte condiții, fapta mea n-ar fi rămas fără repercusiuni pentru profesor (de altfel, ceea ce este de reținut din toată povestea e că noi, copiii, eram departe de conștiința apartenenței etnice și că doar unii dintre adulți își mai puneau întrebări: propaganda despre poporul moldovenesc, parte a marelui popor sovietic, și-a atins scopul. Eram chiar foarte mândri să fim cetățenii Uniunii Sovietice. Îmi aduc aminte ce entuziasmați eram de succesele sportivilor sovietici la diverse competiții internaționale, pe care-i percepeam drept *ai noștri*.

Disciplinele care veneau să accentueze propaganda [...]

Da, pe lângă cele două ore de Istorie a URSS, începând din clasa a VI-a, aveam o oră, la două săptămâni, de Istorie a Moldovei. Doar că aici a intervenit personalitatea profesoarei noastre, Cristina M. Bratu, care a refuzat, pur și simplu, să ne predea istoria Moldovei. Se știa despre acest refuz la nivelul conducerii școlii (știu asta de la tata, care era director adjunct), dar, care, tacit, a acceptat situația. De ce, o să întrebați? Pentru că prestația profesională, etică și morală a profesoarei noastre nu lăsa loc unei alte interpretări decât celei de a spune adevărul, atât la cât avea acces. Astfel, la ora de istorie a Moldovei noi discutam despre istoria artei.

Acum câțiva ani, Constantin S. Căruță, profesorul de limba și literatura română, mi-a povestit cum „l-a salvat" Cristina Mihailovna la o sesiune de proiecte didactice, unde se făcea selecția pentru participarea la Expoziția unională de la Moscova, din 1980. Proiectul lui fusese blocat, pentru că în textul literar evocat (*Balada Meșterului Manole*) era menționat râul Argeș (*Pe Argeș în gios / Pe un mal frumos / Negru-Vodă trece/ Cu tovarăși zece):* Kak eto Argeș? Gde nahoditsea eta reka, v Rumynii? (Cum acest Argeș? Unde se află acest râu în România?) *s*-a indignat unul din membrii comisiei.

– Nu te necăji, dragă, și lasă balada la locul ei, ar fi zis profesoara noastră. Taie Argeș și zi-i: *Pe un râu în gios/Pe un mal frumos*, că sigur nu se vor prinde! Ce înțeleg ei din literatura noastră?! A fost un subterfugiu care a salvat proiectul ce punea în discuție exemplul meșterului Manole, a sacrificiului care dă durabilitate oricărei construcții, a ideii că *Ana fiecăruia* este dăruirea și priceperea ce conferă plusvaloare oricărei munci.

A avut curajul să ia atitudine prin refuzul de a preda istoria Moldovei [...]

Da, a avut, pentru că era un fals. În același timp, știa că poate să mizeze pe discreția conducerii școlii, altfel lucrurile ar fi putut s-o ia pe un făgaș tragic. Gesturi mici, dar cu semnificații adânci. Îmi aduc aminte că în timpul războiului din Transnistria, tot Cristina M. Bratu a avut o luare de poziție, scriindu-i o scrisoare președintelui de atunci al Republica Moldova, Mircea Snegur, și explicându-i care era, de fapt, miza acelui conflict.

Faptul că aveam niște profesori care ne cultivau o română literară era, în sine, un act de asumare a identității și de cultivare a acesteia. Prin grija lui Nicolae Vrabie, Gheorghe Naniu, Dionisie Crivenco, Constantin Căruță se reînnoda firul moștenirii culturale.

Activitatea extrașcolară

Fiind copii, nu pot zice ca am fost supuși vreunei presiuni decât celei specifice tuturor timpurilor, când e vorba de copii și de școală. Cu alte cuvinte, până a ști că lui Lenin îi aparține lozinca „Învățați, învățați și iar învățați” (care era scrisă pe toți pereții, de altfel), o auzisem de sute de ori din gura părinților și a profesorilor, care ne cicăleau zilnic să învățăm, să ne dăm silința să fim mai buni etc. Asta se întâmplă dintotdeauna, de când există copii și părinți.

Am fost și octombrel, și pionier, și comsomolist. Firește că am fost, nici nu se punea problema altfel. Ba chiar purtam cu mare fală cravata roșie (la început, până când ne-am plictisit). Faptul că făceai parte dintr-o colectivitate, că ți se recunoșteau meritele în activitățile care se organizau, îți dădeau un sentiment de împlinire. Zic asta pentru că erau și copii care nu străluceau la învățătură, dar excelau în campaniile de strângere a fierului vechi, a maculaturii sau care erau mult mai pricepuți în mica noastră fermă școlară, unde îngrijeam de o duzină de iepuri (operațiunea se numea *Uriașul alb* și se desfășura la nivel de republică). În concluzie, se

organizau tot felul de activități extrașcolare, care îi atrăgeau pe copii, fiind distractive și punându-i în competiție. Recunoașterea celorlalți era o recompensă care îți creștea stima de sine și îți dădea curaj. Până a ajunge să fim comsomoliști, totul era mai mult o joacă. Dar asta nu înseamnă că nu eram contaminați *volens-nolens* de sistem și de limbajul de lemn al epocii: recitam poezii cu Lenin, participam la adunările pionierești, făceam de gardă la bustul lui Lenin (plasat în holul școlii), cu mâna ridicată în semn de salut, pe 22 aprilie, când era omagiat, defilam la careu, sub drapel: ne dădeam importanță, mimând adulții. După intrarea în organizația comsomolistă, lucrurile s-au cam schimbat: primisem toți carnet de membru, plăteam cotizație lunară (care era nesemnificativă, 2 copeici, adică echivalentul unui caiet de 12 pag.), eram obligați să participăm la ședințele lunare (adunările comsomoliste), unde se puneau în discuție – ceva mai aplicat – preceptele idealurilor comuniste, cum ar fi comportamentul necorespunzător al vreunui coleg, implicat într-o altercație din te miri ce motiv, fapt ce nu rezona cu imaginea omului nou.

Era o cerință clară ca profesorul, indiferent de materia predată, să puncteze educația patriotică, care nu putea fi decât ideologică

La ore, se pare, că era o cerință clară ca profesorul, indiferent de materia predată, să puncteze, cumva, educația patriotică, care nu putea fi decât ideologică. De obicei, acest lucru se făcea printr-un citat: *Așa cum menționau clasicii marxism-leninismului* [...]. Acest lucru nu-l înțelegeam pe-atunci și nici nu-i prea acordam atenție. În schimb, la nivelul simbolurilor propagandistice vizuale, da, aveam în școală, pe pereți, două-trei citate din operele lui Lenin. În holul central de la parter se afla bustul lui Lenin, flancat de două panouri cu definiția omului nou – constructorul comunismului. Tot acolo, erau afișați membrii Biroul Politic, iar pe un alt panou – stemele celor 15 republici-surori. În cabinetul de istorie atârnau portretele celor trei ideologi: Marx, Engels și Lenin. Imaginea celui din urmă, alături de copii (un alt clișeu răspândit în tot URSS-ul), cred ca era expusă în una din sălile de clasă ale elevilor din primar. Cu alte cuvinte, figurile marilor ideologi ne erau familiare. Se pare că prezența unor simboluri vizuale ideologice era o cerință la nivelul tuturor instituțiilor statului. Însă în procesul de studiu nu a pus nimeni presiune pe noi. Am menționat serbarea anuală a zilei de naștere a marelui conducător, pe 22 aprilie, când se organiza careu, se cântau cântece și se recitau poezii. Dar

nu pot vorbi despre un sentiment de devoțiune, n-am văzut pe nimeni să-și rupă hainele de pe el. Dar, repet, mai mult sau mai puțin conștient, am fost cu toții impregnați de ideologia sovietică. După căderea URSS și ieșirea la iveală a crimelor lui Lenin, mulți s-au simțit foarte afectați, iar unii au refuzat chiar să creadă adevărul istoric. Se năruise un simbol, în care au crezut o viață întreagă. Vedeți ce înseamnă repetarea la infinit a unei minciuni, care ajunge să fie luată drept adevăr? În lipsa unor alte surse de informare decât cele controlate de aparatul de propagandă, nu prea aveai cum cunoaște adevărul.

Participarea la muncile câmpului

Da, la începutul fiecărui an școlar mergeam la cules de struguri, în jur de trei-patru săptămâni. Dacă stau să-mi amintesc, nimeni nu percepea acest lucru ca pe o corvoadă. În primul rând, pentru că, fiind de la țară, eram obișnuiți cu munca, în al doilea rând, pentru că era mai important să fim cu toții la un loc, să ne distrăm împreună. Ziua de muncă dura vreo 6 ore, din care primele două erau de mare avânt, după care, obosiți, o dădeam pe joacă. Trăgea de noi doamna dirigintă să ne terminăm de cules rândurile de viță-de-vie ce ne fuseseră repartizate. Când am crescut mai mari, concuram cu celelalte clase. În funcție de rezultate, eram premiați. Se organizau excursii pentru elevi, cheltuielile fiind suportate de către gospodăria experimentală din satul nostru. Și vara, de obicei, era organizată așa numita *brigadă de producție,* care nu era obligatorie, dar unde mereu munceau câte 20-30 de copii. Aceștia ajutau la legatul viței-de-vie sau la prășitul legumelor din balta Prutului, care fusese desecată.

În *Artek* plecau doar copiii de muncitori și țărani

În afară de premii, fiecare primea și bani pentru munca depusă, care nu erau mulți, dar totuși era ceva. Elevii cu note foarte bune erau motivați să lucreze bine și pentru un alt motiv, decât cel financiar: în funcție de rezultate, erau desemnați unul-doi candidați pentru participarea în tabăra unională de copii *Artek*, din Crimeea, cea mai vestită tabără din tot URSS. La un moment dat, rn. Cahul i-au fost alocate câteva locuri. Toate datele mă recomandau pentru a fi unul dintre candidați, însă pe ultima sută de metri m-au anunțat că va pleca o altă colegă. Vă imaginați perplexitatea mea? Ulterior am înțeles că n-am trecut concursul dosarului: în *Artek* plecau doar copiii de muncitori și țărani. Bănuiesc că au fost și derogări, eu

vorbesc doar de cazul meu. Asta a fost prima mare nedreptate care mi s-a făcut. Dar, a trecut, eram copii, nu stăteam să disecăm firul în patru. Mai ales că nici nu ne trecea prin minte să punem la îndoială justețea deciziilor luate mai sus. Revenind, dacă m-ar întreba cineva care e părerea mea cu privire la implicarea copiilor în activitățile agricole, din timpul alocat școlii, așa cum s-a procedat în cazul nostru, aș fi categoric împotrivă. Dar, în același timp, susțin că fiecare școală ar trebui să aibă un teren experimental, unde copiii să-și desfășoare orele practice. Educația prin muncă își are rostul ei în formarea unui tânăr, reînnodând, în același timp, legătura omului cu natura. Nu poți să vorbești despre natură, dacă n-ai habar cum crește o plantă.

Cum a fost resimțită mișcarea de renaștere națională la nivelul școlii și a comunității

Pe atunci deja nu mai eram elevă, eram studentă. Dar din discuțiile cu tatăl meu și cu profesorii mei urmăream, cumva, evoluția lucrurilor: de exemplu, primele donații de carte românească în Basarabia, entuziasmul profesorilor la apariția manualelor românești în școala noastră. Mă refer la cele de limbă și literatură română și la cele de istorie. O altă noutate au fost cursurile de limbă română pentru alogeni, susținute de profesorii noștri. Mai erau și vizitele în România, organizate de către inspectoratul de învățământ. Pe atunci inspector-șef la Cahul era Nicolae Vrabie, profesorul nostru de limbă și literatură română, care s-a implicat foarte mult în desfășurarea activităților metodice mixte, la care participau și profesori din România. Avântul acelor timpuri rămâne unul de referință în istoria noastră recentă [...].

Admiterea la facultate era politizată, fiind avantajați, în special, tinerii comuniști, care erau, în marea lor parte, proaspăt demobilizați din armata sovietică

Anii de studenție au fost frumoși, pentru că tinerețea în sine este o vârstă a bucuriei ce vine din comunicare, din prieteniile legate, din distracțiile în comun. Dar, în același timp, nu pot să nu remarc faptul că admiterea la facultate era politizată, fiind avantajați, în special, tinerii comuniști, care erau, în marea lor parte, proaspăt demobilizați din armata sovietică. Examenele de admitere erau foarte dure, dar acest lucru nu excludea acționarea pilelor și a relațiilor, motiv pentru care situația era destul de ames-

tecată. Fiind vorba de Facultatea de Istorie, aceasta era percepută drept o pepinieră pentru funcțiile de vârf din administrația locală și cea centrală, din structurile PCUS. De aceea, era o facultate mult râvnită. Și doar o parte din cei care dădeau admiterea la Istorie o făceau de dragul istoriei. Eu am picat la admitere, în primul an (1986) și aș fi avut toate motivele să-mi schimb opțiunea. Nu pentru ca m-aș fi răzgândit cu privire la viitorul meu profesional, ci pentru că impactul cu realitatea a fost unul foarte dur prin nedreptatea ce mi se făcuse. Spre disperarea părinților mei, am insistat să reiau admiterea la Universitate, la aceeași facultate, unde am și reușit în anul următor.

Am ales să mă ocup de istoria antică, de artă și spiritualitate

Așteptările mele erau foarte mari, atât pentru partea de studii, cât și pe pentru tot ceea ce definește viața de student: deschideri noi, materii interesante, discuții, dezbateri, experiențe culturale pe care doar aici, în Chișinău, le puteai avea, majoritatea dintre noi venind din provincie, unde nici măcar un cinematograf ca lumea nu aveam, nemaivorbind de teatru sau o sală de expoziție. Mai era și experiența ultimilor ani de școală, când, la Istorie, doamna profesoară ne provoca mereu cu noi întrebări, stârnind dezbateri care continuau și după terminarea lecțiilor. Niciodată nu a ținut strict de manual, astfel că lecțiile noastre erau mult mai complexe și interesante. Cu o astfel de proiecție am venit eu la facultate, însă aici lucrurile stăteau altfel. Printre materiile de studiu din anul I era istoria PCUS, unde aveam de tocit lucruri pe care nu le înțelegeam. Conspectam în neștire operele lui Lenin, pierzându-ne timpul și energia, motiv pentru care un an de zile m-am luptat cu gândul de a abandona facultatea. Situația era, oarecum, echilibrată de istoria Orientului antic (semestrul I) și istoria Greciei antice (semestrul II), cu Vladimir Potlog în calitate de profesor titular, care a fost pentru mine gura de aer proaspăt. Deși era decan, nu a lipsit niciodată de la ore. A fost un profesor care ne-a marcat prin prestația intelectuală, harul pedagogic și ținuta morală. Un patrician al spiritului, un model cum puține întâlnim în viață. A mai fost și cursul de Arheologie, ținut de regretatul profesor Ion Niculiță, care ne intriga prin originalitatea expunerii, dar și prin exigența-i proverbială, care făcea din materia respectivă proba de foc a anului I. A mai fost și Etnografia popoarelor lumii, care era foarte interesantă, însă greu accesibilă, fiind predată în limba rusă de către profesorul Visarion Totrov, care era, de al-

tfel, un om extrem de agreabil. Începând din anul II, lucrurile au stat mai bine, tocmai pentru ca am învățat și noi să fentăm materiile ideologice și să ne preocupăm fiecare de zona sa de interes. Eu am ales să mă ocup de istoria antică, de artă și spiritualitate, iar tema primei lucrări de curs ținea de spiritualitatea geto-dacilor, pe care am elaborat-o sub îndrumarea profesorului Ion Niculiță.

Fondul de carte al bibliotecii USM

Aici ați pus degetul pe o altă mare problemă, care era cvasigenerală în învățământul mediu de specialitate și cel superior. Peste 99% din întreaga bibliografie era în limba rusă. Într-o română de lemn era redactată doar istoria Moldovei, care era așa cum era: o mistificare și denaturare crasă a evenimentelor, ba chiar omiterea, intenționată, a unora dintre ele. Politica partidului era clară: moldovenii sunt un popor aparte, fără nicio legătură cu românii. Astfel, anul 1812 era anul dezrobirii, la fel cum au fost și anii 1940 și 1944. Ștefan cel Mare a fost domnul Moldovei, de unde se făcea o legătură directă cu RSSM și tot asa [...]. Mai erau și clasicii marxism-leninismului traduși din limba rusă și cam aici se terminau sursele într-o limba „moldovenească" de lemn și cu greșeli grave de exprimare și gramaticale. În rest, totul era în limba rusă. Deși cu toții făcuserăm rusa în școală, unii dintre noi provenind chiar din familii mixte, era foarte dificil să faci față: una-i vorbirea colocvială și alta – vocabularul de specialitate. Făceam efortul să înțelegem ceea ce citim, după care, odată tradus textul, să punem cap – coadă niște lucruri pentru a le înțelege. Era destul de dificil. Gândiți-vă că materiile pe care le aveam nu erau de loc ușoare: Istoria evului mediu (prof. Pavel Cocârlă), Istoria URSS (prof. Valentin Tomuleț, care ne stimula la discuții, insistând pe cunoașterea mai multor surse bibliografice), Istoria țărilor din Asia și Africa (prof. Filip Caragea), Istoria modernă universală (prof. Constantin Drachenberg) etc. În același timp, fiind câte 75 de studenți în același an, era o adevărată provocare să prinzi disponibil unul din cele câteva manuale, pe care le puteam consulta doar în sala de lectură. Riscai să intri nepregătit în seminar, motiv pentru care, la ore, luam de zor notițe. În esență, nu era un lucru rău să urmărești discursul profesorului, doar că de cele mai multe ori totul se reducea la acele notițe, ceea ce nu era normal. Din păcate, în timpul studenției noastre cam aceasta era cutuma. Presupun ca era o practică veche, din moment ce unii profesori veneau cu foile îngălbenite de timp [...]. Sper ca obiceiul să fi dispărut, între timp,

altfel învățământul superior își ratează, în continuare, scopul. Nu atât cunoștințele, cât capacitatea de a gândi, a corobora sursele, a discerne între o părere sau alta, a emite o judecată pe care s-o poți argumenta sunt lucruri cu mult mai importante. Raportându-ne la timpurile pe care le-am trăit, lucrurile se explică, oarecum, logic: mai multe individualități creau mai multe probleme unui regim care îi voia pe toți egali și docili. Ne mirăm acum de ignoranța și de lipsa de atitudine civică din partea unei mari părți a populației de pe la noi. Nu uitați în ce regim am fost educați. Nu e neapărat o scuză, ci doar una din explicații pentru paradoxul pe care-l trăim de peste 30 de ani, de a nu ne putea rupe de mentalitatea lui *homo sovieticus*.

Viața de student la sfârșitul anilor '80

Eu zic că am avut o studență interesantă și asta pentru ca fiecare își organiza activitățile după interese. Mă refer la timpul în afara orelor de studiu. Mergeam regulat la Biblioteca Națională, unde, deși atmosfera era mereu sumbră (sau așa o percepeam eu), se organizau tot felul de expoziții tematice, de unde aflai lucruri interesante. Mai era Teatrul „Luceafărul", care avea pe atunci cel mai interesant repertoriu și unde găseam ecourile preocupărilor noastre. Cred ca am fost de vreo trei-patru ori la spectacolul *Horia* de Ion Druță, regăsindu-ne în căutările profesorului de istorie, interpretat de actorul Vasile Zubcu, în blugi, cu un profil aducător de Eminescu. Coloana sonoră a spectacolului devenise un fel de imn al studențimii, iar versurile poetului N. Dabija, „Cât trecutu-l ținem minte / Mai există lucruri sfinte..." le luam foarte personal.

În această atmosferă fremătătoare era firesc să apară, la facultate, și Cenaclul „Bogdan Petriceicu Hasdeu", coordonat de regretatul nostru coleg Valeriu Mutruc. Discuțiile în jurul problemei identității, a culturii românești, a lui Eminescu ca vârf de lance în problematica basarabeană a culminat cu un spectacol literar-artistic omagial dedicat poetului, în ianuarie 1989, care a rămas în amintirea tuturor celor prezenți. Astea erau evenimentele noastre, dar în viața de zi cu zi lucrurile nu stăteau chiar așa roz. Fiecare an universitar debuta cu problema unui loc în cămin, chiar dacă, teoretic, studenților cu rezultate bune la învățătură acesta le era garantat. Cinci ani am trecut prin aceleași emoții epuizante, până când mi se repartiza un loc. N-am înțeles niciodată resorturile acestui sistem. Mai era și mizeria din bucătărie, băi, wc, care era greu de suportat. Parte din vină era a studenților, parte a celor de la salubritate, care nu ridicau gunoa-

iele. În cămine nu exista personal de serviciu (în afară de uşieri), astfel că menţinerea curăţeniei era o mare problemă, generalizată la nivelul tuturor blocurilor de trai în comun.

Voiam să fim liberi, pentru că nu eram ruşi, sovietici

Anii '90 au venit cu nişte provocări greu de anticipat. Eram elevi, când la conducerea PCUS venise M. Gorbaciov, cel care a iniţiat politica de *glasnost şi perestroika*. Astfel, deşi problema nu se punea de a schimba radical mersul lucrurilor, ci doar de a le ajusta cumva la mersul lumii dinafară, efectul a fost invers. Gorbaciov a sperat, probabil, ca prin măsurile sale, ce anunţau o oarecare democratizare a vieţii politice, să reuşească consolidarea unităţii în jurul partidului comunist, dar reacţia a fost diametral opusă. Republicile-surori, ţinute în ţarcul sovietic timp de peste 70 de ani, nu au mai vrut să rămână surori, ci să devină state independente. Renaşterea naţională venea să răspundă acestui deziderat: voiam să fim liberi, pentru că nu eram ruşi, sovietici etc., eram altcineva. Din acest punct de vedere, pentru noi, studenţii acelor ani, a fost cea mai prolifică perioadă: cenaclurile literare, seratele artistice, spectacole la „Luceafărul", manifestaţii şi mitinguri în faţa clădirii guvernului, care era, de fapt, a partidului – toate dădeau sens vieţii noastre şi în toate ne aruncam fără a sta prea mult pe gânduri. Departe de mine gândul de a ne erija în mari revoluţionari, majoritatea am fost o masă de manevră pentru oportuniştii care au profitat de sinceritatea şi naivitatea noastră, precum şi de disponibilitatea de a pune presiune pe conducere prin grevele la care participam. Noi nu aveam de hrănit pe nimeni, cum s-ar zice, şi nu riscam să rămânem fără o sursă de existenţă, aşa cum se întâmpla în cazul celor care aveau serviciu. În schimb, la nivelul societăţii, perioada a fost una puternic bulversată atât din punct de vedere economic (nu se plăteau salariile, era penurie de produse alimentare, înflorise specula), dar, mai ales, mental: se crease un vid, o confuzie generală, dispăruse autoritatea politică şi nimeni nu ştia pe ce picior dansează. Crescuse şi infracţionalitatea, iar ieşitul seara pe stradă, în Chişinău, devenea din ce în ce mai mult o aventură pe cont propriu.

Era pentru prima dată când cineva afirma, sus şi tare, că vorbim limba română, chiar dacă ne ziceam moldoveni

Timpurile erau foarte tulburi, iar entuziasmul nostru se grefa nu doar pe idealurile românismului romantic pe care ni le proiectam, dar, intrin-

sec, și pe lipsa unei experiențe de viață, pe care cei mai în vârstă nu o puteau uita. Noi nu am fost generația celor care au trecut prin două refugieri, care au cunoscut războiul, care au trecut prin colectivizare și, ulterior, prin deportări, care au fost nevoiți să-și ascundă originile, pentru a-și asigura un trai decent. De aceea nu aș fi foarte categorică la adresa nimănui: trebuie să cunoști omul, să-i cunoști povestea, pentru a-l înțelege. Faptul că unii dintre profesori nu au fost în linia întâi nu înseamnă că nu împărtășeau ideile de libertate. După cum e valabil și viceversa: fiecare schimbare de regim este profitabilă pentru unii sau alții. Atunci l-am cunoscut pe profesorul Alexandru Moșanu, care devenise unul din liderii mișcării renașterii naționale – poate cel mai sincer și mai fidel cauzei pentru care luptase – și care nu și-a ascuns nicicând convingerile și opțiunile. Mai erau și profesorii Gheorghe Palade, Ion Niculiță, Anatol Petrencu, Tudor Arnăut, pe care-i întâlneam la demonstrații. Un adevărat șoc a produs în rândurile noastre, ale studenților, profesorul Ion Buga, prin publicarea – în *Învățământul public* din octombrie 1988 – a unui amplu material, *O limbă maternă – un alfabet*. Era pentru prima dată când cineva afirma, sus și tare, că vorbim limba română, chiar dacă ne ziceam moldoveni, bucovineni, bănățeni etc. De ce zic șoc, pentru că în anul I de facultate profesorul Buga ne-a predat istoria PCUS. Este unul dintre puținele exemple când nu a fost vorba de oportunism, pentru că omul n-a aspirat la niciun soi de putere și poziție socială privilegiată. A fost un istoric onest și cinstit cu sine însuși, în primul rând. Și curajos, pentru că nu mulți au avut atunci curajul dumnealui.

Cum s-au schimbat lucrurile la facultate [...]

Cum era și firesc, au intervenit schimbări în curriculă, ne-au fost introduse cursuri noi din aria istoriei Românilor. Îmi aduc aminte de orele lui Vitalie Văratic, un bucovinean cu o limbă română impecabilă și o cultură livrească impresionabilă. Cu dânsul am discutat despre unirea de la 1918, cauze, consecințe, lucruri care până atunci ne erau absolut necunoscute. Și, din ce îmi amintesc, la sfârșitul anului V, în cadrul examenelor de absolvire (de stat), am avut – în funcție de specializarea fiecăruia – câte un capitol din istoria românilor. Cu alte cuvinte, dacă specializarea era pe istoria veche/arheologie – în tematica de examinare intrau și câteva probleme din istoria veche a românilor; pentru cei cu specializarea în evul mediu – un capitol din istoria medievală a spațiului românesc și tot așa.

Nu aveam acces la izvoare, nu aveam bibliografie, iar cele câteva cărți care ajunseseră la facultate erau insuficiente. Îmi aduc aminte cum stăteam la coadă să consultăm *Istoria românilor* de P.P. Panaitescu.

Asta se întâmpla deja în anul V de facultate [...]

Da, în anul universitar 1991–1992. Înainte de începutul acestuia, am avut parte de o deschidere pe care pot s-o compar, ca impact, doar cu excursia de la Sankt Petersburg din vara lui 1989, care ne-a fost asigurată de către Universitate, în cadrul practicii muzeistice. O lună de zile am vizitat orașul de pe Neva și împrejurimile, precum și un șir de muzee și obiective culturale. De data aceasta însă, deschiderea a fost spre vest. La invitația și cu sprijinul lui Gavrilă Simion (director, pe atunci, al complexului muzeal din Tulcea), profesorul Ion Niculiță a alcătuit o echipă de studenți, dintre cei care erau preocupați de istorie veche și arheologie, care au mers în România, vizitând câteva dintre cele mai reprezentative obiective istorice și culturale, printre care monumentul de la Adamclisi, coloniile grecești din Dobrogea (Orgame, Histria, Tomis, Calatis), Palatul Peleș, Mănăstirea Curtea de Argeș, cu necropola regală etc. Vă imaginați reacția noastră, care treceam pentru prima dată hotarul și descopeream România. De fapt, ne descopeream originile. Ne-am întors de acolo cu impresii cât pentru o viață, cu cărți, reviste de specialitate, toate fiind donații din partea celor cu care am interacționat. Dar, mai presus de toate, ne-am întors cu visul de a ne reîntoarce în România, la studii, ceea ce s-a și întâmplat cu majoritatea colegilor alături de care am fost în acea memorabilă excursie.

Parte din primele generații de bursieri ai Statului Român

Da, dând admiterea, după terminarea facultății, la doctorat în România. Examenele au fost organizate de către MAE al Republica Moldova, dar susținerea acestora am avut-o la USM. Am luat o bursă la Universitatea din București, având-l profesor coordonator pe Radu Florescu.

Anii de doctorat

Destul de complicați, din mai multe puncte de vedere. În primul rând, acomodarea n-a fost deloc ușoară: deși veneam din același lagăr socialist, socialismul nostru era parcă mai colorat. Totul la București mi se părea gri: și casele, și oamenii pe stradă, și atmosfera, în general. Majoritatea populației îi percepea pe basarabeni drept ruși: *autobuzul cu ruși, mărfuri de la ruși*

etc., mai era și suspiciunea că toți cei care vin de peste Prut sunt dubioși. De obicei, era vorba de comercianți, agenții micului trafic de mărfuri, care încercau să supraviețuiască vremurilor și care populau piețele din România.

Cu totul alta era percepția în mediul universitar. Atât la Facultatea de Istorie, cât și la Institutul de Arheologie am beneficiat de tot sprijinul. Mergeam la cursurile profesorilor, participam la discuții, aveam acces nelimitat la biblioteca facultății și cea a institutului. Am beneficiat de o deschidere totală, lucru pentru care le rămân adânc recunoscătoare profesorilor Radu Florescu, Ligia Bârzu, Alexandru Barnea, Mirea Babeș, Constantin Preda, Vasile Dupoi. Și, bineînțeles, lui Gavrilă Simion, de la Tulcea, care, ulterior, a susținut ani la rând cursul de Muzeologie la USM, organizându-le an de an studenților săi de la Chișinău excursii de documentare în România. Nu era puțin lucru, iar efortul era unul pe potrivă: de multe ori, din lipsă de fonduri, sponsoriza din propriul buzunar deplasarea studenților sau a profesorilor basarabeni. Și pentru că aceste vizite cuprindeau mai mult orașe, gazda tradițională la MNIR[295] era George Trohani, iar la Muzeul Național de Arheologie din Constanța –profesorul Mihai Ieremia, ale căror prezentări ne fascinau. Punctul de pornire era șantierul arheologic de la Celic-Dere, județul Tulcea, pe care-l conducea și unde invita deseori profesori și cercetători din țară și de peste hotare. Astfel, într-o vară am avut ocazia să-l cunosc pe acad. Virgil Gândea, care ne-a vorbit despre cercetările sale în spațiul cultural arab, altă dată a fost invitat Dinu Adamești eanu, primul care realizase, în Italia, fotografierea aeriană a siturilor arheologice, într-un alt an, la Celic a poposit regretatul academician Răzvan Theodorescu. Găsesc toate aceste gesturi drept dovada unei mari generozități, câte exemple de acest gen cunoașteți? Profesorul Simion a fost și rămâne în amintirea celor care l-au cunoscut un om special, un vizionar și un altruist.

Atmosfera în mediul universitar bucureștean în anii ’90

Complet diferită față de experiența mea de studentă la USM. Mă refer, în primul rând, la oferta disciplinelor opționale. Cursuri de istorie a mentalităților, istorie a culturii, demografie istorică, izvoare antice, identitate culturală etc. Îmi aduc aminte de cele câteva cursuri ale lui Neagu Djuvara, la care am fost, și de fascinația pe care o producea profesorul asupra auditoriului. Idei noi, ipoteze, abordări inedite care te scoteau din

[295] Muzeul Național de Istorie a României.

confortul unor certitudini și te proiectau în zona întrebărilor. Discuțiile continuau pe holuri, în jurul scrumierelor (nu era în vigoare, încă, legea ce interzicea fumatul în spațiile publice) sau în stradă, laolaltă profesori și studenți. Asta mi s-a părut de-a dreptul fascinant: cadrul neformal al discuțiilor, ideea discuțiilor în contradictoriu cu profesorii, apropierea dintre profesori și studenți. Acesta era spiritul ce domnea la Facultatea de Istorie și care, cred eu, definește spiritul unei instituții de învățământ.

Graffiti – o formă de manifestare a dreptului la libera exprimare

Dacă stau să-mi aduc bine aminte, am fost șocată de desenele graffiti care acopereau vârtos zidurile universității (și care încă mai persistă). Probabil, în viziunea celor care le realizau, acestea erau o formă de manifestare a dreptului la libera exprimare. Și nu era vorba doar de Universitate: peste tot erau graffiti în culori sumbre, care făceau și mai apăsătoare atmosfera. La care se adăugau și câinii vagabonzi, mereu flămânzi. Între timp, Bucureștiul s-a schimbat foarte mult, au fost renovate multe dintre clădirile istorice, centrul orașului a prins contururile și parfumul epocii interbelice, au apărut cafenele literare, teatre *underground* și chiar muzee private. Pe de altă parte, creșterea investițiilor și a multinaționalelor au transformat radical periferia nordică a orașului, pe care o poți confunda, deja, cu centrele de business ale marilor metropole.

Susținerea tezei de doctorat și angajarea în câmpul muncii, la București

Teza mi-am susținut-o la Facultatea de Istorie a Universității din București, în anul 1998, în aceeași zi cu regretatul Tudor Arnăut. Tema a fost Religie și mitologie în contextul artei getice, de care eram preocupată încă din anul I de facultate și care s-a materializat, inițial, într-o teză de licență coordonată de profesorul Ion Niculiță. Șase ani mai târziu, profesorul Niculiță făcea parte din comisia mea de doctorat. A fost o mare onoare pentru mine să-l am în comisie, alături de acad. Alexandru Vulpe și pe profesoară Ligia Bârzu. Coordonatorul tezei a fost profesorul Radu Florescu, un om de o vastă cultură și de o mare delicatețe sufletească. Am rămas cu amintirea discuțiilor din biroul de-acasă, printre cărți, la care ni se alătura și profesoara Gloria Ciacalopol, soția dânsului.

În același an, 1998, s-a ivit ocazia de a da concursul pentru un post de asistent la Facultatea de Istorie a Universității „Spiru Haret" din București.

Acolo am crescut și m-am format profesional, alături de profesorii care mi-au fost colegi, nucleul fiind format din acad. Ștefan Stefănescu, Ligia Bârzu, Nicolae Isar, Ioan Scurtu, Al. Gheorghe Zbuchea, Ștefan Lache, Alexandru Duțu, Vasile Dupoi. Era avantajul pe care și-l permitea o instituție privată de învățământ: de a-i aduce pe cei mai buni din domeniu. Între timp, lucrurile s-au deteriorat, din păcate, la nivelul întregului sistem de învățământ, atât de stat, cât și privat, prin încălcarea eticii universitare și transformarea unor instituții în sinecuri.

Și gândul de a reveni la Chișinău [...]

Inițial, asta îmi era intenția, mă gândeam că în câțiva ani mă voi întoarce la Chișinău, unde am mai avut colaborări la USM, susținând câteva cursuri opționale. Dar, așa s-au așezat lucrurile că am rămas la București. După o carieră didactică, de 18 ani, am migrat către partea de elaborare și editare de materiale didactice. E o altă provocare, lucrurile în jur se schimbă cu viteza sunetului, iar școala nu mai ține pasul cu viața. De la revizuirea programelor de studiu la resursele didactice care să-i ajute pe elevi să gândească și să se adapteze noilor cerințe pe piața muncii e o cale de parcurs. Din păcate, sistemul e foarte inert. Suntem mereu în urma trenului. Fără voință politică, lucrurile nu vor avansa, să fie clar. Reforma învățământului presupune și schimbarea paradigmei de învățare, nu poți să miști lucrurile din loc fără oameni deschiși la minte, bine pregătiți.

Mediul influențează formarea și dezvoltarea unei personalități

Deși se zice că ne naștem cu toții egali, nu e chiar așa. În funcție de familia în care te naști, a mediului în care crești, a cadrului de învățare pe care și-l pot permite părinții, a oportunităților pe care ți le oferă viața, te dezvolți sau stai pe loc. Un copil care crește într-o casă plină de cărți, cu părinți care se preocupă de educația lui, cu profesori care să-i stimuleze curiozitatea și sa-l motiveze, care merge în tabere și călătorește, are o cu totul altă deschidere spre învățare, decât un copil care n-are nimic din toate acestea. Da, mediul are un rol determinant.

Și da, nu toți pornim la drum cu șanse egale. Acest lucru ar trebui să-l înțeleagă școala, pentru a încerca echilibrarea lucrurilor. Nu pentru a uniformiza învățământul, ci pentru a-l adapta nevoilor fiecărui grup de copii.

SURSE ICONOGRAFICE

Alături de colegii de grădiniță, care, ulterior, mi-au fost colegi de școală.
Educatoare – E. Bantuș, îngrijitoare – N. Radu. Roșu, 1972

1 septembrie 1976, prima zi de școală. Clasa I-a „B” și învățătoarea Maria Căruță

Festivitatea Ultimului sunet pentru absolvenții clasei a X-a.
Careu festiv în fața școlii, 25 mai 1977

Fotografia de rămas bun, 25 mai 1986. Alături de colegii mei absolvenți, profesorii și oaspeții școlii, după cum urmează (de la stânga la dreapta): Gh. Naniu, L. Naniu, R. Cernei, T. Zavarueva, E. Cernei (dirigintă), M. Căruță (prima învățătoare), X. Vișnevschi (prima învățătoare), C. Căruță și V. Iancev

Clasa a X-a, promoția 1986, alături de profesoara de limba franceză, diriginta Eugenia Cernei

Practica arheologică de la sfârșitul anului I, Butuceni, 1988. Studenții anului I: Veronica Leu, Larisa Bulat, Vasile Tanasevschi, Musea Tătaru, Mihai Melnic, alături de colegii din anul II: Ina (?) și Aurel Zanoci

Colegele mele Elena Țăruș, Ludmila Rotari și Rodica Țugulschi, alături de studenții străini cazați în căminul 12 al Facultății de Istorie, anul universitar 1987–1988

Studenții anului II la practica arhivistică și muzeografică. Sankt Petersburg, 1989

Cenaclul „Bogdan Petriceicu Hasdeu”, ianuarie 1989

„STUDENȚII ERAU FORȚA MOTRICE A TUTUROR EVENIMENTELOR DIN PERIOADA RESTRUCTURĂRII”

Ecaterina Zaporojanu s-a născut în s. Satul Nou, rn. Cimișlia, la 11 mai 1966. În anul 1983, a absolvit Școala medie din localitatea de baștină. Ulterior, și-a făcut studiile superioare la Institutul Pedagogic de Stat din Tiraspol „T. Șevcenko” (în prezent Universitatea de Stat din Tiraspol), în perioada 1983–1989. În anii 1985–1994 a activat în calitate de educatoare la Grădinița din localitatea Satul Nou, rn. Cimișlia, iar în anii 1994–1999 a fost învățătoare de clasele primare la Gimnaziul din s. Mihailovca, rn. Cimișlia. În anul 2000 s-a stabilit peste hotarele țării, unde se află până în prezent.

Peripeții, ca în cărțile lui Ion Creangă

Provin dintr-o familie de colhoznici, o familie numeroasă, cu șapte copii: suntem trei surori și patru frați. Familia de domnișoară este Țurcanu. În familie am fost lăsați mai mult singuri, cu peripețiile noastre de copii, și am fost liberi să ne jucăm, să alergăm pe terenul din apropierea casei (imaș sau toloacă, cum îl numeam noi). Imașul era verde primăvara și cu multă zăpadă iarna, ne veseleam mult la săniuș. Pe lângă numeroasele peripeții, ca în cărțile lui Ion Creangă, era necesar și să muncim în gospodărie, lucru de la sine înțeles, de vreme ce eram de la țară. Aveam grijă de păsări, animale. O amintire foarte plăcută o am de la îngrijirea vițeilor:

dimineața îi lăsam pe imaș, la amiază le duceam apă (îi adăpam). Făceam întocmai cum îmi zicea mama. Pe mama o chema Elena. Era o femeie foarte puternică și curajoasă. Ziua mergea la muncă în colhoz, iar seara ne aduna pe toți copiii la masa făcută de tatăl meu, Pavel, și, după sau în timp ce mâncam, ne explica ce și cum trebuie să facem, ne mustra, ne lăuda. Tatăl era mai blând și lăsa educația mai mult pe seama mamei, dar simțea când trebuie să pună și el un cuvânt.

După adunările de părinți, mama se întorcea fericită

Am fost al treilea copil în familie, eram liniștită și ascultătoare, iar când a venit timpul să merg la școală, în clasa întâi, a fost o mare sărbătoare. Părinții mi-au cumpărat uniformă școlară. Primul an de școală a fost mai greu, dar în clasa a II-a eram eminentă. Eram pionier, pentru rezultate bune la învățătură și comportament exemplar am fost aleasă președinta Sfatului Unității de Pionieri din școala din sat. Chiar din clasele primare, după adunările de părinți, mama se întorcea fericită, pentru că aveam succese.

Mereu am studiat mai mult pe cont propriu. În acei ani, la școală se practica programul prelungit, unde aveam posibilitatea să facem temele pentru acasă. La fel, mă ajutau frații mai mari. Pot să spun că anii de școală au fost o temelie pentru tot ce a urmat în viața mea.

Mi-au dat cei șapte ani de acasă

La formarea mea au contribuit substanțial părinții. În primul rând, mi-au dat cei șapte ani de acasă. Dar și sora mea mai mare, care, în anii 1980, era studentă la Facultatea de Biologie și Geografie a Institutului Pedagogic „T. Șevcenco" din Tiraspol. Având exemplul ei, mi-am zis că ar fi bine să aplic și eu la această instituție, dar în alt domeniu. Și am optat să fiu învățătoare de clasele primare. În școală nu mi s-a spus nimic de formarea profesională. Era cumva la discreția familiei.

Formele de educație care se aplicau în familie erau, în primul rând, munca fizică, dar aveam timp și pentru pregătirea temelor, pentru lecturi, fiindcă împrumutam multe cărți de la biblioteca școlară.

În familie orice subiect politic era un tabu, din cauza fricii de persecuție

Nu se făceau comparații referitoare la studiile din perioada în care Basarabia a fost parte componentă a României și cu perioada sovietică.

Nu am auzit nicăieri asemenea comparații – nici în familie, nici la școală. În familie orice subiect politic era un tabu, din cauza fricii de persecuție; a fricii de regimul sovietic, la general. Bunelul (tatăl mamei) a deținut o funcție în administrația sovietică locală și părinții mei erau informați că trebuie să fie loiali și comozi.

Nu am avut acces la cărți interzise, nici acasă, nici la școală

Un rol educațional esențial în familia noastră l-au avut părinții mei. Noi citeam cărți educaționale, literatură artistică. Nu am avut acces la cărți interzise, nici acasă, nici la școală. Mai ascultam radioul și urmăream diverse emisiuni educative la televizor, dar totul era „corect", nimic interzis. Așa insistau părinții, nu puneam întrebări. Uneori audiam posturile de radio, dar mai mult muzică. Totul era fără aluzii politice.

Podurile de flori

Personal nu am avut ocazia să particip, dar sora mea mai mare a participat. Odată ce au trecut Prutul în România, alături cu grupul din care făcea parte, a fost primită într-o familie de români de dincolo. A fost tratată cu mult respect și ne-a transmis și nouă impresiile ei.

Bunica, care avea studii „la români", era nespus de respectată pentru mintea ei ageră și cunoștințele ce le avea

Cei mai cărturari oameni din stat erau considerați scriitorii. Din localitate – directorul școlii, profesorii. Dar și mama mea era considerată o persoană foarte elevată și calculată. La fel era și bunica mea, care avea studii „la români" și era nespus de respectată pentru mintea ei ageră și cunoștințele ce le avea. Din memoriile bunicii Vasilisa, care „a făcut școală la români", profesorii erau duri și foarte stricți.

Prima învățătoare a fost ca a doua mamă

Primii învățători au fost persoane cu suflet mare. Pentru mine prima învățătoare a fost ca a doua mamă, datorită încurajărilor și a faptului că a muncit mult cu mine, am devenit eminentă în clasă. În treapta gimnazială m-a marcat Ana Simionovna și Ioana Macarovna, care era profesoară de limbă și literatură moldovenească, care ne-a transmis tot frumosul limbii materne. Evenimente educaționale care mi-au marcat copilăria au fost: seratele, matineele, serile de cinema, taberele de pionieri.

Ne informam și din surse alternative, în special de la radio

La școală se studia din manualele de la biblioteca școlară. Fiecare disciplină cu manualul său.

În biblioteca instituției de învățământ era diferită literatură: manuale școlare, cărți de literatură pentru copii. Dar ne informam și din surse alternative, în special de la radio, din ziare, mai puțin de la televizor.

Pregătirea ideologică în școli

Pentru fiecare eveniment important din istoria URSS exista și o serie de activități care erau organizate obligatoriu în fiecare instituție. În calitate de pionier, eram implicată în toate aceste evenimente. Părinții erau lăudați, pentru că aveau un copil exemplar, copilul era fericit că mulțumește părinții și profesorii. Nici eu, nici părinții nu aveam gânduri critice.

Personal, nu am sesizat evenimente istorice care să fi afectat sistemul de învățământ preuniversitar, pentru că în anii când am fost elevă, URSS era în plin avânt.

Anii de școală

La școală purtam uniformă, obligatorie: desigur, faimoasele rochii maro și șorțul alb. Profesorii foloseau diferite metode clasice: dictarea, chestionarea, conspectarea. Mai multe personalități mi-au influențat formarea, de exemplu, Zinaida Ivanovna, profesoara de limba rusă, Ioana Macarovna, profesoara de limba și literatura moldovenească. O admiram pe Zinaida Ivanovna, profesoara de limba rusă, era corectă, răbdătoare, elevată, dădea dovadă de mult profesionalism.

Drumul spre facultate

Am luat această decizie în urma unei discuții cu familia mea. În special, m-a influențat sora mea mai mare, care deja era studentă la această instituție. Ea m-a anunțat că se deschide o nouă specialitate, corelată cu domeniul meu de interes: pedagogia și psihologia copiilor. Motivul a fost evident: obținerea unui statut, salariu, noi cunoștințe.

Pentru a fi înmatriculată la facultate, m-am pregătit din surse bibliografice: din cărțile recomandate de profesorii de la școală, de la care le-am și împrumutat, dar și din cele puse la dispoziție de sora mea mai mare, care s-a consultat cu studenții de la specialitățile înrudite cu ce mă interesa și mi-a adus câteva cărți.

Concursul de admitere era mare: trei pe un loc. Am avut trei examene. După câteva zile, au fost afișate listele și m-am regăsit și eu printre viitorii studenți. Am luat doar două note de patru, restul au fost note de cinci. De aceea am fost acceptată.

Pe toate mi le amintesc, de parcă au fost ieri

Prima zi la facultate a fost cu multe emoții. Atmosfera generală era bună. Multă seriozitate, ordine, exigență! La început, cerințele față de studenți mi se păreau exagerate. Îmi părea că se cere mult, dar, după ce m-am adaptat, găseam justă această exigență. Din această cauză, unii colegi mai trișau la examene, dar nu era cazul meu.

Noi eram o grupă de fete, toate responsabile și stăruitoare: Ana Aramă, Valentina Lazăr, Aurica Berbeci – pe toate mi le amintesc, de parcă au fost ieri. Ne ajutam între noi cu conspecte, cu explicarea materialelor, ne-am împrietenit.

Adevărate modele de profesionalism

M-au marcat lectorii Natanzon, Șrira, Pulvere. Erau foarte culți, aveau multă răbdare, găseau „cheița" către fiecare student. Relațiile dintre profesori și studenți erau oficiale. Fiecare își știa locul!

Viața de student

Institutul era localizat vizavi de clădirea teatrului, cu o alee frumoasă cu copaci de arțar. Auditoriile erau amenajate în stil clasic: mese și scaune pentru studenți și tribuna pentru lector. Fiecare auditoriu era amenajat cu cele necesare: la Geografie era harta URSS, la Botanică erau afișe cu plante etc.

În procesul de studiu foloseam manualele, cărțile de la biblioteca Institutului. Majoritatea erau în limba rusă și trebuia să traducem. Așa ne făceam conspecte pentru ore.

Printre materiile preferate se număra Psihologia vârstelor, Educația muzicală, Psihopedagogia ș.a., iar printre cele dificile de asimilat, cele mai grele discipline erau acelea legate de ideologie, precum Filosofia.

De regulă, toamna plecam la cules mere la cea mai mare livadă de lângă Tiraspol, primeam și o remunerare bănească. Desigur că această activitate periclita procesul de studii, dar ne conformam. Pentru unii studenți era benefic, că mai câștigau niște bani de buzunar.

Cu 50 de copeici reușeam să mă alimentez

Toți studenții erau îmbrăcați decent și serios. Ne alimentam la cantina Institutului (ne puteam permite, pentru că mâncarea era ieftină, cu 50 de copeici reușeam să mă alimentez). Aveam bursă, pentru că aveam note mari. În plus, plecam toamna la cules mere și mai câștigam ceva bani. La sfârșit de săptămână se organizau dansuri, sau de sărbători.

Personal, nu aveam bani în plus, ca să cumpăr produse deficitare. Existau speculanți, toți îi cunoșteam; pe cineva serviciile acestora îi interesa, pe altcineva – nu.

Știam că există o lume liberă

Faptul că materiile de studiu erau ideologizate l-am sesizat prin prezența disciplinelor cu tentă ideologică, prin faptul că nu se încuraja libertatea de exprimare, nu trebuia să critici, să dai întrebări legate de politică, ideologie. În instituția de învățământ superior erau foarte multe discipline menite să asigure această pregătire ideologică. Pentru cei interesați de politică existau diferite organizații în instituție. Personal, nu m-am implicat și nu m-a interesat.

Oricum, atunci se realiza că există și altă lume, în afară de URSS. În presă circulau foarte multe informații. Știam că există o lume liberă.

Organizațiile comsomoliste și comuniste de la facultate

Reprezentanții acestor organizații făceau diferite adunări, ne dădeau informații, ne spuneau ce este permis, ce este interzis. În primii ani de studenție, când încă era liniște, ne informau strict despre evenimentele la care trebuie să participăm, ce trebuie să organizăm, în funcție de calendarul comunist. Spre sfârșitul studenției mele, ei au devenit mai agresivi, ne intimidau, iar noi păstram distanța.

Participam și la evenimentele cu caracter festiv. La 7 Noiembrie și 9 Mai plecam la paradă. La Anul Nou fiecare grupă pregătea câte un număr artistic. La evenimentele unde prezența nu era obligatorie și notată, ne vedeam de grijile noastre.

În raport cu sărbătorile religioase existau restricții, dar noi, oricum, respectam tradițiile – plecam la biserică, colindam, semănam.

Mulți dintre colegii și rudele mele au susținut deschis restructurarea

În raport cu restructurarea și transparența gorbaciovistă existau mai multe puncte de vedere, lucru vizibil în presă, în rândul oamenilor de creație, al jurnaliștilor, mai ales.

Vârstnicii erau reticenți, se temeau de conflicte, de război, de tensiunea ce a apărut pe fundalul libertății de exprimare, a restructurării și a Mișcării de Renaștere Națională. Studenții erau forța motrice a tuturor evenimentelor, unii mai reticenți, ca mine, nu se implicau, dar mulți dintre colegii și rudele mele au susținut deschis restructurarea și au participat la multe dintre evenimentele din acei ani. S-au produs schimbări majore. S-a schimbat percepția față de istorie, a apărut mândria de neam. Dar, pe fundalul deficitului, simțeam efectele crizei generale. Lipseau mărfuri elementare, de la îmbrăcăminte și încălțăminte până la produse alimentare. Apoi, în anii 1985–1989, a mai fost și „legea seacă" („suhoi zakon"). Se scoteau viile din grădini. La magazine nu se găseau produse alcoolice. Dar existau persoane care vindeau, oricum, cine avea nevoie la o petrecere făcea rost, chiar dacă se controla.

Statutul studenților cu armata făcută

Aveau anumite facilități, li se ofereau anumite funcții în grupă sau la facultate, fiind considerați mai responsabili și mai loiali.

Suflul mișcării naționale

În ultimii ani de studii m-am transferat la secția fără frecvență și eram încadrată și în câmpul muncii, de aceea suflul mișcării naționale nu l-am simțit ca participant, dar se simțea tensiune peste tot, existau discuții. Profesorii și studenții rusofoni se opuneau Mișcării Naționale. O parte din românofoni susțineau și se implicau, o parte erau pasivi și reticenți. Dintre profesori s-a evidențiat în procesul de renaștere națională Tudor Strișcă, profesor de Geografie și băștinaș al meu. Tot în acea perioadă, la facultate se organiza Cenaclul cu caracter național „La Steaua".

Trecerea de la grafia chirilică la cea latină

Românofonii (profesorii și studenții) au perceput-o ca pe o datorie de a cunoaște și însuși grafia latină, pentru că aparținea pe drept limbii lor. Atât profesorii, cât și studenții rusofoni se opuneau deschis, agresiv și gălăgios.

Trecerea de la istoria ideologizată la cea națională am sesizat-o prin apariția noilor discipline în planul de studii și înlăturarea celor ideologizate și care țineau de istoria URSS.

Cea mai plăcută și cea mai neplăcută amintire din anii studenției

Cel mai plăcut eveniment a fost înmânarea diplomelor de absolvire. Momentele cele mai neplăcute au fost legate de situația tensionată de la Tiraspol și de tensiunile între studenți și profesori.

Statul asigura pe tinerii specialiști cu locuri de muncă și de trai

După absolvirea facultății, destul de mulți tineri specialiști rămâneau în oraș. Eu am plecat acasă. Nouă ani am activat ca educatoare la grădinița din satul de baștină. Profesorii aveau experiență mare în spate, ne consultau de fiecare dată când aveam nevoie, ne ofereau suport bibliografic și chiar moral. Mai apoi, cinci ani, am activat ca învățătoare de clasele primare la Gimnaziul din s. Mihailovca, rn. Cimișlia.

La acea vreme, statul încă asigura tinerii specialiști cu locuri de muncă și de trai. Personal, nu am avut nevoie, dar multe colege de-ale mele au beneficiat.

SURSE ICONOGRAFICE

Ecaterina Zaporojanu,
octombrel în clasa a I-a, 1973

Ecaterina Zaporojanu în clasa a X-a, ultimul an de școală, 1983

Educatoare la grădinița din s. Satul Nou, rn. Cimișlia, 1991

Profesoară de clasele primare la gimnaziul din s. Mihailovca, rn. Cimișlia, 1999

ANEXĂ

GHIDUL INTERVIULUI SEMISTRUCTURAT[296]

I. ARGUMENT

Acest interviu se realizează cu persoane care au fost studenți, cadre didactice, personal de conducere în sistemul de învățământ superior din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (1985–1991). Materialul este utilizat în scopuri științifice și constituie o alternativă la istoria oficială, scrisă, a subiectului enunțat.

Prezentare intervievator (nume, afiliere instituțională, scopul interviului).

II. DATE SIGNALECTICE

1. Prezentare intervievator (nume, afiliere instituțională, scopul interviului).

2. Prezentare intervievat (nume, locul și data nașterii, educație [forma de învățământ absolvită] profesia).

III. EDUCAȚIA ÎN FAMILIE PÂNĂ LA ÎNMATRICULAREA LA FACULTATE

- Ce vă amintiți despre educația aplicată în familia Dvs. în perioada de până la înmatricularea la facultate (pedagogia din familie)?
- Cine v-a îndrumat în formarea Dvs. educațională?
- Se făceau comparații referitoare la studiile din perioada în care Basarabia a fost parte componentă a României și cu perioada sovietică?
- Cine a avut un rol educațional esențial în familie: părinții, bunicii, alte persoane?
- Ce forme de educație se aplica în familie (munca, lectura etc.)?
- Aveți rude în familie antrenate în sistemul educațional, care v-au marcat parcursul spre înmatriculare la facultate?
- Se citeau în familie cărți educaționale, dar interzise?
- Se audia și vizualiza în familie materiale cu tentă educațională, dar interzise?

---

[296] În funcție de subiectele centrale prezentate de intervievat, ordinea întrebărilor poate fi modificată. Dacă persoana intervievată trece peste anumite întrebări, nu va fi întreruptă, ci se va reveni la subiect la prima ocazie.

- Se audia și vizualiza în familie emisiuni radio și emisiuni TV românești?

- Dacă au participat părinții/rudele/prietenii la mișcarea de renaștere națională?

- Podurile de flori 6 mai 1990 și 16 iunie 1991?

- Ce evenimente educaționale v-au marcat copilăria?

IV. EDUCAȚIA ÎN SISTEMUL EDUCAȚIONAL PREUNIVERSITAR PÂNĂ LA ÎNMATRICULAREA LA FACULTATE

- Care sunt amintirile legate de primii învățători?

- Din ce manuale se studia la școală?

- Ce fel de cărți erau în biblioteca instituției de învățământ?

- Vă informați din surse alternative pentru sistemul de învățământ (radio, televizor, ziare)?

- Cum se realiza pregătirea ideologică în școli?

- În opinia Dvs., au existat ani sau evenimente istorice care au afectat sistemul de învățământ preuniversitar și pe care le-ați sesizat din propria experiență?

- Exista vestimentație școlară obligatorie?

- Ați sesizat manifestări naționaliste în instituție?

- Ce învățători ați reținut și la ce obiecte? Ce metode pedagogice utilizau?

- Ați avut personalități care v-au influențat formarea?

- Ați avut niște modele în viață?

- Din ce surse bibliografice v-ați pregătit pentru a fi înmatriculat la facultate?

-

V. EDUCAȚIA ÎN SISTEMUL EDUCAȚIONAL UNIVERSITAR

- Cum ați decis să mergeți la Facultate? Care au fost motivele pentru care ați pledat pentru continuarea studiilor superioare?

- Cum a fost admiterea? Era concurs mare? Care erau criteriile de selecție?

- Care era atmosfera generală la facultate?

- Cum vi se păreau cerințele față de studenți?

- Se trișa la examene?

- Vorbiți-ne despre colegii Dvs. de facultate?

- Care discipline erau dificile de asimilat?

- Ce schimbări s-au produs în planul de învățământ pe parcursul studiilor Dvs.? Comparativ cu studenții din anii mai mari sau mai mici?

- Prima zi la Facultate?

- Cum /cât timp ați învățat limba rusă?

- Cine v-au fost profesori? Descrieți profiluri de profesori. Modele de profesionalism.

- Care erau relațiile dintre profesori și studenți?

- Ce surse bibliografice utilizați? În ce limbă erau scrise? Erau surse bibliografice restricționate?

- Cum era viața de student în instituția de învățământ superior (vestimentația, mâncarea, condițiile de cazare, bursa, surse alternative de venit, distracțiile de epocă)?

- Cumpărați produse deficitare, de unde? Existau persoane care se ocupau cu specula?

- Cum erau amenajate auditoriile? Ce era afișat pe pereți (tablouri, harta URSS, portrete ale liderilor sovietici etc.)?

- Activitatea studenților în muncile agricole periclita procesul educațional?

- În ce măsura ați sesizat faptul că materiile de studiu erau ideologizate?

- Cum se realiza pregătirea ideologică în instituția de învățământ superior?

- Care erau materiile preferate?

- Se realiza că există și altă lume, în afara celei sovietice?

- Ați sesizat manifestări naționaliste în instituție?

- Cum era localitatea (descrieți planimetria, clădirile cu destinație socială, istorică, culturală etc.) unde era plasată instituția de învățământ superior în perioada în care studiați?

- În opinia Dvs., au existat ani sau evenimente istorice care au afectat sistemul de învățământ universitar și pe care le-ați sesizat din propria experiență?

- Povestiți-ne despre organizațiile comsomoliste și comuniste de la facultate? Ce activități realizau?

- Participarea la evenimente cu caracter festiv (adunări solemne, demonstrații, sărbători oficiale)?

- Ce sărbători oficiale erau consemnate (9 Mai, 7 Noiembrie, Anul Nou etc.)?

- Cum erau consemnate sărbătorile religioase (Crăciunul, Paștele; Paștele Blajinilor)? Restricții?

- Cum erau organizate nunțile studenției anilor 1980 – la țară (în corturi, în săli festive din școli etc.), în orașe (la restaurante)? Câți de mulți își permiteau să le facă în oraș? La cât se estima organizarea unei nunți la restaurant?

- Cum apreciați situația economică din URSS în anii 1980?

- Iar despre „legea seacă" („сухой закон") 1985–1989? Cum vă aprovizionați cu băuturi alcoolice?

- Care era starea de spirit în societate? (în familie/ în colectivul de studenți? Cum au înțeles restructurarea?

- Ce schimbări în viața Dvs. /în nivelul de trai s-a produs?

- Ce statut aveau studenții cu armata făcută?

- Ați avut colegi la facultate, care au participat la războiul sovieto-afghan?

- Se vorbea în anturajul Dvs. despre criza ecologică?

- În Facultatea la care ați învățat s-a simțit suflul mișcării naționale?

- Care era poziția /atitudinea profesorilor românofoni și a celor rusofoni?

- Cine dintre profesori, studenți s-au evidențiat în procesul de renaștere națională?

- Au fost studenți, profesori, care se opuneau proceselor de renaștere națională?

- Ați participat la mișcări de masă de la sfârșitul anilor 1980: mitinguri, greve?

- Ați fost martor la ciocniri violente dintre protestatari și autorități?

a) 7 noiembrie 1989 – studenții au blocat trecerea tehnicii militare sovietice pe Piața Biruinței din Chișinău cu ocazia așa-numitei Mari Revoluții Socialiste din Octombrie.

b) 10 noiembrie 1989 demonstrații la Ministerul de Interne al RSSM

- Ați comunicat cu personalități implicate în mișcările de masă de la sfârșitul anilor 1980?

- Cum ați sesizat trecerea de la grafie chirilică la cea latină?

- Care era poziția/ atitudinea studenților românofoni și a celor rusofoni?

- Cum ați sesizat trecerea de la istoria ideologizată la cea națională? Introducerea cursurilor de Istorie a Românilor? Trecerea la predarea disciplinelor în limba română și la grafia latină?

- Cea mai plăcută și cea mai neplăcută amintire din anii studenției?

VI. VIAȚA POST STUDII

- După absolvirea facultății, pe ce drum ați mers?
- Statul asigura locul de muncă și de trai al tinerilor specialiști?
- Câți de mulți rămâneau la orașe?
- În ce măsură cunoștințele obținute la facultate le-ați aplicat în calitate de cadru didactic în sistemul de învățământ superior?*[297]
- Cum era colectivul de profesori, ce colegi ați avut, care era nivelul de pregătire al acestora?*
- Alături de activitatea didactică, ați avut și un subiect de cercetare. Care a fost teza Dvs. de doctorat și cine v-a fost conducător științific?* Cum a fost susținerea tezei?
- Ce funcții ați deținut la facultate?*
- Dacă ați participat în comisiile de admitere la facultate, ce criterii erau aplicate?*
- Care era nivelul de pregătire al studenților?*
- Care era relația dintre instituțiile de învățământ superior de la periferie (Chișinău, Bălți ș.a.) și cele de la centru (Moscova, Leningrad)?*
- Ați sesizat manifestări naționaliste în cadrul instituției?*
- Relațiile cu administrația instituției, organizația comsomolistă și comunistă a organizației?

VII. MATERIALE ILUSTRATIVE. COORDONATE

1. Fotografia persoanei intervievate din timpul interviului.
2. Fotografii (cu legendă), documente de epocă (cu titlu explicit) din anii studenției sau când a profesat în sistemul de învățământ superior (pentru a fi scanate și predate împreună cu interviul).
3. Lăsați telefonul de contact sau adresa de email al intervievatorului pentru cazul în care persoana intervievată dorește să revină cu precizări, detalii.

[297] Cu asterisc (*) sunt marcate întrebările, care se ajustează în funcție de vârsta sau de experiența celui intervievat.

INDICE DE NUME

A
Adameșteanu Dinu – 537
Ahmatova Ana – 292
Alecsandri Vasile – 30, 526
Alexei Cristina – 219, 220
Alistar Elena – 271
Alliluieva Svetlana – 184
Ambros Tuor – 39, 46, 53
Ambros Vasile – 472
Amihalachioaie Gheorghe – 219
Andreeva Galina – 360
Andrieș Petru – 216
Andronic Iurie – 273
Andropov Iurii – 148, 185, 265, 354
Aramă Ana – 549
Ardelean Laura – 122
Arghezi Tudor – 273, 274, 306, 307, 308
Arnăut Mihai – 98, 99
Arnăut Tudor – 106, 535, 538
Artiomenko Ion – 103
Asachi Gheorghe – 64, 271, 304, 479

B
Babeș Mirea – 537
Bacal Petru – 356, 357, 366
Bacovia George – 306, 308, 409
Badii Valentina Simionovna – 101
Bahnarel Ion – 122
Bahrin Valentina – 395
Balan Igor – 502
Balan Valerian – 462
Balaniuc Victor – 366
Banari Valeriu – 192
Banariuc Gheorghe – 69, 70
Bantoș Oleg – 464, 483, 500
Bantuș E. – 540
Barbaroșie Veronica – 356
Barbu Ion – 306
Barbu Veronica – 401
Barnea Alexandru – 537
Barthes Roland – 289, 320
Bădărău Sergiu – 463, 469, 474, 502
Bălteanu Lorina – 286, 290, 307, 317
Băsescu Trăian – 271, 424, 425
Bârzu Ligia – 537, 538, 539
Bâtcă Ana – 398
Bâzdâga Eugen – 483, 500
Belei Elena – 219
Beniuc Mihai – 274
Berbeci Aurica – 549
Bercu Igor – 106, 166, 189
Bertzi Ducu – 303
Beșleagă Vladimir – 288, 299
Bețivu Ivan – 484, 500
Blaga Lucian – 306
Boboc Veaceslav – 218
Bodiu Eduard – 464
Bodiu Tatiana – 210
Bogdea Dan – 171
Bordei Andrei – 216
Borozan Iosif – 93
Borș A.T. – 146, 288
Borș Veronica – 470, 479
Botezat G. – 87
Botgros Nicolae – 69, 70
Botnari (Botnaru) Feodosia Iustinovna – 100, 105
Botnaru Valerii Ivanovici – 444
Boțan (Tarlajan) Elena – 457, 500
Boțu Pavel – 523
Braniște Vasile Nicolaevici – 94
Bratu Cristina M. – 522, 526, 527
Brăguță Aurelia – 216, 217
Brăguță Liliana – 216
Brăguță Svetlana – 216
Brejnev Leonid – 185, 354, 356, 393, 432
Bronfman L.I. – 477
Brumă Eudochia – 475, 478
Bucaș Irina – 340
Bucov Emlian – 313, 335
Buga Ion – 106, 162, 535
Buga Liliana – 216, 217
Bugaeva Antonina – 219
Bujor Oleg – 452

Bulat Larisa – 542
Bulat Gheorghe – 462, 463
Bulgacov Mihail – 284
Bulmaga Mariana – 4, 5
Bulimestru Ion – 446
Bunescu Filip – 86
Bunescu Grigore – 86
Bunu Vasile – 473, 474, 479, 502
Burcă Sergiu – 307
Burian Alexandru Dimitrievici – 458
Burlea Gheorghe F. – 458
Busuioc Aureliu – 299
Busuioc Mihail – 463, 469, 470, 473, 478, 482, 483, 486, 487, 488, 489, 490, 501
Butuc Galina – 401
Buzea Constanța – 303

Calestru Iurie – 246
Canna Ion – 523
Caragea Filip – 532
Caragiale I.L. – 300, 301, 302
Carauș Irina – 86
Carauș Raisa – 97
Casap Oleg – 366
Cașu Igor – 106
Catană Dorin – 219
Cațer Grigorie – 485, 502
Cazaciuc Ivan Vladimirovici – 186
Cazacu Matei – 310
Cazacu Octavian – 209
Cazan Roman – 219
Călinescu George – 171, 278, 301
Căruță Constantin S. – 526, 527, 541
Căruță Maria – 540, 541
Cătineanu Alexandru – 318
CeapaevV.I. – 140
Ceaușescu Nicu – 303
Ceban Emil – 122
Ceban Oleg – 218
Cepoi Liliana – 216
Cepraga Dan Octavian – 122
Cepraga Nadejda – 99
Cerempei Victor – 323
Cernei Eugenia – 541, 542
Cernei Oleg – 50
Cernei R. – 541
Cernei Vsevolod – 229, 286, 291, 307
Chechiu Rodica (Calistru) – 366
Cheianu Costantin – 272, 273
Chiciuc Andrei – 3, 22, 25, 26
Chihai Victoria – 520
Chiperi Alina – 3
Chirac Jacques – 311, 312
Chircu Tatiana – 216
Chiriac Anatol – 123
Chiriac Liubomir – 361
Chiriac Teo – 290
Chirilov Vasile – 3, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 66, 74, 75, 76, 77
Chirinciuc Iurie – 105
Chirosca Dorian – 218
Chirtoagă Ion – 460
Ciacalopol Gloria – 538
Cibotari Maria – 477
Cimpoi Mihai – 22, 301, 306, 421
Cimpoieș Gheorghe – 460, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 485, 487, 493, 494, 495, 502, 503
Ciobanu Anatol – 288, 292, 309
Ciobanu Dorin – 219
Ciobanu Emil – 132
Ciobanu I.C. – 277, 299, 371
Ciobanu O.N. – 476
Ciocanu Ion – 523
Cioclea Eugen – 293, 294, 314
Ciofu Vitalie – 219
Ciudacova Margareta Omarovna – 291
Cobâleanschi Leonid – 132
Cocîrlă Aliona (Ionesie) – 366
Cocîrlă Pavel – 106
Cocoș Victoria – 366
Codreanu Valeriu – 219
Codru Anatol – 523
CogîlniceanuTimofei I. – 458
Cojocaru Violeta – 446
Colin Auguste Armand – 310
Coman Ion – 294
Conovali (Pîrlii)Vera – 3, 20, 78, 96, 111

Constantinovici Elena – 190
Copăceanu Ștefan – 275
Corduneanu Alexandru – 286
Corlăteanu N.G. – 146, 276, 278, 301
Coroban Vasile – 289
Coșbuc George – 342, 409, 456, 484
Coșcodan Mihai – 357, 362
Coșeriu Eugeniu – 231
Coșovei Traian T. – 316
Cotruța Oleg – 3, 17, 115
Cotruță Alexei – 119
Cotruță Eugen – 115
Cotruță Maria – 115
Cozma Valeriu – 10, 106
Creangă Ion – 204, 226, 301, 409, 526, 545
Cristea Gheorghe – 136, 141
Cristea Ioan – 138, 140, 141, 143
Cristea Maria – 144
Cristea Nadia – 3, 118, 136, 154, 165, 174
Cristea Parascovia – 136, 140, 154
Cristea Sava – 140
Cristea Varvara – 140
Cristea Vasile – 172
Crivenco Dionisie – 527
Croitoru Nichita – 452, 474, 482, 489, 501, 503
Cruceniuc Petrea – 289, 299
Crușilinscaia Maria – 3, 183, 196
Cruțescu Veronica Aurelievna – 458
Cucer Natalia – 366
Cucerevici Sergiu – 216
Curlat Vasea – 464, 500
Cuza Al. I. – 477

D
Dabija Nicolae – 22, 272, 286, 293, 303, 421, 533
Dabija Tatiana – 502
Damian Liviu – 286
Dandara Otilia – 446
Darienco Domnica – 336
Darii Iulia – 395
Dehtiar L.I. – 477
Deleuze Gilles – 289
Dereșciuc Elena Savovna (Vleju) – 457, 458, 465
Dergaciov Lidia P. – 476, 477
Giscard d'Estaing Valéry – 311, 312
Diacenco Tudor – 500
Dicusar Eugenia Vasilevna – 30
Djuvara Neagu – 522, 537
Dobrovolschi Andrei Lucovici – 431
Dobrovolschi Constantin – 273, 277, 280
Doga Eugen – 99
Dolgan Mihail – 313
Donea Vasile – 359
Donici Alexandru – 301, 479
Doru Catalina – 218, 219
Dostoievscki Fiodor – 305
Dracevschii Maria Ivanovna – 96
Dragnev Demir – 106, 160, 471, 474, 492
Dragnev Emil – 306
Drahenberg Constantin – 106
Druță Ion – 294, 299, 523, 533
Dupoi Vasile – 537, 539
Durandin Catherine – 310
Durrieu Josette – 310
Duțu Alexandru – 539

E
Efrim Elena (Țurcanu) – 216
Efrim Nicolae – 198, 215
Efrim Oleg – 3, 197, 209, 212, 215, 216, 217, 218, 219, 220
Elțin Boris – 293
Eminescu Mihai – 30, 83, 94, 231, 276, 281, 285, 298, 300, 301, 302, 324, 325, 326, 346, 400, 409, 410, 477, 524, 526, 533
Eremia Ion – 5, 326
Esenin Serghei – 152
Eșan Lilian – 366
Eșanu Dumitru – 103
Eșanu Nicolae – 209

F
Felea Aurelia – 326, 327
Fillon François – 311
Filonov Pavel – 314
Fișer Tatiana – 221, 247
Florescu Radu – 519, 526, 537, 538
Fortună Eugenia – 19, 261
Frecăuțan Alexandru – 502

Furdui Alecu – 82
Furdui Efimia (Bunescu) – 83, 85, 86, 107
Furdui Gherasim – 86
Furdui Ivan Alexeevici – 94
Furdui Mihail – 85, 107
Furdui Nina Iosevna – 83, 91, 93, 110, 111

Gagarin Iurii – 273
Gaisan Iurie – 275, 297, 308
Galaicu Fidel – 320
Galaicu Vasile – 271, 320
Galaicu-Păun Emil – 4, 271, 280, 282, 294, 320, 321
Galescu R. – 88
Garștea Veronica – 99, 458
Gândea Virgil – 537
Gârlea Boris – 100
Gheorghiță Domnica Gheorghevna – 92
Gherasim V.E – 477
Gherman Ion – 103
Ghertescu Iurie – 217
Ghimpu Gheorghe – 42
Glavan Boris – 286
Goga Octavian – 415, 416
Gogu Simion – 84, 91
Golban Eugenia (Vornicescu) – 4, 322, 330, 331
Golon Anne – 326
Golon Serge – 326
Golovanov Carmen – 56, 57
Gorbaciov Mihail Sergheevici – 21, 24, 31, 40, 41, 127, 193, 240, 265, 291, 292, 293, 317, 378, 390, 432, 438, 441, 466, 534
Gorea Igor – 219
Gorea Vasile – 464, 481, 482, 502
Gorincioi Constantin M. – 458
Gornea Mariana – 218, 219
Grejdeanu Valeriu – 464, 481, 502
Griboedov Alexandr – 523
Gribov Nicolae – 479
Grinzai Mihail Mironovici – 100
Grossu Ivan – 296
Grosu Smion – 241, 514
Grosu Vladimir – 218
Grozav Adrian – 366
Gulii Vladimir – 489
Gumenâi Ion – 125
Gurulea Ion – 464, 502
Guseinova Ghiulnara – 216
Guțu Ion – 166
Guțu Ivan Stepanovici – 281, 287
Guțu Nicolae – 294, 314, 316
Guzgan Mihail – 54
Guzun Mihail – 285

Hadârcă Ion – 162, 286
Hadârcă Petru – 247
Halippa Pantelimon – 95
Hasel Bela Mironovna – 297
Hașdeu Bogdan Petriceicu – 301
Holban D.M. – 476
Hollande François – 311
Hristev Mihail – 464, 484, 500
Hrușcă Ștefan – 105, 303
Hudolii A. – 476

Iablocikin Ghenadie – 362
Iachimciuc Ruslana – 308
Iancev V. – 541
Iangurschi Mihail – 216
Iaru Florin – 316
Ieremia Mihai – 537
Iftodi Galina – 220
Iftodi Eduard – 219, 220
Ilașcu Ilie – 357, 442
Ilieș Tatiana – 364
Ilieș Valentina – 364
Ilieșiu Sorin – 310
Iordache Nicolae – 287
Iosob Gheorghe – 219
Iovu Aurora – 270
Iovu Igor – 4, 16, 262, 269
Iovu Valeriu – 270
Iovu Vasile – 70
Iovu Viorica – 270
Isac Ion – 88
Isac Serafim – 243
Isar Nicolae – 539

Istratuc Petrică – 464
Ivanov Vanea – 464, 500

Jabotinschi Vladlen – 130
Jamba Afinoghen – 502
Jereghi Patricia – 3
Jitaru Dumitru – 219
Josanu Vera Lavrientievna – 458
Juppé Alain – 311

Labiș Nicolae – 306
Lache Ștefan – 539
Lari Leonida – 22, 42, 73, 282, 286, 421
Lati Eugen – 294
Lazarenco Ion – 464, 481, 502
Lazari Ion – 502
Lazăr Valentina – 549
Lătărețu Maria – 89
Le Pen Marine – 310
Lebedi Alexsandr – 44
Leca Petru – 337
Lenin Vladimir – 67, 69, 70, 130, 200, 229, 251, 306, 307, 324, 325, 341, 359, 372, 373, 521, 527, 528, 529, 531
Lenskaia Liubov – 99, 100
Lermontov Mihail – 188, 523
Leu Veronica – 542
Leveneț V.N. – 47, 477
Ligaciov Egor – 293, 317
Liiceanu Gabriel – 310
Lisa Olga – 4, 22, 332, 347, 348, 349
Locoman Victor – 366
Loteanu Emil – 327
Lovinescu Eugen – 278, 301
Luca Miha – 42, 43
Luchian Andrei – 499
Luchian Ludmila – 499
Lungu Igor – 464
Lungu V.V. – 476
Lupan Andrei – 298, 313, 335
Lupașcu Nicolae – 357

Macarov Gheorghe – 69
Machidon Mihail – 359
Mahovici Iurii – 318
Maiorescu Titu – 281, 301
Malarciuc Gheorghe – 523
Malcoci Iulia – 146
Malcoci Ivan – 499
Malev Vera – 523
Mamot Alexandru – 351, 363
Mamot Ana (Necula) – 351, 363
Mamot Domnica – 351
Mamot Eugen – 352
Mamot Viorel – 363, 364
Mamot Vitalie – 4, 350, 363, 364, 366
Mandelștam Nadejda – 276
Manolache Constantin – 160, 452, 471, 474, 492
Martea Liliana – 217
Martin Daniel – 219, 220
Marx Karl – 158, 359, 528
Matcovschi Dumitru – 42, 293
Mateevici Alexei – 301, 460
Matei Valeriu – 294, 308
Mărghitaș Liviu Alexandru – 471, 487
Mătcaș Nicolae – 47, 340, 345
Mândâcanu Valentin – 293
Mâțu Alexandra – 157
Mâțu Victor – 218
Melnic Angela – 357, 366
Melnic Boris – 274, 314
Melnic Mihai – 542
Melniciuc Oleg – 219
Meniuc George – 289, 305
Merineanu Mihaela – 5
Micle Veronica – 324
Mihailov Irina – 452
Milescu Spătaru Nicolae – 172
Mircea Petru – 219
Miron Victoria – 317
Mischevca Vlad – 452
Mitterrand François – 311
Mogoreanu Nicolae – 56
Moldovanu Lidia – 326, 327
Morari Milena – 4

Morozovschi Marcela – 366
Moșanu Alexandru – 535
Munteanu Corina – 385
Munteanu Galina – 385
Munteanu Gheorghe – 4, 367, 382, 383, 384, 385, 387
Munteanu Ion – 42
Munteanu Lidia – 385
Munteanu Nicolae – 383
Munteanu Valeria – 4
Munteanu Victor – 464, 502
Munteanu Vitalie – 383
Mutruc Valeriu – 533

Naghiț Iura – 464
Naniu Gheorghe – 524, 527, 541
Naniu L – 541
Nantoi Oazu – 297
Nantoi Valentina Filimonovna – 297
Nazaria Victor – 454
Necula Gheorghe – 351
Necula Ivan – 364
Necula Oxana – 364
Necula Sofia (Maria) – 351
Necula Vasile – 364
Necula Victor – 364
Nedealco Ivan – 459
Nedov Petru – 483
Negară Sergiu – 216, 217
Negoițescu Ion – 301
Negru-Ivaniţkaia Olga – 189
Nemerenco Ala – 247
Nicolaescu Liliana – 162
Niculiță Ion – 106, 110, 531, 532, 535, 536, 538
Noroc Larisa – 452
Nour Corina – 219
Novac Vasile – 442
Noviţki I.B. – 208

Ochișor Lilia – 464
Ocopnyi Nicolai – 466, 467, 468
Ojog Igor – 106
Okorokov Serghei – 414, 416
Olteanu Costantin – 286, 307
Olteanu I. – 452
Onofrei Liliana – 323
Osadcenco Ion – 285, 298
Ostrovski Nicolai – 371
Ovdin Marina – 396
Ovdin Tatiana – 4, 17, 388, 395, 396, 397, 398

Pahomi Nina – 324
Palade Gheorghe – 106, 162, 535
Palii Andrei E. – 477, 492, 493, 494
Panaitescu P.P – 536
Panea Mariana – 4
Panici Larisa Ivanovna – 95
Panici Laura – 95
Panici Stela – 95
Papucciu Nicolae – 463, 464, 502
Parasca Pavel – 326
Pascari Natalia – 297
Patapievici Horia-Roman – 313
Pauker Ana – 279
Pavlicenco Sergiu – 287, 292, 309
Păun Eleonora – 320
Păunescu Adrian – 303
Păvălche Ion – 366
Perjan Elena – 101
Perju Teodosie – 486, 490
Petrachi Ștefan – 295, 296
Petrencu Anatol – 162
Petrescu Gică – 89
Pintilei Elena – 470, 479
Pîrlii Agafia – 109,
Pîrlii Ana – 78, 82
Pîrlii Andrei – 81, 82, 83, 91, 93, 108
Pîrlii Constantin – 83
Pîrlii Elena (Furdui) – 82
Pîrlii Elena (Stici) – 79
Pîrlii Filip – 84
Pîrlii Grigore – 79, 109
Pîrlii Iacob – 83, 108, 109
Pîrlii Lidia – 89
Pîrlii Vasile – 78, 79
Pîrnău Vasile – 401
Platonov Andrei – 292

Plângău V. – 403
Plopu Angela – 285, 294
Pogoja Vitalie – 317
Polercă Valentin – 216
Pometco Maria – 501
Pompidou Georges – 312
Ponta Victor – 313
Popa Luminița – 296
Popa Nicolae – 285, 290
Popa Nicoleta – 217
Popescu Dorin – 218
Popescu Stela – 522
Popov Iulia – 4, 399
Popov Viorel – 464
Popovici Cornel – 278, 301
Porumb Sergiu – 366
Postică Mariana – 364
Postică Slavic – 352
Postică Veronica – 364
Postolache Georgeta – 216
Postolache Marina – 216, 217
Potapova Svetlana Ivanovna – 459
Potlog Vladimir – 106, 168, 169, 190, 531
Potop Igor – 366
Prangachi Aliona – 216
Preadco Eugeniu – 366
Preda Constantin – 537
Prisac Lidia – 2, 3, 9, 118, 122, 131, 168, 288
Prisacaru Alexandru – 218
Profor Mihai – 105
Pruteanu Nadejda – 456
Pușkin Alexandr – 188, 523

Racu Ion – 457, 500
Racul Ion – 277, 278, 279, 280, 298, 299, 300
Radu Ioana – 89
Râmbu Maria Antonovna – 203
Rebdev Tudose – 30
Rebeza Ana Grigorievna – 467, 469, 478, 483, 487
Recean Dorin – 312
Reniță Iurie – 4, 14, 18, 22, 408, 423, 424, 425
Reniță Lidia – 425
Reniță Valeriu – 273, 274, 275, 281, 282, 297, 307, 308
Repida Afanasie – 191
Reșetnicov Artur – 219
Rîbnikov Alexei – 314
Robot Alexandru – 275
Rogojina Sergiu – 218
Roibu Mihai – 105, 106
Romanciuc Sergiu – 366
Romașcan Anton – 96
Romașcan Asea Dimitrievna – 461
Rostova Natasha – 236
Roșca Adrian – 4
Roșca Alexandru – 452
Roșca Iurie – 73
Roșca Mircea – 105
Rotari Ludmila – 543
Rotaru (Efrim) Liliana – 8, 9, 215
Rotaru Tudor Panteleevici – 95
Rubliov Andrei – 290
Rudei Anatol – 105
Rudenco Boris – 69, 70
Rudenco Filip – 245
Rusnac Eugen – 272
Rusnac Gheorghe Emilianovici – 10, 160
Rusnac M. – 476
Russev E.M – 146
Russo Alecu – 301
Rusu Iulia Propeevna – 443

Sandu Daniel – 4
Sandu Maia – 272
Sandu Valentina – 112
Sarkozy Nicolas – 311
Săculțanu Aliona/ Elena – 216, 217
Sărăroiu Ileana – 89
Sârbu Andrei – 296
Sârbu Mihaela – 216, 217
Sârbu Nicanor – 84
Sclear Piotr – 477
Scoferța Marcel – 366
Scurtu Ioan – 539
Secăreanu Ștefan – 286, 307
Senic Valeriu – 132, 279

Sidorov Evghenii – 291
Silistraru Mihail – 246
Simion Gavrilă – 536, 537
Smith Samanta – 354
Snegur Mircea – 362
Sobol Eugen – 453, 458, 497
Sobol Fiodor – 453
Sobol Maşa – 497
Sobol Nadejda – 454
Sobol Paraschița – 456
Sobol Serghei – 454, 498
Sobol Tatiana – 481
Sobol Vera (Pozdircă) – 454, 497
SobolevscaiaValentina – 252
Sobor Ion – 46
Socaciu Victor – 105
Sochircă Maria – 426, 446
Sochircă Mihail – 426
Sochircă Vitalie – 5, 426, 433, 434, 443, 444, 446, 447, 448, 449
Soljeniția Alexandr – 276
Solomon Constantin – 106
Solonari Iurie – 366
Solonari Vladimir – 48, 162
Soroceanu Nadejda – 138, 140, 141, 175
Spinei Anatolie – 95
Spinei Victor – 172, 173
Spînu V.C. – 477
Starodub Victor – 470, 502
Stănescu Nichita – 284, 306, 307, 308
Stârcea Marian – 318
Stefănescu Ștefan – 539
Stepa Tatiana – 303
Stepanov Georgeta – 2 , 3, 4, 5, 8, 9, 11, 24
Sternioala Oleg – 218, 219
Stiopca Oleg – 477
Stratan Constantin – 502
Stratan Nicolae – 469
Streinu Vladimir – 287
Strișcă Tudor – 551
Strujan Victor – 216
Sulac Nicolae – 343
Surdu Mircea – 231

Șalaru Anatol – 42
Șambrai Rodica – 463, 464
Șarov Igor – 106, 173, 189, 190, 326
Șatkovski T.A. – 361
Șavga Alina – 218, 219, 220
Șclearuc Sorin – 4
Șeicaru Vasile – 105
Șevcenco Ruslan – 3
Șleahu Samson – 335
Ștefănucă Eremia – 337
Știrbu Liviu – 125

Tabără Leonid – 245
Talmaci Anastasia – 95, 96
Talmaci Arsenie – 87
Talmaci Axentii – 91
Talmaci Costache – 86
Talmaci Mărioara – 86
Talmaci Vasile – 87, 95, 96
Tanasevschi Vasile – 542
Targon Vasile – 216
Tarlajan Vladislav – 366
Tarlev Vasile – 495
Tataru Nina – 245
Tăbăcaru Ana I. – 456
Tănase Maria – 89
Tătaru Musea – 542
Tătaru Valeriu – 216
Teacă-Scutari Natalia – 464
Teodor Pompiliu – 172, 173
Testemițanu Nicolae – 122, 125, 131
Theodorescu Răzvan – 537
Timuș Angela – 481
Timuș Asea – 452, 463, 467, 470, 490, 493, 499, 500, 502, 503
Timuș Aurica – 481
Timuș Gicu – 481
Timuș Mihail – 453
Timuș Sergiu – 481
Timuș Xenia (Sobol) – 453
Tiron Tatiana – 260
Todos Petru – 46, 53, 56
Tofan Ecaterina – 366
Tofan Gheorghe – 273

Tolstoi Lev – 236
Tomuleț Valentin – 532
Totrov Visarion – 531
Triboi Oleg – 517
Triboi Tamara – 516, 517
Triboi Vitalie – 5, 20, 504, 516, 517, 518
Trohani George – 537
Tronciu Angela – 473, 482, 488, 489, 490, 491, 501
Tudoran Dorin – 303
Tudoroi Nicoleta – 105
Turiță Sava – 460
Tuzlucova Angela – 501

Ț
Țau Elena – 277, 287, 292, 300, 309
Țăruș Didina – 452
Țăruș Elena – 543
Țâcu Ilie – 294
Țugulschi Rodica – 543
Țurcan Andrei – 289
Țurcanu Aliona – 216
Țurcanu Vladimir Ivanovici – 200
Țușcariu Zina – 340

U
Ungureanu Ion – 42, 294
Ungureanu Sandu – 445
Ungureanu Valentin Gh. – 476, 492, 493
Urâtu Ștefan – 357, 358, 442
Urecheanu Serafim – 49
Ursachi Maria Iacovlevna (Boțan) – 458
Ursu Rodica (Naniu) – 5, 15, 21, 23, 519

V
Vangheli Spiridon – 235
Vasilache Vasile – 277, 279, 299, 305
Vasilcău Traian – 271
Văratic Vitalie – 535
Velcev Andrei – 218
Velești Nina – 401
Verderevski Dimitrii D. – 474
Veveriță Costea – 457
Veveriță Evghenia – 457
Vidrașcu Anatol – 319
Vieru Grigore – 42, 73, 235, 284, 303, 305, 325, 345
Vișnevschi X. – 541
Vladimirescu Tudor – 278
Volc Natalia – 218, 219, 220
Vornicescu Ecaterina – 331
Vornicescu Nestor – 325
Vornicescu Nicolae – 331
Voronin Vladimir – 51, 242, 308
Vozanu Zinaida – 401
Voznesenski Andrei – 314
Vrabie Elizaveta – 520
Vrabie Nicolae – 524, 527, 530
Vremea Igor – 218
Vulpe Alexandru – 538
Vutcărău Petru – 318

X
Xenofontov Ion Valer – 3, 5, 8, 9, 122, 125, 131, 146, 160, 288, 452, 471, 482, 492

Z
Zaharia Nicolae Dmitrievici – 30
Zaharov Mark – 314
Zahărău Petru – 316
Zanoci Aurel – 326, 542
Zaporojan Igor – 218
Zaporojanu Ecaterina – 5, 20, 21, 545, 552, 553
Zavarueva T. – 541
Zbuchea Al. Gheorghe – 539
Zgardan-Crudu Aliona – 88
Zub Alexandru – 173
Zubco Lidia (Radețchii) – 103
Zubcu Vasile – 533

INDICE DE TOPONIME

Abaclia – 408, 410
Adamclisi – 536
Afghanistan – 129, 130, 482, 483
Africa – 532, 420
Alba-Iulia – 108
America Latină – 420
Anenii Noi – 11, 98, 112, 180, 350, 351, 352
Anglia – 135, 344
Antonești – 34
Argeș – 526, 527
Armenia – 350, 357
Asia – 420, 532

Bahmut – 218
Bahu – 465
Balatina – 351
Basarabeasca – 11, 361, 408, 410
Basarabia – 34, 42, 53, 136, 223, 227, 249, 271, 313, 389, 400, 428, 474, 477, 504, 530, 546, 555
Batumi – 356
Bălți – 10, 12, 97, 118, 149, 223, 248, 250, 252, 253, 254, 256, 258, 279, 300, 359, 486, 559
Bârlad – 34
Bender – 101, 337, 360, 361
Berlin – 84, 85, 227, 389
Bielorusia – 101, 156
Bogzești – 399, 405, 465
Bolduresti – 504
Bologna – 58, 59
Bolohan – 160
Bordeaux – 311
Botanica – 204, 304, 305, 327
Brașov – 46
Bravicea – 452, 453, 454, 456, 457, 458, 460, 462, 465, 472, 473, 481, 485, 497, 498, 499, 500
Brăila – 34
Brânza – 359
Briceni – 193
Bucovina – 474
București – 25, 27, 46, 56, 57, 58, 67, 83, 108, 125, 127, 133, 134, 142, 150, 167, 208, 275, 301, 313, 316, 324, 396, 408, 411, 437, 453, 471, 519, 522, 536, 538, 539
Budăi – 116, 117, 332, 334
Bulboaca – 372
Bulgaria – 239, 392, 453

Cahul – 11, 178, 190, 340, 359, 360, 488, 519, 520, 529, 530
Calatis – 436
Calcuta – 326
Calea Ieșilor – 494
Camenca – 268
Canada – 134
Cantemir – 18, 237
Caucaz – 101, 291
Cazangic – 28, 34
Călărași – 11, 452, 453, 465, 504, 515, 518
Cărpineni – 98
Ceadâr-Lunga – 452
Celeabinsk – 489
Celic-Dere – 437
Cernăuți – 42, 55, 403, 415, 416, 421, 439
Cernobîl – 72, 128, 241, 344, 379
Cetatea Albă – 520
Chetrosu – 345, 346, 475
China – 413
Chișinău – 8, 9, 10, 11, 12, 13, 23, 25, 27, 33, 36, 37, 38, 39, 42, 45, 47, 49, 50, 51, 55, 56, 62, 66, 68, 78, 87, 88, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 103, 113, 114, 115, 119, 122, 125, 126, 128, 129, 133, 136, 144, 145, 149, 160, 163, 167, 168, 170, 171, 173, 178, 180, 183, 188, 195, 196, 199, 204, 221, 228, 229, 236, 241, 242, 246, 247, 249, 250, 254, 256, 262, 269, 271, 272, 273, 275, 277, 279, 280, 282, 284, 285, 288, 294, 295, 299, 303, 304, 307, 310, 314, 317, 318, 319, 321, 340, 347, 350, 356, 357, 350, 360, 361, 362, 367, 373, 383, 388, 395, 398, 399, 404, 411, 413, 414, 416, 422, 424, 430, 440, 442, 443,

444, 445, 452, 453, 457, 460, 470, 471, 472, 474, 479, 481, 492, 495, 499, 500, 501, 502, 510, 531, 534, 537, 539, 558, 559
Cihorăni – 141
Cimișlia – 11, 545, 552, 553, 554
Ciocana – 133, 314, 362
Ciorăscu – 117
Clococeni – 351, 353
Cluj-Napoca – 122, 136, 142, 150, 171, 172, 452, 470, 471, 486, 487, 490, 495
Cocieri – 115, 360
Codreanca – 138
Colibaș – 163, 178
Constanța – 537
Coreea – 353
Coreea de Nord - 290
Cornești – 197, 198, 199, 200, 201, 203, 216
Corotna – 221, 223
Craiova – 46
Crăsnășeni – 399, 405, 406, 407
Cricova – 117
Crimeea – 450, 425, 529
Criuleni – 462, 475
Cuba – 233
Cucuruzeni – 221, 228, 229, 230, 243, 244, 245
Cuhurești de Sus – 271

Daghestan – 291
Dănceni – 367, 372
Dâșcova – 154, 155
Dinăuți – 439
Dobrogea – 536
Dolina Roz (Valea Trandafirilor) – 125
Drochia – 163, 197, 199, 256, 481
Dubăsari – 48, 99, 115

Edineț – 183, 184, 185, 186
Energodar – 129
Estonia – 26, 48, 60
Europa – 54, 227, 239, 241, 295, 303, 312, 315, 323, 324, 328, 416, 429, 432, 444, 494

Făgăraș – 142
Fălești – 357, 481
Federația Rusă – 26, 489
Filipeni – 66
Finlanda – 60
Floarea – 86
Florești – 11, 271, 444, 454, 497
Franța – 214, 310, 311, 319
Frumușica – 454, 497

Gangura – 98, 112
Găgăuzia – 359
Georgia (Gruzia) – 166, 253, 357
Germania – 26, 36, 60, 165, 166, 180, 189, 239, 319, 428
Glodeni – 11, 48, 248, 256, 257, 258, 351
Grătiești – 117
Grecia – 326, 328
Grigoriopol – 101, 167, 168, 169, 170, 171

Harkov – 151
Hădărăuți – 357
Hâncești – 98, 124
Herson – 11, 183, 184
Histria – 236

Ialoveni – 11, 332, 334, 335, 367, 372
Ialta – 356
Iargara – 25, 27, 28, 29, 34, 36, 37, 38, 41, 43, 181
Irlanda – 134
Ivano-Frankovsk – 100

Jankoi – 525

Kahovka – 129
Kazahstan – 26, 124, 521
Kiev – 69, 288, 415, 436, 437
Kostroma – 145
Krasnaia – 124
Kurgan – 186

Lacul Comsomolist – 125
Leningrad (Sankt Petersburg) – 101, 113, 125, 151, 188, 267, 288, 345, 447, 536, 543, 559
Leova – 11, 25, 27, 29, 33, 36, 66, 181
Lituania – 26, 48
Lozova – 322, 325, 328, 330
Lupa Rece – 138

Malina Mică – 126, 133
Marea Britanie – 214, 239
Curtea de Argeș – 536
Meneailovca – 471
Mereni – 350, 351, 352, 353, 356, 360, 361, 364
Mihailovca – 545, 552, 554
Milano – 122
Mileștii Mici – 241
Minsk – 118, 124, 188, 230
Mircești – 479, 485, 492, 493, 494, 495
Molești – 367, 368
Moscova – 24, 48, 53, 55, 63, 69, 101, 113, 146, 150, 154, 158, 166, 188, 241, 252, 267, 271, 272, 276, 285, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 300, 306, 313, 314, 316, 317, 324, 325, 328, 357, 360, 414, 415, 416, 436, 437, 448, 523, 526, 559

Nezavertailovka – 366
Nicoreni – 481
Nisporeni – 11, 504
Nistru – 44, 47, 48, 73, 80, 86, 88, 98, 99, 124, 134, 137, 160, 168, 170, 172, 221, 223, 357, 360, 362, 364, 388, 438, 493, 514
Noua-Suliță – 439
Novorosiisk – 356

Odesa – 96, 119, 126, 193, 267, 269, 327, 356, 360, 361, 403, 415, 416, 421, 450, 471, 483
Olanda – 172, 319
Onițcani – 475
Orgame – 536
Orhei – 11, 103, 104, 115, 118, 133, 136, 137, 138, 149, 152, 169, 221, 231, 235, 244, 481, 492

Paris – 287, 288, 309, 310, 320
Pașcani – 134
Pârjota – 492
Peciște – 426
Petricani – 479, 492, 493, 494, 495
Petropavlovsk – 101
Piața Marii Adunări Naționale – 44, 50, 55, 71, 73, 204, 205, 444, 511
Podsdam – 166
Polonia – 116, 166, 214, 350
Poltava – 494, 495
Portugalia – 328, 451
Pribaltica – 191
Prut – 21, 28, 29, 34, 43, 51, 52, 67, 68, 83, 84, 93, 104, 125, 131, 141, 172, 226, 227, 258, 359, 360, 411, 418, 456, 472, 493, 505, 520, 525, 529, 537, 547
Puhăceni – 180
Puțuntei – 155

Razdelinaia – 361
Răuțel – 481
Râpa Popii – 86
Râpa Vrăjmașului – 86
Râșcani – 49, 256, 479, 492
Recea – 262, 270
Republica Moldova – 11, 22, 25, 26, 29, 37, 40, 42, 47, 49, 50, 57, 58, 59, 78, 134, 206, 209, 213, 214, 234, 271, 272, 273, 277, 285, 293, 350, 357, 359, 373, 394, 421, 444, 452, 453, 475, 480, 489, 491, 492, 496, 519, 527, 536
Rezina – 426
Roma – 477
România – 25, 26, 27, 28, 30, 34, 55, 43, 46, 47, 56, 57, 58, 67, 78, 83, 84, 89, 104, 133, 134, 139, 140, 141, 142, 150, 151, 164, 168, 172, 174, 177, 178, 189, 198, 204, 205, 208, 227, 271, 274, 278, 285, 293, 294, 303, 310, 313, 316, 317, 325, 326, 327, 328, 329, 350, 357, 389, 396, 398, 408, 411, 415, 444, 445, 453, 454, 457, 470, 471, 472, 490, 513, 514, 523, 525, 526, 527, 530, 536, 537, 547
Roșu – 519

Sarata – 471
Satul Nou – 545, 553
Sălcuța – 357
Săseni – 453
Sângera – 336, 337, 349
Scorțeni – 492
Serbia – 408, 453
Sergheevca – 269
Siberia – 95, 116, 144, 411, 457
Sibiu – 139, 141, 142, 227
Slobozia – 124, 221, 223, 439
Slobozia-Dușca – 462, 475
Soroca – 11, 66, 68, 75, 78, 99, 101, 106, 110, 111, 114, 117, 140, 198, 256, 426, 427, 428, 429, 430, 432, 443, 449
Spania – 453
Stânca Costești – 258
Stoianovca – 18, 237
Strășeni – 11, 66, 76, 138, 235, 237, 262, 265, 270, 323
Suceava – 134, 172, 173, 445

Șoldănești – 20, 183, 184, 185, 186, 194, 196
Șuri – 163

Tabăra – 98, 138
Tașlâc – 101
Târgu Mureș – 271
Târgul Vertiujeni – 87, 93
Târgu Neamț – 134
Telenești – 11, 399, 405, 465, 492
Tiraspol – 10, 12, 30, 55, 101, 133, 221, 222, 350, 352, 353, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 365, 394, 399, 401, 403, 404, 406, 426, 430, 435, 436, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 449, 454, 498, 545, 546, 549, 552
Tomis – 536
Tulcea – 536, 537
Turcia – 350, 353, 496
Turunciuc – 223

Țarskoe Selo – 101
Țipala – 332, 335, 348, 349

Ucraina – 26, 48, 56, 101, 118, 156, 183, 189, 191, 214, 222, 410, 450, 512, 517
Unchitești – 271
Ungheni – 11, 51, 52, 197, 201, 216, 231, 257, 329, 513
Uniunea Sovietică – 32, 36, 43, 46, 72, 148, 211, 214, 234, 239, 240, 253, 272, 277, 282, 288, 293, 299, 303, 304, 313, 329, 341, 428, 439, 521, 524

Valea Morilor – 42, 69, 293, 430, 440, 472
Valea Trandafirilor – 125, 327
Varnița – 360
Vaslui – 67, 329
Vădeni – 114, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 444, 448
Vărăncău – 78, 82, 84, 88, 101, 110, 111
Velikaia Alexandrovka – 183
Vietnam – 391
Vinița – 483
Vitan – 83
Vîprova – 136, 137, 140, 173
Vladivostok – 187, 373, 383
Voronej – 267
Vulcănești – 163

Zaporojie – 129

SUMMARY

The work "Appeal to the memory: higher education from the Moldavian SSR", volume two, is a result of the researchers' activity within the project "University academic heritage from the Moldavian SSR: investigation and exploitation of good practices". Its purpose was to identify the evolutionary framework of higher education in the Moldavian SSR and to determine the specifics of the didactic products and processes applied in the higher education institutions of that period. The object of scientific investigation of the paper was the configuration of university training and the student-teacher relationship from the 1980s–1990s, valued both in terms of formal and informal relationships, through the prism of the memoirs of 23 people – at that time students of different institutions of higher education from the Moldavian SSR.

The authors' actions were centered on the attempt to highlight the student's personality profile and outline the professional identity of the scientific-didactic framework in the Soviet higher education. At the same time, they were oriented to identify the role and implications of young people in the construction of the social reality of that time, as well as to determine their current attitude towards the historical events that occurred in the last decade of the existence of the USSR. In order to achieve this goal, the working group did not limit itself to the examination, through the means of science, of higher education in the Moldavian SSR, but also proposed to translate into intellectual terms the experience and opinions of the actors of the educational processes from that time in relation to the value of higher studies, the concept of university training, the functionality of higher education institutions, the teacher-student relational framework, etc.

The study was conceived in order to project the specificity of higher education in the SSR, from the years 1980–1990, when, as a result of the national renaissance movement, a favorable context for change was formed. However, until that moment, higher education in the USSR, including the Moldavian SSR, was organized according to similar conceptual and functional principles and had the same role and social mission, which is why the basic signs, general characteristics and particular features of the process of teaching-learning-assessment in the Soviet higher education were very similar. Analogies existed both organizationally and temporally or conceptually.

The starting point of the national revival movement in the Moldavian SSR is the movements of the years 1985–1988, started in Moscow, with Gorbachev's Perestroika, which generated disturbances with strong and long-lasting effects throughout the Soviet empire. In those circumstances, the programmatic directions of social action were designed, which was oriented to undermine and weaken the Soviet regime. The events that followed conditioned the reformation of the Moldovan higher education system and, implicitly, determined the reconfiguration of the student-teacher relational framework, a fact confirmed not only by the results of official scientific research, but also by the testimonies of former students of the educational institutions of the Moldavian SSR, of those that have been included in this volume.